Radu Tudoran

O SUTĂ UNA LOVITURI DE TUN

Roman

Editura Eminescu

RADU TUDORAN

O SUTĂ UNA LOVITURI DE TUN

DE ACELAŞI AUTOR

—

La EDITURA EMINESCU

La nord de noi înşine, 1979
Frumoasa adormită, 1981
Flăcările, ediţie definitivă, 1983, 1987

Sfîrşit de mileniu

Casa domnului Alcibiade, 1978
(Ed. Cartea Românească)

Retragerea fără torţe, 1982
Ieşirea la Mare, 1984
Victoria neînaripată, 1985
Privighetoarea de ziuă, 1986

La ALTE EDITURI

Oraşul cu fete sărace, 1940
Un port la răsărit, 1941
Anotimpuri, 1943
Flăcări, 1945
Fiul risipitor, 1947
Toate pînzele sus !, 1954
Ultima poveste, 1956
Dunărea revărsată, 1961
O lume întreagă, 1964
Al optzeci şi doilea, 1966
Oglinda retrovizoare, 1970
Al treilea pol al pămîntului, 1971
Maria şi Marea, 1973
Acea fată frumoasă, 1975

RADU TUDORAN

Sfîrşit de mileniu

6

O SUTĂ UNA LOVITURI DE TUN

1989

Editura Eminescu

Bucureşti, Piaţa Scînteii 1

Coperta de : *Tudor Jebeleanu*

ISBN 973-22-0102-9

Luați o carte de cinci sau șase sute de pagini, citiți începutul, cîteva rînduri, apoi săriți tocmai la ultimele, sub care scrie Fine. Atunci, chiar fără să știți ce se întîmplă în cuprinsul cărții, gîndiți-vă că numai să scrii cu mîna atîtea pagini și nu din mintea ta, ci la dictarea altei persoane, este o muncă istovitoare, și nu doar fizică, ea cerînd măcar o atenție continuă, dacă nu mai mult decît atîta; uneori este istovitor să citești cartea gata tipărită, fără a sări nici o pagină și urmărind să-i înțelegi cuprinsul. Dar atunci, ce muncă i s-a cerut celui care a scris-o, pornind din neant, ca să construiască o lume necunoscută nici de el însuși? Căci lumea din carte se naște la fel de greu cum s-a născut odată lumea adevărată, căreia i-au trebuit milenii pînă să fie așa cum o vedem astăzi. Ba cred că lui Dumnezeu i-a fost mai ușoară Creațiunea, căci avea de îndeplinit fapte elementare, începînd cu despărțirea pămîntului de ape, bunăoară, care se impunea de la sine. Pe cînd o carte care nu redă nimic ce-i elementar în viață, acestea fiind spuse în trecut, de alții, ce spaimă trezește în sufletul celui pornit să pună în ea o nouă facere a lumii, într-o lume de mult făcută! Am meditat un an la această idee, pînă să o dezvălui și s-o pun în fruntea unui manuscris care mă sperie.

1

Un număr de oameni au știut, desigur; îmi închipui că n-au închis ochii toată noaptea. Între prietenii și cunoscuții mei n-a știut nimeni, sau nu au vrut să-mi spună.

Neavînd nici o bănuială am căzut în somn și m-am trezit cînd se luminase de ziuă. Veghiasem o bună parte din noapte solidar cu un prieten, Alion, care avea o suferință în trup și una în suflet. Eram buimac, n-am înțeles ce se întîmplă; pe stradă se pornise o forfotă nefirească, lumea alerga din poartă în poartă, însă nu auzeam ce spun, ce strigă, ca într-un film mut din deceniile tre-

cute ; și chiar mișcarea oamenilor era puțin repezită și sacadată, ca la începuturile cinematografului.

Mă aflam într-un taximetru, oprit în dreptul unei case de pe strada Făt-Frumos, din cartierul Rahova, unde în ianuarie stătusem ascuns cît ținuse rebeliunea discipolilor ; de atunci nu trecuseră decît cinci luni de zile ; gazda, o țigancă necăjită, avea trei fete și în fiecare noapte a venit cîte una, să mă încălzească. Avusese încă o fată, cea mai mică, dar aceea murise primăvara, cu un an înainte. Acum mă găseam acolo nu în amintirea scurtului meu refugiu, ci ca să-i port de grijă lui Alion, căruia fata moartă îi lăsase o durere în suflet, deși nu fusese decît o aventură de zece zile. Altcineva n-ar fi înțeles nici sentimentele lui, nici pe ale mele ; mi-era de ajuns că le înțelegeam eu și socoteam cu totul îndreptățit pelerinajul la casa țigăncii.

Căzînd în somn după o vreme, acolo, în taximetru, cu capul rezemat de spătarul banchetei din spate, nu socotesc că era o dezertare, somnul nu înseamnă totdeauna absență ; dacă poate să anuleze o bucurie, nu la fel se întîmplă cu tristețea ; aceasta e mult mai durabilă și așa uneori devine sublimă. Odată i-am scris unei prietene : „Tristețea cea mai mare este să ne uităm tristețile !“

Șoferul dormea întins pe bancheta din față, un om a băgat mîna pe fereastra portierei, deschisă, și l-a bătut pe umăr : „Șefule, scoală ! A început războiul !“

Înțelegeam, fiindcă era spus limpede și, într-un fel, în subconștient îl prevăzusem. Dar nu puteam crede, și nu puteam nici să admit ; deasupra noastră se boltea un cer înalt și albastru, un cer vesel de sărbătoare, cînd nimic nu vestește o nenorocire. E adevărat că și primul război, în copilăria mea atît de îndepărtată, izbucnise tot așa, în zile frumoase de vară ; soldații plecau pe front chiuind, cu flori legate la țeava armei ; așa spunea lumea, eu n-am văzut, războiul l-am simțit abia toamna, cînd ardeau rafinăriile de petrol, zburau pe deasupra noastră capacele rezervoarelor explodate, iar de sus cădea o ploaie măruntă, rece și neagră de la funinginea ridicată în aer.

În războiul al doilea, care începuse în 1939, prin invadarea Poloniei de către Hitler, am intrat doi ani mai tîrziu, alături de armata germană, fostul nostru inamic din 1916, atacînd în est Uniunea Republicilor Socialiste So-

vietice. Era la 22 iunie 1941, pe o vreme senină și caldă. Pînă atunci nici nu-mi trecuse prin minte, deși aflam știrile înaintea multora, le citeam cum veneau la ziar, spre a fi publicate abia dimineața următoare ; apoi auzeam ce vorbeau unii și alții și nu mai eram copil, ajunsesem la vîrsta cînd poți să înțelegi faptele de tot felul și să le judeci, fără să le confunzi pe cele rele cu cele bune. Dar chiar după ce se dăduse comunicatul nu eram dezmeticit pe deplin, mintea îmi era parcă învăluită în ceață. Mai mult decît atîta, am rămas confuz și după ce veniseră niște avioane, să bombardeze, huruiseră pe deasupra orașului, în timp ce trăgea artileria antiaeriană, iar jos se auzeau explozii. A doua zi am văzut cu ochii mei o casă pe care căzuse o bombă, pe strada Sfinții Apostoli ; avea dărîmată fațada, de puteai să privești înăuntru, căci restul rămăsese în picioare, se vedeau odăile, cu mobile, dulapuri, scaune, mese, iar de tavan atîrna o lustră care parcă se legăna încă. Și totuși, războiul nu mi se părea o realitate, l-am perceput abia cînd au început să sosească răniții și am aflat ce de lume murise la trecerea Prutului.

Fuseseră și mai înainte cîțiva ani de neliniște, după nefericitul pact de la München, apoi de teamă, cînd nemții cotropiseră Cehoslovacia, și ani de consternare, cînd prin Moldova au început să vină șiruri jalnice de polonezi în bejenie. Pînă atunci iubisem Polonia pentru Sienkiewicz, pentru Chopin și Paderewski ; contesa Walewska nu mi-a plăcut. Acum am iubit țara lor pentru soarta ei tristă. Sînt totdeauna de partea victimelor, am simțit așa de la primele basme, cînd fecioarele nevinovate erau jertfite zilnic balaurului cu șapte capete.

N-am fost de-a lungul Prutului, să văd, dar auzeam că locurile erau înțesate de armată, în tranșee, în adăposturi, în bordeie, iar în spatele lor regimente și divizii așteptau prin satele din zonă, cum se numea ținutul din partea locului. Cuvîntul *zonă* a avut multă răspîndire în vremea aceea, intrase în vorbirea curentă, dar cred că lumea civilă și odată cu ea eu însumi nu-i bănuiam gravitatea, îl luam numai ca pe o determinantă geografică.

M-am întrebat mai tîrziu, cîte aș fi văzut și învățat dacă mă aflam și eu acolo, urmînd soarta tuturora în ce-a fost după aceea. Războiul nu-i un episod firesc în viața omului, dar cine nu-l face nu rămîne oare cu o lacună?...

Voi dezbate această idee în tot cuprinsul cărţii şi răspunsul va veni de la sine. Atît pot spune din capul locului, că la sfîrşit în jurul meu erau multe goluri, şi parcă ele mi se concentrau în suflet, ca un gol mult mai mare.

Canonada a început încă din timpul nopţii iar în zorii zilei soldaţii au ieşit din tranşee. Primul din cunoscuţii mei a căzut în secundele următoare, lovit de un glonţ drept în frunte. Avea douăzeci şi nouă de ani, era comandantul unei companii de mitraliere ; un tînăr înalt, clădit bine, bun la suflet. Între două obuze soldaţii lui i-au săpat groapa, acolo, pe malul Prutului, l-au înmormîntat creştineşte, uitînd că în orice clipă oricare din ei putea să-l urmeze ; dintr-o companie au murit douăzeci şi şase, în aceeaşi dimineaţă. Nu înţeleg cum preotul regimentului a făcut şi o slujbă, între piuiturile gloanţelor.

Acel bărbat tînăr avea o nevastă pe care o cunoscusem, avea părinţi, fraţi şi surori, o familie, apoi camarazi şi prieteni, o societate. În afară de primii ani, cît crescuse acasă, în afară de clasele primare, făcuse trei şcoli pînă să ajungă locotenent, comandant de companie, doisprezece ani de învăţătură şi învăţa încă. Cîte cărţi citite, adnotate, băgate în memorie, cîte caiete cu exerciţii, cîtă palpitaţie a creierului, cîte bătăi de inimă ! Şi deodată, într-o clipită, toate acestea erau pierdute, inima se oprise brusc, după ce pulsase de un miliard şi jumătate de ori, pînă ce pe om îl lovise glonţul în frunte. Îl chema Marinescu Petre, dar ce importanţă mai are ? Au căzut mulţi Petre şi Marinescu.

Vasilescu Leonard, într-un timp colegul meu de bancă, s-a înecat în apele Prutului ; un obuz explodat la cîţiva metri a răsturnat barca ; nu ştia să înoate şi poate era atins şi de schije. Casca i-a sărit din cap, întîmplător a căzut în aşa fel că a mai plutit o vreme pe apă, ducîndu-se la vale printre leşuri, pînă ce un glonţ a atins-o făcînd-o să zbîrnîie şi a răsturnat-o.

Astăzi aş putea să am o nedumerire. Hruşciov spunea că Stalin, încrezător în pactul cu Hitler, aflînd despre aceste fapte, care se repetau de la Prut pînă la Marea Baltică, le-a socotit doar o eroare locală, o neînţelegere de frontieră, şi a dat ordin trupelor sale să nu riposteze. Ştiind cu ce înverşunare au ripostat, îmi rămîne să cred

sau că ordinul n-a ajuns, sau că n-a fost luat în considerație. Cum adică, o armată să fie pisată cu artileria și ciuruită de mitraliere și să stea cu mîinile în buzunare ?

În acest timp la radio se auzeau sunînd clopotele catedralei din Chișinău, înregistrate pe discuri. Departe de front, lumea credea că sînt clopote adevărate și sună de sărbătoare, la venirea armatei.

Pe Cerchez Ion, un obuz căzut alături l-a îngropat la peste doi metri adîncime, mai mult decît mormintele din cimitir în vreme de pace. Au săpat cu lopata Lieneman și l-au scos, nu era rănit ci numai sonat, cum spun medicii, adică avea mințile rătăcite și n-a mai fost bun de nimic... De ce-aș mai pomeni de alții ?! De ce-aș spune ce-a fost după aceea, luptele crîncene în drum spre Odesa, mai ales cele din fața satului Țiganca, duse săptămîni de-a rîndul ? ! Acolo a fost nimicit regimentul unde îmi făcusem și eu serviciul, numai cu cîțiva ani înainte. De ce-aș spune cum, după cucerirea Odesei a sărit în aer clădirea unde se instalase comandamentul, de-a murit generalul Glugojeanu cu tot statul major al diviziei, zeci de ofițeri, iar soldați cu sutele ? Războiul nu se poate duce fără cruzime, de o parte și de alta, și fiecare parte are dreptatea ei, necunoscută de partea cealaltă.

Spre a povesti tot ce-a fost pe urmă, ani de luptă, în acea lungă incursiune, pînă la Volga, ar fi nevoie de mai multe cărți, care de altfel au și fost scrise ; n-am să repet spusele altora. Dar fiindcă nu mă rabdă inima să păstrez o tăcere atît de lungă, am să amintesc cîte ceva, la răstimpuri, ce-am auzit de la cei rămași în viață. Unul din aceștia, care își pierduse un braț în luptă și se resemnase, spunea o glumă amară, arătîndu-și mîneca hainei, goală, îndoită și prinsă pe umăr : „Am dat și eu o mînă de ajutor la cucerirea Odesei !“

Multă deznădăjde se ascunde în asemenea glume, dar ele continuă să se spună și estropiații continuă să existe. Eu, unul, gîndesc că e mai bine să pieri cu totul decît în parte. Eu, unul ! Nu implic pe alții — și-mi iau toată răspunderea în fața oricui ar veni să mă judece.

În povestirea acestui sfîrșit de mileniu am ajuns la partea cea mai grea a vieții mele și a lumii contemporane; greu cum a fost trăită, este și mai greu să fie scrisă, după abia patru decenii, cînd suferințele sînt încă vii în sufle-

tul nostru. Vor trece secole pînă ce un istoric să se aplece peste documentele vremii, să le interpreteze cu interes ştiinţific şi să le relateze contemporanilor săi, calm, fără patimă, cum ni se relatează nouă războiul Celor două Roze, cel de Şapte ani, sau de o Sută. Cînd auzeam asemenea cifre nu înţelegeam cum un război poate să dureze atîta : de unde atîtea spade şi scuturi, de unde atîţia oameni care se prăpădesc în lupte ? Dar oare cele două războaie mondiale din vremea noastră, cu războaiele care le-au premers şi cu cele care le-au urmat pe diferite teatre de luptă, în întreg cuprinsul mapamondului, fie că unele s-au numit reci şi au rămas nedecise, nu-i de fapt decît unul singur şi durează de aproape un secol ?

Nu se poate încerca o comparaţie între războiul de pe fronturi şi cel de acasă ; deosebirile fac rizibilă năzuinţa de a le găsi o înrudire. Şi totuşi, odată cu secolul nostru şi mai ales din 1939 încoace, războaiele s-au întins şi în spatele frontului : alarme aeriene, bombardamente, case dărîmate. Ce erau muncitorii din uzine, puşi să fabrice arme, muniţii şi tunuri, dacă nu soldaţi, asemeni soldaţilor din linia întîi ? Dar mamele care aşteptau ceasuri în faţa brutăriei, pentru o bucată de pîine, ca să le-o dea copiilor ? Iar copiii din primul război aveau să fie soldaţi în al doilea. Nu greşesc venind tocmai în secolul nostru? Ce erau, cu cinci secole înainte, femeile şi fetele din vremea lui Ştefan cel Mare, cînd în frunte cu Doamna scărmănau cîlţi şi sfîşiau cîrpe ca să obloţească răniţii ?

Războiul meu a început cu o convocare la Statul Major, unde am fost repartizat într-o secţie de presă şi propagandă, spre a merge pe front şi a descrie luptele. Urma să port pe veston, deasupra inimii, o emblemă de stofă, cu doi de P brodaţi la mijloc, al doilea întors de-a-ndoaselea, ca să fie simetric cu primul. Era un semn distinctiv care atrăgea respectul superiorilor, dornici să fie remarcaţi pentru competenţă şi fapte de vitejie, şi să-şi vadă numele în ziare ; nici cu moartea în faţă, omul, dacă nu este un stoic sau un dezamăgit incurabil, nu-şi pierde vanitatea.

Jordie, influent cum era, temut de oamenii cei mai puternici, m-a declarat indispensabil în redacţie şi astfel am fost mobilizat pe loc, fără uniformă, la *Pasul Istoriei*.

M-am întrebat mereu de ce eram indispensabil, cînd nu veneam la ziar decît un ceas-două, seara, ca să scriu un articolaş, un *cursiv*, cum spuneau oamenii de meserie, un comentariu uşurel despre un fapt divers al zilei. Restul timpului trăiam, priveam, ascultam, meditam, aşteptam, cu un folos care speram să se vadă odată.

Cele ce urmează le voi spune la întîmplare, nu cronologic şi nici în ordinea importanţei, ci cum îmi vin în minte. Am început prin a aştepta întîmplările. Totdeauna aşteptăm ceva, bun sau rău, dar acum era altfel ; în spatele frontului nu eram scutiţi de frică şi de primejdii.

Primul act de război pe care l-am înregistrat este superfluu şi ridicol : tramvaiele în Bucureşti s-au vopsit repede în culori de camuflaj, tărcate, cum se vopseau şi camioanele armatei. Cred că în sufletul unor oameni această măsură a trezit spaima : va să zică eram şi aici la fel de expuşi ca pe linia frontului ! Culorile de camuflaj sînt sinistre ; vrînd să imite natura, ca să se disimuleze, oamenii o batjocoresc, complicînd şi întărind desenul, făcînd-o să ţipe, ultragiată. Nimeni nu are însuşirea cameleonului. Un camion vopsit cu verde şi galben poate să rămînă neobservat în umbra pădurii, dar nu pe cîmp, unde culorile se îmbină la altă scară, pe pogoane, nu pe patru metri patraţi, şi nici nu sînt atît de ţipătoare.

Deci s-au vopsit tramvaiele, ca să nu fie descoperite de aviaţie ; semănau cu nişte animale preistorice, şi abia acum atrăgeau atenţia. Aş mai fi înţeles, dacă li se dădea culoarea blocurilor, a caselor şi a pavajului. Ce minte obtuză putuse să aibă această idee ? Camuflezi tramvaiele fără să te gîndeşti că înaintea lor se vede oraşul ! După cîteva zile au fost vopsite din nou, li s-au redat vechile culori, atît de plăcute. Cine a plătit vopseaua ?

Vechile culori de camuflaj au fost adoptate astăzi de tineret, care poartă haine cu tărcături dispuse în toate felurile. Nu mă îngrozesc, nu le dezaprob, poate fi chiar o idee amuzantă, dar mă întreb de ce se camuflează aceşti tineri, de cine vor să se ascundă ?

Al doilea act de război, care m-a afectat direct, a fost secarea lacurilor din jurul Bucureştilor. Secau de obicei iarna, eram resemnat şi nici nu le duceam lipsa prea mult, mă mulţumeam cu sălciile plîngătoare, desfrunzite dar

statornice. Acum, în plină vară, și sub soarele apropiat de zenit în ziua cea mai lungă a anului, cînd am văzut mîlul plin de pești morți și de gunoaie, cutii de conserve ruginite și sticle de bere, mi s-a făcut silă și nu mi-a venit să cred că pe deasupra lor înotam liber, cu voluptate, ignorînd ce mizerii erau sub mine.

Am aflat, fără a putea crede în atîta lipsă de judecată, că era dispoziția Statului-Major, sau a Apărării Pasive; pe timp de noapte, apa, sclipind sub stele, era un mijloc de orientare pentru bombardierele inamice, trăda vecinătatea orașului. Dar orașul, cu tot camuflajul, putea să fie găsit și fără luciul apei. Căci dacă ar fi fost așa cum gîndeau cei ce dăduseră ordinul, ar fi trebuit secată și Dîmbovița, și Argeșul, și Dunărea, poate chiar Marea Neagră!

De astă dată a durat mai mult decît camuflajul, o lună sau două dacă nu toată vara, pînă s-au dezmeticit și au înțeles că era o stupiditate. Iar eu aveam nevoie de apă, să înot și să stau la soare, cum făceam încă din copilărie, cum am continuat toată viața. Șrandurile erau închise, se înțelege, cu nisipul adunat în grămezi ca niște căpițe, care mi se păreau mormintele zilelor mele de vară. La mare n-aveam curaj să mă duc, cînd puteau să se dea lupte navale și să cadă obuze pe plajă ; de altfel cred că nici nu era voie. În Dîmbovița nu m-aș fi scăldat decît dacă mă împingea cineva cu de-a sila. Atunci mi-a venit în minte Snagovul, lacul lung de unsprezece kilometri. Datorită formației lui naturale, acela nu putea să fie secat nici dacă s-ar fi aflat în primejdie toată Muntenia. Îl cunoșteam din vreme de pace, mai lung, mai lat, mai adînc decît lacurile artificiale din jurul Bucureștilor. Dar era la treizeci de kilometri.

N-aveam decît un prieten cu automobil, numai că era ocupat și nici nu-i plăcea șrandul. Și-apoi, piedica principală, pe care contemporanii mei cred că au uitat-o, de cînd începuse războiul automobilele nu aveau voie să iasă în afara orașului decît cu autorizație specială, pentru cazuri de forță majoră. Iar duminica era dispoziție să rămînă în garaj, sau în curtea casei ; în vremea aceea, și chiar mai tîrziu, nu se îngăduia să fie parcate în stradă. Contemporanii mei or fi uitat și această dispoziție din

regulamentul de circulaţie, căzută în desuetudine şi apoi eliminată.

Vrînd totuşi să merg la Snagov, mi-am cumpărat o motocicletă care, dat fiind micul ei consum de benzină, nu era supusă nici unei restricţii. Am luat ce-am găsit, un produs de război, făcut în pripă, cu suduri grosolane, fără nichelaje şi ornamente, vopsit în negru, ca Fordurile de altădată, cînd Ford, patronul, nu admitea altă culoare...

Am pus mîna pe un volan de automobil încă de pe la opt ani, cînd un şofer mi-a dat această îngăduinţă. Era un autocamion încărcat cu sfeclă şi l-am condus de la locul meu, din dreapta şoferului, într-o poziţie incomodă, dar am mers aşa, cu mîinile crispate pe volan vreo sută de metri, bineînţeles fără să schimb vitezele, căci ar fi fost imposibil să ajung cu picioarele la pedale. Cam tot în vremea aceea am făcut să se mişte o locomotivă de cale ferată, cîţiva metri înainte, cîţiva înapoi, după care mecanicul a spus „Ajunge !" Nu-mi ajungea, dar nu era după mine. Am condus mai tîrziu felurite vehicule, înainte de-a avea permis de la poliţie, am condus bărci cu pînze, micile mele corăbii, care cer mai multă îndemînare decît tot ce se mişcă pe pămînt, pe apă şi în aer, iar cînd ţi-ai însuşit meşteşugul constaţi că mai este nevoie şi de altceva pe deasupra, o artă subtilă, o virtuozitate, ca să obţii de la ele tot ce sînt în stare şi nu vede oricine ; n-au acceleraţie, n-au frînă.

Numai cu motocicleta nu mersesem ; nu mi-a fost greu să învăţ, ştiam să merg pe bicicletă, n-aveam decît să-i adaug motorul cunoscut dinainte. Era într-o după-amiază, am luat-o de la depozit, undeva pe cheiul Dîmboviţei, în locul numărului i-am agăţat un carton pe care scria „Probă" şi am probat-o, cîteva sute de metri în sus, pînă la Morgă, cîteva înapoi ; vînzătorul, care se angajase să mă instruiască, mi-a arătat cum se aprind luminile, cum se închide rezervorul de benzină, mi-a dat în primire cutia de scule, iar pe urmă am plecat şi nu mai m-am oprit decît în pădurea Băneasa unde, după ce m-am odihnit cîteva minute pe o bancă, fără să-mi fie gîndul la odihnă, am pornit motorul şi pînă seara m-am tot exersat, mergînd pe aleile din pădure, unde nu era nimeni.

Mi se părea ceva foarte firesc, parcă pînă atunci umolasem numai pe motocicletă, şi niciodată cu piciorul, patru kilometri pe oră.

M-am lăsat în voie scriind acestea, de mult mă tot gîndesc ce mare influenţă a avut motocicleta asupra mea, în anii de tinereţe. Ea mi-a dat satisfacţia că puteam oricînd, ziua sau noaptea, să ajung repede, oriunde. Dar pe deasupra mi-a amintit în unele clipe senzaţia zborului, care este o victorie asupra forţei de gravitaţie a pămîntului, o eliberare de toate constrîngerile impuse omului de condiţia sa terestră. Totdeauna o accelerare puternică mi-a dat impresia că a fost o decolare, o dezlipire de şosea şi o plutire în aer.

Apoi, corpul, liber, din vîrful picioarelor pînă în creştet, creează de asemenea o impresie nouă ; expunerea directă la primejdie, fără nici o pavăză, nici măcar casca, nefolosită pe vremea aceea, te ridică deasupra propriei tale fiinţe, făcîndu-te invincibil, prin însuşiri nou dobîndite, mai puternice decît instinctul de apărare. Cînd începusem să merg cu viteză mă gîndeam că dacă s-ar rupe ghidonul sau ar exploda cauciucul din faţă nimic nu putea să mă scape ; îmi era frică, dar în acelaşi timp îmi creştea curajul în chip parosistic, şi nu slăbeam acceleraţia.

Mai tîrziu am întîlnit pe şoselele Europei motociclete care merg cu două sute de kilometri pe oră şi pot atinge trei sute. Pe rezervorul de benzină al uneia din ele am văzut scris : „Motocicliştii nu mor din vina lor, ci *sînt* omorîţi !“ Era o acuzaţie adusă automobiliştilor apăraţi de o caroserie solidă. Poate uneori se produc accidente datorite acestora, dar cine merge cu două sute de kilometri pe oră, cu întreg trupul în aer, se omoară singur. Admir bravura acestor oameni, chiar dacă în kilometrul următor se vor face fărîme. Îi plîng doar fiindcă la viteza lor dispare deliciul, rămîne doar înfruntarea cu moartea. Deliciul de a simţi starea materială a aerului, ca o baie rece pe timp de arşiţă. Mi s-a întîmplat, într-adevăr, ca în zile dogorîtoare, cînd se topeşte asfaltul, cînd pînă şi umbra copacilor este fierbinte, să am, la viteze calme, de croazieră, senzaţia că mă arunc în apa mării, sau că îi simt briza proaspătă.

2

Cunoşteam sirenele de alarmă aeriană, se făcuseră exerciţii. Cu tot sunetul lor sinistru le luam în glumă. La cîteva zile după ce începuse războiul, le-am auzit noaptea, deveniseră înspăimîntătoare, aşa îmi închipuiam că ar suna trîmbiţele la învierea morţilor. N-am văzut cerul pe fereastră, ca altădată ; acum ne despărţea o pînză neagră. Toate ferestrele în tot oraşul, în toată ţara se astupau noaptea cu pînză sau cu hîrtie neagră, de camuflaj, altfel nu era îngăduit să aprinzi în casă nici o luminiţă, oamenii de la Apărarea Pasivă pîndeau pe afară şi contravenienţii se pedepseau cu amenzi, cu închisoare, puteau ajunge pînă la Curtea Marţială, cum a păţit bietul Ivan Ivanovici, colegul meu de redacţie, om în vîrstă.

Poate îl chema altfel, am uitat, dar nu interesează, fusese gazetar în Rusia ţaristă, luase parte la revoluţie, n-am aflat cum şi cînd ajunsese în România. Ştiu doar că în redacţie îl adusese Jak Musiu, care cunoştea sumedenie de oameni. Poate unii îl suspectau, datorită originei şi unui trecut nelimpede ; alţii îl simpatizau fiindcă era un om blajin, prietenos sau mai mult decît atîta, întruchipa cordialitatea în deplinul înţeles al cuvîntului. Puţin sub mijlociu ca statură, cu părul alb, pieptănat bine, cu ochii albaştri, mereu cu un zîmbet pe faţă. Nu i-am aflat niciodată vîrsta, n-am putut să fac decît presupuneri, între cincizeci şi şaizeci de ani, ceea ce e o aproximaţie prea mare. Avea însuşiri de ziarist, le exersase într-o experienţă lungă, nu vorbea prea mult, ştia multe, se vedea în zîmbetul lui puţin enigmatic şi în privirea inteligentă. Mi se părea că nu vrea să spună tot ce ştie, niciodată nu ne-a dezvăluit dacă fusese de partea albilor sau a roşilor. Mai tîrziu, cînd frontul, din depărtarea unde fusese dădea înapoi repede şi numai fanaticii sau săracii cu duhul nu înţelegeau că înfrîngerea lui Hitler era pecetluită, începusem să-l întrebăm ce s-ar întîmpla cu societatea noastră şi îndeosebi cu ziariştii, dacă veneau ruşii. Ne răspundea fără cuvinte, numai cu zîmbetul.

Lucra într-un birou unde avea la dispoziţie doi radiotelegrafişti care captau ştirile din toată lumea, în toate

limbile oricît le-ar fi fost de necunoscute, nu făceau decît să descifreze alfabetul Morse şi să le bată la maşina de scris, literă cu literă. Ivan Ivanovici, care era poliglot, le traducea, le selecta, şi pe cele cu adevărat utile le prezenta lui Jordie, care astfel era la fel de informat, dacă nu mai bine decît Statul-Major, sau Preşedinţia Consiliului de Miniştri, înzestrate cu ample birouri de ascultare.

Într-o după-amiază, venind la redacţie, Ivan Ivanovici a uitat lumina din baie aprinsă, ceea ce în timpul zilei nu se vedea de afară. Nu a atras atenţia nici după căderea întunericului, era la etajul de sus al unui bloc de lîngă Teatrul Regina Maria, după război sediul Operei, apoi al Operetei. Dar cînd a sunat alarma aeriană, lumea care fugea speriată spre adăposturi a descoperit lumina de la fereastră, părînd foarte puternică în bezna oraşului. Cum vîntul flutura un prosop pus pe balcon, să se usuce, unii aveau impresia că era o lumină intermitentă, se stingea şi se aprindea, făcînd semnale avioanelor inamice.

Era în aceeaşi noapte cînd am auzit şi eu prima alarmă adevărată, după care a urmat bombardamentul. M-am îmbrăcat pe bîjbîite, am coborît scările fuga şi afară am dat de un cer luminat de lună aproape ca ziua. N-aveam de unde să ştiu ce se întîmpla la Ivan Ivanovici acasă, în timp ce el era la redacţie şi continua să trieze ştirile, cu ochelarii pe nas, cu faţa liniştită, fără să-i pese de alarmă. Mai tîrziu mi-a explicat că sînt aceleaşi şanse să te lovească o bombă, şi la adăpost şi în casă. În parte avea dreptate, adăpostul, cînd nu este o cazemată ci doar un şanţ acoperit cu pămînt şi scînduri, sau o pivniţă, e de un folos mai degrabă psihic, îţi dă impresia că te afli cît de cît în siguranţă, ceea ce nu te scuteşte să dîrdîi de frică.

Nu cunoşteam această teorie, am rămas în uşa casei fiindcă nu ştiam nici un adăpost în apropiere. Şi apoi, cu toată frica, vroiam să văd ce se întîmplă. Înainte de a vedea, am auzit huruit de motoare şi explozii. M-am lipit de zid, cu inima îngheţată. Dar nu erau bombe, trăgea artileria antiaeriană ; îndată o parte a cerului s-a umplut de stele roşii.

Este o deosebire între detunătura bombei aruncată de sus, şi cea a tunului antiaerian care trăgea de jos ; atunci nu ştiam, şi cînd am ştiut am continuat să le confund, amîndouă mi-au făcut frică.

În acest timp, în alt punct al orașului, sergentul de stradă cu oameni de la Apărarea Pasivă, cu brasarde albe și căști ca soldații, spărgeau ușa lui Ivan Ivanovici, fiindcă nu răspundea nimeni la sonerie, iar din stradă se auzeau glasuri alarmate, strigînd să se stingă lumina. Speriați și indignați, oamenii ordinii nu s-au mai gîndit că exista întrerupătorul, ar fi fost un act prea simplu să-l învîrtească, au spart becul cu un scăunel de baie, făcîndu-l să pocnească, mai tare pentru urechile lor, decît proiectilele antiaerienii.

Bănuiesc că era cam în aceeași clipă cînd, de la locul meu, am văzut limpede un avion prins de reflectoarele care măturau cerul. Din cînd în cînd, se mai zărea cîte unul, luminat numai o clipă, pe urmă scăpa, intra în întunericul dintre două raze, luna nu mai avea nici o putere, nici nu mai știam unde este, fascicolele de lumină trimise de jos, ca niște săgeți albe lăsau restul cerului în umbră. Probabil reflectoarele grele — le văzusem uneori pe camioane, cu diametrul de peste un metru — se manevrau cu încetineală, nu aveau aparate, să le ghideze, cum cred că există astăzi, dacă o mai fi nevoie de ele ; astăzi proiectilele își ating singure ținta, fără a mai trebui să fie luminată. Așa că avioanele puteau să se strecoare printre reflectoare, cu mișcări repezi și dibace. Unul singur era prins din toate direcțiile, părea sortit pieirii, prins în acea fluturii în insectare. În jurul lui explodau stelele roșii ale antiaerienei, așteptam să izbucnească o flacără, avionul să cadă ca un meteorit, sau ca o cometă intrată în zona de gravitație a pămîntului. Urmărirea a fost lungă, m-am gîndit ce simțeau cei dinlăuntrul avionului, dacă se mai recunoșteau unul pe altul în lumina orbitoare venită de afară, din toate direcțiile, și dacă mai sperau într-o scăpare. Scăparea lor a fost un nor răzleț, în care s-a aruncat, cum am văzut odată că se aruncă în apă oamenii cuprinși de flăcări. Reflectoarele au rămas o clipă descumpănite, pe urmă s-au risipit pe cer, căutînd alte ținte.

În tot acest timp bombardamentul a continuat, mi se părea că pămîntul se mișcă ; mi se părea, mi-am dat seama pe urmă cînd am văzut că toate în jurul meu, de unde credeam că se prăbușesc huruind, erau la locul lor, neatinse. Am știut din capul locului că mai întîi trag tunurile antiaeriene, și n-ar fi fost greu să deosebesc sunetele

lor de al bombelor, măcar mai tîrziu, în patru ani de război am avut destul timp pentru experiență ; presupun că urechea mea capta două senzații diferite, dar, din cauza emoției, la creier ajungea numai una, amplificată ; de aceea bombardamentele aeriene mi s-au părut totdeauna de o intensitate înzecită, totdeauna m-am așteptat ca la sfîrșit în jurul meu să fie numai ruine.

La primul raid cred că mai mult explozibil a folosit antiaeriana decît avioanele, cheltuiala a fost mai mare decît paguba ; au căzut bombe răzlețe, or fi lovit și alte case, eu nu știu decît una, cu fațada retezată, pe strada Sfinții Apostoli.

Bombardamentul nu s-a repetat noaptea următoare ; a treia zi dimineața am văzut expus la intrarea Parcului Carol, azi Parcul Libertății, la poalele Filaretului, un avion doborît în prima noapte, nu știu unde și cînd, și datorită cui, artileriei sau aviației de vînătoare. Cum lucea în soarele acelei dimineți de vară, mi s-a părut întreg, își pierduse doar trenul de aterizare și stătea pe burtă. Dacă se prăbușea ar fi fost făcut fărîme, iar dacă lua foc n-ar mai fi lăsat în urmă decît cenușă și cîteva table, cîteva fiare îndoite. Cred că mai degrabă fusese o aterizare forțată, motoarele lovite, sau pilotul rănit, nemaiputînd să facă altceva decît o manevră de disperare. Pe fuselaj era expus un combinezon de zbor, de balonseide albastru, curat și atît de neted că părea călcat proaspăt. Cu acest detaliu și cu cerul albastru de deasupra am uitat casa de pe Sfinții Apostoli, mi s-a părut că războiul este o joacă, un foc de artificii. Pe urmă m-am dezmeticit și mi s-a dus gîndul la soldații noștri care tot atunci, în dimineața senină erau îngropați de obuze dincolo de Prut, mușcau pămîntul sau se zbăteau în gardurile de sîrmă ghimpată. Dacă n-aș ști că nu eu îmi făcusem soarta, ar trebui să mă socotesc toată viața vinovat față de ei, fiindcă în aceeași zi mă duceam la Snagov să înot în apa albastră, atît de asemănătoare cu combinezonul aviatorului.

* * *

Pe Ivan Ivanovici l-au luat de la redacție îndată ce se terminase bombardamentul. Arestarea lui era un act de război în spatele frontului, mai concret decît războiul în-

suși, aflat atît de departe că părea abstract chiar și celor care mai trăiseră unul abia cu un sfert de secol în urmă. Cîteva zile n-am știut nimic de el, pînă ce am aflat că ajunsese la Curtea Marțială. Nu știu cine și-o mai aminti azi ce însemna atunci Curtea Marțială : judecarea și pedepsirea crimelor grave comise asupra obligațiilor de arme, toate socotite trădare.

Rus de origine, nu încăpea îndoială că Ivan Ivanovici făcuse semnale luminoase avioanelor inamice. Pentru mințile obtuze și pentru cei orbiți de mînie, o dovadă a vinei lui era chiar și casa bombardată, de pe Sfinții Apostoli, aflată în apropierea blocului unde ardea o lumină în baie.

Curtea Marțială se afla pe atunci pe o stradă din stînga Dîmboviței, cam în dreptul podului Șerban Vodă. Era o clădire hîdă prin ea însăși, chiar dacă îi ignorai funcțiunea. Într-un flanc avea o curte despărțită de stradă printr-un gard de sîrmă ghimpată. Într-o zi cîțiva inși am mers să-l vedem pe Ivan Ivanovici. Un asemenea act nu se numea crimă, dar el, temîndu-se de soarta noastră, s-a făcut că nu ne vede. Era ora cînd pe deținuți îi scoteau la aer, nu-i puneau să meargă în cerc, ci îi lăsau pe fiecare în voie. Nu erau prea mulți, cel puțin în curte ; vreo cîteva zeci de oameni, care semănau unul cu altul, prin soarta lor comună. Dacă se aflau acolo, toți aveau o vină, fie măcar aceea că ripostase la injuriile superiorilor. De fapt nu știam nimic despre ei, puteam presupune că se aflau acolo sub învinuiri foarte grave, denigratori ai războiului, sau mai mult decît atîta ; despre ei nu se scria în ziare, ni se recomanda doar să fim cu ochii în toate părțile. Mă gîndeam neconvins că unii dintre ei au să scape, nu erau judecați încă, mai aveau o șansă, decît că nu puteam să-i deosebesc de ceilalți ; poate toți aveau să fie legați la stîlp într-o dimineață. Fiindcă nu știam nimic despre ei i-am înglobat într-unul singur, cel pe care îl cunoșteam, îmi vorbise cu vocea lui blîndă și cu zîmbetul enigmatic în ochii albaștri, Ivan Ivanovici și pe care îl credeam destinat plutonului de execuție. De trei sau patru ori a trecut prin fața noastră, mergînd de-a lungul gardului, la numai cîțiva metri, atît de aproape că puteam să-i văd ridurile de pe față. Îi bănuiam gîndurile și îmi amin-

team convorbirile noastre de altădată, acum acoperite de groază.

O singură dată mi-a aruncat o privire, în ochii lui nu am văzut nimic din ce îmi închipuiam înainte, teama de moarte, ci numai uimire, căreia i se adăuga, nu ştiu cum şi de ce, un semn de încurajare.

L-a scăpat Jordie, deşi părea imposibil. Cînd a revenit la redacţie, în ochii lui cu privirea misterioasă, în zîmbetul blînd de pe faţă, în totul, părea că nimic nu se schimbase sau dispăruse.

După sfîrşitul războiului i-am pierdut urma : poate murise, într-un lagăr din Siberia, soarta multora care văzuseră lumea occidentală.

•

Această întîmplare mi-a trezit din prima clipă teama că, rătăcită cum o ştiam, Ştefania putea să lase odată lumina aprinsă în cortul de pe terasă. Bombardamentul avea să se repete şi, fără să judec orbit, sau cu naivitate, îmi închipuiam că un cort portocaliu expus în poziţia cea mai bună pentru a atrage privirea, devenea un reper cu adevărat primejdios, nu ca o mică fereastră de baie, vizibilă incert şi dintr-o singură direcţie, exact opusă celei de unde veneau avioanele. M-am gîndit la Mata-Hari, a cărei vinovăţie a rămas pînă azi sub un semn de îndoială: făcuse ea spionaj pentru Germania, sau dimpotrivă ? Faptul că era frumoasă şi adorată de oameni cu influenţă n-a scăpat-o de execuţie. Am făcut o apropiere între ea şi Ştefania, în mintea mea ceva straniu le lega pe una de alta, chiar dacă nu exista nici o asemănare între ele decît frumuseţea şi puterea de fascinaţie. Cupola aurită sub care glasul Ştefaniei cucerise mulţimi de oameni, vopsit acum în negru mi se părea o prevestire de doliu.

N-am mai ţinut seama de nici o prudenţă, n-am ţinut seama că ar fi putut să mă întrebe de Alion, şi într-o zi i-am telefonat pe la ora prînzului, cînd îmi închipuiam că se pregătea să meargă la teatru. Continua să cînte numai ziua şi astfel, cît a ţinut războiul n-a ştiut ce este camuflajul, nu ieşea din casă noaptea, nici măcar seara.

I-am telefonat, ca s-o previn, sau ca să-i aud glasul. Mi-a răspuns, dar nu şi-a adus aminte de mine, deşi i-am reamintit în ce împrejurări ne cunoscusem. Trecuse abia

jumătate de an de atunci, în schimb viața se învîrtejise într-atît că uitasem pînă și punctele cardinale. Uitasem eu însumi întîlnirea cu Ștefania, ea apărea acum în memoria mea ca o a doua aducere-aminte, dedusă din prima.

Mi-a răspuns, ca de pe altă lume : „Bine, dacă-i așa, am să pun un bec mai mare !".

3

Dacă uneori oamenii ajung să se vadă reflectați în obiectele din jur, o mobilă autentică din timpul unui Ludovic, o bibliotecă, o colecție numismatică, o carabină ca a domnului Pretoreanu, sau în ființe, o iubită nepieritoare, un cal, un cîine, o pasăre exotică, o broască țestoasă, reflectarea mea în acel timp devenise motocicleta. O iubeam cu temeiuri lucide, fiindcă îmi dădea o forță mai mare decît puterile mele, îmi prilejuia voluptăți nebănuite și îmi mărea spațiul de mișcare pînă la capătul imaginației, asemenea covorului fermecat din poveste.

Dar prima ieșire în afara orașului m-a dezamăgit pînă la a crede că și eu, și motocicleta eram o deșertăciune. Abia făcusem zece kilometri cînd, la Otopeni, după calea ferată de centură am dat de o șosea pavată cu piatră cubică, ascuțită și denivelată, care zdruncina atît de tare că mi-a rupt șalele, iar ghidonul mi-a rănit mîinile. După un kilometru de cazną m-am oprit, planurile mele de cucerire a spațiului cădeau baltă, fiindcă în locul bucuriei simțite pe asfaltul din pădurea Băneasa, întîlneam o brutalitate insuportabilă. Cu multă silă am făcut drumul înapoi, dezamăgit în toată ființa.

Pînă a doua zi m-am înzdrăvenit, și chiar dacă nu îmi mai făceam vechile iluzii, mi-am spus că nu trebuie să mă fac învins la prima încercare. Mîinile mi le-am protejat cu mănuși groase de piele, care mi-au fost de tot folosul de atunci înainte. Ca să suport zdruncinăturile mi-am pus greutatea mai mult în picioare, și așa am depășit locul unde mă oprisem cu o zi înainte.

Mai făcusem drumul, dar numai de cîteva ori, cu automobilul sau autocarul ; pe atunci se călătorea mai ușor cu trenul. Iar automobilul avea altă suspensie și o canapea mai comodă decît șaua motocicletei, așa că nu simțeam părțile mai proaste ale șoselei.

Nu mă așteptam, după încă un kilometru de cazną s-a produs miracolul, trecerea în altă lume, unde nu mă mai însoțeau diavolii, dînd cu furca în mine, ci în locul lor venise pe loc o ceată de îngeri care băteau lin din aripi și îmi cîntau imnuri. Întocmai așa am simțit, parcă aveam și eu aripi, mergeam fără atingere cu pămîntul, mi se părea o beție. Am lăsat în dreapta șoseaua Snagovului, cu lacul, nici n-am luat-o în seamă și am mers înainte, fără să mă opresc pînă seara, cînd am cerut de mîncare și găzduire la o casă de oameni, tocmai dincolo de Sinaia. Beția era atît de mare că nu mă trezisem nici măcar în Ploiești, unde aveam prieteni, pe Trandafil și pe Cornelia, pe Alexandrina și Odor și toată familia, și unde mă chema tot timpul amintirea Ioanei, iubita trecătoare, dar deplină, acum dispărută, ca în umbra unei eclipse astronomice, așa era, o vreme strălucea ca în soare, apoi o acoperea întunericul. Poate de aceea nu am uitat-o.

Dragostea mea acum o luase motorul. Venise ora să mă culc, dar nu-mi era somn, mă stăpînea amintirea celor o sută cincizeci de kilometri făcuți fără oprire, în independență deplină de lume, scăldat în aerul liber, care mereu îmi cînta la ureche ca heruvimii. Cum aș fi putut să uit ce simțisem cînd coboram serpentinele strînse de la Breaza, pe unde nu mai trec astăzi, fiindcă s-a făcut o șosea nouă, în linie dreaptă, lesnicioasă dar monotonă.

Azi fac drumul de trei ori mai repede, în schimb nu mai simt forța centrifugă presîndu-mi trupul în viraje, nu mai văd peisajul rotindu-se sub ochii mei repede, ca în goana trenului, de mi se pare că nu mai am nici un raport cu pămîntul, eu stînd pe loc, iar el rotindu-se în fața mea cu viteza lui reală, nepercepută de oameni. Numai la coborîrea cu avionul în spirale strînse am mai avut aceeași senzație, cu deosebirea că atunci forța centrifugă mă împingea în pereții carlingei, pe cînd acum, neavînd alt reazim mă împingea în mine. Iar satisfacția sufletească, simțită atunci, de a fi depășit spațiul unde își duce viața omul, n-am mai avut-o decît înotînd în marea cu valuri de

zece ori mai înalte ca mine, cînd, plutind între două limite extreme, cea de jos și cea de la creastă, parcă nu mai aveam greutate, eram dezlegat de gravitația pămîntului.

Nu pot ascunde dulcea amintire a nopții cînd, luînd o pătură cu mine, am dormit pe iarbă, lîngă motocicletă, mîngîindu-i fierul rece, cum aș fi mîngîiat pielea unei femei calde.

Poate n-ar trebui să povestesc mai departe, poate ar trebui să mă opresc pe această culme, pe care nu am depășit-o niciodată, și nici nu cred că altcineva ar putea s-o depășească, dacă ar trăi-o.

În zori, înainte de a răsări soarele, în loc să mă întorc, am pornit mai departe, ardeam de dor să mai fac o sută de kilometri.

De la Brașov am trimis o telegramă la ziar, secretarului de redacție, să știe că n-am murit și să scrie altcineva articolul meu zilnic. Dacă așa mi-am călcat datoria, o plătesc astăzi scriind această mărturisire, în locul articolașului căruia nu-i simțea nimeni lipsa.

Mi-am cumpărat ochelari de vînt, fiindcă îmi intrau gîze în ochi la viteză, mi-am luat un săpun, periuță de dinți și pastă, și am pornit mai departe prin Țara Bîrsei, în umbra Făgărașilor pe care odată îi contemplasem seară de seară, gîndindu-mă la o fată de dincolo, din Muntenia. La Sibiu, spre amiază, nu m-am oprit dar am făcut un ocol și am trecut pe la casa unde locuia Santa, am privit obloanele de la fereastra unde o văzusem prima oară. De acolo am coborît în orașul de jos, ca să trec pe la casa cu leandri unde Ghizi, între două păcate, se ruga îngenunchiată în fața lui Cristos de pe cruce.

Din afara orașului am privit lunca pe unde goneam cu schiurile. Acolo era salcia de care se zdrobise Santa. M-am întors, m-am dus la cimitirul catolic ; a fost ziua cînd am risipit un buchet de ghiocei la picioarele criptei unde era zidită. Și am plecat mai departe, durerea se amesteca într-un chin dulce cu amețeala vitezei.

Dacă peste amintirile vechi nu ar veni altele, dacă durerile ar fi nesecate, am muri de tristețe. Dar n-ar fi o moarte hîdă, ci ar acoperi-o mereu flori proaspete.

Pînă la Alba Iulia nu m-am oprit. Am înnoptat acolo și a doua zi am pornit înapoi ; dacă nu puneam frîna cu toate puterile, m-aș fi dus mai departe, pînă la Cluj și Oradea,

deşi nu mai erau ale noastre, iar dacă ar fi fost posibil, pînă la Budapesta şi Viena. Plecasem pînă la Snagov, treizeci de kilometri. Aşa se naşte setea călătoriei, aşa a fost descoperit pămîntul. Iar eu am mai descoperit o părticică din mine.

Războiul se ducea acum spre Sevastopol.

4

După noaptea de veghe la casa ţigăncilor, cînd începuse războiul, Alion a plecat din Bucureşti fără să-mi spună, mi-a lăsat doar un bilet la redacţie, din care n-am înţeles decît că are să lipsească o vreme. Eram mai mult îngrijorat decît mîhnit, în starea lui nu făcea bine să se îndepărteze de casă ; cine l-ar fi îngrijit la nevoie ? Ştia că are un cancer la plămîni, o formă puţin chinuitoare, dar cu sfîrşitul tot inevitabil. În afară de mine, nu mai spusese nimănui, îşi continua viaţa în linişte, senin, fără teamă, deşi nu putea să fie nepăsător nici cu moartea, nici cu timpul cît mai avea să trăiască. Numai ceva în firea lui era schimbat, dar nu observa nimeni ; se născuse în el înclinarea de a se expune la primejdii, ceea ce era de fapt un mod de a simţi viaţa mai intens şi pe mai multe feţe, căci pînă acum nu-l preocupase decît voluptatea, sub toate formele accesibile naturilor rafinate, de la reveria ascunsă sub leneviri profunde, pînă la poezie şi dragoste, telurică şi celestă. Nimeni nu putea să bage de seamă că Alion devenise frenetic. Cauza însă nu era numai boala, ci şi războiul, pentru el stări la fel de grave ; printr-o coincidenţă care le făcea dependente una de alta, aceste stări se declanşaseră amîndouă deodată.

A revenit în Bucureşti şi l-am întîlnit după vreo zece zile. Fusese la Constanţa, locuise pe nava-şcoală, care luase locul bricului „Mircea". Era puţin bronzat şi arăta bine ; niciodată nu se expunea la soare cu nesaţul altor oameni, lipsiţi de măsură.

— M-au invitat marinarii, altfel nu mă duceam.

Nu călătorise niciodată pe mare, n-avea nici o legătură cu marina, dar noul Amiral care luase locul bătrînului dispărut în ianuarie 1941, îi purta o dragoste respectuoasă, îi cunoștea poeziile și articolele sclipitoare, îi înțelegea valoarea, se simțea onorat să-l aibă oaspete. Cunoscîndu-i firea avea tactul să nu-l inoportuneze, venea numai să-l salute, apoi îl lăsa în apele sale. Alion nu mergea la plajă, stătea într-un șezlong pe dunetă, cu mîinile la ceafă, pe jumătate crucificat dar fără nici un fel de simțăminte biblice și asculta valurile dincolo de dig, spărgîndu-se în parapetul de piatră. În aceste clipe se detașa de sine însuși și de orice gînduri, îl păstra pe acela că era încă viu dar condamnat la moarte. Avea să fie o moarte lentă, i se spusese că nu chinuitoare.

Îi socotim norocoși pe cei care mor pe loc, prin oprirea bruscă a inimii ; nu au decît poate o clipă viziunea morții, sau n-o au deloc, mor în somn, și cine știe dacă nu tocmai atunci visează o întîmplare fericită ?! Lui Alion un asemenea noroc îi făcea și ciudă și groază ; simțea nevoia să stea de vorbă cu moartea, s-o asigure că nu-i este frică și moare fără regrete. Ar fi vrut mai ales să fie cineva martor, un prieten, să asculte acest dialog și să-l transmită altor prieteni, să afle cu toții că moartea poate să fie o consimțire lucidă. „De-aici înainte nu am să mă mai tem de nici o primejdie, sînt eliberat de tiranica aspirație a omului la longevitate !“ își spunea, așezat în șezlong, pe dunetă.

Odată cu sfîrșitul acestui gînd, în jurul lui izbucniră, poate deodată, sirenele de alarmă ale vaselor de război, ancorate în preajmă. Pe puntea navei se stîrni forfotă, ofițerul de cart se apropie în fugă și-i spuse repede, înainte de a-și continua drumul spre postul lui de alarmă :

— Coborîți și intrați în cazemată. Dar fuga. O să fie o luptă navală.

Pe chei era o cazemată de beton, probabil folositoare, dacă nu sărea în aer cheiul, cu totul. Două zile fuseseră în zbor multe rînduri lupte aeriene, între bombardiere și escadrila de vînătoare. Alion nu se dusese la adăpost, rămăsese pe dunetă, auzise răpăitul mitralierelor, văzuse avioane căzînd, lăsînd trene de fum, era un spectacol ! Îl măcărise fără frică.

Nu-i era frică nici de astădată, cînd auzi trăgînd bateriile de coastă. Nu avu nici o tresărire, își verifica fără întîrziere ideea de adineaori, nu se temea de primejdie, instinct primordial al tuturor viețuitoarelor. Dar își simți urechile perforate, un trăznet îi trecu pe deasupra capului ; trăgeau tunurile de pe distrugătoare, odată cu bateriile de coastă. Nu se mișcă din loc, doar își luă mîinile de la ceafă să-și astupe urechile. Se petrecea o brutalitate înlăuntrul aparatului său auditiv, parcă îi plesniseră timpanele iar acum se dislocau piesele fragile ale urechii interne. Singura lui teamă era că nu va mai putea să asculte muzica ; nu regreta glasul oamenilor. În acea zgîlțîială dezlănțuită pe tot pămîntul, căci se clătinau și digul și cheiurile, și orașul, îi veni brusc și cu deplină luciditate gîndul că în primul rînd pentru el va amuți cîntecul Ștefaniei. Terifiantă îi apărea imaginea ei acum, în mijlocul canonadei, acoperea tot ce era groaznic pe lume, război, avioane căzute, bubuit de tunuri, moarte. Doar ea supraviețuia catastrofei în curs de împlinire, din care nimeni altcineva nu putea să scape. Și atunci i se făcu frică, nu de pieirea lui iminentă, acceptată în liniște, ci de gîndul că datorită Ștefaniei nu se va putea bucura de o moarte deplină, că nici mort n-avea s-o uite, și numai pentru ea va trebui să trăiască într-o viață de dincolo, în care nu crezuse pînă astăzi.

Își luă mîinile de la urechi, asurzise cu adevărat, nu mai auzea tunurile, era o liniște nepămîntească. Pe urmă văzu oameni mișcînd, îi recunoștea, erau năduşiți și negri la față. Pe unul din distrugătoare izbucniră urale, la început nu înțelese de unde veneau și cum de putea să le audă. Treptat alte zgomote îi ajunseră la urechi, pași, uși trîntite, fluiere, glasuri, pînă ce un ofițer se opri lîngă el și îi spuse mai degrabă cu teamă decît cu satisfacție :

— L-am scufundat ! În două minute !

Fusese o navă de război rusească, un distrugător „Moskva“, se apropia dinspre nord-est, dar abia intrat în bătaia tunurilor explodase. O controversă a rămas între bateriile de coastă, nemțești, și marina noastră ; fiecare își revendica victoria. Fusese o canonadă rapidă, un snop de proiectile îndreptate spre țintă, din toate direcțiile. Nimeni nu putea dovedi cu precizie, cine lovise.

Trofeele, cîte au putut fi pescuite de pe mare, au fost expuse într-o vitrină a librăriei „Cartea Românească" de pe Bulevardul Academiei.

Le-am văzut în ziua cînd m-am întîlnit cu Alion, abia întors de la Constanța. Nu el mi-a povestit bătălia, dar am văzut împreună trofeele : un pavilion, o timonă, cîțiva colaci de salvare ; nu-mi amintesc altceva. Alion a ridicat din umeri :

— E o victorie pe care s-ar putea s-o plătim scump, deși era necesară.

Am coborît împreună pe Bulevardul Elisabeta, prin fața cinematografelor ; într-un loc se juca un film cu Alida Valli, o fetișcană italiancă, deocamdată ingenuă ; pieptănătura ei, cu părul lung tras într-o parte și coborînd pînă pe umeri o întîlneam la fetele de pe stradă, devenise o modă. La fel ca pantofii cu talpă ortopedică, apăruți tot atunci și veniți tot din Italia ; la început nu-mi plăceau, păreau încălțări de scafandru, pînă ce ne-am obișnuit cu ei și nu ne-au mai plăcut ceilalți ; adevărul este că prin forma lor greoaie contrastau cu piciorul fetelor și le făceau glezna mai gingașă.

Nu se juca nici un film nemțesc pe tot bulevardul, dar nu din ostentație, ci fiindcă nu puteau să concureze cu cele italiene, mai apropiate de gustul publicului nostru ; cred că atașații culturali ai Germaniei se uitau chiorîș la afișe și făceau rapoarte, dar dintr-atît nu se rupea Axa, ar fi fost destule alte motive.

În timp ce făceam aceste observații, nu încetam să-l ascult pe Alion, care îmi vorbea despre cauzele războiului, despre perspectivele lui sumbre. Nu ascund că aș fi vrut să aud altceva, era o zi frumoasă, m-aș fi bucurat de ea, doream și eu că au să fie destule zile urîte ; dar acelea deocamdată erau departe. Părerile lui Alion totuși le-am reținut și pe măsură ce trecea timpul le înțelegeam mai bine. Îmi aduceam aminte de conferințele domnului Preoteanu, la sfîrșitul anilor de școală, cu ce clarviziune ne arăta evenimentele viitoare ale epocii noastre ; niciodată nu s-a dus cu gîndul mai departe, s-a mărginit la ceea ce puteam să trăim ca martori, era un om pragmatic, poate fiindcă îi lipsea fantezia, sau și-o reprima, domeniul lui de gîndire rămînea realitatea imediată, controlabilă.

În 1933, cînd Hitler a devenit cancelar al Germaniei, domnul Pretoreanu ne-a spus că în şase ani va porni războiul ; ceea ce s-a adeverit întocmai cum auzisem, atunci cînd nimeni nu vroia să creadă.

Spre deosebire de domnul Pretoreanu, ale cărui păreri deveneau sentinţe fără explicaţii, ca şi cînd ar fi pornit de la un judecător atotputernic şi infailibil, Alion, care nu vorbea unui auditoriu numeros, într-o sală de conferinţe, ci numai mie, în ocazii întîmplătoare, ca în ziua aceea, pe stradă, îşi motiva opiniile, căuta cauza faptelor şi-o argumenta cu un spirit viu, dar nepătimaş, gata oricînd să asculte opinia altuia. Fără să divagheze, la el intervenea fantezia, care, cel puţin pe un auditoriu ca mine, îl ducea mai departe decît o expunere lineară, oricît ar fi ea de precisă.

Îi datorez mult domnului Pretoreanu pentru ceea ce ştiu despre evenimentele vremii noastre, pe care le-am trăit şi le-am înţeles întocmai cum mă prevenise el cu decenii mai înainte. Dar, pentru a scrie această carte, despre întîmplări încă prea apropiate ca să fi devenit istorie, motiv de a fi torturat de îndoieli şi temeri, între dorinţa de a spune tot ce ştiu şi frica de a nu spune prea mult, îndrumătorul meu a fost Alion, fără el m-aş fi oprit la o răspîntie, nedecis pe ce drum să apuc ; am închis ochii şi l-am urmat, adevărul lui a devenit şi al meu, altfel nu l-aş fi scris, dar trebuie să mărturisesc că l-am descoperit orbeşte.

Am intrat în Cişmigiu şi ne-am aşezat pe o bancă.

— Să ne odihnim puţin, mi-a spus Alion.

După glas, îmi dădusem seama dinainte că obosise, dar aşteptam hotărîrea lui, nu vroiam să-i ating susceptibilitatea, dîndu-i motiv să creadă că îl socoteam în inferioritate. Un timp am stat amîndoi tăcuţi, era o zi de vară plăcută, fără zăpuşeală, cu o adiere de vînt înmiresmată, o clipă de pace. Doar o izbucnire de glasuri, venind mai de departe, de pe strada Sărindar, strică tihna acelei clipe ; erau glasuri de copilandri, cunoscute, vînzători de ziare, care porneau în goană din faţa tipografiilor : „Ediţie specială !...“ M-am uitat pe furiş la Alion, stătea cu ochii închişi, la umbra păllăriei lui de pai, cu boruri uriaşe, mexicane. Părea că aţipise, dar la strigătele vînzătorilor de ziare în colţul gurii îi apărea o grimasă. Ediţie specială !... „Ce-o mai fi ?“

mă întrebam, agasat, căci nu vroiam să-mi tulbure nimic liniștea acelor clipe. Ce putea să fie ? O victorie, desigur ! Insuccesele nu se anunță cu ediții speciale. Erau zile cînd nu mai vroiam să știu nimic despre mersul războiului, veneau ştiri stereotipe ; toate pe front se desfășurau „conform planului". Devenise o formulă sîcîitoare, mă pomeneam aplicînd-o și la faptele mele, în gînd, sau cu glas tare ; mă bărbieream „conform planului", îmi beam ceaiul „conform planului"... Cînd cineva mă întreba ce mai fac, îi răspundeam iritat : „Bine ! Conform planului !" Folosită în glumă, formula devenise o obsesie. A ținut pînă ce faptele au început să se petreacă altfel decît erau prevăzute.

O fetiță cu un cîine Saint Bernard, uriaș pe lîngă ea, veneau pe alee ; nu pot spune că îl ducea în lesă, deși lesa exista și ea o ținea în mînă cu importanță. Cîinele o însoțea ca protector. În fața noastră s-au oprit, nu știu cine a vrut, fetița, sau cîinele ? Amîndoi ne priveau, cred că erau mirați de pălăria lui Alion.

— Să nu-l mîngîiați, mușcă ! ne avertiză fetița.

Cred că iarăși își dădea importanță, dar s-ar fi putut să aibă dreptate. Nu mă încred decît în cîinii liberi, dacă vin la mine îi mîngîi fără frică ; în lesă, în lanț sau după gard pot să aibă reacții neprevăzute, fiindcă sînt prizonieri. m-am gîndit adesea și așa îmi explic : fiindcă au complexul privării de libertate, mușcînd își afirmă personalitatea. Dar cîinele nu vroia să plece, deși fetița îl trăgea de lesă ; se uita la noi cu o privire atît de stăruitoare, de parcă ar fi vrut să ne vorbească.

— Ei, haide ! zise Alion, întinzînd mîna.

Cîinele îi zîmbi, cum oamenii nu cred și nu văd că zîmbesc cîinii, fiindcă nu-i un zîmbet exteriorizat cu mimica omului ; zîmbetul cîinelui se vede numai în ochi, ca o bucurie intensă ; dacă o înțelegi îți uiți necazurile și ai o clipă de fericire.

Cu riscul să intru în conflict cu toate institutele de igienă și cu toți hingherii care operează în numele acestora, socotesc că oamenii sînt mai buni cînd au un cîine.

Cu ochii după Saint Bernard care se îndepărta întorcînd din cînd în cînd capul, Alion spuse, ca și cînd ar fi cunoscut gîndul meu dinainte și ar fi vrut să-l combată :

— Şi Hitler are un cîine... Oare îl mîngîie ?... Şi cîinele nu-l mîrîie ?

L-am judecat pe Caragiale că a aruncat pe Bubico din tren, în plus ignorînd psihologia cîinelui, care sînt sigur că i-ar fi simţit intenţia şi ar fi scos colţii, în loc să se gudure. Dacă avea cineva o vină în toată întîmplarea, atunci trebuia aruncată din tren cucoana, stăpîna lui Bubico.

În cazul lui Hitler o parte din dilemă s-a dezlegat patru ani mai tîrziu, în bunkăr. Dacă n-am putut să aflu sentimentele cîinelui pentru stăpîn, mi-au fost dovedite cele ale stăpînului pentru cîine. În preajma sinuciderii, cînd i-au fost aduse fiolele cu cianură, Hitler, ca să se asigure că otrava era bună, a probat-o pe cîine.

Alţi vînzători de ziare se auziră strigînd „Ediţie specială", pe strada Sărindar, urcînd în sus, spre Calea Victoriei. Poate era aceeaşi ştire de mai înainte, lansată cu un sfert de oră întîrziere, de alt ziar, care nu vroia să iasă din competiţie. De astădată Alion făcu un gest plictisit, nu-l mai interesau ştirile mărunte, îşi rezerva atenţia pentru cele decisive. În continuarea gestului şi-a aplecat un umăr înainte, era puţin livid şi cu faţa uşor crispată. I se întîmpla aşa la intervale neregulate, la minute sau la ore, era o suferinţă, o cunoşteam, de multe ori probabil izbutea s-o ascundă. Nu ţinea mult, trecea de la sine, doar uneori lua un antinevralgic pe care îl avea mereu asupra sa, într-o cutiuţă ca de bomboane.

Dacă durerea se alina, cauza ei ştiam că rămînea acolo, rozîndu-l încet, blînd, cu clemenţă dar încontinuu, chiar în clipele cînd nu-i dădea nici o suferinţă. Eram sănătos şi mai tînăr decît el, parcă mă simţeam vinovat şi aş fi vrut să-i cer iertare, fără cuvinte, cu o privire, cu un gest, cu un fluid de fraternitate. Mi-a venit o idee care abia după ce o spusesem mi-am dat seama cît era de năstrupnică. Vroiam să-i prilejuiesc o senzaţie nouă, să schimb ceva în structura lui psihică, un drog binefăcător cum îl simţisem eu însumi.

— Ai mers vreodată cu motocicleta ?

Ideea era aberantă, semn că sănătatea mea, lîngă suferinţa lui mă făcea să pierd sensul lucrurilor. Vorbisem, dar după aceea nimic nu îmi apărea mai nepotrivit cu calmul lui artistocratic, pe care văzusem că nu îl pierdea

nici în momentele cele mai grele, decît motocicleta cu nervozitatea ei mecanică, dacă nu era de ajuns ideea în sine.

Mi-a răspuns fără să fie şocat de întrebare :

— Uite ceva ce nu mi-a trecut niciodată prin minte !

Dar părea intrigat şi atunci mi-a venit curajul să merg înainte, deşi ideea încă mi se părea aberantă. Nu aveam cum să-i prelungesc viaţa, în schimb, atîta cîtă îi mai rămînea, puteam să i-o îmbogăţesc cu o senzaţie nouă, în care n-aş fi crezut dacă nu o simţeam eu însumi. Exista un fanatism în mine, cum probabil există cîte unul în toţi oamenii. Fanatismul meu, dacă îl judec începînd cu pornirile din copilărie, era maşina ; sub toate formele ei, începînd cu bicicleta, cu locomobila de treier în dogoarea căreia mi-am petrecut zile întregi, în bluză şi pantaloni scurţi, fixat fanatic pe platforma de unde se trăgea fluierul ; apoi locomotiva de cale-ferată, căreia i-au urmat, progresiv, autocamionul, automobilul şi avionul.

I-am propus lui Alion planul meu de iniţiere, pe care însă nu l-am putut pune în practică decît peste o lună, căci a plecat iar din Bucureşti, fără să-mi spună unde ; e drept că în acest interval s-a întors o dată sau de două ori, dar a stat puţin, făcîndu-mă să mă gîndesc la o pasiune posibilă în cine ştie ce parte a ţării ; boala care deocamdată avea un aspect mai degrabă romantic, ca odinioară tuberculoza, nu împiedica vechea lui ardoare să se manifesteze la apariţia unei femei frumoase.

Cînd l-am reîntîlnit, nu i-am mai lăsat timp să şovăie, am fixat pe loc întîlnirea :

— Vin să te iau de acasă la două după-amiază.

Dar exista o încurcătură, la care nu mă gîndisem cît timp propunerea mea nu devenise realizabilă. Era un început de septembrie cu atmosfera pălită şi calmă, frontul ajunsese departe, uneori uitam că există — vreme prielnică de reverie şi odihnă a spiritului. Alion purta haine de oraş, bej, potrivite cu toamna, cu o cravată verde care nu era ţipătoare ci doar păstra în ea culoarea vie a verii. Iar în cap avea una din pălăriile lui de pai, cu borurile mari, caracteristice. Nu păreau demodate fiindcă le imprima personalitatea lui, mai puternică decît gustul vremii. Nu-l văzusem niciodată în capul gol pe stradă, şi acum trebuia să renunţe la pălărie, pe motocicletă nici chiar el n-ar fi

putut s-o salvez de ridicol. N-am îndrăznit să-i spun, și acum pălăria îmi crea o dificultate peste care nu știam cum voi trece.

Îl așteptam în fața Bisericii Albe, l-am văzut ieșind pe ușa blocului, în plin soare, cu capul gol și cu un pulovăr în locul hainei. E prea puțin să spun că mi s-a luat o piatră de pe inimă, era mult mai mare ușurarea, parcă fusese o piatră de moară și fără ea nu mai aveam gravitație. Căpătase un aer juvenil, parcă era de-o vîrstă cu mine, dacă nu chiar mai tînăr. Pînă și mișcarea lui, de o eleganță naturală dar puțin anacronică, potrivită cu vremea cămășilor cu jabouri și a pantalonilor strînși pe picior, cu subpicioare elastice devenise alta, simplificată, directă, sportivă, fără să-și fi pierdut ritmul leneș care era marele lui farmec. „Dar nu se poate, mă gîndeam, ca în omul acesta să se ascundă o boală atît de îngrozitoare!" (Am văzut mai tîrziu mulți bolnavi de cancer, unii conștienți de boală, alții ignorînd-o. Cei din prima categorie, care cunosc adevărul, speră într-o salvare și izbutesc să-și păstreze trăsăturile umane; vine însă o zi cînd pe fața lor se ivește chipul morții, și atunci e sigur că dacă se uită în oglindă își văd sfîrșitul. Alion, care n-a sperat și nici n-a vrut să spere, și-a așteptat moartea cu o seninătate nescăzută, pînă în ultima clipă, și a murit cu o lumină pe față, răsfrîngerea luminii din ochii lui albaștri: moartea n-a putut să-l marcheze. Așa a fost, știu fiindcă l-am vegheat, avea o singură teamă, să nu adoarmă și să moară în somn, ceea ce i se părea, după cum mi-a spus cu luciditate, că ar fi o fugă de moarte de care el nu vroia să se ascundă, ci s-o privească în față, fiind o experiență unică, încununarea tuturor experiențelor din viață.)

Pînă ce am ieșit din oraș n-am fost preocupat de el decît în sensul că trebuie să-l apăr de orice vătămare; am mers cu viteză moderată, excesiv de atent la circulație, cum nu fusesem nici la prima mea experiență. Îmi păsa puțin de mine, deși nu vroiam să mor, dimpotrivă, îmi plăcea viața, și una din bucuriile ei, nou descoperite, era tocmai motocicleta; dar, oricum, puteam să-mi asum orice riscuri, mă știam singur stăpîn pe soarta mea, nu mi-o contabiliza nimeni. Acum aveam deodată sentimentul că răspund de altcineva, ceea ce făcea din mine alt om decît înainte. Aveam o constrîngere? Nu, ci o ambiție, enormă,

suprapămîntească, aceea pe care va fi avut-o Creatorul cînd a dat viață unei ființe pe chipul și asemănarea sa, întrebîndu-se dacă va fi mai presus sau mai prejos de el.

E ceea ce cred că simte orice om care gîndește, cînd inițiază pe cineva într-una din necunoscutele vieții, în știința de a iubi, de-a înota, de a zbura, de a sări cu schiurile de pe trambulină. Și de a primi moartea cu seninătate.

Nu știam cît să merg și unde să opresc, nu puteam întoarce capul spre Alion, să-i văd fața, nu știam ce simte, dacă se bucură sau se plictisește — și eu aveam toată răspunderea.

De la aeroport înainte nu am mărit prea mult viteza, dar destul să simt vîntul învăluindu-mă, apăsîndu-mi pieptul, șuierîndu-mi ușor la ureche.

Am mers, ca la propria mea inițiere, în pădurea Băneasa ; deși sigur pe mine, mă simțeam mai timid decît prima dată. Eram chinuit ca ori de cîte ori am dus pe cineva la un drum lung, să-i arăt o priveliște frumoasă. Și dacă n-o să-i placă ? Te simți răspunzător nu doar de fapta în sine, ci și de neconcordanța vibrației tale cu vibrația altcuiva.

Străbătînd pădurea în toate sensurile am intrat pe alei înguste ; ramurile copacilor se desfășurau în fața noastră și păreau atît de aproape încît uneori aveam impresia că ne mîngîiau obrazul. Impresiile mele de atunci sînt foarte îndepărtate și nu aș putea să le refac dacă nu le-aș fi retrăit într-o vreme mai apropiată, cînd mi s-au părut inedite. Trecuseră treizeci de ani și acumulasem multe experiențe, sentimente și senzații ; unele fac să dispară cele dinainte, altele le reînvie. Străbăteam un drumeag îngust, într-una din pădurile Finlandei care alternează cu lacurile, la fel de numeroase și unele și altele. Această amintire este destul de recentă ca nimic al ei să nu mi se fi șters din memorie. Era o pădure de mesteceni, copacii ei mai tandri după cum mi se pare, și ramurile lor, intrînd pe fereastra mașinii, îmi mîngîiau fața. Senzația s-a prelungit emoționîndu-mă tot mai puternic, pînă ce mi-am dat seama că ea trezea în ființa mea o senzație mult mai veche, redîndu-i întreagă intensitatea, și atunci m-am văzut parcă aievea, cu treizeci de ani în urmă, străbătînd pădurea Băneasa. Datorită unei trăiri noi a reînviat în mine, cu toată intensitatea, o amintire aproape uitată.

Venea toamna, se simţea în aer, cum încep s-o simt cu mult înainte, către sfîrşitul lui iunie, fiindcă atunci, deşi plină vară, ziua începe să scadă. Pădurea însă, după ce plouase cîteva zile, era viguroasă, în plina ei forţă, contrastînd cu oboseala din aer.

Poate vigoarea ei se datora şi vitezei cu care defilau copacii pe de lături, într-o goană inversă cu a noastră. Aşa am simţit că pădurea, căpătînd darul de a putea să se deplaseze în spaţiu, devenea o vietate, ca noi înşine, ne vedea, ne auzea şi nu-i lipseau cuvintele, să ne răspundă, numai că nouă ne erau necunoscute, printr-o imperfecţiune a naturii noastre.

Nu mai auzeam zgomotul motorului, nu-i simţeam trepidaţia, ne sesizam dependenţa noastră de o alcătuire mecanică, alimentată cu benzină şi numită motocicletă ; parcă forţa de deplasare ne-o dădea pădurea, sau se deplasa ea în locul nostru, scutindu-ne de osteneala mişcării.

În tot timpul de la pornire, Alion nu scosese o vorbă, însă acum tăcerea lui nu mă mai îngrijora, nu mai aveam sentimentul că îi port răspunderea ; ne aflam în faţa unui examen şi trebuia să-l trecem fiecare cu puterile noastre.

Am vrut să opresc lîngă o bancă, nu mă simţeam obosit, mi se părea că nu făcusem nici un efort fizic ; îmi închipuiam însă că Alion avea nevoie să se odihnească.

— Nu, mi-a spus el, aproape în şoaptă. Să ieşim la lumină.

Avea respiraţia gîtuită, şi chiar eu respiram anevoie, parcă pădurea, mult prea puternică pe lîngă noi, ne lua aerul. Am ieşit pe cîmp şi ne-am aşezat în iarbă. Cerul se colora în roz, soarele, coborînd spre apus, lumina orizontul în faţă.

— Am avut oroare de orice fel de maşină şi mai ales de această gînganie, un purice al şoselii, spuse Alion, uitîndu-se la motocicletă, al cărei motor încălzit făcea aerul să palpite deasupra. Şi uite că deodată mi-a devenit dragă. De ce tocmai acum, cînd e prea tîrziu ?!

— Nici o bucurie nu vine prea tîrziu, dacă ai simţit-o măcar o singură dată !

N-aş fi bănuit ce transformare se produsese în el, în cîteva ceasuri. Nu dorise să aibă un automobil, deşi ar fi putut să-şi ia unul din cele mai scumpe. Pe atunci un asemenea vehicul, cu o răspîndire încă restrînsă, nu-şi cum-

părau decît oamenii foarte bogați, sau cei obligați de profesiune. Dar toți păreau niște parveniți dacă n-aveau titlul de lord sau unul echivalent în altă țară.

— Crezi că eu aș putea ? întrebă Alion, după un timp.

Mă privea cu un aer timid, de băiețandru. Nu puteam bănui ce vroia să spună.

— Să conduc motocicleta.

Eram aiurit, în timp ce el se explica, la fel de timid ca mai înainte :

— Cred că asta am dorit, am așteptat. Ai să spui că nu mi se potrivește. Nu mi se potrivește, dar orice altceva mi s-ar potrivi și mai puțin. Dacă îmi luam o mașină, trebuia negreșit să am șofer ; mi se părea ceva oribil și pentru mine, și pentru el : să depindem unul de altul fără să fie nici o afinitate între noi. M-am gîndit că aș deveni un fel de slugă a lui, că în nici un caz nu i-aș putea porunci, l-aș ruga să mă ducă într-un loc sau în altul. Așa îți pierzi independența. Și apoi, în motocicletă văd un camarad, aș socoti-o egală cu mine.

Într-adevăr, era de neînțeles și de necrezut, în nepotrivire cu tot ce știam pînă acum despre el. Și totuși credeam, și îl înțelegeam, cum m-aș fi înțeles pe mine.

Chiar a doua zi am mers la reprezentanță, să-și cumpere motocicleta. Urmează întîmplări mărunte, care n-ar merita să fie povestite, dacă nu ar arăta și ele ce aduce războiul în viața civilă, moravuri prelungite apoi și în vreme de pace, decenii. În vitrină era expusă o motocicletă, de același tip cu a mea, singura care se importa în ultima vreme. Despuiată de orice ornament, am mai spus, neagră, cu suduri grosolane, făcute de meseriași formați în pripă ; meseriașii vechi fabricau tancuri. Dar era nouă, o încercasem și îmi dădea satisfacție.

Am avut însă surpriza să aflăm că motocicleta din vitrină nu se vindea, și alta nu mai aveau în depozit. Provenind din Germania, livrările erau reduse și întîrziate ; în industrie primau cele trebuitoare războiului, de la cuirasate pînă la acul de cusut, aflat și el în dotația armatei, trebuindu-i soldatului să-și coasă nasturii la tunică. Numai surplusurile, rar cînd se iveau, era date pe piață.

Poate fiindcă îi inspiram încredere, sau poate recunoscîndu-l pe Alion după vreo fotografie din ziare, funcționarul reprezentanței ne-a informat, oarecum confidențial

că există un revînzător, pe strada Dionisie, care a cumpărat o bună parte a transportului de motociclete, şi s-ar putea să mai aibă vreuna. Ne-am dus la adresă, o curte pavată, un garaj cu uşile deschise, un şir de locuinţe într-o clădire lungă destul de neîngrijită, casă de mahala rămasă în centrul oraşului. Biroul era într-o tindă, pe a cărei uşă se vedea o firmuliţă, altminteri elegantă, cu litere de bronz pe sticlă : *„Comdifar“ import-export, Găgiuleanu et comp.“* Înăuntru se afla domnul Găgiuleanu însuşi, după cum s-a prezentat cînd i-am spus scopul vizitei noastre. Şedea la o masă acoperită cu prespan galben, pe care erau o maşină de scris şi cîteva dosare, cu antetul întreprinderii, o reproducere la scară mică a firmei de afară, cu un rînd explicativ al denumirii ciudate, comdifar : *Comerţ diferite articole*. Neexistînd decît un scaun, şubred, în afară de cel al patronului, convorbirea s-a dus în picioare. În contrast cu mizeria biroului, domnul Găgiuleanu era un bărbat prezentabil, bărbierit proaspăt, cu părul castaniu, pieptănat cu cărare într-o parte, om la patruzeci şi ceva de ani, în haine elegante de vară, cu cămaşă albă, cu papilon în dungi, roşu cu negru. Vorbea cu un accent uşor străin, pe care n-am putut să-l identific.

— Domnilor, îmi pare rău, într-adevăr am avut un stoc de douăzeci de motociclete NSU, dar chiar ieri le-am cedat pe toate, fiindcă anumite necesităţi ne obligă să ne ocupăm cu exportul de păsări.

Abia la plecare am observat că pe al doilea canat al uşii de la intrare, dată de perete, exista încă o firmă, în stil cu prima : *Galina română — export de galinacee, şi alte produse alimentare“*. Proprietarul firmei era tot domnul Găgiuleanu et. Comp.

Stocul de motociclete îl cumpărase un alt revînzător, de pe strada Piscului, la podul Lemetre. Acolo am găsit ce căutam, numai că preţul, ajuns la a treia mînă, cu beneficiile succesive admise de legea comerţului se dublase faţă de cel de la reprezentanţă. Nu exista nici o cale de protest, şi apoi Alion nu vroia să se tocmească. Vînzătorul, parcă frate cu domnul Găgiuleanu, a bătut la maşină factura, cu două copii. Pe antetul hîrtiei scria *Armet* (articole de metal). Biroul firmei era într-o magazie unde, în afară de vreo zece motociclete, se vedeau lăzi mari, legate cu

balot de tablă. Într-una din ele, deschisă, erau maşini de tocat carne, în alta maşini de gătit, cu petrol, *Metaloglobus*.

În josul facturii scria, de maşină : „Conform dispoziţiilor Marelui Stat Major, motocicleta este scutită de rechiziţie şase luni de la cumpărare.“ La fel se vindeau şi automobilele, altfel n-ar mai fi cumpărat nimeni. Nu existau decît două mărci, „DKV“ şi „Topolino“, importate din Germania şi Italia ; trebuiau să ne dea şi ei ceva, în locul benzinei, grîului şi galinaceelor !

Am luat-o pe prima din faţă, nu aveai ce alege, toate sărăcuţe şi numai negre, parcă îndoliate. Cînd am scos-o în stradă, deşi era întocmai ca a mea, mi s-a părut mai mică, părea mai degrabă o jucărie, dar nu trebuia să ţin seama de altceva decît că avea însuşirea să ducă oriunde.

Un loc mai bun de şcoală decît pădurea era Parcul Floreasca, o parcelare făcută de curînd, cu locuri de casă, cu străzi gata croite şi asfaltate, dar fără nici un fel de circulaţie, fiindcă se construise abia cîte o vilă ici-colo. În acest cartier abia pe cale de a se naşte, cu intersecţii nestînjenite de nici un obstacol, cu vizibilitate în toate direcţiile, un începător nu putea să încurce pe nimeni.

Alion nu ştia nimic despre motoare, şi nu umblase în viaţa lui nici măcar pe bicicletă.

În cele ce urmează aş vrea să fie înţeles din capul locului ce mă determina să încep cu el o asemenea şcoală, pornind de la zero. Dar zero nu-i bine spus, exista ceva cîştigat dinaintea pornirii, vădita lui sete de a face o experienţă nouă, într-un moment cînd părea inutilă.

Cînd peste cîteva luni avea să se îmbarce pe submarin şi să participe la o campanie primejdioasă, am crezut că vroia să-şi sfideze moartea. Amintindu-mi felul cum învăţase conducerea motocicletei am înţeles altfel gestul lui, şi alte gesturi la fel de bizare. Moartea nu avea de ce s-o sfideze, de vreme ce era împăcat cu ea şi nu o socotea ostilă; uneori îi atribuia caractere umane, o personifica sub înfăţişarea unei prietene din tinereţe, acum bătrînă, bună şi înţeleaptă, care îl va primi cu afecţiune, îl va lua de mînă şi-l va duce să-i arate altă lume, unde vor sta de vorbă în tihnă, la umbra unui arbore gigantic, reträindu-şi amintirile şi bucurîndu-se de ele. Ca ideea aceasta să nu pară hazardată am

raportat-o la tot trecutul lui Alion, la tot ce am ştiut şi am spus despre el, începînd din ziua cînd fugise de la propria lui nuntă, abandonîndu-şi mireasa, o domnişoară, pentru o ţigăncuşă, slujnică la bucătărie.

Odată ce moartea devenise pentru el iminentă, în Alion se născuse setea de a face toate experienţele posibile, de a-şi retrăi viaţa în toate sensurile care îi rămîneau necunoscute, şi totul în timpul scurt cît îi mai rămînea să trăiască.

Poate acest gînd se precizase în mintea lui pe cînd mergeam cu motocicleta prin pădure şi copacii rămînînd cu iuţeală în urmă îi dăduseră, ca niciodată mai înainte, sentimentul mişcării noastre în Cosmos.

Se născuse atît de vie în fiinţa lui dorinţa să se depăşească pe ultima sută de metri, cum se spune la curse, încît primul act concret, mersul pe motocicletă, îi reuşi de la început, ca şi cînd ar fi fost reluarea unei deprinderi din altă viaţă. Crezusem că va trebui să-l împing de la spate, fără motor, pînă ce se deprindea cu ghidonul şi izbutea să-şi ţintă echilibrul. Dată fiind viaţa lui citadină şi într-un fel sedentară, dată fiind mai ales lenea pe care mult mai tîrziu am înţeles-o ce era în realitate, destinderea întregului organism prin trecerea spiritului în beatitudinea premergătoare inspiraţiei, dat fiind, în sfîrşit, întregul lui stil de viaţă, nu l-aş fi crezut capabil să înţeleagă şi să simtă atît de repede relaţia omului cu născocirile mecanice, deşi nu sînt nici ele altceva decît gîndire şi simţire omenească, înrudindu-se adesea cu poezia.

Nu-l recunoşteam, era altul decît înainte, se petrecea cu el o schimbare nebănuită, o renaştere poate datorată morţii apropiate. A înţeles dintr-o dată care-i funcţia ambreiajului, a acceleraţiei şi a schimbătorului de viteze. A pornit fără ezitare, doar cu timiditatea începătorului, a mers la început în viteza întîia, fără să accelereze peste măsură, important era să meargă şi mai important să nu supraturezе motorul. Aşa a parcurs un careu pe patru din străzile asfaltate. Cînd a ajuns înapoi, ţinînd poate prea strîns ghidonul dar păstrînd linia dreaptă, am pornit pe lîngă el, sfătuindu-l cum să treacă în viteza a doua. Într-a treia a trecut singur, exact atunci cînd a fost nevoie.

— Şi cum, l-am întrebat la urmă, după ce străbătuse tot cartierul şi oprise lîngă mine, chiar n-ai condus niciodată ?

Nu condusese, l-am crezut fiindcă mi-am adus aminte de teoria unui medic de aviaţie, specializat în igiena şi psihologia zborului, pe care le studiase pe sute de cazuri, un savant în felul lui, căruia nu ştiu de ce nu i s-a dat mai multă consideraţie. A zburat cu începători dar şi cu aşii aviaţiei din acea vreme, i-a urmărit cu atenţie, le-a numărat pulsul, le-a măsurat presiunea arterială în diferite momente ale zborului, la decolare şi aterizare, în viraje, în picaj, în momente critice. Bănuiesc că astăzi acest examen se face cu instalaţii moderne, în simulatoare şi rezultatele nu pot fi puse la îndoială. Teoriile lui nu le-a luat nimeni în seamă. Dintre toate ţin minte una care mi-a dat de gîndit, dar mi-a lăsat o îndoială. El spunea că un om sănătos, cu reflexele bune, poate să zboare singur, de la prima încercare, bineînţeles cunoscînd tehnica avionului. Primii aviatori, printre ei şi Aurel Vlaicu, au zburat singuri, fără să-i înveţe nimeni, şi, după cîte mi-aduc aminte, nici n-au fost victime. Îndoiala mea porneşte de la un factor nepus în formulă : frica omului, care poate să-i dezordoneze mişcările, sau să i le paralizeze. Mi-am exprimat acest dubiu şi autorul teoriei mi-a răspuns, fără să se eschiveze : „Pe fricoşi nu-i punem la socoteală !“

Principiul lui, neacceptat de nimeni la vremea lui, astăzi nici nu poate fi luat în discuţie, cînd avioanele aterizează cu trei sute de kilometri pe oră, şi pilotul trebuie să-şi formeze reflexe supranaturale, ajutate sau înlocuite adesea de aparate electronice.

Pornind de la o motocicletă de şase cai putere am mers prea departe. Dar am avut dovada că în Alion nu exista frica. Fusese încordat numai din preocuparea de a nu face vreo greşeală.

Oare la fel ar fi fost şi cu un an înainte, cînd nu-şi cunoştea boala ? Degeaba mă întreb, atunci nu l-ar fi interesat motocicleta. Dar el îşi dăduse examenul de bravură mai demult, în cele şaptezeci de dimineţi, cînd Prinţul venea să-l împuşte şi el îl aştepta fără frică.

5

Nu cu mult timp înainte, cînd Alion încă nu devenise companionul meu în drumurile cu motocicleta, trecînd printr-o pădure pe drumul de la Ploieşti, m-am pomenit pe marginea şanţului cu o apariţie ciudată, o femeie tînără în costum de baie : ieşise din pădure şi îmi făcea semn să opresc, cu cea mai mare naturaleţe, de parcă ar fi fost îmbrăcată. Astăzi o asemenea întîmplare nu mai m-ar mira prea mult, de cînd cu mişcarea hippy în lume, care credeam că era o formă de protest împotriva unei societăţi cu principii învechite, şi cînd în realitate poate că nu era decît o modă contagioasă, al cărui morb şi-a pierdut încetul cu încetul virulenţa. Am văzut la vremea lor mulţi din aceşti tineri, băieţi şi fete, colindînd lumea cu tot avutul lor în spate, pe un eşafodaj de aluminiu şi trăind în devălmăşie. În zilele călduroase de vară nu se sfiau să-şi lepede îmbrăcămintea rămînînd în şort sau în costum de baie şi mergînd aşa nu doar pe şosele, ci chiar în mijlocul oraşelor. Dacă dădeau de o apă se despuiau la piele, se îmbăiau şi îşi spălau boarfele cu săpun de rufe, pe urmă le întindeau la soare, să se usuce. Nu i-am condamnat, ci am avut pentru ei o compasiune amară, fiindcă în mod vădit erau un produs al războiului şi al gravelor neînţelegeri din lume. Deşi neînţelegerile continuă, ei au dispărut cu timpul, şi poate au lăsat un gol în pitorescul societăţii postbelice ; mai rău că le-au luat locul secte agresive, care pun bombe şi trag cu puşca mitralieră în mulţime.

Femeia de pe marginea şoselii nu era însă o hippy, care nu exista încă ; şi apoi nu purta în spinare povara obişnuită, ci avea mîinile goale. Din cauza restricţiilor de circulaţie arar se vedea cîte o motocicletă, încă şi mai rar un camion sau o maşină ; şoseaua părea pustie. Fiind tocmai ora amiezii, copacii nu dădeau umbră decît în pădure, femeia stătea în plin soare, făcînd semne cu mîna. Deşi puţin şocat de apariţia ei am oprit, socotind că poate era victima unui jaf, prădată şi părăsită pe marginea pădurii. Dar nu avea nici o urmă de agresiune şi nici o mimică speriată. Mimica ei era mai degrabă amorfă, o faţă fără expresie, încadrată de un păr galben, lins, nu mai lung de lobul

urechii. Un corp costeliv, cu brațele subțiri, cu picioarele slăbănoage, o uscătură sub al cărui sutien nu se desena nici o proeminență. Deși tînără, sub treizeci de ani, avea un obraz uscat, o frunte boțită, o privire albă-verzuie, fără nimic care să însemne o ispită. Nu părea deloc că aștepta acolo vreun drumeț, să-l tragă în pădure.

Fără să știu cum am să merg pe drum c-o asemenea arătare, am întrebat-o, cu o solicitudine necontrolată :

— Unde mergi ?

Dar era imposibil să meargă undeva, între oameni, așa, despuiată. Fără să-mi dea timp de gîndire mi-a făcut semn cu mîna în direcția mea de mers, și s-a urcat pe șaua din spate fără o vorbă.

Dacă aș fi povestit mai demult această întîmplare, cînd trăiam în respect față de canoanele scrisului, i-aș fi găsit o semnificație, un loc logic în spațiul epic, chit că ar fi fost o născocire, care să aibă un sens și să fie credibil. Nimic nu-i mai greu de scris decît adevărul.

— Oprește ! mi-a spus, după o sută de metri.

S-a dat jos de pe șa și a făcut un pas înainte, s-o pot vedea fără să întorc capul. Soarele o bătea în plin, părea mai străvezie și mai prăpădită decît înainte.

— Ce s-a întîmplat ? am întrebat-o.

— Nimic, mă întorc.

Apoi, cu tonul cel mai natural, fără nici o inflexiune miloagă :

— Ai ceva bani ? E mare criză.

Eram perplex, am scos din buzunar ce am nimerit, trei monede metalice de cîte o sută de lei.

— Poftim, nici eu nu stau prea bine cu banii.

— Așa e în vreme de criză !

Apoi, fără să-mi mulțumească, fără să spună bună-ziua s-a întors și a plecat înapoi pe marginea șoselei.

Eram atît de aiurit încît în loc să-mi văd de drum am rămas cu ochii după ea, pînă ce a ajuns în locul de unde o luasem. A așteptat cu mîna întinsă, făcînd semne unui camion militar, plin de soldați, care au început să chiuie și să chirăie, aplecați spre ea și făcînd semne deșuchiate. Nu părea deloc jignită sau speriată, ci continua să facă semne, placidă. Însă, cu toată gălăgia soldaților, șoferul n-a vrut să oprească.

Peste cîteva zile, trecînd din nou pe acolo, am văzut-o din vreme cum ieşea din pădure, în acelaşi costum de baie, făcînd semne cu mîna ; am mărit viteza, nu avea nici un haz să opresc încă o dată. Eram şi mai mirat, apariţia ei nu mai putea să fie întîmplătoare, avea acolo locul de pîndă. Dar de unde venea şi unde se ducea, unde se adăpostea noaptea ? Sau locuia în pădure ? Într-o vizuină.

6

Era în primul an de război toamna, cînd am început să colindăm ţara, eu şi Alion, cu motocicleta care făcuse din el un alt om decît înainte. E greu să propun lumii o asemenea iniţiere, ca mijloc de trăire în epoca noastră, spre a înlocui calul căzut în desuetudine ; oricît i s-ar simţi lipsa şi i s-ar recunoaşte necesitatea, el nu va mai putea să-şi reia niciodată în viaţa noastră rolul pe care l-a avut de-a lungul istoriei. Despre cal se ştie de mult că, alături de corabie, a ajutat oamenilor să facă ocolul pămîntului. Acum toate continentele sînt descoperite, toate drumurile bătute. Dar încă şi azi e bine să descoperim lumea cu mijloacele noastre, chiar dacă a fost cunoscută de alţii, cu alte mijloace. Dispariţia petelor albe de pe hartă nu trebuie să dea naştere la o odihnă universală, toată lumea să se culce pe vatră, mulţumită că a învăţat istorie şi geografie. Această primejdie însă nu există decît pentru firile placide, pentru cei care trăiesc dormind de-a-n picioarele. Restul omenirii călătoreşte ; dovadă trenul, vaporul, avionul şi automobilul, aceste două din urmă înmulţite în proporţie geometrică faţă de primele. Dar toate au nevoie de amenajări, căi ferate, porturi, aerodroame, şosele, care implică trasee obligatorii şi iau ceva din independenţa omului.

Cel mai independent mijloc de călătorie a fost calul, care poate să străbată pămîntul în orice direcţie, peste cîmp, peste rîpe, peste dealuri, prin cea mai neumblată din trecătorile munţilor, poate trece prin rîuri şi traversa înot flu-

viile, neoprindu-se decît la țărmul mării, de unde este nevoie de corabie.

Deși vremea calului a trecut, nimic nu poate să-l înlocuiască în întregime. Numai motocicleta i-o pot asemui, într-un fel, dar nu pînă la capăt, prin modestia ei, prin putința de a umbla prin locuri unde nu au loc alte vehicule și prin senzația directă a deplasării, în contact continuu cu spațiul și aerul.

Bineînțeles, în alte împrejurări Alion n-ar fi optat pentru motocicletă. O adoptase într-un moment cînd simțea nevoia ca, în puțina viață care îi rămînea, să facă măcar o parte din ceea ce ocolise înainte. Sau poate fusese numai o toană, și pe urmă motocicleta, deși atît de nepotrivită cu stilul lui, îl cucerise. După puțin timp a iubit-o cu pasiune, ajungînd să o socotească o ființă însuflețită, căreia i-a dat chiar și un nume, pe care nu-l reproduc, fiind în nepotrivire cu gusturile mele. Între toate mijloacele de deplasare ale omului, nume poartă doar corăbiile, așa se înscriu în registre, nu cu numere, ca automobilele. Țin minte că motocicleta mea avea numărul 1825 B, iar a lui, înscrisă mai tîrziu, numărul 1843 ; printr-o coincidență nefastă, ultimele două cifre erau ale anului cînd avea să moară, 1943, toamna.

Uneori trăgeam motocicletele în afara șoselii și ne așezam pe iarbă, sau ne întindeam să ne ardă soarele care începea să pălească ; era spre sfîrșitul lunii septembrie, dar vara se prelungise puțin peste echinoxul de toamnă. Alion își privea motocicleta cu un zîmbet de încîntare. Ca și a mea, nu era o motocicletă grea, avea o siluetă fragilă, și să fi fost cenușie ar fi semănat cu o căprioară. Așa, semăna cu un pui de țigancă, o fetișcană gata să joace dacă i-ar fi cîntat cineva din diblă. Poate Alion făcea aceeași asemănare, poate gîndul îl ducea tocmai la Tița, cum se ducea și al meu cîteodată, deși nu o văzusem pe cînd trăia, ci numai în ziua înmormîntării. Motocicleta mă ajuta să mi-o imaginez vie, și cum deasupra motorului încins aerul palpita cu un fel de lascivitate, parcă îi simțeam și căldura ei omenească.

Am străbătut multe drumuri în acea toamnă ; dacă Alion îmi telefona să mergem, îmi lăsam toate treburile și veneam să-l iau din fața casei, fără să știu încotro pornim și cînd o să ne întoarcem. Ne cumpărasem cîte un rucsac

în care puneam lucrurile trebuitoare pentru noapte, căci uneori ni se întîmpla să întîrziem două-trei zile, şi am fi întîrziat chiar mai mult dacă n-ar fi trebuit să mai trecem din cînd în cînd pe la redacţie. În ceea ce mă priveşte nu-mi luam leafa degeaba, scriam impresii de drum şi reportaje despre orice îmi ieşea în cale ; din te miri ce puteam să fac o poveste.

Aşa am parcurs toate şoselele asfaltate, nu prea multe la acea vreme ; pe cele pietruite era o pacoste să mergi, nu atît din cauza hîrtoapelor, cît a prafului. Am fost la Giurgiu şi la Oltenița, ne-am uitat la Dunăre, iar pînă acolo am privit cîmpul cu porumbul în preajma culesului. Lanurile de grîu erau de mult secerate, ogoarele se arau pregătindu-se pentru semănăturile de toamnă. Frontul se îndepărtase, uitam adesea războiul, care, pentru cine nu avea pierderi directe devenea o abstracţiune. Nu era o inconştienţă din partea noastră, ci un mod de viaţă. Toată lumea făcea la fel, se străduia să trăiască. Iar noi trăiam bătînd drumurile însetaţi de pămîntul ţării.

Fusesem mai înainte singur, pînă în inima a ce ne mai rămăsese din Transilvania ; acum parcă făceam drumul prima oară, nu fiindcă l-aş fi uitat, ci vroiam să iau de la capăt bucuria de a străbate ţara, chiar dacă o umbrea frontiera nouă, pusă de-a latul şoselei, tocmai unde ne era lumea mai dragă.

Cînd urcasem prima oară de la Posada pînă la Sinaia fusesem preocupat mai ales de mersul motorului, mi se părea prea mic ca să poată învinge o coastă atît de lungă, pe alocuri foarte anevoioasă ; ascultam atent orice zgomot, cu teama să nu aud zdrăngănit de fiare rupte şi să rămîn pe marginea drumului. A doua oară cîştigasem toată încrederea, mi se părea miraculos cu ce uşurinţă urcam pantele, parcă nu mai aveam greutate nici eu, nici motocicleta. De multe ori mi s-a părut că am sub mine covorul zburător din basme, sau calul înaripat hrănit cu jeratic, ceea ce era aproape o realitate.

Prin sate vedeam ici şi colo case îndoliate, cîte o cîrpă neagră prinsă în zid, la colţul dinspre prispă. În oraşe unde era multă viaţă, de parcă ar fi fost timp de pace, doliul nu putea să se vadă sau se vedea pe străzile mai liniştite, neaflate în drumul nostru.

Pînă la Sibiu am făcut două zile, ţin minte mai ales popasul de la Predeal, de unde se desfăşura valea Timişului. Ne-am oprit pe o costişă, exact unde fusese frontul, dar urmele tranşeelor nu se mai vedeau, în locul lor rămăsese doar o statuie, a poetului Săulescu ; am citit odată vreo poezie de-a lui, dar n-o mai ţin minte.

La Braşov, unde am rămas seara, am ascultat orga de la Biserica Neagră. Sunetele joase semănau cu vuietul avioanelor, dar nu era alarmă, frontul se îndepărtase de graniţă. N-a fost chip să stăm la vreun hotel, etaje întregi erau ocupate de comandatura germană. Am găsit două camere într-o casă particulară, la un neamţ care avea în sufragerie portretul lui Hitler.

— Dacă nu-l pui, te ia la ochi, ne-a explicat gazda, fără să spună mai multe cuvinte.

Era un om înalt, slab şi trist, văduv. Deretica singur prin casă. Avea trei feciori pe front, în armata germană.

Ani mai tîrziu, cînd am trecut iar pe acolo, neamţul mai trăia, dar feciorii nu se mai întorsese nici unul acasă. Omul nu părea mai trist decît prima oară : prevăzuse.

La Sibiu l-am lăsat pe Alion să se odihnească în scuarul Schiller, un loc plin de farmec, unde mă opresc totdeauna cînd trec pe acolo ; la colţ, într-o firidă a unei case este bustul poetului care m-a înflăcărat mult în adolescenţă. Odată, după război, cînd am venit cu automobilul, m-am gîndit o clipă să iau bustul, mi se părea că am dreptul, dar n-am izbutit să-l mişc din loc, era prins în buloane. S-ar fi socotit furt şi aş fi făcut închisoare ? În mine sălăşluieşte un om cu frica de Dumnezeu şi cu teamă de oameni.

Alion ţinea bine la drum, dar se resimţea după aceea. Am plecat pe jos să caut în oraş locurile care îmi trezeau mai multă nostalgie, şi cînd m-am întors, l-am găsit palid, întins pe o bancă.

— Poate mai bine să rămînem aici peste noapte.

Nu ştiu dacă am spus eu sau el aceste cuvinte. Am găsit greu o cameră, cu două paturi, despărţite de o perdea verde, subţire. N-am dormit toată noaptea de grijă. Alion avea o respiraţie întretăiată, care uneori se stingea cu totul, sau urechea mea nu mai auzea bine. Atunci îl strigam cu spaimă, mă temeam să nu moară. Nu-mi răs-

pundea, dar reîncepea să respire. De ce-mi fusese dat să-l însoțesc în aceste drumuri, și unde trebuia să ajungem ?

Am ațipit abia înspre ziuă, m-a trezit repede soarele care intra pe fereastră. Alion se bărbierea în fața ligheanului, era bine dispus, părea odihnit, gata să plece la drum.

— Ce păcat că nu putem merge la Cluj și Oradea !

La fel mă gîndisem și eu, la primul drum, cînd mă oprisem la Alba-Iulia.

Și ce ușor am fi putut merge, era șosea asfaltată !...

Ne-am întors ca învinși dintr-o bătălie. Ca de obicei, Alion mergea în fața mea, la cincizeci de metri, să-i pot fi de ajutor la nevoie. Bineînțeles că nu puteam duce un dialog la atîta distanță, dar în drumurile noastre aveam impresia că stăm de vorbă tot timpul ; era o comunicație de idei care se propaga prin limpezimea cerului, prin aerul străveziu, prin frumusețea peisajului. Altminteri eram amîndoi muți, mergeam ca după mort, tot drumul pînă acasă n-am schimbat două cuvinte.

Altă dată am fost pînă la Buzău ; mai departe șoseaua nu era asfaltată. Cînd se termină asfaltul și dai de praf și de piatră parcă te poticnești, totul e urît mai departe, peisajul își pierde orice farmec. Și totuși lumea a fost străbătută nu pe șosele asfaltate ; dar în trecut vehiculele erau altfel făcute și nu mergeau atît de repede ca să icnească prin hîrtoape ; apoi, cu roțile lor înguste nu ridicau praful în trombe. Pe atunci diligența traversa o țară ca a noastră în două săptămîni sau o lună, nu într-o zi, de cînd răsare soarele pînă cînd apune.

Am mers și pe șoseaua Piteștilor, dar a fost o pacoste. Fusese asfaltată puțin înaintea războiului de o societate neserioasă, care lucra mai ieftin și dădea șperțuri mai multe, un gheșeft al administrației rămas nelămurit ca atîtea altele. Poate trecuseră pe ea tancuri și tunuri grele, nu știu, n-am fost de față, atît pot spune că asfaltul era harcea-parcea, șoseaua n-ar fi fost bună decît dacă ningea și se făcea gheață. Dar dacă pornisem am mers înainte, în speranța că o să dăm și de partea cea bună. Văzînd că nu-i rost altfel am trecut motocicleta peste șanț și am mers pe marginea drumului ; așa am ajuns după cinci ore de cazană, cînd două ar fi fost prea destul pe o șosea bună.

Seara, la întoarcere, Alion nu se simţea bine, era uşor de înţeleş fiindcă şi eu m-am tîrît greu pînă acasă, după ce lăsasem motocicleta la un garaj de pe strada Vasile Conta, unde aveam închiriată o boxă.

A stat în casă două zile, fără să sufere de altceva decît de oboseală. În acel timp rar se ducea pe la redacţie, în schimb trimitea cîte un articol din cînd în cînd, de cele mai multe ori comentarii asupra războiului, atît de subtile şi pătrunzătoare că îi motivau orice absenţă. Planşa cu mapamondul, din biroul lui, o adusese acasă şi continua să schimbe zilnic steguleţe, după comunicate. Acum fronturile erau numeroase, dar unele stăteau nemişcate, cel din vest, de la Narvik, aflat în Norvegia, pînă în Franţa învinsă, trecînd peste Danemarca şi Belgia ; numai în unele locuri, pe o lungime de peste două mii de kilometri se mai auzea de cîte o încăierare, un act de *comando*, sfîrşit fără concluzie. Aproape nemişcat era deocamdată şi frontul din Africa de nord, unde aveau să se dea lupte grele între germani şi englezi, cu aliaţii acestora. În Manciuria şi China, în Asia de sud-est şi în Pacific mi se părea că niciodată n-am să lămuresc mişcarea fronturilor, era învălmăşeală, Japonia părea învingătoare.

Cele două culori clasice, roşul şi albastrul, care marcau de obicei fronturile deveniseră insuficiente, erau prea multe naţiuni angajate pe aproape întreg mapamondul. Deşi luptam alături de Germania, Alion, ca multă lume de altfel, socotea că aliaţii noştri continuau să fie cei din primul război, Franţa, Anglia şi America şi îi marca pe hartă cu steguleţe albastre. Pe nemţi cu steguleţe negre, pe japonezi cu galbene, pe chinezi cu albe. Frontul rusesc, cel mai mobil dintre toate şi primul în importanţă, îl reprezenta cu steguleţe roşii, culoarea revoluţiei. Să fi folosit culoarea albastră a aliaţilor, dintre care făceau parte, s-ar fi creat confuzii, harta era brăzdată de prea multe linii de luptă. Şi nici o altă culoare decît cea roşie nu s-ar fi împotrivit mai bine culorii negre a nemţilor. Nemţii continuau să înainteze, erau la Leningrad şi la Moscova, iar spre sud deasupra Crimeei, dar cine ştia să judece vedea limpede acum că nu va fi un război fulger. Polonia şi Franţa căzuseră victime cu prea mare uşurinţă.

La el acasă Alion nu mai pusese mapamondul pe un perete, ci pe o planşetă orizontală, alcătuită din două mese de ping-pong unite. Faţă de o hartă murală avea avantajul că puteai s-o ocoleşti şi s-o priveşti din toate direcţiile, şi în perspectiva firească a pămîntului.

Nu ascund că de multe ori m-am rătăcit pe aceste întinderi, între şirurile de steguleţe felurit colorate. Atunci m-am gîndit că dacă Dumnezeu se uita cu o lunetă pe harta noastră, nu mai putea să recunoască pămîntul făcut de el însuşi.

În 1943, după ce se sfîrşise bătălia de la Stalingrad cu întreaga armată germană a feldmareşalului Paulus căzută în captivitate, Alion a măturat steguleţele de pe hartă, socotind, în felul lui romantic, că războiul se sfîrşise. Toamna, după ce murise, am luat mapamondul la mine, fiindcă îmi lăsase prin testament lucrurile din casă, împreună cu discurile de patefon din depozitul de pe Calea Rahovei. M-am socotit dator să repun steguleţele la loc şi să le mut în continuare, deşi nu aveam pasiune ; aşa pot spune că războiul s-a desfăşurat sub ochii mei, cu toate contorsionările lui. Am operat cucerirea Africii şi a Siciliei, apoi debarcarea aliaţilor pe coasta normandă, am urmărit contraofensiva germană din munţii Ardeni, speriat că ar putea să reuşească, după care nu mai ştiam ce o să se întîmple cu omenirea. Cînd steguleţele roşii au ajuns la Berlin, am înţeles că de astădată într-adevăr războiul în Europa se terminase ; dar rămîneau în picioare multe alte stègulețe, mai ales în Pacific.

Probabil această îndelungată concentrare a făcut să-mi slăbească nervii, de parcă eu singur dusesem în spinare tot greul războiului. Nu mai eram deloc stăpîn pe mine în ziua cînd a explodat bomba atomică de la Hiroşima. Am marcat-o cu ce aveam la îndemînă, am răsturnat deasupra zaţul dintr-o ceaşcă de cafea neagră, care mi s-a părut un vulcan în erupţie. Pe urmă am luat o riglă şi am măturat steguleţele de pe hartă, repetînd cu îndreptăţire gestul lui Alion ; mapamondul mi s-a părut ca în vreme de pace, uitînd de exacerbarea mea că în locul fiecărui steguleţ, de orice culoare, rămînea o rană.

7

Motocicleta e bună la multe, dar nu pe vreme proastă. Uneori m-a prins cîte o ploaie scurtă pe drum, m-am adăpostit sub un copac, am scăpat fără să mă ude prea tare, în schimb rămînea teama de altă ploaie și bucuria drumului era stricată.

Aceste neplăceri se întîmplau însă rar, încolo erau zile cînd cerul rămînea senin de dimineață pînă seara și atunci uitam de toate necazurile.

O singură dată m-a plouat o zi întreagă, eram fără Alion spre norocul lui dar și al meu, fiindcă nu puteam să-i impun soarta mea și nici n-ar fi suportat-o. Veniseră primele zile de toamnă, vremea se răcorise și puteam să mă aștept la multe rele. Aveam însă dor de ducă și am plecat, sperînd în clemența cerului, deși, după aspect, nu-mi dădea mari speranțe. Vroiam să merg pînă la Sibiu, să iau o rîșniță de piper, pe care o văzusem la o fierărie. Desigur că nu era un motiv serios, mai ales că n-aveam nevoie de rîșniță, vroiam să dau un scop practic călătoriei mele, cu atît mai mult cu cît vremea o punea sub semnul îndoielii. Un scop poate să justifice riscurile.

Era ora zece dimineața, abia ieșisem din oraș, cînd a început să țîrîie. Deși în față nu se vedea nici o fîșie de cer mai luminoasă, am sperat că ploaia nu o să țină și am mers înainte. Aveam pe mine un fulgarin, o foaie de ceapă, care nu mă apăra de frig, ci doar de ploaie ; numai că ploaia intra pe la guler, în afară de cea adunată pe poale, care curgea pe mine șiroaie. Pe vremea aceea umblam cu capul gol, vara și iarna și nu mă pot plînge că am avut vreo suferință. Părul, deși ud, îmi ținea de cald, cum îmi țineau și mănușile la mîini, deși erau îmbibate de apă. Astăzi se știe că o cămașă pusă pe piele, cu atît mai bine un trening, ajută corpului omenesc să suporte îndelung o apă rece, am mărturia scafandrilor și a vînătorilor subacvatici, care pot să stea ceasuri la fund, fără să înghețe ; o îmbrăcăminte chiar udă oprește să se piardă căldura corpului.

Mă supărau numai picăturile de ploaie prelinse în ochi, căci nu puteam merge cu ochelari, ar fi trebuit să aibă

ştergătoare, ca la parbrizul automobilelor. Lacrimile care menţin umiditatea ochilor au o anumită salinitate, aceeaşi cu a serului fiziologic. Întîmplător este aceeaşi cu a Mării Negre, unde putem înota oricît cu ochii deschişi sub apă, fără să usture şi să se irite. În vreme ce în Mediterana sau în oceane, cu salinitatea dublă faţă de nevoia fiziologică, şi în apă dulce, fără nici o salinitate, ochii suferă, sau de prea multă sare, sau de prea puţină.

Ploaia, care este ca o apă distilată, fără nici un fel de săruri, intrîndu-mi în ochi îmi dilua lacrimile, nu-mi rămînea decît să plîng, ca să înving ploaia. Există plîns fără lacrimi, ştiu din auzite, eu n-am trecut prin această încercare ; cînd mi-a venit să plîng am plîns din tot sufletul, de mi-am udat obrajii. În schimb, în afară de ceea ce li se întîmplă gospodinelor cînd taie ceapă, n-am auzit de lacrimi fără plîns, cum mi s-a întîmplat mie în ziua aceea. Îmi curgeau lacrimile ca de la robinet, fără să am vreuna din amărăciunile care provoacă plînsul. Dimpotrivă, eram voios să străbat kilometrii, făcînd din natura ostilă o vasală supusă.

Aşa am trecut prin Ploieşti şi Cîmpina, unde oamenii umblau cu umbrele şi se uitau la mine miraţi, socotind poate că nu eram în toate minţile ; am trecut şi prin sate unde trecătorii se fereau de ploaie cu saci puşi în vîrful capului, ca o glugă. Că ploaia îmi ajunsese la piele simţisem de multă vreme, ştiam că mai bine ar fi să mă întorc din drum, însă vîntul bătea din spate, ducîndu-mă înainte şi nu-mi convenea să-l iau în piept, să mă îngheţe şi să mă chiorască.

Aşa am mers ceasuri, într-un fel de amorţire plăcută, gîndindu-mă că mai rău decît era nu putea să fie.

De la Braşov înainte însă, schimbînd direcţia, vîntul îmi venea din stînga, îl simţeam mai ales în cot şi în umăr, pătrunzînd pînă în miezul oaselor ; aveam senzaţia că mi se îngroşa măduva şi îmi înţepeneau articulaţiile. Pe deasupra trebuia să mă lupt cu ghidonul, căci vîntul mă împingea în şanţul şoselei, plin de apă. Să fi nimerit acolo nu-mi era atît de mine, fiind oricum ud pînă la piele, ci de motocicletă. Chiar dacă aş fi izbutit s-o scot în drum, n-ar mai fi vrut să pornească ; dintr-o asemenea baie motorul nu iese teafăr.

Simţeam o dereglare în tot organismul, o parte a mea, cea din stînga, suferea mai rău decît dreapta, temperaturile lor, diferite, făceau parcă să treacă prin mine o despicătură, din creştet pînă în şale, şi numai îmbrăcămintea le ţinea să nu se desfacă una de alta. Bine ar fi fost dacă mergeam în cerc, vîntul să mă bată pe rînd, din toate părţile ; o clipă m-am gîndit cu seriozitate la o asemenea soluţie, fără să ţin seama că ar fi însemnat să merg înapoi tot atît cît mergeam înainte ; îndată m-am dezmeticit, am rămas însă cu gîndul că măcar într-o clipă îmi pierdusem judecata cu totul.

Aşa am mers vreo cincizeci de kilometri, trecînd prin sate unde casele nu opreau vîntul să mă bată din coastă, de parcă ar fi avut pereţii de sită ; nimic nu-mi venea în ajutor, nici pădurile, nici valurile de pămînt care mărgineau pe alocuri şoseaua. Nu altceva m-a făcut să mă întorc decît gîndul că trebuia să-mi pun la adăpost partea stîngă a trupului, să mai sufere şi dreapta. Acest act de justiţie a trezit în mine atîta satisfacţie, încît am uitat regretul că mă întorceam fără rîşniţa de piper după care plecasem.

Se făcuse amiaza, n-aveam altă dovadă decît ceasornicul de la mînă, care putea merge şi sub apă, pînă la o presiune de două atmosfere, adică douăzeci de metri adîncime, aşa scria în prospectul fabricantului.

Cînd am intrat pe valea Timişului vîntul s-a potolit, aveam amîndouă părţile trupului la fel de îngheţate. La o barieră de cale ferată, în munţi, am aşteptat douăzeci de minute sub ploaie, să treacă un tren la deal, altul la vale. Lîngă mine a oprit un automobil al armatei, o limuzină de comandament probabil ; în fund stăteau doi generali, lăţiţi în perne şi mă priveau cu o compătimire de gheaţă. Un ofiţer tînăr, cred că aghiotantul, aflat lîngă şofer, s-a întors spre ei rîzînd şi le-a spus ceva despre mine, desigur o glumă ; generalii au zîmbit cu acreală. Pe urmă ofiţerul a deschis fereastra şi mi s-a adresat, continuînd să rîdă cu satisfacţie, de parcă starea mea jalnică îl făcea pe el să se simtă mai bine în căldura maşinii :

— Acum ar trebui doar să mai ai şi-o varză murată în mînă !

N-aş fi înţeles ce vroia să spună, dacă odată cu vorbele lui nu simţeam doi bulgări de gheaţă alunecîndu-mi pe piele, unul pe piept, altul pe spinare.

La acest drum m-am ferit să mă mai gîndesc ; dacă amintirea lui îmi dădea tîrcoale fugeam repede cu mintea în altă parte. Chiar acum, cînd trebuie să-l povestesc, simt vîntul biciuindu-mă dintr-o parte, apoi din alta, şi doi bulgări de gheaţă îmi alunecă pe piele, pînă în betelie.

A plouat tot timpul, ploaie deasă şi rece, pînă la cîmpie, cînd cerul cenuşiu s-a făcut negru şi a început să toarne cu găleata. Atunci n-am mai desluşit pămîntul de apă, m-am simţit ca la facerea lumii, primul om, născut înainte de a fi gata creaţiunea. Cît se vedea şoseaua şi cît o prelungeam în închipuire, nu venea, nu se ducea nimeni, eram singura fiinţă încă vie.

Mă întreb acum, după ce mi-am declarat suferinţa, de ce nu m-am oprit undeva să-mi caut adăpost, într-un oraş, într-un sat, la o casă de oameni. Din mai multe motive. Primul şi cel esenţial este că voinţa mea nu mai vroia să asculte de mine, ceva al meu era anihilat, asistam inert la propria mea nimicire. Şi totuşi, mintea o aveam lucidă, dovadă că am găsit un al doilea motiv să merg înainte, împotriva imposibilului. Azi, gîndul de atunci mi se pare pe de o parte nelogic, pe de alta impudic. Mi-am închipuit războiul, care oricît ar fi fost de departe era o realitate, o aflam zilnic, cu înaintări şi retrageri, spaime, suferinţe şi sînge. Nici o asemănare nu se putea face între ploaia mea şi ploaia de gloanţe, de aceea am spus că o astfel de comparaţie era un gînd impudic, chiar dacă şi viaţa mea se afla în primejdie, ca a soldaţilor.

Numai că, scăpînd teafăr, gîndul n-a putut să însemne decît o infatuare, de aceea îl dau la o parte şi voi spune că nu mă conducea de fapt decît o ambiţie civilă. Măcar dacă m-aş fi ales cu o pneumonie !

Deşi era încă ziuă, şoseaua nu se vedea mai bine decît noaptea, mergeam cu viteză mică, atîta cît îmi îngăduia fascicolul slab de lumină al farului de camuflaj albastru, care abia răzbătea la cîţiva metri, prea difuz ca să-mi dea altceva decît o iluzie de siguranţă. Astfel drumul se lungea, şi nici măcar nu puteam să-mi dau seama cît mai am de mers pînă acasă. Atît ştiu că trecusem de Ploieşti, înotasem printre case, pe străzi goale, cu rarele şi slabele

luminițe albastre, ale felinarelor camuflate. Într-un tîrziu, după ce depășisem orașul unde nu văzusem nici un semn de viață, mi-am dat seama că străbăteam o pădure, mai mult am ghicit-o, sau am presupus-o, știind-o de altădată. De o parte și de alta a șoselii copacii alcătuiau două ziduri de întuneric, care în unele clipe deveneau vizibile, fiind mai puternice decît ploaia, oricît era ea de neagră și densă. În alte clipe mi se părea că totul în jur se prefăcuse în apă, iar eu mergeam în imersiune, mirat că încă puteam să respir, într-o atmosferă inundată, unde nu avea cum să existe aer. Erau ceasuri de cînd nu mai întîlnisem o mașină, pe care o desluşeam numai prin cele două luminițe ale farurilor. Poate pierdusem simțul realității, existau într-o lume închipuită și eu însumi eram o închipuire.

Se va înțelege ce şoc a exercitat asupra mea o lumină care a răsărit din bezna lichidă, într-un loc unde nu mai exista nimeni în afară de mine. Era lumina gălbuie a unei lanterne hașurate de ploaie și nu știam dacă se aprinsese în clipa aceea sau ardea dinainte și nu o văzusem. Ne despărțeau mai puțin de zece metri, am izbutit să frînez fiindcă nu mergeam repede. Atunci lanterna s-a stins și în lumina slabă a farului care bătea în jos am văzut picioarele goale, apoi costumul de baie ; restul mai sus se pierdea în întuneric, dar nu mi-a fost greu să-mi închipui că era femeia cu părul galben, pe care o mai întîlnisem, probabil în același loc, unde stătea la pîndă, fără să înțeleg ce urmărește. Dar acum, în ploaia torențială, pe șoseaua pustie și cînd se apropia noaptea, prezența ei era atît de stranie încît cîteva clipe am socotit-o ireală, mai ales că nu-i vedeam chipul ; picioarele ei însă nu puteau fi o închipuire, curgea apa pe ele şuvoaie, marcîndu-le forma materială. Confuz cum eram, o altă clipă, uitînd că o mai întîlnisem și o văzusem limpede la lumina zilei, m-am gîndit că ar putea fi un tîlhar deghizat în femeie ; era o absurditate, îi lipsea în primul rînd fusta sub care să ascundă ce se ascunde, plus cele două pistoale. Atunci l-am auzit și glasul, cum îl țineam minte :

— Ai ceva bani ? E mare criză !

Am scotocit în portmoneul de piele, încă nepătruns de apă, și am scos iarăși trei monede argintii, de o sută de lei, cîte am apucat între degete. După ce și-a luat banii și

mi-a mulţumit cu indiferenţă, femeia s-a dat la o parte şi mi-am continuat drumul.

Acasă am ajuns atît de ud că am lăsat trîmbe de apă pe cele cinci trepte din holul blocului, iar în lift s-a făcut băltoacă. M-am dezbrăcat în vestibul, hainele le-am aruncat pe mozaicul din bucătărie. Cîteva minute mai tîrziu, cufundat pînă la gît în apa fierbinte din cadă, am început să simt cum mi se dezgheţau oasele şi trupul îşi recîştiga încet căldura pierdută.

Să fi ştiut exact cîţi bani avusesem în pungă, aş fi putut să văd dacă lipseau cele trei monede. Fiindcă mă obseda apariţia de pe şosea. Îmi spuneam : „Nu se poate ! A fost o halucinaţie !“ Mi-era necaz pe mine că nu-mi număr banii, ştiu doar cînd se termină. Şi totuşi, nu puteam să mă înşel într-o asemenea măsură, oricît mi-ar fi fost mintea de confuză după şapte sau opt ore de drum prin ploaia rece, înteţită progresiv, pînă ce devenise torenţială. Fusese neîndoios o fiinţă adevărată, deşi părea imposibil.

8

Dintre colegii mei cu care făcusem o şcoală de aviaţie, primul doborît, la prima lui misiune, fusese Andrei Vasilescu. De obicei ne chemam între noi numai cu iniţialele, dar nu inspiraţi de practica americană, ci dintr-o inspiraţie proprie. Numai că la noi, obiceiul n-a prins, pe cînd în America are tot mai multă răspîndire, dovadă okei-ul lor, trecut peste graniţe şi adoptat azi în toată lumea, cu mare folos, fiindcă simplifică relaţiile dintre oameni, reducînd la două silabe o propoziţie cu mai multe cuvinte.

În ce ne priveşte, şcoala de aviaţie ne învăţa între altele să scurtăm vorba, ca să fim în ritm cu viaţa trepidantă a aerodromului.

În locul numelui întreg îi spuneam V. A., Vea. Era cel mai placid om din cîţi cunoscusem, nepăsător cu tot ce se întîmpla în jurul nostru, nepăsător chiar şi cu rostul lui

pe lume. Nu-mi explic cum acest tînăr la sfîrşitul şcolii optase pentru aviaţia de vînătoare, nepotrivită cu firea lui domoală. Atunci ne-am despărţit şi n-am mai ştiut de el decît din auzite. Auzeam că se adaptase cu uşurinţă la zborul acrobatic, nu era printre ultimii în ceea ce privea curajul şi îndemînarea, acestora adăugîndu-le calmul lui nativ, care putea să fie o calitate, scutindu-l de nechibzuinţele cărora pot să cadă victimă uneori firile mai dinamice. Iar la prima lui misiune de război fusese doborît, în cîteva minute după ce trecuse linia frontului. Zbura pe un avion Pezetel, din zestrea mai veche a aviaţiei, o maşină reuşită în multe privinţe, rămasă însă în urmă, căci abia depăşea trei sute cincizeci de kilometri pe oră, în timp ce adversarul care îl întîmpinase avea o viteză aproape dublă. A izbutit să aterizeze cu motorul arzînd, a mai avut timp şi prezenţa de spirit să-şi desprindă centurile şi să se arunce afară din carlingă, în clipa cînd flăcările cuprindeau fuselajul. A rămas prizonier pînă după sfîrşitul războiului. Dacă s-ar fi examinat rămăşiţele avionului, s-ar fi putut constata că nu apucase să tragă nici un proiectil de tun, nici un glonţ de mitralieră.

După întoarcere l-am întîlnit de vreo două ori, mi-a fost teamă că o să se simtă stînjenit după o încheiere atît de nenorocoasă, dar nu părea mai puţin placid decît înainte ; singura schimbare la el era că şchiopăta puţin, avusese o gleznă fracturată. Nu mă interesa să aflu cum fusese prizonieratul, ştiam destule, de la alţii. Aş fi vrut să-l întreb altceva, prin ce stări trecuse din clipa cînd îşi văzuse adversarul picînd asupra lui dintr-o coastă, cînd simţise gloanţele pocnind în tabla fuselajului, cînd văzuse flăcările înroşind parbrizul de plexiglas şi în tot ce urmase, pînă ce atinsese pămîntul. Aş fi vrut să aflu, dacă mai ştia şi dacă putea să-mi spună, de cîte ori şi cît timp se socotise mort, în timpul căderii şi ce simţise văzîndu-se viu în iarbă.

*

Dacă stilul de viaţă al lui Alion se schimbase cu totul, pînă aproape de contrariul celui dinainte, a fost firesc să găsesc cauza în boala care anunţa un sfîrşit categoric, într-un termen neprecizat, dar nu lung, din nefericire.

Nefericire ? Pentru cine ?

Am spus așa, din rutină.

Orice om știe că va muri odată ; unii, de la o vîrstă înainte merg pînă acolo că își pregătesc mormîntul și hainele de înmormîntare. De testament nu mai vorbesc, este o obișnuință banală mai ales între cei care lasă în urma lor avere, și nu le este indiferent cui va rămîne. Cît despre testamentul sufletesc, ni-l facem tot timpul, fără să ne dăm seama, în corespondența cu prietenii, orală sau scrisă, prin care ne exprimăm părerile noastre asupra vieții. Și tot ce construim temeinic, știind că are să ne supraviețuiască, nu-i altceva decît dovada că sîntem conștienți de pieirea noastră viitoare.

Ne pregătim de moarte, într-adevăr, dar fără să ne dăm un termen. În acest fel moartea rămîne un fenomen ipotetic, devenind real numai pentru morții din jurul nostru.

Am văzut bolnavi incurabili care au respins cu înverșunare sfîrșitul lor imanent, și pînă în ultima clipă n-au crezut că au să moară. Oamenilor, cel puțin la noi, nu li se spune că au cancer ; pe rețete, pe foile de observație din spitale, în convorbirile dintre medici boalei i se dau denumiri secrete. Acestea însă de mult sînt decodate și trebuie să te afli într-o ignoranță deplină față de medicină, ca să nu le afli.

Odată bolnavul edificat, mai rămîne să i se insufle speranța că este un caz vindecabil. Căci există, într-adevăr, cancere vindecabile. Un radiolog pentru care am avut multă admirație și în cuvîntul căruia am crezut cu deplină convingere, m-a asigurat că numărul acestora e mult mai mare decît se știe. Discreția față de bolnav, secretul profesional și alte cauze împiedică de cele mai multe ori ca asemenea cazuri să fie dezvăluite public, prin comunicări științifice.

Atîta timp cît nu ne aflăm în miezul lucrurilor, nu se cuvine să ne dăm părerea despre felul cum sînt ele făcute. Dar cunosc pe cineva, o persoană apropiată, căreia acum cincisprezece ani i s-a făcut o operație de cancer. Am avut în față diagnosticul pus după operație, cu totul neîndoielnic, fiind rezultatul unei constatări directe, scutite de greșeală, ca tot ceea ce se vede cu ochii. Am vrut să aflu ce

soartă va avea victima, am întrebat pe cineva în al cărui cuvînt am toată încrederea în ce privește și competența, și sinceritatea. Mi-a dat, ca termen probabil, doi ani, adăugînd cu o reținere ciudată, puțin tristă și obosită, că ar fi posibilă o supraviețuire mai lungă, care, dacă depășește cinci ani, ar putea să lase speranța unei vindecări depline. Reținerea, oboseala, tristețea am înțeles că reprezentau, neascuns, imposibilitatea lui de a dezlega misterul bolii. Persoana aflată în cauză trăiește, la cincisprezece ani după operație, și nu știe că a avut cancer.

Cunosc însă și celelalte cazuri, mai triste și mai numeroase, cînd medicul știe neîndoielnic că nu există scăpare. Totuși, bolnavii sînt supuși la tratamente greu suportabile, care le prelungesc viața cîteva luni sau cîteva zile, mărindu-le de fapt suferința. Rude și prieteni se dau de ceasul morții să caute medicamentele miraculoase, apelează la cunoscuți de peste mări și țări, îi pun pe jeratic să trimită repede flacoanele salvatoare, și acestea sosesc în două zile cu avionul, din partea cealaltă a lumii. Cei mai mulți din acești samariteni știu că fructul strădaniei lor e doar o iluzie, dar nu-i lasă inima să renunțe. Îi înțeleg și eu aș face la fel într-o asemenea situație, și nu de alta decît că mi-ar lipsi curajul să înfrunt oprobriul celor care ar socoti că sînt cinic și fără simțire.

Nu-i mult timp de cînd unui prieten apropiat i-a fost sortit să fie lovit de cancer, în partea cea mai bună a vieții, cînd atingea culmea ascensiunii, și avea de ce să trăiască. Fiind înconjurat de admirație și de dragoste, s-a făcut tot ce se putea face într-o asemenea ocazie, cu întreg devotamentul unor suflete iubitoare și generoase. Am fost uimit de promptitudinea unui prieten din Statele Unite care, vestit telefonic seara, a doua zi i-a trimis cu primul avion vestitele citostatice despre care se știe că frînează evoluția bolii, ruinînd în schimb organismul. Poate să existe și cazuri mai fericite, probabil de aceea tratamentul continuă să se facă și să întrețină speranțele. Am întrebat atunci pe chirurgul care pusese diagnosticul, cît crede că mai are prietenul meu să trăiască. Întrebi nu din curiozitate, ci dintr-o speranță la care nu renunți, oricît ai ști că este ea de vană. Iar răspunsul l-am socotit de o franchețe uluitoare : „Depinde cît va vrea familia să-l chinuiască !“

Poate o femeie nefericită să renunţe la avocaţi, mai scumpi decît poate ea să plătească, deşi ştie în mod neîndoios că soţul ei va fi condamnat la moarte ?

Alion, păstrîndu-şi boala ascunsă, nu era în primejdie să i-o prelungească nimeni, transformînd-o în supliciu. Numai eu cunoşteam zeci de oameni care ar fi sărit să-l ajute, să-l trimeată la cei mai renumiţi medici din lume, să convoace consilii de somităţi, ca pentru capetele încoronate. Şi, cu toate ciocnirile dintre ei, primul care s-ar fi zbătut să-l salveze ar fi fost Jordie. Eram gata să spun : „fiindcă avea nevoie de el !“ M-am oprit, gîndindu-mă, poate singura dată, că monstruozitatea acestui om avea măcar o ultimă limită.

E de la sine înţeles că m-am întrebat care era datoria mea în această împrejurare. Mulţi vor socoti că trebuia să spun şi altora. Nu ! Şi chiar de ar fi socotit aşa toată lumea, aş fi înfruntat-o riscînd să-mi atrag întreaga ei hulă. Fiindcă îl ştiam pe Alion împăcat cu soarta lui, fără regrete, şi cu cea mai deplină seninătate. A viola această stare sublimă mi se părea o greşeală de neiertat, cu atît mai condamnabilă cu cît era inutilă.

Este adevărat că uneori, după ce se sfîrşise şi nu-i mai puteam privi ochii, am avut îndoieli, m-am întrebat dacă nu făcuse un joc teribil cu el însuşi, ascunzîndu-şi adevărata stare de spirit, simulînd supraomenește indiferenţa faţă de moarte. Nu ! Ar fi fost imposibil ! Mă privise în faţă pînă în ultima clipă, privind totodată în el însuşi, o privire curioasă şi intrigată ; se pîndise. Iar la sfîrşit, pe faţa lui trecuse în zbor un zîmbet, ca o confirmare. Era acel moment de tranziţie, cînd, indiferent ce ar crede alţii, sînt sigur, conştiinţa unui om care expiază se împarte în două, iar el poate, cît o clipire, să vadă şi înapoi, şi înainte. Zîmbetul lui Alion arăta satisfacţie, şi venea de pe lumea cealaltă. În el i-am citit gîndul, cu certitudine : „Nu te-am minţit, mor în linişte !“

Se pare că pentru mulţi oameni moartea nu este o spaimă. Nu mă gîndesc la preafericitul Johann Sebastian Bach, care nu mă îndoiesc că şi-a dat sufletul cu bucurie, ca să ajungă în faţa lui Dumnezeu, slujit de el cu credinţă toată viaţa. În afară de cîte mi s-au povestit, am cunoscut eu însumi un om a cărui fire mi s-a părut tot timpul slabă, şi în sufletul căruia nu putea să existe vreun sentiment

tragic privitor la viață, ci unul comic, dacă se admite. Îl socoteam prea slăbănog să poarte pe el o armură, să țină o spadă în mînă. Omul era un inimitabil povestitor de anecdote, știa cu ce glas să le spună, cu ce gest să le însoțească, putea ore în șir să țină în mînă o societate întreagă. De altă treabă nu l-am crezut în stare : un clown, o paiață.

Și dintr-o dată, pe chipul lui comic s-a ivit semnul morții. Îl știu, l-am văzut și la alți oameni, ochi sticloși, obraji supți, culoare cenușie, acestea însoțite de o privire nedumerită, o panică incipientă. Deși nu totdeauna au o suferință organică greu de a fi suportată, deși continuă să-și facă euforic planuri de viață, semnul nu înșală, în ochi se văd orbitele goale, și sub pielea capului, craniul.

Omul acela, care trăise în rîsetele auditorilor, a știut că are cancer ; sau i s-a spus, sau a intuit, a prins o șoaptă, a descifrat o privire îngrijorată. Există priviri în care scrie : cancer !

Deodată, într-o zi sau doar într-o oră, a devenit altul ; cînd l-am văzut, aproape că nu l-am putut recunoaște. Semnul morții încă nu i se ivise pe față, știam însă că n-o să întîrzie ; o operație încercată cu o zi înainte fusese inutilă, se întîmplă adesea, cunosc multe asemenea cazuri nefericite, se coase trupul la loc și în protocol se scrie cuvîntul codificat cu naivitate „inop“, pe care oricine poate să-l dezlege fără a ști medicină, adică „inoperabil“, mai concret „operat prea tîrziu“ sau „operat de pomană“. De obicei acești pacienți sînt trimiși să moară acasă, li se dau rețete pentru morfină, și se sfîrșesc mai încet sau mai repede, în chinuri sau cu seninătate, după cum le este norocul, afară de cazul că familia îi pune la tratamente cu citostatice și cobalt.

Omul a murit cu seninătate. Chipul lui de paiață, cu tot semnul morții care apăruse, în loc să se schimonosească de groază a luat trăsături grave, se citea în ele bravură, mult mai mult decît resemnare, căpătînd deodată o frumusețe bărbătească pe care nu o avusese înainte. După ce a meditat în liniște cîteva ceasuri, și-a chemat omul de încredere, și a rugat pe cei din familie să-i lase singuri : „Duceți-vă, noi avem treabă, nu vreau să las lucrurile încurcate !“ Apoi și-a dat dispozițiile calm, lucid și metodic, fără să uite nimic și pe nimeni. După două zile, cînd toate erau limpezite, a chemat și pe notar, căruia i-a dictat

testamentul, după însemnările făcute dinainte. Avea o familie numeroasă, băieţi însuraţi, fete măritate. „Acum sînt al vostru, le-a spus, dar nu veniţi cu toţii deodată !" A stat de vorbă cu fiecare în parte, au venit şi prietenii şi nimeni n-a văzut pe faţa lui durere sau teamă. De nebănuit la un om ca el, a fost forţa sufletească dovedită în zilele acelea, cînd ştia că oricare din ele putea să fie ultima. A învins pînă şi semnul morţii, care a dispărut după ce îşi transmisese mesajul ; trăsăturile lui, devenite senine, au rămas neschimbate, pînă în ultima clipă, cînd a închis ochii, fără să se crispeze, încît s-a crezut că doarme.

Aşa ar trebui să fie orice moarte, ca o plecare în călătorie, ca sfîrşitul unei poveşti frumoase.

9

Deşi avea vîrsta şi gradul care îi îngăduiau să facă războiul, Alion era, ca şi mine, mobilizat pe loc la *Pasul Istoriei* prin intervenţia lui Jordie. Nici nu-i fusese greu să obţină această dispoziţie, ziarele trebuiau să apară în continuare, acum era mai multă nevoie de ele decît în vreme de pace, în primul rînd pentru a menţine moralul populaţiei. Mobilizată pe loc era de altfel întreaga redacţie, în afară de cei încadraţi în plutoanele de presă şi propagandă care se duceau pe front sau în apropiere, de unde trimiteau reportaje şi comentarii despre mersul războiului.

Fără să facă parte din această armată specială, şi fără să-i ia emblema prinsă pe piept, amintită cu altă ocazie, Alion a obţinut de la Statul-Major învoirea să participe la cîteva acte de luptă, şi le-a ales pe cele mai primejdioase. Era firesc să se creadă că îl îndemna sentimentul datoriei, sau măcar curiozitatea profesională. În ceea ce mă priveşte, sînt convins că vroia să-şi întîmpine moartea, să n-o aştepte pasiv la el acasă ; gîndul acesta, născut în mintea mea odată cu adoptarea motocicletei, atît de improprie pentru el, dar care era instrumentul unui accident oricînd posibil, s-a accentuat pînă la certitudine cînd am

aflat că optase pentru aviație și fusese atașat pe lîngă o escadrilă de recunoaștere îndepărtată. Purta uniforma cavaleriei, era căpitan în rezervă, cred că fusese avansat din simpatie, pentru merite literare, altfel nu se omora cu milităria. Și tot din simpatie era luat ca observator în zboruri peste linia frontului, unde oricine se ducea cu o strîngere de inimă. Prezența lui păgubea echipajul de un ajutor important, într-o luptă aeriană, cînd observatorului îi revenea rolul să întîmpine cu mitraliera atacul venit din față ; era ca și cum ar fi plecat de la început cu un om lipsă. Pilotul nu putea să tragă decît în axul avionului, iar al doilea mitralior, aflat într-o turelă separată, avea de apărat zona din spate. Se întîmpla adesea ca unul din acești doi trăgători să fie scos din luptă, rănit grav sau mort, și nu în puține rînduri la fel se întîmpla și cu celălalt. Atunci rămînea numai pilotul, să se salveze prin iscusință ; dacă era lovit și el, avionul nu se mai întorcea la bază. Dar scaunul pilotului avea un blindaj în spate, un scut de oțel prin care nu treceau gloanțele ; așa, fiind apărat măcar dintr-o direcție, omul avea mai multe șanse să scape. Am întrebat pe cineva dacă restul echipajului, lipsit de o asemenea chiurasă, nu se simțea nedreptățit în fața primejdiei care devenea inegală. Nu, dimpotrivă, insistau să se monteze scutul, fiindcă dacă pilotul supraviețuia, ei, răniți sau morți, ajungeau acasă.

Am început prin a povesti nenorocul unui prieten, coleg de școală, doborît la primul lui zbor, întîmplare fără legătură cu ceea ce a urmat după aceea. Legătura se va face abia acum, cînd am să amintesc un caz invers. Era tot un coleg de școală, de care m-a legat o prietenie mult mai îndelungată, Fonea, pilot în escadrila unde îmi închipuiam că Alion vroia să se expună morții printr-un act voluntar, ca să-și încheie viața mai onorabil decît așteptînd-o acasă, nevolnic. Cunoscîndu-i bine și caracterul și aspirațiile sînt sigur că nu urmărea cîtuși de puțin să-și cîștige titlul de erou, după cum mai înainte nu-l interesase nici un alt fel de titlu. Eroi puteau să fie pilotul sau mitraliorul, care primeau un civil drept al treilea membru al echipajului, mărindu-și cu o treime riscul într-o luptă aeriană.

Cu Fonea aveam unele afinități comune care creau între noi o simpatie confortabilă, dar nu apucasem să ne împrietenim de-a binelea, cînd viața ne-a despărțit ducîn-

du-ne pe drumuri diferite. N-am mai ştiut nimic despre el, aveam fiecare grijile noastre, apoi relaţiile între oameni erau zdruncinate, nu ştiai cine din cunoscuţi mai trăieşte, te fereai să întrebi ca să afli. L-am reîntîlnit la cîţiva ani după război, scos din armată cu gradul de locotenent-comandor şi cu amintirea a o sută patruzeci şi cinci de zboruri, dincolo de linia frontului. De tot atîtea ori putuse să cadă, cum căzuse Andrei Vasilescu, prescurtat Vea, la prima lui misiune. (Şi Fonea era tot o prescurtare, de la Fotin N. Alexandru.)

Într-o zi un tren de persoane care mergea fără grabă pe linia Urzicenilor, a micşorat viteza, apoi a oprit cîteva secunde pe un pod cu fierăria jumătate cenuşie, jumătate roşie. De ce oprise trenul acolo n-am ştiut, în schimb mi-am dat seama ce însemnau cele două culori ale podului, cînd am văzut căţăraţi pe grinzi oameni cu pensula într-o mînă, cu găleata de vopsea în mîna cealaltă. Făceau o lucrare de întreţinere, podul fusese vopsit cu minium de plumb, roşu, rezistent la rugină, iar acum îi dădea culoarea finală, cenuşie, potrivită cu peisajul.

În cele cîteva secunde cît a stat trenul, am văzut, drept în faţa mea, pe o schelă mobilă, un om în salopetă, aplecat spre fereastra vagonului unde stăteam în picioare, şi privindu-mă cu o curiozitate ciudată. Abia peste cîteva clipe, cînd trenul se urnea din loc, am avut impresia că era Fonea, dar nu mi-a venit să cred, situaţia mi se părea imposibilă. După cinci minute trenul oprea într-o gară. Pînă acolo am avut timp să reexaminez, intrigat, imaginea omului, aşa cum îmi rămăsese în minte. O îndoială rămînea, datorită împrejurării pe care n-o puteam înţelege, dar era el, altfel nu m-ar fi privit cu atîta atenţie. Simţeam o umilinţă că nu-i făcusem un semn, că nu-i adresasem o vorbă, chiar dacă nu putea să mă audă ; măcar să fi văzut că deschideam gura. Îşi putea închipui că îl socoteam într-o stare de inferioritate, şi acest gînd îmi otrăvea sufletul. Îndoiala rămînea tot mai mică pe măsură ce trenul se apropia de gară. Am coborît fără să mai stau pe gînduri şi am pornit înapoi, pe calea ferată. N-aveam de mers decît doi kilometri, i-am făcut în douăzeci de minute. Pe pod nu mai era nimeni, oamenii aveau repausul de prînz, coborîseră la umbră, în luncă. Dar el mă aştepta pe

linie. Cred că urmărise trenul cu ochii, pînă ce oprise în gară. Zîmbea, și cînd eram la doi pași mi-a spus :

— Să nu-mi dai mîna ; sînt murdar de vopsea ca dracu! Haide jos, la gîrlă !

De astădată ne-am împrietenit de-a binelea. Intrase vopsitor la calea ferată, zilier, așa nu-l întreba nimeni ce făcuse mai înainte ; o sută patruzeci și cinci de misiuni dincolo de linia frontului ! Lucra la întreținerea podurilor din Regionala București, se ducea și se întorcea cu drezina. Era voios, avea o înfățișare mult mai tonică decît a mea, războiul îl maturizase, fără să-l uzeze. Și mai presus de toate acestea, făcea cu plăcere, ba chiar cu pasiune, o muncă pusă de alții pe o treaptă din cele mai joase, murdară și rudimentară, aproape fără nici o calificare. Priveam podul de pe malul gîrlei, din umbra unei sălcii unde își scosese merindele și le orînduise pe un șervet pus în iarbă. Pe mîini se frecase cu nisip, la gîrlă.

— E greu să-ți închipui, îmi spuse, ce satisfacție pot să am că las acolo ceva făcut de mine. Parcă e podul meu, la sfîrșit o să fie o splendoare. Nu-mi pasă că lucrez sub ordinele unui șef de echipă cu patru clase primare ; i-am spus că eu am numai două. Fiindcă fac treaba bine mă respectă și chiar mă admiră. „Cu priceperea dumitale, îmi spune, ce-ai fi ajuns dumneata, domnule, dacă învățai carte ?“

Avea cu el, ca să citească în pauze, *Arta iubirii* de Stendhal. L-am vizitat acasă, asculta muzică la patefon : Berlioz, Ravel, Cezar Frank, Debussy. „Sigur că sînt alții mai mari, dar mie îmi plac francezii !“ Avea o nevastă antipatică, din cauza ei venea mai bucuros la mine, sau ne plimbam pe străzi, seara, după ce se întorcea de la muncă. Duminica și sărbătorile scăpa rar de acasă, trebuia să-și ducă nevasta în vizite, sau la cinematograf și la teatru. Mai greu de suportat erau sentințele pe care le dădea ea pe urmă, despre oameni și despre spectacole. El se simțea huruit ca de gloanțe, dar îndura cu o vitejie calmă, gîndindu-se în altă parte, uneori la gloanțele care loveau în autul din spate, în o sută patruzeci și cinci de recunoașteri dincolo de linia frontului. Le simțea ca pe grindina care bate în fereastră, dîndu-ți teama că o să spargă geamul. Sînt cuvintele lui, pînă la un punct mi se păreau sugestive, cred însă că senzațiile luptei aeriene sînt mult

mai crîncene, o teroare continuă și fără limită, o moarte repetată cu viteza de tragere a mitralierelor. Mi-a povestit multe despre numeroasele lui misiuni, care de fapt semănau una cu alta, nou fiind de fiecare dată numai felul cum simțea frica, intensitatea ei crescînd uneori pînă la pierderea judecății, alteori scăzînd pînă la cea mai senină indiferență. Fiindcă în vorba lui fluidă și nuanțată avea multă putere de sugestie, vedeam totul ca și cînd aș fi fost la fața locului și simțeam ceea ce sînt sigur că simțise întocmai el însuși în acele clipe.

Deși trecuseră trei ani de cînd Alion murise, am aflat abia acum despre participarea lui la misiunile escadrilei de recunoaștere. Și a trebuit să treacă douăzeci și doi de ani pînă cînd cineva, un maistru de marină, întîlnit cu totul întîmplător, să-mi povestească despre o incursiune cu submarinul pînă în fața Crimeei, la Sevastopol. Făcuse parte din echipaj, ca șef electrician, mi-am dat seama că nu putea să fabuleze. Și pe acel submarin se afla Alion, care suportase netulburat șase ore de atacuri cu bombe de adîncime ; nimeni nu mai spera să scape.

Știam că în acei ani de război Alion lipsise în cîteva rînduri, pleca fără să spună unde, și în ce scop. Toți eram obișnuiți cu absențele lui, nu se mira nimeni, în afară de mine, își închipuiau că era vorba de aventuri amoroase, cunoscuta lui slăbiciune. Nimic în înfățișarea lui nu înlătura asemenea presupunere, nici un semn de boală nu îi apăruse pe față, nimic în comportare nu se schimbase. Nu înțeleg de ce nu-mi vorbise măcar mie, care știam din capul locului ce îl așteaptă. Poate își închipuia că am să-l împiedic, ceea ce probabil aș fi încercat, dintr-o pornire firească dar inoportună, uitînd care era atitudinea lui în fața morții. La vremea lor n-am știut motivul acestor absențe.

Cu toată ușurătatea pe care i-o cunoșteam bine, știam că nu era un om slab și nici superficial cum socoteau unii, judecîndu-l după felul de viață, ce-i drept destul de frivolă. Acele întîmplări de război, ascunse de el cu pudoare și aflate cu atîta întîrziere, m-au făcut să-mi dau seama că fusese un om mult mai puternic decît crezusem. Dar ele nu făceau decît să întărească dovada supremă de bărbăție, arătată de el în zilele, în ceasurile și în clipele cele din urmă.

Odată, avionul cu care Alion participase la o misiune de patru ore, cu alt pilot decît Fonea, care mi-a povestit întîmplarea, aterizase nesigur, lovind pista și rulînd apoi în zig-zaguri dezordonate, pînă ce se proptise într-o aripă, fărîmînd-o. Lovit sub claviculă de un glonț trecut prin parbriz, pilotul izbutise să aducă avionul pe aerodrom, dar murise înainte de a veni ambulanța. Mitraliorul murise în timpul zborului, scăpase numai Alion, aflat acolo doar cu rolul de martor.

Aș vrea să fi cunoscut gîndurile lui din clipele acelea, să văd dacă erau așa cum mi le închipui. Cine face alegerea, cînd trebuie să moară unul din doi oameni ? Să spun simplu : soarta, nu mi-e de ajuns ; e nevoie de toată filozofia lumii, de-o uriașă forță a minții spre a înțelege măcar pe departe unde și cum se ia hotărîrea. Unii au căzut în primele clipe, la trecerea Prutului. Alții au ajuns în cotul Donului și s-au întors acasă, pe un drum presărat cu morminte. „De ce au murit acești oameni tineri și apți să lupte, și nu eu, care oricum am zilele numărate ?“ Așa gîndea Alion, probabil. Prezența lui în acel avion nu era imorală ? Nu dădea el morții prilej de confuzie ? Poate glonțul destinat lui deviase. Era a doua oară cînd se întorcea pe aerodrom cu un mort alături, mitraliorul, un om care fusese victima unei eclipse a destinului. De astădată pilota Fonea ; el a putut să-mi povestească în amănunt tot ce se întîmplase. Fusese una din cele o sută patruzeci și cinci de misiuni ; exact, a șaptezeci și noua. Avea de făcut fotografii la trei sute de kilometri în spatele frontului, într-o zonă unde se presupunea că sînt depozite de muniții. Un avion izolat, fără protecție ; singurul mijloc de reușită era surpriza, și alegerea itinerarului, care pentru inamic să fie cel mai puțin plauzibil. Cu ocoluri, dusul dura două ore. Întorsul, în linie dreaptă și cu viteza maximă, o oră.

— Din toată escadrila, cred că eram cel mai atașat de Alion, îmi spunea Fonea. Între ceilalți, prea puțini îl cunoșteau ca poet ; îi citeau articolele de ziar, adesea fără să descifreze gîndurile ascunse în frază. De simpatizat însă îl simpatiza toată lumea, avea darul să simtă ce vroia de la el aproapele său, astfel că nu contraria pe nimeni. Apoi nu le era indiferent că venise să le împărtășească soarta, fără să-l fi silit nimeni.

Peste ce-mi spunea el, îmi închipui că toţi, sau măcar unii se gîndeau că Alion le va face portretul, vor apărea în ziare şi doreau să-i cîştige bunăvoinţa. Nu-i un păcat, e o slăbiciune a omului, să-l cunoască lumea ; de ea nu sînt scutiţi nici măcar anahoreţii, ci numai mizantropii, pe de o parte, pe de alta spiritele superioare. Nu vreau să par mizantrop eu însumi, şi nu vreau mai ales să fiu învinuit de impietate, dar cred că unii din condamnaţii la moarte care strigă formule sonore în faţa plutonului de execuţie sînt puţin cabotini, *in extremis*. Nu judec la fel moartea senină, între prieteni, cărora le încredinţezi ultimele gînduri, după ce ai meditat toată viaţa.

— Ai zburat de mai multe ori cu Alion ?

— Acum zburam a noua oară.

— Spune-mi, cu toată sinceritatea, cu tot ce ai cinstit în suflet, ai vrut să-l ai martor ?

Fonea mi-a răspuns, după o gîndire :

— De ce vrei să ştii ?

— Cred că vreau să mă cunosc pe mine, prin comparaţie cu alţii. De ce să te mint ? Fiinţa mea mă interesează mai mult decît oricare alta.

— Bine, încerc să-ţi răspund sincer... Mi-ai dat de gîndit, niciodată nu mi-am pus această întrebare.

După o nouă tăcere, mai lungă, Fonea ridică ochii şi mă privi în faţă :

— Nu poţi să-ţi închipui ce greu îmi este, cît sînt de nesigur ! Ca să nu greşesc, m-am gîndit să-ţi spun : da, am vrut să am un martor. Oricît de unit ar fi un echipaj ca al nostru, noi rămînem trei solitari. Fiecare avem un rol şi sîntem preocupaţi de el ; nimeni nu ne vede. Nimeni nu ne fotografiază, nu ne filmează, decît poate la aterizare, cînd mai interesante decît noi sînt găurile făcute de gloanţe în fuselaj, singura dovadă a primejdiilor prin care am trecut. Ar fi fost firesc să simt nevoia şi altor dovezi, aduse de un martor ; aşa m-am gîndit adineauri, de teamă să nu-ţi dau un răspuns nesincer. Mi-am închipuit o clipă, în chip absurd, că prin condiţia lui de necombatant, Alion nu putea să fie ucis, trebuia negreşit să descrie lupta şi moartea noastră... Ei bine, nu ! Cum am să cred aşa ? Adevărul, la care am ajuns abia acum, este că în acele clipe nu mă interesa nimic de pe lume decît să ajung la ţintă, să-mi îndeplinesc misiunea şi să mă întorc pe aerodrom.

Toate celelalte erau dispărute din conştiinţa mea : mamă, sora, casă, bibliotecă, dragoste. Şi înaintea lor, şi a orice altceva, era dispărută ideea că ar exista pe pămînt un om care să simtă ce simţeam eu... Cred că nu putusem să am aceste gînduri atunci ; acum, fiindcă mi-ai pus o întrebare atît de neprevăzută, mi-am dat seama că zborul, între tunurile artileriei antiaeriene şi mitralierele avioanelor de vînătoare era o faptă sacerdotală ; credincioşii din biserică nu văd ce face preotul în altar. Nu ! E sigur că nu aveam nevoie de un martor ! Alion era poetul pe care îl iubeam, şi mă simţeam fericit, sau mîndru să-l duc în văzduh cu Pegasul meu, apropiindu-l de Parnasul lui.

Nu erau doar cuvinte : din dragoste pentru poezie Fonea îşi botezase avionul *Pegas,* cum scria pe fuselaj, sub silueta calului cu aripi. Era uşor să-mi închipui că făcea versuri, dar nu mi-a vorbit niciodată despre ele.

Acea misiune, a noua, ultima cînd îl avea pe Alion în locul observatorului, s-a întîmplat să fie cea mai grea şi mai nenorocoasă. Zburau cu un bimotor Bristol Blenheim, avion cu întreg botul de plexiglas, în care observatorul stătea în dreapta pilotului, avînd în faţă o mitralieră trecută prin parbriz şi prinsă cu un manşon de cauciuc, prin elasticitatea căruia căpăta destulă mobilitate ca să se poată schimba unghiul de tragere. Fonea se putea lipsi de observator, era destul ca pasagerul aflat în dreapta să supravegheze cerul şi semnaleze avioanele inamice. În rest, fotografiile se făceau cu aparatul automat, pe care putea să-l declanşeze şi singur. Iar ca să se orienteze n-avea nevoie de nici un ajutor, cunoştea zona cu toate detaliile, zburase de mai multe ori pe deasupra lor şi avea o bună memorie topografică. Trecuse peste linia frontului înainte de a răsări soarele, printr-un sector liniştit, de importanţă mai mică. Totuşi fusese o alarmă, o baterie antiaeriană deschisese focul, se vedea flacăra în gura tunurilor, părea o joacă, proiectilele explodau în aer, destul de departe, unul singur făcu să se clatine puţin avionul, fără să-l atingă vreo schijă. Fonea ştia însă că toată apărarea din faţa lui era acum alarmată, de aceea schimbă drumul la sud şi abia după o sută de kilometri se îndreptă spre ţintă, apropiindu-se de ea din altă direcţie. Un ocol era de prevăzut, de aceea avea destulă benzină ca să poată lungi drumul cu o oră sau două. Zborul mai departe decurse

în liniște, cu singurul neajuns că soarele răsărit de curînd bătea din față, dar pieziș, și deocamdată razele lui se opreau în motorul din stînga ; mai greu avea să fie peste zece minute, cînd, ridicîndu-se peste această pavăză, putea să stînjenească privirea pilotului. Aș greși să spun că nimănuia nu-i era frică. O frică surdă și rece, cunoscută de toți oamenii care zboară în condițiuni nesigure. Căci, în afara atacurilor posibile, însăși avionul reprezintă o primejdie. De pildă, dacă motorul se oprește sau ia foc, salvarea rămîne o aterizare forțată. Dacă nu, parașuta. Cine nu a zburat cu ea alături nu-și poate închipui cît curaj îi dă omului, care știe că la nevoie poate deveni pasăre în cîteva secunde.

Însă cînd zbori la inamic, pămîntul dedesubt este ca o tablă încinsă pînă la roșu. Nici aterizarea forțată, nici parașuta nu-ți mai dau siguranță. Scapi dacă ai noroc, dar rămîi prizonier, iar lagărele de prizonieri sînt și ele ca o tablă încinsă.

Numai Alion nu simțea frica, fiindcă o acoperea exaltarea ; o asemenea măreție a naturii nu mai văzuse, trebuia s-o ia cu el pe lumea cealaltă : elicea motorului din stînga intrase în soare și palele ei aruncau în aer materia lui topită, jerbe de aur roșu, un milion, un miliard de carate ; față în față cu o asemenea feerie, moartea nu poate să existe, se calcinează și dispare în cosmos, în milioane, în miliarde de fărîme fără greutate.

Alion se întoarse și se uită la mitralior, care supraveghea cerul în spate. „Nefericitul ! se gîndi. E o clipă unică în istoria omenirii, și o pierde pentru totdeauna !“

Pilotul însă o vedea, drept în față, o privea încordat, încercînd să se apere de orbire ; lumina feerică trecea prin parbrizul de plexiglas și-i perfora ochii. Alion vroia să-i spună un cuvînt, prin laringofon, cînd avionul se aplecă brusc pe dreapta, virînd în picaj ; în locul soarelui apăru pămîntul, un sat, un crîng, ogoare ; cădea glonț către ele, vibrînd, scoțînd șuierul unui proiectil de tun, cum îl aud soldații îngropați în tranșee. Soarele rămăsese în stînga și deasupra.

Alion căzuse în peretele transparent din partea lui, nu știa ce se întîmplă, vedea doar că avionul se prăbușește ; nu-i era frică, împotriva a ce-am spus mai înainte, îi părea rău numai că pierduse feeria, ar fi vrut să moară cu ochii

în ploaia de aur roșu. Auzi deodată pîrîind mitralierele din aripi ; nu vedea ținta pilotului. Din lumina perforantă a soarelui veneau trei năluci, nu li se distingeau nici forma, nici culoarea. Fonea le văzuse tîrziu, era orbit, mai mult le ghicise, sau le intuise cu un simț necunoscut, care se naște în clipa cînd se apropie moartea, venind din față, țintindu-te drept în frunte. Trăgea mai mult la întîmplare, în schimb își dădea seama ce țintă sigură era el, așa cum îl lumina soarele. Singura lui șansă era să schimbe poziția, să iasă din lumina directă, ca să vadă în ce trage. La începutul picajului, mitraliorul din spate avu un unghi bun de tragere, dar numai pentru o clipă, și rafalele lui, oricît de rapide, nu-și atinseră inamicul ; avioanele de vînătoare, trei Jak-uri, mult mai suple și mai rapide se risipiră simetric, apoi căzură pe țintă, atacînd-o din trei direcții.

Alion nu asista prima oară la o luptă aeriană, dar de astădată surpriza fusese uluitoare, atacanții păreau invincibili, iar avionul său se afla într-o inferioritate vădită, unu singur contra trei, cu posibilități de manevră reduse, mai puțin înarmat și pe deasupra cu una din mitraliere inutilizabilă, cea din fața lui, pe care nu știa cum s-o folosească. Toți piloții cu care zburase știau ce înseamnă o armă în minus ; totuși, nici unul nu ezitase să-l ia ca pasager, deși oricînd putea să aibă de înfruntat vînătoarea inamică, și atunci era nevoie de toate armele. Dar tot atît de adevărat este că un observator poate fi scos din luptă la prima ciocnire. În locul lui rămîne îndemînarea pilotului, arma principală. Chiar în această dimineață, înaintea plecării, Fonea îi spusese : „Pentru mine, prezența dumneavoastră este mai prețioasă decît a observatorului meu, care, de altfel, în toate misiunile de pînă astăzi, n-a avut prilejul să tragă cu mitraliera !“

Acum, prilejul se ivise, Alion își dădea seama, și totuși, cu toată situația primejdioasă, nu-i păsa de viața lui, nici nu putea fi vorba, ci de soarta celorlalți. Exact în clipa cînd gîndea așa, atacul pornise din cele două flancuri și din spate. Din toate trei direcțiile mitralierele vînătoarei trăgeau, parcă fără zgomot, fiindcă motoarele scoteau urlete mult mai puternice ; se vedea numai flacăra din gura țevilor. „Cîte gloanțe prăpădite de pomană !“ se gîndea Alion, cu un amestec de ciudă și satisfacție.

Dar un glonţ îl atinse pe mitralior drept în faţă, nu unul ci mai multe gloanţe, o rafală. Omul zvîcni în sus, fără un geamăt, fără un icnet, şi căzu pe spate cu capul desfigurat, roşu de sînge. Rafala trecu pe lîngă umerii lui Alion, fără să-l atingă, şi se opri în scutul pilotului. Fonea le simţi izbiturile ; un moment îl urî pe Alion, cu o pornire firească, îl urî de moarte că nu punea mîna pe mitralieră, măcar să-i audă păcănitul ; dar mitraliera nici măcar nu avea banda de cartuşe.

În faţa unui consiliu de război, care condamnă cu uşurinţă la moarte, cine ar fi trebuit să răspundă? El, pilotul ? Sau comandantul escadrilei, comandantul flotilei, al armatei ? Sau Statul-Major care aprobase să zboare un pasager, în locul observatorului ? Dar acum, cu observator sau fără el, oricum misiunea era zădărnicită ; pilotul nu mai putea face altceva decît să salveze avionul ! Era datoria lui principală ! Aşa îi spusese comandantul escadrilei : „Nu vreau să te trimit la moarte ; nu ne dau nimic să te protejeze. Dacă nu poţi răzbate, întoarce-te, cu fotografii, sau fără fotografii. De fotografii are nevoie Divizia, eu am nevoie de avion, adă-mi-l !“

Era o zîzanie între comandantul Diviziei şi al aviaţiei? Se vorbea, dar Fonea nu putea să creadă. Încă de mult, la o conferinţă cu tot personalul navigant, comandantul flotilei de aviaţie, zburător el însuşi, participant la primul război mondial, le spusese : „Noi sîntem o armă ciudată : cea mai nouă şi cea mai înţepenită. Nu putem face nimic din iniţiativa noastră, servim tot timpul pe alţii. E război şi trebuie să ne supunem chiar ordinelor absurde şi neumane. Veţi merge acolo unde vi se va cere, dar singuri veţi hotărî dacă puteţi ajunge, sau trebuie să vă întoarceţi. Ştiţi cît costă un avion ! Nu vreau să pierd nici unul în acte de eroism inutile !“

Picajul dura de cîteva minute, care nu par ci *sînt într-adevăr* mult mai lungi decît arată cronograful ; avionul se apropia de pămînt, era la cîteva sute de metri, trebuia să fie redresat, după o clipă ar fi fost prea tîrziu. Avioanele de vînătoare se opriseră mai sus, patrulau la înălţime, aşteptau, nu puteau să atace atît de jos, la viteza lor le trebuia spaţiu de manevră, riscau să atingă pămîntul.

Fonea, cu picioarele sprijinite în palonier, închise ochii şi trase manşa din răsputeri, cu amîndouă mîinile. La vi-

teza de picaj, manevra era chinuitoare, cîteva clipe aripile trebuiau să reziste la o forță de unsprezece ori mai mare decît greutatea avionului, la fel cum pilotul se simțea strivit în scaun de greutatea lui crescută în aceeași măsură. În acel moment i se tulbura vederea, și nu-și revenea decît după ce manevra era sfîrșită. În timpul picajului, după ce mitraliorul murise, avusese cînd să judece și să decidă ce trebuia să facă. Nu putea să lupte cu trei avioane de vînătoare. Dacă printr-un șiretlic, zburînd în rasul pămîntului ar fi ajuns la țintă, acolo trebuia să urce la cel puțin o mie cinci sute de metri, ca să facă fotografiile, și vînătoarea îl dobora la prima rafală.

Hotărî să folosească șiretlicul, spre a se întoarce la bază. Pînă la linia frontului avea de zburat două sute de kilometri, și încă cincizeci pînă la aerodrom, mai puțin de o oră, cu soarele în spate, o binefacere. Nu-i păsa de nici un tribunal, de nici un oprobriu. La conferință comandantul flotilei spusese în încheiere : „Țineți seama că nu vă îndemn să fiți lași, dacă vă cer să nu faceți gesturi inutile. Pe lași îi recunosc dintr-o privire și dacă voi da de vreunul îl împușc cu mîna mea, fiți siguri !"

Fonea știa că nu putea să fie el primul laș ; avea conștiința curată. Și apoi, în două sute de kilometri, patruzeci de minute, mai era timp să moară.

Zbura foarte jos, aproape de pămînt, trecea pe deasupra copacilor, ocolea dîmburile, se strecura prin văi și văioage. De la această înălțime nu recunoștea ținutul, n-ar fi putut să se orienteze, ținea drumul cu soarele în spate, așa era sigur că va ajunge la linia frontului și la nevoie putea să aterizeze pe alt aerodrom, pe oricare îl întîlnea în față, important era să se întoarcă. Avioanele de vînătoare îl urmăreau, parcă înciudate, primejdia exista încă, o simțea ca pe o suliță proptită în ceafă. Cîte unul încerca să-l atace în picaj, dar neîncumetîndu-se să coboare prea mult trăgea de la distanță rafale neprecise. În cîteva rînduri Fonea văzu pămîntul brăzdat de gloanțe, în linii frînte. Oricînd unul din acele gloanțe putea să-l nimerească în ceafă, acolo unde simțea sulița. De Alion uitase; o singură dată întoarse capul spre el și îl văzu radios, făcîndu-i cu mîna semne de admirație. Zborul îl distra, puțini oameni au parte de asemenea distracție, îl fascinau dîrele de pămînt răscolit de gloanțe. Cînd un avion vira

să se îndepărteze, după ce își descărca mitraliera, îl zărea pe pilot, zgîndu-se dezamăgit în jos, prin ochelarii lui ca de scafandru, și îl saluta cordial cu mîna la tîmplă.

Pe lîngă rafalele de mitralieră mai exista o primejdie, lui Alion în starea lui euforică nu-i trecea prin minte, Fonea se gîndea însă că un avion de vînătoare, neizbutind să se redreseze la timp, ar fi putut să se prăbușească peste el; nu-și închipuia că pilotul ar fi făcut un asemenea gest cu intenție, nu se socotea o țintă atît de importantă, ca să impună acest sacrificiu, frecvent în Japonia. Japonezii sînt altfel de oameni, nu-i putem înțelege nici în ce au făcut rău, nici în ce au făcut bine pentru omenire.

După aproape doi ani de la întîmplarea povestită mai înainte și încă neterminată, în 1943, vara, cînd o uriașă flotă aeriană a venit din nordul Africii să bombardeze rafinăriile de petrol de la Ploiești și Cîmpina, știu că un pilot din vînătoarea noastră a izbit în plin o fortăreață zburătoare, și s-au prăbușit împreună. Acel act, deși făcut cu intenție și cu vitejie, nu se poate numi Kamikaze, fiindcă avionul ardea și oricum pilotul nu mai avea cum să scape.

Fonea nu-și dădea seama cînd dispăruse unul din avioane; le cunoștea, nu puteau rămîne în aer decît trei sferturi de oră, probabil era cu benzina pe terminate. Celelalte două îl mai sîcîiră un timp, atacară în cîteva rînduri; încă ar mai fi putut să-l doboare. O singură dată simți tremurîndu-i manșa în mînă, o rafală lovise ampenajul. După aterizare fură găsite găurile făcute de gloanțe, un cablu al profundorului se mai ținea în cîteva șuvițe, care din fericire rezistară și avionul ajunse la bază fără alte avarii, însă cu numeroase urme de gloanțe, în fuselaj și în planuri; chiar și capota postului de pilotaj era atinsă. Mă feresc de expresii banale, dar acum nu pot spune decît că scăpase ca prin urechile acului.

Am socotit inutil să adaug la această relatare că și linia frontului fusese o primejdie, cam ca la spartul tîrgului, adică atunci cînd nu te mai aștepți să se întîmple mare lucru. Ultimele două avioane dispăruseră, dar Fonea nu mai avea cînd să ia înălțime, așa că trecu peste tranșee lipit cu pămîntul. Oricît ar fi fost surpriza de mare, cîteva posturi de mitralieră deschiseră focul, și poate și-ar fi atins ținta dacă trăgeau cu cîteva secunde mai devreme. Pînă ce să apese pe trăgaci, avionul trecuse, cu gazele deschise

la maximum, urlînd de tremura pămîntul în urmă. Trăgeau și pușcașii, în asemenea împrejurări oricine are o armă în mînă și nu e mort, simte nevoia să tragă, mai ales cînd vede trăgînd și pe alții.

Toate acestea le știu de la Fonea, nimeni n-ar fi putut să le povestească mai bine, avea acest dar, mă făcea să simt întîmplările ca și cum aș fi participat eu însumi la ele. În ce am scris mai sus n-am căutat să ajung la meșteșugul lui de vorbire, pe care îl socotesc inimitabil ; și apoi, una este darul cuvîntului, și alta al scrisului.

Pe Alion l-am lăsat în planul al doilea, dar nu puteam altfel, nu știam nimic din gura lui, a trebuit să-mi închipui prin ce stări trecuse și teama să nu greșesc, să nu mă pun pe mine în locul lui, m-a făcut să nu merg prea departe. M-am mirat că nu mi-a spus niciodată nimic despre aceste întîmplări, deși ne-am văzut curînd după ce le trăise, și sigur le avea vii în minte. Poate n-a vrut să mă implice, din pudoare, într-o trăire a lui, mult mai gravă și mai intimă decît oricare aventură de dragoste, chiar dacă ar fi avut proporții de epopee, cum fusese legătura cu Ștefania, pe care știu că o avea încă în suflet. Nu mă simțeam vexat de această tăcere, dar era o pagubă pentru mine. În sufletul lui îmi purta vechea prietenie, unită cu cea mai deplină încredere, dovadă că pe patul de moarte a vrut să fiu lîngă el, n-a chemat pe nimeni altcineva. Ștefania aștepta la poarta sanatoriului în mașină, împietrită, cu fața ascunsă în palme. Alion n-a vrut s-o vadă nici în ultima clipă.

10

Fonea, care mă preocupa nu atît în numele vechii noastre camaraderii din școală, pe cale de a se transforma în prietenie, cît pentru povestirile lui de viață, pentru mine nu doar interesante și instructive, căci felul sugestiv și plastic cum le punea în cuvinte era și o desfătare. Apoi, în afară de acest dar, nici firea lui nu era banală. Într-o sîmbătă,

prin toamna anului 1946, îmi spuse : „Mergi mîine cu mine să vedem podul ?“ „Ce pod ?...“ Era cel unde ne reîntîlnisem după ce ani de zile nu mai ştiusem nimic unul de altul. Am avut o rezervă, mi se părea o dorinţă prea sentimentală, nu fusesem atît de prieteni încît întîlnirea aceea să devină un eveniment notabil în viaţa noastră. Dar mă înşelam, vroia să vadă podul, atît, era o amintire, un moment din viaţa lui, i se făcuse dor de ceva lăsat acolo din el însuşi. Altcuiva această idee i s-ar fi părut bizară, dar eu, îndată ce-am înţeles-o, am şi aprobat-o ; de-atîtea ori m-am întors în trecutul meu, la întîmplări fără vreo importanţă nici pentru mine, nici pentru alţii, dar care, uneori, într-o anumită dispoziţie sufletească deveneau atît de nostalgice încît simţeam nevoia să mă întorc la ele, să le trăiesc încă o dată. Un pod de cale ferată ? N-am vopsit nici un pod în viaţa mea, am vopsit o barcă, şi mult aş vrea s-o mai vopsesc o dată, dacă n-ar fi putrezită !

Nu puteam merge decît cu trenul, nu mai aveam nici o motocicletă. Pe cea veche, modesta NSU de şase cai putere, o mai folosisem, fiindcă eram ataşat de ea, chiar după ce domnul Pretoreanu îmi dăruise, în timpul bombardamentelor, una nouă, BMW, de patru ori mai puternică. Dar pe amîndouă le pierdusem, cum voi povesti altădată.

Ne-am dus la gară în zorii zilei, să luăm un tren care mergea la Galaţi, prin Urziceni, Făurei şi Brăila. Ştiam că era foamete în Moldova, fusese o secetă pustiitoare, se adăugau urmările războiului, oamenii nu aveau rezerve, nu le rămînea decît să caute în alte părţi ale ţării, mai norocoase. Trenurile erau pline de această lume dezmoştenită care se ducea în Oltenia drum lung şi trudnic, de unde se întorcea cu o desagă de porumb sau cu un săculeţ de făină. Ştiam, dar nu-mi închipuisem ce mi-a fost dat să văd în gară : sălile de aşteptare şi peroanele gemeau de oameni, bărbaţi şi femei, ba chiar şi copilandri, înghesuiţi unii în alţii că nu mai rămînea loc de trecere, trebuia să te zbaţi ca să faci un pas înainte. Îi recunoşteai după feţele trase, după privirile rătăcite, după neliniştea şi amarul care abureau din ei ca o ceaţă. Nu se vedeau alţi oameni, călători de vremuri bune, parcă nu mai exista şi o lume mai fericită.

Ne-am închipuit că în trenul nostru, care mergea numai pînă la Galaţi, nu mai sus, în Moldova, n-o să fie

atîta înghesuială. Am ajuns greu la peron, frecîndu-ne de ziduri, călcînd peste saci şi desagi, împingînd în oameni cu coatele. Ce mi s-a părut ciudat, din toată această mulţime chinuită, nimeni nu ne-a privit cu ură, ci doar cu o tristeţe de vită pusă la jug pe nemîncate. Şi ar fi fost o ură îndreptăţită : ce căutam noi acolo, cînd se vedea că n-am plecat nemîncaţi de acasă ?

— Merge la Moldova ? Merge la Moldova ?

Acest strigăt se auzea în îmbulzeala de la intrarea peroanelor, cînd se vedea un tren trăgînd în gară.

Moldova devenise un nume de jale. Se prevestea mai de mult, înainte de sfîrşitul războiului, cînd vedeam pe marginea şoselei panouri pe care scria : „Luaţi chibrituri pentru Moldova !" Chiar aşa ? Atît de neajutorată era ţara că nu putea trimite în Moldova un tren cu chibrituri ? Cerea ajutor inimilor miloase ? Sau celor care se duceau cu sacul plin, să vîndă cu de zece ori, de o sută de ori preţul şi să se îmbogăţească ?

Cînd am văzut prima oară din goana motocicletei acele panouri mai mari de un metru, cu scrisul alb pe un fond albastru, n-am înţeles ce înseamnă, le-am socotit o scrîntеală. În realitate erau un semn de neputinţă şi derută. Cine se mai ducea atunci în Moldova, şi cui îi mai ardea de chibrituri, cînd frontul ajunsese la Iaşi, şi cine putea, căuta refugiu în partea de jos a ţării ? „Luaţi chibrituri pentru Moldova" mi-a rămas o amintire amarnică. Acum ar fi trebuit să scrie: „Luaţi pîine..." Dar de unde ? Într-un oraş pe care l-am cunoscut bine, brutăriile au fost zăvorîte din 1945 pînă în 1948, aproape trei ani nu s-a dat pîine, se găsea numai la bursa neagră, cu preţuri înspăimîntătoare. Presupun că la fel s-a întîmplat şi în alte oraşe, căci cel de care vorbesc nu era cel mai oropsit din ţară.

Trenul de Galaţi nu oprise bine la peron, cînd se transformă într-un ciorchine de oameni. Cum se năştea în aceste fiinţe istovite atîta iuţeală, agilitate şi îndîrjire ? Din disperare ! Foamea exacerba toate instinctele. Încă de la capul peronului vagoanele erau pline, unii se aruncau din mers pe scară, dar uşile nu se puteau deschide nici de un deget, cei dinăuntru stăteau aşa, înghesuiţi, de peste noapte, săriseră gardul la depou şi invadaseră trenul. Cei

din gară se cățărau unde se mai putea, pe tampoane, pe acoperișul vagoanelor, unii dădeau să intre pe ferestre, în compartimentele ticsite și rămîneau cu jumătate de trup afară, pînă ce venea un ceferist și-i trăgea de picioare. În unele clipe, și privit din unele unghiuri trenul nu se mai vedea, părea o masă de oameni presată și pusă pe roate.

Cineva striga, de jos : „Oameni buni, trenul nu merge în Moldova !“ Nimeni nu-l lua în seamă, pentru ei important era că mergea *spre* Moldova.

Chiar dacă am mai fi găsit o bucățică de tampon sau de scară liberă și ceva de care să ne ținem cu mîna, mi s-ar fi părut o neruşinare să ne înghesuim în acești oameni.

— Știi ceva ? Hai să mergem pe jos ! spuse Fonea. Sînt numai nouăsprezece kilometri.

Și cu întorsul, treizeci și opt ! De ce nu ? Mai făcusem asemenea drumuri, nu-mi păsa de picioare. Apoi era cu atît mai ispititor, cu cît nu aveam un scop practic ; nu trecusem de vîrsta actelor gratuite... Dar se depășește aceasta vreodată ?

Am pornit pe calea ferată, un tren pleca de pe altă linie, ne-a depășit încet, își lua greu viteză între puzderia de macazuri. Era un tren personal, se cunoștea după tablele puse la capătul vagoanelor, pe care scria destinația, cu litere negre : „București—Suceava“. Pe accelerate scria cu roșu. Părea mai puțin încărcat decît trenul celălalt ; altă explicație n-ar fi fost decît că, pînă să plece, lumea se mai tasase, îi înghesuise pe cei din vagoane. Dar oricum, scările și acoperișurile erau pline. Oamenii stăteau întinși sau ghemuiți printre saci și desagi, altfel nu și-ar fi ținut echilibrul. Și apoi mai exista o primejdie, se întîmplase chiar în vremuri mai bune, cînd oamenii se urcau pe vagoane nu de nevoie, ci de plăcere, să-i bată vîntul și să vadă lumea în toate direcțiile. Mai erau și cei care nu cumpărau bilet, șeful de tren nu putea să se urce pe vagon, ca să-i controleze. Cîteodată, un nenorocos care se ridica în picioare își pierdea viața pe negîndite, la un pod o grindă îl buşea făcîndu-l chisăliță ; sau un cablu întins peste linie îi tăia capul.

Trenul nostru ne-a ajuns abia după ce trecusem de şoseaua Ploieştilor, calea ferată avea un rambleu înalt, mărginit de un drum de ţară, mai degrabă o potecă, numai bună să mergi cu piciorul, netedă şi neprăfuită. Coborîsem tocmai la timp ca să nu fim prea aproape cînd trecea trenul, nu de alta, decît că putea să ne cadă ceva în cap, de pe acoperişul vagoanelor prea încărcate ; ţeama nu era de pomană. Ne-am oprit şi am întors capul în urmă, totdeauna întorci capul cînd vine trenul. Am văzut din nou îngrămădeala de lume şi mă gîndeam cum au să stea aşa cinci ore, pînă la Galaţi, şi ce alte cazne îi aşteptau mai departe ?

La vreo două sute de metri la picioarele taluzului creşteau nişte desişuri şi în dreptul lor aştepta o motocicletă, cu un ataş ca o ladă. Un kilometru mai departe era o gară, trenul îşi micşorase viteza, cînd mi-a fost dat să văd ceva despre care pot spune că a fost groaznic. Abia după cîteva clipe mi-am dat seama ce se întîmplă : doi oameni s-au ridicat din locul unde stătuseră ghemuiţi pînă atunci şi cu o iuţeală care nu lăsa nimănui timp să se împotrivească, au smuls la nimereală din mîinile ţăranilor sacii şau desăgii şi i-au aruncat în desişul de sub calea ferată. N-am putut să-i număr, nu mai eram capabil de nici o judecată, or fi fost patru, şase, sau zece. În tot lungul vieţii nu văzusem o faptă atît de mizerabilă.

Făptaşii păreau deprinşi cu asemenea treabă, desigur o făcuseră de multe ori înainte. Pînă să-şi vină cineva în fire, erau la capătul vagonului, săreau peste oameni ca maimuţele, nu mai puteam să-i văd bine, trenul ajunsese departe, mai avea puţin pînă să intre în gară. Ce mai aveau de făcut, decît să se arunce din tren şi s-o ia la fugă ?

În urma lor, omul cu motocicleta s-a băgat în desiş, la fel de iute ca jefuitorii, complicele lor fără îndoială, a ieşit cu sacii şi cu desagii în spinare. În mai puţin de un minut lada motocicletei era plină. Ar fi fost imposibil să ajungem acolo la vreme, şi dacă ajungeam ce am fi putut face ? Cu siguranţă omul avea cuţit, şi n-ar fi pregetat să-l folosească. Instinctiv am luat-o la fugă spre el, dar ticălosul se şi urcase pe şa, şi motocicleta, după ce cotise la dreapta, gonea pe cîmp, ridicînd praf în urmă.

Un săculeț de pînză subțire plesnise în cădere și o dîră de porumb venea din desiș, pînă în marginea drumului. Ar fi fost greu să-l adunăm și nici nu aveam în ce să-l punem. Și nici nu-mi venea să mai fac ceva, fie și-o faptă bună. Aș fi vrut să mă întorc, ziua mi se părea pierdută și murdărită ; dacă mă întorceam, n-ar fi fost mai curată. Porumbul a rămas pentru păsările cerului. Era un nenoroc că fusesem martor la această întîmplare. Dar, cu mine sau fără mine de față, ea tot avea să se petreacă, și probabil nu doar aici, și nu doar astăzi.

Fusese secetă și era foamete, numai că foametea se datora războiului, nu secetei. Fără ce lasă el în spinarea învinșilor, trenuri după trenuri ar fi dus grîu și porumb în Moldova. De asemenea, chibrituri !

Spre prînz am ajuns la podul lui Fonea. Era un pod ca multe poduri de cale ferată, cu ferme superioare, cam greoaie, dar aducea o schimbare în peisajul monoton de cîmpie. Ne-am așezat jos, lîngă gîrlă, sub o salcie, poate chiar aceea unde șezusem la reîntîlnirea noastră. Nu știu ce simțea Fonea privind podul, mie îmi făcea bine, deși nu-mi aparținea, nu eu îl construisem și nici măcar nu-l vopsisem, dar era o lucrare temeinică, un document de fier care atesta existența oamenilor, alții decît ticăloșii de azi-dimineață. Chiar dacă nu m-ar înțelege nimeni, voi spune că podul acela mi-a mai înzdrăvenit puțin inima, am simțit-o că reînvie. Eram și eu un pod, pe sub care se ducea la vale propria mea viață ; dacă mă prăbușeam îi gîtuiam cursul.

— Cîte poduri ai vopsit pînă astăzi ?

Gîndul lui Fonea era în altă parte.

— Întreabă-mă cîte ore de zbor am la activul meu ! Cu școala de pilotaj, cu antrenamentele și cu războiul, aproape o mie. Alții, mai bătrîni decît mine au mai multe. Aș fi avut și eu, dacă nu mă pensionau înainte de vreme. De ce m-or fi pensionat, dacă nu pentru cele o sută patruzeci și cinci de misiuni peste linia frontului, din care m-am întors teafăr ?

— Ar fi fost mai bine să mori ?

M-a privit cu un zîmbet ; își venise și el în fire.

— Nu ! Cine mai vopsea podurile ?

11

Am fost o singură dată pe un submarin, l-am vizitat în fugă, în port, legat cu pasiune de nava bază, mi-e greu să-l descriu, de aceea nici nu încerc, socotind că nu se cuvine să vorbeşti decît despre ce ştii bine. Atîta îmi amintesc că spaţiile erau mici, despărţite cu pereţi de fier şi cu uşi etanşe, puteai trece prin ele doar aplecat mult, aproape tîrîş, ca în vizuine. Fiind vară era zăpuşeală, căldură de tablă încinsă de soare, şi se simţea lipsa de aer ; singurul tambuchi, deşi deschis, nu îngăduia să intre nici măcar o adiere din briza mării, care în nici un caz n-ar fi putut ajunge pînă în compartimentele mai îndepărtate. În camera motoarelor n-am fost, ghidul meu se grăbea, ca şi mine, să ieşim la aer. Despre camera unde erau acumulatoarele aş putea spune mai multe, deşi n-am aruncat decît o privire ; mirosul de acid făcea să mă usture plămînii. Cred însă că e locul cel mai puţin interesant de pe un submarin, un spaţiu pasiv, unde nu se întîmplă nimic care să se vadă cu ochii. Şi apoi mi-e teamă că fac doar o asemuire, o confund cu sala acumulatoarelor de la uzina noastră, la Colegiul domnului Pretoreanu, deşi aceea era mult mai mare, în lungimea ei ar fi încăput tot submarinul. Sînt împrejurări cînd un simţ se poate impune în locul tuturor celorlalte. În amîndouă împrejurările, de la submarin la uzină, am păstrat o singură impresie, aceea olfactică, a mirosului înţepător de acid şi astfel, în memoria mea nu le pot deosebi pe una de alta, indiferent de proporţii.

La postul de comandă, unde venea aer, tambuchiul de acces fiind deasupra, mi-am tras sufletul şi am stat ceva mai mult, fiindcă aveam de văzut mai multe, toate mă interesau, vroiam să le suprapun peste ceea ce ştiam teoretic ; cîte ceva învăţasem şi din filme, atunci vii în memorie, unele la fel de vii şi astăzi. Cum aş putea să uit agonia unui echipaj, în submarinul eşuat pe fundul mării, la o sută de metri adîncime ? Toţi acei nefericiţi ştiau că nu există nici o scăpare şi aşteptau, lucizi, să moară din lipsă de aer. Mă zguduie şi astăzi cînd îmi aduc aminte filmul ; fiindcă peste el se suprapun întîmplări reale pe-

trecute în timpul vieţii mele şi cunoscute din ziare. Ele îmi confirmă şi accentuează dramatic ficţiunea cinematografică, pînă la a-mă face să retrăiesc eu însumi, în unele clipe, spaima şi deznădejdea acelor oameni condamnaţi la o moarte pe cît de lentă pe atît de implacabilă. În film era şi o pisică, mascota marinarilor. Sleită, se stinge încet, pînă ce îi mai rămîn vii ochii, în prim plan, cîteva secunde, destul să ţi se rupă sufletul. E o clipă cînd nu se mai văd oamenii, ci numai ochii pisicii, şi în privirea ei inocentă este adunată suferinţa tuturor victimelor.

Am examinat periscopul, instrumentul cel mai interesant din punctul meu de vedere, ochiul magic al submarinului. Adîncul mării rămîne nepătruns pentru cei de la suprafaţă ; suprafaţa ei este la fel de nepătrunsă pentru cei de sub apă. Periscopul rupe această barieră şi îngăduie unei lumi să vadă altă lume, altminteri invizibilă. Nimic nu mi se pare mai tulburător în viaţa unui submarin decît clipa cînd în întinderea unei mări goale, unde nu se prevede nici o întîmplare, periscopul iese din apă, încet, enigmatic. Atunci chiar omul fără pic de imaginaţie, dacă a văzut un submarin măcar în fotografie, înţelege ce este el în realitate şi e imposibil să nu-şi închipuie că înlăuntrul lui sînt nişte oameni, pe chipul şi pe asemănarea sa, dar scoşi din legile naturii umane şi transmutaţi într-o viaţă artificială, tangentă cu moartea.

Cunosc marea cred că sub toate înfăţişările ei, de la calm plat la furtună, în toate culorile, de la albastrul opalin, cum este ea la tropice, pînă la vineţiul de gheaţă de la Cercul Polar, care prevesteşte banchizele. O cunosc şi cum apare cînd vii de la fund, ca o cupolă de sticlă albastră, cum nu o vezi niciodată de deasupra. De multe ori am încercat să-mi închipui că ochii mei sînt oglinzile şi lentilele unui periscop, dar n-am izbutit ; de cîte ori am ieşit deasupra, cu ochii orbiţi de soare şi plini de apă am uitat intenţia, care oricum nu putea fi dusă pînă la capăt, căci privirea nu depăşea valul din faţă, îmi ascunde orizontul, adică imensitatea. Am rămas cu regretul că niciodată n-am privit marea printr-un periscop adevărat ; ştiu că nu mi-ar fi dezvăluit nimic mai mult decît ce ştiam despre mare, dar poate mi-ar fi spus ceva despre mine.

Un maistru, care era de cart, mi-a făcut hatîrul să înalţe periscopul, nu era nici o dificultate ; m-am rotit cu el trei sute şaizeci de grade şi n-am văzut decît bazinul portului, vapoarele de la cheiuri şi pe urmă, în prim plan, la doi metri, înăbuşindu-mă, pereţii cenuşii ai navei bază.

Şi apoi să priveşti prin periscop cînd submarinul este la suprafaţă este un caraghioslîc, ştiam dinainte, n-am vrut altceva decît să văd cum funcţionează instrumentul. Dorinţa de a face o experienţă vie, cu submarinul în imersiune a rămas neîmplinită. Alion însă a trăit-o din plin, dar a plătit cu şase ore de zgîlţîială cumplită, care i-a istovit trupul, deşi altminteri îi era indiferentă.

M-am grăbit să spun că în viaţa unui submarin clipa cea mai tulburătoare este aceea cînd periscopul iese din apă. A fost un gînd spontan, l-am exprimat fără să-l judec, la prima mea impresie, adesea înşelătoare. Fiindcă pe urmă, nu mai puţin tulburător mi s-a părut că este momentul cînd periscopul coboară încet, pînă ce dispare în apă. Sau poate este şi mai tulburător fiindcă impresionează direct chiar pe omul lipsit de imaginaţie. El, ca şi noi, a văzut mai înainte ciudata navă plutind, cu *chioşcul* de la mijloc, postul de comandă cît ea navigă la suprafaţă, cu pintenul puternic din prova, avînd rolul, în lupta corp la corp, dacă mi-e îngăduită asemenea exprimare, să străpungă şi să scufunde o navă inamică. Şi cu armele de pe punte, un tun, o mitralieră, sau mai multe, pentru o încăierare la suprafaţă, pentru a da lovitura de graţie unui adversar scos din luptă. Şi cu oamenii, care s-au îmbarcat sub ochii noştri, i-am văzut unul cîte unul, am putut să-i numărăm ca să-i concretizăm într-o cifră.

Toate acestea au dispărut sub apă. Mai întîi comandantul, precedat de un ofiţer şi un timonier au coborît pe tambuchiul care s-a închis etanş, în urma lor. Apoi vasul a început să se adîncească, s-a dat drumul la apă în compartimentele de lestare ; a dispărut întîi pintenul, pe urmă armele de pe punte, şi la sfîrşit chioşcul. Fierberea mării s-a liniştit, a rămas afară doar periscopul, ultima dovadă concretă şi evidentă, despre cele care cu cîteva minute mai înainte erau deasupra iar acum, deşi existau în întreaga lor formă materială, nu mai puteau fi văzute decît cu imaginaţia. Cînd dispare şi periscopul înseamnă că s-a ivit un pericol.

Alion s-a îmbarcat pe submarin cu aprobarea Amiralului care nu-i făcea prima favoare. Mă întreb cum aş fi privit eu favoarea aceasta ; aş fi cerut-o ? Apoi, cîteodată, cînd îmi aduc aminte, mă gîndesc la unul şi la altul din prietenii mei de atunci, sau la oamenii cunoscuţi, iar uneori la cîte un anonim de pe stradă, din tramvai, din tren şi încerc să-mi închipui cum ar fi reacţionat fiecare. Întrucît mă priveşte, mi-ar fi fost frică. Dacă nu se putea altfel, m-aş fi dus ; dar dacă era vorba de o favoare, acum ştiu, n-aş fi cerut-o, oricît de mult doream să privesc prin periscop o bătălie navală.

Pe Alion l-am înţeles, dar numai cu o parte din raţiune, cealaltă parte se abţine, ceea ce nu înseamnă o respingere ; n-am respins niciodată nici unul din gîndurile sau din gesturile sale, chiar dacă nu le-am putut înţelege. Nu înţeleg de ce nu mi-a vorbit despre această aventură ; ştiu doar că trebuie să-i admit tăcerea, ca şi în cazurile celelalte cînd a zburat dincolo de linia frontului, totdeauna în primejdie. Dacă vreodată am gîndit că era o încercare de sinucidere mascată, căci de scris n-am scris, a fost o greşeală. După cele ce mi-a mărturisit în ultimele lui zile, cum voi spune la vreme, am înţeles că, deşi era pe deplin conştient de ceea ce trebuia să i se întîmple, niciodată n-a vrut să preîntîmpine moartea, ci doar s-o sfideze. De ce ? Poate din ironie. Sau ca să nu se dezică de sine, cel care odată suferise şaptezeci de execuţii ; în şaptezeci de dimineţi cineva îl punea cu faţa la zid şi îl ochea în ceafă, dar trăgea alături. Alion aştepta senin, nu tresărise niciodată, decît poate cînd îşi dădea seama că nu murise. Şi atunci încă nu ştia că zilele lui erau numărate !

*

* *

Şeful electrician de pe submarin era maistru de marină, avea cam aceeaşi vîrstă cu mine, era tînăr, îl chema Sămărtin, am să-i spun Samartin, nume care nu există dar se pronunţă cu mai multă uşurinţă.

Mai tîrziu am călătorit cu el pe mare ; era iarnă, stătea cu spatele rezemat de postamentul radarului. „Emite raze, îmi face bine la şale“. „Ce fel de raze ?“ l-am întrebat. „Felurite“. El, ca minte omenească, era mai pre-

sus de această vorbă incompetentă. Incompetența e foarte răspîndită, am întîlnit-o adesea la oameni care știu multe despre meseria altora, dar ignoră cîte ceva, nu fără importanță, din propria lor meserie. Ca să întrețină aparatura electrică a vaporului, maistrul Samartin n-avea nevoie să știe ce raze emite radarul, dar, dacă vroia să aducă vorba, ar fi fost bine să se informeze. Oricum, era o lacună neînsemnată, n-a fost un motiv să întrerup conversația. De la el am aflat o sumedenie de cunoștințe practice, știute pînă atunci mai mult teoretic, despre girocompas, servomotoare, pilot automat, ecograf, pe atunci un instrument simplu de măsurat adîncimea apei sub chilă, astăzi atît de evoluat încît arată pe ecran, ca la televizor, cum bate inima omenească, pînă și cum se deschid sau se închid valvulele ; exemplele sînt numeroase, l-am luat pe cel care mi s-a părut mai tainic, inima fiind nu doar un organ anatomic, ci sediul incontrolabil al sentimentelor noastre.

Să fi avut atunci un asemenea ecograf pe bord, poate medicul vasului ar fi putut să vadă exact ce avea maistrul Samartin la șale. Lombalgia e un cuvînt cu o sferă prea largă, durerea de șale poate să aibă multe cauze. „Reumatismul, fir-ar el al dușmanilor ! spunea maistrul. Viața pe submarin, umezeala, mi-a betegit oasele."

L-am privit cu alți ochi ; fusese îmbarcat pe submarin tot timpul războiului, și eu stăteam acum în fața lui, îl vedeam în carne și oase, dar mi se părea o umbră imaginară ; deși omul exista, nu puteam să-l concretizez în ipostaza lui trecută. Nu aveam de ce să nu-l cred, trăise pe submarin, în spațiul pe care îl cunoșteam și care îmi revenea în minte cu o senzație sufocantă. Cînd fusesem aievea acolo nu avusesem timp să mă gîndesc ce se întîmplă în imersiune cu oamenii adevărați, nu cu cei din filme. Abia acum îmi dădeam seama că nu privisem submarinul drept ce era el în realitate, trebuise să apară un element nou, ca să developeze imaginea în toate dimensiunile ei și să apară oamenii, ignorați mai înainte, fiindcă la vizita mea acolo nu-i văzusem, văzusem numai spațiul lor, și fiindcă mi se părea imposibil să trăiască în el ființe ca mine, gîndul meu nu-i putuse cuprinde ; de aceea, rămăsesem într-un fel de suspensie a puterii de înțelegere, cu impresia că submarinul nici nu existase, decît

cel mult ca un decor, nu ca o maşină de luptă. Maistrul Samartin era elementul nou, care îmi revela imaginea lui adevărată. Prin el reînvia întreg echipajul, devenind epic.

Aşa am putut să trăiesc întîmplările, după ce mai întîi am aflat tot ce am vrut să aflu, tot ce nu puţusem să văd şi să înţeleg în cincisprezece minute, cît durase vizita mea grăbită. Acum nu mă mai interesa tehnica submarinului, ci viaţa oamenilor, ce făceau, ce simţeau ei în imersiune. Aveam un martor de la care am aflat tot ce pînă atunci rămăsese în suspensie, refuzînd să se concretizeze.

— Dacă navigam la suprafaţă, îmi povestea martorul, nu era altfel decît pe un vapor oarecare ; cînd ieşeam din cart dormeam, sau jucam barbut, cărţi mai puţin, şeptici, dacă ştii. De citit nu prea citeam, adică, de ce să nu spun drept, unii din noi, adică mai toţi, nu citeam nimic. Şi ştii de ce ? Fiindcă n-aveam linişte ; tot timpul, dar tot, fără nici un răgaz, aşteptam alarma.

— Nu-i la fel pe toate vasele de luptă ?

— Nu ! La noi alarma înseamnă imersiunea. E *altceva* decît oriunde şi oricînd, ceva ce nu poate să înţeleagă nimeni, dacă n-a trăit-o.

Acel „altceva" era lipsa din capacitatea mea de înţelegere, amintită mai înainte. Poate intuiam ceva, în parte, îmi dau seama acum, ceva ascuns în mine ; însă îmi lipsea convingerea, şi atunci nu îndrăzneam să-l exprim în cuvinte, ca să afle şi alţii, mai ales în scris, negru pe alb, care, spre deosebire de vorbă, nu zboară.

— Este cum un om viu ar coborî în mormînt, cu sicriul, îmi spunea maistrul, şi după glas îmi dădeam seama că nu erau vorbe, trăise cu adevărat coborîrea pe lumea cealaltă.

Văzusem multe sicrie coborînd în mormînt, începînd cu al tatălui meu, cînd aveam o vîrstă prea fragedă ca să simt altceva decît durere. Cînd a murit mama mea, după o suferinţă grea şi nedreaptă, fiindcă era o fiinţă fără păcate şi n-avea de ce să fie pedepsită, în timp ce sicriul cobora în groapă, m-am gîndit, în acele cîteva clipe, la tot ce făcuse ea pentru mine. Atunci am avut un sentiment de recunoştinţă, intens şi dramatic. Nu regretam că murise ci dimpotrivă aveam o mulţumire dureroasă că i se făcea dreptate, după ce suferise fără nici o vină, vreme înde-

lungată. N-am plîns, să se vadă, dar lacrimile le am și astăzi în suflet, după mai bine de patru decenii.

Azi, pe cît pot, mă feresc să mă duc la înmormîntarea prietenilor, mi se pare că îi conduc mai bine cu gîndul, de acasă. Uneori însă împrejurările mă obligă să iau negreșit parte, dar atunci vin nu pentru mort, ci pentru familie. Oricum, dintr-un motiv sau din altul, din sentimente pioase sau din obligație, uneori doar de curiozitate, am văzut multe înmormîntări, de toate clasele, de la dricul primăriei pînă la afetul de tun, cu fanfară și salve de pușcă. La oricare din ele, chiar cînd nu cunoșteam mortul, coborîrea coșciugului în mormînt mi-a prilejuit un moment de emoție, un spasm al inimii ; nu că m-aș fi gîndit la înmormîntarea mea viitoare, ci la moartea în sine, întoarcerea omului la starea lui primară, țărînă, această presupunere în care cred, neputînd să presupun altceva.

Dar niciodată nu m-am închipuit în sicriu pe mine însumi, în stare vie, imagine exprimată de maistrul Samartin și născută nu din gîndirea cuiva, ci din propria lui trăire.

Submarinul coboară ca lăsat cu frînghia ; peste el valurile se rostogolesc ca bulgării de pămînt în groapă ; mai rămîne să se arunce o cruce în apă.

E o imagine firească ; toți pînă la unul, cei care intră în imersiune se tem că s-ar putea să nu mai iasă niciodată. M-am gîndit la oamenii care am auzit că au fost îngropați de vii din greșeală și ca să înțeleg starea lor, cînd presupun că și-au venit în simțire, am încercat să-mi închipui ce s-ar petrece cu mine dacă aș fi în locul lor, viu, cu doi metri de pămînt deasupra, pe care n-aș putea să-l dau la o parte ca pe o lespede. N-am putut suporta gîndul, am fugit de el cu groază. O parte din ce simte un asemenea om am aflat de la maistrul Samartin.

* * *

Era în timpul asediului de la Sevastopol. Submarinul a plecat noaptea, ca la ziuă să fie aproape de coasta Crimeei. În afară de ultimele mile, tot drumul a fost făcut la suprafață, cu motoarele Diesel, care în același timp încarcă și acumulatoarele. Era o misiune modestă, dar nu

mai puţin primejdioasă decît altele : să intercepteze vasele care aprovizionau pe mare oraşul asediat şi să le torpileze ; chiar dacă scufunda numai unul, era o victorie, inamicul îşi dădea seama că există o ameninţare, fără să ştie cît de precară, fiindcă aveam cu totul trei submarine, de o clasă mijlocie. Mi-am adus aminte de forturile din vestul îndepărtat al Americii, asediate de Pieile Roşii. Ultimul luptător rămas în viaţă alerga de la un crenel la altul şi trăgea cu puşca, făcîndu-i pe atacatori să creadă că nu e singur. Uneori şiretlicul reuşea, Pieile Roşii o luau la fugă.

Asemănarea nu e deplină, ar fi trebuit ca submarinele să se deplaseze repede pe tot ţărmul Mării Negre, la răsărit de Sevastopol, şi să lanseze torpile, una după alta, ca şi cum ar fi venit la atac o flotă întreagă.

Mi l-am închipuit acolo pe cel amintit de maistrul Samartin, la două mile de coastă, căutînd cu periscopul vasele inamice. Era mic şi singur, departe de casă. Nu juca nimeni barbut, echipajul pregătea torpilele de lansare, respirau greu, comandantul, încordat, cu ochii în periscop transpira, îi curgea sudoarea pe faţă, cobora pe grumaz, pe sub cămaşă, era totuna de apă. Marea, în lumina scînteietoare a soarelui de dimineaţă, rămînea pustie şi tăcută ; se auzeau numai tunurile de pe uscat, care bombardau oraşul. Două ceasuri pîndiseră aşa, într-o aşteptare bolnavă, pînă ce în periscop apăruse un vas cu pînze, o biată corabie de lemn, de cel mult o sută de tone. Aducea pîine sau muniţii ? Unde erau vasele celelalte, ce punea la cale ? Să nu se fi auzit tunurile, s-ar fi crezut că oraşul capitulase.

Eu nu cred că în ceea ce urmează era o dilemă. Dar comandantul o avea, strîngea din măsele, strîngea mînerele periscopului transpirînd tot mai tare şi se întreba dacă să torpileze sau nu corabia de o sută de tone. Poate încărcătura ei ar fi ajutat oraşul asediat să reziste o zi în plus, sau nici atît, numai cîteva ore. Este adevărat, se gîndea el, că o zi poate să fie decisivă, cum se gîndeşte familia bolnavului, încercînd să-i prelungească viaţa, în speranţa că tocmai atunci o să apară medicamentul minune. Dar, ca marinar, comandantul îşi spunea că e nedemn şi ridicol să scufunde o corabie de lemn, nu mult mai mare decît *Santa Maria* lui Cristofor Columb.

În 1917, un submarin german scufundase, în apropiere de coasta Angliei, transatlanticul american *Lusitania*, la vremea lui cel mai mare din lume. Nu sînt cîtuşi de puţin de partea submarinului, dimpotrivă, cînd îmi aduc aminte îmi trezeşte o veche ură. Dar, judecînd din punctul de vedere al comandantului, socotesc că merita să strice o torpilă.

În 1939, curînd după ce începuse războiul, un alt submarin german, din Marea Nordului sau din Baltică, se strecurase pînă la o bază navală a Angliei şi făcuse prăpăd cu torpilele ; fiindcă nu se aşteptase nimeni, era prea departe, se cerea prea multă îndrăzneală. Pe comandantul submarinului îl chema Prie, parcă aşa ţin minte, deşi a trecut aproape jumătate de secol de cînd l-am văzut la cinematograf, primit triumfal în capitala Germaniei. Era un omuleţ roz la faţă, aşa mi s-a părut, peste imaginea alb şi negru, stătea în picioare într-o maşină decapotată care străbătea străzile Berlinului, pline de o lume delirantă şi răspundea la urale cu salutul lui Hitler. Pe urmă Hitler l-a primit la cancelaria Reichului, unde, cu propria mînă, i-a agăţat în piept, sau i-a atîrnat de gît, nu ştiu ce decoraţie, cu nu ştiu ce diamante.

Pe urmă amintesc doar în fugă de convoaiele care traversau Atlanticul din America, transportînd în Europa material de război şi materii prime pentru uzinele de tancuri şi tunuri. Sau de cele care mergeau în Oceanul Îngheţat de Nord, la Murmansk. Toate aceste convoaie erau escortate de nave mari, înarmate, crucişătoare şi torpiloare, plus avioanele de bombardament şi recunoaştere. Dar submarinele germane pîndeau pretutindeni şi din o sută de vase adesea ajungeau la destinaţie numai jumătate, alteori un sfert, iar uneori nici unul...

Comandantul se consultă cu ofiţerii şi toţi fură de părere că n-avea nici un rost să scufunde corabia. Alte vase nu se vedeau, se puteau întoarce cu o informaţie importantă şi astfel misiunea nu era cu totul ratată. Electromotoarele porniră şi submarinul se întoarse încet cu prova spre sud-vest, către casă.

Nimeni nu-şi explică, prin ce mijloace s-a prins de veste la coastă. Dacă ar fi existat aparate speciale de detectare, încă necunoscute de marina noastră, ar fi dibuit mai devreme submarinul, cînd sosise. Poate nu fusese alt-

ceva decît o rază de soare, reflectată în oglinda periscopului. Două vedete rapide, aruncătoare de mine ieşiră din port, ar fi fost invizibile fără enorma trombă de apă lăsată în urmă. În aceeaşi clipă şi din aceeaşi direcţie apărură trei avioane, zburînd la înălţime mică.

Pînă să ajungă deasupra submarinului, acesta abia apucase să coboare la o adîncime de zece metri. Din avion silueta lui putea să fie văzută, de aceea prima bombă explodă atît de aproape că zgîlţîi pereţii de oţel, făcîndu-i să pîrîie, ca o lovitură directă. În asemenea împrejurări impresiile nu mai pot fi controlate. Maistrul Samartin îşi făcu semnul crucii. Toţi din compartimentul său se închinau, unii îngenuncheaţi, alţii trîntiţi pe brînci, ca la un bombardament terestru.

Alte două bombe căzură, mai departe, dar fără să stîrnească o spaimă mai mică.

Între detunături şi cutremure se auzeau motoarele vedetelor care se roteau deasupra. În acel punct, marea avea şaizeci de metri adîncime ; submarinul, care cobora întruna se opri fără izbitură, pe un fund de nisip, elastic. De aici înainte nimeni nu mai avea ce să facă, decît să aştepte, cu groaza în suflet, cu gîndul că nu mai exista nici o scăpare. De la locul său, maistrul Samartin vedea o parte a postului de comandă. Nimeni, nici acolo, nu avea ce face decît să aştepte. Comandantul îşi ştergea mereu sudoarea de pe frunte. Lîngă el, pe o strapontină prinsă în perete şedea un om, fără uniformă, în pantaloni de doc, albaştri, şi în cămaşă cu mîneci scurte.

— Era de la ziar, dar n-avea aparat fotografic, ar fi fost bine să ne fi făcut o poză, pînă nu începea bombardamentul.

Maistrul Samartin nu îi dădea importanţă, abia tîrziu mi-a vorbit de el. Mai fuse unul, luna trecută, un lungan deşirat, cu bube pe faţă. Purta tot timpul cască, la ce i-o fi folosit ? Poate credea că în submarin e ca pe front, în tranşee. „Dar, ce-i drept, ne făcea fotografii, tot timpul şi nota în carnet, stătea de vorbă cu oamenii, îi întreba de nume. Părea foarte isteţ şi vrednic, eram bucuroşi că o să scrie despre viaţa noastră, ca unul care o văzuse cu ochii. Numai că odată, cînd a apărut un torpilor la orizont şi am intrat în imersiune, s-a făcut alb la faţă, s-a

lăsat jos, pe podea, nu-l mai ţineau picioarele, şi s-a scăpat pe el de frică."

Fusese doar o misiune de recunoaştere, s-au întors fără luptă. El însă a scos o carte, a povestit în ea de un atac al inamicului, erau să piară cu toţii.

— Domnule, n-ai să crezi ce minţe avea, înşira vorbele de-ai fi putut să crezi că fusese bombardament adevărat, cum l-am simţit pe pielea noastră, la Sevastopol. Îţi spun drept, cînd citeam nu ştiam ce să mai cred, intram la îndoială, oi fi uitat eu, aşa o fi fost, altminteri de unde să ştie ?! Mare meşteşug ! Să-ţi scoţi pălăria !

Maistrul Samartin îmi mărturisea că el, deşi mai tîrziu îndurase un bombardament atît de năpraznic că nu l-ar fi uitat în vecii vecilor, nu putea să mi-l povestească nici pe departe ca ziaristul care nu simţise nici măcar o singură mină zgîlţîind pereţii submarinului, şi n-avusese altă suferinţă decît că îşi murdărise pantalonii pe dinăuntru. Şi încă în imersiune, cînd nu vine aer curat de afară !

— Cădeau minele şi bombele în jurul nostru ca grindina pe tabla acoperişului ; nimeni nu mai credea că o să scăpăm teferi. Pînă nu vedeau ulei ieşind deasupra, nu ne lăsau în pace, ne pisau ca pe tecile de fasole, să iasă boabele afară.

Într-adevăr, putinţa de exprimare a maistrului era mai prejos decît împrejurare ; dacă nu apelam la propria mea imaginaţie, n-aş fi putut să trăiesc momentele acelea cînd ce mai era viu în oameni se împletea cu moartea, singura care putea să învingă.

Între timp, mă întrebam de ce oare submarinele nu aveau un rezervor cu păcură pe punte, să poată fi deschis din interior, cu pîrghii ? Dacă o asemenea invenţie s-o fi pus cumva în practică, tot nu înţeleg de ce a fost nevoie de atîta întîrziere, că eu încă n-am putut să aflu. Despre pata de ulei s-a vorbit pînă în ultima vreme, dacă nu cumva se vorbeşte şi astăzi.

— Ce nu înţeleg eu, spunea maistrul Samartin, de ce ziaristul care a fost atunci cu noi n-a scris nimic din ce-a trăit şi el, odată cu toată lumea, că doar nu putea să fie scutit de frică. Ofiţerii se purtau cu el respectuos, spuneau că este un poet mare, nu doar ziarist, şi trebuie să fim mîndri. Aşa o fi fost, dar nu auzisem de el, nici eu,

nici alții. Atîta știu că nu-i era frică, era mai degrabă curios, cînd exploda o mină aproape, făcea ochii mari, parcă voia să vadă afară, prin tablă.

Imaginea submarinului zguduit de explozii n-am putut să mi-o formez decît tîrziu, printr-o asemuire, cînd am fost în America și am văzut caii sălbatici la rodèo. La cinematograf cred că a văzut toată lumea, așa că o să mă înțeleagă cu ușurință. O gîză în care a dat strechea și se zbate ca nebuna, sărind, răsucindu-se, izbindu-se în geam, în podea sau în ziduri ți-ar face frică, dacă ar fi mai mare. Așa cum e, poți să n-o bagi în seamă, sau dacă te enervează n-ai decît s-o alungi afară. Nu la fel se întîmplă la rodèo ; furia calului e înspăimîntătoare. Dacă ești călare te zgîlțîie pînă ți se strivește creierul de țeastă, și dacă te mai ții în șa chiar așa, fără creier, face el ce face și te trînteşte de duduie pămîntul. Am văzut cum își arcuiește spinarea în sus, cum saltă turbat cînd cu fața, cînd cu spatele, cum se scutură și cum se cutremură. Impresia mea este că nici un cowboy, oricît o fi el de deprins, și oricîți cai o fi îmblînzit, la rodèo o pățește, dacă nu în două secunde, măcar după un minut. Cînd unul se ține bine, aruncat aci pe grumazul calului, acî pe crupă, iute, cu furie, cînd clipe întregi plutește în aer, ținîndu-se de șa cu o mînă, sau chiar fără să se mai țină, și nu se lasă pînă ce sălbăticiunea nu-și pierde vlaga, apoi acel om e frate cu dracul. Eu n-am văzut nici unul ; poate am nimerit la rodèo într-o zi proastă pentru cowboy.

În schimb, acea imagine vie, mărind-o de sute de ori și dîndu-i structură metalică mi-a îngăduit să înțeleg, să văd și să simt ce se întîmplă cu submarinul.

Ar fi o exagerare să spun că o mină explodată în față îi ridica prova pînă la verticală, încît oamenii de pe podea cădeau pe despărțitura de tablă dintre compartimente. Dar o zgîlțîiau cu atîta violență că nimeni nu mai rămînea în picioare, și nimeni nu putea să creadă că submarinul nu se rupe în două. Pe urmă venea o izbitură în pupa, oamenii alunecau pe podea în sens invers ; o lovitură în coastă, alunecau de-a latul ; o lovitură în partea opusă, se întorceau de-a berbeleacul. În afară de groază era o tortură fizică, o încordare continuă a trupului, ligamentele și mușchii păreau gata să se rupă. Și detunăturile interminabile, venind din toate direcțiile, nu lăsau timp de

gîndire, între una și alta. Și lipsa de aer ! Iar mai presus de toate, lipsa oricărei speranțe !

Nimeni nu vroia să moară, dar toți știau că alt sfîrșit nu-i posibil. Și e ciudat, e greu de înțeles ce se întîmplă cu omul, oricît de inevitabilă era moartea, și oricît ar fi fost ea de izbăvitoare după atîta tortură, toți vroiau să mai trăiască măcar o clipă, în speranța că în a doua clipă se va întîmpla o minune.

Timp de o oră s-a zbătut așa submarinul, cît nici un cal nu rezistase vreodată la un rodèo. Bombardamentul se opri pe neașteptate, se mai auziră motoarele vedetelor rapide, slăbind, un timp se mai simți vibrația tablei lovite de unda sonoră. Apoi se făcu liniște, acea liniște înspăimîntătoare din fundul unui mormînt, unde mortul se trezește viu între scîndurile coșciugului.

Rămînea spaima că atacul o să reînceapă, încetase din lipsă de mine și bombe, avioanele și vedetele puteau să se întoarcă.

Aici, experiența mea de la rodèo nu-mi mai era de folos, arena acum se golise, urma un moment static, despre care, dacă nu se întîmplă nimic, n-ai ce spune.

Cîteva clipe nimeni nu se mișcă, nu scoase o vorbă. Cei din preajma lui se uitau la comandant, care părea incapabil să ia o hotărîre ; poate era sonat, sau avea voința abolită.

Viața reîncepu cu o călcătură dezordonată, venind dinspre postul de lansare a torpilelor din prova. Un om intră, aplecat, pe ușa scundă și cînd fu înăuntru nu putu să se mai îndrepte, rămase așa, cu spinarea arcuită. În schimb ridică ochii, dar fără să se vadă încotro i se îndrepta privirea ; părea că nu caută pe nimeni. N-avea pe el decît chiloții și un tricou de corp, leoarcă de apă.

— Domnule comandant, spuse, cu o voce pe cît de stinsă, pe atît de hotărîtă, nu mai pot să îndur. Să ieșim la suprafață și să ne predăm. Dacă nu, împușcați-mă !

Abia după aceea privirea lui găsi o țintă, dar nu era comandantul, ci omul așezat pe strapontină.

— Ce ochi albaștri ! bîigui, fără noimă.

Apoi se prăbuși pe podea și rămase nemișcat, letargic.

Acum tăcerea era ruptă ; comandantul trebuia să vorbească :

— Luați-l și aveți grijă de el, faceți-i o injecție cu morfină.

Apoi se adresă echipajului, prin difuzoarele instalate în toate compartimentele :

— Fiți calmi ; mai așteptăm o jumătate de oră. (Dar și fără acea jumătate de oră era tîrziu, oamenii respirau în spasme.) Nu faceți mișcări inutile, economisiți oxigenul !

Îl înțelegea pe omul care leșinase, nu era departe nici de el gîndul să iasă la suprafață, cu orice riscuri. Pe chipul lui se vedea îngrijorarea, se uita în compartimentul de alături, la maistrul Samartin, a cărui îngrijorare nu părea mai mică.

— Îl înțelegeam, aveam aceeași teamă, la care poate ceilalți nu se gîndeau.

În cîteva locuri submarinul era lovit, simțise clar schijele și nu știa dacă nu avariaseră vreo instalație, dacă nu perforaseră tancurile de balast, așa, degeaba băgau în ele aer comprimat, să evacueze apa, venea alta în loc, și submarinul nu mai putea să iasă din imersiune. Atunci s-ar fi întîmplat ce văzusem eu la cinematograf, agonia, moartea lentă și implacabilă. Îmi veneau în minte ochii pisicii, care murise ultima.

*

Cu toată atenția pe care i-o arătau ofițerii, prezența lui Alion acolo a rămas ca și neobservată și, în orice caz, fără explicație ; fiindcă nu a scris nimic la ziar, după cum credeau unii. Dar el nu s-a îmbarcat pe submarin ca să se inspire.

La mult timp după război, cînd navigam împreună în Atlantic și maistrul Samartin mi-a povestit toate acestea, Alion murise de douăzeci și unu de ani. Știam ceva, îmi povestise chiar el, cîteva zile înainte de a muri, dar doream cu ardoare unele amănunte importante pentru mine, peste care simțeam că trecuse, poate le și uitase. Abia atunci mi-a mărturisit ceea ce ținuse secret, participarea lui la război, fără să fie combatant, și fără să aibă intenția de a scrie. Nu s-a dus nici ca să sfideze moartea, mi-am dat seama meditînd la toate manifestările lui cunoscute de mine. A fost o clipă, dar una singură, cînd l-am bă-

nuit că își riscase viața, oricît rămînea de scurtă, ca să lase o amintire spectaculoasă ; regret cu rușine acest gînd pe care n-am să mi-l iert niciodată.

De la maistrul Samartin am vrut să știu prin ce primejdie trecuse submarinul, fiindcă Alion nu-mi spusese în această privință decît ceva vag, ca și cum n-ar fi avut nici o importanță. Și vroiam să știu ce făcuse el în timpul primejdiei, ce faptă fizică ; despre starea lui de spirit îmi vorbise în chip cinic : „Să nu fi fost atîta groază în jur, care mă irita ca și cum mi-ar fi adus o jignire, cred că aș fi simțit voluptate ; îmi dădeam seama că era gata să se manifesteze, ca sub efectul unui halucinogen, sau al unui afrodiziac, dar o împiedica prezența celorlalți ; spaima lor făcea să se nască în mine pudoarea, și inhibiția, ca în adolescență, cînd am văzut prima oară o femeie goală. Iar voluptatea, reprimată de un alt eu din mine, mi-o dădea gîndul că murind în fundul mării dispăream fără urmă, ceea ce este de mult dorința mea cea mai vie, de fapt singura privind viitorul meu, după moarte. Nu sînt sigur că mi se va respecta testamentul, să fiu ars și cenușa să se arunce oriunde."

Am vegheat ca dorința să-i fie respectată întru totul, am luat eu însumi urna de la crematoriu, am ținut-o două zile în casă, învelită în catifea neagră. Pe urmă am intrat noaptea în Cișmigiu și am presărat cenușa la rădăcina trandafirilor.

12

Cunoșteam mersul războiului după comunicate pe care la început, fiind o fire credulă, le luam drept literă de evanghelie. Pe urmă am învățat să citesc printre rînduri și să caut alte informații decît cele oficiale. Cînd se vorbea de mari victorii germane, și au fost multe, unele spectaculoase, ascultam radio Londra, care le confirma, cu onestitate, sau le dădea dimensiunea normală, redusă la jumătate, la o treime, un sfert sau nici atîta. Cînd co-

municatele germane anunţau replieri strategice, înţelegeam că era vorba de înfrîngeri.

Hitler declarase că în trei luni Rusia va fi lichidată ; se îndulcise la războiul-fulger. Fulger n-a fost deloc, armata, pînă atunci învingătoare pe toate fronturile, s-a izbit de o rezistenţă neaşteptată nici de Hitler, nici de alţii, unii cunoscuţi chiar de mine, care vorbeau despre tancuri de carton, cazemate de scînduri vopsite, de o armată care, neavînd generali, nu putea să lupte decît anapoda. În acei ani propaganda a dat roade bogate, i-a cucerit chiar pe unii care o dispreţuiau mai înainte. Principiul propagandei îl urmează pe acela faimos din Aria Calomniei : să acuzi fără ruşine ! Chiar dacă se dovedeşte că nu-i adevărat, ceva tot rămîne. Nimic nu se reabilitează fără să lase o pată. Alt principiu este acela al persuasiunii, împrumutat de la ghionoaie : ciocăneşte întruna, cumătră, nu-ţi pierde răbdarea, dacă pădurarul te alungă întoarce-te şi reia ciocănitul, pînă la urmă tot vei face o gaură ! O minciună repetată fără scrupule şi cu convingere ajunge să fie crezută. Sau, cel puţin, lasă o îndoială.

Tancurile erau adevărate, de oţel, cazematele de beton iar generalii au ieşit ca din pămînt, cu trese aurite şi cu decoraţii.

Cum de era la posturile ei această armată, şi cum de a ripostat atît de puternic, cînd Stalin nu se aştepta ca Hitler să-i facă una ca asta, să pornească războiul, odată ce Molotov semnase cu Ribbentrop un pact de prietenie ? Spun şi eu ce-am auzit, dar nu la cafenea, ci de la persoane autorizate, Hruşciov, bunăoară. Deoarece mă tem că mulţi din cititori cunosc prea puţine despre istoria timpului, unii din ei nici nu erau născuţi pe vremea aceea, am să-i informez că Molotov şi Ribbentrop erau amîndoi miniştri de externe, primul al Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, al doilea al Germaniei, Marele Reich, după titulatura oficială. Despre Stalin socotesc că nu e nevoie să spun nimic, cred că îl ştie oricine, chiar şi cei veniţi pe lume prea tîrziu, după 1953, spre a mai avea cînd să-l felicite de ziua naşterii.

Informaţii peste informaţii ajungeau la urechea lui Stalin, din Anglia şi din Japonia, unde existau spioni, cu toată vicleana vigilenţă niponă. Apoi erau mişcări de trupe în Germania, armata se masa la frontiera răsări-

teană, scopul puteau să-l înţeleagă şi civilii, sau măcar să-l bănuiască. Numai Stalin n-a vrut să creadă, se bizuia pe tratatul cu Hitler, deşi ştia bine că tratatele nu se respectă decît între gentlemeni, sau în cazul cînd amîndouă părţile au interese comune, care n-au apucat să se deterioreze.

Şi totuşi, cînd a aflat că informaţiile nu erau eronate şi războiul începuse de-a binelea, surpriza şi dezolarea lui Stalin au fost atît de mari, dacă e adevărat ce spune Hruşciov, încît a început să plîngă, lamentîndu-se incredibil : „Am pierdut tot ce ne-a lăsat Lenin !"

Aşa, în două zile Hitler ar fi intrat în Moscova, dacă nu erau generalii. Ei au comandat deschiderea focului şi au ţinut piept lui Hitler, peste aşteptările unei mari părţi din lume.

Ştiu cît de greu a ajuns armata noastră la Nistru, după ce trecuse Prutul cu atîtea piedici. Ştiu mai ales ce a costat-o drumul pînă la Odesa ; drumul pînă acolo, pe care l-am străbătut şi eu, la trei decenii după ce se făcuse pace, fusese presărat cu morminte, unde acum nu se mai vedea nici o cruce ; dar ţineam minte.

Cu toată rezistenţa, surprinzătoare, armata germană a înaintat destul de repede, o ţară mai mică ar fi fost gata cucerită. Sevastopolul n-a rezistat mai puţin decît Odesa, iar Leningradul şi Moscova au rezistat cu o îndîrjire supraomenească şi nemţii n-au izbutit să pună piciorul acolo, cum îl pusese atît de uşor în Paris, cu un an înainte. Aceste oraşe erau simboluri care nu trebuiau să se spulbere. Moscova, capitala ţării, iar Leningradul leagănul revoluţiei ; au fost apărate în consecinţă. Dar, în ajutorul luptătorilor a venit şi o iarnă prematură, înspăimîntător de aspră pentru armata germană care nu era pregătită s-o întîmpine.

Hitler venea cu o întîrziere de cinci săptămîni faţă de planul Barbarosa, cum s-a numit operaţia de invadare a Rusiei. Războiul din Grecia, pornit de Mussolini din infatuare şi nechibzuinţă, a fost cauza amînării.

Deşi nepregătită de război în aceeaşi măsură cu adversarul său, Grecia s-a împotrivit cu bravură trupelor italiene, care, ce-i drept, nu prea aveau chef de luptă, războiul lui Mussolini devenise ridicol, nu mai puţin decît

cel din Libia şi Etiopia ; pe lîngă revoltă el a dat naştere la glume, cu carul, şi glumă ar fi rămas pînă la urmă, dacă nu intervenea armata germană.

Mult s-a vorbit despre alianţa Germaniei cu Italia, care s-a numit Axa Berlin—Roma, pe scurt Axa, cuvînt copleşitor, care scotea din uz aproape cu totul alte axe, inclusiv pe cea a pămîntului. Mult s-a vorbit de prietenia dintre Hitler şi Mussolini, deşi se ştia că începuse cu mîrîieli de o parte şi de alta. Dar şi mai tîrziu, cînd legătura era consolidată, lumea îşi dădea seama că Mussolini atîrna ca o ghiulea de picioarele lui Hitler, ceea ce se spunea aproape pe faţă. El a început războiul contra Greciei fără consimţămîntul partenerului, care îl sfătuise să mai aştepte. Deşi recomandarea lui nu fusese luată în seamă, Hitler a trebuit să intervină, n-avea nevoie de un mic, dar prelungit război în Balcani, cînd se pregătea să facă altul, de proporţii gigantice şi pe care socotea să-l termine repede.

Armata germană de intervenţie a trecut cam nevăzută în Bulgaria, trenurile se duceau drept la Giurgiu. Însă pe urmă au început să se întoarcă încărcate de răniţi şi atunci lumea neinformată mai înainte şi-a dat seama că în Grecia se dădeau lupte grele. N-a mai fost vorba de un război fulger, a durat cinci săptămîni, putea fi o lecţie pentru cine se gîndea să cucerească Rusia în nouăzeci de zile.

Cred că în Germania mulţi erau nemulţumiţi că diviziile lor muşcau ţărîna pentru cauza altuia. Aşa îmi explic de ce, într-un discurs adresat poporului său, Hitler a avut grijă să spună că prietenul la nevoie se cunoaşte ; e singura idee pe care o ţin minte, celelalte probabil erau cele obişnuite, ameninţări la adresa inamicilor, atît de numeroşi, în vreme ce el avea de amic numai pe Mussolini ; se cuvenea să-l ajute la nevoie ! Dar uite aşa, iarna grea a anului 1941 l-a prins în faţa Moscovei, zădărnicind orice speranţă că ar putea fi cucerită. De ger, tancurile nu puteau să pornească, uleiul motoarelor îngheţa în carter, la fel se întîmpla cu avioanele. Iar oamenii, neobişnuiţi cu o asemenea iarnă şi neavînd nici măcar echipament s-o înfrunte, stăteau ţepeni pe lîngă avioane şi tancuri. Atunci a ieşit vorba, folosită chiar de ziare, deşi nu era decît o glumă acră, că apărătorii aveau drept comandant pe Generalul Iarnă, pe care îl cunoscuse şi Napoleon Bonaparte.

Astfel, în partea de nord a frontului, după ce încercuise Leningradul, armata germană se oprise la Moscova, și niciodată n-a trecut mai departe.

La sud de aceste orașe necucerite, înaintarea a mers mai repede, chiar dacă nu fulger. Prima victorie mai importantă a fost cea de la Smolensk, care pentru ruși a însemnat o rană dureroasă. Dar acum Stalin își venise în fire, bea votcă și noaptea cobora în stațiile metroului, unde se refugia poporul, să se apere de bombardamente. Acolo, din susul scării, ca să-l vadă toată lumea, ținea discursuri de îmbărbătare : Armata în retragere trebuia să lase numai pămîntul gol în fața inamicului ; pe urmă o să fie sărbătoare și pe ulița noastră ! Generalisim al armatei, Stalin n-a fost niciodată să-și vadă soldații, pe nici unul din fronturi.

Cea mai mare victorie a nemților, în primăvara următoare, după iarna grea care îi paralizase, a fost încercuirea de la Harkov, unde rușii au lăsat în mîna lor toată armata generalului Timoșcenko, sute de mii de oameni. Ceea ce i-a prilejuit lui Goebbels, ministrul cu propaganda lui Hitler, să dea un comunicat senzațional, care a uluit lumea : „armata sovietică este virtual nimicită !"

Multă lume a crezut, știrea a consternat pe unii, pe alții i-a făcut să exulte, convinși că sfîrșitul războiului se și anunțase. Adevărul este că pierderea rușilor era uriașă, și tot atît de adevărat este că putea fi evitată. Istoricii spun că a fost un dezastru.

La vremea aceea, pe frontul central nemții trecuseră de Harkov, fusese o cucerire importantă. Dar cum la Leningrad și la Moscova stăteau pe loc, cum îi împiedicase și iarna, a fost un timp cînd n-au mers mai departe, ba, în sud, au pierdut chiar o parte din zona cîștigată, și au rămas în defensivă.

Primăvara, în luna mai, rușii i-au atacat pe trei direcții, ca să elibereze Ucraina. Direcția principală era cea din centru, care ducea la Harkov.

În cele ce urmează n-am luat informații din nici o sursă ostilă Uniunii Sovietice, nici n-am cunoscut vreuna, ca să fac comparație. Mă bizui pe declarațiile vorbite și scrise ale lui Nikita Sergheevici Hrușciov, și pe unele comentarii ale celor din preajma lui, care i-au cunoscut gîndurile și au fost martorii evenimentelor. Iar Hrușciov,

mai tîrziu conducător al Uniunii Sovietice, era atunci consilierul politic al armatei lui Timoşcenko, şi se afla pe front, la postul de comandă al acesteia.

Cu privire la iniţiativa nefastei ofensive sînt controverse ; Stalin, după dezastru, dădea vina pe Hruşciov. Erau şi alte păreri, dar toate cădeau de acord că ofensiva fusese o nechibzuinţă. La început operaţia a mers uşor, chiar prea uşor spune povestitorul principal, exprimîndu-şi astfel o suspiciune, la mult timp după sfîrşitul războiului, dar care poate se născuse chiar atunci cînd se petreceau faptele. Rezistenţa germană era slabă, pînă ce a dispărut cu totul ; marea cîmpie a Ucrainei rămînea goală.

Camandanţii însă nu puteau să se încreadă în asemenea pleaşcă, nu putea fi decît o capcană. Aviaţia de recunoaştere şi poate încă alte mijloace din informare au semnalat aglomerări de trupe germane în flancurile armatei lui Timoşcenko, în timp ce aceasta înainta fără dificultate. Nu mai încăpea nici o îndoială că ofensiva trebuia oprită.

Hruşciov, consilierul politic al armatei primejduite, după mai multe demersuri infructuoase, la forurile superioare de conducere a războiului, nemaiavînd încotro, i-a telefonat lui Stalin, în toiul nopţii, la orele obişnuite de lucru sau de veghe ale acestuia. O fereastră la Kremlin rămînea luminată tot timpul ; văzînd-o, poporul înţelegea că Stalin lucrează. Dar Hruşciov nu l-a găsit, era la „dacea“ lui de lîngă Moscova ; becul ardea degeaba.

Cu toată gravitatea situaţiei şi cu toate insistenţele, n-a putut să vorbească direct cu Stalin, ci numai prin intermediul lui Malenkov.

— Tovarăşul Stalin nu poate veni la telefon, vă rog să-mi comunicaţi mie ce aveţi să-i spuneţi.

Dialogul a fost mai lung, în mai multe rînduri Malenkov s-a întors cu acelaşi răspuns :

— Tovarăşul Stalin spune să-mi comunicaţi mie !

— Bine, atunci înştiinţează-l că armata lui Timoşcenko e pe cale de a fi încercuită. Îi cer încuviinţarea să oprim ofensiva.

Sînt retrageri şi retrageri, nu toate ruşinoase, acelea cînd soldaţi şi comandanţi întorc spatele şi-o iau la fugă, de frică. Se ştie cum sînt pedepsite asemenea acte de laşi-

ţate ; într-atît îşi pierd minţile fugarii, încît uită că, pe lîngă onoarea de a muri pentru patrie, e mult mai uşor să lupţi pînă la ultima răsuflare, decît să sfîrşeşti la stîlp, în faţa plutonului de execuţie. În luptă nu ştii de unde vine moartea, nici nu apuci s-o simţi ; la stîlp o aştepţi pînă se citeşte sentinţa, se dau comenzile, şi în tot acest timp ştii sigur ce o să se întîmple, iar la urmă vezi moartea, ca o flăcăruie, ieşind pe ţeava puştilor.

O retragere făcută în ordine şi la ordin poate să aducă după aceea o victorie.

Răspunsul lui Stalin, prin Malenkov, fără ca măcar să ceară o lămurire, fără să se consulte cu mesagerul acelei armate pierdute, a fost : „Nu vă retrageţi !" Iar mesagerul încheie, sînt cuvintele sale, care nu pot fi tăinuite o veşnicie : „Am pierdut două sute de mii de oameni. Iată cît ne-a costat geniul militar al lui Stalin !"

Comentariul lui Alion, care mutase steguleţele după comunicatul lui Goebbels, a fost : „Cine încercuieşte, de încercuire va muri !" Îl ura cu înverşunare pe Hitler ; şi nu cunoştea rolul jucat atunci de Stalin.

Iată, în linii mari, ce s-a întîmplat în primul an de război şi în primăvara celui de-al doilea. Urmau încă doi şi jumătate. Armata germană înainta, dar nu ajunsese încă la Stalingrad ; oraşul trebuia să reziste nu doar din motive strategice, ci şi spre a-şi salva prestigiul, căci avea onoarea să poarte un nume mai grandios decît Leningradul.

13

Jordie avea o fată, studentă la Facultatea de litere şi filosofie, pe care voia s-o înveţe gazetăria, ca mai tîrziu să-i încredinţeze conducerea ziarului *(Pasul Istoriei)*. Profesor mi-a făcut cinstea să mă aleagă pe mine şi, ca prim exerciţiu, mi-a sugerat s-o duc la un spital de răniţi, să se documenteze şi apoi să-i arăt cum se scrie un reportaj, însoţit de reflecţii şi comentarii, nu o simplă naraţiune in-

formativă. Era inutil să obiectez că nu așa se începe, ar fi trebuit să alegem o temă mai ușoară, o dare de seamă despre un fapt divers, pe care să-l relateze clar și simplu, fără a încerca să-și arate personalitatea, ambiție primejdioasă cînd nu ai experiență, căci te poate duce la divagații. Însă nu încăpea discuție, Jordie hotărîse. Spitalul unde urma să mergem îl știam, fără să-l fi vizitat vreodată, n-aș fi avut de ce, pînă la război acolo fuseseră grajdurile regale. Era pe cheiul Dîmboviței, colț cu strada care trecea podul în Cotroceni, cartier unde locuisem și îmi lăsase o amintire cu atît mai frumoasă cu cît, fiind puțin tristă, rămînea neuitată.

N-am văzut niciodată alt cal decît pe al regelui, care venea cu el la parăzi și la defilare, un cal alb, frumos și docil, învățat cu fanfara, stătea tot timpul cuminte, nu smucea frîul, nu-și mișca nervos coada, oricît de puternic ar fi bubuit toba mare. Bănuiam că mai erau și alți cai în grajduri, altfel la ce va fi folosit o clădire atît de mare ? Însă nu le-am cunoscut numărul, doi puteau să fie cei înhămați la trăsura Victoria cu prilejul unor festivități speciale, de pildă cînd veneau în vizită regi și regine, sau mari șefi de state. Altminteri, familia regală folosea automobilul. În afară de regina Maria, acum defunctă, n-am auzit de altcineva să aibă înclinare spre echitație. Regina Maria avea pasiune.

Oricum, chiar dacă ar fi fost cincizeci de cai sau o sută, tot n-aș fi înțeles de ce le trebuia un grajd ca un palat princiar, într-un fel de stil florentin, cum există și astăzi, stîrnind uimirea oricui îi va afla vechea lui destinație.

L-am văzut cînd era transformat în spital de răniți. Într-un timp, după război, a funcționat acolo un spital pentru studenți, poate ocupa numai o aripă, cea dinspre Dîmbovița. Astăzi este destinat tot studenților, drept cămin, și tot acolo se află redacția unei reviste a tineretului.

Neînțeleasă rămîne istoria cailor. N-am văzut în vizita mea la spitalul de răniți nimic să pară a fi fost grajd odată. Admit că la grajdurile propriu-zise n-am ajuns, nici la manejul care nu putea să lipsească. Dar atunci la ce folosise partea unde acum erau paturi, saloane după saloane, săli de mese, bibliotecă și coridoare făcute cu largheță ? Ocupau parterul și un etaj, unde în nici un caz n-ar fi putut să urce caii. Să fi fost acolo birourile administra-

ţiei ? De cîţi funcţionari era nevoie ? Să zicem, un director şi poate un subdirector. Cinci medici veterinari — e destul ? — şi un medic-şef, plus zece felceri. Un contabil şef cu patru subalterni : contabilul fînului, al ovăzului, al harnaşamentului şi al potcoavelor. Mai lipseşte ceva ? Da, dactilografele, telefonistele şi curierii. Dar acolo ar fi fost loc pentru un minister cu mai multe departamente ! Am omis grăjdarii, nu din greşeală ; presupun că ei nu puteau să locuiască decît în alte camere, în apropierea cailor.

Am mers cu limuzina lui Jordie ; fata s-a urcat în spate şi m-a poftit lîngă ea, în stînga. Locul de lîngă şofer îl ocupa reporterul fotograf. Spun de la început, ca să nu se gîndească cineva la o idilă, că fata, deşi amabilă şi comunicativă, era urîtă ; fără alte cuvinte.

Ne-a întîmpinat un intendent, în afară de portarul care s-a repezit să deschidă portiera. Eram anunţaţi, secretarul lui Jordie se ocupa cu protocolul, telefonase, nu trebuia să-i spună nimeni, îşi cunoştea rolul. Deşi îmi căuta prietenia, nu puteam să-l simpatizez, şi nu de alta, decît că avea cultul relaţiilor. Să fi fost slugarnic numai cu stăpînă-su, aş fi zis : „Un biet om, vrea şi el să mănînce o pîine mai bună !“ Dar era slugarnic şi cu mine, şi cu alţii, nu mai vorbesc de Alion, căruia îi spunea „Împărate !“ Iar cînd ieşea din biroul lui Jordie, trăgîndu-se de-a-ndăratelea şi făcînd temenele, se adresa celor din antecameră cu o grimasă de scîrbă : „Mai aşteptaţi, porcul îşi scrie articolul !“ Nu l-a pîrît nimeni. Erau cîţiva care îi şopteau lui Jordie la ureche tot ce se vorbea prin redacţie, dar de aceia secretarul se ferea, îi cunoştea foarte bine, se afla cu ei în relaţii de concurenţă. Mă pomeneam uneori cu el intrînd în biroul unde lucram cu Alion, şi dacă mă găsea singur îmi apuca mîna, cu amîndouă mîinile, scuturînd-o să-mi rupă braţul din umăr : „Admirabil, admirabil, ai o minte sfinţită, ţi-am citit articolul, nici Dumnezeu nu putea să-l scrie mai bine ! Aş vrea să fiu sluga dumitale ! Dă-mi voie să-ţi spun „Stăpîne“ !

Apoi, schimbînd tonul, defăima editorialul lui Jordie :

— Se ramoleşte, porcul ! Ar trebui să se lase de meserie !

Dacă era şi Alion în birou, se retrăgea, cu o plecăciune ; se abţinea să laude pe doi deodată, n-avea destule

superlative, și nici nu vroia să dea unuia locul întîi, în detrimentul celuilalt. Cît îl privește pe Alion, el avea în sufletul meu un loc fără numerotare, fiindcă nu-l puneam în rînd cu nimeni. Faptul că m-a invitat să lucrez în biroul lui, să nu mai fiu cu alți patru într-o cameră, a trezit în mine o bucurie orgolioasă, m-am socotit alesul zeilor. Dar în același timp mi-a fost frică de o asemenea cinste, să nu-l dezamăgesc cu un gest, cu o vorbă. Pînă cînd ne-am împrietenit și pînă nu și-a deschis sufletul în fața mea, m-am tot temut că într-o zi s-ar putea să mă dea afară, cu politețea lui, care atunci mi se părea de gheață ; să mă roage, nu să dispună, ca stăpîn al biroului. Și astăzi, cînd aproape l-a uitat lumea, sînt emoționat că în viața mea am avut o admirație atît de puternică, și nu-mi vine să cred că el, la rîndul lui, mi-a arătat o admirație nu mai mică, fără să știu pentru ce merit. Decît poate acela că l-am înțeles în toate gîndurile și faptele sale, chiar cele frivole, mai deplin decît m-aș fi înțeles pe mine. Un asemenea sentiment, cît timp nu se pierde, poate lungi mult viața unui om ; lui îi voi datora o parte din anii mei, odată.

Intendentul ne-a condus pe trepte pînă în holul spitalului, unde ne aștepta directorul, cu o grupă de infirmiere, surori de caritate, doamne și domnișoare din societatea înaltă, termen tot mai confuz cu trecerea timpului, căci între ele, lîngă o prințesă de viță veche stătea nevasta unui fabricant de piele, tăbăcar la origine, devenit industriaș cu multe milioane. Mai aveam pe atunci cîțiva prinți și cîteva prințese, dar cei mai mulți locuiau în străinătate, la Paris cu precădere.

În dreapta directorului am descoperit-o cu surprindere pe doamna Jordie ; era șefa surorilor de caritate. Am înțeles că va fi un reportaj de familie. Fotograful începuse să-și facă meseria, blițul își arunca fulgerele asupra noastră și toată asistența zîmbea, ca și cum nu ne-am fi aflat într-un loc de tristețe și suferință.

Ne-au condus pretutindeni, fata lua note într-un carnețel cu coperți rigide, de argint cizelat, și cu un mic stilou de aur, două bijuterii, darul lui Jordie. Mie îmi dăruia cravate. Scriam cu stilouri ieftine, cum scriu și astăzi. Am avut, ce-i drept, și un stilou de ministru, impunea respect, dar era prea greu pentru mine, nu puteam să-l țin în mînă de dimineață pînă seara, e altceva să sem-

nezi niște decrete ; l-am dăruit unui prieten, care nici el nu-l folosește decît la ocazii solemne.

Fără a părea că se bucură de instrumentele ei scumpe, fata era mai degrabă plictisită de ele. Cînd am plecat și am poftit-o să vină la redacție, ca să ne apucăm de lucru, s-a lepădat cu gentilețe : „Scrie-l tu, dar vezi să nu-l faci prea bine. Nu vreau ca Jordie să mă creadă talentată, n-am de gînd să fac gazetărie. Mie să-mi lase banii, altceva nu-mi trebuie. Cînd oi moșteni, te invit la Paris, cu toți prietenii, și chiar cu prietenele."

Se născuse între noi o oarecare familiaritate, ne spuneam pe nume, dar nu înseamnă că așa era mai frumoasă. La Paris a ajuns, într-adevăr, dar nu-i dă mîna să invite prieteni, ține un birt economic într-un cartier periferic.

Din cîte se pot vedea într-un spital de răniți, suferință și sînge, mi-a rămas mintea la Iliuță. Despre el am scris în reportajul semnat Gloriana Jordie, nume care azi poate fi văzut în capitala Franței, pe firma acelui birt popular din Saint Denis, la intrarea de nord a Parisului. Pe ceilalți răniți i-am uitat, erau mulți și treceam repede de la un pat la altul, în exploziile blițului pe care le declanșa fotograful. Din teancul de fotografii, în ziar n-au putut să încapă decît patru, altfel ocupau mai mult loc decît reportajul.

Una din ele o înfățișa pe doamna Jordie, în halat alb de infirmieră, cu crucea roșie pe mînecă ; în fotografie crucea apărea neagră. Era o femeie nu atît de trecută cum mi se păruse odată, la redacție. Poate halatul alb o avantaja, ca pe toate femeile, dar și fără el aș fi socotit-o plăcută, dacă nu chiar frumoasă ; desigur, Gloriana îl moștenise pe Jordie. Comparînd-o pe una cu alta, căci nu lipsea din ziar nici fotografia fetei, cu carnețelul în mînă, am fost sigur că orice bărbat normal ar fi ales-o pe mamă.

Nu m-a mirat că totuși Jordie își luase o amantă, în multe căsnicii se întîmplă, și nu totdeauna fără scuză. Dar cum se oprise tocmai la Proserpina Smântânescu, un monstru pe lîngă nevastă-sa ? Și nu era o întîmplare nenorocoasă, ci o preferință vădită pentru asemenea tip de femeie. Proserpina murise asasinată de cîțiva ani de zile, cînd l-am văzut cu alta, semănînd ca o soră geamănă cu prima. Așa se explică enorma confuzie pe care am făcut-o atunci, cînd mult timp parcă uitasem de moartea doamnei

Smântânescu, parcă o vedeam pe ea, nu pe cea nouă; odată adresîndu-i cuvîntul i-am spus chiar numele, Proserpina, dar n-a reacționat în nici un fel, era beată.

Despre Iliuță amintesc fiindcă m-a impresionat cel mai tare, destul ca să nu-l uit toată viața. Am descris odată un personaj mutilat groaznic, Toma, unul din fiii domnului Alcibiade, dar acela era un monstru, își merita soarta.

N-am putut să-mi dau seama ce statură avusese Iliuță, poate fusese un flăcău înalt și chipeș, tras ca prin inel cum se spunea despre Făt-Frumos sau despre fiul împăratului, în primele cărți citite de mine. Acum nu mai avea nici o statură, zăcea cu trunchiul pe un scaun cu roți, cu amîndouă picioarele tăiate din șolduri. Avea și amîndouă brațele tăiate din umeri iar pe deasupra își pierduse și ochii; un proiectil de brandt îl adusese în starea aceasta, fără să-i atingă restul trupului, deși ar fi fost o țintă mai mare. Asemenea mutilați de obicei mor, și cred că nici n-ar mai vrea să trăiască. Iliuță scăpase, era în convalescență, peste o săptămînă îi dădeau drumul acasă. Dar ce mai era el decît un trup cu viscerele în funcțiune, și un cap mutilat, care își păstrase capacitatea să judece, dovadă că își făcea planuri? Ce rămăsese din el era suficient ca un om să trăiască, însă nu destul să-i justifice viața. Și totuși Iliuță se bucura că trăiește și o să se întoarcă la el acasă, deși nu întreg, cum plecase.

O infirmieră îl plimba cu scaunul printre paturi, își făcuse prieteni printre răniții ceilalți, intra în vorbă cu ei, fără să-i vadă, îi întreba de viața lor și le spunea de viața lui, ce o să facă după ce s-o întoarce acasă. Poate își închipuia că toți sînt la fel, orbi, fără mîini și picioare. Cît am stat de vorbă cu el a fost vioi și vesel. Nu se plictisea, în afară de plimbarea printre paturi o infirmieră îi citea din cărți luate de la bibliotecă, în viața lui nu citise atîtea. Mergea chiar și la cinematograful pentru răniți, poate în fostul manej al grajdurilor regale. Se mulțumea să audă vorba, iar infirmiera îi povestea ce se întîmplă. Deși îmi era peste putință să înțeleg, Iliuță era fericit, în deplinătatea cuvîntului. Nefericirea lui avea să înceapă acasă, dar n-o cunosc, doar mi-o închipui.

Și acum vine partea cea mai uluitoare a vizitei, o surpriză care m-a lăsat fără judecată o clipă, cît m-am în-

doit că văd bine. Trecînd prin fața unei rezerve cu două paturi, unde grupul nostru nu a intrat, ceva m-a făcut să stau locului. Dar nu cromolitografia pusă pe peretele din față, care o reprezenta pe prima noastră regină, Elisabeta, în halat de infirmieră, legată la cap cu un tulpan alb, cu o cruce roșie pe frunte. Cînd am intrat, deși atras de altceva, am văzut cu coada ochiului că în josul imaginii scria : „...mama răniților și a tuturor nenorociților". Scriind acestea am vrut să corectez ultimul cuvînt, în loc de nenorociți să pun nefericiți, avea altă nuanță, dar pe urmă m-am răzgîndit, de ce să mă amestec în textul cuiva, dacă nu se amestecase altcineva mai înainte ?

În patul de sub această cromolitografie cu ramă de lemn, băiețuită, zăcea un rănit bandajat la cap, iar o infirmieră, cu spatele spre ușă, ușor aplecată, îi ținea mîna pe frunte ; am văzut limpede. E greu de înțeles cum, silueta acelei femei nu-mi era străină, n-am avut nici o îndoială, deși nu puteam s-o identific. Dar o recunoșteam, poate ajutat și de alte simțuri decît al văzului. De aceea am făcut un pas în cameră, lăsînd grupul meu să se ducă mai departe. În celălalt pat, primul de lîngă ușă, dormea un bărbat tînăr, fără bandaje, un convalescent, judecînd după fizionomia lui liniștită, fără urmă de suferință.

Infirmiera m-a simțit și s-a întors repede cu fața, parcă speriată, sau cel puțin surprinsă. Avea și ea un tulpan, care îi acoperea trei sferturi din frunte, lăsînd numai două degete pînă la sprîncene. Este ciudat că, văzînd-o așa, din față, n-am mai avut impresia că îmi era cunoscută, cum o avusesem mai înainte. Crucea roșie de pe frunte părea o stea pe un cer alb, ca în nopțile polare.

M-a recunoscut ea, prima, așa am crezut, fiindcă s-a înroșit, stînjenită. Și tot nu știam cine este, deși chipul ei, cît se vedea sub tulpan, îl aveam cert în memorie. Poate mă deruta tocmai tulpanul, fiindcă îi acoperea părul, caracteristică importantă în fizionomia femeii. Și, în sfîrșit, mai derutantă era prezența ei acolo.

Deși lipsită de una din primele ei podoabe, cel puțin din punctul meu de vedere, mi-am dat seama că era frumoasă, *mult prea frumoasă* aș fi spus, să fi avut liber și părul. Atunci mi-am dat seama, stupefiat, că era Despina, soția lui Teofil, nora Alexandrinei care spunea despre ea că e mult prea frumoasă.

Am descris atîtea frumuseţi că nu mai găsesc loc pentru una. Am să mă opresc numai la ce avea în plus faţă de altele. În primul rînd linia trupului, care m-a făcut s-o recunosc de la spate. Ramură de salcie ; cred că am mai spus aşa odată. Să caut altă plantă, ca s-o asemăn ; îmi trebuie o plantă suplă şi elastică, trupul ei avea o frumuseţe vegetală. Revăd în gînd toate pădurile pe unde am fost în cursul vieţii, crîngurile, luncile, grădinile botanice, chiar şi cele exotice. Orice aş face, mă întorc la salcia noastră. O salcie de un an, cînd nu s-a transformat încă în lemn ci e numai sevă, sub un înveliş fraged ca pielea obrazului. De la salcia plîngătoare avea numai braţele, prin mişcarea lor unduită, care nu inspira lacrimi, ci bucurie. Căci nici salcia, cînd îşi leagănă ramurile aplecate nu face altceva decît să se bucure, cum se bucură şi cine o priveşte ; plînsul ei este o metaforă greşită. M-am oprit la braţe, fiindcă erau expresive, aş fi recunoscut în ele toate stările prin care trecea sufletul, dar despre sufletul ei nu pot să spun nimic sigur, în mare parte mi-a rămas invizibil. Mi se pare că nu este nevoie să-i descriu restul înfăţişării. Toate : umerii, talia, şoldurile, coapsele, gambele, mîinile şi laba piciorului decurg din ceea ce am spus mai înainte, nici nu s-ar putea altfel, era o înrudire continuă, cursivă şi armonioasă. O frumuseţe mult prea frumoasă ! Păr auriu, piele oacheşă, ochi de albastrul Oceanului Îngheţat de Nord, într-o zi din mijlocul verii ; e în această culoare un amestec de Mediterană şi gheaţă topită. Pe pomeţii obrazului, o tentă de roz estompat, mai degrabă ca o părere ; nici n-ar fi fost vizibil, dacă nu pulsa încontinuu, odată cu sîngele de sub piele. Nări atît de fine că trecea lumina prin ele. Şi o gură carnal-inocentă, care ar fi anunţat patima şi pătimirile ei viitoare, dacă nu le-aş fi crezut imposibile. Rîdea, dar numai cu jumătate de gură, ceea ce m-a făcut să cred că avea o dantură urîtă. Sînt femei care ştiu să rîdă fără să li se vadă dinţii.

Abia acum, dînd cu ochii de mine, a deschis gura mare, ca oamenii care se înăbuşă şi atunci, fără să mă gîndesc la starea ei, i-am văzut întreaga dantură, pînă la măselele de minte, ceea ce mi se pare impudic ; poţi să rîzi cu toată însufleţirea, să dai capul pe spate, dar să nu se vadă fundul gurii, care sugerează ingurgitarea ; e o imagine cani-

balică. Însă dinții, ascunși atîta vreme, albi și sănătoși, aveau ceva de animal tînăr și gingaș, n-ar fi mușcat pînă la sînge, ci doar în joacă. E ciudat că Alexandrina, care ducea o viață retrasă și nu părea că observă oamenii, o caracterizase atît de bine, ca fiind mult prea frumoasă. Probabil fusese o intuiție. Și în vorba ei superlativă de admirație se ascundea o neîncredere și o teamă.

S-a apropiat și mi-a întins mîna, ne cunoșteam destul de bine, fiind prieten cu soțul ei eram și cu ea, măcar într-o măsură. Prima dată o văzusem cu ani în urmă, pe atunci abia logodită cu Teofil ; nu mă uitasem prea bine la ea, îmi fugea gîndul în altă parte și nici nu era destulă lumină. Teofil mă luase la un revelion, în casa părinților ei. Am sosit puțin înainte de miezul nopții, cînd se aprindeau lampioanele, ca să se stingă luminile celelalte. Am plecat repede, nu puteam să suport veselia, eram mult prea trist ca să văd cît era ea de frumoasă. De atunci o văzusem adesea, dar nu o descoperisem, nici chiar după ce vorba Alexandrinei ar fi trebuit să-mi atragă atenția. Fiindcă îmi era cu desăvîrșire interzisă, era interzisă tuturor bărbaților de pe lume, în afară de Teofil, pe care îl iubea în felul ei, puțin reținut, dar ferm și durabil, aș spune o iubire metalică dacă aș putea elimina din înțelesul cuvîntului răceala și duritatea. Lăsîndu-i la o parte pe Toma, cu pornirile lui de fiară, și pe Tiberiu, prea ușuratic ca să inspire încredere unei femei, toți copiii doamnei Alcibiade despre care am povestit pînă astăzi s-au bucurat de iubiri puternice, fie că au fost calme și statornice, fie pasionale, sfîrșite dramatic. Nu trebuie s-o uit nici pe fată, Teofana, exemplul cel mai deplin de patimă în iubire.

Abia acum, la spital, sub o înfățișare nouă pentru mine, m-am uitat cu alți ochi la Despina, și am văzut cît era de frumoasă. Și am înțeles de ce o descopeream cu atîta întîrziere : un simț ascuns îmi spunea că de astă dată nu mai era interzisă.

Pe omul rănit la cap îl cunoșteam mai mult din vedere și după renume : odată l-am cunoscut chiar personal, dar în treacăt, nu cred că după aceea m-a ținut minte; era o celebritate. Am stat zece minute față în față, cu microfonul la mijloc, într-o scurtă emisiune comună, la radio. Era pilot de la prima vîrstă cînd se îngăduia să iei

brevetul, devenise repede un as, participa la mitinguri aviatice, făcea acrobaţii care îngheţau inima spectatorilor, zbura pe spate prin faţa tribunelor, atît de aproape de pămînt că lua cu mîna un steguleţ înfipt în iarbă ; nu greşea niciodată. Bătuse toate recordurile naţionale iar din cele internaţionale, toate la care participase. Luase parte la raiduri lungi şi grele, avea în pregătire un ocol al pămîntului, cînd începuse războiul, şi fusese mobilizat cu gradul de locotenent, ca pilot de vînătoare.

Pe lîngă acestea era campion la cîteva sporturi spectaculoase, bobsleigh, săritură cu schiurile la trambulină, concursuri de viteză şi de rezistenţă cu automobilul. Titlul de polisportiv care i se dădea îl socotesc o glumă, sau semnul lipsei de imaginaţie la membrii juriilor. Era un zeu al sportului.

Ca pilot de vînătoare, cînd l-am văzut la spital, avea cele mai multe victorii. Devenise atît de popular încît pe seama lui se făceau poezii şi cîntece, şi se povesteau întîmplări fantastice.

Se înţelege ce impresie făcea un asemenea om asupra femeilor, mai ales că la însuşirile spuse mai înainte se adăuga, sau ocupa primul loc, o frumuseţe virilă, după care toată lumea întorcea ochii. Deşi nu prea înalt, era construit armonios, parcă după datele lui Adonis, pe care, chiar dacă spun o banalitate, îl socotesc punctul de referire cînd e vorba de frumuseţea bărbaţilor. Dar alături de el chiar Adonis păleşte, lipsindu-i caracterul de fiinţă a faptelor îndrăzneţe. Ca stil părea să aparţină Europei de la Mediterană, unde s-a născut civilizaţia erelor noastre, pe care se vedea că o are în sînge. Deşi n-am folosit nici un superlativ în această descriere, era un superlativ el însuşi.

Cu toate aceste însuşiri este inexplicabil că viaţa lui sentimentală era caracterizată de numeroase deziluzii. Poate şi le provoca el însuşi, aşteptînd de la o femeie mai mult decît ar fi putut să dea oricare din ele. Sau poate el nu era capabil să dea din ale lui partea cea mai valoroasă. Femeile îl părăseau, în ziua cînd voia el să le părăsească, şi atunci, în loc să răsufle cu uşurare, se socotea trădat, de unde urmau suferinţe profunde, unele de lungă durată. Dar nici una din aceste presupuse înfrîngeri, trăite de el ca înfrîngeri adevărate, nu-l abătea de

la preocupările sportive, dimpotrivă, îi măreau energia, înverşunarea şi dorinţa succesului. Sînt înclinat să cred că, deşi o practica, nu cunoştea, sau nu înţelegea dragostea. Odată cu atîtea daruri, ursitoarele îi lăsaseră şi o lipsă.

Despina a fost prima lui iubire adevărată. Şi ultima.

*
* *

Teofil, avansat căpitan în batalionul de gardă al palatului regal, era în acel timp detaşat la Sinaia, unde regele îşi petrecea o parte a săptămînii. Desigur, Despina nu putuse să-l urmeze fiindcă, asemeni multor doamne fără ocupaţie, se angajase soră de caritate, şi nu putea lipsi de la spital decît cu învoire, care se obţinea atît de greu că prefera să n-o ceară. Mai uşor venea Teofil, dar rar şi în fugă, o dată pe lună, într-o permisie de cîteva ore, între două trenuri. Cum Alexandrina care locuise la ei acum era plecată, se stabilise la Ploieşti, sub ocrotirea plină de dragoste respectuoasă a Corneliei, soţia lui Trandafil, Despina rămînea singură mai tot timpul. Atît că o bună parte din acest timp i-l lua spitalul, unde, îngrijirea răniţilor, oricît ar fi fost de penibilă, îi dădea sentimentul că nu trăieşte degeaba şi aşa îi echilibra sufletul, ţinîndu-l la distanţă egală de dorinţe şi de restricţii. Cînd se întorcea obosită acasă, nu simţea nici o lipsă, avea numai nevoie să doarmă.

Ca o infirmieră să-şi lase mîna pe fruntea unui rănit este firesc, rolul ei fiind să aline suferinţele, să ţină locul cuiva din familie. Bănuiala mi-a dat-o felul cum s-a ferit la venirea mea, în mod vădit stingherită. Presupun că idila lor începuse acolo, dar era într-o stare incipientă. Cu încă un bolnav în aceeaşi cameră nici n-ar fi putut să evolueze, decît de la distanţă. O mînă pe frunte într-o clipă prielnică era un gest maxim între cele posibile, îl socotesc însă destul de elocvent ca să deschidă drumul spre ceea ce urmează.

Pe aviator îl chema Ernest Lupu, dar camarazii şi prietenii nu-i foloseau niciodată prenumele, ci numai iniţiala, îi spuneau E. Lupu, la fel cum apărea în ziare şi cum îl cunoştea publicul. Ernest, mai greu de pronunţat şi puţin folosit la noi, mărturisesc că nu-mi place, la fel cum

nu-mi plăcea Despina ; în ceea ce o privea pe ea nu puteam să deliberez, așa îi spunea Teofil, la fel ca părinții. Cît despre Ernest, deși nu pot să mă familiarizez cu acest nume, și oricît m-am străduit n-am putut să-i găsesc un diminutiv convenabil, îl păstrez fiindcă în înțelesul lui vechi se potrivește cu personajul, un combatant din naștere. La origine, într-un trecut îndepărtat, cuvîntul germanic din care derivă însemna război, sau războinic. Singura nepotrivire este aceea că E. Lupu nu avea nici fizionomie, nici temperament teutonic.

Înțelegerea se făcuse fără cuvinte. În ziua cînd Ernest ieșea din spital, știau și unul și altul că au să se întîlnească, fără să fi hotărît cum și unde. Seara, ieșind de la spital pe întunericul de camuflaj, Despina descoperi mașina în fața porții. Se duse drept la ea, fiind sigură că nu putea fi alta. Ernest nici nu avu timp să coboare, ca să-i deschidă portiera ; se pomeni cu ea așezată alături, în chipul cel mai natural cu putință. Fără s-o vadă în întuneric, știa că nu putea să fie alta. Ea îl recunoștea după micul pansament alb, lipit oblic pe frunte, și prin care îi refăcea în gînd toată fizionomia. Fusese o rană ușoară, în urma ei avea să rămînă o cicatrice romantică. Dar nu pentru atîta stătuse în spital o lună și jumătate. Rana gravă era în partea dreaptă a pieptului, sub claviculă ; amîndouă provenite probabil din aceeași rafală de mitralieră. Izbutise să ajungă la aerodrom și să aterizeze, în clipa cînd își pierdea cunoștința. O forță subconștientă rămăsese de veghe ; un reflex înrădăcinat în picioare și în brațe, ținuse avionul în linie dreaptă pe pistă, în loc să devieze, să se răstoarne, zdrobit, și să se aprindă. La acest miracol contribuiseră toate experiențele lui sportive, nu se putea altfel. Avionul era întreg, numai cu urmele gloanțelor și cu carlinga plină de sînge.

Rana de la frunte, mai degrabă o arsură cu fierul roșu, fără să se fi vindecat ușor, era închisă cînd Despina continua să-i înfășoare pacientului ei un tifon în jurul capului. Fiindcă îi stătea bine. Și fiindcă era o rană nobilă, pe lîngă cele din părțile viscerale. De fiecare dată cînd îi schimba bandajul, ar fi vrut să-i sărute cicatricea.

Cum de se produsese în ea o schimbare atît de gravă și de primejdioasă ? Nu era o fire placidă, nu avea nici prejudecăți în ceea ce privește datoria de a fi castă. Teo-

fîl fusese primul ei bărbat şi rămăsese singurul. Nu avea sentimentul că trebuie să-i fie credincioasă, nu se supunea unei constrîngeri din atîtea cîte pot ordona viaţa unei femei : familia, societatea, teama de consecinţe. Nimic nu ar fi oprit-o să se lase ameţită de alt bărbat, dacă ar fi avut ochi să-l vadă. Bărbatul ei era Teofil, în el găsea tot ce visează o femeie îndrăgostită. Şi apoi exista în ea orgoliul frumuseţii pe care şi-o iubea cum îşi iubesc avarii comoara ; cu deosebirea că n-o ţinea ascunsă şi n-o păstra doar pentru sine ci se bucura s-o împartă, dar cu nimeni altul decît cu cel lîngă care deschisese ochii.

Acum ochii ei se deschideau mai mari şi vedeau mai departe, pînă într-un loc unde se reflecta propria ei imagine, ajunsă la desăvîrşire. Acum înţelegea şi ea ce spusese Alexandrina, cuvinte care o speriaseră fiindcă ascundeau o ostilitate : că era *mult prea frumoasă*. Era, dar abia acum, şi mai ales avea să fie de aici înainte. Această revelaţie făcu deodată să i se pară că Teofil îmbătrînise, deşi avea vîrsta lui Ernest. Dar nu mai era locotenent, ci căpitan ; avansînd, coborîse. Vîrsta iubirii, a exuberanţei, a îndrăznelii, a nebuniei este aceea a locotenenţilor.

Apoi erau circumstanţele, diferite. Teofil, în uniforma lui frumoasă care contribuise mult s-o cucerească, stătea de pază la palatul regelui, departe de război unde mor oamenii şi se nasc eroii. Nu, ea nu era deloc o sărmană doamnă Bovary, nu avea năzuinţele ei de provincială nenorocoasă. Suferea însă, fără să-şi dea seama, nevroza războiului, alimentată de bandajele însîngerate, de gemetele răniţilor, cărora de multe ori le închidea ea ochii, despărţindu-se de tot ceea ce în privirea lor din ultima clipă fusese implorare sau recunoştinţă. Pe nebăgate de seamă te legi de soarta multor oameni şi aşa se naşte abnegaţia, care face să dai altuia ceva din fiinţa ta, sfîşiind-o.

Nu la fel se naşte şi dragostea ?

În ce moment se născuse ?... Poate în prima clipă, cînd în rezerva ei îl aduceau pe aviatorul rănit la tîmplă. Rana din piept, cu adevărat gravă, i se părea secundară ; cea de la tîmplă marca pentru ea vitejia bărbătească.

Începuse cu respect şi cu admiraţie. Ar fi vrut să îngenuncheze la căpătîiul lui şi să-i spună că vede în el un erou fără moarte. Ştia despre el cîte ceva din ce se scrisese în ziare despre izbînzile lui în atîtea competiţii, atît

de diverse ; nu le dăduse atenţie, nu-i plăceau sportivii de performanţă, socotiţi uneori supraoameni. Făcea şi ea sport, ca mai tot tineretul, ski, înot, tenis, în chip remarcabil, dar n-ar fi concurat pentru vreo medalie, îi era de ajuns bucuria trupului, la care lua parte şi mintea, şi sufletul. O impresionă altceva, pe cînd el era încă sub anestezie. Pe atunci puţine spitale aveau servicii de reanimare, e o specialitate a medicinii formată tîrziu, şi mai este şi astăzi socotită secundară, deşi a evoluat repede, devenind indispensabilă. Era gol pînă la mijloc, bandajat de-a curmezişul pieptului ; tifonul alb îi scotea în evidenţă musculatura puternică şi armonioasă. Fără voie, ochii îi coborîră în jos, peste cuvertură, reconstituindu-i întreg trupul, cu îndrăzneală şi cu o emoţie care îi aprinse cele două petale de trandafir de pe pomeţii obrazului. Atunci simţi că el era eroul ei, al nimănui altcuiva, îl luă în posesie şi fu fericită că nu murise. Mult timp nu ştiu că era îndrăgostită, se credea doar subjugată de actele lui de bravură.

Începu să-şi dea seama ce i se întîmplase, cînd Teofil îi telefonă s-o anunţe că vine într-o învoire scurtă de seara pînă dimineaţa. În primele clipe se abătu peste ea un val de fericire, ca totdeauna cînd îl aştepta să vină, fie şi rar, şi pe fugă. În acele întîlniri atît de distanţate îşi exterioriza frenetic toată nevoia de dragoste acumulată în suflet şi în viscere, se simţea ca oamenii deşertului cînd ajung însetaţi la o oază, umbra şi apa le dau exacerbări ale voluptăţii.

După ce închise telefonul simţi că păleşte ; plecase de o oră de la spital şi ar fi vrut să se întoarcă în fugă, să caute apărare. Încet îşi veni în fire, ce se petrecea cu ea era nebunie ; fiindcă îl iubea pe Teofil, uitase comparaţiile făcute mai înainte, nimeni nu putea să-l egaleze, îl iubea mai puternic decît în primele zile. Plînse toată noaptea, aşteptînd noaptea următoare şi părîndu-i prea îndepărtată.

A doua zi telefonă la spital, să anunţe că este bolnavă. Să se fi dus, s-ar fi simţit vinovată. Se dezmetici pe deplin şi înţelese ce i se întîmplă cînd apropierea de Teofil, în loc să-i aducă voluptatea de altădată, îi trezi repulsie ; rămase inertă, chinuită de gîndul că păcătuieşte ; dar faţă de celălalt.

Această stare aparent imorală și condamnabilă dovedea că în adîncul ființei era o femeie credincioasă în dragoste, o monogamă, cum fusese și înainte.

* * *

Dragostea creștea mocnit pînă ce, în ziua cînd Ernest ieșea din spital, se dezlănțui fără nici o frînă.

— Ai venit ! spuse el, fără s-o privească.

— Și tu ai venit !

Un mic orgoliu, caracteristic unor femei, ar fi făcut-o să spună dacă nu se stăpînea la timp : „Dar tu ai venit înaintea mea ! Mă aștepți de mult ?"

Era o mașină cu caracter sportiv, un Auburn cu țevile de eșapament caracteristice, ieșeau de sub capota motorului, nichelate, cu apele violete produse la temperatura înaltă și după ce se expuneau astfel, impresionante, exteriorizînd forța exploziilor din cilindri intrau sub caroserie, unde își continuau drumul de-a lungul șasiului. Sistemul nu se datora unei necesități tehnice, era un capriciu, sau o ambiție.

Despina nu remarcă nimic deosebit la mașină, nici măcar luxul interiorului ; îi era indiferentă.

— Unde mergem ? întrebă el pornind motorul.

— Acasă !

— La tine sau la mine ?

— Nu ești însurat ?

— Nu.

— Atunci, haide la mine.

— Nu ești măritată ? Porți verighetă.

— Sînt, dar nu are importanță.

Își scoase verigheta și o puse pe tabloul de bord. Erau paisprezece ore de cînd Teofil plecase la Sinaia.

— Nu ai pus-o bine acolo, o să cadă.

Ea luă verigheta, o ținu cîteva clipe în mînă, pe urmă se aplecă înspre el și, întinzînd brațul, i-o puse în buzunarul de la piept al hainei.

— De-aici n-o să se piardă.

Dar Ernest, cu tot eroismul lui, era stînjenit și de gestul cu verigheta, și de invitația ei îndrăzneață. În timpul

convalescenței locuia la un camarad aflat pe front, care îi cedase casa. Acolo s-ar fi simțit mai bine decît sub acoperișul unei femei măritate.

Cît o privește pe Despina, pentru ea acum verigheta era ca și inexistentă ; făcuse gestul fără să judece prea mult, mai degrabă instinctiv. Dovedea că, deși vroia să ducă faptele pînă la ultima lor consecință, dăruindu-se cu totul, chiar și cu inelul de nuntă, era pe jumătate inconștientă ; lipsa verighetei de pe deget îi dădea un sentiment de triumf și de eliberare.

În fața casei el avu o șovăire.

— Ești singură ?

— Cum ți-ai închipui altfel ?

— Bărbatul tău unde este ?

Ea îi puse un deget pe gură. Părea o rutinată. Cît despre părinții ei, care locuiau alături, nu trebuia să se teamă, lipseau toată vara. Dar adulter fără cinism nu-i posibil. Nu uitase noțiunea de trădare, cu jumătatea de conștiință rămasă își dădea seama că făcea o faptă interzisă, după legi recunoscute și respectate de ea însăși ; acum trădarea îi era cu totul indiferentă, doar că nu-i plăcea cuvîntul și nu găsea altul ; trebuia să-l desființeze.

Îl duse prin hol, printr-un salonaș, pînă în dormitor unde era patul ei de soție. Cinismul îi conducea toate gîndurile și mișcările. Dar era cinism, sau dedublare ? Sau amnezie ? Nu, amnezie în nici un caz, fiindcă își amintea limpede tot ce se întîmplase noaptea trecută.

Mi-e greu să-mi explic starea ei, am întrebat și pe alții, referindu-mă la alte cazuri, căci am cunoscut mai multe. Și ei cunoșteau asemenea cazuri, le-am discutat, ideea cinismului pare să rămînă singura de luat în seamă. Mie însă nu-mi ajunge, continui să caut explicații, pînă ce mintea mi se întunecă. Aștept să-mi revin și o iau de la capăt. De ce unele femei — câte ? — sînt înclinate să-și aducă amanții în casă, nu totdeauna fără riscuri ? Oare teama de primejdie le mărește voluptatea ? Nici una nu se explică. Vor să se răzbune pe o necredință a bărbatului ? Aș înțelege, dar de ce în patul de zestre ? Nu-i o răzbunare prea aspră ?

După multe asemenea întrebări ajung iar la cinism, cum am spus la începutul dezbaterii. Însă cinismul tre-

buie completat cu numeroase idei paralele, pe care le presupun, fără a le cunoaşte. Socotesc judecata neterminată.

Şi iată că pe cînd gîndesc aşa, mai intră un element în formulă : de ce-i telefonase Despina lui Teofil ? Înţeleg, ca să se asigure că era la Sinaia. Telefonul lor de acasă fiind branşat la o linie directă, a palatului, nu trebuia să formeze decît două numere şi răspundea comandantul companiei de gardă. Dar de ce să vorbească în prezenţa omului străin, pe care îl adusese în casă şi acum stătea lîngă uşă, căci abia intraseră şi ea nu apucase să-i arate un loc unde să se aşeze. Se auzea vocea bărbatului ca şi cînd ar fi fost în camera vecină, salonaşul, cu uşa deschisă :

— De ce n-ai telefonat toată ziua ? Ştii că n-am cum să te caut la spital !

— De ce să mă cauţi ?

Bărbatul rămase cîteva clipe fără replică ; într-adevăr, n-avea de ce s-o caute. Ar fi trebuit să sune ca să-l întrebe dacă sosise cu bine.

La tăcerea lui, Despina continuă, explicîndu-se, cu sînge rece.

— Am fost foarte ocupată astăzi.

— Ai vocea schimbată.

Abia acum simţi ea o emoţie, cu tot sîngele rece ; glasul ei era puţin altfel, nu putea să se controleze pe de-a-ntregul ; avea curaj, dar nu şi experienţă. I se coloră obrazul, doar atît, altfel rămase firească.

— Sînt puţin răguşită ; de oboseală.

Aş putea să mă opresc aici, adulterul era împlinit din clipa cînd pusese receptorul pe furcă şi rămăsese singură cu bărbatul din uşă ; ea îl adusese, ea voise. O clipă însă rămase descumpănită, nu ştia ce să facă mai departe, nu se gîndise decît că trebuia să telefoneze.

Nu mă opresc aici, în speranţa că voi mai descoperi ceva din înţelesul acestei întîmplări, în fond consumată, dar prea abrupt ca să fi avut timp de reflecţii.

Eroul ei era tot în picioare, îl privea, şi raţiunea acestui moment nu-i fugise din minte, decît că nu ştia cum să continue, se simţea mai timidă ca o adolescentă

naivă, la prima ei întîlnire de dragoste, în grădina publică.

Era doar un fotoliu mic, de budoar, tapisat cu brocart auriu, în colțul odăii. De obicei Despina nu-și lăsa lucrurile împrăștiate, dar de dimineață, după o noapte de zbucium, uitase pe un braț al fotoliului cămășuța de noapte, mototolită. O luă cu naturalețe și pînă s-o pună undeva, rămase cu ea în mînă.

— Te rog să șezi, nu te-am uitat.

Ea se așeză în fața lui, pe marginea patului.

— N-am nimic de băut, nu beau niciodată decît lapte. Vrei ?

El refuză cu un zîmbet ; ea se simți ușurată. Tot mai ținea în mînă cămășuța, *de noapte,* făcută ghem, era subțire și probabil foarte scurtă.

— Atunci ce să-ți dau să mănînci ? Am numai sardele. Dar n-am pîine. Dulciuri nu țin în casă. Chiar nu vrei un pahar cu lapte ?

— Nu vreau nimic, nu mi-e foame.

I se părea ei, sau era și el intimidat ? Trebuia oare doar să șadă așa în fotoliu și să zîmbească ? În tot ce se întîmplase pînă acum, de cînd îi pusese prima oară mîna pe frunte, fusese numai inițiativa ei. Din inițiativa ei, precisă și aproape imperativă se afla el aici, numai la un metru de ea. Era ultima distanță care trebuia străbătută, și cea mai scurtă, după sute de kilometri făcuți de ea în taină. Un pas, și nu-l putea face ; iar el îi zîmbea, imobil, ca un logodnic dinaintea a două războaie. Mai degrabă părea că e neîncrezător, nu putea fi un timid, după ce doborîse atîtea avioane inamice. Dacă n-ar fi avut cămașa de noapte în mînă, pe care nu putea s-o lepede, și-ar fi frămîntat tivul rochiei, cu ochii în pămînt, ca fetițele încurcate de o întrebare indiscretă. Chiar își ținea ochii în jos, în așteptarea unui gest, al ei sau al lui. Dar nu mai era o fetiță, avea douăzeci și șapte de ani, dintre care șase de căsnicie și unu de dragoste, mai înainte. Nu, toți șapte fuseseră ani de dragoste pînă noaptea trecută. Deodată ridică ochii și îl privi cu bravură, în timp ce inima i se zbătea să iasă prin coaste. Se înșela, era altă zbatere în pieptul ei, inima i se oprise, avea obrazul palid, în timp ce i se părea că e năpădit de sînge.

— Uite ce este, spuse, știm amîndoi pentru ce sîntem aici, dar eu nu mă pricep ce trebuie să fac, n-am experiență.

Zîmbetul lui parcă devenise ironic.

— Chiar așa ?

— Da ! Sînt căsătorită de șase ani, și în afară de bărbatul meu n-am cunoscut pe altul, nici înainte, nici după nuntă.

— Eu aș fi al doilea ?

Se gîndea, fără să-i spună : „Crede-mă !" Dar ce să creadă ?

— Nu e de necrezut, răspunse el, fără zîmbetul ironic de mai înainte. Dar multe femei, pe fiecare bărbat din viața lor îl declară al doilea, chiar dacă au fost atîți că le-au uitat numărul. Iar unele îl declară chiar primul și își iau toate măsurile să fie crezute.

Despina asculta mai mult uimită decît vexată ; și apoi, era curioasă. Nu făcea și nu primea confidențe, ca mai toate femeile, mai ales cînd sînt la începutul experienței ; la urma urmelor nu știa nimic, decît ce i se întîmplase ei însăși.

— Ai întîlnit asemenea cazuri ?

— Evident, destule !

— Dar de ce, care-i scopul ?

— Fetele care încep din neghiobie, cu unul nu mai puțin neghiob decît ele și pe urmă se rușinează, încearcă să-și salveze reputația atribuindu-și un partener mai onorabil.

„Dacă ar fi așa, se gîndea Despina, nu puteam găsi unul mai onorabil ! Onorabil e mult prea puțin spus ! Un partener olimpic, un fiu al lui Zeus !"

— Chiar se poate așa ceva ? Și le-ai crezut ?

— Bineînțeles că nu ! Se vede cît de colo ! M-am prefăcut că le cred. Ce aveam de pierdut ?

„Deci, nu mă crede, și e explicabil ! Dar acum el pierde, nu eu !"

Îl privi, luminată de bucurie, cu petalele de trandafir din obraz pulsînd. Ar fi vrut să se ducă lîngă el și să-l mîngîie ; nu putea, trebuia un gest mai simplu. Spuse :

— Cred că trebuie să-mi scot rochia !

14

Nu știu ce a cîștigat povestirea dacă am scris această scenă. Am satisfacția personală că nu m-am luat după aparențe și am înțeles ce admirație merită francheţea la o femeie. Cinismul a rămas în urmă. De altfel, Despina avea să plătească greu această rătăcire.

Cuvîntul nu se potrivește, a ieșit din fuga condeiului, dovedind cît de înrădăcinate sînt în noi lecturile clasice, lecțiile de morală și predicile duhovnicilor. Nu era nici o rătăcire, își urmase propria-i ființă, ascunsă ei însăși, prin educație și tradiție. Nu era nici revoltă, n-o oprimase nimeni, pînă noaptea trecută. Era tot ce se poate mai limpede și mai simplu : iubire. La iubire are dreptul, fără opreliște, oricine poate s-o simtă ; așa, nimănui nu i se cuvine pedeapsă, nici reprobare. Dacă uneori iubirea se plătește, cu hulă, jungher sau otravă, este o nedreptate. O întîlnim în tragediile antice, în cele moderne și în faptele diverse, contemporane, din ziare.

E strigător la cer că într-o lume crescută în preceptele decalogului de două milenii, principalele zbuciumări ale omenirii au drept cauză nedreptatea. Și ce este mai rău, nedreptatea nu a căpătat pînă astăzi o definiție comună tuturor oamenilor : și celor slabi, și celor puternici, și celor inteligenți, și celor cu minte mai puțină. Oamenii cred în dreptatea lor, și o neagă pe a altora. Uneori cu convingere sinceră, și atunci e prostie. Alteori deliberat, cu o rea intenție care poate fi însoțită de viclenie, de violență și de cruzime, ceea ce definește tirania.

Între doi indivizi, nedreptatea duce sau la proces sau la încăierare și ciomăgeală, ca să nu ajung pînă la cuțit și la focul de armă. Este posibilă și concilierea, dar chiar excluzînd-o, conflictul rămîne limitat la doi oameni, cu un număr de partizani mai mic sau mai mare, în nici un caz o societate întreagă. Ceea ce știu sigur, ca toată lumea, din cei doi adversari numai unul a avut dreptate ; dacă a învins celălalt, sîntem învinși toți care am fost martori. De atîtea ori am fost învins în viață ! Zi de zi mai asist la o judecată nedreaptă !

Trec peste ceea ce se întîmplă între comunități restrînse, cu interese diferite, să zicem societăți anonime aflate în concurență. Neînțelegerile lor se rezolvă la judecată, de la tribunal pînă la instanțele supreme. Dacă o parte nu acceptă sentința decît de silă, ea poate începe un război cu partea cealaltă, mai pe ascuns, mai pe față, mașinații, căutînd s-o slăbească, dacă nu s-o distrugă.

Folosind cuvîntul război, cred că nu l-am diminuat atît ca să impieteze asupra celor ce urmează. Nu există destule cuvinte, în oricare din limbile oamenilor ; pe unele sîntem nevoiți să le folosim în mai multe împrejurări, cînd de fapt rămîn proprii numai pentru una din ele. Astfel, putem să ajungem la neînțelegere.

Era război nu între două societăți anonime, nu între două triburi sau între două cetăți rivale. Era război pe tot pămîntul, între toate lumile.

Copil, am trăit în timpul primului război mondial, prima oară cînd se alăturau aceste două cuvinte ; chiar dacă nu l-am înțeles, am înregistrat faptele în memorie și le-am judecat mai pe urmă.

Acum era al doilea, mult mai mondial decît primul. Deși ajunsesem în pragul maturității, nu l-am înțeles limpede, uneori l-am înțeles greșit și nu eram singurul, trăiam între oameni cu păreri diferite, și fără ca vreunul să-mi impună părerea lui, toți mă influențau într-o anumită măsură, atît ca să nu mai știu limpede care era părerea mea proprie. Nu-mi găsesc nici o vină, au fost nesiguri pe ei pînă și marii oameni politici, ba chiar unii din cei care au cîștigat războiul ; greșelile unora dintre ei s-au văzut abia mai tîrziu, după ani sau decenii.

De părerile mele, nesigure, îngrijorate, nu depindea nimeni, nu aveam sub comandă nici măcar un singur om, în afară de mine. Și nu voi ascunde că multe aspecte ale războiului, și urmările lor mai cu seamă, nu le-am înțeles nici pînă astăzi. Acum abia, cînd meditez cu mai multă răspundere, fiindcă nu mai am cine știe cît timp de meditație și părerile mele trebuie să le spun și altora, încerc să înțeleg faptele, în perspectiva lor, imensă față de orizontul unui om, cu o viață atît de scurtă față de dimensiunea istoriei.

Deci, s-a numit al doilea război mondial. Nu era continuarea primului ? Eu nu iau drept cauză a unuia şi a altuia Danzingul sau asasinarea arhiducelui, la Sarajevo. Chiar dacă nu erau cauze comune, în orice caz ele decurgeau una din alta. Şi în miezul lor se afla nedreptatea ; sub forme mult mai complexe şi mai disimulate decît în conflictele între indivizi sau societăţi anonime. Era conflictul între interesele ţărilor puternice, unite sau dezunite, îndreptăţite sau neîndreptăţite să şi le satisfacă.

Dar aceste două războaie legate între ele nu se înrudeau oare cu cel de la 1870, cînd Germania a învins Franţa pînă la prăpădenie ? Se va spune că în cazul acela motivele erau diferite ; pînă la un punct da, totdeauna pot să existe mai multe motive. Părerea mea, pe care, deşi o exprim, o păstrez pentru mine, adică nu am intenţia s-o impun nimănuia, este că de pe atunci nemţii rîvneau să stăpînească Parisul, să defileze pe Champs-Elysée şi să bea şampanie franţuzească. A fost o sete nestinsă pînă în 1940, dar atunci au băut pe săturate, sute de mii, milioane de sticle, patru ani au pocnit dopurile, odată cu puştile care trăgeau în ostatici.

Mi se pare că atunci s-a petrecut o faptă crucială şi am încredere în durata ei : Germania a fost atît de zguduită încît şi-a schimbat stilul, sper că pentru totdeauna, sau măcar pentru o mie de ani, cît hotărîse Hitler să trăiască lumea construită de el din cadavre şi din ruine.

La 1870, nu se născocise încă războiul-fulger. Bismarck şi-a dat seama că l-ar fi costat prea mult să cucerească Parisul, şi s-a mulţumit să ia banii franţujilor, napoleoni de aur. Dar cînd a strîns punga la gură sînt sigur că în sinea lui a spus, sau poate le-a spus chiar şi generalilor : „Rămîne pe altă dată !“

Şi dacă mă duc mai departe în urmă, la toate războaiele, de zece, treizeci sau o sută de ani, la cruciade, la Scipio Africanul, Cezar, Alexandru, Gingishan, şi toţi pe care i-am sărit, şi dacă ajung la prima lovitură de ghioagă, sau de piatră, din vremea dinaintea istoriei, toate încăierările omenirii nu se leagă între ele ? Ba da, totdeauna cineva, vrînd să-şi facă dreptate, a creat şi a răspîndit nedreptatea.

* * *

Cît privește războiul al doilea, care în mod cert era urmarea primului, toată lumea știe că s-a datorat lui Hitler. Dar și fără el tot ar fi izbucnit, mai curînd sau mai tîrziu, datorită aceloraşi cauze care stau la baza tuturor războaielor, numai că își schimbă aspectul și numele. Fiindcă niciodată o pace n-a putut să mulțumească toate părțile. Fiindcă, astfel, starea de război există, fără să se tragă un foc de pușcă.

Astăzi, cînd o asemenea situație s-a prelungit mai mult ca niciodată, ea se numește război rece, care se întrerupe și el la răstimpuri, numite destinderi, cînd adversarii pun puşca la picior, în loc s-o țină în mînă, dar sînt gata să tragă în orice clipă. Clipa aceea întîrzie să vină, fiindcă printr-un concurs de împrejurări cunoscut de toată lumea care a dorit să-l cunoască, amîndoi adversarii sînt, sau se cred la fel de puternici, și nu au siguranța victoriei ; apoi știu ce scump ar plăti-o de astădată omenirea, prefăcută în ruine, sau dispărută cu totul. Cu alte cuvinte, miza e acum prea mare și jucătorii își tot examinează cărțile, încercînd între timp să afle, pe orice cale, ce cărți sînt în mîna celuilalt. Inventatorul cărților de joc a desenat pe dosul acestora arabescuri complicate, că nici cel mai rafinat dintre cartofori nu poate descoperi un semn infim prin care să deosebească pe una de alta. Vorbesc de cărțile noi, nu de cele uzate sau trucate, cu semne particulare.

Wilhelm al doilea, al cărui coif pus în balanță a determinat izbucnirea primului război mondial, indiferent de cauzele lui, nu cunoștea regula jocului. Hitler, pornind războiul al doilea, era convins că are în mînă cartea cea mai mare, ignorînd că, prin reguli subtile și puțin perfide, jocul lăsa o posibilitate să se înșele. Jucătorii știu despre ce-i vorba, ceea ce nu înseamnă că sînt scutiți de greșeală.

Se spune că Dumnezeu, cînd vrea să piardă un om, îi ia mai întîi mințile ; cred că mai este nevoie să-l facă și lacom. Dar nu pentru a ilustra această teorie a venit Hitler la putere ; oricine cunoaște faptele și le judecă își dă seama ; ascensiunea și prăbușirea lui mi se par mult mai ușor de înțeles decît tabla lui Pitagora.

La sfîrşitul primului război, s-au năruit trei imperii. În locul primului dintre ele, aflat în partea de răsărit a Europei, în centrul şi-n nordul Asiei, după lungi războaie interne s-a instaurat o putere revoluţionară constituită într-un stat numit Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice.

Al doilea imperiu, cel Habsburgic, în centrul Europei, s-a destrămat, şi fiecare popor din compunerea lui şi-a găsit libertatea, folosind-o mai bine sau mai rău, fără să poată exclude unele zîzanii viitoare. Dar a fost linişte, şi noile popoare independente au ajuns destul de repede la prosperitate şi chiar la înflorire.

Nu cunoşteam bine toate împrejurările istorice şi nici nu puteam să le înţeleg ca un om matur, ţin minte însă că în sufletul meu de copil am simţit o satisfacţie, de aceeaşi natură, dar mult mai puternică decît la sfîrşitul basmelor, cînd Făt-Frumos învingea zmeul. Ce puteam eu să ştiu atunci despre politică şi despre drepturile popoarelor ? Dar ce dragi mi-au fost Paderewski şi Beneş, cu ţările lor renăscute după atîta stăpînire nedreaptă ! Austria, care fusese nucleul imperiului, nu-mi inspira simpatia de mai tîrziu, cînd am început să-i cunosc pe Mozart, pe Beethoven şi Schubert. O socoteam opresoare, ceea ce astăzi ştiu că nu era în spiritul ei, ci al împăraţilor Habsburgici, înrudiţi cu împăraţii Germanici. M-a mîhnit puţin că frontiera noastră nu mergea pînă la Tisa, cum spunea doina lui Eminescu, dar m-am consolat cu gîndul că, privită pe hartă, România Mare era destul de rotundă ca să pară firească. De asemenea partea Banatului dată Iugoslaviei mi s-a părut nedreaptă, numai din ignoranţă şi oarecum din motive estetice. Pe urmă n-am cunoscut frontieră mai liniştită şi vecinătăţi mai prietenoase decît în Banatul tăiat în două, unde, după ştiinţa mea, n-a fost nici o neînţelegere timp de şapte decenii, şi nici nu-mi pot închipui că ar putea fi vreuna de aici încolo ; o asemenea frontieră mai ştiu a fi cea dintre Statele Unite şi Canada, despre care am aflat după multă vreme.

Ştiam că ungurii aveau o nemulţumire şi că a rămas neschimbată ; la Budapesta, pe un monument comemorativ închinat Ardealului, am văzut scris, împotriva tra-

tatelor : „Nu, nu, niciodată !“ Dacă prin aceste cuvinte se exprimau nişte resentimente pe care unii le socoteau ură manifestă, eu, unul, n-am crezut că este adevărat şi am avut de timpuriu pentru Ungaria o simpatie certă, pe care într-un timp a trebuit s-o ţin ascunsă. Socotesc că ne aflam într-un impas al istoriei. A fost hotărîrea de la Viena, din vara anului 1940 o soluţie ? Pe unguri e sigur că i-a nemulţumit, ar fi vrut mai multe judeţe, toate ; iar nouă ne-a băgat un cuţit în inimă. Cine nu înţelege această imagine, să se uite pe harta din acea vreme ; dar dacă este un om slab de virtute mai bine să nu se gîndească ; peste noapte ar putea să aibă coşmaruri.

Deci, iată un loc unde nemulţumirea plutea în aer, de la sfîrşitul primului război mondial, pregătindu-l pe al doilea. Atît aş vrea, să întreb pe un om cu pricepere, rugîndu-l să judece răspunsul pe toate părţile : îi era mai bine Ungariei sub Franz Josef, ca parte secundă dintr-un imperiu atît de artificial că s-a făcut praf şi pulbere la prima zguduitură ? Sau ar trebui să-i fie mai bine astăzi, cînd nimeni nu rîvneşte s-o ciopîrţească, şi, la urma urmelor, are o formă plăcută, fără colţuri care să împungă vecinii.

Al treilea imperiu prăbuşit era al lui Wilhelm al doilea, care aduna la un loc toate statele germane ; totdeauna acesta state au visat să aibă şi autonomie, şi unitate. Pînă la un punct visul se poate realiza, dovadă atîtea ţări federale. Germania era imperiu datorită numeroaselor ei colonii, răspîndite în diverse puncte ale Africii. La încheierea păcii le-a pierdut pe toate şi astfel a fost lipsită de resursele care îi asigurau bunăstarea înainte de război, ba îi alimentau chiar războiul. Adăugîndu-se imensele piedici interne, despăgubirile pe care trebuia să le plătească, apoi tulburările politice, şi după mine mai presus de toate, domnind descurajarea obştească, dublată de oboseală, fostul Imperiu devenise o ruină. Nu vreau să spun a zecea oară pînă unde mergea devalorizarea banului, care era totuna cu falimentul finanţelor. Totuşi, de bine de rău, Germania supravieţuia, deşi sfîşiată de lupte interne ; de o parte erau oameni de bunăcredinţă dar fără pricepere şi mai ales fără inspiraţie ;

de alta pescuitorii în apă tulbure şi răzbunătorii, cărora, în scopul lor, nu le trebuia o apă mai limpede.

Cît priveşte tabăra învingătorilor, aliaţii, dintre care făceam şi noi parte, ca rudă săracă, mergeau spre înflorire ; mai încetişor Franţa, din plin Anglia şi mai presus decît amîndouă, luate la un loc, Statele Unite ale Americii. S-a spus că prosperitatea Americii se datora războiului ; mă îndoiesc, cu riscul de a mă pune în răspăr cu toţi economiştii !

Mai tîrziu, prin 1940, cînd începuse războiul al doilea în Europa şi Franţa nu mai avea mult pînă să fie învinsă, un fiu al ei, om de litere cunoscut de amîndouă părţile Atlanticului, s-a dus în Statele Unite să facă propagandă pentru intervenţie, căci poporul era îndemnat, şi nu trebuia mult spre a-l convinge, să nu mai lupte pentru alţii. Lozinca neintervenţioniştilor, propusă tuturor gospodinelor, mamelor şi capilor de familie era : „Decît un erou mort, mai bine un laş viu, la el acasă !" Din fericire, această vorbă pe care nu puteau s-o aplaude decît nemţii şi ar fi făcut să se răsucească în mormînt făuritorii Americii, n-a avut alte urmări decît că a ademenit lumea la mitinguri de pace, organizate de legiunile naziste din lumea nouă, avangarda faimoasei coloană a cincea.

Omul de litere le vorbea americanilor la ei acasă, privitor la primul război mondial, spunînd cu deplină curtoazie şi cu îndemînarea frazei proprie omului dedat la mînuirea cuvîntului : „Ne-aţi furnizat arme pentru care vă purtăm recunoştinţă, iar o mică parte din beneficiu l-aţi cheltuit intervenind în războiul nostru." După patruzeci de ani de cînd am citit cartea unde scrie acestea, nu pot să ţin minte literă cu literă fraza, probabil mă îndepărtez de ea în formă ; în fond însă, ideea rămîne neschimbată, şi vrea să spună, într-un reproş nedeghizat, că Statele Unite au cîştigat dolari de pe urma războiului, miliarde.

Nimeni nu neagă că americanii sînt oameni de afaceri ; ei au statuat că timpul costă bani, altfel n-ar fi existat America de astăzi. Dar afacerile rămîn afaceri, şi sîngele sînge ; nimeni nu poate să-l plătească.

Pentru ce au venit să lupte în Europa soldaţii americani, de-au înroşit cu sîngele lor pămîntul Franţei ? I-au convins bancherii din Wall Street ? Stăteau în spatele lor şi numărau dolarii ?

Pentru ce în secolul celălalt, yankeii din nordul Americii au pornit război împotriva Sudului ? Se știe : ca să desființeze sclavajul, să-i elibereze pe negri. Au luat ei de la sudiști măcar un sac de zahăr, să-l vîndă băcanilor de la Washington ? Sau un strop de trestie, să-și facă fotoliu pe terasă, dacă trestia se poate lucra la fel ca răchita ?

În schimb, au pierdut acolo mulți oameni viteji și tineri, care puteau să muncească pentru America.

Oamenii de bună credință și fără broboadă pe ochi să recunoască, după ce vor delibera în eul lor, nu mai mult timp decît le trebuie să citească rîndurile acestea, că i-a împins același spirit care i-a făcut să imigreze pe noul continent și să fundeze acolo uimitoarele State Unite, cu gangsteri, cu mafii, cu droguri, cu violență ! Le știu, dar ce mîndru rămîne restul ! Și cît le datorează nu doar Europa, ci întreg restul lumii !

Acum las deoparte America și beneficiile ei, datorate războiului. Erau sătui de ele și îmbogățiți peste poate, de nu mai vroiau să lupte în alt război, care le-ar fi adus alte miliarde ? Ce bine le-ar fi prins în 1928 și după aceea, în timpul marei crize, cînd n-a lipsit mult, cel puțin pentru pesimiștii de peste hotare, ca întreaga Federație să se ducă de rîpă. Sfîrșitul Americii era prevăzut în opusuri economice și politice. În acel timp America n-a avut altă dorință decît să se izoleze, în sărăcia sau în bogăția ei, să nu mai intervină în nici o încăierare din altă parte a lumii. Dar cînd s-a ivit nevoia au intervenit din nou, cu întregul asentiment al poporului, și au luptat cum se știe, sacrificînd sute de mii de vieți tinere. Pot bancherii să plătească măcar una ?

Între cele două războaie, în Europa stăteau față în față două sisteme politice la extremitățile continentului : comunismul în devenire, și capitalismul sortit dispariției, după doctrina părții celeilalte. Nu prevedea aceasta ca într-o zi îl va pune în ștreang, după ce tot el va furniza frînghia ?

Azi apusul furnizează în răsărit cereale și alte bunuri ; desigur nu fără beneficii, așa-i legea comerțului.

Dar înaintea războiului, deși primejdia se afla încă departe, țărilor apusene le era frică de țara răsăriteană. Numai și numai din această frică s-a ridicat Hitler. Nimic nu mi se pare mai ușor de înțeles în politica vremii. Lă-

sînd la o parte vorba cu frînghia, care era doar o butadă, din răsărit ameninţa revoluţia mondială, anunţată pe faţă. Mai tîrziu acest program s-a modificat provizoriu, iar susţinătorul lui a fost alungat peste hotare, unde după un număr de ani şi-a încheiat viaţa de revoluţionar, hăcuit cu toporul, de un adversar fanatic sau de un *kiler,* asasin cu plată, meserie mult răspîndită astăzi, despre care atunci încă nu auzisem.

Însă o revoluţie care nu se răspîndeşte ori decade, ori se transformă în altceva. Pînă la acel altceva, imposibil de întrevăzut în timpul lui Stalin, rămînea primejdia. Iată de ce i s-a îngăduit lui Hitler să vină la putere şi să se consolideze, ba chiar a fost ajutat, mai pe ascuns, mai pe faţă. Tocmai de el era nevoie, ca de un tampon, să ţină piept revoluţiei. S-a trecut cu vederea peste atrocităţile săvîrşite de partizanii lui, batalioanele de asalt, vestitele SS de groaznică amintire. S-a trecut cu vederea peste multe, lagărele de concentrare, uciderea în masă a adversarilor şi chiar a neutrilor, oamenii fără simţ politic, sau fricoşii, care nu reprezentau o primejdie, fiind incapabili să se opună ; opunerea, în acea vreme, însemna moarte sigură, precedată de schingiuire. S-a trecut cu vederea reînarmarea Germaniei, socotindu-se că un paznic trebuie să aibă şi puşcă. Puterile apusene, care s-au temut de ruşi, după ce încercaseră, fără vlagă, să înăbuşe revoluţia, nu s-au temut de Hitler, care şi el vroia să le spînzure, cum a declarat pe faţă într-o carte răspîndită în Germania mai mult decît Biblia, şi unde se arătau limpede planurile de dominare a lumii. Îmi închipuiam că o cunoşteau, în traducere şi măcar în rezumat, toţi conducătorii politici din zonele interesate, ca să nu-mi fac iluzii despre alţii. Mai tîrziu m-am îndoit că Daladier şi Chamberlain o citiseră. Sau o citiseră prea tîrziu, în drum spre München.

Guvernanţii amintiţi mai înainte îşi închipuiseră că va fi uşor să-l dirijeze pe Hitler, de aceea nu făcuseră nimic să-l descurajeze, decît declaraţii, şi acelea, încă prea tîrziu. Ei repetau păţania ucenicului-vrăjitor care, după ce dezlănţuise o calamitate, nu mai este în stare s-o oprească. Teama i-a făcut să admită paleative, să sacrifice cîte un miel şi să-l arunce în gura lupului : Austria, sudeţi, Cehoslovacia, Danzigul şi Polonia. După o pauză de cîteva luni, a urmat Franţa, o pleaşcă pe care sînt sigur că

Hitler nici măcar n-o visase. Şi cred că de aceea n-a mers mai departe, să debarce în Anglia, fiindcă înghiţise prea repede şi încă nu digerase.

Dar, întorcîndu-mă puţin în urmă, este limpede că în faţa Poloniei, după ce i se făcuseră atîtea hatîruri, lui Hitler i-a fost frică. A înţeles şi el că orice răbdare are o limită, declaraţiile Angliei şi Franţei erau prea categorice, iar pactul de asistenţă oferit Poloniei nu mai lăsa îndoială că de aici începea războiul. Dar el nu vroia deocamdată război în apus, ci în răsărit, misiunea subînţeleasă pentru care luase puterea.

În vara anului 1939, Hitler se afla în dilemă la hotarul Poloniei. Vroia Danzigul, vroia Memelul, coridorul şi mai mult decît atîta, însă ştia că dacă aliaţii atacau, trebuia să lupte cu ruşii în spate. Pentru acest motiv ar fi aşteptat acolo pînă se ivea o situaţie favorabilă, sau pînă ce odată cu răbdarea îşi pierdea şi minţile, cîte îi mai rămăseseră. Mă gîndesc, cu un zîmbet amuzat, că starea aceea de lucruri ar fi putut să se menţină pînă astăzi, şi faţa Europei să rămînă neschimbată, dacă Hitler ar fi avut o viaţă atît de lungă şi dacă nu intervenea elemente noi în formulă. Elementul nou l-a introdus Stalin, sau Molotov, sau amîndoi în colaborare, prin pactul de neagresiune şi prietenie semnat cu Germania, în august 1939.

Multă lume a gîndit atunci cu admiraţie pentru Stalin, că fusese un gest abil, altfel spus şiret, spre a-l determina pe Hitler să înceapă războiul în vest, capitaliştii să-şi spargă capul între ei, pînă ce cădeau la pămînt şi unii, şi alţii.

Într-adevăr, abia semnat pactul Ribbentrop-Molotov, Germania a şi intrat în Polonia, ceea ce i-a determinat pe aliaţi să intervină. Cartea fusese bine jucată, acum Stalin îşi aştepta miza, numai că jocul s-a întors de-a-ndoaselea.

Împotmolit la Canalul Mînecii, cu o Franţă pe care nu putea fi sigur, temîndu-se că aşteptînd aşa, fără să ştie ce aşteaptă, spiritul războiului-fulger se pierde, şi crezînd nemăsurat în forţele sale, Hitler a deschis al doilea front, cu Anglia în spate, convins că în trei luni Uniunea Sovietică va fi învinsă şi ocupată, lăsîndu-i în mînă imensele ei resurse. De acolo înainte, socotea el, şi alţii, ar fi fost o joacă să-şi supună toţi adversarii posibili, din

spate, inclusiv Statele Unite, dacă se amestecau în treabă. Dacă nu, le lăsa japonezilor dreptul să le scarmene. În pactul tripartit dintre Berlin, Roma şi Tokio, exista sigur o asemenea clauză.

Iar acum, lăsînd Leningradul încercuit, Moscova necucerită, armata germană înainta de la Harkov înainte. Ce e mai straniu în această conflagraţie unică în istoria omenirii, lumea capitalistă căreia i se aştepta sfîrşitul, avînd doar să-şi termine de împletit ştreangul pentru a fi spînzurată, lupta alături de armata lui Stalin, pusă în dificultate, ajutînd-o cu avioane şi tancuri şi tot ce mai e necesar într-un război din zilele noastre. Anglia şi Statele Unite, acestea din urmă aflate şi ele într-un război pe viaţă şi pe moarte cu Japonia, se străduiau să-şi respecte angajamentele, deşi convoaiele lor maritime, în drum spre Murmansk şi alte porturi ale Oceanului Îngheţat de Nord, erau scufundate unul după altul. Exigenţa lui Stalin în această privinţă era inflexibilă, el vroia arme, nu vapoare scufundate. În corespondenţa dusă cu Churchill şi cu Roosewelt îşi arată adesea nemulţumirea şi cere ca aliaţii să-şi dea mai multă osteneală.

Gîndindu-mă la relaţiile din trecut dintre o parte şi alta, în mintea mea stăruie, ca o părere, impresia că Stalin îi bănuieşte pe aliaţi de rea-credinţă, sau măcar de prea puţină tragere de inimă. Mereu se pomeneşte de greul pe care îl îndură armata sovietică, şi acesta era adevărul, ceea ce nu înseamnă că nu le era greu şi americanilor în insulele Oceaniei. Dar desigur o situaţie nu este comparabilă cu alta, ruşii luptau pe propriul lor teritoriu, pierdeau oraşe şi sate, armată şi populaţie, şi odată cu toate pierdeau mijloacele lor de luptă, împreună cu cele de producţie.

Descurajat la începutul războiului în care nu crezuse, Stalin îşi revenise, probabil susţinut şi de alţii, pînă ce să se ridice în picioare. El conducea acum o luptă îndîrjită, proclamase strategia pămîntului ars, ca în urma armatei inamicul să nu găsească decît cenuşă. Iar între timp îi soma drastic pe aliaţi să-şi respecte angajamentele.

Nu le-ar fi fost mai uşor englezilor, dacă Hitler ataca Anglia. Ruşii duceau greul, fiindcă ei erau ţinta atacului. Un aliat trebuie să ia lucrurile aşa cum se prezintă, fără să judece altceva. Nu era vina Angliei şi Statelor Unite

că Hitler ataca tocmai pe cel de care îl lega un tratat de neagresiune.

Cum necum, mai cu întîrziere, mai cu pagube, cu sacrificii, aliații și-au respectat cuvîntul și războiul s-a sfîrșit așa cum se știe, cu glorificarea lui Stalin, datorită căruia armata lui avusese pierderi îngrozitoare.

15

Odată, pe la începutul războiului dar cînd frontul se îndepărtase destul ca să nu mai fie primejdie de bombardamente aeriene, mă aflam cu Alion, în drumurile noastre cu motocicleta, la un restaurant bine cunoscut, de pe valea Prahovei. Acolo veneau bucureștenii și mai ales ploieștenii; fiind mai aproape, să dejuneze în atmosfera pură și răcoroasă a munților, sau ca să pună bazele unei aventuri galante, căci de consumat aceasta nu se putea consuma acolo, restaurantul neținînd separeuri ; patronul vroia să-și păstreze o reputație bună, mai ales că avea o fată, studentă, frumoasă, cuminte, bine crescută și voia s-o ferească de influențe neconvenabile. De altfel, fata nu trecea niciodată prin restaurant, ca să se ducă în casă. la etaj, ci urca pe o scară exterioară.

Am găsit puțină lume cînd am intrat acolo, era o oră tîrzie și apoi clientela scăzuse, cum scăzuse și mișcarea șoselei, circulația automobilelor fiind interzisă fără o autorizație specială, care se obținea cu dificultate, numai în cazuri de forță majoră. Acum veneau mai degrabă vilegiaturiștii din stațiune, și sîmbătă seara localnicii, în rest, cîte un motociclist în trecere sau unii credincioși ai localului, care se opreau între două trenuri, pentru vestitul ciolan de porc pe varză, specialitatea casei. Așa e, erau inegalabile și ciolanul, și varza acră, care nu-și pierdea calitățile nici vara, rămînea crocantă de parcă n-ar fi zăcut în butoi, de toamna trecută, fără nici un iz și tăiată în fire lungi și subțiri, ca fideluța. În alte vremuri veneau

pentru acest fel de mîncare oameni de la Braşov, Sibiu, şi chiar de la Cluj, ca să nu spun şi Oradea.

Ne întorceam tocmai de la Băile Herculane, ne prinsese noaptea pe drum, Alion era prea obosit ca să continuăm drumul. Am găsit două camere la un localnic, obişnuit cu drumeţii, căci nu exista hotel în acea mică localitate, preferată de unii oameni tocmai fiindcă era liniştită. Pe urmă ne-am dus să mîncăm, la restaurantul pe care îl cunoşteam numai din renume. Era după miezul nopţii, dar pentru unii clienţi patronul ţinea deschis pînă la orice oră.

La o masă în stînga, partea mai puţin luminată, am văzut patru persoane, doi bărbaţi şi două doamne, cărora chelnerul tocmai le punea cîte un ciolan în farfurie, aşa că n-au remarcat intrarea noastră. Ne-am aşezat în partea opusă, la fereastra de unde se vedea Caraimanul sub lumina piezişă a lunii, grandioasă priveliişte pe care, în tot restul vieţii n-am mai văzut-o în altă parte, nici măcar în munţii Elveţiei, lăudaţi nu degeaba.

Chelnerul s-a apropiat repede, cu un zîmbet respectuos, îl cunoştea pe Alion, nu ştiu de unde, cum îl cunoştea multă lume ; în nici un caz, nu era un obişnuit al localului, acel tip de om pe care îl salută tot personalul, şi pe care însuşi patronul se repede să-l întrebe ce doreşte ; Alion detesta acest fel de popularitate, se simţea mai bine într-o cîrciumă din Colentina, unde îi puneau în faţă un taler de lemn cu cîrnaţi, roşii de ardei iute, şi o sticlă de vin acru.

— Vă salut cu respect ! spuse chelnerul. Desigur, doriţi ciolan pe varză.

— Ei, uite că nu ! răspunse Alion. Vreau numai o supă de vacă, foarte fierbinte, cu mult pătrunjel verde, o lămîie şi o farfurie cu brînză rasă, dacă aveţi telemea de Brăila.

N-am cerut nici eu altceva, deşi Alion mă îndemna să iau ciolanul. Era aşezat în aşa fel încît cei de la masa cealaltă, dacă ar fi întors capul, nu puteau să-l vadă decît din spate. Pe mine m-ar fi văzut din stînga, puteam să arunc din cînd în cînd ochii la ei, fără să se bage de seamă. De altfel, erau foarte ocupaţi cu mîncarea şi cu băutura. În capul mesei stătea un bărbat falnic, acesta este cuvîntul, cu o figură frumoasă şi distinsă, doar puţin plic-

tisită, de senior înconjurat de plebe. Parcă îl știam, dar nu în această ipostază, de chefliu la drumul mare, așa că nu puteam să-mi dau seama cine este. L-am rugat pe Alion să se uite cu discreție și să mă lămurească.

— L-am văzut la venire. Este Baltazar, actorul ; mă mir că nu-l cunoști.

Îl cunoșteam, am spus mai înainte, dar nu-mi venea a crede. Era un actor cu renume, cîștigase publicul, mai ales pe cel feminin, în roluri de june prim, pe care le mai juca și acum, cînd se maturizase și începea să se îngreuieze. Pentru vîrsta lui s-ar fi găsit roluri strălucitoare, dar deocamdată vroia să nu-și schimbe genul, fiindcă îi dădea iluzia tinereții.

În stînga și în dreapta lui stătea cîte o doamnă tînără, frumuseți de provincie, una brună, cu părul de un negru-albastru, atîrnînd pe spate, cealaltă blondă, coafată cuminte, amîndouă cu bijuterii, și nepotrivit de elegante pentru o masă de excursie, o escapadă. Ca vîrstă să fi avut treizeci și cinci de ani fiecare.

Pe a patra latură a mesei, ceva mai departe de ceilalți, așa că între ei ar mai fi încăput cîte o persoană, stătea un om mai tînăr decît actorul, cu părul într-o parte, lins, cu o distincție cam periferică, semăna cu unul din frizerii lui Caragiale. El era animatorul mesei, vorbea tot timpul, volubil, gesticulînd cu distincție exagerată ; pînă să dea fuga chelnerul se sălta de pe scaun să toarne vin în pahare, le întreba pe doamne ce mai doresc și dacă se simt bine, iar actorului îi spunea maestre, cu un respect slugarnic.

Era *țuțărul* acestuia, nu mi-a fost greu să aflu, după cum am aflat prin ce împrejurare se găseau adunate acolo aceste patru persoane.

Țuțăr este o vorbă puțin cunoscută, unii n-o cunosc bine și nu mă miră, iar înțelesul ei exact nu-l știu nici cei care o întrebuințează. Ea ar putea să însemne, într-o interpretare personală, „admiratorul". Țuțărul admiră pe cineva, o persoană, dar nu doar atît, îi face și reclamă. Cuvîntul vine de la sunetul pe care îl scoatem cu limba lovind repede în dinții din față cînd vrem să ne arătăm o uimire admirativă. Dacă legenda o fi adevărată, se spune că un rabin, dornic să se impună în ochii credincioșilor, umbla după el cu un om devotat, avînd sarcina să-și le-

gene capul tot timpul, aplecîndu-l cînd pe un umăr cînd pe altul, semn că se minunează, şi scoţînd totodată din vîrful limbii cunoscutele sunete de admiraţie.

Actorul Baltazar, între timp, stătea posac, aplecat peste farfurie, şi cu fiecare îmbucătură, cu fiecare pahar de vin se posomora şi mai rău.

Cele două doamne nu-şi dădeau seama de umoarea lui, erau pierdute de admiraţie şi fericite să se afle acolo, de-a stînga şi de-a dreapta. Nu băgau de seamă pungile de sub ochii lui, nici mătreaţa de pe umeri, nici vesta umflată puţin pe burtă. Şi nici măcar nu se mirau că el nu scotea o vorbă, preocupat să înfulece varza şi ciolanul şi să deşarte paharele pe beregată, fără să le arunce vecinelor măcar o privire şi un zîmbet de politeţe.

Aceste doamne erau două admiratoare dintre multe altele, dar admiraţia lor nu trebuia confundată cu a ţuţărului, era strict femeiască. Ele îl ştiau de pe scenă, şi nu puteau să-l vadă altfel decît cavaler fără frică sau pată, cînd, ofiţer într-un regiment de gardă al împăratului, renunţă la titlu şi la uniforma strălucitoare, ca să ia de nevastă o fată săracă ; spre a-şi sublinia gestul nobil, îşi îndoaie sabia pe genunchi şi-o rupe, în faţa spectatorilor, în ropotele lor de aplauze. Ce inimă de femeie nu este mişcată, care din ele nu visează la un asemenea cavaler, măcar pentru o noapte ? !...

— Nene, sînt două păpuşi care vor să te cunoască, îi spunea ţuţărul actorului, după spectacol, cînd îi ajuta să se demachieze.

Era şi el actor, îl chema Stănică, dar ca nume de teatru îl luase pe acela de Victor Omul, şi de la om şi de la munte ; cum credea fiecare. Juca totdeauna un rolişor în aceeaşi piesă cu maestrul său, acesta îl impunea, altfel refuza să înceapă repetiţiile.

— Zău, nene, de o lună mă pisează, vin mereu la spectacol, trimit pe portar să mă caute, de dumneata nu îndrăznesc să întrebe, le e teamă. Pe urmă mă omoară ba cu scrisori, ba cu telefonul, mă caută şi acasă, nevastămea se enervează. Hai să le facem odată cheful !

În intimitate, Omul îi vorbea familiar maestrului, ceea ce îi dădea prilejul să se destindă, omeneşte, prea umbla încorsetat toată ziua.

— Şi cine sînt cucoanele astea ? întrebă Baltazar sastisit de atîta insistenţă.

Vorbea puţin pe nas, urmarea unei sticluţe de ţuică pe care o bea însetat după spectacol ; altminteri păstra un stil demn, devenit renume, nu-l văzuse nimeni beat pe scenă şi nici măcar mirosind a băutură.

— Petroliste de la Cîmpina, nene, pline de bani, galantoane, dacă vrei, vin să ne ia cu maşina.

Aşa se şi întîmplase în seara aceea la sfîrşitul spectacolului, care, fiind război, se termina mai devreme, din cauza camuflajului şi din alte cauze, ca lumea să fie mai sobră, să renunţe la viaţa de noapte ; o maşină neagră, o limuzină aştepta ceva mai departe de intrarea actorilor. Cei doi oaspeţi, cu pardesiile pe mînă, căci se apropia toamna, se urcară, maestrul în faţă, lîngă doamna blondă, ţuţărul la spate, lîngă cea brună, de-acolo făcu prezentările, fără să se distingă vreun nume. De altfel, nici el nu le cunoştea bine.

— Unde doriţi să mergem ? întrebă blonda.

Invitatul principal răspunse, fără să stea pe gînduri, şi fără s-o privească :

— Undeva, unde se mănîncă bine.

— Şi se bea, maestre ! interveni Omul, de la spate.

Bruna de lîngă Baltazar, pe care acesta n-o văzuse, şi nici nu întoarse capul s-o vadă, avu o idee :

— Maestre, ciolanul de porc pe varză, vă place ?

Aşa se făcuse că la ora două din noapte chefuiau la restaurantul „Bufniţa" de la poalele Caraimanului. Drumul nu durase prea mult, maşina mergea repede, deşi farurile de camuflaj aruncau doar o luminiţă albastră pînă la zece metri. Dar şoseaua era goală, albită de lună, şi doamna de la volan conducea curajoasă.

— Mai încet, Hèlene ! spunea din cînd în cînd cea din spate.

În alte împrejurări, ar fi intervenit şi Baltazar, îi era frică de automobil de cînd îl lovise un taximetru în faţa Ministerului de Finanţe, aproape de Palatul domnului Pretoreanu, şi-i rupsese piciorul. Lăsînd la o parte spaima prin care trecuse, se purtase demn şi loial, recunoscînd că nu şoferul era de vină. Dar de atunci se ferea de automobile şi mai ales de taximetre, pe care le folosea numai la mare nevoie, de pildă cînd era în primejdie să întîrzie

la teatru. În această privință punctualitatea lui era proverbială, ajungea totdeauna la ora știută, cu patruzeci de minute înainte de spectacol. Costumația și machiajul nu-i luau atîta vreme ; avea obiceiul, cunoscut de toată lumea, să se reculeagă o jumătate de oră în cabină, cu ochii închiși în fața oglinzii. Era de o conștiinciozitate profesională ireproșabilă, motiv de admirație, chiar din partea celor mai tineri, cărora li s-ar fi potrivit mai bine rolul de june-prim, ar fi rupt abia cu mai multă vigoare, și-ar fi bombat mai semeț pieptul.

Acum însă Baltazar toropea în mașină, cu capul în piept, țuica, după oboseala spectacolului își făcea efectul. Din cînd în cînd mormăia, fără să deschidă ochii : „Mai e mult ? Mor de foame !"

Mașina trecu prin Ploiești în goană, nu se opri decît la Băicoi, unde era o barieră lungă, pusă de-a latul șoselei. Se vedea o gheretă ca un jandarm în față. Un ofițer se apropie de portiera deschisă. Nu apucă decît să salute ; înainte de a spune o vorbă, femeia de la volan îi și întinsese autorizația. Ofițerul o lumină cu lanterna, o privi în treacăt, apoi o înapoie politicos și salută încă o dată ; cunoștea mașina, o știa și pe doamnă.

Baltazar, care privise scena printre pleoape, mormăi, cu un ton aproape de harță :

— Da' de unde ai dumneata autorizația ?

Restul cuvintelor i se stinseră pe buze, devenind o bolboroseală : „...să circuli cu mașina, cînd benzina e necesară pentru nevoile frontului ?"

Era o ieșire patriotică ? Nu, foamea îl făcea iritabil. Nici nu ascultă răspunsul, iar întrebarea o și uitase.

Doamna răspunse :

— Soțul meu e la rafinăria „Steaua Română" (Zîmbi malițios). *Noi* facem benzina !

În somn și printre pleoape, Baltazar văzu că i se dezvelise genunchiul, în ciorap negru, de mătase naturală, Kaizer. Sau doar visase, era totuna, oricum, n-ar fi pus mîna. În pofida staturii lui falnice și a frumuseții care i-ar fi deschis multe uși, dacă nu chiar pe toate, Baltazar era timid cu femeile ; unii spuneau mai mult decît atîta, și e drept că nu i se cunoștea nici o legătură de dragoste; dintre colege, care nu se sfiesc să facă mărturisiri, nici una

nu îl cunoscuse, deşi doriseră. Victor Omul ştia că îndrăzneala lui obişnuită era să bage mîna pe sub fusta unor nepoate abia nubile, care se speriau fără să înţeleagă prea bine ce se întîmplă. Să-i dea peste mînă nu îndrăzneau, cu atît mai mult să se plîngă părinţilor; stăteau ca proastele şi n-ar fi fost imposibil să li se strice firea pentru totdeauna. În Orient, pentru furt, care-i un păcat mai mic, se tăia mîna cu satîrul.

Se ştia că înainte de război intrase între discipolii Arhanghelului, numai de frică, să nu fie pus pe vreo listă neagră. La deshumarea divinizatei lor căpetenii şi a comandanţilor înmormîntaţi într-o groapă comună, discipolii sparseră placa de beton de deasupra, cu tîrnăcopul, cu propria lor mînă; să se folosească de maşini pneumatice ar fi fost o profanare. Era o cinste să participi la această misiune pioasă. Baltazar ceru, se rugă, imploră să fie admis, şi i se aprobă, fiindcă era un nume. Astfel a fost văzut lovind cu tîrnăcopul în beton, şi năduşind de i se făcuse sutana leoarcă de apă.

În vara anului 1944, teatrul fiind în vacanţă, Baltazar era refugiat, se spunea „dispersat", undeva în Oltenia, la ţară, într-o casă închiriată. Venise acolo cu două surori — bărbaţii lor nu-şi puteau părăsi slujbele — şi o cumnată, soţia unui frate căzut prizonier în cotul Donului. Erau şi copiii, trei băieţi şi patru fete, două din ele adolescente, ispititoare.

Cînd intrară ruşii în sat, Baltazar sări gardul din fundul grădinii şi fugi în pădure, lăsîndu-le singure pe femei şi pe fete, primele expuse unei primejdii.

Pe urmă se înscrise repede la social-democraţi, trebuia să ia o atitudine, şi aceştia urmăreau o revoluţie mai temperată. Cînd doi ani mai tîrziu se făcu fuziunea, trecu la comunişti, odată cu toţi ceilalţi. Era apreciat pentru conştiinciozitate şi supunere. În acel timp, dimineaţa, în toate instituţiile şi întreprinderile, întreg personalul se aduna într-un atelier, sau într-o sală de şedinţe şi se citea cu glas tare articolul de fond din „Scînteia". Aşa se făcea şi la teatru, înainte de a începe repetiţia; cineva morfolea nişte fraze prea cunoscute, iar ceilalţi ascultau cu gîndul aiurea. Pînă ce într-o zi Baltazar nu mai putu să rabde, sări de la locul lui, înşfăcă ziarul şi li se adresă colegilor cu un glas ca de tunet: „Nu merge aşa! Dacă e să facem o

treaba, s-o facem cum se cuvine !" Apoi se urcă pe scenă, în fața cortinei de catifea roșie și începu să citească, să declame cu patos articolul, cu o dicțiune de sărbătoare. Chiar îndărătnicii ridicară capul, sala încremenise, ascultă smerită iar la sfîrșit izbucniră aplauze.

Pe Baltazar îl aștepta o frumoasă carieră politică, dar se descoperi că fusese înscris la discipoli, ceea ce nu scrisese în autobiografie, se descoperi totul, cu amănunte și fu exclus, în ședință publică, în aceeași sală unde cu un an înainte citise articolul din „Scînteia". Totuși continuă să joace ani de zile, chiar după vîrsta pensionării, dar acum umbla numai pe lîngă pereți, cu coada între picioare. Și bineînțeles nu mai avea roluri de june-prim, ci îndeosebi de eroi negativi, intriganți, delapidatori, conspiratori, care parcă i se dădeau în batjocură. „Cum de-au aflat, cum de-au aflat ?!" se lamenta lui Victor Omul, care îi rămăsese credincios și nu înțelegea să facă politică. „De ce te-ai înscris, nene ? îl mustra țuțărul. Nu era mai bine să stai deoparte ?" „Am zis că la mijloc e mai sigur decît pe margine."

A murit, bolnav, înainte de a i se pune un diagnostic. Zăcea de cîteva luni și refuza ajutorul medicinii. Cînd Omul, care nu-l părăsise, dovedind mai mult caracter decît mi-aș fi închipuit, îl convinse, în sfîrșit, să cheme un doctor, protectorul lui era pe ducă. „Numai de n-ar afla, de n-ar afla !", bolborosea, cu spumă la gură. „Ce să nu afle, nene ?" „Ce boală am !" Și cu aceste cuvinte, Baltazar își dădu duhul.

*

După ce ne-am terminat supa, am plecat fără să atragem atenția. La masa lui Baltazar, tocmai pocnea dopul unei sticle de șampanie, doamnele vroiau să petreacă, erau vesele, se bucurau de viață.

Baltazar se opuse :

— Mie să nu-mi dați porcăria asta ! Vreau vin ; toarnă !

Era beat, dar fără să se vadă. Dimpotrivă, părea lucid, își privea din cînd în cînd ceasornicul, pînă ce, pe la ora patru dădu să se ridice.

— Gata, e timpul să mergem acasă !

Băuse numai el singur patru sticle de vin. Galbenă de Odobești, un deliciu, aluneca pe gît ca untdelemnul. Iar de mîncat, se ghiftuise, un Chateaubriand enorm, după ce terminase ciolanul, apoi brînzeturi, un taler : refuzase numai desertul, dulciurile strică gustul vinului.

Doamna blondă, care nu era nici ea în urmă cu băutura, îi mîngîie mîna apăsat, privindu-l în ochi, ispită directă.

— Iubitule, poți să înnoptezi la mine. În jumătate de oră sîntem acasă.

La aceste cuvinte Baltazar se schimbă dintr-o dată, parcă se trezise brusc din beție, care de altfel greu ar fi putut să se vadă. În timp ce se ridica în picioare, cu mîinile spriijnite în marginea mesei, o privi închizitorial pe doamna blondă, apoi pe cealaltă. Era într-adevăr falnic.

— Cine ești dumneata, madam ? o întrebă pe prima.

— Mă cheamă Helen ; ai stat lîngă mine în mașină.

— Și mașina a cui este ?

— A noastră.

— Cum adică a noastră ?

— A casei.

— Aha ! Ești măritată ! Bărbatul dumitale ce face ?

— Este subdirector la rafinăria „Steaua Română".

— Aha ! Și acum unde este ?

— La Berlin, cu o delegație. Sînt singură, poți să vii fără frică.

Deși interogatoriul sever ar fi trebuit s-o dezmeticească. doamna blondă încă își făcea iluzii, îl adusese cu mașina o sută treizeci de kilometri, avea de plătit mii de lei pentru masă.

Baltazar se întoarse spre doamna cealaltă, bruna, care nici ea nu se dezmeticise.

— Și dumneata ești măritată ? Soțul dumitale ce face?

— Tot la „Steaua Română". Administrator.

— Aha ! Și acum unde este ?

— Pe front, de toamna trecută. Au pus în locul lui pe unul mai în vîrstă.

— Aha ! E tînăr ! Și înseamnă că în timp ce dumneata petreci, el își varsă sîngele pentru patrie !

— Nu, că e la un serviciu de intendență, în spatele frontului.

— Totuna ! Frontul n-are spate, acolo ; numai aici ! Noi sîntem în spatele frontului.

Baltazar dădu pe gît un pahar de vin, apoi, întrebă în gol, dincolo de masă :

— Ce tren am pentru București ?

Răspunse un chelner, din umbră :

— Numai mîine dimineață, la opt, maestre.

Maestrul rămase o clipă descumpănit, se uită la ceas, era mult pînă la ora trenului ; pe urmă, fără să țină seama de nimeni, nici de Omul care îl trăgea de braț să se așeze pe scaun, izbucni, cu o revoltă colosală, adresîndu-se celor două doamne :

— Și nu vă e rușine, tîrfelor ? Bărbații voștri muncesc, își varsă sîngele și vouă vă e mintea la alte alea !

Pe urmă se lăsă obosit pe scaun.

— Acum să mă duceți acasă !

16

Frontul trecuse de Crimeea, se îndrepta greu spre Stalingrad, care avea să fie răscrucea războiului.

Într-o zi am primit o telegramă de la Odor, cu totul surprinzătoare : „Mîine vin la București. Așteaptă-mă gara nord..." Îmi indica trenul și ora.

Aș fi putut să dau o fugă cu motocicleta pînă la Ploiești, nu făceam mai mult de cincizeci de minute, să văd ce nevoi are, ca să nu mai bată drumul, cînd știam ce greu iese din casă. Pe urmă m-am gîndit că dacă hotărîse așa, avea un motiv întemeiat, nu puteam să-i nesocotesc hotărîrea.

A coborît din tren la ora trei după-amiază, grav ca totdeauna, cu capul ridicat, fără să se uite la lume. Cu privirea lui slabă știam că nu m-ar fi recunoscut în mulțime, știa și el, de aceea ținea capul sus, să-l văd de departe. Era bărbierit proaspăt și îmbrăcat cuviincios, cu hainele lui bune, bine călcate, cu cămașă albă și cravată neagră, ca de doliu ; probabil era un semn de sobrietate. Celelalte de pe el i se păreau frivole, mai ales pantofii, atît de lucioși că

sclipeau în soare, în chip indecent ; ar fi vrut să meargă prin praf sau prin zloată, să-i murdărească. Îi lustruise Dita, ea îi periase şi îi călcase hainele, îi înnodase cravata. Idila lor era materializată dar somnambulic, Odor nu ştia ce o să urmeze cînd o să iasă din transă, se temea, de aceea venise, să se destăinuie şi să-mi ceară sfatul.

— Unde vrei să mergem ?

— La morgă.

Mi se părea sinistru, pînă ce mi-am adus aminte ce însemnase Morga pentru el, experienţele profesorului Lucifer Chiricuţă, apoi Medeea, devotamentul ei pe care începea să-l înţeleagă abia acum, cînd, prin Dita, descoperea în fiinţa sa stări omeneşti nebănuite înainte.

Mi s-a părut dezamăgit, nu recunoştea clădirea, în locul ei se făcuse una modernă, cu coloane, Institutul Medico-Legal. A stat însă cîteva minute să se reculeagă, privea la ceva din trecutul lui, nu la construcţia nouă.

Am mers apoi la Piaţa Mare, era aproape, am înţeles că umbla să găsească locul unde îl întîlnise pe Osman, birjarul, dar şi acolo se schimbaseră multe, nu mai recunoştea nimic din ce fusese în prima lui tinereţe. Atunci avea abia şaptesprezece ani, azi patruzeci şi cinci, se socotea bătrîn, şi părea, într-adevăr : doar în unele clipe îi trecea pe faţă o lumină de tinereţe, ca dintr-un fulger.

În mîna stîngă avea un mic sul de hîrtie, îl ţinea cu grijă, ca pe un document de valoare. Mîneca dreaptă era îndoită de sub cot şi prinsă sus cu un ac de siguranţă.

M-am întrebat de ce amputaţilor nu li se fac haine pe măsură, potrivite cu infirmitatea lor definitivă. O mînecă îndoită mai poate însemna o speranţă ? Sau este o consolare ? Desigur, nici una, nici alta ; dar fără ea ar fi sinistru. Poate se păstrează ca o mărturie despre vechea formă a corpului.

De la Piaţă am luat tramvaiul şi am mers pe Calea Rahovei, după dorinţa lui Odor. Tăcea tot timpul, ţinîndu-şi capul sus, cu o trufie involuntară, sau poate trufaş cu ei însuşi. În tăcerea lui îi citeam întreg trecutul, pe care acum vroia să-l reparcurgă, ca într-un ceas de cumpănă. Am mers la casa Medeei, s-a uitat îndelung peste gard, dar n-a îndrăznit să intre. Poate Medeea trăia încă şi n-ar fi vrut s-o vadă, i se părea îngrozitor să stea în faţa ei, cu infirmitatea lor simetrică.

Am mai mers la Cotroceni, să vedem hangarul unde îi construia Aurel Vlaicu avioanele. Hangarul exista, însă avea pază militară și nu ne-au lăsat să trecem. Ar mai fi fost cîteva locuri unde să ne ducem, însă eram obosiți, și eu, și el. Trecuseră trei ore și jumătate, venea amurgul. L-am poftit acasă, să se spele, să se odihnească, și pe urmă să mergem la masă.

— Vreau să merg la teatru.

— La operă ?

— Nu, la teatrul de revistă.

Era bizar, nu puteam înțelege, dar am mers, și am stat tot timpul crispat de teamă că spectacolul, dansatoarele goale, cupletele obscene au să-l revolte și-o să explodeze. Îl priveam cu coada ochiului, reflectoarele colorate puneau pe fața lui lumini schimbătoare, dar nu izbuteau să-i modifice expresia încordată. Ținea gura strînsă, îi vedeam mușchii maxilarelor zvîcnind și din cînd în cînd îi auzeam dinții pocnindu-se.

— Vrei să plecăm ? l-am întrebat, la o scenă de maximă impudoare.

A refuzat, clătinînd din cap energic. Nu știam ce îl ținea în loc, era în el beție, sau fascinație ? Întîmplarea mi se părea exorbitantă.

La ieșire m-a luat de braț, ca să se sprijine, mi se părea că se clatină.

— N-am văzut niciodată o femeie goală... Credeam că au să fie goale de tot, așa auzisem. (Părea dezamăgit ?)

N-a vrut să meargă acasă la mine, nici să intrăm la un restaurant din cele cunoscute.

— E prea luxos, știu un birt, pe aproape.

Era o lăptărie, cu hîrtie albă pe mese. Am luat cîte un șnițel, cu carnea tare, deși tăiată subțire ca foaia de ceapă. Apoi iaurt, care mi-a făcut într-adevăr plăcere. Pe urmă am intrat în Cișmigiu, aproape gol la ora aceea, zece trecute, și ne-am așezat pe o bancă, în fața lacului pe care nici nu l-am fi văzut, în lumina de camuflaj, dacă prin fața noastră nu s-ar fi plimbat două lebede albe.

— Uite ce este, prietene : de cînd a venit Traian, în peșteră, n-am mai avut cui să mă destăinui. Traian nu-mi dădea sfaturi, știa să asculte. Dar a murit ! Acum sînt plin de întrebări și de gînduri. Vrei să mă asculți ? O să țină pînă la ziuă, nu pot să-ți spun numai pe jumătate.

De cîte ori nu îl ascultasem, de la fereastră, cînd eram abia un copilandru ! Aş fi vrut să nu mai termine, chiar dacă se făcea ziuă. I-am amintit.

— O, erau gînduri abstracte, m-au chinuit toată viaţa, de cînd n-aveam decît cincisprezece ani, sau nici atîta. Acum vreau să-ţi vorbesc despre mine, despre existenţa mea concretă, care pînă deunăzi am crezut că îmi este indiferentă. Acum a început să mă tulbure. La şaptesprezece ani, după ce plecasem de acasă, supărat pe toată viaţa cu tatăl meu, unele întîmplări pe care nu ţi le voi spune fiindcă nu-i vreme şi pentru ele...

Acele întîmplări le aflasem de mult, pe altă cale, atît de incredibilă că nu pot s-o dezvălui decît cu teamă ; fusese ca un film de cinematograf, proiectat nu ştiu de unde, pe un ecran negru, cu imaginile albe, negativul fotografiilor. Aşa se poate întîmpla numai în vis, şi cred că într-adevăr, visam, dar dimineaţa, la lumina zilei, imaginile se developau singure şi atunci deveneau realitate. În acest fenomen văd forţa lui Odor de a se transmite pe el însuşi de la distanţă, ceea ce eu interceptam numai fiindcă aveam, din întîmplare, o lungime de undă egală cu a lui, dovadă claritatea imaginilor.

— M-am legat atunci să-mi vînd sufletul diavolului îndată ce-mi va apare în faţă ; şi el, chiar înainte de a ne vedea şi a încheia un pact, m-a obligat ca niciodată să nu cunosc o femeie ; mi-a luat şi dorinţa şi văzul. Dar iată că după ce am trecut pe lîngă moarte, atît de aproape, că i-am simţit respiraţia, după ce mi-am pierdut un braţ şi mi s-au vătămat ochii, am văzut o femeie, vie şi adevărată, în locul unde mai înainte nu vedeam decît o umbră palidă. Am văzut-o în culorile ochilor ei, ale părului, gurii şi ale cărnii. Doar că nu ştiu cum e goală, e o necunoaştere care mă chinuie, aş vrea să mă înveţe cineva, să-mi arate tot ce trebuie.

— Ai să înveţi singur, Odor !

— Nu, sînt incapabil. De aceea am mers la teatru, să văd femei goale, să ştiu ce se întîmplă cînd dai cu ochii de ele. N-am simţit nimic, n-am înţeles, parcă erau păpuşi de porţelan, trase cu sfoara.

— O să te înveţe ea, ai încredere.

Odor suspină lung, apoi rămase în extaz, pînă îl treziră nişte paşi apăsaţi, care veneau pe alee.

— Dar dacă este o divinitate ? Cum o să coboare pînă la mine ?

O patrulă militară se opri în fața noastră, doi soldați și un sergent instructor. Vroiau să le arătăm livretele militare.

— Ce faceți aici, noaptea ? întrebă sergentul.

— Stăm de vorbă, n-avem voie ?

— Depinde !

Era un răspuns obtuz, în el vedeam forța arbitrară a omului învestit cu o putere mai presus de mintea lui, neluminată. De livrete nu avea motiv să se lege; Odor era reformat pentru infirmitate, eu mobilizat la *Pasul Istoriei*. A aprins lanterna și ne-a examinat cu atenție, dar n-a găsit nimic suspect, în schimb a văzut sulul de hîrtie pe care Odor îl lăsase pe bancă, să poată scoate livretul. A întins mîna.

— Asta ce este ?

Nu știusem nici eu ce era, la lumina lanternei am văzut o coală de hîrtie cu portative, cu note muzicale scrise de mînă, și sub ele un text indescifrabil.

— Ce-s semnele astea ? întrebă sergentul, uitîndu-se bănuitor, cînd la Odor, cînd la mine.

Cei doi soldați ne și încadraseră, să n-o luăm la fugă.

Ne-au dus la Comenduirea Pieții, pe Calea Griviței. Sergentul mergea în față, noi după el, între soldații care ne păzeau, cu baionetele puse la armă.

La ora aceea nu mai era nimeni la Comenduire decît santinelele și ofițerul de serviciu, care n-avea timp de noi deocamdată ; a venit mai tîrziu în camera unde îi poruncise sergentului să ne ducă. Nu era un arest, ci un birou, cu mese de lucru, cu dulapuri de tablă, dar avea drugi la ferestre. Din tavan atîrna un bec puternic, a cărui lumină îmi pătrundea parcă pînă în creier. Pe un perete am văzut mai multe afișe, bătute în ținte ; unul înfățișa un zid de cărămidă roșie, în care era încastrată o ureche omenească, mărită ; dedesubt scria : „Dușmanul ascultă !“ Pe altul se vedea un țînțar străveziu, și alături un cal uriaș, cît tot afișul. Chiar fără text se putea înțelege că desenul ironiza răspîndirea de zvonuri : „Nu face din țînțar armăsar !“ Primul se referea la spionii inamicului, care nu știi de unde trag cu urechea. Cineva primise bani să le deseneze, tipografia primise bani să le tipărească, din fondurile de pro-

pagandă. Afişele erau un act de război, la urma urmelor, cum era şi camuflajul de pe stradă ; şi patrula care ne arestase făcea tot un act de război, împiedicîndu-ne de la o faptă, a cărei gravitate, noi, cei în cauză n-o bănuiam încă.

Obişnuit să stea mai mult pe întuneric, pe Odor îl supăra lumina, clipea nervos, se uita chiorîş la becul puternic. Aş fi vrut să-l sting, dar îmi închipuiam că nu-i voie, cei de afară trebuiau să ne vadă, prin uşa cu geamuri. Şi apoi speram să ne dea drumul repede.

Era o iluzie, ne-am dezmeticit în minutele următoare, cînd un planton, trimis de ofiţerul de serviciu, a intrat să ne întrebe dacă dorim să ne aducă de la restaurant ceva de mîncare...

Înainte de război între cunoscuţii mei erau cîţiva care se declarau pe faţă simpatizanţi sau chiar partizani ai bolşevismului. Unii vorbeau, fără să se ferească, de revoluţie, făceau guverne, pomeneau numele unor posibili comisari ai poporului, în locul miniştrilor. Nu-i luam în serios, despre aşa ceva nu se trăncăneşte, socoteam că glumesc sau că mă pun la încercare. Nu puteam să am încredere în ei, singuri îmi trezeau suspiciunea, îmi spuneau : „Fereşte-te de cutare, e troţchist"... Sau agent de siguranţă.

Puţin mai tîrziu am citit, într-o traducere franţuzească Istoria partidului bolşevic (cursul scurt). Cursul lung n-a apărut, iar cel scurt a fost retras din circulaţie după moartea lui Stalin ; pînă atunci a rămas sacrosanct.

Dar desigur că existau şi oameni de bună-credinţă Aflîndu-mă la Comenduire mă gîndeam la ei : cum priveau războiul, cînd frontul înainta repede spre inima Rusiei ? Chiar descurajaţi, erau datori să-şi păstreze încrederea, şi poate că nu stăteau cu mîinile în sîn. Atunci mi-am spus că afişele de pe ziduri nu erau chiar atît de fără rost şi ridicole, cum socotisem.

Odor nu mi-a vorbit de la început despre hîrtia datorită căreia ne aflam acolo, iar eu nu l-am întrebat. Şedeam pe o bancă de lîngă perete, eram obosit dar nu m-am întins, aşteptam să se deschidă uşa din clipă în clipă. El părea cu totul neinteresat de situaţia noastră, îi era la fel cum i-ar fi fost dacă stăteam de vorbă în Cişmigiu, sau pe stradă.

— Dacă s-ar putea... (pauza era o referire la mîna lui amputată) aş vrea să merg pe front, acum, imediat, să ajung

repede. Nu mă întreba de ce; poate vreau să-mi provoc destinul, să ştiu dacă merită să trăiesc mai departe. Şi-apoi, cînd este război, indiferent cine l-a făcut, bărbaţii trebuie să lupte. Sigur că femeile ar dori să-i vadă acasă ; eroismul antic şi-a trăit timpul. Dar nu te-ai gîndit, că în sinea lor i-ar dispreţui şi n-ar putea să-i ierte ? De ce mama lui Ştefan cel Mare nu-i deschide fiului ei Turcius poarta cetăţii, ci îl trimite să lupte ? Ea mai avea în suflet un eroism al evului mediu, care şi el şi-a trăit timpul. Numai pînă atunci ar fi trebuit să trăiască un om ca mine.

Am bănuit că se gîndea la femeia lăsată acasă, de care îi era teamă, şi pentru care ar fi vrut să facă o faptă eroică, neştiind cum altfel să-şi arate bărbăţia. În faţa ei nu-l umilea mîna lui amputată, ci faptul că nu putea să lupte.

— În primul război mondial m-am dus voluntar, n-aveam vîrsta de recrutare. Nu m-au trimis pe front decît după ce am făcut o şcoală de ofiţeri. Şi, în prima zi, cînd mergeam cu plutonul meu spre tranşee, am alunecat pe pămîntul umed, plouase, şi-am căzut într-o groapă de obuz, plină de apă. Nu se putea mai ridicol ! Pe deasupra mi-am fracturat clavicula, căzusem într-o poziţie proastă ; era să mă înec, fiindcă nu puteam să mişc nici braţele, nici picioarele, parcă paralizasem. M-au scos plin de noroi pînă în creştet, păream un bivol care iese din baltă. N-am avut cum să-mi iau revanşa, războiul era pe sfîrşite, am ieşit din spital în ziua cînd se încheia pacea nenorocită de la Buftea.

Era într-adevăr o neşansă. De ce ? — cînd omul acesta, lăsînd la o parte scînteia din creier şi puterea lui de gîndire, se purtase ca un erou, în tot ce făcuse din clipa cînd plecase de acasă la şaisprezece ani, ca să-şi apere o credinţă : răbdase de frig şi de foame, trăise de multe ori în promiscuitate, se supusese la experienţa cu spînzurătoarea, cînd, un timp, trecea pe lumea cealaltă ; apoi se vînduse diavolului, întrupat în domnul Pretoreanu, şi nu pentru o tinereţe veşnică, ci doar ca să-şi poată pune gîndurile pe hîrtie, ce credea el despre omenire şi despre rostul venirii lui pe lume : cufere pline cu caiete, zeci de mii de pagini, scrise în transă, în comunicaţie strînsă cu un alt eu al său, nevăzut şi nebănuit de nimeni.

Era ora patru spre ziuă. Uşa se deschise, smucită ; intră ofiţerul de serviciu, cu sergentul instructor, care se umfla în pene privindu-ne, mîndru că făcuse o asemenea captură.

— Ce-i asta ? întrebă ofiţerul, desfăşurînd în faţa noastră sulul de hîrtie cu portative.

— Note muzicale.

— Asta văd, dar ce înseamnă ? Care-i codul ?

În capul hîrtiei se vedea un titlu, cu majuscule : „Adelaide", şters apoi cu o linie. Iar dedesubt scria mai apăsat : „Divinitate".

— Nu înţeleg ! bolborosea Odor, uitîndu-se în sus, în ochii ofiţerului. Ce cod ? Este o melodie de Beethoven.

— O cunosc, am învăţat şi eu muzică. Adelaide... Unde te duceai cu ea, noaptea ? Şi ce înseamnă „Divinitate" ?... Rămîneţi aici pînă mîine.

Cu el poate Odor ar fi izbutit să se înţeleagă, părea inteligent, avea o figură distinsă, învăţase muzică. Însă nu putea face nimic pînă nu veneau şefii, nu şi-ar fi luat răspunderea, mai ales că întîmplarea rămînea ciudată. Divinitate ?!

M-a mirat calmul lui Odor ; în loc să se încrunte şi să scrîşnească, pe faţa lui se vedea un zîmbet visător, abia schiţat, o adiere. Muzica era pentru Dita ; din cîte melodii ştia, nu găsise alta să i se potrivească mai bine decît Adelaide. O fredona tot timpul în gînd, chiar cînd era cu mintea în altă parte, la ideile lui care îl făceau adesea să se încrunte. Copiase notele şi îi potrivise cuvinte, care nu aveau nici o legătură cu ce scria el înainte, era un cîntec liric, şi fiindcă numele, Dita, în două silabe nu se adapta la ritmul muzicii, îl înlocuise cu Divinitate, aşa cum de altfel i se adresa de multe ori în gînd femeii nepămîntene, singurul cuvînt omenesc care credea că i se potriveşte. Pentru el Dita era divinitatea însăşi ; dar se temea de ea, cum se tem credincioşii de Dumnezeu, speriaţi tot timpul că ar putea să-i calce poruncile. Se temea de ziua cînd avea s-o vadă goală, să-i ardă ochii. Se lipea de ea, dar numai pe întuneric, şi n-o putea descoperi decît cu o mînă.

Am povestit mai demult cum s-au petrecut faptele : Dita, cu lunga ei experienţă, deşi nu era mai puţin pierdută decît el, a ştiut să le conducă în aşa fel că au ajuns la un extaz mistic, cînd ar fi putut să se termine cu o catas-

trofă. O patrona cu adevărat Divinitatea, aceeaşi forţă care mai tîrziu o făcuse să moară pentru el la bombardamente. Atunci mi-am amintit de sacrificiul Medeei, căreia, cu aproape treizeci de ani mai înainte, o bombă aruncată de zepelin îi retezase piciorul, pe cînd alerga să-i salveze manuscrisele. Ce magnetism avea în el acest om, care fusese blestemat să nu se apropie toată viaţa de o femeie ? Cu ce har subjugase atît de puternic pe cele două fiinţe nenorocoase, care nu pregetaseră să-şi rişte viaţa pentru el, şi ce e mai ciudat, în condiţiuni egale şi simetrice ?

Dar viaţa lui Odor nu se sfîrşise odată cu ele ; avea să cunoască pe o a treia, căreia să-i plătească sacrificiile lor demente. Va fi decăderea lui, care îl va face să creadă, într-o ultimă clipă de luciditate directă, că n-ar fi trebuit să-şi înşele soarta. Toată viaţa, luciditatea lui fusese inversă, ducea spre o lumină subterană, care pentru alţii însemna întuneric. Ştiam de cînd eram spre sfîrşitul copilăriei, şi umpluse un caiet cu o scriere suprapusă de o mie de ori, în tot atîtea direcţii. În înfruntarea lui cu lumea avea importanţă ce scria el, nu ce-ar fi citit alţii, care oricum nu puteau să descifreze o mie de rînduri suprapuse.

*

Dimineaţa, comandantul pieţii şi-a declinat competenţa în a instrui cazul nostru. Vorbesc la plural, fiindcă, deşi nu ştiusem nimic despre hîrtia incriminată, eram socotit complice. Aşa că ne-au trimis la Statul-Major, dar nu pe jos, între baionete, ci cu o maşină militară, fost taximetru, rechiziţionat la începutul războiului. Era uşor să-mi dau seama, fiindcă avea încă aparatul de taxat, nu se osteniseră să-l demonteze, nu deranja pe nimeni. Deşi n-ar fi fost timpul să-mi fugă gîndurile în altă parte, mi-am amintit taximetrul în care vegheasem o noapte la casa Tiţei, mica ţigancă pentru care Alion avusese o slăbiciune scurtă dar puternică şi neuitată, în ultimul ei an de viaţă, din cei şaptesprezece cîţi împlinea cînd murise. Îl însoţeam acolo, era ca un pelerinaj, am stat lîngă el, cu inima strînsă, pînă în zori cînd am aflat că începuse războiul.

Evocînd în gînd noaptea noastră acolo, în timp ce mergeam spre Marele Stat-Major al armatei, mi-a venit ideea să-i dau de veste lui Alion, el putea să ne scape, şi nu ascund că începuse să-mi fie frică. Oricîtă apăsare simţisem

în suflet în noaptea de veghe, bucuros aş fi retrăit-o încă o dată, încă de zece ori, numai să scap din impasul unde intrasem, fără cea mai mică vină şi fără ca Odor să fie vinovat la rîndu-i. Era ceea ce se numeşte o năpastă, cuvînt pe care niciodată nu îl înţelesesem atît de bine. Cu militarii, şi mai ales în vreme de război, nu ştii ce poate să ţi se întîmple !

Nu am fire de conspirator, îmi trăiesc viaţa pe faţă, socotind că respectul legii este o dovadă de civilizaţie. Iar legea nedreaptă ştiu că într-o zi cade de la sine, nu-i nevoie să pun eu umărul, şi dacă aş încerca ar fi degeaba, nu poţi sparge buba pînă nu coace.

Stăteam în fundul maşinii, cu Odor alături. În faţă, lîngă şofer era un căpitan de justiţie militară, care ne avea în pază. Purta o uniformă albastră cu eghileţi parcă albi, nu sînt sigur şi cred că avea titlul de comisar regal, echivalent cu procurorul din justiţia civilă, la fel de severi şi unul, şi altul.

Nu sînt prea îndemînatic nici cînd mă aflu în libertate, greu am nimerit carnetul din buzunarul de la piept, şi greu l-am scos, cu mişcări ferite, să nu atrag atenţia comisarului regal, care mi se părea că are dreptul să mă împuşte. Apoi, ţinîndu-l pe genunchi, la adăpostul spătarului din faţă, am scris cu mîna tremurînd numele lui Alion şi numărul de telefon de acasă.

Şoferul era un civil, mai în vîrstă, poate rechiziţionat odată cu maşina. Nu ştiam ce fel de om este, cum o să reacţioneze, dar trebuia să risc şi atunci i-am întins hîrtia prin stînga, pe lîngă banchetă. A simţit, a luat-o fără să tresară, cu capul înainte, şi a băgat-o în buzunarul hainei. Sub numărul de telefon scrisesem : „Te rog, telefonează la acest număr şi spune-i domnului care răspunde să mă caute la Statul-Major, cît poate de repede.“ Bileţelul era împăturit peste o monedă de o sută de lei, aş fi putut să pun mai mult, o hîrtie de cinci sute, dar m-am gîndit că tocmai aşa deveneam suspect în ochii lui, cine ştie ce vină gravă aveam, putea să mă denunţe.

Abia după ce fapta fusese împlinită mi-am dat seama că mesajul meu nu avea nici o gravitate, degeaba mă temusem, chemam pe cineva să mă vadă, la lumina zilei, nu puneam la cale un complot, sau o evadare. Însă apelul n-ar mai fi ajuns, şi pierdeam speranţa că va veni cineva să

ne scape. Şi aşa speranţa nu era prea mare, nu-l mai văzusem pe Alion de zece zile, putea să fie plecat, sau să-şi petreacă ziua cu o prietenă, căci nu-şi pierduse deloc sensibilitatea la atracţia feminină.

La Statul-Major ne-a interogat întîi un civil de la *biroul doi*, faimosul serviciu de informaţii şi contrainformaţii, adică de spionaj şi contraspionaj, pe numele adevărat, care poate să înfioare pe orice om mai temător, din cei ce întorc capul în altă parte cînd trec pe lîngă o cazarmă. Cred că avea un chestionar învăţat pe dinafară, ne bombarda cu întrebările, fără ezitare şi fără pauză. Cuvîntul bombarda s-ar putea să sugereze ideea de răcnet şi brutalitate, l-am folosit fără să-mi dau seama că nu se potriveşte : era un om politicos, ni se adresa cu deferenţă, vorbind aproape în şoaptă. Dar tocmai şoapta lui, într-un birou pe unde probabil treceau zilnic duzini de spioni arestaţi şi alte duzini de agenţi informatori, mă făcea să cred că ni se atribuia o vină gravă, învăluită într-un mister impenetrabil, fiindcă noi înşine, vinovaţii, nu-i cunoşteam nici natura, nici proporţiile.

Interogatoriul, în prezenţa unui secretar care bătea la maşină răspunsurile noastre, n-a durat decît o jumătate de oră, era un act de rutină, se derula repede şi fără piedică. Pe urmă anchetatorul ne-a lăsat singuri altă jumătate de oră ; bănuiam că în acest timp cerea informaţii. Despre Odor nu ştiu unde putea să se intereseze, nu cred că ţineau fişe pentru toţi cetăţenii, cu mine era mai uşor, Statul-Major mă avea pe listă, mobilizat pe loc la *Pasul Istoriei*. Eventual puteau să telefoneze la ziar, cu discreţie, să afle dacă nu cumva sînt dispărut, şi ce se vorbeşte despre mine. De vorbit îmi închipui că se vorbeau multe, dar nu ceva care să intereseze vreun *birou doi* din lume, speram ca nimeni din colegii mei să nu mă bănuiască de o faptă infamantă ca spionajul.

Întors, anchetatorul rămase în spatele biroului, fără să se aşeze, ţinîndu-şi bărbia în mînă, într-o atitudine gînditoare.

— Da, spuse după cîteva clipe. Toate sînt lămurite. Mai rămîne să se descifreze mesajul.

Mesajul, adică Adelaide, sau Divinitate, tocmai se analiza, la biroul cifrului. Am aşteptat cam un sfert de oră cu sufletul la gură. Şedeam pe scaun dar parcă sub mine

era un grătar cu jeratic. Anchetatorul, rămas tot în picioare, își duse iar mîna la bărbie, stătu așa pînă ce sună telefonul ; îl chemau, am presupus că la cifru. Se întoarse repede cu Adelaide în mînă, ținînd-o de un colț de parcă i-ar fi făcut teamă. Era încurcat, dar, spre cinstea lui, trebuia să spun că i-am văzut pe față un semn de mulțumire ; părea că fusese îngrijorat de situația noastră.

— Nu. Nu s-a descoperit nimic ; pentru mine nu mai există dubiu. Dar domnul colonel nu-i convins, vrea să vă vadă.

Colonelul, albit fără să fie un om prea în vîrstă, cred că știa să citească pe fața oamenilor ce au în minte ; era una din principalele însușiri care i se cereau în relațiile lui cu spionii. Ne-a privit cîteva clipe, cam lungi pentru mine, cu ochii cînd la unul, cînd la altul. Avea o mustață albă, stufoasă, cum nu se mai poartă în secolul nostru. Stăteam în stînga lui Odor, de cîte ori întorcea capul spre mine colonelul se trăgea de mustața dreaptă, și invers. Ar fi putut să pară un gest comic, dacă n-aș fi știut că în acest timp ne judecă, și soarta noastră depinde de impresia pe care i-o făceam. Judecînd după fizionomia lui, cred că nu îi făceam o impresie proastă, știam și eu să citesc pe fețele oamenilor. Apoi, fără o vorbă a întins mîna, a luat hîrtia suspectă și a început să parcurgă portativele. Presupuneam că în meseria lui trebuia să cunoască multe, chiar și muzică. Avea un dubiu, era evident, prea o examina cu atenție, fusese mai ușor cu fizionomia noastră.

Știam că spionii folosesc fel de fel de șiretlicuri ca să-și transmită mesajele, anunțuri la Mica publicitate din ziare, texte nevinovate în aparență : „vînd apartament", sau „doresc corespondență cu o domnișoară de bună condiție." Foarte uzitate erau jocurile de cuvinte încrucișate, rebusurile sau șaradele. Atunci, de ce nu și notele muzicale, cu posibilități multiple, prin combinarea între ele a caracteristicilor, tonalitate, tempo, nuanță ? E ceea ce probabil gîndea colonelul, cu ochii pe portative. Apoi ne spuse, cu politețe :

— Vă rog să stați jos, o să dureze. Doriți cafea ? Dulce, sau amară ?

Într-o jumătate de oră veni inspectorul fanfarelor militare, chemat cu telefonul. Avea același grad cu colonelul, probabil aceeași vîrstă, numai că părea mai tînăr, datorită

părului viguros şi negru. Nu era cazarmagiu, ci un muzician cunoscut, dirija din cînd în cînd Filarmonica. Armata îl angajase, cu contract, să îmbunătăţească fanfarele, şi îi conferise un grad corespunzător cu funcţia, pe care nu-l avea în realitate, fiind numai sublocotenent în rezervă. Îl cunoşteam, dar nu personal, îl vedeam la concerte. Cu puţini ani înaintea războiului făcuse o demonstraţie monstră, adunase pe un stadion din Bucureşti o fanfară de şapte sute de persoane, selectate din toate muzicile militare, şi o pusese să cînte muzică simfonică, fără instrumentele cu coarde, indispensabile, vioara, viola şi violoncelul, înlocuite cu trompeta, fliegerhornul şi alte alămuri. Nu se lipsise însă de contrabas, adunase vreo şapte, nu se auzeau, dar probabil umpleau nişte goluri, pe care le-ar fi simţit numai urechile rafinate. Oricum, fusese un mare spectacol, n-am să uit niciodată seara aceea de vară, cînd pe stadionul unde după-amiază se jucase fotbal, în strigătele mulţimilor din tribune, au răsunat cele şapte sute de instrumente, acoperind huruitul tramvaiului şi alte zgomote de pe stradă. Repertoriul era ales să se potrivească unui asemenea ansamblu, începea cu uvertura la *Tannhäuser*, şi se încheia cu *Uvertura solemnă, 1812* de Ceaikovski. Sunetele înăbuşite, grave şi misterioase ale primei mişcări, aşa cum se ridicau din mijlocul stadionului acoperit de întuneric, numai cu luminiţele de la pupitru, ca nişte stele, păreau că vin dintr-o lume imaginară, de legendă germanică, înclinare obişnuită la Wagner. Chiar dacă partea aceasta, extrasă din *Corul Pelerinilor*, nu acoperea întreg tumultul unui oraş ca Bucureştii, nimeni nu mai putea să-l simtă ; unii captivaţi de muzica în sine, emisie a şapte sute de instrumente, care, deşi în surdină, lăsau să li se simtă forţa enormă ; alţii, cunoscătorii, intrigaţi de compunerea unui asemenea ansamblu, atenţi să-i descopere cusururile. Între timp sunetele creşteau, parcă se pregătea o furtună, oamenii ascultau cu respiraţia oprită, cu un fel de neliniişte, pînă ce nişte baiere se rupseră şi vîntul, un ciclon, îşi dădu drumul în bubuituri ascendente, ca o trombă, ameninţînd să ridice în aer toată mulţimea încremenită. Cred că multora le era frică.

Despre uvertura lui Ceaikovski n-aş mai avea ce spune, parcă era comandată pentru această formaţie. Petardele, prevăzute în partea finală, ca să întărească acordurile gi-

gantice, nu pot fi folosite în sălile de concert, le înlocuiește cum poate toba mare. Aici însă erau petarde adevărate, explodau cu flacără în spatele fanfarei, făcînd să se ridice fum și miros de pucioasă.

Petarda nu-i un instrument muzical, să-l mînuiești cu precizie ; ea explodează la nimereală, cînd arde întreg fitilul, pe care nimeni nu știe să-l măsoare, și chiar de-l-ar măsura, cum ar putea să-i dea foc tocmai în clipa potrivită ? De aceea bubuiturile cădeau între acorduri, păgubind efectul scontat, dînd în schimb impresia de învălmășeală, de bătălie adevărată.

Atunci m-am gîndit la un aparat, simplu, care să provoace explozia electric, de la distanță. Ceea ce ar putea să facă însăși dirijorul, să aibă în față o claviatură, cu o clapă pentru fiecare petardă. Ideea, nebrevetată, poate s-o ia oricine, pentru un concert în aer liber, fie și cu o formație mai mică.

Dirijorul nu s-a acoperit de glorie, dar nici n-a fost luat în derîdere. În ceea ce mă privește, am socotit că era un om inteligent și cu fantezie, de aceea mă uitam la el cu încredere, în timp ce examina hîrtia cu note muzicale. Pe urmă ridică din umeri.

— S-ar putea să fie ceva cifrat, dar nu vă mai bateți capul, n-o să puteți dovedi niciodată. Lăsați oamenii în pace !

Soluția nu-i convenea colonelului :

— Cum adică, să fim la cheremul spionilor ?

Dirijorul zîmbi, puțin malițios și răspunse, cu un bun simț care mi l-a făcut foarte simpatic :

— N-o să stîrpiți voi toți spionii. Trebuie și ei să trăiască !

Să spui aceste cuvinte într-un birou de contrainformații, mi se părea de-o îndrăzneală primejdioasă ; cu un asemenea subiect nu se fac glume. Îi eram recunoscător, regretam că ideea cu aparatul de explodat petarde nu-mi venise înaintea concertului, i-aș fi cedat-o cu dragă inimă.

Colonelul se pregătea să riposteze, roșu la față, cînd sună telefonul. Ridică receptorul, ascultă, luînd o poziție reverențioasă, pe urmă răspunse :

— Prea bine, domnule general ! Îndată.

Generalul era chiar șeful Marelui Stat-Major, și vroia să ne vadă. Cînd am intrat, cuprins de o nouă îngrijorare, l-am văzut pe Alion, așezat într-un fotoliu în fața biroului. Nu s-a ridicat, mi-a făcut cu mîna un semn amical ; era palid, poate nu se simțea bine ; dar venise ! Îmi dădeam seama, cu emoție, că mizînd pe el nimerisem o carte bună, o alta mai bună nici nu putea să existe. Pe urmă, înainte de a mă uita la general, am văzut, într-un colț al biroului, o pianină, lipită de perete și, după atîtea emoții nimic nu putea să mă emoționeze mai puternic. Un asemenea instrument în biroul celui mai mare peste Marele Stat-Major al Armatei mi-a confirmat cu prisosință ceea ce văzusem în zîmbetul lui Alion, că trecuse orice primejdie.

— Ia să văd și eu corpul delict ! spuse generalul.

Pe fața lui se ivi un zîmbet.

— Divinitate ! Ce poate să fie divin, dacă nu o femeie?!

Lăsă notele pe birou, se duse la pian și ne cîntă Adelaide, pe dinafară. Execuția lui mi s-a părut puțin soldățească, dar probabil din cauza uniformei și ambianței. Nu prea e potrivit să cînți la pian în uniformă și mai ales într-un birou unde se pune la cale mersul războiului.

17

Pentru noi războiul se dusese atît de departe că l-am fi uitat măcar cîteodată, să nu fi fost camuflajul care ni-l amintea îndată ce cădea seara.

Cineva a avut curajul să spună că singura rațiune a interdicțiilor este aceea de a putea fi încălcate. O fi adevărat, nu m-am gîndit bine, dar parte-mi le respect, chiar dacă sînt absurde, ca să nu am discuții, care mă costă mai mult, fiindcă mă enervează și mă fac să pierd timpul. Cît privește interdicția de a nu lăsa lumina să răzbată din casă, și celelalte reguli ale camuflajului, s-au respectat chiar cînd pentru un timp n-ar mai fi fost nevoie de ele. Patru ani am trăit în întuneric. Lumina din casă, ascunsă de

obloane sau de perdele negre crea în interior o viață nefirească, vedeai obiectele din jur și oamenii, dar totul părea nereal și provizoriu. În asemenea condiții, locuința devenea o închisoare ; ca să evadezi din ea însemna să trăiești în beznă. Mai rău era că, încetul cu încetul, întunericul devenea o obișnuință, care sfîrșea prin a-ți denatura condiția omenească, formată în secole de civilizație. Dar și mai înainte, în vremurile preistorice, cînd nu se cunoștea nici măcar opaițul, a existat focul care făcea noaptea mai feerică decît lampadarele citadine. Și astăzi, un foc pe marginea drumului, sau în poiana unde cineva își întinde cortul, e o serbare, natura se bucură de ea odată cu omul, se transformă într-o sală de bal fascinantă, drapată cu falduri de catifea neagră. Odată cu întunericul alungat de flăcări, nu dispare misterul nopții, ci devine cu atît mai dens cu cît este focul mai mare și poate să bată pînă mai departe. De mirosul fumului și trosnetul vreascurilor aprinse nu vreau să amintesc, acum e vorba numai de simțul văzului. Ochii sînt vii numai pe lumină, cînd cade întunericul orbesc, ar putea să lipsească.

Așa trăiam sub camuflaj, bîjbîind ca orbii, căutînd marginea trotuarului, marcată cu vopsea albă. Felinarele nu dădeau lumină, ci doar puneau pe trotuar o pată albastră, păreau faruri în agonie ; dar navigam spre ele, ca pe o mare întunecată. Prin locurile unde nu erau nici măcar aceste repere, strada se umplea de licurici palizi, sclipind la intervale ; oamenii umblau cu lanterne electrice, erau o obișnuință, le luau cu ei odată cu cheile casei, le aprindeau din cînd în cînd, să scoată din întuneric spațiul pe care îl străbăteau în următoarele două sau trei secunde.

Mi s-a întîmplat uneori să mă prindă noaptea departe de casă și să nu am lanterna la mine. Departe e o noțiune relativă, pe întuneric distanțele se dublează, se triplează, trezesc teama că pot deveni infinite. Așa simțeam, cînd intram în beznă, pe străzi neluminate, în nopți fără lună și fără stele. Mergeam pipăind cu mîna gardurile și zidurile caselor ; la intersecții, unde rămîneam fără nici un sprijin, traversam strada la nimereală, și după un număr de pași începeam să caut buza trotuarului cu piciorul, atent să nu mă împiedic. Uneori, la o fereastră acoperită cu perdele negre, unde se desena pe margini, o liniuță de lumină, vizibilă numai de aproape, se auzeau glasuri, ames-

tecate cu muzică, de la un patefon sau de la radio, se simţea mişcare, era petrecere ; oare societatea aceea veselă mai ţinea minte cum e noaptea dincolo de zidul casei ?

Mă intrigau ferestrele de unde nu răzbea nici un zgomot, tăcerea îmi trezea o emoţie, mă întrebam ce se întîmplă cu oamenii, complotează, dorm sau fac dragoste. Odată mi-a ajuns la ureche, destul de limpede, un sunet cunoscut, de timpani, trei bătăi scurte şi una lungă, în ritmul primei teme din simfonia *Destinului*. Un om căuta radio Londra, prinsese semnalul prea tare ; pe urmă micşoră brusc sunetul, dar tot mai auzeam prin geamuri, prin ziduri, sunetele acelea, obsedante, venite de la o distanţă atît de mare. Ştiam că mulţi oameni, aproape toate cunoştinţele mele, şi alţii, necunoscuţi, stăteau acum aplecaţi peste aparatele de radio, căutînd acelaşi post, care se anunţa cu semnalul lui dramatic, necunoscut numai surzilor. Pentru mulţi oameni, radio Londra a fost în acei ani singura hrană a speranţei lor zdruncinate.

Pe lîngă lanterna electrică, apăruse, odată cu camuflajul, o jucărie care dădea un pic de lumină ; era un mic dinam, se ţinea în mînă şi funcţiona prin strîngerea pumnului, repede şi energic, peste o manetă exterioară. Era obositor, în schimb te scutea de baterie. Lumea îl botezase „Muncă şi lumină", după numele unui teatru fundat de curînd, „Muncă şi voie bună".

Maşinăria scotea un sunet, caracteristic, prin care recunoşteai că vine un om, înainte de a revedea lumina. Pe lîngă licurici, acum strada era populată şi de greieri, al căror ţîrîit se suprapunea peste semnalul de la radio Londra.

Altminteri, viaţa decurgea aproape ca în vreme de pace; războiul intrase într-o fază abstractă.

Desigur, pe front mureau oameni şi cădeau răniţi care umpleau spitalele de campanie. Acea lume torturată de urletul tancurilor, de bubuitul tunurilor, sfîrtecată, răpusă, înotînd muribundă prin noroaie şi prin zăpadă, era atît de departe că devenea închipuire, sau nici măcar atîta.

Restaurantele gemeau de lume, mai ales sîmbătă seara, cînd se făceau chefuri pînă la ziuă. Nu pot spune că pretutindeni, fiindcă n-am fost în toate locurile, s-a întîmplat, poate, să umblu prin cartiere mai animate. Dacă este să iau un exemplu, îl aveam chiar lîngă casă, un restaurant

cu grădină, vestit la vremea lui, „Bucureştii de altădată". Am văzut oameni mîncînd cu lăcomie friptură pe taler de lemn, unşi pînă la urechi cu grăsime. Alături zăceau bateriile cu vin şi sifoane, îngropate în gheaţă. Acest tablou pe care nu-l descriu mai departe, căci ar însemna să repet aceleaşi imagini, m-a frapat atît de tare şi mi s-a întipărit atît de puternic în minte, încît a devenit o sinteză. În ea sînt cuprinse toate localurile unde se bea şi se mănîncă, în sfîrîitul grătarului şi în cîntecele lăutarilor. Şi grădinile de vară, proaspăt stropite, mirosind a lut ud şi a petunii, cît timp nu le înăbuşe mititeii şi fleicile !

Se mînca mai degrabă pe întuneric, din arbori sau de pe pergole atîrnau beculeţe albastre, care dădeau numai atîta lumină cît să nimereşti gura cu furculiţa. Cînd chelnerul venea la plată, se folosea de lanternă, ca să poată aduna cifrele, şi îi venea foarte uşor să le măsluiască, numai el putea să vadă ce scrie. Unii oameni ştiu să tragă folos şi dintr-o dificultate, cum sînt cei care fură de la foc, sau, într-o categorie mai infamă, jefuitorii de cadavre.

Vara, în sălile de spectacol era zăpuşeală, oamenii îşi făceau vînt cu jurnalul. După un timp de interdicţie, se dăduse drumul la grădinile cinematografelor, unde, deşi între ziduri, venea ceva din răcoarea nopţii. Condiţia era să se întindă o pînză de camuflaj de la cabina de proiecţie pînă la ecran, ca să acope fascicolul de lumină. De acoperit cu totul nu putea fi vorba, cineva vroia să se afle în treabă, vreunul mai mare la Apărarea Pasivă, şi poate îngăduinţa lui nu rămînea nerăsplătită ; un alt fel de a trage foloase dintr-o dificultate.

Tot ce am spus despre camuflaj ar putea să pară tolerabil, dacă nu s-ar pune la socoteală durata. O zi, o săptămînă, o lună înduri greu, dar nu dă naştere la obişnuinţă ; pe urmă omul îşi poate regăsi uşor condiţia lui firească de a-şi trăi viaţa. Însă patru ani de întuneric continuu lasă urme, le simţi abia după ce se face lumină. Clipeşti, nu-ţi vine a crede, şi, poate fără să-ţi dai seama, dacă nu eşti atent la tot ce se întîmplă în taina fiinţei tale, rămîi cu o arsură în suflet. Am simţit-o multă vreme după ce se terminase războiul, o simt şi astăzi dacă-mi aduc aminte.

18

Pe cît de înflăcărată poate fi o femeie cînd iubește un om, pe atît de crudă devine cînd și l-a scos din suflet. Ea nu mai păstrează nici o fărîmă de reținere cînd se dăruiește, la fel cum nu e capabilă de nici o clemență cînd se refuză. În omul căzut, femeia lovește cu barda. Ceea ce eu, unul, aprob, fiindcă nu-mi plac lucrurile făcute pe jumătate.

Spun acestea după destule observații și meditații, cărora le adaug informația directă, cînd o femeie și-a deschis sufletul și mi-a mărturisit reacțiile ei într-un caz și în altul. Totuși, nu fac din afirmațiile mele o regulă, după cum nu voi face nici în ceea ce urmează.

Cred că bărbații, chiar în marile lor acte de iubire, păstrează o cîtime de reținere. Nu înseamnă că așa își înfrînează sentimentele, ci le supraveghează. Căci rațiunea nu-i o piedică în calea iubirii ; uneori, la oamenii dotați, poate fi un adaos, locul înflăcărării îl ia profunzimea. Din această profunzime, cînd ea este consumată, se naște clemența. Un bărbat nu devine dur cu o femeie cînd n-o mai iubește ; o menajează, o ajută să uite.

Și iarăși, nu fac o regulă, sînt și brute, destule. Reguli nu se pot face cu oamenii, ci numai cu lucrurile, stabile.

Aceste reflecții mi-au fost necesare ca să definesc abnegația Despinei pentru Ernest, aviatorul rănit la frunte.

La data cînd încep faptele, Despina era măritată de șase ani, după o logodnă care durase și ea un an, din cauza formalităților pe care trebuia să le îndeplinească viitorul ei soț, Teofil ; dificil în aceste formalități era doar să obțină dispensă de zestre. Despina nu avea dota prevăzută de regulament ca să se mărite cu un ofițer din garda palatului. Părinților ei timpul de așteptare li se păruse o umilință, ar fi fost mai demn să strice logodna ; fata însă se opunea, era îndrăgostită, și pe deasupra avea un statut privilegiat, se bucura de libertatea conferită de căsătorie, fără să aibă și obligațiile. Nu era o frivolă, dar cărei fete la nouăsprezece ani nu-i place să meargă fără oprelişte la baluri, la spectacole, la schi sau la mare, să-și îngăduie toate distracțiile și plăcerile, sub protecția unui om de în-

credere ? Anul acela fu un timp de zburdălnicie, şi din partea ei ar fi putut să se prelungească încă o dată pe atîta.

Alexandrina avea dreptate, Despina începuse prin a se îndrăgosti de uniforma lui Teofil ; însuşirile lui le descoperi mai tîrziu, dar fără să-i mărească prea mult dragostea ; poate doar o făcuse mai clară.

Teofil nu era singurul blond dintre fiii domnului Alcibiade. Avea însă firea cea mai gingaşă, care se atribuie de obicei celor cu părul şi faţa bălaie, ca fiind culori mai tandre decît ale celorlalţi ; mi se pare că aşa şi este, dar încă o dată, nu fac o regulă. M-ar dezminţi Odor, tot blond, şi blînd în purtarea cu oamenii, în schimb de o duritate cumplită faţă de el însuşi.

Teofil, silit de împrejurări, de sărăcia rămasă după moartea domnului Alcibiade, făcuse o şcoală de ofiţeri, cea mai aspră din cîte pot să-mi închipui. Îndurase viaţa dură şi riguroasă, o viaţă fără cruţare, o ştiu şi n-o pot numi mai bine ; ar fi putut să-i schimbe firea, să devină şi el dur şi necruţător, numai că natura lui fusese mai puternică decît toate acele încercări aspre, le îndură cu un zîmbet concesiv, şi rămase ca înainte. Spun drept, ca unul care făcusem aceeaşi experienţă, că n-am înţeles cum privirea lui albastră, atît de senină că prevestea mereu vreme bună, nu se înnourase. În ochii de culori închise, furtuna, chiar dacă începe, nu are cum să se vadă, pe cînd în cei albaştri cerul întunecat se răsfrînge ca într-o oglindă şi îi posomorăşte.

Dacă Despina era mult prea frumoasă, cum spunea Alexandrina, ceea ce am ajuns să cred şi eu după ce am privit-o mai bine, Teofil avea în el prea multă tandreţe.

Prin tandreţe nu înţeleg ce înseamnă cuvîntul la origine, blîndeţe şi unduire, ca să nu spun chiar moliciune ; e un cuvînt uşor să fie interpretat neconvenabil. În interpretarea mea, tandreţea este un fel al omului de a-şi manifesta ataşamentul pentru fiinţa care i-a încălzit sufletul, şi, mai mult decît în gesturi şi în cuvinte de dragoste, constă într-o stare de dăruire, un transport de efluvii, un bombardament invizibil de celule dintr-o viaţă în cealaltă, ca în fenomenul galvanoplastiei, cînd un obiect scufundat într-o anumită baie se acoperă cu particule infime dintr-o altă materie — pentru exemplul meu aleg aurul, — pe care

curentul electric le aduce de la distanță. În esența ei, tandrețea nu-i un act de atingere, ci de aurire ; prin ea, dragostea devine mai prețioasă.

Și totuși, în pofida acestei mari forțe și științe de a se dărui, bărbații care nu sînt prevăzători să-și dozeze tandrețea, ci și-o consumă încontinuu, pot ajunge într-o stare de inferioritate față de cei preocupați în primul rînd de *atingere*, poleirea lăsînd-o pe planul al doilea, sau chiar ignorînd-o.

Despina era poleită cu aur de tandrețea lui Teofil, cînd alt om smulse de pe ea această haină de preț, și îi atinse pielea.

Îmi amintesc de convorbirea ei cu Ernest, despre pluralul cuvîntului bărbat, privind iubirile unei femei. Ernest era cu adevărat al doilea în viața ei, și prima oară după șapte áni de dragoste, cînd nu se gîndise niciodată la comparație, își dădea seama ce însemna unul pe lîngă celălalt.

Teofil era tandru în toate manifestările lui față de ea ; de dimineața pînă seara ; și noaptea. Ea se simțea cu adevărat ca într-o baie de aur, molatic și dulce, care nu se aspreşte și nu se oxidează. Îi era bine, de aceea atîta timp nu se gîndise la altul. Acesta apăruse într-o postură grandioasă, care la început o uimise, apoi o subjugase. Prin toate ale lui, adăugîndu-i-se împrejurările, concretizate de o rană la frunte, Despina îl punea mai presus de oricare altul.

Simți de la început ce dorea să i se întîmple, nu recurse la nici o apărare fățarnică, nu merse la biserică să se roage pentru virtutea ei, cum fac atîtea femei, și mai ales cele din literatură. Pe cîte din aceste ființe chinuite de diavol nu le-am urmat invizibil în biserică, am îngenunchiat în spatele lor și le-am șoptit ca diavolul însuși : „Dacă dorești, de ce te aperi ?“ Nu socotesc deloc că așa mi-am încărcat sufletul cu un păcat, sînt sigur că ele n-au avut nevoie de sfatul meu, hotărîrea lor era luată înainte de a intra în biserică.

Și dacă lupta între ispită și virtute continuă de secole, cum poate a existat în milenii, de ce nu a căzut în desuetudine ? Și astăzi sînt femei care strîng în pumn batista plină de lacrimi și se roagă cerului să le apere.

Despina era curioasă, și în același timp neliniștită de ceea ce avea să se întîmple. Nu se gîndise niciodată ce

deosebire ar putea să fie între un bărbat și altul. Nu fiindcă vroia să fie castă pînă și în gînduri ; ci îi lipsea imaginația. Lipsa avea să dispară odată cu noua ei experiență.

Dar nu se așteptase ! Nu se gîndise cît ar putea să fie atît de altfel. Era atît de altfel încît nu se mai recunoștea pe ea însăși, i se părea, în adevăratul înțeles al cuvîntului, că în locul ei venise alta, sau se născuse a doua oară.

Deprins cu femeile, cultivîndu-le, Ernest al ei simțea ce așteaptă una și ce așteaptă alta. Dar nu socotea că trebuie să se adapteze la stilul lor, ci le impunea stilul lui, chiar dacă știa că pe unele putea să le contrarieze în primele clipe.

Începu fără tandrețe, precis și direct, ca o invazie. Deși ar putea să nu pară potrivit întru totul, păstrez cuvîntul, fiindcă aceasta fu senzația Despinei, că o forță neașteptată și neînchipuită o cotropește, născînd în ea voluptatea înfrîngerii care, prin bucuria întregii ei ființe, devenea o victorie. Acestea sînt clipele cînd o femeie, învingătoare și învinsă poate să scoată țipete și mugete animalice. Despina le comprimă în cavitatea lor de origine, mai mult dintr-un simț estetic decît din pudoare, și voluptatea crescu, în loc să scadă. Fu prima ei învățătură la această lecție. Ca și marile dureri, marile înfiorări ale trupului trebuie să rămînă neexprimate. Iar dacă totuși se exprimă, nu am să spun că scad în intensitate ; dar nici nu cresc, e doar o iluzie.

În orele următoare avea să-și analizeze senzațiile, la început înregistrate ca o încătușare agresivă, se simțea prizonieră, ceea ce nu i se întîmplase în nici o împrejurare din viață, totdeauna fusese convinsă că nu depinde decît de ea însăși, chiar și atunci cînd era mică. Făcea tot ce i se cerea, convinsă că nu se supune decît unei voințe proprii ; acasă, la școală, în toate relațiile cu oamenii, prevedea ce i se va impune să facă, și în spiritul ei lua inițiativa, era pregătită, aștepta cuvîntul doar ca pe un semnal de pornire. Chiar și banii de buzunar pe care îi primea de acasă, socotea că și-i dă singură. Niciodată nu se gîndise că depinde de altcineva, sau că ar putea să depindă. Cu bărbatul ei, de cînd se cunoscuseră, de la primele plimbări pe stradă, și-n ce urmează, apoi în anul de logodnă și în

șase ani de căsătorie nu cunoscuse nici o constrîngere, fiindcă erau concesivi și unul și altul ; el prin temperament, ea prin instinctul tactic născut încă din copilărie. Nu era nevoie ca unul din ei să cedeze într-o dispută, fiindcă nu existau dispute. În acest fel, Despina își crease o viață atît de independentă, că uneori devenea monotonă, dar se străduia să nu vadă, din orgoliu, să nu admită că în stilul ei ar fi vreo lacună.

Acum, prima oară, simți că depindea de altul, atingerea posesivă a unui străin deveni instantaneu o descărcare electrică, acea forță atît de rapidă căreia nu-i trebuie nici o milisecundă ca din clipa cînd se ating două fire, să se aprindă becul ; în cameră, sau în tot orașul, în toată lumea. Toate fibrele ei anatomice se transformară în conductori electrici, care convergeau în mai multe locuri deodată, cu o senzație simultană în tot trupul. Ea, care se bizuia în relațiile cu oamenii pe intuiții, care știa dinainte ce i se va cere, acum trăia ceva ce n-ar fi intuit niciodată ; fiindcă era neprevăzut, îi depășea limitele imaginației de la o depărtare infinită. Nu mai putea să judece, ei doar să simtă.

Judecă abia după aceea.

Erau alături, cu fața în sus, el o ținea cu un braț pe sub umeri. Primul ei gînd fu că Teofil, atît de tandru în toate gesturile lui, nu o ținuse niciodată așa, și ei nici nu i-ar fi plăcut, era un gest de stăpîn care își prelungește posesiunea. Brațul părea că n-o va elibera niciodată.

Fără să se elibereze de acest gînd, pe care brațul lui i-l ținea viu în minte, o străbătu un rîs lăuntric, o scurtă clipă de isterie care, dacă s-ar fi exteriorizat, devenea vulgară : își dădu seama că erau în patul ei de acasă, și el ocupa un loc pe care Teofil nu-l ocupase nici pe departe cu atîta forță, și nici nu-l prelungise atît de posesiv, că ea acum dacă vroia, n-ar fi putut să se ridice. Teofil, adică soțul ei, însoțitor în viață, îi săruta mîinile, umerii, grumazul, genunchii, gleznele, o acoperea de gingășie din tălpi pînă în creștet. Dar niciodată nu o ținuse cu brațul pe sub umeri.

Despina nu îndrăznea să se miște, cît timp el nu slăbea gestul de posesie. Alteori, gîndul că nu poate să-și impună voința asupra cuiva ar fi scos-o din fire. Nu vroia să-și dea

seama de cînd stătea așa, alunga din minte ideea de timp, și toate celelalte idei, rămînea una singură, că nu trebuie să facă nici o mișcare.

El întoarse capul încet, îi atinse umărul cu bărbia, se întinse puțin și, ușor, îi sărută părul lîngă tîmplă. Despina simți a doua oară curentul electric, acum însă în inimă. Ce cuprindea acest gest, în forma lui atît de simplă, care totuși o tulburase în profunzime ? Cuprindea tot ce avea ea nevoie, fără să aștepte declarația lui de recunoaștere și de recunoștință. Găsea în ea ceea ce dorise, și îi răspundea cu recunoștința lui, atît de simplu și elocvent exprimată, cu un sărut mic lîngă tîmplă. Orice vorbă ar fi fost oribilă, fiindcă întrerupea starea de dragoste, confirmată de brațul care o ținea pe sub umeri.

Al treilea gînd al Despinei, după actul ei de incastitate, care, lucid privindu-l, surpa în viața ei cam tot ce trăise, nu fu deloc spaima pentru cele întîmplate, ci o alta, neprevăzută și mult mai puternică, spaima că faptele ar putea să se oprească aici, fără nici o urmare, adică să se termine după o noapte. Sîngele i se răci atît de brusc, încît el simți și trase cuvertura, s-o acopere. Chiar și acest gest, care putea fi un simplu act reflex, de protecție, i se părea la fel de tandru ca sărutul de lîngă tîmplă și îi mări panica. Nu-i trecuse niciodată prin minte că un bărbat ar putea să-i fie indispensabil. Fiindcă singurul pe care îl cunoștea îi era ataşat din prima lor tinerețe, îl socotise bunul ei, perpetuu, fără nici o urmă de îndoială ; era imposibil ca într-o zi el să nu mai existe, pentru ea era imposibil chiar să și moară. Nu se întrebase niciodată cum ar fi viața fără el, fiindcă o asemenea viață nici nu putea fi concepută.

Spaima venise brusc, în suflet și în trup. Se gîndi: mai întîi în trup, prin trup îl cunoscuse, și gîndul că faptele puteau să se oprească aici, la o singură întîlnire, o paraliza, o făcea incapabilă să simtă altceva decît că ar fi fost mai mult decît insuportabil, ar fi fost sfîrșitul lumii.

Prima oară în viață, Despina își dădu seama că era învinsă. Abia acum devenise femeie, și rămăsese monogamă, fiindcă nu mai cunoștea alt bărbat decît pe cel de alături. Începu să plîngă, cu voluptate.

19

Numai eu ştiam că zilele lui Alion aveau un termen nu prea îndepărtat. Fiindcă nu suferea fizic, şi fiindcă îl vedeam senin, izbuteam să mă port ca şi cum între noi nu aştepta moartea. Îmi dădeam osteneala să nu-l contrariez cu ceva, şi să-i îndeplinesc toate dorinţele. Aveam un rol trist, mă gîndeam mai ales cînd rămîneam singur, dar nu m-aş fi derobat, contractasem o datorie, ar fi fost oribil să nu merg pînă la capăt. Abia azi îmi dau seama că rolul acesta mi-a îmbogăţit viaţa şi mi-a lungit-o, într-un fel pe care nu vreau să-l explic, deşi n-ar fi imposibil ; cineva, poate, o să-şi închipuie cum, dar nu-i nevoie să spună şi altcuiva.

Poeziile lui Alion erau risipite prin ziare şi reviste literare, sau zăceau aruncate prin casă. Ştiind detaşarea lui faţă de ele, nu m-am gîndit că ar trebui strînse într-un volum, nici măcar ca să-l aibă alături pe patul de moarte. Pe el îl interesa numai săvîrşirea actului poetic, nu şi dezvăluirea lui în public. Satisfacţia şi-o găsea în timp ce îşi trăia versurile, înainte de a le scrie. Ce se publicase pînă acum se obţinuse de la el cu şiretlicuri, uneori cu complicitatea mea, ceea ce dovedeşte că nici eu, atît de apropiat de el, nu îl cunoşteam bine.

Ideea de a-i aduna poeziile şi a le publica într-un volum fu a lui Jordie, ultimul la care m-aş fi aşteptat, cunoscîndu-i animozitatea pentru înclinaţiile lui Alion, şi pentru natura lui independentă. Mi s-a părut un act nu de mărinimie, ci de dreptate, care m-a emoţionat, făcîndu-mă să mă gîndesc ce puţin ştim despre oameni, şi ce greşit îi judecăm mai tot timpul. Poate Jordie, în brutalitatea şi cinismul lui, avea şi el clipe cînd îl conduceau sentimentele ; cine ştie dacă prin sertarele lui de acasă nu erau rătăcite nişte poezii din tinereţe, pe care poate uneori le privea melancolic.

Nu mă înşelam decît pe jumătate, avea nu doar nişte poezii răzleţe, ci teancuri, şi nu rătăcite ci puse în ordine, alcătuind un volum gata de dat la tipografie. Le ţinuse secret, ca şi aspiraţia lui pentru poezie, nemărturisindu-le nimănuia, ca să nu-şi discrediteze renumele de om al reali-

tăţii, cutezător şi fără frică de nimeni. Deşi visa la un nume de poet, bineînţeles foarte mare, purta pentru acest soi de oameni un anumit dispreţ, socotindu-i incapabili să cucerească viaţa, ţelul lui din adolescenţă. Poeţii de frunte din vremea lui — căci nu se gîndea niciodată la cei din alte generaţii, pentru el fiind abstracţi pînă la inexistenţă, îşi datorau renumele unor circumstanţe favorabile, dar factice : admiraţia publicului, îndeobşte incapabil să judece, şi opinia criticilor, influenţabilă şi incompetentă, cărora li se adăuga recunoaşterea oficială, introducerea în manuale de şcoală, premii şi recompense, dictate de interese politice sau de demagogie ; totdeauna celui care decerne un premiu i se acordă ceva din valoarea premiatului şi devine un fel de naş al acestuia, cu drept la respect şi recunoştinţă.

Meritul seamănă cu un cerc în formaţie, care, dacă s-a închis, merge ca roata la vale. Succesul e o molimă, putînd adesea să devină endemică.

Jordie păstra poeziile pentru ziua cînd avea să atingă culmea aspiraţiilor, să aibă mai multă putere decît capul încoronat al ţării, să-i dicteze hotărîrile sale, respectîndu-i făţarnic doar titlul. Se gîndise mai mult decît la atîta, nu fusese doar un vis, ci o deliberare, şi nu i se părea irealizabil să răstoarne monarhia fără mînă armată, numai cu forţa condeiului, şi să se aleagă Preşedintele ţării. Pe urmă renunţase la această vanitate, îşi dădea seama că o Republică e mult mai greu de condus, şi aduce beneficii mai mici decît un stat monarhic, obedient prin tradiţie, în sînul căruia rolul cel mai rentabil este acela de Eminenţă-cenuşie.

Acestea se întîmplau înainte de a se bănui izgonirea Regelui Carol al doilea, în timpul dictaturii regale, care, atît cît îngăduia cenzura, era privită de ziariştii puternici cu suspiciune. Nici Jordie nu avusese altă atitudine, dar într-o zi schimbă brusc tonul şi scrise un articol glorios închinat regelui, cu fotografia acestuia pe trei coloane, în mijlocul paginii, care nu mai cuprindea altceva, în semn de suprem omagiu. Regaliştii o puteau folosi ca icoană. Desigur, la mijloc era mîna domnului Pretoreanu, dar chiar cei care ştiau ceva, sau bănuiau, nu diminuau cu nimic rolul lui Jordie.

Scrîşnesc din dinţi cînd mă gîndesc că omul acesta a fost socotit profetul vremii sale ; unii, contemporani ai lui, şi alţii, mai tineri, care nici nu erau născuţi atunci şi ştiu de el numai din auzite, cred la fel şi astăzi. O singură prevestire a lui s-a adeverit, înfrîngerea lui Hitler, dar aceasta putea s-o prevadă oricine ştia puţină istorie şi nu era un nazist fanatic. Socotesc că ultimul dintre naivii vremii mele trebuia să-i prevadă sfîrşitul după invadarea Poloniei. Or, Jordie s-a pronunţat abia în 1940, cînd cădea Franţa.

Că adeziunea lui Jordie la dictatura regală fusese una boacănă, urma să se simtă curînd, deşi regele avea să-şi păstreze puterea, tot mai şubredă, aproape un an şi jumătate.

După apariţia faimosului articol, Jordie deveni febril, ceea ce mă laud că am observat din prima zi ; fiindcă un asemenea om era firesc să aştepte recompensa, trebuia să ţii seama că el nu dădea nimic gratis. Dar recompensa întîrzia să vină, fie măcar sub forma unui cuvînt de mulţumire din partea lui Urdareanu, omul de încredere şi purtătorul de cuvînt al regelui. Jordie devenea din ce în ce mai nervos şi mai pămîntiu la faţă. Mă uitam între ochii lui, cînd mă chema cu vreo treabă, sau aşa, degeaba. Poate în privirea mea, încă nou la ziar şi neviciat de atmosfera redacţiei, urmărea să citească opinia celorlalţi. Dar se înşela, mă viciasem şi eu, ştiam să-mi ascund gîndurile şi să spun altceva decît ceea ce aveam în minte. Şi apoi învăţasem să citesc în ochii lui spanchii, în care acum se vedea revoltă şi obidă : „Adică *ei* cred că li se cuvine totul ? Că scriu pentru *ei* de florile mărului ?“ „Ei“ erau cei de la palat, bineînţeles întîi regele.

Într-o zi, cum mă privea aşa, diavolul m-a îndemnat să spun cu glas tare ceea ce bănuiam că aştepta de la mine. Am făcut un pas înainte, m-am aplecat spre el, şi luîndu-mi o fizionomie dispreţuitoare, i-am şoptit răspicat : „Ingraţii !“ Vroiam să adaug : „Lepădăturile !“, dar diavolul m-a tras de mînecă.

Jordie avea cîţiva prieteni despre care nu ştiam limpede cu ce se ocupau, foşti deputaţi, foşti senatori, acum membri prin consilii de administraţie.

În vremurile acelea legea cerea ca societăţile anonime să fie conduse de mai mulţi oameni, în colaborare, numai

ei să poată lua hotărîrile, ei să poarte răspunderea. Îmi vine să rîd ! Şi *Pasul Istoriei* era o societate anonimă, adică proprietate colectivă, numai că grosul acţiunilor le deţinea Jordie, o parte nevasta, alta fiica şi pe urmă frate-su, Vasilescu, administratorul ziarului. Cîte o acţiune sau două, poate şi nouă aveau prietenii care veneau să-l viziteze seara la redacţie.

Şi „Malaxa" era o societate anonimă, compusă cam la fel cu *Pasul Istoriei*, ca toate societăţile anonime. Patronul stătea în umbră, de unde lua hotărîrile. Mi se pare că putea să fie membru în Consiliul de administraţie, sau preşedinţe. Ceilalţi, oameni de paie, se alegeau dintre cei cu o anumită personalitate, cu trecere la guvernele prezente şi viitoare ; dar prea puţini din ei erau folosiţi pentru vreo intervenţie, ceilalţi stăteau degeaba şi încasau banii, numai fiindcă formau un paravan între guvern şi societate.

Doar acei prieteni cunoşteau limpede aspiraţiile lui Jordie ; noi, cei din redacţie, puteam să le bănuim, cînd simţeam forfota din biroul lui, în preajma unei căderi sau remanieri a guvernului. Jordie dorea să fie ministru. Prietenii năvăleau la el, radioşi, îl felicitau, scuturîndu-i mîinile ; „Acum e hotărît ! Ştiu de la..." Sau : „Mi-a spus cutare !..." Numai persoane importante şi sigure !

La palat era convocat Consiliul de Miniştri.

La Jordie în birou consiliul prietenilor beau bere şi mîncau cremvurşti, după tradiţie. Aşteptau aşa, unii ca pe ghimpi, alţii lăţiţi în fotolii, cu satisfacţie, pînă venea comunicatul, uneori abia la miezul nopţii. Atunci Jordie, care îşi mînca tot timpul unghiile, nu mai putea să se înfrîneze, sărea în picioare, apuca scrumiera şi-o trîntea de cristalul biroului. Dar scrumiera nu era de porţelan, cum făcea impresia, ci de fontă emailată. Pe ea scria : „Vivere periculosamente", deviza adoptată de Mussolini, din partea căruia Jordie o primise în dar, pe timpul cînd susţinuse războiul din Abisinia, atît de impopular în ţara noastră. Era ciudat cum nu-şi pierdea şi el popularitatea, după ce combătuse atît de vehement sancţiunile votate de parlament împotriva Italiei.

Blatul biroului de marmură n-ar mai fi avut nevoie de un cristal deasupra, dar Jordie îl socotea ca fiind apanajul miniştrilor, deşi îl mai folosea şi lumea obişnuită, diferen-

ța de clasă marcînd-o numai grosimea și calitatea sticlei. Probabil nu știau nici unii, nici alții că un cristal pe birou nu mărea eleganța mobilei, ci era doar un mijloc, meschin la urma urmelor, de a proteja lemnul (ca mînecuțele de satin ale arhivarilor, folosite spre a nu-și uza mîneca la coate.) Închipuiți-vă cum ar fi un *secretair* sau o masă Ludovic al cîtelea, cu sticlă deasupra !

Cum marmura de pe biroul lui Jordie avea o formă foarte elaborată, o fantezie, unghiuri ascuțite urmate de cercuri sau de elipse și alte desene geometrice, un cristal nu se putea tăia și șlefui cît ai bate din palme. Însă administratorul avea la magazie o duzină, comandate la fabrică, așa că puteau fi înlocuite în cîteva minute, mai puțin timp decît ținea furia lui Jordie, care uneori spărgea două, unul după altul.

Regele abdicase fără să-l facă ministru, fără ca măcar să-l invite o dată la palat, sau în casa doamnei Lupescu, unde Malaxa se ducea seară de seară, să joace pocher. (Și bineînțeles, să piardă.) Jordie se simțea jignit ; deși rău de pagubă ar fi riscat și el o sută de mii, două, la o sumă mai mare nu i se ducea gîndul, deși era informat că alții pierdeau milioane.

Ar fi avut o explicabilă satisfacție că regele sfîrșise prin a spăla putina cu coada între picioare, dacă n-ar fi trebuit să facă la fel el însuși. Istoria intra în derută. Venirea discipolilor la putere, care determinase abdicarea regelui, îl făcuse pe Jordie să se refugieze în Italia, încă din vreme, bineînțeles cu consimțămîntul domnului Pretoreanu, și să ceară protecția lui Mussolini, care îi dăruise scrumiera. Viața lui era într-adevăr în primejdie, discipolii l-ar fi tras în țeapă pentru că îndrăznise să combată doctrina Arhanghelului, condamnînd arderea cărților socotite de acesta indezirabile.

Guvernarea discipolilor fu scurtă, haotică și sîngeroasă. După alungarea lor, Jordie se întoarse în țară, ca și cum ar fi fost plecat în vilegiatură de iarnă. Războiul începuse odată cu venirea verii.

Spre deosebire de domnul Pretoreanu, care nu vedea decît un învingător posibil, sau Hitler, sau Stalin, Jordie nu se îndoia că nemții se vor bate cu rușii pînă ce se vor istovi și unii, și alții, după care nu mai rămînea decît să vină englezii, cu americanii, și să găsească treaba făcută. În

așteptarea acestui sfîrșit convenabil, începu prin a da dispoziții ca, în afara comunicatelor oficiale, în ziar să nu se publice nici un comentariu, nici o informație, nici o notiță nefavorabilă Statelor Unite și aliaților. Cît privește propriile sale articole, acum se mărgineau la generalități sub care însă nu era greu să i se simtă noua orientare. În cîteva rînduri, referindu-se la luptele din Africa și din Pacific, se situă în chip subtil și cu prea puțin echivoc de partea aliaților. Cînd Manfred von Killinger, ambasadorul Germaniei, îi ceru explicații prin ataşatul său de presă, Jordie răspunse că era o neînțelegere și își ceru scuze, dar numai atît, și nu-și schimbă atitudinea. Deși încă puternică și departe de a fi învinsă, Germania își pierdea partizanii ; dezastrul ei putea să întîrzie, și nici nu i se bănuiau proporțiile, dar devenise inevitabil.

Jordie începu să se pregătească pentru ceea ce urma după încheierea păcii. Se știa compromis în politică, exista colecția ziarului, avea să fie scoasă la lumină, dar nu-și făcea o grijă prea mare, orice s-ar fi întîmplat, oricine ar fi luat conducerea țării, un om cu renumele lui era totdeauna de folos, fiindcă aducea după el o masă de cititori destul de importantă ca să apese în balanță la niște alegeri. Că denigrase garanțiile oferite nouă de către Anglia ? Era o pată neagră doar la prima vedere ; altminteri nu spusese decît adevărul, Anglia fiind prea departe și prea primejduită ea însăși, ca să-și mai poată ține făgăduiala. Jordie își făcea de pe acum pledoaria, ca să riposteze, transformînd-o într-un act de acuzare, dacă l-ar fi tras cineva la răspundere. Revedea în gînd tot ce scrisese, cînd de pe o poziție, cînd de pe alta, cîte cauze nedrepte susținuse, în paguba celor pe care pretindea că-i apără, cîte ingerințe săvîrșise, (evita să le numească infame, după cum evita să-și amintească șantajele) și pentru toate găsea justificare.

Totuși, era nimerit să-și pregătească un rol în afara politicii, pentru timpul în care s-ar fi limpezit apele, și domeniul potrivit unde să-și exercite influența, socoti că ar fi cultura. Așa ajunse să se gîndească la poeziile lui Alion, să le adune și să le scoată în volum, cu o prefață de el însuși, făcînd din această apariție atîta timp așteptată un mare eveniment literar și un succes propriu. Apoi Alion, cu simpatiile lui cunoscute pentru lumea anglo-saxonă, și cu relațiile strînse pe care le avea în Anglia și în Ame-

rica, urma probabil să joace un rol important în politica de după război, şi, cum îl ştia cu capul în nori, putea să-l influenţeze cum credea el mai bine, să se folosească de el pentru propria sa ascensiune.

Fără să piardă timpul, ştiind ce mă lega de Alion, mă convocă şi scutindu-mă de orice altă activitate, mă puse să adun toate poeziile lui, să le caut în colecţiile ziarelor şi revistelor, sau la Academie. Iar conducerea acestui act cultural i-o încredinţă fiicei sale, Gloriana, care avea să figureze pe coperta interioară a cărţii lui Alion, printre îngrijitorii ediţiei.

Aceştia erau un istoric şi un critic literar, cei mai apreciaţi în epocă ; ei primiră bucuroşi rolul, nu fiindcă fusese dorinţa lui Jordie, ci din stimă pentru poezia lui Alion, atît de valoroasă şi atît de puţin răspîndită.

Toată lumea literară recunoscuse, fără reticenţă, că apariţia cărţii era un act de cultură. Că după primele articole elogioase unii se năpustiră asupra ei, s-o desfiinţeze, nu m-a mirat, cu toată revolta şi mîhnirea pe care le-am pus în suflet, unde mai stau şi astăzi.

Jordie se socoti în drept să tipărească el cartea, în loc s-o încredinţeze unei edituri consacrate. M-am ocupat de corecturi şi de forma ei grafică. În josul coperţii exterioare, figurează încă o dată numele fetei, simetric cu al autorului, fiindcă editura de ocazie fu botezată *Gloriana*. Odată lansată, Jordie socoti să facă din *Editura Gloriana* un edificiu cultural, care să-i repare prestigiul, dacă avea să iasă ştirbit la sfîrşitul războiului. Într-un ziar concurent apăru, sub formă de publicitate plătită, un interviu cu directoarea editurii, care nu era altcineva decît Gloriana Jordie. Ea anunţa un plan pretenţios, îl ştiu bine, fiindcă eu a trebuit să-l întocmesc, dar nu ascund că l-am făcut în glumă, ştiind cît este de imposibil. Nu ascund nici satisfacţia pe care am avut-o, trecînd acolo cele mai iubite cărţi din cîte citisem ; a fost ca o beţie, cine vrea poate să încerce, nu-i greu : să se creadă într-o noapte director de editură cu puteri depline, şi în liniştea oraşului, să înşire pe hîrtie, ca în vis, toate cărţile care crede el că merită să fie tipărite. E o desfătare de ordin superior, nu costă nimic şi nu aduce nimănui dezamăgiri, ca editurile adevărate.

Ca jocul să fie mai frumos, am pus şi de la mine cîţiva autori străini, inexistenţi, mai ales nord şi sud-americani,

am fabricat niște nume și nu le-a contestat nimeni, nici nu s-a găsit cineva să pretindă o lămurire.

Din cîte manuscrise ne-au venit, la invitația Glorianei, n-am putut să aleg decît un roman polițist, care mi-a dat satisfacție, fiindcă lăsa enigma nedezlegată. Dezlegarea enigmelor este totdeauna o dezamăgire, îți dai seama că ți-ai bătut capul degeaba, pentru ceva care era la mintea cocoșului. Dacă este cineva de altă părere, îl rog să mă înțeleagă : am citit foarte puține cărți polițiste.

Odată cu plecarea lui Jordie din țară, împreună cu toată familia, în 1944, puțin înaintea debarcării din Normandia, a dispărut și editura ; în afară de poeziile lui Alion și de romanul polițist, nu mai tipărise nici o carte.

Pe cînd cartea lui Alion era la tipar, privită de el cu o detașare deplină, lui Jordie i-a mai venit o idee, privind de asemenea domeniul culturii, dar mult mai pretențioasă, după mine cam schizofrenică : să înființeze o Academie independentă.

Într-o seară invită la o agapă, obișnuită în relațiile lui cu colaboratorii, vreo cinci prieteni și vreo zece inși din redacție, dintre cei cu roluri culturale, criticii, literar, muzical și dramatic, apoi eseiști și comentatori, dintre care unii nu sînt uitați nici astăzi. Agapele acestea se organizau periodic prin diferite restaurante și grădini de vară ; lui Jordie îi plăcea să petreacă și să fie adulat cu paharul în față ; înainte de sfîrșitul mesei se ridica să țină o cuvîntare, spontană, potrivită cu ocazia, avînd grijă să plasezе un aforism sau două, pregătite dinainte, care apoi se răspîndeau prin cafenele și redacții. Era un om cult, fără îndoială, dar nu pierdea nici un prilej să mai pună o piatră la temelia școlii sale, unde pretindea să instruiască intelectualitatea română. După aplauze urmau toasturile, elogii la adresa amfitrionului. Masa n-o plătea nimeni.

Agapa despre care este vorba acum a întrunit obișnuiții invitați, la o cîrciumă de pe strada Doctor Felix, cam îndoielnică, dar care, prin vizita lui Jordie acolo, putea să capete renume ; era mania lui, să descopere localuri necunoscute și să le lanseze. Nu cred că primea recompense din partea patronului, față de afacerile pe care le învîrtea el ar fi fost o găinărie. Era numai o ciudățenie.

Venise, ca de obicei, fără nevastă, adusese însă pe acea femeie trupeșă și cu nasul dezagreabil, pe care continuam

s-o confund cu Proserpina Smântânescu, asasinată cu ani înainte. De astădată, fără să se sfiască de prezența acestei femei, o luase cu el și pe fată, Gloriana, cu scopul evident de a-i deschide drumul în cariera pe care i-o alesese. Fata sau era cinică, sau avea principii liberale, fiindcă se purta cordial cu amanta, în vreme ce doamna Jordie rămînea singură acasă.

Nu mai țin minte ce-am mîncat, importantă de astădată a fost cuvîntarea lui Jordie. Dar nu uit vinul, fiindcă a fost o poșircă, acru și aspru ; n-am putut să beau nici un pahar întreg, mi-a stat în gît, unde parcă îl mai simt și astăzi.

Jordie a început, netam-nesam, să lovească în Academia română ; vorbea cu patimă, și chiar dacă în multe privințe avea dreptate, ieșirea lui mi s-a părut suspectă. De aceea am ciulit urechile, convins că urmărea un anumit scop și nu-mi puteam închipui care. N-a trebuit să aștept mult, Jordie a anunțat, fără mai multe ocoluri decît atacul îndreptat împotriva Academiei, că socotește oportun, ba chiar obligatoriu, să fundeze o academie independentă, cu un statut curățat de praf, unde să se grupeze oamenii de merit ai culturii noastre, capabili de creații valoroase, pline de vigoare tinerească : să se termine cu așa-zisa vîrstă a senectuții, care, de fapt edulcorează cuvîntul senilitate.

Enunțul fu primit cu aplauze. Fiecare pe rînd ne-am dus la el cu paharul în mînă, am ciocnit felicitîndu-l și urîndu-i viață lungă, fără să ținem seama că viață lungă înseamnă senilitate ; acum Jordie avea șaizeci de ani. Prietenii l-au îmbrățișat, l-au bătut cu palma pe spate, în semn de admirație.

Mi-am adus aminte că la apariție *Pasul Istoriei* anunța pe prima pagină : „Nimeni din noi n-a împlinit patruzeci de ani !“ Nu știu ce vîrstă maximă preconiza Jordie pentru a fi primit în noua academie, fiindcă statutul n-a apucat să se facă ; din inabilitatea și naivitatea unui participant la agapă, proiectul a căzut în baltă, nu s-a mai vorbit de el niciodată.

Era acolo, printre prietenii lui Jordie, un om despre care n-am știut niciodată ce hram purta pe lume. Derutantă era fizionomia acestuia, foarte distinsă, de patrician roman, cu fața prelungă, fină, cu pielea puțin pergamentoasă, dar nu de bătrînețe, ci datorită structurii lui

ascetice, pe care n-am putut s-o definesc, dacă era o predispoziţie organică şi sufletească, sau una fabricată. Distincţia de patrician, asupra căreia revin ca să nu pară o vorbă fără justificare, nu pornea doar de la trăsăturile feţii, armonioase şi nobile, ci mai ales de la o calviţie totală, un craniu lipsit complet de păr şi fără acea umbră vineţie pe care o lasă briciul în urmă. Căci, spre deosebire de clasele înalte de la Roma care socoteau că pletele şi barba erau semn de barbarie şi drept urmare îşi rădeau capul zilnic, obligaţie elementară de bună-cuviinţă, cum se socoteşte astăzi bărbieritul obrazului, la el pielea despuiată a capului se datora nu unei intenţii, la urma urmelor plictisitoare, ci unei dereglări endocrine, sau poate unei vechi boli de piele ; despre iradiaţii nu se vorbea încă pe vremea aceea. Comparaţia cu bila de biliard este prea uzată, rămîne să spun că avea un craniu ca de fildeş, lustruit şi luciu, cu pielea atît de transparentă, că un ochi atent şi avizat putea să distingă dedesubt îmbinarea dintre oasele capului. Unii spuneau că s-ar vedea şi circumvoluţiunile creierului, dacă ar fi mai dezvoltate. Simplă răutate, nu era vorba de un om lipsit de cunoştinţe şi de inteligenţă.

Care va fi fost numele lui adevărat nu ştiu, nu ştia nimeni, făcea poezii, le iscălea simplu şi sever Petronius, care nu putea să fie decît un pseudonim, dar e drept că se potrivea cu fizionomia lui de senator roman, sau de cenzor. Scria mult, trei sute şaizeci şi cinci de poezii pe an, pe care le publica *Pasul Istoriei*, duminica, în grupaje de cîte şapte, cît zilele săptămînii. În mod regulat, prin luna februarie scotea un volum, cu producţia lui pe anul precedent. Se înţelege că avea o operă considerabilă, un raft de bibliotecă, însă criticii nu se ocupau de el, nu era citat în nici o istorie a literaturii. Din cînd în cînd unele ziare publicau cîte o scurtă notiţă informativă, poate cumpărată cu bani sau cu alt fel de atenţii ; acestea însă nu convingeau pe nimeni şi, fără *Pasul Istoriei*, Petronius, cu toate numeroasele lui volume, ar fi rămas o inexistenţă. În afară că îi publica săptămînal poeziile, Jordie îi consacra o dată pe an o cronică extinsă, jumătate din pagina culturală (importanta pagină a doua) în care analiza ultimul volum apărut, raportat la întreaga operă a poetului, străduindu-se să facă din el un înnoitor neînţeles încă.

În același ton apăreau în ziar, măcar o dată pe săptămînă, articole mai mărunte, toate elogioase, scrise în redacție.

Este cunoscut respectul pe care cititorul obișnuit îl are pentru litera tipărită, și mai ales în ziarele de mare circulație. Am auzit de multe ori asemenea cetățeni încercînd să-și impună o părere cu argumentul că așa scrie în *Universul*. (Pentru cititorii mai tineri trebuie să spun că în epoca amintită *Universul* era ziarul cu cea mai puternică autoritate în lumea mijlocie, care alcătuiește majoritatea populației. Pentru unii cititori, chiar și reclamele căpătau o valoare incontestabilă, odată ce ziarul accepta să le publice.)

Și cu toate acestea *Pasul Istoriei* nu izbutea să-și impună poetul. Jordie putea mai ușor să-și convingă cititorii că războiul lui Mussolini în Libia și Etiopia avea scopul să civilizeze o lume înapoiată, decît să facă din Petronius un mare poet al lumii noastre, gata civilizate. De ce își luase el această misiune n-am înțeles, și nu mi-a explicat nimeni. Că ar fi fost între ei o înrudire îndepărtată nu-i plauzibil, din nici un punct de vedere, începînd cu fizicul, atît de distanțat unul de altul, și sfîrșind cu temperamentul. Apucăturilor lui Jordie atît de grosolane și de brutale, celălalt opunea manierele unui om educat la Viena, în vremea cînd această capitală a Imperiului Habsburgic se socotea, dacă nu primul, măcar al doilea centru cultural din Europa, lăsînd la o parte Londra, mai greu de a fi frecventată și, în consecință, mai puțin cunoscută. Unui obraz negricios, pe care de dimineața pînă seara barba îl făcea să pară mînjit cu cărbune, ochilor șpanchii, părului din cap, creț și sîrmos, ca de maur, atît de încîlcit că nici un pieptene n-ar fi putut să-l descurce, ci numai țesala, Petronius le opunea acurateța fizionomiei lui spîne, care la o asemenea comparație devenea o însușire aleasă, și chiar dacă părea o infirmitate, îl făcea pe om să se deosebească de fiară.

Că unul ar fi fost apropiat de altul prin legi atavice, nu mi se pare posibil, căci și legile acestea au limite, ca de pildă în comparația care se face între pisică și tigru.

De origine transilvăneană, s-ar fi putut ca la numele lui adevărat Petronius să fi avut o particulă de noblețe. Oricum, purta un inel cu blazon, care, deși nu l-am des-

cifrat, n-am avut ocazia, îmi lipsea și priceperea, am presupus că era un însemn heraldic. Cred că exista în el o mîndrie de castă, care însă nu supăra pe nimeni, și într-un fel devenea evidentă fiindcă nu pomenea niciodată de titlurile lui, cu o discreție într-adevăr nobilă. O singură dată, în public, un membru de legație vorbindu-i în ungurește, i-a spus „domnule conte". Ceea ce l-a făcut să curme discuția, uitîndu-se stînjenit în jur, pe cînd fața lui ca pergamentul devenea purpurie.

Mi-a plăcut la el îmbrăcămintea, mereu corectă, îngrijită, fără nici o urmă de uzură, probabil împrospătată întruna, dar păstrînd aceeași croială ; cred că nu era o manie, ci respecta o tradiție. Nu l-am văzut niciodată decît seara, motiv să poarte haine negre, nu smoking, ci un sacou cu șiret pe revere, cum nu purta nimeni dintre noi, ci poate purtaseră odată părinții noștri ; croiala însă era modernă, după moda anului, nu rămînea niciodată în urmă.

Am pus în acest portret toată simpatia, cred că nimeni nu poate să se îndoiască. Mai am de adăugat glasul, care la oamenii lipsiți de păr este cel mai adesea subțire și fără vigoare, ca al scapeților. Petronius avea o voce profundă și puternică, voce de stentor în forum, ca s-o asociez cu fizionomia lui patriciană.

Cît privește poezia, cu părere de rău spun că nu avea nici o valoare. Nu adaug alte calificative, nu vreau să-l cobor prea jos, amintind naivitatea ei puerilă. Cunoscîndu-i vîrsta, ca a lui Jordie, mai mult decît matură, aș putea crede că era un arierat mintal, dar nu se potrivește, căci în discuții dovedea destulă agerime de spirit, iar purtările lui erau ale unui om în toată firea. Cel mai corect, ca să evit o jignire, este să spun că era un poet febril, dar fără vocație. Și nu-și dădea seama.

După tot ce-am spus despre el, ca poet și ca om de lume, nu știu cum să judec cuvîntarea lui la agapă. După ce aplaudă cu emoție ideea lui Jordie, căruia îi strînse mîinile peste masă și se aplecă să-l sărute, după ce întrevăzu viitorul instituției, pe care o compară cu academia fraților Goncourt, după ce critică aspru modul cum se alegeau noii membri ai Academiei române și cum se decernau premiile, Petronius spuse în încheiere, cu glasul înecat în lacrimi de pietate :

— Date fiind toate acestea, prieteni, iubiţi confraţi şi domnilor, şi ţinînd seama că poetul cel mai mare al ţării noastre nu s-a bucurat de un asemenea titlu, meritat cu prisosinţă înaintea tuturor celorlalţi membri, morţi sau în viaţă, eu propun, convins de asentimentul dumneavoastră, ca tînăra academie să se numească Mihai Eminescu.

Unul singur din cei prezenţi, care probabil băuse mai multe pahare cu vin acru, dădu să aplaude, dar rămase cu mîinile în aer, în tăcerea de gheaţă care căzu peste masă. Obrazul lui Jordie se făcuse negru ca mangalul grataragiului, numai ochii scînteiau ca două bucăţele de jeratic, iar privirile lui divergente păreau două săgeţi roşii. Toată lumea încremenise, în afară de Petronius care îşi aplauda propunerea, aruncînd priviri nedumerite celorlalţi. Gafa lui nu mai putea fi reparată, nimeni n-ar fi îndrăznit să pronunţe numele lui Jordie după al lui Eminescu, şi cred că s-ar fi opus Jordie însuşi, jignit de o unanimitate ştirbită.

Ne-am ridicat de la masă în tăcere, ca de la priveghi.

Despre academie nu s-a mai vorbit niciodată. Numărul poeziilor lui Petronius publicate în ziarul de duminică au scăzut de la şapte la cinci, apoi la trei, la una, pînă a fost eliminată şi aceasta. Nu era o dispoziţie a directorului, ci iniţiativa secretarului de redacţie, îmbătrînit în meserie. Tot el îşi luă îndrăzneala să nu publice obişnuita cronică anuală despre poezia lui Petronius, pe care Jordie o scrise ca de obicei, în luna februarie. Era cu desăvîrşire neuzitat ca secretarul de redacţie să reţină un text al directorului, indiferent din ce motive, chiar dacă ar fi cuprins afirmaţia primejdioasă, de altfel făcută oral în redacţie, de faţă cu martori, şi încă de multă vreme, că Hitler pierduse războiul. (Acum războiul începenise la Stalingrad, unde se duceau lupte grele, se cucerea azi o străduţă, ca mîine să fie dată înapoi, cu pierderi îngrozitoare. Nici în asemenea împrejurări oamenii nu încetează să glumească. Şugubeţii din redacţie parafrazau comunicatele marelui comandament german : „Astăzi, glorioasele noastre trupe au cucerit parţial o garsonieră ; pentru camera de baie se dau încă lupte grele". Aveam un coleg care învăţa asiduu limba germană. Asemenea glume îl indignau, dar, ce-i drept, nu le-a denunţat niciodată. Se

mulţumea să ameninţe : „Ia vezi ! Ia vezi !“ După război a colaborat la un ziar comunist, scos de Ministerul Agriculturii. Era bolnav de tuberculoză, a murit repede.)

Jordie nu rupsese formal relaţiile cu Petronius ; cînd se întîlneau, îi strîngea mîna, dar amîndouă privirile lui treceau pe de lături. În schimb refuza să-l primească în birou, la redacţie, în zilele cînd veneau să-l vadă prietenii obişnuiţi, cinci-şase. Uşierul îi ţinea calea : „Nu vă supăraţi, domnul director e ocupat ; îşi scrie articolul“.

Editura Gloriana, care anunţase publicarea operei integrale a poetului Petronius, întîrzia să trimită în tipografie măcar primele volume. (În total erau douăzeci şi şapte !)

Volumul lui Alion era pregătit, dar apariţia lui fu amînată, cu o lună, apoi cu două. Mai întîi Alion elimină jumătate din poeziile adunate de mine, comentate de critic şi de istoric, alături de care semna şi Gloriana Jordie ; respinse şi comentariul, la fel de hotărît cum îşi respinsese şi poeziile. Jignită, fata hotărî să nu mai publice volumul, însă taică-su o aduse la ordine, cu grosolănia obişnuită : „Cine te crezi tu ? Fără mine eşti un rahat cu ochi, nimic altceva ! Acum ai căpătat şi darul vorbirii ?“

Gloriana se socoti răzbunată, cînd Alion respinse şi studiul introductiv al lui Jordie, scriindu-i : „Îţi recunosc talentul şi erudiţia, dar n-am nevoie de ele ; scrie cît vrei, după ce ochii mei n-au să mai vadă. Dacă m-aţi silit să public un volum, vreau măcar ca poeziile mele să rămînă nude ; nu puneţi haine de-a gata pe ele !“

Deşi umilit, şi chiar în ochii fiicei sale, Jordie nu mai putea să împiedice apariţia volumului, fusese anunţat, trezise interesul lumii literare şi al publicului dornic de poezie, mai numeros decît se crezuse. (Într-adevăr, deşi tirajul era mare pentru vremea aceea, opt mii de exemplare, pînă la sfîrşitul anului fu nevoie de încă două ediţii, iar în anul următor patru, ultimul dintre ele postum, căci Alion murise odată cu venirea toamnei. Ceea ce nu se aştepta nimeni, viu sau mort, el devenise o afacere mănoasă pentru Editura Gloriana.)

Semnificativă şi ciudată a fost reacţia criticii literare. Deoarece această carte nu-i un jurnal personal, nu voi da numele unor oameni care au existat în realitate şi pe care nu vreau să le transform în personaje. Nu le dau

nici nume fictive căci n-ar însemna decît să mă ascund după deget, făcînd o carte cu cheie.

Doi critici, pe care îi voi socoti anonimi, vor îngloba în concluziile lor, contradictorii pînă la absurditate, cele două curente de opinii, născute după apariţia cărţii.

Poezia lui Alion era cunoscută şi în decursul anilor fusese comentată cu atenţie, fiind aproape unanim recunoscută drept cap de serie, fără nici o reminiscenţă literară. Cap de serie era o expresie greşită, dat fiind că în acelaşi timp se socotea inimitabilă, deci unică. Un volum reprezintă însă cu totul altceva decît un număr de poezii răzleţe, numai aşa critica poate să schiţeze o sinteză, căci la o sinteză adevărată nu se ajunge decît după înfruntarea cu timpul, atît a poeziei, cît şi a celui ce-o comentează.

Împins de un entuziasm care la el nu era deloc o obişnuinţă, primul critic se grăbi atît de tare, încît la numai trei zile după apariţia volumului se referi la el într-o conferinţă la radio — n-o pot numi nici studiu, cu atît mai puţin cronică literară — declarîndu-şi adeziunea fără rezerve la poezia lui Alion, citită dintr-o răsuflare ; termenii lui, superlativi, mi-au dat o stare ca de beţie, dar în acelaşi timp mi-au făcut frică.

Al doilea critic, care se pregătea şi el să comenteze volumul cu un entuziasm poate egal cu al primului, rămase surprins de reacţia atît de rapidă a acestuia, şi pe măsură ce-l asculta la radio, îl cuprindea o indispoziţie tot mai ascuţită, ca la sfîrşit să se transforme în ceva asemănător cu ura. Îl ura pe confratele lui care parcă îi luase cuvintele din gură şi ura se răsfrîngea şi asupra poetului.

Aproape o săptămînă rămase în aşteptare, abţinîndu-se de la orice activitate publică. După lectura de la radio, conferinţa apăru într-unul din marile ziare din capitală, ocupînd o pagină şi jumătate. Nici un scriitor în viaţă nu se bucurase pînă acum de o asemenea atenţie şi de atîta onoare. Tonul era dat, numeroşi critici îl urmară pe primul, asociindu-se la elogiile acestuia. Pe deasupra apăreau recenzii şi notiţe, fiecare scrib de redacţie se simţea dator să nu rămînă în urmă şi nu-şi precupeţea laudele ; pentru lumea literară aceştia contau puţin, iar unii nu contau deloc, însă ei reprezentau *cantitatea* fără de

care calitatea nu convinge marele public. Cine spune că nu scrie decît pentru zece oameni, singurii capabili să-i înţeleagă, iar ceilalţi nu merită nici o atenţie, sînt în primul rînd nesinceri, de aceea nici nu-i judec mai departe, ar fi o treabă neserioasă.

Al doilea critic, care aştepta cu condeiul în mînă, din ce în ce mai înveninat, nehotărît cum să scrie, aduna în el fiere, pînă ce după vreo zece zile îi plesni vezica biliară, revărsîndu-se pe foile albe din faţă. Şi astăzi mi se aprinde obrazul de indignare şi de ruşine cînd mă gîndesc la opiniile lui, cu totul opuse celor exprimate mai înainte de alţii. Cred că nu-i fusese greu să demoleze, făcuse nu o analiză literară ci o operaţie matematică, înlocuind automat plusurile cu minus. Afirmaţiile lui erau cu atît mai derutante, cu cît îndeobşte se bucura de mult credit, fiind recunoscut drept un critic competent, conştiincios, de bun gust şi prob pe deasupra.

Mulţi în locul meu i-ar fi ascuns lui Alion acele opinii, pe care nu le pot socoti o infamie, ci doar un act irresponsabil, săvîrşit fără controlul conştiinţei. Criticul se pierduse cu firea, numai fiindcă altul i-o luase înainte. Într-o împrejurare mai banală n-ar fi dat nici o importanţă faptului, acum însă era la mijloc o miză mare şi, cu toate calităţile recunoscute de mine însumi, omul nu ştia să piardă.

Dar ce era de pierdut la urma urmelor ? Prestigiul lui n-ar fi fost ştirbit deloc, dacă se asocia la opinia celuilalt. Nu judec mai departe, nu vreau şi nu pot să găsesc explicaţia, am spus, şi acum fiecare să judece. Poate în firea oricărui om există o trăsătură nebănuită.

Nebănuită de mine a fost reacţia lui Alion, cînd i-am dus ziarul, socotind că unui om ca el nu-i nevoie să-i ascunzi nimic, şi a face altfel echivalează cu o insultă. Ştiam cît de demn şi cu cîtă seninătate aflase de moartea lui iminentă. Şi cît de netulburat îşi trăise zilele de atunci înainte, cînd fiecare din ele putea să fie ultima. Nici o critică nu e mai rea ca un cancer.

Era într-o duminică, la zece dimineaţa, ora lui cea mai bună ca să mă primească în vizită. Jos, la biserica Albă băteau clopotele de liturghie. În afară de ziar, îi aduceam o valijoară cu discuri de gramofon, luate, după listă, de la depozitul lui din Calea Rahovei, unde nu se mai ducea

în ultima vreme : era un semn pentru mine, și înțelesul lui făcea parte din ordinea lucrurilor : nu ne înșelam unul pe altul, *nici la nevoie*. A fost trăsătura cea mai valoroasă a prieteniei noastre, pe care am prețuit-o și mai mult după ce el murise.

Nu citea ziarele, de obicei îi rezumam cronicile și comentariile prilejuite de apariția cărții. (Un volum de cinci sute de pagini, pe care abia îl ținea în mînă, nu fiindcă și-ar fi pierdut puterea fizică ; era o greutate de altă natură.) „Cum am putut să-mi nesocotesc măsura ? ! Cincizeci de pagini ar fi fost de ajuns : sau chiar mai puține. Dar cine era capabil să facă alegerea ?"

De astădată, dîndu-i ziarul, l-am rugat să citească în întregime pagina unde criticul demonstra că poezia lui era o înșelătorie. „M-am înșelat eu însumi, mărturisea acesta, ca să-și valideze noua opinie. Probabil în autorul acestui volum indecent ca dimensiune există un fior poetic, există și aspirația la un stil propriu, detașat de ce se scrisese mai înainte, nu doar în limba noastră, ci în tot ce ne era accesibil. Însă îi lipsea forța să se materializeze, în versuri sau în proză, și atunci recurgea la artificii, ca să-și ascundă neputința. În această privință era un maestru, folosea subtilități indescifrabile, ce-i drept epatante, uneori spectaculoase în sensul bun al cuvîntului, dar de neadmis în poezie, căreia trebuia să i se păstreze puritatea și nu poate fi oficiată fără deplină, adîncă, însîngerată sinceritate."

Să fi aplicat această teorie în alte cazuri, criticul mi-ar fi dat multă satisfacție, fiindcă procedeul denunțat de el se folosește adesea, și nimeni nu îndrăznește să-l demaște ; nu îndrăznește fiindcă nu poate, fiindcă artificiile unei inspirații, ca poezia însăși, nu oricine este capabil să le combine, între adevăr și minciună, fără să ne vadă înșelătoria. Însă, odată reușite, ele devin baricade puternice, care greu pot fi escaladate. Această operație făcea acum criticul, ataca baricadele una cîte una, le dinamita, ca să arate ce gol au în spate.

— Nu-i nevoie să citesc tot, spune Alion, împăturind ziarul, fără nici cea mai mică tulburare. Îmi face plăcere, dar mă obosește. Mă simt ca un mort care asistă la propria lui disecție. Să știi că nu-i un supliciu, ci un privilegiu.

Medită cîteva clipe, apoi ridică spre mine ochii lui albaştri, care totdeauna m-au făcut să sper în lucrurile frumoase din viaţa noastră.

— Ştii ce cred ? spuse, arătînd ziarul. Că s-ar putea să aibă dreptate ! Dar ca om, nu ca judecător de literatură. Judecătorii de literatură trebuie să se slujească de altă lege decît cititorii. Şi asemenea lege nu există, fiecare şi-o face singur, cum poate. De altfel, nici nu ştiu cu ce drept ne judecă. Dau ei un examen de competenţă şi de moralitate ? Depun un jurămînt, ca urmaşii lui Hipocrate ? Nimic ! Călăresc ca în vestul sălbatic, vînînd pieile roşii şi pieile albe, fără să ştie ce culoare au ei înşişi la piele... Din ce slăbiciune îi lăsăm să ne vineze ? Ai văzut cum înţepeneşte cîinele în faţa hingherului, cînd ar putea să-i sară în beregată ? Criticii nu sînt creatori ci doar comentatori de literatură, cum este oricare cititor la el acasă. Literatura poate să existe şi fără critică, de atîtea ori inoperantă, pe cînd critica, fără literatură, îşi pierde funcţiunea. E un adevăr atît de simplu şi poate fi exprimat cu atîta claritate, încît nici nu se mai bagă în seamă, ca faimoasa scrisoare furată, de negăsit, fiindcă este pusă la vedere. Şi ca sa nu-mi opui nume de mult consacrate, ţine seama că în calitatea lor de critici, aceştia au călcat adesea în străchini ; meritul este că au fost în primul rînd nu judecători, ci animatori de literatură. Ca filosofii numiţi aşa din eroare, cînd de fapt sînt doar răspînditori de filosofie, pe care o cunosc şi uneori pot s-o explice, dar prea rar se întîmplă să creeze un *sistem* propriu de a interpreta gîndirea omenească.

Arătă spre ziarul pus alături, pe masă.

— Însă el, ca om, da, poate că are dreptate ! Cînd doi oameni cu pregătire recunoscută pot să-şi exprime, asupra aceluiaşi subiect, opinii diametral opuse, ce încredere mai poate să-mi inspire cuvîntul ? Dar încrederea mea este pierdută de mult, nu de astăzi. Şi nu-i vorba doar de cuvintele care mă hulesc sau mă proslăvesc, ci de toate, folosite de toată lumea, chiar şi de mine însumi, care mă socotesc un om de bună credinţă.

Am încercat să-i opun ideea că nu în toate relaţiile dintre oameni se întîmplă la fel , că în viaţa noastră sînt sumedenie de valori fixe, pe care nimeni nu poate să le schimbe, fiind garantate de lege.

— Da, știu : metru, gram, secundă ! Nu uita însă că și aceste valori sînt măsurate de instrumente care se pot degrada, sau pot fi măsluite : ruleta, cîntarul, cronometrul. Pentru mine, singurul mijloc de măsură în care am vrut să cred a fost cuvîntul. Pierzîndu-mi încrederea în el, nu mi-a rămas decît să-mi fac un vocabular propriu. Dar iată că doi oameni, contemporani cu mine, încercînd să-mi descifreze limbajul, ajung la tălmăciri inverse, unul vede *alb* unde am scris *negru*, altul vede *rău*, unde am scris *bine*. Mai confuz decît în turnul lui Babel.

Aici Alion lăsă ideea deoparte, și abordă alta, numai în aparență distanțată de prima :

— Turnul lui Babel m-a făcut să mă gîndesc la felul cum sîntem organizați noi, literații, și, paralel, cei care practică alte arte și meșteșuguri creatoare. Te-ai întrebat ce reprezentăm numeric toți aceștia, față de restul populației ? Îți spun eu, nimica toată, unu la mie ar fi prea bine dar nu-i nici atît. Gîndul mi-a venit mai demult, anii trecuți, cînd am ajuns cu vaporul la New York și am văzut zgîrie norii din Manhattan. Era o înserare cu cerul roz tărcat de norișori prelungi, roșii, care, alungați de vînt printre buildingurile înalte dădeau impresia că ele se clatină, se înclină pe o parte și au să cadă. Atunci, fără să cred că ar fi posibilă o catastrofă, m-am gîndit la oamenii care locuiau acolo, respirau toți deodată, mi se pare vreo patru milioane, îți dai seama ce masă de aer punea în mișcare respirația lor simultană ?...

Mai tîrziu am văzut și eu priveliștea aceea, construcțiile înalte de zeci și sute de metri, care, în loc să brutalizeze natura, păreau o operă de artă, armonioasă, seducătoare, iar oamenilor, cum mi-i închipuiam și eu în clipa aceea, la fel ca Alion, respirînd toți deodată, le dădea, fără să-i văd, o grandoare pe măsura orașului. Numai că, deși erau nori și bătea vîntul, făcînd ca buildingurile înalte să se clatine, mi se părea că se înclină din margini spre mijloc, să se sprijine unele în altele, reproducînd în culori variate piramida lui Keops ; impresia se datora imensei panorame care acoperea întreg cîmpul meu vizual și deforma imaginea. Atunci mi-am amintit ce spunea Alion, că la patru milioane de locuitori, creatorii de artă, de toate felurile, puteau să numere abia cîteva mii. Chiar dacă era o cifră mult prea mică, pe care nu aveam nici o posibilitate

s-o verific, disproporţia rămînea în orice caz enormă, nu se putea altfel, n-ar fi fost loc pentru atîtea muze.

— Nu-i nevoie să rămînem la New York, spunea Alion. L-am pomenit, fiindcă gîndul mi-a venit acolo, unde am putut să-mi imaginez un turn în care să evolueze creatorii de artă, aspiranţi la înălţimea zgîrie-norilor. Putem să ne întoarcem la Bucureşti, să luăm palatul telefoanelor, să-i adăugăm vreo douăzeci de etaje şi să-i dăm forma turnului Eiffel, ca suprafaţa etajelor să se micşoreze în timp ce creşte înălţimea. Aşa îmi închipui sediul creatorilor de artă, cu posibilitatea ca fiecare specialitate să aibă scara ei proprie, altfel s-ar crea confuzii. La parterul acestei construcţii, cu baza destul de mare ca înăuntru să încapă toţi aspiranţii la artă, este locul debutanţilor, primiţi fără nici un examen. Examenul începe de aici încolo, cîte unul la fiecare treaptă a scării. Timizi la început, cu pălăria în mînă, cu buzunarele doldora de manuscrise, poezii, nuvele, romane, salutînd în stînga şi-n dreapta, începînd cu uşierii, capătă îndrăzneală cînd pun piciorul pe prima treaptă, merg curajoşi mai departe, ocupă pe rînd etajele, înghesuindu-se pe suprafeţe tot mai reduse. Cei de la etajele superioare, unde au ajuns urcînd şi ei treaptă cu treaptă, se străduiesc să meargă mai departe. La cel mai înalt punct, pe terasă, nu mai mare decît un loc de veci în cimitirile noastre, presiunea din spate îi împinge peste balustradă. Pe unii îi aşteaptă Pegaşii, cu şei aurite şi îi duc mai sus decît bolta cerească ; pe pămînt li se face mormîntul în parcul monumental al oraşului. Alţii, care zadarnic au sperat că vor călări şi ei pe un cal cu aripi, se prăbuşesc, dar nu mor toţi, o parte izbutesc să se salveze, aterizînd pe balcoanele etajelor inferioare, unde primesc pensie şi o medalie *Bene Merenti*. Acolo lîncezesc pînă la moarte, cînd li se face mormîntul pe aleea principală a cimitirului, în apropierea capelei, sau pe aleea a doua şi pe cele următoare, pînă la margine, după cît de jos a fost etajul unde s-au oprit ca să supravieţuiască. Cei care cad de-a dreptul pe trotuar sînt adunaţi cu lopata şi înmormîntaţi în afara oraşului, la cimitirul săracilor... Pentru toate cazurile sînt exemple în istoria literaturii, a tuturor artelor şi a meşteşugurilor creatoare... Cu toate sfîrşiturile triste sau tragice, la parterul clădirii mereu se înghesuie aspiranţii...

— Astăzi ești într-o dispoziție sumbră ! i-am spus.

Jos la biserică băteau clopotele și se auzea murmurul credincioșilor care ieșeau de la liturghie. Clopote băteau în tot orașul, pînă departe, din ce în ce mai slabe.

Nu mi-a răspuns, simțeam un fel de ciudă, provocată de seninătatea lui, cînd ar fi trebuit să-l tulbure măcar viziunea atît de pesimistă, privind evoluția artelor. Dar nu îl bănuiam că ar fi fost de rea-credință, exprimase ce simțea el în aceste clipe.

— Tu, din ce categorie crezi că faci parte ?

În glasul meu era, fără voie, puțină ironie, puțină duritate. Mi-a răspuns, păstrîndu-și seninătatea :

— Cum îți închipui că aș fi năzuit să urc vreo treaptă ? Știi cît sînt de leneș ! Locul meu e pe dinafară, nu-mi place înghesuiala. Cît privește mormîntul, n-am nevoie de nici o categorie ; ți-am spus că vreau să mă ardă !

20

Convorbirea aceasta cu Alion am avut-o în vara anului 1942, cînd terminasem de colindat țara cu motocicletele, sau cel mult mă duceam eu, singur, el fiind adesea plecat pe front, ca observator independent care nu urmărea să descrie războiul, ci să-l trăiască. Întîmplător, era ziua de 11 iunie, cînd cu un an înainte guvernul român semnase la Berchtesgaden angajamentul de a participa la lupta împotriva Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice. Exact unsprezece zile mai tîrziu, înțelegerea era pusă în faptă, armata noastră trecea Prutul.

Din ce-a urmat în anul acela, mi-a mai rămas să amintesc că la 6 decembrie Anglia declara război României. Era de așteptat, era firesc, ne aflam în coaliția inamică, nu puteam fi scutiți de nici o consecință. Ce straniu mi se părea că, doi ani mai înainte, aceeași Anglie ne oferea garanții pentru integritatea frontierelor noastre ! Știu că așa cum avea să evolueze agresiunea lui Hitler, cu o Polonie cotropită, cu o Franță învinsă, într-o Europă

legată de mîini şi de picioare, Anglia n-ar fi avut cum să ne ajute ; dar oferta fusese făcută, şi prin acceptarea ei am fi avut o soartă comună cu acest puternic imperiu, care pînă la urmă trebuia să învingă.

Aşa cum nu putea să ne ajute, deocamdată Anglia nu avea nici cum să ne atace ; declaraţia de război rămînea un act simbolic. Ar fi putut, tot simbolic, să arunce asupra teritoriului nostru o bombă ; dar englezilor nu le ardea de glumă. Oricum, am simţit o amărăciune că lumea aceea pe care o iubeam şi căreia îi datoram recunoştinţă nu doar fiindcă în războiul trecut luptase de partea noastră, încercase chiar să treacă prin Dardanele, ca să ne scape din strînsoarea germană, acum ne era inamică.

A fost ca o explozie în lanţ, în zilele următoare, 8, 10 şi 11 decembrie ne-au declarat război, pe rînd, Canada şi Noua Zeelandă, Australia şi Uniunea Sud-Africană. Cîţi din cetăţenii acestor ţări ştiau ce este România, şi unde se află ?

La acea vreme, prea puţini din cunoscuţii mei şi din cunoscuţii cunoscuţilor se îndoiau de victoria germană. Nu-i fără explicaţie, după două războaie fulger, chiar dacă al treilea întîmpina piedici şi unele deveneau grave. Odată cu intrarea în război a Statelor Unite, coaliţia împotriva lui Hitler devenise uriaşă. Dar nu toată lumea îşi dădea seama, unii notau tonajele vapoarelor pierdute de americani în Pacific, de englezi şi aliaţi în Atlantic, făceau adunarea şi îşi frecau mîinile, cu satisfacţie ; înfrîngerea se dovedea cu cifre. Aceşti oameni nu fuseseră niciodată filo-germani şi anti-anglo-americani, ba poate chiar dimpotrivă. Victoriile germane le luau minţile, treceau de partea învingătorului, şi nu fiindcă aveau ceva de cîştigat, doar că aşa sînt unii oameni, cel puternic fascinează. Şi mie mi se întîmplă la fel, dar numai la fotbal trec de partea echipei care joacă mai bine ; e drept că nu sînt legat prin ceva de echipa cealaltă, nu sînt legat de nici o echipă din lume. Şi apoi, nu urmăresc un meci decît din an în Paşte, iar atunci stau liniştit în faţa televizorului, nu răcnesc, nu sar de pe scaun, ceea ce admit că poate fi un grav simptom anti-social. Îi privesc cu invidie pe cei care se dau de ceasul morţii cînd mingea intră în plasă, sau invers, cînd trece pe lîngă

poartă. Am o scuză, cred că m-au obosit războaiele, de la Cezar, de-a lungul istoriei, pînă în zilele noastre.

Eram și eu îngrijorat de pierderile aliaților, proporția adevărată am cunoscut-o cînd am citit corespondența lui Stalin cu Churchill și cu Roosevelt. Stalin nu-și ascundea supărarea dacă ajutoarele făgăduite prin tratatul de alianță nu soseau la vreme, sau nu soseau deloc, cînd convoi după convoi erau scufundate. Oricît ar fi fost ele de bogate, Anglia și mai ales Statele Unite, nu înțelegeam de unde puteau să scoată atîtea vapoare, marea lor parte sortite pieirii, și atîta încărcătură, tancuri, avioane, tunuri, muniție, plus mîncare și îmbrăcăminte și camioane care să le transporte la locul de trebuință, dacă nu ajungeau în fundul oceanului.

Alion nu ținea seama de aceste pierderi, nici atunci cînd deveneau catastrofale; el se bizuia pe o credință, fundată pe fapte istorice. „Niciodată, îmi spunea, o coaliție din care a făcut parte Anglia, n-a fost învinsă."

S-a adeverit și de data aceasta, numai că au pus umărul și Statele Unite, un umăr zdravăn. E destul să amintesc că la un moment dat construiau vapoare de zece mii de tone în ritm de unu în douăzeci și patru de ore. Nu giganți de cinci sau de zece ori mai mari, nu era nevoie, și nici n-ar fi fost bine; aceste nave erau destinate să transporte în Europa material de război și armată; să fi fost mai mari se strecurau anevoie printre submarinele inamice, iar odată lovite, paguba era înzecită. Dar nici zece mii de tone nu-i o glumă; cine a văzut după război un vas din acestea, numite la început „Liberty", iar mai pe urmă „Victory", a putut să-și dea seama cît oțel și cîtă muncă erau băgate în ele; și unele apucau să facă numai un transport, iar altele nici atîta, erau torpilate la prima călătorie.

Dacă va mai vorbi cineva despre ele sînt sigur că nu se va opri la un amănunt neînsemnat în aparență, căruia însă eu îi dau multă importanță, ca unul care cunosc vapoarele, știu și cum se construiesc, și cum se scufundă. În clipa cînd o torpilă lovea vreunul în plin, făcîndu-l să se zgîlțîie, era posibil ca ușile de la cabine să se blocheze din cauza deformărilor, și oamenii aflați înăuntru se înecau odată cu cele zece mii de tone. Nu pot spune o cifră exactă, cît costa un asemenea vapor, în orice caz

milioane (de dolari, se înțelege). Și, punînd la socoteală toate mările lumii, piereau cu sutele. Poate ușile se blocau la zece dintr-o sută de cazuri. Poate, la un convoi se înecau zece sau douăzeci de oameni ; în alte locuri de luptă mureau zeci de mii, în aceleași minute. Atunci s-a imaginat și s-a pus în practică un sistem care făcea ca la o izbitură toate ușile de pe vapor să se deschidă automat, sărind în lături. Nu știu dacă s-a făcut statistică, să se știe cîți oameni s-au salvat datorită sistemului. Intuitiv socotesc că nu prea mulți, față de celelalte pierderi ; în timpul unui atac prea puțini oameni rămîn în cabină, poate cei surprinși în timpul somnului ; și bineînțeles cei din sala mașinilor sau din alte compartimente unde este nevoie de ei ca instalațiile vaporului să funcționeze. Dar, cu cît ar fi fost mai puțini, cu atît sistemul de siguranță mă impresionează mai tare. Mă impresionează fie și numai ideea, chiar dacă n-ar fi fost nevoie de ea niciodată. Cînd se sacrifică zece mii de tone dar în același timp se fac eforturi spre a se salva zece oameni, sau numai unul, îmi dau seama ce valoare inestimabilă are omul, deși în alte locuri mor cu miile. Ce poate fi salvat, să se salveze, fără a calcula costul.

Nu știu de ce Statele Unite au întîrziat să ne declare război, cum făcuseră toți participanții la coaliție. Poate nu ne luau în seamă, eram o țară prea mică și prea îndepărtată.

În schimb le-am declarat război noi înșine, la 12 decembrie, cinci zile după ce Japonia atacase prin surprindere flota americană de la Pearl Harbour din insula Hawaii, aflată în mijlocul Pacificului, conflagrația întinzîndu-se astfel pe al doilea ocean al pămîntului, dar primul ca mărime. Poate ne-am supus unei dorințe a Germaniei. Sau poate, ultimul om cu cap, dar cine ? — Titulescu murise la 12 martie, exact cu opt luni mai înainte — o fi socotit că la conferința de pace nu strică să stai în fața americanilor, fie și ca țară învinsă.

Așa s-a încheiat anul, fără ca evenimentele acestea să schimbe ceva în viața noastră, din spatele îndepărtat al frontului. Dar soldații noștri degerau în stepele Rusiei. și la Moscova tancurile germane nu mai puteau să pornească, fiindcă înghețа uleiul în motoare.

Dacă nu cumva e scris greşit în anale, Statele Unite, fără să ţină seama de atitudinea noastră, ne-au declarat război abia anul următor, 1942, în iunie. Ar fi trebuit să reacţioneze la timp, măcar din politeţe.

* * *

Despre de Gaulle, al cărui nume a răsărit atunci, se ştiu destule, poate prea multe. În 1942 nu ştiam însă decît că era un proaspăt general de brigadă în armata franceză, care nu acceptase armistiţiul cu Germania şi se retrăsese în Anglia, unde s-a străduit din răsputeri, şi nu fără opoziţie, să ţină sus drapelul Franţei. El a trăit ani buni după Eliberare, aşa se spune, deşi unii au fost grei pînă la pierderea speranţei, dar în ce-l priveşte n-a disperat şi a murit cu ţelurile împlinite. Lumea îl va ţine minte ca om politic, aşa îmi închipui, uitînd sau ignorînd că fusese unul din stîlpii armatei franceze, din păcate neluat în seamă, sau luat numai pe jumătate, cînd se vedea limpede că doctrina lui era singura bună.

Odată linia Maginot construită, dar numai pînă la frontiera cu Belgia, ţară prietenă, oamenii politici şi strategii s-au culcat pe-o ureche. Zadarnic le-a strigat de Gaulle, cu mîna pilnie la gură, ca surzilor, că războiul de poziţie îşi trăise epoca. În 1914 şi următorii, liniile întărite cu forturi opriseră înaintarea germană. Însă chiar de pe atunci, din primul an al războiului, se văzuse ce rol poate să joace o armată mobilă. Dacă generalul Joffre n-ar fi mobilizat toate taximetrele din Paris şi toate vehiculele motorizate să transporte repede trupe pe Marna, atunci frontul se prăbuşea şi în două zile armata germană ar fi defilat pe Champs-Elysée, ca în 1940, cum contemporanii mei au văzut la jurnalul cinematografic.

Înainte de 1916 am întărit şi noi capitala ţării, făcînd din ea o cetate, înconjurată de forturi, care mai există şi astăzi, cu alte destinaţii. Însă nu începuse bine războiul, şi tunurile de cetate au fost luate de la locul lor, încercînd să se facă din ele artilerie mobilă. S-a văzut, cu întîrziere, după atîta muncă şi cheltuială, că nimic nu-i împiedica pe nemţi să ocolească oraşul, să-l lase încercuit şi să meargă mai departe.

E ceea ce a socotit de Gaulle că se va întîmpla cu linia Maginot odată cu apariţia armatei motorizate ; nimic nu era mai uşor pentru inamic decît să ocolească fortificaţiile. Ceea ce s-a şi întîmplat, într-un război care a trecut ca fulgerul prin Belgia, silindu-l pe rege să capituleze în cîteva zile, şi apoi a urmat ce se ştie. Unei asemenea invazii nu i se putea împotrivi decît o armată mobilă, care să se deplaseze repede în locul unde invadatorul era mai puternic. A fost doctrina lui de Gaulle, neluată în seamă nici de Statul-Major, nici de guvern, şi, la urma urmelor, nici de masa poporului, subminată de propaganda coloanei a cincea germană, care propovăduia neînarmarea, în scopuri pacifiste, în timp ce Hitler se înarma pe faţă, dar mult mai temeinic decît puteau să-şi închipuie francezii.

Deşi de Gaulle nu avea nevoie de un apărător, am simţit datoria să-i restitui generalului ceea ce a fost umbrit de omul politic şi să spun că dacă el atunci ar fi fost mai mare peste armată şi s-ar fi bucurat de sprijinul guvernului, nemţii n-ar fi ocupat Parisul, Hitler s-ar fi oprit să mediteze, cum a meditat, probabil spre paguba lui, la Canalul Mînecii. Dar generali se găseau cu duiumul în Franţa, se găseau şi mareşali, glorii trecute, aspiranţi la glorii viitoare.

Despre el va mai veni vorba, mai ales cînd va începe eliberarea Franţei ; voi reaminti atunci cîte piedici a avut să înfrunte, din partea propriilor săi aliaţi, căci de duşmani n-am ce spune. Era un om care avea darul să indispună şi să inspire frică ; tot timpul aliaţii s-au temut că o să ia mai mult decît i se cuvine.

A fost vremea generalilor care n-au acceptat înfrîngerea Franţei : Giraud, Leclerc, Darlan, — acesta din urmă cu un mic semn de întrebare — şi probabil mulţi alţii scăpaţi din vedere, căci n-am luat notiţe, nebănuind că într-o zi voi avea nevoie de ele ; cît despre cărţile de istorie, au şi mai mari lacune. Ca şi povestea pe care voi încerca s-o reconstitui, din bucăţi incomplete.

Printre miile (zeci de mii, sute ?) de prizonieri făcuţi de germani în ţările cotropite, se afla unul, cu nume şi profesiune de împrumut, un inginer şi industriaş, Hans Greiner. Nu ştiu unde căzuse prizonier şi cum îşi asumase

acest nume cu rezonanță germanică. Dar nici nu are importanță, și nici faptul că într-o zi a evadat, cu toată paza severă, nu mi-ar fi atras atenția ; mulți evadau, ca în cărțile cu aventuri extraordinare. M-a surprins însă că îndată ziarele germane anunțau un premiu de o sută de mii de mărci oferite de Goebbels cui va înlesni prinderea evadatului. Dacă Germania ar fi oferit aceeași sumă pentru toți prizonierii scăpați din lagăr, risca să-și sleiască vistieria.

Știm cu toții cine a fost Goebbels : ministrul propagandei și, mai mult decît atît, unul din cei mai devotați slujitori ai lui Hitler. Dar ce-l privea pe el omul în cauză, aceasta fiind treaba serviciului de contraspionaj sau a Gestapoului ? Evadatul se numea în realitate Henri Giraud, și era general în armata franceză ; m-am oprit la el fiindcă a avut de jucat un rol în continuarea războiului, în acei ani cînd jumătate din Franța era ocupată, iar jumătatea cealaltă se afla, aproape direct, sub controlul ocupantului. Odată evadat, generalul a izbutit să străbată teritoriul Germaniei pînă în Elveția. N-a fost singurul, însă pe capul lui erau puse o sută de mii de mărci germane, o ispită care de atîtea ori și-a dat roadele. Se înțelege că n-ar fi reușit, dacă nu se găsea cine să-l ajute. L-au ajutat, cu prețul vieții, un grup de patrioți germani, ostili lui Hitler.

Cîți oameni vor fi fost schingiuiți pînă să se găsească vinovații ? De la unu pînă la o mie, sau mai mulți ; oricîți aș spune, nimeni n-ar putea să mă contrazică. Vinovații au fost executați, în informația mea nu se spune cum, dar nu se putea altfel decît cu ștreangul, și sînt convins că pe lîngă ei au mai fost spînzurați și alții, fie numai pentru că într-o zi au băut împreună o halbă la berărie.

În Elveția generalul a trecut prin aventuri stupide ; bănuit de spionaj, de ce nu și de contrabandă ? Ce neinformat serviciu de contrainformații a putut să-și închipuie una ca asta ? Dar, în sfîrșit, rolul contrainformației este să bănuiască.

Între timp, guvernul german făcea presiuni în Elveția, să-l extrădeze, ceea ce n-a obținut, și generalul a ajuns la Londra, patria învinșilor. Pînă să ajungă acolo, n-ar fi putut nemții să-l răpească ? De Skorzeny nu se auzise încă,

el ar fi fost în stare, cum mai tîrziu l-a răpit pe Mussolini din mîinile italienilor.

În cele două războaie mondiale, Elveţia a rămas neutră, în centrul incendiului. Dintr-o mulţime de considerente geografice, politice, economice, nici unul din beligeranţi n-a silit-o să i se alieze, şi nu i-a încălcat teritoriul. Într-un asemenea caz, ţara nici n-ar fi putut să se apere, fiindcă nu avea decît o armată simbolică. Uitîndu-mă pe hartă m-am întrebat adesea, ce-or fi gîndit vecinii ei ? Nu socoteau că e nedrept să rămînă netulburată, în vreme ce ei se luptă pe viaţă şi pe moarte ? Italia, Franţa, Germania ! Dar de unde să ştim noi ce se întîmpla la conferinţe secrete ? Ce promisiuni i se făceau, de ce ameninţări avea parte ? Iată ce am aflat la faţa locului, poate nu-i un secret atît de mare cum a fost pentru mine, dar în nici un caz nu-i secretul lui Polichinelle, cunoscut de toată lumea.

La Laussane, într-o suburbie binecuvîntată şi de soartă şi de natură, o sucursală a Paradisului, există o stradă, sau un bulevard, care se numeşte General Guisan, ştiu sigur, l-am străbătut de la un cap la altul. Deci, Elveţia a avut un general ! Spun la trecut, fiindcă azi e cu siguranţă la pensie, dacă mai trăieşte.

Cînd nemţii au vrut să transporte trupe în Italia, ca să-l ajute pe Mussolini, calea cea mai scurtă era de-a latul Elveţiei. Dar această ţară muntoasă, deşi nu avea decît puţină armată, nu putea să fie cotropită ca Belgia şi Olanda. Şi apoi ar fi însemnat să se violeze tradiţia, mai respectată decît tratatele. Deci Hitler a cerut permisiunea.

General Guisan, care a dus tratativele, ştia că un război ar fi fost dezastruos şi pentru Elveţia, şi pentru Germania. Sorţii erau egali, dacă priveai situaţia lucid şi pe toate feţele. Dar el mai ştia că Hitler, coleric şi scos din fire de mersul războiului, ar fi fost în stare de un act iresponsabil, nesocotindu-i urmările. Şi atunci, înţelegînd că trebuia să facă o concesie, ca să salveze ce se putea salva, le-a îngăduit nemţilor să traverseze Elveţia, dar numai în trenuri cu uşile sigilate, şi fără oprire. Dată fiind agresivitatea Germaniei, concesia mi se pare înţeleaptă, şi la urma urmelor, minimă. Din punct de vedere material nu atrăgea nici o pierdere pentru Elveţia, transportul urmînd să se plătească. Nici pierderea morală nu era gravă, dat fiind

dezastrul care ar fi urmat, în cazul unui refuz fără discuție. Și apoi, cu ajutorul sau fără ajutorul Germaniei, Mussolini tot pierduse războiul, cum avea să-l piardă și aliatul lui nordic.

„Iar de nu acceptați această propunere, a spus generalul Guisan, prin Elveția tot n-o să puteți trece : toate tunelurile (și sînt multe), toate podurile și viaductele vor fi aruncate în aer !"

Generalul trebuie ținut minte, de aceea are la Lausanne un bulevard care îi poartă numele, fiind primul și ultimul om în fața căruia Hitler a înțeles să se plieze; căci nu s-a pliat nici cînd Berlinul era incendiat, nici cînd tancurile sovietice treceau peste buncărul unde el și-a tras un glonț în tîmplă (sau a înghițit cianură ; versiunea cu revolverul poate au inventat-o partizanii, ca în deznodămînt să fie un pic de bravură).

Nemții au trecut în Italia, fără ca elvețienii să-i vadă la față.

*

* *

Cît despre generalul Giraud, la o lună după ce ajunsese în Anglia, lua comanda trupelor franceze din nordul Africii. Aceste trupe, unite cu ale aliaților, i-au dat mult de furcă feldmareșalului Rommel, supranumit „vulpea deșertului" pînă ce l-au aruncat afară din Africa.

Evadarea generalului Giraud, cea mai senzațională din cîte s-au cunoscut vreodată, după cum se spune, a prilejuit să se facă un film, dar nu l-am văzut. În schimb, am văzut altele, multe, cu evadări care de care mai îndrăznețe ; poate se bizuiau pe întîmplări reale, poate era și evadarea lui Giraud printre ele, dar, credincios înclinării mele spre ficțiune, nu m-am gîndit niciodată la faptele care le inspiraseră, am făcut din ele o sinteză, mult mai concludentă decît istoria însăși. S-au scris și cărți despre general, le știu fără să-mi fi căzut în mînă, fiindcă am citit altele, și în esența lor toate seamănă între ele.

Socotind că e bine să merg pe linii de înrudire, între fapte pe de o parte, între oameni pe de alta, singurul mijloc pentru mine de a mă orienta în învălmășeala mondială din timpul războiului, am vrut ca numele generalului

Giraud intrat în povestire datorită evadării lui din Germania, să-l lege de al amiralului Darlan, pe care l-a întîlnit în Africa. Acestea se întîmplau în 1942, spre sfîrşitul anului, după ce Rommel pierduse războiul în Libia. Spre a nu lăsa la jumătate această izbîndă, îndată americanii au debarcat în Algeria şi în Maroc, ca să aibă în mînă întreg nordul şi nord-vestul Africii. Trupele franceze aflate acolo au primit de la mareşalul Petain, preşedinte a ce mai rămăsese din Franţa, ordinul să se opună.

Darlan se afla atunci la Alger, cu totul în afara acestor evenimente, numai ca să-şi vadă fiul bolnav, ceea ce nu era o minciună diplomatică. El avea însă funcţia de vicepreşedinte şi ministru de externe în guvernul Franţei neocupate şi, de pe această poziţie, cu drept sau fără drept a dat ordin trupelor franceze să înceteze lupta cu forţele americane, luînd asupra sa, în acelaşi timp, autoritatea asupra Africii de Nord, în numele mareşalului.

Nu-mi aminteam prea bine ce rol jucase el în Algeria, păstram numai impresia că fusese ceva ambiguu. Acum, după ce am căutat adevărul prin ziare şi rezumate ale războiului, impresia a devenit clară : ce putea fi mai ambiguu decît să te declari reprezentantul cuiva, după ce i-ai nesocotit ordinele ? Nu înseamnă însă chiar că îl dezavuez ; declaraţia lui poate că era o necesitate diplomatică. Vreau doar să arăt ce greu este să găseşti un drum de trecere prin desişurile istoriei, fie ea chiar cea contemporană, şi odată ajuns la lumină, să-ţi dai seama că ar fi trebuit să mergi prin altă parte.

Voi mai încerca şi de aici înainte să-mi explic vreo neînţelegere pe care o am cu mine însumi, dar am renunţat să cred că le voi putea limpezi pe toate.

Ar trebui să se adune toate documentele de la 1933 încoace, toate proclamaţiile, discursurile, corespondenţa diplomatică, stenogramele discuţiilor la nivele înalte, apoi ordinele de luptă de pe toate fronturile şi din toate fazele războaielor din vremea aceea, în sfîrşit orice document sau simplă notiţă informativă, de asemeni memoriile oamenilor politici, şefi de state şi de guverne, ale comandanţilor de armate, scrisorile schimbate între toţi aceştia, textele toasturilor la banchete, felicitările la ocazii festive; să se asculte toţi martorii care n-au spus la vreme ce aveau în minte ; las la urmă înţelegerile şi tratatele secrete, fără

să cred că n-am făcut omisiuni în această enumerare. Şi materialul adunat, probabil milioane de file, să fie băgat în cel mai mare şi perfecţionat computer. Poate doar aşa s-ar înlătura toate dubiile, inexactităţile şi controversele, după care adevărul obţinut pe această cale ar trebui concentrat într-o singură carte, oficială, tradusă în toate limbile şi pusă la îndemîna oricui ştie să citească ;-n-ar costa mai mult decît rachetele destinate, astăzi sau în viitor, să fie distruse.

Ceea ce fac aici nu poate să fie decît o filă, din care m-aş mulţumi ca la trierea computerului să rămînă măcar o idee. La numele lui Darlan voi adăuga în viitor altele, ale altor oameni, rămaşi neînţeleşi de mine. Dar, paralel cu ei îi voi numi şi pe cei care nu mi-au lăsat nici o îndoială cu privire la părţile lor demne de-a fi admirate. Generalul Leclerc este unul.

Puţin înainte de venirea americanilor în Africa, armata germană ajungea la Stalingrad, unul din nodurile cele mai mari ale războiului.

21

N-am uitat de legătura Despinei cu aviatorul, pe care n-o pot numi decît aventură, deşi a fost cît pe ce să se transforme în dramă. Voi reveni la ea cînd îi voi mai găsi un loc în povestire. Acum am amintit-o numai datorită întîmplării că în casa ei, singura dată cînd am fost în vizită, l-am cunoscut pe Bubi Faur. E numele lui adevărat, deşi ar părea că l-am căutat ca să atragă atenţia. Dacă sună bine nici nu ştiu, unora le-o plăcea, altora nu, orice om are preferinţele sale. Mie numele îmi aduce în faţă omul, aşa cum l-am cunoscut, îmi evocă şi fizionomia lui, şi caracterul şi chiar cariera, o carieră solidă şi bine lucrată, de om care ştie să bată fierul cît e cald, cum fac făurarii. Ca profesiune era om de afaceri, aşa mi l-a prezentat Despina, măgulită de prezenţa lui în casă, unde se afla ca prieten al familiei.

De altfel nici n-a stat mult şi cum nici eu nu venisem decît ca să-i aduc Despinei o carte, am plecat împreună.

Cartea, tradusă în româneşte se numea *La răscruce de vînturi* şi avea multă circulaţie, mai ales că inspirase un film cu un actor impresionant, care făcuse numeroase femei să suspine. Sigur că pentru multă lume un film de-o oră şi jumătate se asimilează mai uşor decît o carte, acesta putînd să zacă pe noptieră cu săptămînile. Chiar Despina, deşi făcuse Facultatea de litere şi filozofie fără să-şi ia licenţa, dar o făcuse, era interesată de carte fiindcă o incitase filmul, cu acel actor care în multe privinţe, şi ca temperament şi ca prezenţă fizică, de-o masculinitate puţin sălbatică semăna cu Ernest, aviatorul. Fără să fie o incultă, ceea ce am arătat mai înainte, pe ea n-o interesa cine scrisese cartea, în schimb putea să spună şi în somn numele actorului, dacă o întrebai şoptindu-i la ureche.

Am arătat-o în postura cea mai nefavorabilă, ca portretizarea ei să fie completă, dar mă grăbesc să spun că în rest nu era nici superficială, nici uşuratică ; înflăcărarea pentru acel actor era cu totul abstractă, altminteri în locul lui îl punea pe Ernest, pe care îl iubea dintr-o profunzime a sufletului neexplorată de nimeni mai înainte. Era o dragoste în aparenţă frivolă, fiindcă împrejurările o obligau să nu-şi arate sentimentele decît ca pe o joacă. Dar joaca odată avea s-o ducă pînă în faţa morţii.

După o săptămînă mi-a telefonat, chemîndu-mă să-mi iau cartea. Am rugat-o s-o păstreze, dacă îi plăcuse ; aveam încă un exemplar. Mi-a mulţumit fără entuziasm, cu un ton care mi s-a părut un refuz mascat sub o acceptare de politeţe. Era o zi nefastă pentru ea, în ajun Ernest nu venise, fără s-o anunţe şi să se scuze. Întîmplîndu-se prima oară, se simţise ca străpunsă în inimă de un cuţit, dar nu dintr-o dată, ci pătrunzînd milimetru cu milimetru, în orele de aşteptare şi zbucium, prelungite pînă dimineaţa. De ce vroise tocmai atunci să-mi restituie cartea ?

Ieşind în stradă cu Bubi Faur, l-am văzut că descuie portiera unui automobil pe lîngă care trecusem indiferent la venire. Era o limuzină neagră, un Cadillac sigur pe el, ca un om cu servieta doldora de bancnote. Se aprindeau felinarele, lumina celui de deasupra, deşi albăstrie şi slabă, făcea să sclipească vopseaua şi nichelajele. Nu mă oprisem

s-o privesc, fiindcă o asemenea locomotivă pe cauciucuri nu mă interesa, să-mi fi aparţinut mi-ar fi stricat firea.

La casa de alături, unde locuiau părinţii Despinei, continua să nu se simtă nici o mişcare.

— Dacă nu eşti ocupat astă seară, vino la noi, m-a poftit noua mea cunoştinţă, deschizîndu-mi portiera din dreapta. Cred că avem ceva de mîncare, de vin sînt sigur, fiindcă pivniţa e asortată de mine.

Am acceptat, deşi nu ştiam ce putea să însemne „la noi" : o soţie, o familie ? Şi cît de numeroasă ? Sau un consiliu de administraţie ?

Eram puţin flatat, dar şi curios, nu cunoscusem pînă acum un om de afaceri, şi, judecînd după Cadillac, nu putea să fie unul de duzină. Socoteam doar că o asemenea maşină se cuvine să aibă şofer, stăpînul să stea în spate, picior peste picior, cu o batistă albă în buzunarul de la piept, cu o camee la butonieră, să-şi arate rangul. Dar lui Bubi Faur îi plăcea să conducă, mi-am dat seama îndată, făcea reprize puternice, gustînd cu voluptate şi satisfacţie acceleraţiile sportive. Era de altfel un sportiv, îl arăta întreaga înfăţişare, nu doar felul cum conducea maşina. În prima lui tinereţe, jucase rugby, mi-am amintit că auzisem de el, fusese un fel de vedetă. Acum se mulţumea să joace tenis, avea totdeauna în lada maşinii patru-cinci rachete, mărci renumite. Apoi făcea călărie de cîmp, avea un cal pursînge în grija unui grăjdar din Băneasa ; mai demult participase la concursuri hipice. În sfîrşit iarna mergea la schi, nu se socotea un as, schia de plăcere, însă fără să fugă de coborîşurile dificile.

Mi-am schimbat părerea chiar şi despre maşină, nu-mi închipuisem că la dimensiunile ei putea să facă demaraje ca la curse. Apoi, de ce să ascund, mă simţeam bine în tapiţeria elastică şi mîngîioasă, care mă învăluia de sub genunchi pînă la umeri, că nici nu mai simţeam forţa centrifugă în viraje, parcă eram contopit cu canapeaua. (Pe atunci automobilele nu aveau în faţă fotolii separate, ca astăzi, care împiedică pe femeia de alături să se apropie. Fotoliile au avantajele lor, canapeaua le avea pe ale ei, interesante mai ales la popasuri.)

Se întunecase, dar mai era timp pînă la masă. Simţind că maşina mă interesa, Bubi Faur mi-a propus să dăm o fugă pînă la pădurea Băneasa. Se simţea măgulit, nu încape

vorbă, dar era și plăcerea lui personală. Am trecut pe negîndite de șoseaua care ducea la pădure, am mers înainte, eram captivat de viteză ; cu toată lumina slabă a farurilor nu simțeam nici cea mai mică teamă ; deși abia îl cunoscusem, îmi dădeam seama că omul de lîngă mine știa ce face, și-apoi, parcă avea ochi de pisică, vedea de departe obstacole pe care eu le descopeream în ultima clipă. Uneori, cînd nu era sigur, aprindea cît ai clipi din ochi o pereche de proiectoare necamuflate, care luminau șoseaua peste o sută de metri, ca un fulger.

— Nu-i o contravenție ? l-am întrebat, cu timiditate. Eu n-aș fi îndrăznit nici să mă gîndesc la una ca asta, mergeam aplecat în față, cu ochii mari, sfredelind întunericul, gată să pun frîna în orice clipă.

— Cine să mă vadă ? Și cui fac rău ? Chiar dacă ar fi un avion deasupra, ce-ar putea să descopere în două secunde ? Pînă să se dezmeticească, rămîne întunericul ; poate să-și închipuie că a fost o halucinație.

— Dar controalele sînt foarte severe !

— Știu toate posturile unde stau la pîndă. Și apoi...

Pe tăblia de sub tabloul de bord mi-a arătat un rînd de sticle culcate. Pentru jandarmi, țuică ; pentru subofițeri, vermut Cinzano ; pentru ofițeri coniac Segarcea, producția regelui Carol al doilea.

Acest aparat de corupție, după mașină și după siguranța de sine, se adăuga la portretul omului de afaceri, pe care îl vedeam prima oară.

Cînd am ajuns în Otopeni, pe șoseaua pavată cu piatră cubică tocită pe margini, care cînd mergeam cu motocicleta îmi scotea brațele din umeri și îmi rupea șalele, m-a cuprins o senzație de plutire, cum se întîmplă numai în vis, cîteodată. Nu-mi venea să cred, nu înțelegeam ce se întîmplase cu șoseaua, cînd fusese schimbată piatra tocită ; miracolul se datora mașinii, greutății ei și suspensiei, care nu știusem pînă unde pot să ajungă, pînă la impresia de zbor pe o pernă de aer. Așa am înțeles rostul acestor mașini de două tone și jumătate, am înțeles și de ce sînt atît de scumpe. Nu m-am gîndit ce categorii de oameni le merită, începînd cu capetele încoronate și cu miliardarii. În schimb am socotit că pentru oamenii de afaceri sînt indispensabile.

Dincolo de Săftica, unde este o șosea dreaptă de vreo doi kilometri, Faur a aprins proiectoarele de-a binelea, și

mi-a făcut o demonstrație de viteză, o sută cincizeci de kilometri pe oră. Cînd am văzut acul kilometrajului, mi-am dus mîna la gură, de uimire, nu de frică. Pentru vremea aceea era o viteză amețitoare. Dar deși îmi plăcea și rîvneam tainic s-o pot atinge și eu odată, mașina tot n-aș fi vrut-o.

La capătul liniei drepte, unde începea o curbă la stînga, Faur mi-a demonstrat și frînele, făcîndu-le să urle ca sirenele de alarmă. Pe urmă ne-am întors mai încet, mi se părea că mergem la pas, dar kilometrajul arăta o sută pe oră.

Tot drumul dus-întors durase patruzeci de minute. Am oprit în fața unei vile, pe o stradă paralelă cu șoseaua Kiseleff, un cartier acoperit de tăcere. Am coborît, Faur și-a aruncat mănușile pe tabloul de bord, un om a ieșit din umbră și s-a urcat la volan, să bage mașina în garaj, la subsolul casei ; era șoferul. M-am simțit împăcat, un om de afaceri fără șofer n-aș fi putut să-mi închipui.

*

* *

Nu pot să spun că între noi a fost o prietenie adevărată ; ne despărțea starea lui socială, pe care, deși nu o invidiam, și nici nu mă intimida, ne punea pe trepte diferite în fața celorlalți oameni. Aceștia, dacă se gudurau în fața lui, pe mine abia mă băgau în seamă. N-am suferit niciodată dintr-o asemenea cauză, speram să fac ceva în viață, dar nu așteptam să mă bucur de admirație, fiindcă în primul rînd ar fi trebuit să mă admir eu însumi. Meritele, dacă le aveam, aș fi vrut să mi se recunoască fără să fiu de față.

Cam tot pe vremea aceea, în timpul războiului, cînd frontul era departe, într-o duminică după-amiază m-am întîlnit cu un cunoscut, e prea mult să-i spun prieten, care mergea în același loc cu mine, într-o vizită. Nu mă apropiasem de el, fiindcă mă privea cam de sus, și dacă îmi dădea mîna părea că îmi oferă o decorație. Avea o mînă flască, parcă fără sînge și fără mușchi, care rămînea inertă ca și cînd ar fi vrut să-mi notifice rezerva lui față de mine, și distanța care ne separă.

Se spune că regele Carol întîi, foarte distant din fire, nu întindea niciodată mîna întreagă celor care aveau

cinstea să-i stea în față. Celor de însemnătate mai mică le dădea numai un deget, cu privirea în altă parte ; următorilor două degete, apoi miniștrilor trei, și patru primilor miniștri sau șefilor de partide, dacă nu-i făceau opoziție. Mîna întreagă n-o simțeau decît capetele încoronate.

Meritele acelui cunoscut întîlnit pe stradă erau că publicase vreo patru cărți, nuvele și romane, pe care le socoteam mediocre, sau proaste, ceea ce timpul avea să confirme. Un cunoscut și stimat animator de literatură, însă fără un adevărat simț critic, și poate cu un gust îndoielnic, îl proclamase marea speranță a prozei noastre. Nu l-a împins înainte doar pe el, mereu căuta speranțe, își dădea sufletul pentru ele, descoperise și citase genii. În urma lui nimic n-a stat în picioare, geniile s-au dovedit false iar speranțele vane ; a rămas numai amintirea unui om care n-a avut altă pasiune decît să propage literatura, ceea ce, cînd atîți o ignoră, merită recunoștință.

Fiind duminică florăriile erau închise, umblam cu ochii după o țigancă, să iau ceva de la ea, nu puteam să merg cu mîinile goale.

— Nici tu n-ai găsit flori ! Ce facem ? i-am spus prozatorului.

La care el mi-a răspuns aproape cu dispreț pentru preocuparea mea atît de burgheză :

— Să duc flori ? ! Nu-i destul că mă duc eu ?

Dacă aș mai fi avut vreo îndoială, acum eram sigur că nu va putea să scrie niciodată o carte convingătoare, să miște sufletul oamenilor. Să se fi întîmplat altfel, ar fi însemnat că eu nu știu nimic despre lume.

Bubi Faur era o fire deschisă, ar fi trebuit să-mi dau seama mai dinainte, înlătura cu dezinvoltură distanțele dintre oameni. Mi-a spus pe nume îndată ce-am intrat în casă, la un ceas după ce ne cunoscusem. O femeie ședea într-un fotoliu, sub un lampadar, lîngă șemineu ; parcă era un decor de cinematograf și aștepta să fie filmată. Pînă la ea era o distanță, întreg parterul alcătuia o singură încăpere, ceea ce nu putea decît să-mi placă, în pofida colțului cinematografic.

— Laura, îți prezint pe...

M-am mirat că îmi reținuse numele, pe care îl pronunțase Despina, o singură dată, cînd făcuse prezentările. În asemenea ocazii nimeni nu-i prea atent, mulți se intimi-

dează, ca să nu mai vorbesc de cei tari de ureche. Urmează conversații, încep prietenii și la despărțire mulți nu știu cum îl cheamă pe celălalt ; iar dacă îl întîlnesc altă dată, se chinuiesc să întoarcă discuția în fel și chip, doar-doar i-o afla numele. Uneori situația poate să țină așa pînă la moarte ; atunci abia supraviețuitorul se dumirește, fiindcă vede scris numele pe cruce ; mortul, în schimb, ia ignoranța cu el, în groapă.

Nu pot propune ca la reuniuni unde sînt mai mulți invitați, de la șase în sus bunăoară, oamenii să poarte ecusoane pe rever, femeile broșe cu numele scrise în diamante sau în strasuri, după cum le dă mîna. Dar de ce nu ? Cine va face acest pas, va binemerita de la semenii lor, în numele unei civilizații inteligente.

În timp ce mergeam spre fotoliu, șapte sau opt pași, am apucat să văd că era o femeie tînără și probabil frumoasă, fiindcă fără voie am rămas cu ochii la ea, ceea ce nu mi s-ar fi întîmplat cu una urîtă. Dar cînd să mă aplec să-i sărut mîna, spre stupefacția mea femeia s-a ridicat în picioare.

Nu sînt robul unei obișnuințe, înscrise în codul manierelor elegante ; cînd socotesc că una este stupidă, sau desuetă, o calc cu satisfacție, chiar dacă scandalizez pe alții. O femeie însă nu trebuie să se ridice fiindcă așa cere buna-cuviință, ci spre a-i da bărbatului prilejul să se încline ; în clipa aceea ea devine puțin regină.

Pe Faur nu l-a contrariat gestul nevestei, iar mirarea neplăcută de pe fața mea n-a observat-o, ci ni s-a adresat amîndurora :

— Spuneți-vă pe nume !

Sigur că așa ar fi bine ; formulele obișnuite de politețe nu sînt politețea însăși, ci o înțepenire, semnul rămînerii noastre în urmă, cînd timpul zboară pe lîngă noi, și noi zburăm împotriva timpului.

Știu, cel puțin din cărți și din filme, că în America soldații le spun pe nume ofițerilor ; așa, parcă îți vine să lupți mai bine.

Am prieteni vechi, cu care douăzeci de ani am vorbit protocolar, pînă ce, în sfîrșit, ne-am luat inima în dinți și am hotărît să ne spunem pe nume. Dar și azi, după alt număr de ani, cînd le pronunț numele parcă am un nod în gît și un semn de întrebare pe față. Ar trebui să ne trăim

încă o dată viața, și să pornim bine de la început; ca să fim noi înșine, cum vrem să fim și nu putem.

Eram deci în casa unui om de afaceri. M-am uitat de jur împrejur, să văd ce o caracterizează. Era decorată de un arhitect care probabil se adaptase la gustul proprietarului. Din două apartamente, cum fusese împărțită înainte de a o cumpăra Faur, făcuse unul singur, legase parterul de etaj cu o scară interioară. Dărîmînd zidurile, întărînd planșeele, lăsînd doar cîte un stîlp de susținere ici-colo, așezați nesimetric, ca să nu li se bănuiască scopul practic, ci să pară elemente decorative, înrudite cu mobila, realizase la parter încăperea unică, ale cărei dimensiuni, cum nu mai văzusem într-o locuință particulară, le remarcasem, puțin uluit, încă de la intrare.

Șemineul, de marmură verde, nu era plasat într-un colț, sau la un perete, cum se obișnuiește, ci în mijloc, într-o escavație circulară, cu diametrul de vreo cinci metri, cu două trepte de jur împrejur, ca o mică arenă. Nici nu știu cum coborîsem treptele fără să mă împiedic, căci eram cu ochii la femeia din fotoliu. Un horn tronconic pornea de deasupra șemineului și străbătea tavanul. Era un frumos decor, de aramă bătută cu ciocanul, și împodobită cu ghirlande de pietre roșii ; nu puteau fi rubine adevărate, ci o imitație de sticlă. Deși îmi plăcea că mă aflam acolo și mă simțeam bine, pietrele scumpe m-ar fi indispus, ca orice ostentație. De mult socotesc că frumosul poate fi obținut cu mijloace modeste, dacă sînt bine alese.

Nu ardea altă lumină decît a lampadarului, care o punea în evidență pe stăpîna casei. Restul încăperii rămînea în penumbră, fără ca așa să-și piardă dimensiunile. Zăream numai scara ; deși departe, ieșea în evidență, învingea întunericul, fiind de marmură albă. Mi-a plăcut forma ei, ca o acoladă, care părea că îmbrățișează spațiul, am asemuit-o cu un braț de femeie, arcuit într-o îmbrățișare și poate chiar așa își închipuise arhitectul. Balustrada, de aramă lustruită, cred că fusese făcută cu intenția să creeze o legătură dacă nu și o înrudire, între două elemente atît de diferite, scara de marmură albă și șemineul de marmură verde, cu hornul de aramă bătută cu ciocanul.

Nu m-a interesat mobila, care nici nu se vedea prea bine, decît masa de sufragerie, pusă într-o nișă, al cărui perete din fund era în întregime alcătuit dintr-un acvariu,

de unde venea o lumină albăstrie difuză, trecută parcă printr-un filtru de vată.

Și după ce m-am uitat de jur împrejur, aruncînd cîte o privire disimulată femeii, cum mă învățase un actor, ca să nu observe și alții, mi-am dat seama că ea era elementul cel mai decorativ din toată casa. Atunci am privit-o de-a dreptul, am uitat stîngăcia ei de la început și i-am spus cu o bucurie numai puțin stăpînită :

— Ești foarte frumoasă, Laura !

22

Faur nu se născuse om de afaceri, ajunsese fiindcă avea o mare ambiție și istețime, și instincte, dar nu cred că ar fi reușit să nu fi fost circumstanțele favorabile.

În 1940 era avocat la Sighișoara, unde tatăl lui ținea o prăvălie, deci fiu de negustor, probabil cu ceva stare, nu mai mult decît atîta, nici titluri, nici moșie, nici castele. Dacă tînărul Faur jucase rugby pînă nu de multă vreme, se înțelege că avea o constituție atletică. Fizionomia lui, îndrăzneață și hotărîtă, într-un fel dură, ar fi fost pe placul Arhanghelului, care l-ar fi făcut comandant în scurtă vreme. El însă refuzase să se înscrie printre discipoli, și chiar cu ostentație, ceea ce i-ar fi prilejuit multe necazuri dacă politica lor nu-i ducea de rîpă numai după cîteva luni de guvernare. Nu apucaseră decît să-i confiște mașina, care nu era altceva decît un biet DKW, producție de război germană, cu caroseria de lemn, învelit cu carton presat și dat cu vopsea lucioasă, că nici nu bănuiai ce ascunde. Abia și-o cumpărase, nu atît de nevoie cît din pasiune, fiindcă automobilele îl fascinau, încă din copilărie.

După rebeliunea discipolilor ar fi putut să și-o ia înapoi, fie și hărtănită, însă la data aceea plecase din Sighișoara. Un proces la București îi prilejui să întîlnească un fost coleg de facultate, acum funcționar superior la Comisia de românizare, care, fără multă vorbă îi propuse să ia în stăpînire o industrie evreiască, nu mare dar foarte rentabilă,

o țesătorie veche de pe șoseaua Ștefan cel Mare. Prețul era mic, aproape simbolic, bani împrumută de la Bancă, prin înlesnirea aceleiași comisii ; pricepere nu i se cerea decît la administrare, restul era treaba maistrului, care supraveghea zece războaie, cu tot atîtea țesătoare, și cu vreo cinci ucenice, fete minore. Alt personal țesătoria nu mai avea, decît un mecanic : el și cu maistrul erau singurii bărbați acolo, amîndoi evrei, oameni cu experiență, care nu trebuiau împinși de la spate. Deși prima lui obligație ar fi fost să-i concedieze, înlocuindu-i cu etnici, Faur îi păstră, temporizînd lucrurile ; la nevoie putea să se scuze că nu găsea alții. Îi chemă pe amîndoi la birou, îi bătu pe umeri și le spuse cîteva cuvinte în idiș, prinse din zbor în casa singurului evreu pe care îl cunoștea în Sighișoara, fără să știe dacă mai existau și alții. Acolo se ducea fiindcă aveau o fată frumoasă, fetele frumoase îi plăceau tot cît automobilele, fie și doar ca să le privească.

Maistrul și mecanicul erau neîncrezători, se știau hăituiți, cele cîteva cuvinte în idiș — nici ei nu știau prea multe — nu-i liniștiseră.

— Făceți-vă treaba și fiți fără grijă ! le spuse Faur. Cît sînt eu aici, nimeni n-o să vă supere. Puteți să contați pe mine.

Apoi merse în atelier și prefăcîndu-se că se uită la mașini, trase cu ochiul la țesătoare ; cîteva dintre ele erau frumoase, și le închipui îmbrăcate altfel, coafate, fardate, dar gîndul nu i se duse mai departe. Nici una nu avea să se plîngă în viitor de vreo ingerință din partea lui, și, chiar cu motiv, nu s-ar fi plîns toate, fiindcă așa cum îi plăceau lui fetele frumoase, la fel puteau să-l placă și ele.

De aici înainte mi-e mai greu să înțeleg cum au mers treburile, deși desfășurarea lor o cunosc destul de bine. Dar ca să îți poți explica reușita unei afaceri, cred că nu-i destul să vezi și să afli, ci trebuie să ai tu însuți simțul afacerii, care îmi lipsește, ceea ce, dacă nu s-a văzut pînă acum, are să se vadă.

Bubi Faur nu luase bine țesătoria în primire, că și făcuse rost de o comandă importantă, de la un minister nou înființat, care se ocupa cu înzestrarea armatei. Era vorba de o mătase artificială, pentru saci de pulbere, adică praf de pușcă. N-am aflat felul cum erau folosiți și de ce trebuiau să fie de mătase ; n-a putut să mă lămurească nici

Faur. Mi-a explicat doar cum luase comanda, și cum avea să ia altele, în continuă creștere ; nu țin minte altceva decît principiul, că trebuia să cîștige bunăvoința cuiva, sau a mai multora, pe grade, ca toată lumea să fie mulțumită. Important era ca armata să aibă saci de mătase, în cantități tot mai mari, și grabnic ; în asemenea împrejurări nu e timp de tocmeală.

Deși țesută din celofibră, care venea cu camioane mari ale armatei, mătasea, numai albă, era frumoasă, puteai s-o cofunzi cu cea naturală. Am primit în dar de la Faur un balot întreg, mi-am făcut cămăși care au ținut ani de zile după terminarea războiului.

Ca personal administrativ țesătoria avusese numai o secretară, în afară de patron, și acesta o luase cu el la plecare, fiindu-i un fel de nepoată. La început Faur nu-i simți lipsa, însă curînd un asemenea ajutor deveni indispensabil; el era adesea plecat, numai cu treburi, în acel timp nu-și îngăduia nici o distracție, iată prima condiție, pe care am înțeles-o cu ușurință, ca să fii om de afaceri. Cineva trebuie să răspundă la telefon, să ia note, să trieze corespondența, tot mai numeroasă, și să bată la mașină răspunsul patronului, pe lîngă felurite acte, dări de seamă, angajamente, pe lîngă întocmirea statelor de salarii și alte lucrări de contabilitate.

Dete un anunț în *Universul*, nu la Mica publicitate, ci de sine stătător, în chenar, cu literă groasă : „Industrie în dezvoltare angajează secretară prezentabilă, bună dactilografă, avînd cunoștințe de contabilitate..."

Dacă Faur ar fi fost pus pe distracții, avea de unde să aleagă ; veniră tot felul de fete, unele frumușele, cu rochii pînă deasupra genunchiului, cum era moda, cu pantofi ortopedici, cu geantă atîrnată pe un umăr, pieptănate ca Alida Vali, cu părul pe umărul celălalt. Nu toate cunoșteau ce se specifica în anunț, din treizeci de candidate numai vreo trei îndeplineau aceste condițiuni. Faur le opri și le puse la probă, pe rînd, cu ceasul în mînă, le dictă o scrisoare, de bătut la mașină. Repet că nu era preocupat de altceva decît să aibă o secretară pricepută și vrednică, iar prin condiția inițială, „prezentabilă", care atrăsese pe multe străine de celelalte condiții, el înțelegea doar atît, să nu fie o slută care să-l indispună.

Laura cîștigă concursul nu la mare distanță de celelalte, dar oricum, ieși prima, după ceasornic, cu timpul cel mai bun și fără greșeală. Va fi greu de crezut că patronul, om tînăr și mai mult decît prezentabil, văzu abia după o săptămînă că secretara era frumoasă. Iată încă o condiție pentru a fi un bun om de afaceri, mi-am spus, să-ți vezi de treburi și să nu te uiți la picioarele secretarei, nici s-o întrebi ce parfum folosește. Dacă uneori această condiție mi-a fost dezmințită, înseamnă că sînt oameni care pot să facă la fel de bine și una, și alta. În acea perioadă de început, Faur era un înverșunat, avea să se schimbe și el cu timpul, pe măsură ce afacerile îi mergeau mai bine. Cine poate să-și cumpere icre negre și se mulțumește cu cele anonime, sărate și presate, degeaba a mai muncit să ajungă, mai bine se făcea pustnic.

Atelierul era o hală de cărămidă netencuită, cu acoperișul într-o singură apă, aplecat înspre curte, învelit rudimentar cu carton gudronat, și cu un luminator de aproape toată lungimea, care crea în interior o atmosferă plăcută, în pofida construcției primitive. Cel puțin pentru început, nu era nevoie de vreo îmbunătățire, iar pentru viitor Faur avea alte planuri. Numai biroul trebuia să-l reamenajeze, acum ocupa un colț al halei, după doi pereți de scîndură, se auzea zgomotul războaielor, li se simțea trepidația. Făcu o construcție nouă, afară, de proporții moderate, un vestibul, cu o odaie de toaletă alături, apoi o antecameră unde lucra secretara și în continuare biroul patronului.

Această mică realizare, nu lipsită de armonie fiindcă o desenase un arhitect preocupat în primul rînd de aspectul estetic al oricărei lucrări, fie și un garaj, sau o magazie, trezi în Faur gustul să construiască, și dacă n-ar fi știut să-l modereze, putea să bage bani cu nemiluita în investiții, în loc să-i agonisească. Așa ajunse la un echilibru stabil între venituri și cheltuieli, ferindu-se de ceea ce se numește superfluu, deși este și el atît de necesar în viață. De pildă, la vremea cînd ajunsese în plină prosperitate, ar fi putut să-și ia pe lîngă limuzină și un automobil de sport, pentru care avea pasiune din adolescență. Se înfrînase, socotind că un Cadillac folosit bine poate să dea aceleași satisfacții ca un Ferrari sau un Bugatti, plus confortul, plus prestanța ; renunțînd la un vis din tinerețe,

nu înseamnă că îmbătrînise, ci ajunsese stăpînul propriei lui vîrste.

Cînd își cumpără casa de la șosea i-o transformă și i-o decoră același arhitect care îi construise biroul, un om modest și fără prea mult renume, dar sigur pe ideile sale și capabil să le ducă pînă la capăt. Nici în viitor Faur nu apelă la altul ; am recunoscut că și acesta este un dar al oamenilor de afaceri înnăscuți, să nu-și schimbe colaboratorii, cît timp ei nu le aduc nemulțumiri grave ; un om nou este o cifră necunoscută în formulă, cu el poți să cîștigi, dar mai important este să nu pierzi ce-a fost cîștigat înainte ; sigur că nu cred fără condiții în adevărul dictonului că „mai binele" este dușmanul „binelui", însă nu strică să-l avem în vedere ; există o știință de a trăi, cine vrea să și-o însușească trebuie în primul rînd să-și cunoască limitele, să-și dea seama dacă este capabil să treacă de la „bine" la „mai bine".

Nu am să urmăresc mai departe ascensiunea lui Bubi Faur, mi se pare că este destul dacă am spus începutul ; restul va fi după tipic, n-aș face decît să repet ce-au spus alții și ce-am mai spus eu însumi. Căci am mai cunoscut un om cu aproape aceleași date, pe care l-am pus într-o carte. Și el pornise de la o mică industrie romanizată, prosperase, își lărgise afacerile, era un om făcut, cum se spune, doar că venise cu trei ani după Bubi Faur și nu putuse să se bucure din plin de ceea ce agonisise ; la naționalizare pierduse tot, în afară de un săculeț cu pietre prețioase. Nu știu ce s-a mai întîmplat cu el, a izbutit sau nu să treacă peste frontieră cu săculețul.

În august 1944 Faur avea toți banii cărați în Elveția, îi dusese încă din timpul războiului ; spre nenorocul lui, nu apucă să se bucure de ei, dar nu fiindcă n-ar fi gîndit bine, ci dintr-o cauză fără nici o legătură cu afacerile.

Despre biroul lui am amintit fiindcă este decorul unde a cerut-o în căsătorie pe Laura. Chiar așa, ca pe vremuri, fără să întreprindă nimic mai înainte, nici măcar o invitație la restaurant, sau o plimbare cu mașina, tentații sigure pentru o fată. Văzuse că era frumoasă, curată și îngrijită, purtarea ei îi plăcea, dar nu putea fi vorba de o dragoste ; de o aventură și mai puțin. O luase ca pe o pavăză, să fie apărat de asalturile feminine. Se ridicase atunci în București un batalion de fete frumoase, o generație sur-

prinzătoare, toate suple, cu picioare lungi, cu mişcări armonioase şi îndrăzneţe, naturale, emancipate, fără prejudecăţi, crescute în săli de dans şi pe stadioane, depăşindu-şi deodată specia şi parcă renegînd-o. Am spus un batalion dar au fost mult mai numeroase, numai că unele s-au pierdut, n-au ştiut să se preţuiască, peste cîţiva ani nu le mai recunoşteai, în lodene şi cu pantofi pe puncte. O parte însă au strălucit un număr bun de ani, erau renumite, despre ele se mai vorbeşte şi astăzi. Cîteva s-au măritat cu aviatori americani, în speranţa că au să ajungă la Hollywood, sau poate din dragoste sinceră. Altele au plecat, pe o cale sau pe alta. Or fi unele care mai trăiesc şi astăzi, dar bineînţeles că nu le-ar recunoaşte nimeni.

Odată am văzut şi eu una, abia în devenire, dar am avut intuiţia că va fi o frumuseţe, şi nu m-am înşelat. Era cu vreo trei ani înaintea războiului, într-o seară de toamnă, urîtă, burniţa sau se lăsa ceaţă, tot ce poate fi mai rău pentru un om crescut la soare. Venea prin faţa universităţii, în uniformă de şcoală, cu număr pe mîneca pardesiului. Pardesiu bleumarin, croit pe talie, cu o panglică tricoloră pe după gît, coborînd peste revere şi terminîndu-se cu o broşă ca o stemă, care era emblema şcolii. Uniforma mi s-a părut de-o eleganţă uimitoare, cîtva timp mi-a luat ochii, deşi sînt sigur că mai înainte o văzusem pe fată, şi continuam s-o văd încă, fără să cred că una ca ea poate să existe în realitate, şi nu este doar o închipuire.

Mi-am recăpătat sîngele rece, am stat locului şi cînd a trecut pe lîngă mine, fără să mă vadă dar ştiind că o priveşte cineva, în părul blond, cu zulufi pe frunte şi pe dinapoia urechilor picăturile de burniţă sau ceaţă sclipeau, făcîndu-i o podoabă ca de mireasă. Ştia, de aceea mergea în capul gol, ţinîndu-şi pălăria de uniformă în mînă, împreună cu servieta. Cînd a ajuns în dreptul meu i-am văzut nasul, din profil, roz şi străveziu, puţin adus în sus la vîrf, cum îl au mai ales fetele îndrăzneţe. Sau poate sînt îndrăzneţe tocmai fiindcă natura le-a înzestrat cu acest detaliu, puţin provocator şi nu lipsit de o gingăşie impertinentă. Cu tot părul blond, sprîncenele le avea negre, fine dar bine marcate, parcă trase cu pensula ; şi, atît cît putea să se vadă din profil, ochii erau tot negri.

Nu puteam să-mi pun mintea cu ea, aveam alte gînduri, şi griji, iar vremea nu făcea decît să agraveze starea mea

neprielnică pentru convorbirea cu o fată, și încă una atît de mică ; nu cred să fi avut mai mult de cincisprezece ani, sau șaisprezece ; fără pardesiu, și în altă lumină mi-aș fi dat seama altfel.

Numai cu șase luni înainte și pe o vreme la fel de posomorîtă, decît că nu era toamna, pe bulevarde, și chiar aici, prin fața universității trecuse un cortegiu funebru cu doi discipoli morți în războiul civil din Spania, se înțelege de ce parte luptaseră, pe care îi înmormîntau cu onoruri furibunde, că nu pot numi altfel acea demonstrație uriașă, menită să bage spaima în lume : plutoane de preoți în fața carului mortuar, batalioane de discipoli în spate, iar în fața acestora Arhanghelul, singur, izolat de mulțime, mai amenințător decît tot cortegiul.

Numai cu două luni înainte văzusem movile de cărți arse în stradă, gîndurile și simțirile oamenilor prefăcute în fum și cenușă. Nu pot spune că am știut de atunci tot ce o să se întîmple în anii următori, dar era sigur că vor veni vremuri grele. După ce le-am îndurat am văzut că fuseseră mult mai grele decît s-ar fi așteptat cel mai descurajat dintre oameni.

Eram descurajat în seara aceea de toamnă, cînd deodată, din burniță sau din ceață a răsărit micul astru, care părea un soare răzbind prin pătura tuturor norilor de furtună adunați pe cerul nostru, fata luminoasă în uniformă de școală. Mi s-a părut că ar fi o pierdere atît de mare dacă dispărea în burniță și înceta să mai dea lumină, încît am luat-o pe urma ei, amestecat în mulțime. La statuie, cît a așteptat să treacă tramvaiul, am văzut-o mai de aproape, și, cu toate că era cu spatele, mi-am dat seama ce suplețe avea și cum îi fremăta trupul sub pardesiul sobru, dar atît de bine mulat pe talie și pe șoldurile abia rotunjite, de adolescentă neștiutoare. N-am mers mai departe, aveam impresia că toți oamenii din jur se uită la mine cu ironie, și aveau tot dreptul, am lăsat-o să se ducă.

Șase ani mai tîrziu am văzut-o în foaierul unui teatru, stăteam pe o canapea, la perete și am putut s-o privesc în voie. Deși trecuse atîta timp și se schimbase să n-o mai poți recunoaște, mi-am dat seama, prin simțuri ascunse, că nu putea fi alta. În păr, care acum era puțin mai închis la culoare și bătea în roșu, avea o diademă de platină bătută

cu mici diamante, n-am admis că puteau fi imitații, dar le lipsea puterea de fascinație a picăturilor de ceață care îi împodobeau buclele în seara cînd o văzusem prima dată.

Se plimba prin fața mea, cu un bărbat alături, cam necioplit, am constatat cu dezamăgire și care, culme a mizeriei, îi vorbea cu o scobitoare în gură ; în plus, avea pe toate degetele inele de aur, că păreau o armă de apărare, un „box" cum n-am mai văzut de multă vreme, era bun într-o încăierare cu borfașii.

Ea însă nu arăta altfel decît făgăduise să fie, făcea parte din batalionul de fete frumoase, și cred că avea locul în primele rînduri. Purta un taior negru, strîns pe talie, care se mula pe trupul ei, rămas la fel de suplu ca la vremea cînd o văzusem prima oară. Și totuși, cu toată înflorirea la care ajunsese acum, în splendoarea vîrstei, parcă îi lipsea ceva, nu înțelegeam ce, un atribut neînsemnat dar esențial, căci izbutea să-i schimbe natura înregistrată de mine ca o fixație. Am privit-o tot timpul cît a durat pauza, parcă îmi defila intenționat prin față, deși nu putea să mă vadă, cum nu mă văzuse în seara de la universitate, dar știa că o privire o urmărește. Abia cînd a sunat clopoțelul și m-am ridicat să mă duc la locul meu, mi-am dat seama că îi lipsea uniforma de școală.

*

* *

Erau trei surori, Laura cea mai mică, toate trei făceau parte din batalionul de fete frumoase, ramura mai puțin cunoscută, fiindcă duceau o viață retrasă, orfane de tată, cu o mamă care muncise ca să le crească ; niciodată nu le spusese că sînt frumoase. Mama era secretară la cabinetul unui ministru, serviciu greu, nu fiindcă ar fi avut mult de lucru, ci din cauza orelor neregulate ; luată cu ghiotura. Patronii ei, care se schimbau odată cu guvernele, sau cîteodată mai des, nu se țineau de programul ministerului, lipseau ore în șir, uneori toată ziua, lăsînd-o să tricoteze; tricota pentru fete, pentru vecine, îi făcuse și șefului de cabinet de care depindea direct o garnitură, pulover, jachetă, fular și mănuși. Iar la ora cînd să plece acasă, ministrul apărea cu o servietă doldora de dosare, o chema să-i dicteze corespondență, rapoarte, memorii, o ținea une-

ori pînă la miezul nopții, noroc că o trimitea acasă cu mașina, stătea departe, pe calea Șerban Vodă, aproape de cimitirul Belu. Și noroc că nu o punea să bată la mașină toate acele hîrtii, atunci noaptea. Se uita la ceas, convenea și el că este tîrziu, le lăsa pe a doua zi. „Dar să vii devreme ; pînă la ora zece să fie gata !“ Iar el venea la patru după amiază. Uneori însă, cînd se iveau urgențe, nu se mai uita la ceas, o ținea pînă dimineața.

Fetele crescuseră mai mult singure, trecuseră prin liceu, apoi printr-o școală de stenodactilografie, ca mama lor, nu putea fi vorba să urmeze o facultate, era și costisitor și nesigur, titrații găseau mai greu slujbe.

Toate trei deveniseră secretare, și ajunseseră pe treapta cea mai înaltă pe care o poate oferi această profesiune. Prima dintre ele era secretara lui Malaxa, dar pornise de la un serviciu modest, la contabilitate. Sigur că înfățișarea îi era de ajutor, prima carte de vizită, pe urmă însă i se descopereau calitățile celelalte, priceperea, inteligența, conștiinciozitatea, discreția, pe lîngă modestie și buna-cuviință, care atrăgeau toate simpatiile, chiar ale șefilor mai ursuzi, sau ale celor neîncrezători în capacitatea femeilor de a lucra la fel de bine ca bărbații, și chiar de-a le-o lua înainte în unele funcții, cum e aceea de secretară.

Nu am cunoscut personal pe nici una din surorile Laurei, le-am văzut numai fotografiile. Despre viața lor personală nu știu nimic, ceea ce înseamnă că n-aveau nume rău, altfel aș fi aflat de la unul sau de la altul. Dacă au avut o iubire, au ferit-o de clevetirile oamenilor. Nimeni n-a putut să spună că ascensiunea lor s-a datorat concesiilor obișnuite.

Prin 1943 am aflat de la Laura că sora ei mai mare se logodise cu un inginer al lui Malaxa, specializat în fabricația tunurilor, lucra mi se pare la Reșița ; mai mult decît atît Laura n-a putut să-mi spună, și nici n-aș fi vrut să aflu ; în vreme de război nu-i bine să te interesezi cum se fabrică tunurile.

Două luni mai tîrziu, era vară, logodnicii mergeau la Sinaia cu una din mașinile patronului, care avea să-i cunune la mănăstire, Malaxa în persoană, nu printr-un delegat cum obișnuiesc persoanele importante. Stăteau pe canapeaua din spate, fata în dreapta ; fiindcă n-am cunos-

cut-o, i-am uitat numele. La curba în Tîncăbeşti, unde ajunsesem în prima mea plimbare cu limuzina lui Faur, şi pe unde de-atunci înainte am trecut de sute de ori, dacă n-o fi chiar o mie, maşina s-a ciocnit frontal cu un camion al armatei, care venea cu viteză din faţă, şi virase brusc, să evite o cotigă încărcată cu mături. Şoferul a murit cu volanul în piept, înfipt pînă în şira spinării. Logodnicul a venit peste el, a avut cîteva coaste fracturate şi o comoţie, dar a scăpat cu viaţă. Pe fată, şocul a proiectat-o prin parbriz, de unde a căzut cu capul într-o bornă de pe marginea şoselii. (Azi bornele nu se mai fac din beton, ci din material plastic, flexibil). A mai trăit trei zile, în comă, fără să-şi mai vină în simţiri, fără să sufere. Au suferit groaznic mama ei şi surorile, trei zile au sperat cînd nu mai era nici o speranţă ; doctorii, pentru cîţi bani primeau de la Malaxa, se simţeau datori să le îmbărbăteze, dar a fost degeaba.

Din tot ce ar fi putut să-mi sugereze această moarte, şi funeraliile, mi-a rămas mintea la doliul Laurei. Era în aparenţă o fiinţă fragilă, fiindcă avea o constituţie delicată, elastică, subţire, cu încheieturile fine, capabilă însă de eforturi disproporţionate cu greutatea ei corporală, fără să dea impresia de încordare, fiindcă nu trebuia să-şi supralicite organismul, care, printr-un secret al naturii, dispunea de mai multă forţă decît i-ar fi fost necesară ; acel secret al cailor de rasă pură, care întrec pe alţii mult mai puternici. Trăsătura ei dominantă era elasticitatea. în trup şi în spirit, de aceea mă încînta să merg alături de ea pe stradă, în promenade parcă aeriene, după cum nu mă încînta mai puţin să-mi vorbească despre o carte, arătîndu-mi pasajele remarcabile, subliniate cu liniuţe subţiri, ca pînza de paianjen, ca să nu mutileze pagina, şi apoi s-o comenteze, fără prejudecată, dovedind o gîndire independentă.

Aceste însuşiri, probabil înnăscute ca toate talentele, surprinzătoare la o fiinţă modestă şi reţinută, mă făceau să uit că era în primul rînd o fată frumoasă ; trebuia să mă concentrez ca să-i regăsesc atributele fizice. Părul, brun, tuns scurt, aproape băieţeşte, ar fi făcut-o să semene cu un adolescent, dacă nu s-ar fi văzut ce feminin era alcătuită, şi cîtă feminitate avea în toată fiinţa, în zîmbet, în priviri, în gesturi, şi mai ales în gînduri, cînd îi inspirai încredere să le mărturisească.

O asemenea tunsură nu se potrivea cu gusturile mele, am socotit că părul, mai ales cînd se valurește, fluturat de vînt sau dat pe spate cu o mișcare a capului e o podoabă mult prea a lor ca femeile să nu și-o prețuiască, așa cum o prețuiam eu, privind-o din afară. Nici acum nu mi-am schimbat părerea, dar trebuie să admit că părul Laurei, ușor ondulat, ca să nu pară o cască, și totdeauna puțin în dezordine, ceea ce îi dădea mai multă viață, se potrivea atît de bine cu chipul și cu stilul ei, încît n-aș fi dorit să fie altfel ; iar gustul meu, atît de înrădăcinat, am admis că poate fi o prejudecată ; pe Laura nu puteam să mi-o închipui cu părul pe spate. Și astăzi, cînd ea nu mai există, îmi amintesc ce mobilitate avea capul ei, cu ce ușurință se rotea de la unul la altul între doi oameni care o încadrau, cum a fost prima seară, la masă, eu așezat în dreapta, Faur în stînga. Dar toate mișcările capului erau la fel de libere, cînd și-l apleca în față, să gîndească, sau cînd îl dădea pe spate, să rîdă ; trecea ușor și repede de la o poziție la alta, mișcarea făcea parte din farmecul ei, pe care l-ar fi pierdut dacă avea părul lung, căzut pe spate. Desigur așa ar fi căpătat alt farmec, numai că și ea ar fi fost alta, și nu doream decît să rămînă cum o cunoscusem.

Spre a-i întregi imaginea, am să vorbesc despre doliu, care m-a impresionat în chip straniu, făcîndu-mă să văd în ea o fiică a morții, cum mai tîrziu, pe-o altă femeie care mă fascinase, mi-am închipuit-o drept moartea însăși, deghizată în frumusețe. Am fost la cimitir și am văzut-o pe marginea gropii, numai pe ea, căci îndată toți ceilalți dispăruseră. Am privit de departe, avusesem de la început intenția să nu mă apropii, nu le cunoșteam pe mama ei și pe sora cealaltă, eram un străin, amestecul meu în familie ar fi fost o indiscreție.

O cunoșteam de un an, eram prieteni dar prin intermediul lui Faur, și ea, cu toată independența de spirit, nu se dezvăluise ca femeie, ci numai ca soție a acestuia. O judecasem pripit prima seară, cînd la venirea mea se ridicase în picioare. Nu-i lipsea educația, și-o făcuse singură, prin lecturi și studiind pe alții, cu simț de pătrundere. Deci nu ignora statutul ei de femeie, care trebuie să știe cum să primească omagiul bărbaților. Dar păstra în ea modestia micii secretare, venite să muncească spre a-și cîștiga pîinea,

și din ce-i prisosea să-și cumpere o rochie. Bogăția nu o făcuse să-și piardă capul, nu era un merit al ei, nu se socotea mai presus decît alții atît timp cît nu avea dovada ; orice om intra pe ușă putea să-i fie superior, de aceea se ridicase în picioare, din respectul datorat lui aprioric.

Nu știu ce descoperise ea din mine într-un an cît trecuse, destul că mă socotea prieten, iar eu descoperisem că prezența ei, sau numai gîndul că ea există îmi făcea bine; îmi devenise necesară într-un fel calm și confortabil.

Și deodată acum, pe marginea mormîntului, în rochie neagră, cu ciorapi negri, cu voal negru pe față, îmi apărea într-o desăvîrșire carnală cum n-aș fi putut, sau m-aș fi ferit să mi-o închipui, ca Venus în doliu. Știam că nimic nu ar ajunge să-i schimbe firea modestă și castă, dar acum inocența ei de fată tunsă băiețește părea transformată într-o îndrăzneală de-a dreptul provocatoare, ceea ce, fiind cu totul potrivnic firii sale, m-a făcut să cred că în locul ei venise alta, o fiică a morții, stăpîna cimitirului și a muritorilor. Mai tîrziu, cînd mi s-au temperat gîndurile exaltate, mi-am dat seama că săvîrșisem o blasfemie, dar atunci, rochia de doliu strînsă pe trup de parcă ar fi fost propria ei piele, dezvăluindu-și toate secretele mi s-a părut un apel la desfrîu și petrecere, ca într-o noapte a Walpurgiei care avea să înceapă, după ce apunea soarele.

Laura n-avea nici o vină că am văzut-o despuiată, arătîndu-se cît era de vie, cu un curaj pe care, acolo în cimitir, nu putea să i-l dea decît mama ei, moartea. În realitate era o prefigurare.

Un timp am ocolit-o, pînă ce această imagine s-a șters, ca în locul ei să revină fetița cu părul tuns băiețește. N-am spus la timp că avea ochii negri.

Sora ei mijlocie, tot secretară, a fost recrutată în teatru, unde a avut succes, dar s-a spus că nu datorită vreunui talent, ci fiindcă era frumoasă. Pe urmă a făcut film, în Franța, a luat un premiu la Cannes, s-a spus iarăși că datorat frumuseții. Mai tîrziu a ajuns în California, la Hollywood, unde a făcut film după film, fără să aflu decît cu întîrziere ; americanilor nu le-a plăcut numele ei, i-au dat altul. Aș fi putut s-o recunosc după fotografiile care apăreau în revistele ilustrate, dar mi se părea atît de necrezut, că n-am remarcat nici măcar asemănarea ei cu Laura.

Laura va rămîne o fotografie developată numai pe jumătate. Cu toată prietenia care ne-a legat, nelipsită de-o anumită tandreţe, rămasă în stadiul de camaraderie, ea nu are pentru ce să fie un personaj în carte. Personajul meu este Faur.

*

Neîncrezut, dar mîndru de toate, de afacerile lui, de Cadillac, de casa cu şemineu de marmură verde şi scară de marmură albă. De pivniţa unde m-a condus să alegem vin pentru masă, boltită cu cărămidă, cu pereţii îmbrăcaţi în stejar galben ; cu o masă pentru degustare, la mijloc ; deoparte şase butoiaşe, lăcuite, mai mult pentru decor, deşi nu erau goale ; dar vinul ales se păstra în sticle cu etichete scrise de mînă, numerotate, puse orizontal în rafturi, de partea cealaltă a mesei ; într-un catalog cu scoarţele de piele lucrată în relief, cu adînciturile aurite, era trecută fiecare sticlă ; cînd lua una, nu uita s-o şteargă, ca să n-o mai caute altă dată. Am luat două sticle de vin alb, de Rin, fiindcă la masă aveam peşte ; nici n-a fost altceva, numai păstrugă cu maioneză, apoi păstrugă la grătar, o improvizaţie, a spus gazda, dar nici n-aş fi vrut altceva. Oricît de cumpătat sînt la mîncare, de păstrugă aş vrea să nu mă satur nici după ce-am mîncat peste nevoile mele.

Altă lumină nu era decît cea filtrată, care venea din acvariu. Peştii evoluau în toate sensurile, se strecurau printre plante, se tîrau cu burta pe pietre. Unii, mai mărişori, crescuţi parcă în apă liberă, îşi lipeau botul de geam şi se uitau în farfuriile noastre, dar n-aveau cum să recunoască păstruga.

Laura şedea în capul mesei, cu spatele la acvariu ; razele de lumină care veneau prin apă i se jucau în păr, şi din unghiul meu peştişorii colorati, aurii, verzi, roşii păreau podoabele ei, şi n-avea altele. Cum îşi întorcea capul cînd spre mine, cînd spre Faur, cu mobilitatea ei atît de personală, îi zburătăcea în toate părţile, dar ei, nu mai puţin mobili, reveneau repede, să i se aşeze în păr, ca nişte steluţe multicolore.

După masă am revenit lîngă şemineu şi am ascultat muzică, spaniolă, pe primul disc „microsion" venit în ţară , nici nu ştiam de existenţa lui, nu ştiam nimic de

gramofonul HF, înaltă fidelitate, apărut de puţină vreme şi încă fără răspîndire. Faur era foarte mîndru de el, cum era mîndru şi de nevastă. Pe fondul acelei muzici de ghitară, puţin tristă şi insinuantă, s-a dus lîngă ea, a ridicat-o în picioare, era foarte uşoară, a rotit-o în faţa mea, s-o văd din toate părţile şi m-a întrebat, cu naturaleţe :

— Îţi place Laura ?

Mi s-a aprins obrazul, mi-au îngheţat coardele vocale ; ar fi trebuit să-i dau un răspuns spiritual, ca s-o salvez şi pe ea şi pe mine, dar îmi îngheţase mintea. Laura s-a eliberat uşor, mi s-a părut că scîncise, şi s-a ghemuit în fotoliu. Îl iubea, îi era recunoscătoare, altfel s-ar fi simţit jignită. Dar el nu vroise s-o jignească, dimpotrivă, s-o etaleze, mîndru de ea ca de toate bunurile sale.

După zece minute care au trecut greu m-am ridicat să plec. Faur a chemat şoferul să mă ducă pînă acasă. Mai bucuros aş fi mers pe jos, ştiam că n-am să adorm repede, încă îmi mai ardea obrazul.

Laura este o amintire frumoasă. Am văzut-o în multe rînduri dar imaginea ei care mi-a rămas mai bine întipărită în minte este cea din prima seară, întîi cînd i se jucau peştişorii în păr, apoi cînd stătea ghemuită în fotoliu, la urmă, parcă rănită.

23

A doua zi dimineaţă, prima veste pe care am aflat-o, şi căreia nu i-am dat prea multă importanţă, fiindcă era foarte departe şi nu ştiam ce urmări o să aibă, a fost că începuse o bătălie pe Volga, pentru cucerirea unui oraş numit Stalingrad ; numele nu-l auzeam prima oară, dar nu mă preocupase, nici nu mă gîndisem că însemna oraşul lui Stalin, nu făceam legătura. Era fostul Ţarîtin, care la rîndul lui venea de la un Ţar, sau de la toţi ţarii ruşilor. Nu ştiu dacă înainte a mai fost un oraş în lume care să capete numele unui om în viaţă. Stalin s-a bucurat larg

de această cinste, chiar și Brașovul s-a numit Orașul Stalin, dar cine l-a botezat așa a socotit că cinstea este a orașului, nașul îi face doar o favoare, admițînd că trebuia să i se ceară voie. Știind cum se traduce în românește Stalingrad, ca și Lenîngrad, Brașov ar fi trebuit să se numească Orașul *lui* Stalin, numai că ar fi fost prea de tot, un oraș nu poate să fie al cuiva care n-a trecut niciodată pe acolo.

Așa însă era obiceiul, în acea vreme, numele celor din fruntea conducerii se popularizau pe toate căile și cu cît aveau mai multă răspîndire, cu atît creșteau în importanță. Dintre multe exemple îmi vine în minte camionul cu marca Molotov, după numele ministrului de externe. Acest vehicul de tonaj mediu, fabricat în Uniunea Sovietică, a fost importat și la noi, în multe exemplare, și a circulat pe toate șoselele noastre.

La originea lui fusese camionul Studebaker, trimis de americani în cantități uriașe, să susțină lupta împotriva armatei germane, mi se pare că în primul rînd la Stalingrad.

Deoarece fusesem la Faur acasă și o cunoscusem pe Laura la 3 septembrie 1942, înseamnă că bătălia de la Stalingrad a început a doua zi. A urmat un asediu înverșunat, pentru amîndouă părțile, a ținut toată iarna, pînă anul următor, la 2 februarie. Știu data, fiindcă a doua zi, Alion, care socotea războiul ca și sfîrșit, s-a internat în sanatoriu, nu ca să se vindece, ci să moară. Moartea tot amînîndu-se, s-a întors plictisit acasă, unde a somnolat pînă toamna. Somnola, sau făcea impresia că somnolează, stătea în pat cu ochii închiși, fără o suferință vizibilă, străin de lumea exterioară. Dar avea două ore pe zi, de obicei între unsprezece și unu, cînd deschidea ochii și se înviora, pînă ce devenea de-o luciditate deplină, și plin de spirit, cum îl cunoscusem.

Cînd apăsarea războiului mi se va șterge din memorie, căci am simțit-o, deși venea din depărtare, și-o mai simt încă, poate voi încerca să reproduc gîndurile lui din acele ultime zile, prea personale ca să mi le însușesc și să le exprim ca pe ale mele, cum mi-ar fi mult mai ușor, n-aș mai avea teama că am înțeles greșit o idee, căci o greșeală a mea mă privește numai pe mine. Poate voi izbuti cînd n-o să mai am de povestit fapte, ci vor rămîne ideile,

ce gîndea un om înainte de moarte, în orele cînd pentru lumea exterioară somnola, ca să poată rămîne numai cu lumea lui interioară.

Fapt este că la Stalingrad au murit sau au căzut în captivitate mulţi din românii noştri, aşa că au intrat în istorie.

Nu sînt dintre cei care au urmărit cu atenţie mersul războiului, fără să spun că nu mă interesa viitorul şi soarta mea înainte de toate. Azi, după aproape jumătate de secol, cînd încerc să găsesc o linie directoare printre acele evenimente, îmi dau seama cît de haotice au fost pentru lumea contemporană. Cum puteai să le urmăreşti, fără să-ţi pierzi capul ? Mă văd între ele ca un om încolţit de o haită de lupi, ori încotro s-ar întoarce e o primejdie. Pe o arie de trei sute şaizeci de grade în jurul nostru sărea în aer ceva şi putea să se întîmple la fel cu noi înşine. Las la o parte cronologia, pentru cîteva clipe, îmi închipui că toate se întîmplau simultan, pe tot pămîntul. Aşa văd războiul, cînd îi caut un fir după care să ţin drumul. Faptele se suprapun, se învălmăşesc, se contopesc, iar eu sînt omul pe care îl ameninţă lupii : tancuri înaintează asupra Varşoviei ; la Katin, patru mii de ofiţeri sînt împuşcaţi şi aruncaţi într-o groapă comună ; submarinele bîntuie în Atlantic, convoaie navale sînt scufundate ; la Pearl Harbour, în insulele Hawaii flota de război americană e bombardată pe negîndite ; ca să pună mîna pe apa grea, nemţii debarcă în Norvegia, ţară neutră, şi o ocupă ; Londra e bombardată cu rachete, proiectile zburătoare, V_1 şi V_2, arma secretă a lui Hitler, duc groasa cu ele şi lasă jalea, dar Anglia continuă să existe ; o bombă atomică explodează la Hiroşima, alta la Nagasaki, este o armă fără replică, Japonia, hotărîtă să lupte pînă la ultimul om, într-un imens hara-kiri, capitulează fără condiţii ; pentru japonezi stă soarele în loc, rîurile curg înapoi de la vărsare ; la Kursk, peste o mie cinci sute de tancuri se ciocnesc şi se distrug, cîte cincizeci de mii de tone unul ; la Leningradul asediat, mor sute de mii de oameni, de glonţ, de frig şi de foame, armată şi lume civilă, le-am văzut mormintele, pogoane. Cum să nu-ţi pierzi minţile ?

La trei zile după ce începea bătălia de la Stalingrad, în Atlanticul de sud se scufunda un vapor englezesc, lovit de torpilă. Ce contează un vapor, cînd se scufundau

cu sutele ? Transporta trei mii cinci sute de oameni, din care au scăpat numai trei sute. Cine mai ține minte ? Cîți nici măcar n-au auzit ? În naufragiul Titanicului s-au înecat numai o mie trei sute, și nu s-a uitat, după mai bine de șapte decenii.

Nu vreau să spun decît că în timp de război viețile contează mai puțin, sau uneori nu mai contează nimic, dovadă cuptoarele de la Auschwitz și gemenele lor din lagărele înrudite, unde au fost arși milioane de oameni.

Treii mii trei sute ?

Era un vapor englez. *Laconia*, nici nu auzisem de el, sau uitasem ; l-am găsit într-un ziar din epocă. Abia plecase de la Capetown și mergea spre Anglia. Submarinul german U. 156 l-a rupt în două cu o torpilă țintită exact la mijloc ; nici nu-i greu cînd victima n-are mijloace de luptă. Comandantul submarinului a fost certat, cred că de ochii lumii, fiindcă printre victime se numărau aproape două mii de prizonieri italieni, de care îmi închipui că puțin îi păsa lui Hitler. În schimb Mussolini putea să se supere. Dar așa-i la război, viața e ieftină.

*

La trei luni după ce începuse bătălia pentru Stalingrad și se scufundase *Laconia*, a murit un poet despre care n-aș aminti, între atîtea catastrofe, dacă n-aș ști că n-o să vorbească nimeni de el, nici după ce va fi pace. N-am citit nici o poezie scrisă de el, însă de numele lui auzeam în casă, cînd eram copil și un an-doi după aceea : îl chema Artur Enășescu. Se pare că avea o înfățișare extravagantă, cum îi erau și purtările, de aceea mi-a rămas în minte, intrigat de cuvîntul extravagant, pe care nu-l mai auzisem. Luptase în războiul din 1916, 1918, odată cu alt poet, Săulescu, mort la Predeal, unde are un monument la ieșirea spre valea Timișului. Arthur Enășescu a fost și el grav rănit, dar pentru o rană oricît de gravă, nu se ridică monumente.

Amintindu-mi de acești doi oameni m-am gîndit cîți poeți au luptat în războaie; îi înșir așa cum îmi vin în minte. Primul, Camil Petrescu se impune autoritar, cum îi era firea ; e un om pe care cine l-a cunoscut nu poate să-l uite, iar de l-ar uita, ar avea să-i dea so-

toteală pe lumea cealaltă. Experiența războiului pusă în poezii, apoi într-un roman destul de autobiografic, i-a folosit cred și în vreme de pace ; fiindcă, sub înfățișarea lui pașnică și puțin fragilă, se ascundea un războinic.

În enumerarea care urmează, între poeți îi pun pe toți cei care au avut simțul poeziei, chiar dacă s-au exprimat în proză, sau prin alte mijloace : un cîntec, o pînză pictată, o piatră cioplită, o casă care nu-i doar un adăpost împotriva intemperiilor. Din ce-am citit în tinerețe scris de un mare gînditor al vremurilor moderne mi-a rămas neuitată părerea lui, că primele două arte sînt arhitectura și poezia. Dacă pe cineva ideea aceasta o să-l contrarieze, să nu socotească nedreptățite artele celelalte, căci în spațiul dintre arhitectură și poezie încap cu toatele.

De Liviu Rebreanu, înrolat în armata austro-ungară, nu sînt sigur că a făcut și războiul ; mi-e destul că a scris *Pădurea spînzuraților*, care nu-i doar un roman, ci mai ales o dramă de familie; un frate spînzurat pentru sentimente patriotice rămîne o rană de război în inima celui care supraviețuiește.

Scriu fără să-mi explic asocierile : dacă va vrea cineva să le caute, mai bine să renunțe ; n-o să le găsească nici psihanaliștii, dar sigur că ei pot să inventeze.

Stendhal a luptat cu arma în mînă, nu cu condeiul, în campania din Italia, comandată de Napoleon, care nu era împărat pe vremea aceea. Mai tîrziu a mers după Napoleon și în Rusia, de astă dată nu ca soldat, ci cu treburi de aprovizionare. Cu experiența cîștigată, după război ar fi putut să devină negustor, poate chiar unul cu vază ; el însă a ales meseria de coate-goale. Cum s-o numesc altfel dacă la moartea lui, o carte scrisă de el pînă și-a tocit mîneca hainei nu o citise decît vreo sută de oameni ?

În 1914, primul an de război, în primul război mondial a murit pe front un soldat francez Alain Fournier, foarte tînăr, autorul unei cărți neuitate, care cred că a tulburat multe suflete odată cu al meu, și ar fi spre binele lor să fie tulburate și altele, astăzi. M-am întrebat adesea cum ar fi fost a doua lui carte... Alteori, cînd scriu și nu sînt mulțumit de mine, mă gîndesc ce s-ar fi întîmplat dacă după prima carte nu mai scriam altele ?

Antoine de Saint Exupéry, care între cele două războaie a scris despre zborul oamenilor, pornind de la o practică personală, a izbutit să depășească realitatea, ca să ajungă în *Micul Prinț*, bunăoară, la cea mai poetică visare. Ca om ar fi putut să moară de sute de ori în vreme de pace, pe cînd se străduia să deschidă o linie aeriană peste Atlantic. În timpul războiului, făcînd parte din aviația de luptă, ar fi putut să moară cu fiecare misiune. I-a fost dat să dispară într-un zbor pe deasupra Mediteranei, în zilele cînd se termina războiul. Dacă trăia, ce-ar fi scris ? Ce bucurii, ce dezamăgiri ar fi avut să dezvăluie ? Ce-ar fi crezut despre de Gaulle ? Dar despre Algeria ? Și despre avioanele aruncate în aer, în vreme de pace, pe liniile aeriene visate de el cu atîta dragoste de zbor și de oameni ? La vremea lui, avioanele poștale duceau trei-patru pasageri, mai tîrziu zece ; dacă unul se pierdea în munții neumblați ai Americii de Sud, aviația intra în doliu, zeci de avioane încercau să descopere epava, să salveze pe cei rămași în viață, și nu unul singur din avioanele acelea nu se mai întorceau la bază. Astăzi, avioane cu trei sute de oameni fac explozie în aer sau se prăbușesc la decolare, cel mai adesea datorită unor mîini criminale, și lumea le privește paralizată, nu mai este în stare nici să-și pună o panglică de doliu.

Au mai fost poeți care s-au distins în războaie ; unora li se cunosc mai bine faptele de arme decît poeziile. Unul este Gabriele d'Annunzio, căruia nu vreau să-i micșorez faima dacă am să spun că pentru urechea mea a făcut prea multă gălăgie. Dar oricum, a luptat cu bravură, în primul război mondial, și-a regizat cu măiestrie victoriile, a sfîrșit prin a-și face o armată proprie, ca Garibaldi, și între cuceririle sale Italia i-a datorat cel puțin portul Fiume.

Începînd să fac enumerarea de față, nu mă gîndisem să merg prea departe, mă mulțumeam cu vremea noastră. Dar mi-a venit în minte un luptător din secolele trecute, care îmi este prea drag ca să-l trec sub tăcere ; lumea îl cunoaște pentru minunata istorie a iscusitului hidalgo Don Quijote de la Mancha, de te face să rîzi și să plîngi, cu simțire egală și pentru ce-i trist, și pentru ce-i vesel. Mai puțini oameni știu că pe cînd scria istoria aceasta, vie pînă la sfîrșitul mileniului nostru, cum va fi și în secolele

următoare, autorul ei, cavalerul don Miguel Cervantes-Saavedra, avea o mînă beteagă, înţepenită din cot, dintr-o rană de război, cînd flota spaniolă din care făcea parte s-a înfruntat cu cea otomană şi a înfrînt-o, în apele greceşti, la Lepanto. Bolnav şi scutit să iasă la luptă, Cervantes n-a răbdat să rămînă sub punte, de aceea, după mai bine de patru secole, eu, care n-am luat parte la alte războaie decît cu duhurile rele, mă închin cu smerenie în faţa lui, fiindcă a fost la fel de vrednic în a mînui şi sabia şi condeiul, şi am satisfacţia, nu vană, că, scriind rîndurile acestea de preamărire, condeiul meu devine puţin şi sabie.

Nu prea departe de Lepanto şi de golful Patras, în aceeaşi Eladă, pe atunci sub stăpînire otomană, la anul 1821, lord Byron a venit tocmai din Anglia să lupte pentru eliberarea Greciei, dintr-o pornire romantică, adăugată la pornirea generoasă a întregii Europe. A murit doi ani mai tîrziu la Missolonghi, se spune că de friguri ; nu-i o ruşine, tot erou de război rămîne, de vreme ce boala a căpătat-o pe cîmpul de luptă. În ceea ce mă priveşte, dat fiind romantismul care îi dominase toată viaţa, aş fi dorit să moară de o boală mai frumoasă şi mai eroică. Vrînd să reediteze fapta bărbătească a lui Leandru, din legendă, Byron a pornit pe urmele lui şi a traversat înot Helespontul, strîmtoarea Dardanele de astăzi. Nu se compară cu Canalul Mînecii, dar oricum nu-i o joacă. Leandru trecea în nopţile cînd de pe malul celălalt iubita lui Hero îi făcea semne cu fanarul că poate să vină. Nu ştiu şi nu cred să ştie cineva cauza pentru care o dată n-a izbutit să ajungă dincolo ; ori s-a pornit o furtună din faţă, ori a avut un junghi în inimă, un infarct cum se spune în vremea noastră şi s-a înecat în Helespont, poate prin locul unde, în 1914, Churchill a încercat să-şi debarce trupele şi să cucerească întăririle turceşti de pe malul Dardanelelor.

Chiar dacă Byron n-a trecut dincolo după vreo Hero, tot mai frumos ar fi fost să se înece, într-o întrecere cu legenda, decît să moară de friguri.

Aflîndu-mă cu gîndul prin acele locuri, fără voia mea mi-au venit în minte numele altor doi poeţi-soldaţi, din lumea elenică, dar ca să ajung la timpul lor trebuie să mă

întorc în urmă cu două milenii și jumătate. Nu-i ușor, cînd sînt atît de strîns între evenimentele zilelor noastre ; dar merită cu prisosință, fiind cei mai mari poeți ai lumii antice, al căror duh se simte în cultura omenească de atunci și pînă astăzi.

Sophocles, poetul tragic, care ar fi existat chiar și cu un singur *Oedip*, în una din ipostazele lui la fel de zguduitoare, a fost general în armata ateniană.

Cu vreo cinci decenii înaintea lui, Eschil, recunoscut drept creator al tragediei antice, autor al lui Agamemnon, Clitemnestrei și lui Oreste, care au inspirat pînă la decalcare pe un dramaturg al vremii contemporane, nu prea se știe că a luptat la Salamina și Marathon. Eu cel puțin, cînd am învățat în școală despre aceste lupte și despre celebrul curier, atît de popularizat astăzi, care a alergat patruzeci de kilometri ca să aducă la Atena vestea victoriei, n-am auzit nimic despre Eschil ; dacă murea în luptă ar fi fost Eroul Necunoscut al vremii sale.

Odată cu Alain Fournier, unul din primii care mi-au venit în minte fiindcă a marcat puternic începutul tinereții mele, ar fi trebuit să-l amintesc pe Charles Peguy, mai puțin cunoscut, printr-una din acele farse ciudate pe care soarta le joacă unor oameni, dînd cu zarurile ca jucătorii de barbut. Nu am să repar cu nedreptatea, în această scurtă enumerare, poate însă că puținele mele rînduri vor fi un îndemn pentru alții să-l amintească mai temeinic, mai ales că omul acesta, în afară de poezie, a scris pledoarii pentru cauze drepte, și la patruzeci de ani a murit pe front, în prima bătălie de pe Marna, unde s-a jucat soarta Parisului.

În același război a luptat și a fost grav rănit poetul Apollinaris, care și-a zis, și așa e cunoscut, Apollinaire Guillaume, francez născut la Roma. Portretul lui cel mai răspîndit e datorat lui Picasso, și îl înfățișează în uniformă militară, cu capul într-un bandaj alb, care presupun că acopere rana lui gravă. Cum Apollinaire a murit în 1918, dată cînd este făcut și portretul lui Picasso, mă duce la gîndul că rana aceea a fost și cauza morții. Nu avea decît treizeci și opt de ani. Victor Hugo a trăit optzeci și trei. Rabindranat Tagore optzeci. Pe amîndoi îi crezusem mult

mai bătrîni, mai ales pe cel din urmă. Oricum, erau vîrste venerabile. Astăzi media de viață a crescut ; chiar și a poeților.

Henry de Montherlant a luptat cu bravura recunoscută, în primul război mondial. Nu știu de ce nu a luptat și în al doilea, cînd era încă tînăr ; poate a avut roluri mai importante.

André Malraux a participat la războiul din Spania, în 1936, ripostînd lui Hitler și Mussolini. Le-a ripostat și în al doilea război mondial, cînd a făcut parte din Rezistență.

Eram gata să încheie, cu concluzia că ultimul război a făcut mai puține victime între poeții vremii, poate fiindcă în secolul nostru valoarea le-a fost mai prețuită, au fost cruțați cînd a fost cu putință. Ceea ce e sigur, li s-a găsit o întrebuințare mai bună, în batalioane de presă și propagandă, la posturi de radio-emisiune, în cinematografie, și mai ales, ca să scrie cărți spre a slăvi eroismul luptătorilor și a îmbărbăta populația civilă. Dar iată că la sfîrșit îmi vine în minte un nume amintit și altădată, dar pentru alte motive, Eric Knight, un tînăr aviator englez, mort în luptă, după ce scrisese o carte despre eroism și pentru îmbărbătarea populației. Numai că el îmbărbăta populație, făcînd-o să înțeleagă ceea ce îi făgăduia Churchill, sudoare, suferință și sînge. Plus nedreptate și neghiobie din partea șefilor. Un cenzor, chiar dacă nu era cel mai îngust la minte, ar fi socotit-o drept o carte defetistă. Dar cu ea, și cu vorbele lui Churchill, Anglia a cîștigat războiul !

Ca să mă întorc de unde am pornit în această incursiune circulară, Artur Enășescu a murit în 1942, la cincizeci și trei de ani — tînăr, s-ar socoti astăzi. Singurul volum de poezii, *Pe gînduri,* nu știu cine mai poate să și-l amintească. O romanță, *Cruce albă de mesteacăn,* pusă pe muzică, s-a cîntat mult într-o vreme ; era mișcătoare, fiindcă evoca războiul de pe urma căruia multe cruci albe luceau „rătăcite printre creste", cum spunea poezia.

L-am amintit fiindcă în copilăria mea se vorbea de el, și fiindcă a murit cînd începea bătălia Stalingradului. Trebuie să-mi caut repere, ca să văd de unde am plecat, cînd mă voi întoarce.

24

Intenţia mea a fost să vorbesc despre Despina, pornind de la cartea pe care i-o împrumutasem. Mă chemase să mi-o înapoieze şi m-am dus la ea, cu gîndul că era un prilej s-o readuc în povestire. Dar acolo l-am întîlnit pe Faur, care a pus mîna pe mine, făcîndu-mă să-l urmez într-o plimbare cu maşina, apoi m-a invitat acasă unde am cunoscut-o pe Laura. Întîmplările nu s-au oprit aici, mi-au dat prilejul să înţeleg cu adevărat ce înseamnă un om de afaceri, astfel că, punînd mîna pe mine, cum am spus mai înainte, de fapt s-a dat pe mîna mea, fără să ştie. El nu urmărea să mă cunoască, nici nu-l interesa, nici n-ar fi putut, decît cel mult să pună pe urmele mele un detectiv ca să-mi afle faptele zilnice, informaţii cu totul inutile, din moment ce nu aveam preocupări comune şi n-am fi putut nici să colaborăm vreodată, nici să fim în concurenţă. După ce izbutise în afaceri, mai urma să-şi facă un nume şi în societate, unde la început nu era decît un anonim din provincie ; limuzina, casa, pivniţa cu vinuri, nevasta, ca să mă opresc la ea, cunoscute în prima seară, făceau parte din mijloacele lui de a trezi interesul ; cu timpul aveam să descopăr şi altele, nu neglija nimic din ce-ar fi putut să-i folosească ; şi chiar pe mine, deşi nu aveam vreun renume, mă cultiva cu gîndul că nu se ştie de unde sare iepurele.

Recunosc că n-am înţeles din prima seară, nici în zilele următoare motivul simpatiei lui dusă pînă la a-şi etala nevasta în faţa mea, de parcă ar fi vrut să mi-o propună. Bunul simţ mi-a ajutat să nu-mi pierd capul cu nici o ocazie, am fost mai degrabă circumspect, l-am studiat cu atenţie, ceea ce el probabil nu putea să-şi închipuie, pînă am înţeles că nu aveam nimic de pierdut lăsîndu-l să mizeze pe mine. Şi apoi, de ce să ascund, mă gîndeam şi eu uneori că ar putea să cîştige. Lăsînd la o parte cîştigul sau paguba, omul acesta a ajuns ca pînă la urmă să-mi poarte o simpatie sinceră. E drept că atunci, în nu mai mult de un an, îşi cîştigase locul dorit în societate, nu mai avea nevoie de renumele meu prezumtiv şi, ca să nu-mi ascund nici acum gîndurile, cred că ar fi fost gata să mă

ajute, ca să mi-l capăt. Iar în 1944, cînd viitorul era nesigur, mi-a sugerat să merg cu ei în străinătate, la adăpost de orice griji, fiindcă își transferase acolo, din vreme, toate agoniselele. M-aș fi dus, dar cu Laura, dacă ar fi fost singură.

Am spus aceste cuvinte sfidînd ceva din mine ; la treizeci și cinci de ani, cîți aveam atunci, se explică, orice femeie frumoasă este o ispită, și, cel puțin o clipă, n-am putut să recunosc că, din seara cînd o cunoscusem, și Faur răsucise în fața mea, s-o văd din toate unghiurile, Laura devenise pentru mine interzisă. Poate prin acel scîncet pe care cred că îl auzisem numai eu, cînd, scăpînd din mîna lui, se ghemuise în fotoliu. O altă femeie în locul ei ar fi putut să mă privească, provocatoare. Sau și-ar fi lăsat ochii în jos, roșind, măgulită. Am înțeles că Laura nu putea fi atinsă, orice încercare ar fi făcut-o să scîncească.

Mult mai tîrziu, cînd era dispărută și trecuse prea mult timp ca să-mi aduc aminte toate nuanțele acelei scene stînjenitoare nu doar pentru ea, ci și pentru mine, m-am întrebat dacă n-o înțelesesem greșit, dacă scîncetul ei nu era expresia refuzului de-a fi etalată în fața mea, ci a etalării cu sila. Nu pot să judec, fiindcă a murit repede. Poate, dacă trăia mai mult și ar fi existat climatul prielnic, i-ar fi plăcut să se etaleze singură.

*

* *

Pe Despina o cunoșteam mai mult din auzite, dar e adevărat că în puținele rînduri cînd o văzusem fusesem foarte atent, să descopăr în ce măsură i se potriveau părerile altora. Din părerea Alexandrinei am făcut un fel de leit-motiv, după ce, la început o luasem ca un punct de pornire. Știam că Alexandrina își cîntărea vorbele și, mai ales, nu le spunea de pomană. Nu mai auzisem niciodată o părere ca a ei, că o ființă poate fi mult prea frumoasă. Aceste cuvinte m-au urmărit tot timpul, însă fără a deveni obsesive, fiindcă nici Despina nu era o obsesie, ci doar o curiozitate. Era, într-adevăr atît de frumoasă că n-avea nici o imperfecțiune. Cînd m-am convins că nu i-ai putea găsi una, chiar dacă ai fi împărțit-o în pătrățele de la picioare pînă în creștet și le-ai fi analizat centime-

tru cu centimetru, am înțeles cuvintele Alexandrinei. Imperfecțiunea Despinei stătea în perfecțiunea care o făcea mult prea frumoasă. În mod paradoxal, ea era o aberație a naturii ; asemenea perfecțiune n-o poate atinge decît o cioplitură de marmură, făcută nu din inspirație, ci prin calcule ; azi nici n-ar fi greu, cu computerul. Frumusețea ei convingea numai ochiul, și nici unul din simțăminte ; ca o floare artificială, confecționată cu o artă desăvîrșită.

Nu înseamnă că toți oamenii ar fi rămas la distanță și nici unul nu i-ar fi căzut victimă. Multora le plac flo rile artificiale, își împodobesc casa cu ele, am văzut în țări cu civilizații de secole. Despina era o frumusețe împietrită, de aceea nu putea să se uzeze și cui vroia să pri vească dincolo de alcătuirea ei fizică, îi făcea frică. Așa a. înțeles cuvintele Alexandrinei.

Că îl subjugase pe Teofil nu mă miră, devenise și el perfecțiune de cînd purta uniforma albă, cu podoabe c aur, a gărzii palatului. Iar Despina, la rîndul ei, era și ea subjugată. Ar fi trebuit să-mi dau seama cînd am văzut-o prima oară, într-o seară de revelion, în casa părinților ei unde mă adusese Teofil, atunci numai logodnic. Am văzut cu ce aprindere i s-a atîrnat de gît strivindu-și sînii în eghileții și-n nasturii auriți ai uniformei lui de ceremonie. Am avut prilejul să mă conving că îl iubea cu adevărat și n-ar fi putut să se uite la altul. N-am să spun ca Alexandrina că îl iubea pentru uniformă. Îl iubea pe el însă uniforma era un mijlocitor, sau un accesoriu al dragostei. De multe ori cînd era singură punea tunica lui pe pat, o mîngîia înfiorată, pe urmă o făcea ghem, se apleca peste ea și o strîngea în brațe, respirînd repede. Nu era fetișism, ci mai mult decît atîta, o transmutare aproape directă și întrucîtva indecentă.

La spital, obiectul exaltării ei deveni bandajul alb de la capul rănitului, pe care adesea își lăsa mîna, destul ca să se simtă electrizată.

Cînd m-am dus să iau cartea și l-am găsit acolo pe Faur, n-am privit-o decît în fugă, dar destul ca să observ la ea o schimbare atît de frapantă că m-a urmărit toată seara, deși Laura ar fi putut să mă absoarbă. A doua zi, în loc să fi uitat, m-am trezit cu chipul ei în gînd, mai viu decît îl văzusem aievea, dar raționamentele mele au rămas inutile, era ceva imposibil să fie dezlegat cu min-

tea. M-a ajutat intuiția, mi-a relevat deodată fără dubiu că în viața ei intervenise o schimbare, o trăda o altă frumusețe, acum era înspăimîntător de frumoasă, dar așa se umanizase fiindcă inspira un sentiment, fie că nu altceva decît frica. Ea era acum sub puterea unei dragoste aprige, care făcea din ea o tigroaică înfrățită cu o gazelă.

*
* *

Felul cum începuse legătura ei cu Ernest ar fi lăsat impresia că nu putea fi decît o aventură. Chiar ei îi era frică să se gîndească la mai mult decît atîta, altfel ar fi însemnat să-și întoarcă viața pe dos, să se despartă de tot ce fusese mai înainte și în primul rînd de concepția ei despre dragoste. Ea nu era una din acele femei nemulțumite de un bărbat și dornice să întîlnească altul. Cazul ei era departe de al lor, fiindcă avea toate aspirațiile împlinite, nu cunoștea o treaptă pe care ar fi vrut s-o urce, nimic nu o dezamăgise. Cît privește bărbatul ei, el reprezenta maximum din ceea ce visase să aibă și chiar mai mult decît atîta, dacă la darurile lui, ideale pentru ea, se adăuga haina, adică decorul. E sigur că oamenii trăiesc mai fericiți în mijlocul unei naturi frumoase, și într-o casă care, pe lîngă nevoia de confort, să le satisfacă și simțul estetic.

Pentru Teofil simțea dragoste ; pentru uniforma lui, trufie ; adunate, aceste două simțăminte pot duce la exaltare, mai presus decît fericirea.

Era starea ei sufletească în ziua cînd îl văzuse pe Ernest, adus din sala de operație, încă sub efectul barbituricelor, cu torsul gol, cu o plătcă de leucoplast în dreapta, deasupra splinei, și cu bandajul alb care îi acoperea fruntea, puțin oblic, dîndu-i un fel de cochetărie. A face o asemenea observație, în împrejurări grave, e o dovadă sau de incompetență, sau de frivolitate. Înclin spre a doua alternativă ; n-am spus că Despina n-ar fi putut să fie frivolă.

E adevărat că rănitul, cu toate circumstanțele nefavorabile pentru el, șocurile suferite, infirmitatea, obrazul nebărbierit, cu o grimasă de suferință în colțul gurii, privirea confuză, era un bărbat dăruit de natură cu o față expresivă și virilă, și chiar torsul lui gol, străpuns de un

glonţ, dacă atrăgea privirea unei femei, în sufletul acesteia se năştea un sentiment de vinovăţie, ascuns de compasiune. Atît n-ar fi fost de ajuns ca Despina să simtă o tulburare necunoscută încă, dar nici atît de mult ca să se sperie. Era într-adevăr puţină frivolitate, aceasta însă avea la bază un temei mult mai puternic decît o zvăpăială de sentimente, rapide şi trecătoare. Omul acesta, cu ochii închişi, cu gene lungi, grele, ca de femeie, pe care putea să-l privească în voie, dezbrăcat de uniformă, de insigne, de medalii, venea de pe cîmpul de luptă, unde ar fi putut să moară ; şi, oricum, chiar dacă nu murise, moartea trecuse pe alături.

Despina păli, un gînd făcuse să-i stea inima, ceva de care fusese departe tot timpul. Îngrijea răniţii, n-o silise nimeni, era o datorie, şi nu uşoară ; fiecare, la locul lui, trebuia să-şi facă datoria. Teofil îşi făcea datoria păzindu-l pe rege, era fericită că nu trebuia să plece pe front, că putea să-l vadă seară de seară, cu rare întreruperi, dar fără primejdii, cînd compania lui era de gardă la Sinaia.

Orice fiinţă vrea să-l apere pe cel care îi este drag, face scut din propriul ei trup ; e sublim şi e omenesc. Dar, revenind la mama lui Ştefan cel Mare, cum îl primeşte ea pe fiul întors învins de la luptă ? E o legendă, nu-mi pasă, mă interesează ideea, care trebuie să rămînă, că o mamă nu îngăduie fiului ei slăbiciunea ci îl trimite înapoi, să lupte, chiar dacă ar fi să-şi piardă viaţa. Ce să salveze ? Ar fi uşor să spun onoarea.

Eu înţeleg cuvintele, sau nu le înţeleg ; le simt sau nu le simt, m-am născut sau nu m-am născut cu ele. De aceea nu-mi place să le dau definiţii. Sentimentul onoarei e mai presus de mijloacele noastre de exprimare ; aş putea să înşir pe marginea lui cîteva fraze ; ar fi o impietate. Şi cine nu simte, tot nu m-ar înţelege.

Nu merg pînă acolo încît să spun că Despina se simţea dezonorată de Teofil, care îşi păstra superba lui uniformă albă, în vreme ce alţii îşi riscau viaţa în orice clipă, şi pînă atunci trăiau adînciţi în pămînt, sau tîrîndu-se prin noroaie, pe sub reţelele de sîrmă ghimpată, sărind dintr-o groapă de obuz în alta. Dar îşi dădu seama că el era în inferioritate faţă de rănitul cu o gaură de glonţ în piept şi cu o rană la frunte.

De aici înainte sentimentele ei evoluară nestînjenit, fără ca ea să le reprime, nu se duse la biserică să ceară ajutorul cerului, fiindcă nu vroia să se apere.

Nu ştia dacă rănitul ei avea o nevastă şi o familie, probabil nu, fiindcă nu venea nimeni să-l viziteze, decît camarazi aflaţi în concediu. Iarăşi nu pot spune că intenţiile ei erau clare, din primele zile. Citise cartea oribilă cu dezmăţul de la spitatul Coţofăneşti, în primul război mondial, cînd resturile armatei române luptau disperat în Moldova. Citise şi alte cărţi, cu acelaşi subiect, dar înţeles altfel ; autorii lor priveau cu simpatie legăturile de dragoste născute în spitale de campanie, din suferinţe şi sînge. Şi chiar aici ştia că înflorise cîte una, despre care se interesase curioasă. Însă era departe de a-i trece prin minte că odată ar putea deveni chiar ea subiectul unei asemenea idile.

Şi totuşi, veni o zi, nu ştiu a cîtea, după o săptămînă sau două, în orice caz nu o lună, cînd se gîndi în chipul cel mai firesc, fără nici un proces de conştiinţă, ca la ieşirea lui Ernest din spital să-l ducă la ea acasă ; se obişnuia, era o faptă aproape subînţeleasă, decît că trebuia acoperită de discreţie, ceea ce într-un asemenea caz nu-i o făţărnicie. Doar ceva nu era limpede în mintea ei, dacă intenţia se datora dorinţei, sau numai unui sentiment de datorie. Îi era şi puţin frică, dar nu atît ca să-şi mute gîndul ; dimpotrivă, frica se transformase în curiozitate, şi curiozitatea în nerăbdare.

Fusese castă, dar poate că nu în deplinul înţeles al cuvîntului ; nu ştiu ce s-ar fi întîmplat dacă se ivea o ocazie care să merite pe deplin riscul. Se gîndea la o singură seară, o singură noapte, altfel ar fi însemnat să se despartă de Teofil, ceea ce nu dorea, fiindcă îi era imposibil să uite cei şapte ani trăiţi împreună, cînd fusese fericită.

Acestea sînt gîndurile ei, nu ale mele, eu o înţeleg cu totul altfel ; faptele au să-mi dea dreptate.

Peste noapte, prima dată cînd îl adusese la ea acasă, într-o oră de insomnie plăcută, dîndu-şi brusc seama că la ziuă el avea să plece şi să nu-l mai vadă niciodată, îşi simţi inima sfîşiată, prima ei durere pe care o putea numi aşa, şi care nu şi-o închipuise. „Dar nu se poate !“ îşi spunea, cuprinsă de panică. Acesta era bărbatul ei, nu-i

trebuise mai mult decît o îmbrățișare, ca să-și dea seama. Cei șapte ani i se păreau acum o zădărnicie, iar din Teofil, cînd îl judeca în raport cu cel de lîngă ea, rămînea numai uniforma. Eu n-o condamn, dar recunosc că Alexandrina avea dreptate.

Despina era îndrăgostită și nu-i păsa că oamenii ar fi socotit-o o femeie pierdută. Foarte bine, nu dorea decît să se piardă. Nu-și închipuise că pierzîndu-te ajungi la o asemenea fericire.

Ernest avea o lună concediu de convalescență. Dimineața Despina îi spuse :

— Nu pleca ! Rămîi luna asta cu mine.

— Dar ești măritată !

— Ce-ți pasă !

— Casa e a bărbatului tău ?

— Nu, a mea, de la părinții mei.

— El e pe front ?

Îl privi speriată. Iată ce i-ar fi trezit remușcările și ar fi îngrozit-o : bărbatul ei să fie la război, și ea să primească în casă pe altul ! Dar bărbatul era la Sinaia, avea o odaie cu mobilă Biedermayer în Pavilionul Ofițerilor, dimineața îmbrăca uniforma albă și își inspecta soldații, toți flăcăi înalți și chipeși, aleși pe sprînceană. Păzeau castelul ? La București păzeau palatul ? Nu, paza adevărată era secretă, ei aveau un rol de paradă, să strălucească, să-și fluture penajele mînuind arma cu măiestrie, nu ca să tragă ei să dea onorul, în timp ce ofițerul saluta cu sabia, ca muschetarii. Iată ce făcea Teofil, și-o fascinase.

— Nu e pe front, răspunse Despina, cu strîngere de inimă.

— Atunci unde este ?

— Undeva, nu te gîndi ! Rămîi cu mine !

— Și dacă vine cînd sînt aici ?

— N-o să vină !

Nu știa cum, dar trebuia să nu vină.

— După ce ți se termină concediul ce faci ?

— Probabil vreo două săptămîni de antrenament, pe urmă mă întorc la flotilă.

— Unde-i flotila ta ?

El o privi cu coada ochiului ; din obișnuință, asemenea întrebări i se păreau suspecte. Ar fi putut să fie o

spioană ? Spionii au cele mai incredibile fețe, pentru meseria lor este un principiu de bază, pe adevărații spioni nu-i bănuiești niciodată, cad uneori, dar mai degrabă din greșeala altora. De ce îl adusese aici fără nici o sfială ?... Avea un bărbat, într-adevăr ? Atunci cum nu-i era teamă ?... Toate circumstanțele erau suspecte și, în plus, avea parcă trăsături slave, iar în privința firii, fatalismul ei vorbea singur. Se trase puțin într-o parte, s-o poată privi mai bine. Deodată îi păru mai interesantă, pînă acum i se păruse doar o femeie frumoasă și pasională (era prima oară cînd la Despina se manifesta pasiunea). În el se trezea, ca într-o luptă aeriană, voluptatea de a trăi primejdia, sentimentul fricii dispărea cu totul, îi lua locul păcănitul mitralierelor, muzica lor agresivă, acompaniată de urletul motorului, nu mai puțin agresiv, un duet infernal căruia i se adăugau imagini : avioanele inamice aruncînd jerbe de foc în față, dar care i se păreau abstracte, pînă în clipa cînd unul din ele lua foc și se prăbușea îmbrăcat în fum negru ; atunci abia devenea real, transformat în victorie. Cum s-ar fi temut de o femeie care i se dăruise, fără ezitări, în chipul cel mai simplu, camaradereşte ? Și pe care abia după un timp o descoperise dezlănțuită.

(Dezlănțuit nu are un cuprins comun cu desfrînat ? De ce două sinonime au devenit atît de inegale ?)

Ea nu era decît o bucurie și nu trebuia s-o vadă altfel.

— Am să rămîn, cu toate riscurile. La riscul cel mai mare nu vreau să mă gîndesc, că aș putea să dezertez pentru tine !

Acest om nu vorbea mult, unora putea să li se pară ursuz, sau încet de minte, cum sînt bănuiți cei cu mari aptitudini fizice. Dar el izbutise să spună, în cîteva cuvinte, tot ce mie mi-ar fi cerut o pagină întreagă, și poate încă n-ar fi fost la fel de cuprinzătoare. Știu că un om ca el n-ar fi dezertat pentru nici un preț de pe lume ; e destul că se gîndise, ceea ce era semnul viitoarei lui dragoste.

Despina însă nu înțelese, fiindcă nu putea crede, i se părea o glumă. E explicabil, în raport cu acest om viața ei apărea lîncedă ; fusese fericită, numai atît, fără nici o zguduitură. Avea s-o cunoască abia de aici înainte. Nu presimțea, vroia doar să-i fie bine.

— Și unde ai să faci antrenamentul ?

— Cred că aici, la o școală de vînătoare.

— Înseamnă încă două săptămîni, șase cu totul ! Ai o casă în București ?

— Nu, la Iași, dar provizoriu locuiesc la Ploiești. Aici am să stau la un prieten, care e pe front. În concediu a fost pe la spital și mi-a lăsat cheile.

Încă o suspecta ? Îi ascunse că la Ploiești se mutase fiindcă avea flotila în apropiere, la Tîrgșor, și îi ascunse mai ales că în prezent escadrila lui era detașată aproape de cotul Donului.

— N-ai să stai la prietenul tău, ci la mine, spuse Despina. Numai că am să te las singur cînd sînt de gardă la spital. Dar am să mă reped să te văd, măcar o oră, noaptea.

— Și dacă n-au să te lase ?

Despina zîmbi :

— Atunci am să dezertez ; cred că n-ai să mă socotești o lașă.

Deși glumea, era un răspuns la declarația lui de dragoste. Prezumtive și una, și alta.

— N-am să-ți fac decît două recomandări : să nu te duci la ușă dacă sună, și să nu răspunzi la telefon ; dacă vrei să supraviețuim. Haide, dă-mi mîna și să ne bucurăm de cele șase săptămîni ale tale.

Întreaga scenă, așa cum am descris-o, e doar o schemă a ceea ce era firesc să se întîmple între doi oameni, în asemenea situație. N-am vrut s-o însuflețesc, participînd la ea cu sentimentele mele, căci riscam s-o denaturez și s-o transform într-o banalitate. Ceea ce, evident, nu este.

— Mă duc la bucătărie, am să dau un telefon de acolo ; te rog să nu ridici receptorul.

Sună la Sinaia ; Castelul avea mai multe fire directe : fiind dimineața devreme, Teofil nu plecase încă la companie ; regele era la București, garda se făcea cu mai puțină rigoare.

— Unde ai fost ? Am încercat să-ți telefonez toată noaptea.

— Am avut o zi grea, eram foarte obosită, am închis telefonul.

— Slavă Domnului ! Mă temeam să nu fii bolnavă. Aș fi plecat la București cu un tren de noapte, dar nu anunțasem din vreme.

Despina nu-și putu stăpîni rîsul. „Sînt nebună !" S-ar fi putut să vină noaptea ! Singura ei reacție la această idee, care ar fi trebuit s-o înspăimînte, era să rîdă. Fiindcă primejdia posibilă trecuse !

— De ce rîzi ?

— Mă bucur că te aud !

Se bucura la gîndul că se va duce dincolo, n-o interesa altceva decît clipa prezentă și cele următoare, cîte puteau să fie. Mințea, și i se părea că este dreptul ei să mintă. Așa, dintr-o dată.

— Am să vin sîmbătă seara.

— Nu, sîmbătă noaptea sînt de gardă. Stăi acolo, am să vin eu luni, așteaptă-mă !

Nu credea că poate fi atît de simplu. Se simțea ușoară, parcă pămîntul își pierduse gravitația. Mai erau patru zile ; pînă duminică n-avea de ce să se gîndească. Singura ei teamă, în timpul convorbirii, era ca Ernest să nu ridice receptorul. Cînd joci fals, orice falsitate ți se pare posibilă, semănăm unii cu alții ! Oare nu-l ridicase ? Nu fusese curios să asculte conversația ?

Nu ; era atent la ușă, dar fără nici o bănuială. În cele cîteva minute, simțise lipsa ei ca pe un gol în viață. Și îi venise să ridice receptorul, ca să-i audă glasul, nu ca s-o spioneze ; se abținuse din bună-cuviință, fără să știe că altfel ar fi pierdut clipa prezentă. Întinse brațele spre ea, făcea prima oară acest gest, de luare în posesie ; pînă acum așteptase să se ofere ea, nu din indiferență, nici din vreun orgoliu care mi-ar fi stîrnit disprețul ; era un joc, îi plăcea să aștepte.

Despina își pusese o rochie de casă, fără nasturi, strînsă cu un cordon pe talie ; pe dedesubt nu avea nimic, știa că rolul rochiei era provizoriu.

— Rămîi așa !

O trăsese pînă ce genunchii ei se sprijiniră în marginea patului. Îi îndepărtă borurile rochiei cu teamă, să nu sufere o dezamăgire ; sînt examene la care puține femei rezistă fără scădere.

— E foarte riscant pentru voi să vă arătați goale în lumină, așa, în picioare, fără să vă puteți ascunde defec-

tele. E altceva cînd un bărbat vă ţine în braţe, atunci sînteţi apărate.

Am spus de mult că oamenii şi-au pus pe ei haine nu ca să se apere de intemperii, care nu sînt continui ; dar fără haine viaţa e chinuitoare, trebuie să-ţi studiezi tot timpul gesturile şi poziţia, să adopţi legea statuilor.

Odată prima îngrijorare trecută, el se trase puţin înapoi, se rezemă de tablia patului, s-o poată privi mai bine, fără să-i fie teamă de amănunte. Ea îl privea nu impudică, ci aşa cum statuile din muzee îşi privesc admiratorii, fericite să le vadă bucuria pe faţă. Era fericită să stea în faţa lui goală.

— Eşti ca o statuie, şi în plus ai sînge fierbinte.

Vru s-o tragă spre el, pe urmă se opri, ca şi cum ar fi descoperit ceva nou şi o privi cu atenţie.

— Eşti înspăimîntător de frumoasă !

25

Dacă în cele de pînă acum şi în cele ce voi mai spune Despina va apărea ca o desfrînată, adică scăpată din frîne, oamenii cucernici să fie liniştiţi, îşi va primi pedeapsa, admiţînd că dezlănţuirea trebuie pedepsită.

Luni, ziua, era liberă, fiindcă seara intra de gardă, aşa spusese, nu se putea fără minciună, altfel însemna să renunţe la cele şase săptămîni, fără de care, acum, n-ar fi înţeles de ce să mai trăiască. Şi luni nu fusese liberă, altă minciună, lipsise fără motiv, nu-i păsa de consecinţe. Şi încă nu se gîndise ce va face seara, ştia că are să plece la Sinaia, dar nu-şi imagina cum va fi acolo, trebuia să găsească un mijloc, să se eschiveze de la ceea ce i se părea şi de nesuportat, şi inadmisibil, şi imposibil. Trebuia înainte de toate să ajungă istovită, era prima armă de apărare. Trenul pleca la şase şi jumătate seara ; pînă la şase se dărui cu sete, cu îndîrjire, nu pot spune cu disperare fiindcă era fericită, nu se gîndea la ce-o să urmeze, ar fi uitat cu totul, lăsînd trenul să plece,

dacă nu suna ceasul deșteptător de pe noptieră ; îl potrivise la ultimul minut posibil. Se îmbrăcă fără să se ducă la baie și ieși în goană pe ușă. Gara era aproape, mergea repede dar nu i-ar fi părut rău să piardă trenul.

Ajunse la opt fără cîteva minute, era încă lumină ; aerul de munte i-ar fi făcut bine, să nu-i fi fost teamă. În gară o aștepta ordonanța. Teofil nu putea să vină.

— Trebuie să sosească Maiestatea sa, din clipă în clipă.

În altă împrejurare ar fi fost dezamăgită, de obicei el o primea cu flori din sera Castelului și ea se asemuia cu o regină. Acum se simțea ușurată, douăzeci de minute cît făcea pînă la castel mai era singură, cu amintirea după-amiezii pe care o simțea în toată structura ei, fără s-o mustre conștiința. Încă nu se gîndise cum o să fie întîlnirea, avea o singură hotărîre, să evite orice apropiere, altfel i s-ar fi părut oribil, nici nu vroia să-și închipuie ; dar încă nu știa cum, trebuia să găsească o modalitate inatacabilă. Chiar acest cuvînt îi veni în minte. inatacabil ; ca o cazemată. Nu trăia pe altă lume și-n altă epocă, avea prietene adultere care nu-și ascundeau păcatele ci le etalau cinic ; de la ele auzea adesea că în clipe dificile, cînd erau în primejdie să fie demascate, le ajuta diavolul. Ar fi fost potrivit cu menirea lui, dar ea nu credea în ajutorul altcuiva, trebuia să găsească singură o ieșire.

Sus, în capul scărilor care urcau de la gară, cînd să traverseze șoseaua, un automobil ieși din curbă cu viteză, făcînd să șuiere cauciurile : în cîteva secunde trecu prin fața ei, îl văzu de la un metru, de pe bordura trotuarului și se simți absorbită de curent, ca de o trombă. Era un automobil de sport, decapotat, nu cunoștea marca și chiar dacă ar fi cunoscut-o, la viteza aceea era imposibil să-și dea seama. Atît putu să observe, că avea tapisseria roșie și la volan era un tinerel, în capul gol, cu părul blond fluturat de vînt, cu fața încordată, la o asemenea viteză nici nu se putea altfel. Deși mai mult decît atîta nu apucase să vadă, rămase cu impresia că era un băiețandru atrăgător, doar prea tînăr, îi trebuiau cîțiva ani să se maturizeze și atunci putea să devină un bărbat pe placul femeilor. Constată, surprinsă, că făcuse o remarcă nepotrivită cu firea ei ; de la șaptesprezece ani

crescuse cu imaginea lui Teofil, crezînd că alți bărbați frumoși nu pot să existe nici pentru altele, ea nu avea ochi să-i vadă, chiar dacă veneau aproape, o cunoștință, un prieten ; putea să danseze cu el, să meargă la patinaj, la schi sau la tenis, să-l asculte cu interes dacă avea ce să spună, dar fără să observe înfățișarea lui fizică, decît dacă avea ceva neplăcut, s-o șocheze.

Ordonanța luase poziția de drepți, și salutase încremenit, cu mîna la capelă.

— Maiestatea sa regele ! spuse pe urmă, cu o emfază copilăroasă, ca unul care, într-un fel se socotea din familie.

Abia după șapte ani apăruse un bărbat a cărui frumusețe i se impusese, împotriva concepției și stilului ei de o durată atît de lungă ; poate fiindcă era un erou, și avea un bandaj alb la frunte. Știa că este imposibil, dar impulsul ei fu să coboare în gară, să ia primul tren și să se întoarcă. Și iată, acum cîteva clipe, un al treilea bărbat îi trecuse prin față, a cărui frumusețe în devenire și abia întrevăzută îi atrăsese privirea. Ce se întîmpla ? Făcea ochi, ca puii de pisică ? Nu, o frapase automobilul și viteza lui nepermisă. În spate venea încă un automobil, negru, luptîndu-se să nu rămînă în urmă. Probabil erau oamenii de pază. Numai atît ? Atunci ce nevoie de Teofil și de o companie întreagă ?

Era puțin dezamăgită ; sau căuta motive de dezamăgire. Se gîndea la o luptă aeriană și îi bătea inima cu putere.

Uneori regele îl invita la masă și pe comandantul gărzii. Așa se întîmplă în seara aceea, ajunsă la Pavilionul Ofițerilor, află că Teofil era la Peleș.

„De-ar da Dumnezeu să întîrzie !“ Îl invocă și pe dracul, ca să fie mai sigură. Pe urmă se căi, nu e cinstit să apelezi la două puteri antagonice. Oricum, avea cel puțin două ore înainte, dacă după masă nu urma o partidă de bridge. De bridge sau de biliard ? Nu mai ținea minte ce îi plăcea regelui ; Teofil îi spusese, dar nu fusese atentă.

Făcu repede un duș, pe urmă îmbrăcă o cămașă de noapte, o avea în dulap, din vremea cînd camera lui Teofil era a doua ei casă. Dar cămașa de noapte scurtă și transparentă putea să fie o imprudență. În locul ei

îmbrăcă o pijama groasă, de finet, pentru vreme de iarnă.

Dacă schimba patul nu putea să doarmă, mai ales prima noapte, veghea cu ochii în tavan, pînă la ziuă. Alteori, în aceste insomnii se intercalau, fatal, ore de voluptate. „Să fi fost într-adevăr voluptate ?“ se întreba Despina, așezată pe marginea patului. Căută în poșetă, avea totdeauna cu ea somnifere, două tuburi, „Somnalin“ și „Qvadronox“, le alterna, ca să nu ajungă la obișnuință. De la farmacie se dădeau numai cu rețetă, dar acasă avea o provizie pentru tot anul.

Cît fusese la părinți, nu i se îngăduia să se atingă de medicamente decît la mare nevoie, și numai cînd le recomanda doctorul, aspirină, antipirină, chinină, siropuri de tuse. Altceva nu prea se găsea în farmacii, decît salicilat, valeriană, tinctură de iod. Pentru alte nevoi se preparau medicamente după rețetă, nu exista puzderia de produse, ca astăzi, pentru toate bolile, care s-au înmulțit și ele de altfel. Erau zile cînd o durea capul, singura ei suferință pe care o ținea minte. O îndura ceasuri, maică-sa nu i-ar fi dat un antinevralgic, nici dacă ar fi leșinat de durere. Îi punea cartofi cruzi pe frunte, după ce îi masa ceafa îndelung, de sus în jos, s-o descongestioneze, pe urmă o veghea, pînă ce, alinată puțin, adormea istovită.

Într-o după-amiază ploioasă de primăvară, mergînd la o prietenă, o luase un curent rece în tramvai și ajunsese cu ceafa țeapănă, cu o durere de cap groaznică. Văzînd-o cît suferă, prietena veni cu o bulină albă, și cu un pahar cu apă. „Ia asta !“ „Ce este ?“ „Ia-o, o să-ți treacă !“ Îi trecu în cîteva minute, nu-i venea să creadă, i se părea un miracol. Era un antinevralgic, „Nanu-Muscel“, mult răspîndit în vremea aceea, cînd nu se găseau multe ; îmi amintesc doar de încă unul „Testa“, într-un ambalaj triunghiular, de hîrtie, de forma colțunașilor, dar nu mai mare decît o unghie. „Medicamentele ne scurtează viața, spunea maică-sa. Mai bine îndură !“

După revelația antinevralgicului, Despina, ușurată, cu capul limpede, veselă și fericită, se gîndi, cu dreptate, că suferința scurtează și mai mult viața. Acum găsise mijlocul să scape repede de durere, și nu pregetă să-l

folosească, ori de cîte ori avea nevoie. La fel somniferele ; în casă erau acoperite de blesteme, otrăvuri, mai rele decît opiul, îţi iau minţile şi vlaga, ajungi o zdreanţă omenească. „Nu pot face tot atîta rău cît o noapte de insomnie“, socotea Despina. Cînd se plînsese prima oară unui medic că sînt nopţi cînd nu poate să doarmă, acesta, înainte de a cerceta cauza, îi spusese : „Somnul trebuie asigurat cu orice preţ“. Şi îi dăduse reţetă, sfătuind-o să o folosească doar la nevoie, dar atunci să nu stea pe gînduri. „Nopţile nedormite se scad din lungimea vieţii“.

Despina luă o pastilă de „Qvadronox“, o dizolvă în apă şi o dădu pe gît, fără nici o grimasă, deşi era cam amară. Pe urmă puse pe noptieră un bilet : „Te rog lasă-mă să dorm, am avut o săptămînă grea, sînt foarte obosită“. Adormi, sperînd ca în timpul somnului să-i vină ideea pe care nu o găsise.

*

„Qvadronox“-ul dădea un somn bun de şase ore neîntrerupte, după care se trezea odihnită şi bine dispusă, cu mintea limpede. De astădată încordarea fusese prea mare, se trezi numai pe jumătate, un timp rămase buimacă : Teofil era lîngă ea dar nu ştia dacă nu-i celălalt. Instinctiv, se abţinu de la orice gest, nu scoase o vorbă, care ar fi trădat-o. Îşi dădu seama unde se afla, abia cînd îşi simţi pijamaua, dincolo nu punea pe ea nimic, i s-ar fi părut că este o pierdere şi o impietate. Nasturii pijamalei erau descheiaţi, şiretul desfăcut şi o mînă cunoscută o mîngîia uşor, abia atingînd-o, ca să n-o trezească.

Dar ea se trezise pe deplin, şi o cuprinse groaza : în somn nu-i venise nici o idee, nu-şi pregătise nici o apărare ; să sară din pat şi să fugă ? Tocmai atunci mîna, urcînd uşor pe sînul ei stîng, sub care îşi simţea bătînd inima, ajunse în vîrf, unde se opri ca după un efort prelungit, de alpinist, ceea ce, lăsînd la o parte metafora, era un adevăr, această escaladare, pornită de jos, de sub betelia pantalonului, durase mult, cu toate ocolurile, o jumătate de ceas, dar timpul părea însutit pentru cel care simţea cum aerul se rarefia ; în curînd nu mai avea ce să respire.

Acel punct unde ajunsese mîna și aștepta, fierbinte, încingînd pielea, era locul cel mai sensibil al Despinei, și numai la sînul stîng, o ciudățenie care însă nu trebuie să mire pe nimeni ; cît privește trupul femeilor nici unul nu e făcut la fel cu altul, în ele sînt multe necunoscute și unde așa rămîn pînă în ultimul ceas de iubire. Vroia să fugă dar n-avea putere, vroia să se apere dar o străbăteau curenți din cap pînă în picioare, se chinuia între refuz și dorință, pînă ce nu mai putu să rabde, își aruncă de pe ea toate piedicile.

I se părea monstruós să dorească după ce se socotise inabordabilă și nici nu-i era permis să fie altfel. În conștiința ei continua să se refuze, dar trupul i-o lua înainte, cu o desfrînare neruşinată. Știa că va fi o dezamăgire, și totuși nu putea să se abțină, i-ar fi fost imposibil chiar dacă găsea în ultima clipă un pretext credibil, ceea ce nu izbutise mai înainte. Pe urmă o învălui o nedumerire, amețea, nu știa ce se întîmplă, era ceva necunoscut. Întreagă ființa ei tresărise surprinsă, un torent fierbinte o ducea la vale, se lăsă în voia lui, presimțind că va ajunge la o cascadă ; dar nu-i era frică, aștepta prăbușirea ca pe o victorie asupra ei însăși, care acum se transformase într-o necunoscută. „Ce-am devenit ? se întreba, amețită. Cum de am ajuns alta ? Și cu el ce s-a întîmplat, după șapte ani de cînd ne cunoaștem ?“

Odată cu aceste gînduri avea sentimentul că săvîrșește o nelegiuire, deși uitase ce fusese mai înainte, cu ce efort se învinsese, ca să fugă la gară în ultima clipă. Parcă își uitase întreg trecutul.

Dar la sfîrșit, tot ce lăsase în urmă îi reveni brusc în minte, rămase împietrită, cu pumnii strînși, cu unghiile înfipte în carne, pînă la sînge. Era tot ea, se recunoștea în fiecare gest, în fiecare senzație. Și nici bărbatul ei nu era altul decît îl știa din cei șapte ani trăiți împreună. Numai capacitatea ei de interpretare se schimbase, și se datora altui om.

Ajunsă cu gîndul aici, o cuprinse căința și rușinea. Se ridică în genunchi — vroise încă o dată să fugă ? era prea tîrziu — pe urmă se trînti cu fața în jos, strînsă lîngă perete, își puse perna în cap și începu să plîngă. „Sînt o desfrînată, mi-e silă de mine, amîndoi ar avea dreptul să mă omoare cu pietre !“

Teofil îi puse ușor mîna pe umăr. De unde înainte credea că orice gest al lui ar fi scos-o din fire, simți o alinare. Își răsuci capul și îi sărută mîna, cu recunoștință. Avea obrazul plin de lacrimi.

— De ce plîngi ?

— De bucurie.

Se întoarse brusc spre el și-l cuprinse în brațe. Plîngea încă, plînse tot timpul, lacrimile îi măreau dorința, ca o senzație voluptuoasă. Încetase de a mai fi monogamă ; parcă îi era milă de ea, cea dinainte.

Ferestrele începeau să se lumineze. Despina coborî din pat fără să pună nimic pe ea ; nu umblase niciodată goală în fața lui Teofil, și nici chiar dacă era singură ; în mod reflex, cînd cobora din pat își punea ceva pe umeri ; cînd ieșea din baie se înfășura cu prosopul. Pînă și pe plajă, în costum de baie era stînjenită, știa că oamenii o privesc, nu putea să-i oprească, dar socotea că săvîrșeau o impertinență și ea se simțea vinovată.

Teofil o privea împietrit ; deși odaia abia începea să se lumineze o vedea ca sub reflectoare, imaginea îi violenta ochii. Totul i se părea ciudat în purtarea ei, începînd cu biletul de pe noptieră, urmat de efuziuni necunoscute mai înainte, iar peste ele lacrimi ; nu înțelegea, dar nici nu-și frămînta mintea ; după șapte ani ce poate să se mai schimbe ?

— Cui telefonezi ?

— Mamei.

— Nu e prea devreme ?

Într-adevăr era prea devreme, dar greșeala Despinei fusese alta, părinții ei lipseau de acasă, ceea ce știa și Teofil ; cum de uitase ? Și apoi, cea mai gravă scăpare din vedere a Despinei, care dovedea că avea mințile rătăcite, numărul de telefon al părinților nu se obținea decît prin centrală. Nu știa ce face, formase doar două cifre, numărul ei, și încă o dată Teofil nu-și dădu seama.

Așa, goală, mai mult inconștientă, în fotoliul de lîngă telefon, Despina aștepta, cu receptorul la ureche : „Dacă răspunde e un ticălos ! Dacă nu...“

Își închipui ambianța locului unde suna telefonul, cu tot ce se întîmpla acolo. Simți un fior prin tot trupul. „Dacă nu, trebuie să plec repede !“

Telefonul sună îndelung, dar el nu răspunse.

*
* *

Așa își începu Despina viața dublă ; ținu trei săptămîni din cele șase și le trăi frenetic, fără remușcări și fără teamă, sigură pe ea, nu inconștientă ; își regăsise sîngele rece înzecit față de cel dinainte. Făcea parte dintre adulterinele bivalente, capabile să iubească doi bărbați deodată, cu aceeași intensitate și fără să aibă sentimentul că nedreptățește pe vreunul. Apropierea unuia îi trezea dorința pentru celălalt, automat, ducînd-o la o exaltare echilibrată, dacă apropierea acestor două cuvinte poate fi înțeleasă.

Nu mai făcea de gardă noaptea, obținuse o scutire medicală, fără nici o dificultate, căci, la urma urmelor, îndeplinea un serviciu voluntar, putea oricînd să renunțe, ceea ce nici nu-i trecea prin minte, nu atît din simț patriotic, cît din dorința de a fi în rînd cu lumea bună, care o epata, cum o epatase apartenența lui Teofil la garda palatului. Și apoi, spitalul îi asigura o anumită libertate, de care n-ar fi putut să se lipească tocmai acum, cînd viața i se complicase și nu vroia, nici nu putea s-o simplifice.

Astfel, putea să fugă la Sinaia o dată, uneori de două ori pe săptămînă. Pleca spre seară și se întorcea cu un tren care sosea în București la șase dimineața, cînd la spital se termina garda de noapte. Încă nu simțea oboseala acumulată în trup, organismul ei avea resurse nebănuite, ca un cal de curse, care, după ce și-a irosit toată forța, poate să reînvie la o ultimă atingere de cravașă, și să ajungă primul.

Așa cum își organizase viața, totul era prevăzut, nu putea să survină nici o surpriză. Deocamdată nu se gîndea ce o să se întîmple după a șasea săptămînă.

Ceva neprevăzut se întîmplă cu Ernest ; într-o zi își dădu seama că era îndrăgostit, de unde o socotise pe Despina doar un agrement de convalescență. Dacă nu s-ar fi crezut blazat, după mai multe iubiri socotite de el nenorocoase, dar care nu-i lăsaseră nici o durere în suflet ci numai oboseală și silă, ar fi putut să-și dea seama, încă din primele zile, că Despina era altceva decît își închipuise. Ar fi trebuit să-și dea seama din prima dimineață, cînd ea se dusese la bucătărie să telefoneze și în

cele zece minute de așteptare îi simțise lipsa. Nu socotea că ar fi ceva alarmant, abia o cunoscuse și era dornic s-o descopere. Dar pe urmă, nopțile cînd ea lipsea începură să-l torțureze, nu-i era de ajuns să știe că dimineața o să se întoarcă, avea nevoie de ea în clipa prezentă și clipa prezentă deveni tot timpul.

Nu putu să rabde mult, într-o dimineață la șase, cu mașina încărcată de flori, le luase de la țigănci, în piața Matache Măcelaru, era la poarta spitalului. Acum știa că trebuie să se destăinuie, să-i spună că o iubește, că are nevoie de ea toată viața și se bucura dinainte să-i vadă fericirea pe față. Căci de ea nu se îndoia, era îndrăgostită încă de la spital, se vedea după cum îi punea mîna pe frunte.

Ieșiră cîteva doamne, cîteva fete frumușele, le prețui din ochi, după obișnuință, fără însă ca gîndul să-i fugă de la Despina. La șase și jumătate ea încă nu apăruse, începu să fie neliniștit, după un sfert de oră intră și merse la camera de gardă ; îl întîmpină doamna Jordie, șefa surorilor de caritate, care tocmai venise și își îmbrăca halatul.

Apariția unui avion inamic, căzut din cer pe neașteptate, vărsînd foc asupra lui cu mitralierele nu l-ar fi izbit la fel de puternic. Știa ce să facă într-o luptă aeriană, să înfunde palonierul cu piciorul drept, să împingă brusc manșa în față și la dreapta — instinctiv, dreapta e mișcarea de apărare, cînd în partea aceea nu-i altă primejdie, să se răstoarne cu botul în jos, să cadă două sute de metri apoi să redreseze avionul, să urce și să atace în picaj ; făcuse așa nu mai știa de cîte ori, ținea minte doar izbînzile certe.

Despina nu mai făcea de mult gardă de noapte.

Nu simți durere, ci furie. Merse la șosea, vru să arunce florile într-un boschet, pe urmă se răzgîndi, era un gest de adolescent, le puse înapoi în mașină, se așeză pe o bancă și așteptă să se liniștească. Ceea ce urma era mult mai ușor decît o luptă aeriană.

Îl aștepta după perdea, la fereastră, neliniștită. Plecase pentru totdeauna ? I se părea imposibil, dar altceva nu putea să-i treacă prin minte.

Cînd îl văzu coborînd din mașină și luînd florile din spate, încărcîndu-și brațele, fugi de la fereastră, își scoase

tot de pe ea și se culcă goală, cu fața în sus, în mijlocul patului.

Odată, demult, primăvara, se făcea bătaie cu flori, la șosea. Doamnele tinere, frumoase și elegante, defilau în trăsuri sau în automobile deschise prin fața publicului, care le arunca buchete de flori, în semn de omagiu.

Erau crizanteme de Brașov, primele flori de toamnă, mari, cu tija robustă și lemnoasă. Luă un mănunchi și le risipi asupra ei, mai degrabă le aruncă, scurt, cum ar fi biciuit-o. Repetă gestul, tot mai energic, îmbrăcînd-o în flori din cap pînă la picioare, dar oricine ar fi văzut și-ar fi dat seama că era o flagelare, nici măcar disimulată, decît că n-ar fi înțeles-o, și n-ar fi putut să creadă ; nimeni nu poate lua o floare drept un instrument de pedeapsă. Nici Despina nu înțelegea, la început fu fermecată, un asemenea joc nu mai cunoscuse și nici nu-și dădea seama că sufere o brutalitate, florile exclud o asemenea idee. Însă cînd o tijă îi zgîrie obrazul, poate numai din întîmplare, își acoperi fața cu mîinile, și scoase un țipăt :

— Ce faci ?

În picioare, la marginea patului, el îi zîmbea cu seninătate. Îl privi printre degete. Nu înțelegea ce se întîmplase, avusese el o toană, sau ei i se năzărise ? Impresia dinainte i se părea atît de absurdă încît îi fu rușine, era un semn de nevroză. O cuprinse amețeala, cîteva clipe i se păru că patul se leagănă, își înfigea degetele în cearșaf, să se țină, dar în locul cearșafului întîlni florile, un maldăr, proaspete, palpitînd ca în grădină, cu mirosul lor de clorofilă puțin amăruie. Nu-și mai vedea trupul sub ele, era îngropată în flori, cum nu credea că mai fusese o femeie vreodată, decît poate în legende și în poeme de dragoste.

După spaima dinainte, oricît ar fi fost de neclară și scurtă, se simțea copleșită, nu putea să facă nici un gest, închise ochii și șopti, cu beatitudine :

— Tu aduci fericirea cu tine și-o dăruiești cu grămada ! Lasă-mă să dorm o jumătate de oră așa, sub plapuma ta minunată !

Abia acum o ajungea oboseala din urmă. Capul i se aplecă pe o parte, zgîrietura din obraz sîngera, înroși o petală.

26

După aceea, prima oară cînd ea plecă la gară, lui Ernest nu-i fu greu s-o urmărească, avea instincte de vînător, dovedite în aviație. Ca de obicei, Despina plecă în ultima clipă, grăbită și tot ca de obicei, spuse, din ușă : „Mîine dimineață, la șase !"

Era între zi și noapte, pe stradă se aprindeau felinarele camuflate, la ferestre se închideau obloanele sau se trăgeau perdelele negre. Merse după ea, cu mașina, o recunoștea după pardesiul alb, ea în schimb nu putea să-l vadă, chiar dacă ar fi întors capul.

Holul gării și peroanele nefiind mai bine luminate decît strada, nu era nevoie să rămînă la distanță prea mare și, cu pardesiul ei alb nu putea s-o scape din ochi, nici cînd se pierdea printre oameni.

Era un rapid de Arad. Se întoarse la tabelele cu mersul trenurilor, căută sosirile la începutul dimineții. Perechea aceluiași rapid care venea de la Arad ajungea în gară la ora cinci și patruzeci și cinci de minute.

Ernest răsuflă mulțumit. Se simțea ca după o misiune sfîrșită cu bine. Merse în oraș, la Capșa, era puțină lume, nu-i plăcea înghesuiala, mîncă mai mult decît obișnuia, și cu poftă, un păstrăv rasol, cu unt și lămîie, apoi un mușchi de vacă, fără cartofi, bău o carafă de vin roșu. Își aminti că pe valea Timișului era o crescătorie de păstrăvi. Trenul oprea la Cîmpina, Sinaia, Predeal, Brașov ; de acolo înainte nu se uitase în mersul trenurilor, ea nu putea să se ducă mai departe, n-ar fi avut cînd să se întoarcă pînă la șase dimineața. Se uită la ceas, acum trenul trecea prin dreptul păstrăvăriei. „Păstrăvul a fost foarte bun, îi spuse chelnerului. E de la Timiș ?" „Îmi pare rău, domnule, nu ținem păstrăvi de crescătorie, e pescuit de pe valea Trotușului ; din natură. Friptura nu v-a plăcut ?"

La care din cele patru opriri putea să coboare ? Excluse de la început Cîmpina ; i se părea cu totul improbabil. Puțin probabil i se părea și Predealul : intuitiv, fără argumente. Dar nici nu avea importanță. Important era că nu se ducea la spital, ceea ce aflase cu trei zile mai

înainte, iar astă-seară văzuse cu ochii lui că pleca din București cu un rapid de seară. Nu, era fără logică să meargă prea departe.

La șase dimineața, bărbierit, îmbrăcat, aștepta în fotoliu din dormitor, nu se ducea niciodată în camerele celelalte, care îl indispuneau, deși ar fi trebuit să-l indispună în primul rînd faptul că se afla acolo. Cu dormitorul se împăca, n-avea ce face, era o fatalitate.

— De ce te-ai sculat cu noaptea în cap ?

Despina era atît de obosită încît nu putea să-și exteriorizeze surpriza. De obicei îl găsea dormind, cu oblonul lăsat, se așeza încet lîngă el, să nu-l trezească, și închidea ochii, fericită. Fericită că venea dintr-un loc, că ajungea în altul, că și aici, și acolo îi era bine, un bine împrospătat încontinuu, care nu avea cînd să se uzeze.

— Scoate-ți pardesiul și stai jos, vreau să vorbim.

— Trebuie să pleci ?

Era alarmată. El răspunse :

— Nu știu. Poate.

— S-a întîmplat ceva ?

— Tu știi mai bine !

Părea o acuzație. Trebuia să se stăpînească.

— Stai să-mi dau cu puțină apă pe față.

Se privi în oglindă. Oare la fel de obosită era și în celelalte dimineți cînd se întorcea acasă ? Apa o mai învioră puțin, dar rămîneau cearcănele, n-o urîțeau, îi dădeau o fizinomie patetică. I se făcu frică. N-avea alt mijloc de apărare decît să se dezbrace și să se iubească goală.

— Te rog, lasă puțin voleul. E prea multă lumină.

— Nu, e prea puțină ! Ar trebui să-ți pun un bec mare în față. De unde vii ?

Nu răspunse ; îl privi amețită, simțea în trup legănarea trenului. Se întinse în pat și închise ochii ; n-avea curaj să-l privească ; izbuti să îngîime :

— Ce vrei să spui ?

— Atunci, să vorbim limpede. Spitalul să-l lăsăm deoparte. Vii de la Sinaia, sau...

Nu fu nevoie să pomenească de Brașov. Nu sfîrșise bine cuvîntul, și văzu cum sîngele ei îi inunda obrazul. Cicatricea zgîrieturii din obraz, aproape dispărută, deveni deodată vizibilă, fiindcă rămase albă, ca un fir de ață:

— Ce-ai căutat la Sinaia ?

Păli brusc, cicatricea părea roșie. Nu lipsea mult să leșine, poate chiar leșinase o clipă, o trezi glasul lui, repetînd întrebarea. Era imposibil să mintă, dar nu știa dacă să mărturisească, sperînd că o s-o ierte, sau să braveze. Nu se așteptase, cădea în gol, avea mintea paralizată, numai un gînd se desprinse din nebuloasă, poate un instinct ancestral : să recunoască orice, dar nu esențialul.

Sub calmul lui, îl simțea implacabil, și îi era groază că o să plece, de aceea o așteptase îmbrăcat ; nu-i rămînea decît să se ridice și să iasă pe ușă. Deschise ochii, îl privi în față.

— Am fost la bărbatul meu ; știai că sînt măritată.

În mărturisirea ei era un amestec de inocență și aroganță.

— Nu m-am gîndit. Îmi închipuiam că e vorba de altul.

— Nu, mă jur ! Dacă nu mă duceam, ar fi venit el încoace. M-am dus pentru tine.

Respinse gîndul s-o pălmuiască ; îi trecuse prin minte, nu ca un gest de care ar fi fost capabil, ci ca singura replică potrivită la o asemenea afirmație ; aproape că îl făcea complice. Dar el nu complotase cu ea, ca să se poată iubi în liniște. Iar acum era participant la o scenă ridicolă. Dacă se ridica să plece, știa că i-ar fi ținut calea, și nu vroia s-o atingă. I se întîmpla ceva de două ori ciudat, se îndrăgostise de ea deplin și dintr-o dată, a treia sau a patra zi de cînd îl adusese în casă ; nu mai ținuse seama de nici o consecință, era în el o sete veche de a se dărui, cu trup și cu suflet ; n-o alesese, doar soarta i-o adusese în față, după o zi cînd s-ar fi putut să moară, mult mai probabil decît să trăiască, și înaintea altor zile, nu prea îndepărtate, cînd existau și mai mari probabilități să-și încheie viața. Ea fusese pentru el „le repos du guerrier", la care avea dreptul, înainte de a merge din nou la luptă, fără sorți să se întoarcă, știa prea bine. Nu poate fi dragoste mai patetică decît aceea dintre două momente primejdioase, cînd viața devine cu atît mai prețioasă cu cît este mai amenințată.

Iar acum, această dragoste, răgazul luptătorului înainte de moarte, se stinsese, la fel de ciudat cum izbucnise. Rămînea o amintire pe care nu vroia s-o uite, de

aceea nu trebuia s-o înjosească. Aştepta momentul potrivit, o acalmie, ca să plece fără demonstraţii.

Dar demonstraţia începu, înainte ca el să-şi arate intenţia. Probabil Despina o intuia, sau i-o citea pe faţă. Disperarea ei, izbucniţă brusc, era sinceră şi ar fi convins pe orice om, dacă ar mai fi avut în suflet o urmă de slăbiciune.

Se ridică cu goliciunea ei care împodobise această cameră, puse un picior jos şi vru să se apropie de fotoliu.

— Ascultă-mă !

— Te ascult. Dar stai acolo !

Se întoarse şi se aşeză în genunchi, în mijlocul patului. Dacă ar mai fi putut să-şi dea seama că e dezbrăcată şi-ar fi pus ceva pe umeri, avea simţul acelei situaţii, era prea gravă ca să facă din nudul ei un argument în pledoaria care avea să urmeze. Îşi puse capul în piept şi vorbi încet, aproape în şoaptă, dar limpede, pronunţînd cuvintele rar, parcă silabă cu silabă, fără să fie sacadate, făcînd din ele o litanie sfîşietoare, testamentul unui martir pe patul de moarte :

— Da, te-am minţit, dar din dragoste. Nu ştiu dacă mă gîndeam că ai să te întorci vreodată. Poate. Acum vroiam doar să nu pierd cele şase săptămîni pe care mi le făgăduiseşi ; sau mi le luasem. Bărbatul meu n-a mai existat, să ştii, de cînd eşti tu aici nu s-a mai atins de mine, mi-a sărutat doar mîna. Mîna asta, te supără ?

Ridică ochii şi-l privi rugătoare. Era o distanţă nemăsurată între ea cea de acum, şi cea de la prima lor întîlnire, cînd fusese atît de cinică ; din timiditate şi teamă. Fiindcă ştia enormitatea rătăcirii ei, dar nu se putea învinge, era o femeie îndrăgostită. Cine nu ştie ce înseamnă o femeie îndrăgostită, să caute una. Ea este în stare să facă din minciună adevăr, şi din adevăr minciună, crezînd prima cu toată convingerea în ceea ce spune. În clipa aceea Despina era convinsă că spune adevărul.

— Cum îţi închipui că aş mai fi putut să mă întorc la tine, să mă dăruiesc ţie cum nu m-am dăruit primei mele dragoste, şi cum nici n-am să mă mai dăruiesc vreodată ? Mai bine mă aruncam înaintea trenului. Dar trebuia să mă duc, ţi-am spus de ce ; poate şi de milă. Nu mă întreba ce-am născocit ca să-l ţin departe, destul că m-a crezut, trebuia să mă creadă, ştie că în şapte ani

nu l-am mințit niciodată. Înțelege că ești numai tu, și nu te mai gîndi la altcineva. Cu cerul și cu pămîntul, n-ar putea să fie altul în afară de tine.

Avea o privire sfîșiată de disperare, ca o credincioasă fanatică, alungată din templu. Pe urmă i se făcu negru în față ; el se ridicase din fotoliu. Nu se gîndise ce-o să simtă în clipa aceasta, fiindcă sperase să nu vină. Simțea, și n-ar fi fost o minciună, că fără el nu putea să trăiască. Vroia doar cele trei săptămîni rămase, să se împace cu gîndul. L-ar fi iubit mai mult ca în Cîntarea Cîntărilor, cum nici o femeie nu iubise pe pămînt, de la facerea lumii ; așa, putea să-i ajungă tot restul vieții, dacă odată cu plecarea lui nu-i era dat să moară.

O privi cu luciditate, nu se înșelase atunci cînd poate își pierduse capul și văzuse că era înspăimîntător de frumoasă ; acum vedea în ea o curtezană fără rivală, pe care ar fi rîvnit-o faraoni, împărați și alți stăpîni ai lumii. Să fi fost într-o vreme de pace, cînd marile simboluri ale oamenilor se pot transforma în frivolitate și îngăduință, viața fiind asigurată fără vreun crez puternic, s-ar fi lăsat ispitit s-o cuprindă în brațe, chiar dacă palpitația trupului ei era falsă. Vechea vorbă, bucură-te de clipa prezentă, îndemn pentru vremi schimbătoare, se potrivea mai bine vremii statornice. Cînd zilele sînt numărate, nu le poți lua în glumă ; dictonul trebuie înțeles invers.

— Pleci ?

— Nu, am să mă întorc. Am nevoie să umblu.

— Merg cu tine !

— Ești prea obosită. Ia o pastilă și dormi.

— Dar te întorci ?

— Sigur ; n-am terminat de vorbit.

Nu credea nimic din ce-i spusese ea, dar trebuie să caute un mijloc de-a ajunge la o dovadă certă și să-i arate de ce n-o crede. Se întoarse abia înspre seară. Pe Despina, întîrzierea lui ar fi înnebunit-o. Spre norocul ei dormise letargic ; luase trei pastile de „Somnalin", una după alta, în chip iresponsabil ; cu încă trei, ar fi putut să se trezească la serviciul de Salvare, de pe malul Dîmboviței.

Cînd deschise ochii, el intrase, fără să-l simtă și acum ședea în fotoliu. Dormise dezbrăcată, și în odaie era răcoare. Văzîndu-l îi zîmbi, dar cu tristețe, nu îndrăznea să se bucure.

— Ridică-te și pune ceva pe tine.

După ce își îmbrăcă rochia de casă Despina rămase timidă pe marginea patului ; simțea o primejdie. El scoase din buzunar o foaie de blocnotes.

— Citește asta !

Ce reduse erau relațiile dintre ei ! — limitate la nopțile cînd dormeau împreună. Atît de contopiți, și atît de necunoscut unul altuia ! Nu-i văzuse niciodată scrisul, dar îi semăna, era imperativ, făcut pentru a transmite hotărîri fără replică. Îi făcea frică.

— Nu înțeleg.

— E simplu. Sugestii pentru un dialog pe care a-i să-l duci cu bărbatul tău. Acum, de față cu mine. După cum presupun, comunici cu el prin telefon. Nu m-am gîndit pînă azi, nu sînt o fire bănuitoare, și ar fi fost un gînd abominabil. Vorbeai cu mine în casă, de la bucătărie ! Nu ți-a fost teamă că odată aș fi putut să ridic receptorul ?

— Aveam încredere în tine.

— Și dacă îl ridicam întîmplător ?

Despina făcu un gest ca de abdicare, sugerînd ideea de fatalitate. O înțelegea, și el acceptase adesea fatalitatea ; soarta noastră atîrnă uneori într-un fir de ață, știa mai cu seamă din lupta aeriană — două avioane se înfruntă, cine hotărăște care să cadă ? Cel mai slab ? Nu-i sigur. Văzuse de multe ori căzînd pe cel mai puternic. Hotărîtor este un concurs de împrejurări impenetrabil.

— Ce trebuie să fac ? întrebă Despina.

— Ridică receptorul, fă numărul și vorbește. Ce vorbești de obicei. Dar să intercalezi cum poți mai bine întrebările pe care le ai în mînă. O să schimbăm locurile, am să ascult de la bucătărie.

I se părea josnic, dar n-o făcea în folosul lui, ci al ei, îi dădea o șansă. Convorbirea putea dovedi că nu mințise, cel puțin într-o privință. Pentru el, chiar în cazul cel mai bun rămînea un compromis ; îl accepta, pentru a nu-i lua cele trei săptămîni rămase. În definitiv, era un

mod de viață, și nu dintre cele mai reprobabile. Apoi putea să fie bine, iar ei i se cuvenea o clemență, își dădea seama cît e de zbuciumată. Și de ce n-ar fi fost clement și cu el însuși ? Știa că o femeie ca ea nu poate fi întîlnită de două ori într-o viață, și nu oricui îi este dat s-o întîlnească. Era un privilegiu pe care nu trebuia să-l desconsidere. După trei zile cît fusese pornit împotriva ei, simți o destindere ; o privea cum rămăsese cu ochii în hîrtie, se făcuse mai mică, părea foarte fragilă și frumusețea ei de care, într-un fel figurat îi fusese frică, se domolise, nu mai avea nimic izbitor, era blîndă, dulce și tristă. Vru să îngenunche lîngă ea și s-o mîngîie. Despina șopti, cu un freamăt de frig în tot trupul :

— Ești diabolic !

De ce ? Fiindcă putuse să conceapă un asemenea plan, obligînd-o la un dialog care să dezvăluie adevărul ? Era o obișnuință intrată în sînge ; ca să-și apere viața și să-și învingă adversarii trebuia să poarte cu ei dialoguri prin mijlocirea mitralierei, fiecare rafală era un cuvînt într-o frază, cu tîlcul lui, trebuia ales, spus la timpul potrivit și plasat într-un punct, cu precizie. Aceste fraze încercuiau adversarul, și dacă nu lăsau goluri între ele deveneau o capcană din care nimeni nu putea să scape.

Despina ridică ochii, îl privi în față, tristă și obidită, îi întinse hîrtia, cu un gest de resemnare și spuse :

— Nu pot.

Apoi își lăsă capul în piept, nu se vedea dacă plînge, și nu-l ridică decît după ce el ieșise pe ușă. Trecuse un timp, nu-l urmărise, nu știa ce face, probabil își strîngea lucrurile, în trusa de toaletă ; restul bagajului era în lada mașinii, nu-l adusese niciodată în casă ; era ca și cînd în fiecare zi ar fi venit pentru ultima oară. Îi mai auzise glasul înainte de plecare, sau cuvintele acelea și le închipuise ea însăși ? „Să nu crezi că aș fi fost capabil de o ignominie ! Dacă ridicai receptorul îmi era de-ajuns, aș fi apăsat pe furcă, fii sigură !“

Cînd auzi închizîndu-se ușa de la intrare întoarse capul spre fereastra de unde se vedea în stradă, dar nu se ridică de pe marginea patului. Auzi mașina pornind. Văzu pe măsuța de lîngă fotoliu hîrtia, și un stilou, uitat alături. În spațiul rămas alb, el scrisese cîteva rînduri : „Plec la Iași chiar acum, noaptea. Într-o zi ai să devii

o amintire frumoasă (Cea mai frumoasă.) Dar nu vreau să mai știu nimic despre tine. Înțelege că e un omagiu. Salvează-ți viața !"

Ce însemnau aceste ultime cuvinte ?

*

* *

Printr-o întîmplare din cele socotite întotdeauna ciudate, deși pot să fie întîmplări pur și simplu, două ore mai tîrziu, la casa de alături opri un taximetru, și coborîră părinții Despinei. Veniseră cu trenul, de la Valea Călugărească, mașinile nu aveau voie să circule în afara orașului, după cum se știe, și apoi a lor era rechiziționată de la începutul războiului. Se întorceau cu peste o lună prea devreme, culesul viilor abia începuse. Nu lipsise mult s-o găsească pe Despina cu un bărbat străin în casă, ceea ce pentru ei era inimaginabil, și ar fi fost o lovitură primejdioasă, fiindcă amîndoi sufereau de inimă. Întîmplarea însă rămînea ciudată, nici ei nu știau bine de ce plecaseră de la vie, cînd ar fi fost nevoie de ei acolo, mai mult decît în orice timp al anului. Poate fusese o presimțire.

Despina nu răspundea la telefon, în casă era întuneric, dar o fereastră, întredeschisă, putea fi un indiciu că nu-i plecată. Tatăl ei se duse și sună la ușă, pe urmă bătu cu bastonul în oblonul de la dormitor, cu gîndul că dormea și nu auzise nici telefonul, nici soneria. Se întoarse, îl chemă pe Teofil la telefon, să vadă dacă nu era acolo. Fusese cu o seară înainte, plecase dimineața. O căutară la spital, n-o găsiră. Îngrijorarea ascunsă pînă atunci începu să li se vadă pe față. Unde le era mintea ? Aveau un rînd de chei, merseră amîndoi, descuiară cu ușurință, nu era pus nici zăvorul, nici lanțul de siguranță. Însemna că Despina ieșise, dar de ce lăsase fereastra deschisă ? „Poate e prin vecini, o să vină repede." Două case mai sus avea o prietenă, Margareta, fostă colegă de facultate. N-o găsiră nici acolo. Mai așteptară un ceas, la fereastră, s-o vadă venind. Se făcuse tîrziu, Ernest trecuse de Rîmnicu-Sărat, se apropia de Focșani „E întuneric, poate a venit prin partea cealaltă a străzii și n-am văzut-o".

Deşi nu se vedea lumină la nici o fereastră, intrară. Cînd descuia uşa, tatăl simţi o uşoară înăbuşeală. „Inima ta bate aşa ?“ întrebă mama.

Era în cadă, cu capul în piept, cu apa pînă sub bărbie. Dormea liniştită ; doar prin colţurile gurii i se prelingeau două şuviţe subţiri de salivă. Nu lăsase nici o scrisoare. Într-o scrumieră se vedea o hîrtie arsă. Luase un tub de „Qvadronox“ şi unu de „Somnalin“. Dormea profund, fără convulsii. Curînd, capul întors într-o parte i-ar fi căzut uşor pe umăr, şi apa i-ar fi intrat în gură : ca să nu fie salvată dacă o găseau prea devreme ; murea în somn, înecată.

Despre drama ei n-am ştiut nimic, pe ea am mai văzut-o în cîteva rînduri, fără să-mi pot închipui prin ce trecuse. Am aflat abia după război, cînd Teofil era arestat şi rămăsese singură.

27

După aproape o jumătate de secol memoria faptelor scade, cînd nu se stinge cu totul, dar într-un fel e mai degrabă un cîştig decît o pierdere, timpul intervine ca un aparat de selecţie, păstrînd ceea ce este important să rămînă. La vremea lor le-am ştiut pe toate, citeam comunicatele şi comentariile, în ziare, cu timpul învăţasem să le descopăr subînţelesul, o „repliere strategică“ anunţată de marele cartier german ştiam că înseamnă o înfrîngere, ceea ce seara ne confirma radio Londra ; chiar şi ascultarea acestei emisiuni, greu de prins şi primejdios de ascultat, cerea o ştiinţă anume, de-a face din trei cuvinte o frază, completînd ceea ce acoperea bruiajul sau se pierdea în spaţiu, distanţa fiind mare, emisiunea nu îndeajuns de puternică iar aparatele de recepţie nu la fel de perfecţionate ca astăzi. Uneori nu izbuteam să prindem decît semnalul postului, cele trei puncte şi-o linie, redate de timpani, faimosul V, de la Victorie ; atunci ştiam măcar că Anglia mai există, Londra n-a fost distrusă de bombe.

Făcînd din tot pămîntul un haos, războiul a pus la grea încercare memoria noastră. Înfruntările s-au desfășurat simultan la toate punctele cardinale, pe uscat, pe apă și în aer ; dacă încerc să cuprind într-o singură privire pe mapamondul meu fie și numai trei puncte, Narvik, Tobruk și Pearl Harbour, simt că îmi pierd simțul orientării ; unul este în nordul Europei, altul în Africa și al treilea în Oceanul Pacific. Cum să mă împart între ele ? Căci nu sînt doar niște repere geografice, ușor de punctat pe hartă ; ele au reprezentat: într-o vreme, trei explozii care mi-au asurzit urechile, dinainte chinuite de alte zgomote, cu sutele, și mult mai puternice ; de pildă căderea Parisului, lupta fratricidă de la Dakar și bomba de la Hiroșima. Iată dezavantajul de a fi fost martor, care mă va urmări pînă la sfîrșitul cărții, admițînd că pe urmă voi izbuti să-mi recapăt sîngele rece. De aceea nu urmăresc să scriu un capitol de istorie, voi povesti doar amintirile mele, cel care a rătăcit între nouăzeci și nouă de fronturi.

*

* *

Despre apa grea am auzit prima oară în primăvara anului 1940, cînd armatele germane au debarcat în Norvegia. Formula chimică i-am aflat-o tot atunci, fără să știu însă ce era în realitate această apă. Povestesc despre ea, fiindcă va duce la prima bombă atomică, lansată în Japonia, în ultimul an al războiului, al cărui sfîrșit l-a și determinat de altfel.

La început crezusem că debarcarea germanilor în Norvegia avea scopul să le asigure transportul minereului de fier, venit în portul Narvik, de la minele suedeze, aflate destul de aproape. Sigur că le trebuia minereul, război fără fier nu se face, am aflat însă, de la radio Londra, cealaltă poveste, mult mai interesantă, păcat că trunchiată și fără prea multe detalii. Mi-a fost destul însă ca să mi se aprindă imaginația și să fac în minte un film, care, mai tîrziu, cînd am citit cărți și mi se pare chiar că am văzut filmul adevărat, făcut de alții, s-a dovedit foarte apropiat de realitate.

Într-o vale mărginită de munți, la vreo sută douăzeci de kilometri de apus de Oslo, capitala Norvegiei, se află o mică localitate, Rjukan. După război am vrut să ajung pînă acolo, dar m-au împiedicat ploaia și șoselele proaste. La

Narvik fusesem, văzusem un munte de minereu în mijlocul orașului, văzusem și trenurile care îl aduceau din Suedia. Urme ale războiului nu se mai găseau decît într-un muzeu sărac, care ar fi putut să lipsească. În aparență n-am cîștigat nimic mergînd acolo, căci am plecat cu mîinile goale, dar îmi pare bine că azi am în ochi imaginea acelui teatru de luptă, și fiindcă îl parcursesem cu piciorul, nu mă mai pot socoti un om din afară.

În 1939 exista la Rjukan singura instalație din lume care fabrica apă grea, nu mai mult decît o jumătate de litru zilnic. Poate era doar un laborator, sau o stație-pilot, cum li se spune astăzi modelelor de încercări din industrie. Ceva nu înțeleg, dar nici nu-i mare nevoie să aflu, de ce nemții, cărora le crăpa măseaua după apa grea norvegiană, nu se osteniseră s-o facă singuri ?

La începutul anului 1940, fabrica din Rjukan nu avea gata mai multă apă grea, decît o sută optzeci și cinci de litri. Dar nici pe aceasta, nemții nu au găsit-o ; înaintea lor, o grupare de patrioți francezi izbutiseră s-o salveze. Ar fi prima parte a filmului. Pînă să înceapă a doua parte, au trecut trei ani ; în acest timp, reactivată de invadatori și pusă sub presiune nemțească, fabrica produsese zece mii de litri de apă grea, care a fost încărcată pe un vapor german și trimisă spre Marea Nordului. Privit pe hartă, unde regret că n-am putut ajunge, drumul mi se pare lung și plin de primejdii, căci, pînă în strîmtoarea Skagerrak, unde răzbate, trebuia să străbată sute de kilometri în sudul Norvegiei, pe ape interioare și lacuri, între munți cu numeroase capcane posibile. Cred că în multe locuri pe parcurs stăteau ascunși patrioți și poate că era de-ajuns să prăvălească stînci asupra vaporului. Acesta însă n-a ajuns departe ; în timpul încărcării, patru norvegieni, eroi în partea a doua a filmului, s-au strecurat la mașini, nu atît de ușor pe cît se povestește, au pus dinamită și au izbutit să se salveze înainte de explozie. Abia intrat în lacul Tinnsjo, la numai vreo zece kilometri de la plecarea din Rjukan, vaporul a sărit în aer, cu toată încărcătura. Este probabil una din cauzele datorită cărora Germania n-a izbutit să facă la vreme bomba atomică. S-o fi avut, și în număr destul de mare, mi-e greu să-mi închipui cum ar fi fost astăzi fața pămîntului, dacă i-ar fi rămas vreo față.

* * *

Povestind rătăcirea Despinei, aproape am uitat că paralel cu ea decurgea războiul, care am arătat cum începuse. Ar fi trebuit să mi-l aducă aminte chiar circumstanțele, și în primul rînd decorul unde începuse acea idilă nesăbuită, un spital de răniți aduși de pe front, între ei însuși eroul ei, aviatorul cu bandaj alb la frunte. Acum încerc, cu un sentiment de vinovăție, să-mi amintesc ce se întîmpla în lume în timpul cînd m-a preocupat Despina, ce evenimente am scăpat din vedere. Era în 1942, al patrulea an de cînd Germania începuse războiul, al doilea de cînd armata noastră trecuse Prutul și numai patru lui neîmplinite după Pearl Harbour, care a declanșat ostilitățile între Japonia și Statele Unite. La 28 martie președintele Americii era învestit prin lege cu puteri excepționale pe timpul războiului. Se știe cît de vigilent supraveghează America activitatea președinților, prin corpurile ei legiuitoare, ca nu cumva vreunul să-și aroge drepturi neprevăzute în Constituție. Nu sînt prea mulți ani de cînd am avut un exemplu, un președinte, altminteri destoinic, a fost scos din scaun, spre marea lui rușine, pentru o vină nu din cele mai grave, care, cu puțină clemență, putea să fie trecută cu vederea, dar americanii vor ca președintele să fie fără pată.

Ținînd seama de acest principiu, puterile excepționale acordate lui Roosewelt mi-au dat de gîndit, am înțeles pe de o parte că după patru luni războiul devenise greu pentru America, iar pe de alta, că americanii erau dispuși să facă orice, ca să-l cîștige. Pînă la urmă s-a adeverit și una, și alta. E destul să ne amintim cît sînge american a curs în Oceania, cîte orori au săvîrșit japonezii, cît de siguri erau ei de victorie, ca și simpatizanții lor, din care am cunoscut nu unul singur. Iar în această situație primejdioasă, americanii au făcut tancuri, fortărețe zburătoare și au ajuns să construiască, unul pe zi, vapoare de zece mii de tone, în vreme ce fermierii cultivau pe pămîntul lor hrană pentru o treime din omenire, dacă nu pentru jumătate.

Un șir de fapte, de importanță mai mare sau mai mică, întăresc în acel an, 1942, dovezi mai vechi că lumea nu

vroia să se lase învinsă de axa triunghiulară Berlin — Roma — Tokio, şi unde nu avea încă destulă putere, îşi arăta măcar îndîrjirea, ca muncitorii de la Torino, de pildă, care la 1 Mai au manifestat în masă împotriva războiului, pornit numai de Mussolini, fără să ţină seama nici măcar de sfatul lui Hitler.

În aceeaşi zi, în Statele Unite ale Americii s-a lansat „împrumutul libertăţii", adăugîndu-se la puterile excepţionale acordate Preşedintelui.

În China, invadată de japonezi, care voiau să pună mîna pentru început pe tot estul şi sud-estul Asiei s-a proclamat legea mobilizării generale a naţiunii.

Spre sfîrşitul lunii mai asupra lui Reinhard Heydrich, mai-marele pus de Hitler peste Cehia şi Moravia, numite cinic „protectorat german", cînd în realitate erau ca şi anexate, s-a săvîrşit un atentat, dovadă a urii pe care i-o purta populaţia acelei biete ţări dezmembrate şi înrobite. Represaliile au fost de o cruzime smintită, dar nu ele au deschis seria atrocităţilor săvîrşite de împuterniciţii lui Hitler în ţările ocupate, ca şi în propria lui ţară ; un sat întreg, Lidice, azi loc de pelerinaj pentru mulţimi cuprinse de revoltă şi groază, a fost ras de pe pămîntul Cehoslovaciei, iar populaţia exterminată. Încă de atunci, întîrziaţii cărora nu le fusese învăţătură destulă invadarea Poloniei şi cruzimile săvîrşite acolo ar fi trebuit să înţeleagă că Germania nu putea decît să piardă războiul. Am văzut oameni care în vara anului 1944 continuau să creadă în victoria lui Hitler, şi să aplaude frenetic atacul Londrei cu bombe zburătoare, nefastele V_1 şi V_2, armele secrete făgăduite de atîta timp şi lansate în clipa cînd nu mai exista nici o speranţă.

În Canada s-a făcut legea care aproba ca trupele naţionale să lupte în Europa. Era în iulie ; în august, prin altă lege, serviciul militar devenea obligatoriu. Forţă după forţă se adăugau la coaliţia aliaţilor. (Cuvîntul şi-a definit cuprinsul în primul război mondial, aliaţii erau cei care luptau împotriva lui Wilhelm al doilea ; deşi acesta avea şi el aliaţii lui, nu li s-a spus niciodată pe acest nume. La fel în războiul al doilea : Anglia, Franţa, Statele Unite şi toţi cei aflaţi de partea lor au format tabăra aliaţilor ; adversarii erau o „axă".)

Iau un fapt de mică importanță pe lîngă cele dinainte, și cele care au să urmeze : în Islanda, ziua de lucru s-a extins la opt ore ; pînă atunci fusese de șase, cu sîmbăta liberă ; era ceea ce se numea „săptămîna engleză".

După cum am văzut la fața locului, îndeletnicirea de bază a islandezilor este pescuitul și singura lor industrie notabilă rămîne prelucrarea peștelui. Ocupată de englezi la începutul războiului, ca să nu cadă în mîna nemților care și-ar fi făcut acolo o bază primejdioasă pentru convoaiele din Atlantic, Islanda nu a devenit țară beligerantă, nici nu avea armată decît pentru paza coastelor și protejatul pescuitului. Cu ce putea ea să contribuie la război, ca țară simpatizantă a aliaților ? Numai cu pește, pentru hrana soldaților și a populației civile din spatele frontului. Pescuitul și prelucrarea peștelui devenind industrie de război, populația a acceptat o zi de lucru mai lungă, ca în toate țările beligerante.

Opt zile din septembrie, în micul ducat Luxemburg, ocupat de trupele lui Hitler, a fost grevă generală ca protest la introducerea legislației germane. Hitler nu cunoștea politica ocupației, nici măcar cît Napoleon.

Tot în septembrie, în Rusia, Comisariatul Poporului pentru Apărare (Comisariate ale Poporului se numeau atunci ministerele) a difuzat un ordin „Cu privire la misiunea mișcării de partizani". Se știe ce amploare a luat atunci mișcarea și ce lovituri a dat nemților, în spatele frontului. Mulți din partizani au plătit cu viața actele lor îndrăznețe ; alții le-au luat locul. Hitler care s-a străduit să-i stîrpească, n-a făcut decît ca numărul lor să fie tot mai mare. Sigur că nu cunoștea politica ocupației.

În războaie trecute acești luptători civili se numeau „franc-tirori" și erau împușcați pe loc cînd cădeau în mîinile inamicului. Nemții îi spînzurau din ură, nu ca să economisească un glonte.

Și în Franța ocupată s-a născut o mișcare de rezistență, neînfrînată, deși a avut pierderi grele. Se numea „maquis", de la ideea că oamenii ei se ascundeau prin tufișuri. Rezistența le-a făcut nemților viața amară, i-au prins în capcane, și i-au căsăpit fără preget, au aruncat în aer poduri, trenuri, depozite de muniții. Și în plus, i-a făcut să se simtă tot timpul în nesiguranță, să nu mai

umble decît în grupuri și cu ochii în patru, căci în orice clipă se puteau pomeni cu un glonț în ceafă.

La un timp, în Polonia, toată suflarea ghetto-ului din Varșovia a fost exterminată, fiindcă ajunsă pe o culme a disperării încercase să se apere de oprimarea germană; dar dacă nu se apăra, n-ar fi avut o soartă mai bună. În ultimul an de război, o amplă organizație de rezistență, care vroia să pună umărul la eliberarea Poloniei, a fost pe cît de bravă, pe atît de nenorocoasă.

*

* *

A fost un val de fapte, un altul vine din urmă, în același an cînd s-au întîmplat cele de mai înainte. Le-am scăpat din vedere, dar nu cred că este nevoie să mă întorc din drum ca să le pun la locul lor cuvenit cronologic ; istoria rămîne aceeași.

În ianuarie, cînd frontul înțepenise în fața Moscovei, Hitler și-a vărsat veninul pe propriii lui supuși, partea din populație socotită ostilă ; în Germania au început deportări în masă și la nimereală ; de teamă, nimeni nu mai îndrăznea să deschidă gura.

În același timp, în America, douăzeci și șase de guverne, unele aflate în exil, au semnat „Declarația Națiunilor Unite“ prin care se angajau să nu încheie pace separată cu Germania, ci să lupte pînă o vor înfrînge-o. Era un avertisment atît de hotărît și de atîta gravitate, încît toată cancelaria Reichului ar fi trebuit să se dezmeticească și omul din fruntea ei, dacă mai avea un dram de minte, trebuia să înțeleagă ce îl așteaptă ; după cum se profila viitorul, singura lui salvare ar fi fost să depună armele și să facă pace cu toată lumea ; poate nu ar fi fost prea tîrziu să fie tratat cu clemență și dus pe vreo insulă ; Sfînta Elena era liberă.

Căci numai treisprezece zile după ce în Statele Unite se hotărîse intransigența, la Londra, conferința țărilor aliate adopta Declarația privitoare la pedepsirea criminalilor de război. Cele două acte se completau unul pe altul și au avut ca încheiere procesul de la Nürnberg.

Sfidînd toate avertismentele, poate adus de ele în stare de istorie, cîteva zile după actul semnat la Londra, Hitler a convocat o conferință în apropierea Berlinului, unde s-a

stabilit planul de exterminare a tuturor evreilor din Europa.

În luna mai, Mexicul a declarat război celor trei ţări ale Axei. În august la fel a făcut şi Brazilia, numai că i-a exclus pe japonezi, fără să înţeleg cauza. Dacă ar avea vreo importanţă, aş întreba pe un om mai informat decît mine ; important era doar că pe mapamondul lui Alion, de partea aliaţilor mai apăreau două steguleţe. După mine, folosul lor era numai de natură psihologică; doi adversari în plus, chiar dacă nu veneau să lupte în Europa ci rămîneau doar simboluri, nu puteau să le pice bine nemţilor. Şi apoi, steguleţele lor dădeau mai multă culoare hartei.

*

* *

Erau în lume, în acel an, patru mari teatre de luptă : în estul şi în vestul Europei, în Africa şi în Oceania ; anul următor li s-a adăugat cel din Italia. Un an mai tîrziu, cel din Normandia, grandioasa debarcare a aliaţilor. Pe lîngă acestea, au existat tot timpul teatrele de luptă navale, în Atlantic, în Oceanul Îngheţat de Nord, cîteodată în Oceanul Indian — şi cel mai întins şi mai crud dintre toate, în Pacific. Teatrele de luptă aeriene nu le pot numi, fiind alcătuite de numeroase subdiviziuni ale unuia singur, întins pe tot spaţiul de deasupra pămîntului.

În vest, la sfîrşitul lui martie o mie de avioane britanice şi-au lăsat bombele la Köln, deschizînd seria atacurilor aeriene, care vor plăti cu vîrf şi îndesat Germaniei distrugerile şi teroarea dezlănţuite de aviaţia ei asupra Londrei. Dar Anglia va mai avea de suferit multe pierderi, va fi vremea cînd Churchill nu le putea făgădui englezilor decît sudoare, lacrimi şi sînge.

În octombrie, două pacheboturi britanice, „Ironside“ şi „Orcade“, în total patruzeci şi trei de mii de tone, au fost torpilate de submarine germane. Tot atunci, aceeaşi soartă a avut-o şi pachebotul canadian „Duchess of Atholl“, douăzeci de mii de tone. Nu sînt cele mai mari nave scufundate, eram obişnuiţi cu cifre enorme. Un cunoscut, cu înclinări spre statistică, le trecea într-un carnet pe două coloane, pentru o tabără şi pentru cealaltă, fără să ştiu de partea căreia era, nu-şi manifesta sentimentele,

scria numai cifre și le totaliza în josul paginii, de unde le reporta în pagina următoare. În unele zile se scufundau sute de mii de tone ; nu-i dădeau nici o emoție, pe mine însă mă îngrozeau, fiindcă știam ce înseamnă un vapor și cît valorează, în bani și în muncă omenească, mai mult decît un spital sau zece spitale, decît un cartier al orașului sau tot orașul. Nici astăzi nu înțeleg cum și-a revenit omenirea după atîtea pierderi, cărora li s-au adăugat cele din aer, zecile de mii de fortărețe zburătoare, și de pe uscat, mult mai mari, poate înzecitul celorlalte.

În noiembrie, urmare a debarcării americane în Africa de nord și în Maroc, povestită în alt capitol, Germania a invadat teritoriul Franței libere, garantat prin actul de armistițiu. Ca de atîtea ori în trecutul omenirii, începînd cu epoca de piatră, cel puternic nu dă socoteală. În cartea de istorie pe care o am alături, plină de inexactități și confuzii deși e tipărită de o mare editură franceză specializată, scrie că la invazie au luat parte și italienii. Ce să mai cred ? Îmi închipui că un francez știe mai bine decît mine ce s-a întîmplat în Franța. Dar eu îmi amintesc că după ce a declarat război Franței, cu multă emfază, Mussolini a poruncit să se arunce în aer podul de la Ventimiglia, aflat aproape de frontieră, sub motivul că altfel trupele lui, setoase la luptă, cum s-a văzut în Libia, în Abisinia, Albania și Grecia, s-ar fi năpustit peste Nisa și ar fi înghițit-o nemestecată, putînd astfel să li se aplece. Pe unde și cum au ajuns ei în Franța nu știu, fiindcă n-am auzit.

Flota de război franceză, cruțată prin armistițiu cu condiția să rămînă neutră, era ancorată în portul Toulon, de la Mediterană. Cînd armata germană a ocupat orașul, cu gîndul să pună mîna pe acele nave de luptă, echipajele au preferat să le sacrifice decît să le vadă înstrăinate, și le-au sabordat în apele portului, adică au deschis vanele să intre apă în cală, sau unde a fost nevoie au spart bordajul. Toate s-au dus la fund, nu știu cîte erau, dar nu puține, și nu neînsemnate, dacă alcătuiau o flotă. Oare cît va fi sîngerat inima comandanților cînd au dat ordinul ? Cred că mulți dintre ei și-ar fi tras un glonte în tîmplă, dacă așa puteau să-și salveze vasul. Și iarăși mă întreb, cum a putut Franța să supraviețuiască după atîtea pierderi ? Cum a avut curajul să continue lupta, din tufi-

şuri sau pe teritoriile aliaţilor, ca pînă la urmă să învingă ?

Chiar dacă s-a folosit de sute de mii de ori comparaţia, n-o socotesc deloc tocită, şi cum alta mai bună nu există, am să spun şi eu că Franţa a renăscut din propria ei cenuşă, ca pasărea Phoenix. Pretutindeni au fost păsări Phoenix în vremea aceea ; altfel pămîntul ar fi rămas o ruină.

În Africa, front pe care îl socoteam de-o importanţă mai mică, fiindcă era departe şi nu-i întrevedeam consecinţele, luptele au fost schimbătoare şi încîlcite. Dar şi acolo a stat în cumpănă soarta lumii ; şi acolo putea să se piardă războiul, Rommel să-i arunce pe americani în mare, să ocupe Egiptul apărat de armata engleză, apoi să-şi continue drumul spre Asia Mică, dacă o linie de aprovizionare atît de lungă n-ar fi fost utopie. Nu spun că o victorie în Africa ar fi schimbat soarta Germaniei, însă în mod sigur făcea să se prelungească războiul şi să crească ruinele ; păsării Phoenix i-ar fi trebuit un efort mai mare ca să renască.

Din acel timp mi-au rămas vii în memorie cîteva localităţi legate de mersul războiului, puncte-cheie pentru strategi iar pentru mine jaloane într-o naraţiune greu de a fi urmărită în toate direcţiile, pe întreg mapamondul, fără să am la dispoziţie o comisie de istorici, care să mă ajute.

E vorba de localităţile unde forţele militare ale Angliei, Americii şi Franţei libere s-au luptat cu armata germană. Adesea în deşerturi, între două oaze, pe mări de nisip unde au trebuit să-şi schimbe tancurile în cămile, şi în loc de cască să poarte burnusuri, ca beduinii, altfel li s-ar fi copt creierul. Nu spun că nemţii se bucurau de condiţii mai bune, era ca la fotbal, unde dacă plouă se umplu de glod amîndouă echipele. Şi ca similitudinea să meargă mai departe, adversarii au schimbat terenul după prima repriză, ca unii să nu fie tot timpul cu soarele în faţă, şi să-i orbească, iar ceilalţi cu el în spate. Dacă nemţii au mers triumfători într-o direcţie, pe urmă au fost nevoiţi să se întoarcă, soarele i-a bătut pe amîndouă părţile.

La Bir-Hakeim, primul nume arab care s-a auzit la radio şi încă îmi sună în urechi, armata Franţei libere, abia

înfiripată şi răzvrătită împotriva guvernului de la Vichy, de unde primise ordin să nu ridice armele, s-a împotrivit cu o forţă înverşunată germanilor şi italienilor, porniţi la ofensivă în Libia. (Aici, amîndoi beligeranţii aveau soarele într-o coastă.) Era în mai ; în iunie, garnizoana britanică de la Tobruk a capitulat în faţa diviziilor lui Rommel, care şi-au continuat înaintarea spre răsărit, pînă la El Alamein, de unde mai aveau numai şaptezeci şi cinci de kilometri pînă la Alexandria ; englezii din Egipt erau în mare primejdie.

Pînă aici Rommel a mers cu soarele în faţă, care iată că nu a fost o piedică pentru „vulpea deşertului", cum i se spunea cu admiraţie.

Un război nu ţine nouăzeci de minute, ca un meci de fotbal, dar comparaţia poate fi păstrată, extinzînd timpul la douăsprezece ore, o zi-lumină ; dacă soldatul merge dimineaţa cu soarele în faţă, după-amiaza îl are în spate. De fapt am vrut să spun că după ce a înaintat un timp spre răsărit, Rommel a făcut calea-întoarsă.

Armata engleză, condusă de Montgomery, nu i-a îngăduit să meargă mai departe, a stat în defensivă pînă spre sfîrşitul lui octombrie, cînd vremea se răceşte puţin, chiar în Africa.

Am pomenit numele generalului, mai tîrziu mareşal, dar nu pot ascunde că îi port o ranchiună neatenuată de scurgerea timpului. Fiindcă după mai multe izbînzi, în ultima parte a războiului a săvîrşit o nesăbuinţă condamnată de multă lume, şi de personaje sus-puse ; luptînd să-i alunge pe nemţi din Olanda, căci le venise rîndul, s-a grăbit, dintr-o ambiţie personală, ca să ajungă primul la Rin, şi a împins armatele pe care le avea sub comandă mult prea departe, tocmai pînă la Arhus, în estul Olandei, unde nu mai putea să le sprijine, iar inamicul era mai puternic decît crezuse ; ceea ce nu-i o scuză pentru un comandant de oaste. Oastea lui, care nu era doar englezească, a suferit pierderi grave, ca să nu spun că a fost decimată, cum spun alţii, folosind cuvîntul fără să-l judece ; a decima o armată, mică sau mare, sau uriaşă, înseamnă a o reduce la o zecime ; ceea ce nu i s-a întîmplat nici lui Napoleon, în Rusia, şi cred că nici lui Hitler, oricît a fost el de iresponsabil.

Pentru olandezi Arhus a rămas o amintire de coşmar, căci în afară de armata aliaţilor, cu pierderi îngrozitoare, mai că îmi vine să spun şi eu decimată, a avut de suferit la fel de groaznic populaţia civilă ; nu mai pun la socoteală imensele pierderi materiale, acestea am convenit că se repară. Şi totul atît de inutil, că te cuprinde mînia.

Azi mă întreb cît au costat celelalte victorii ale lui Montgomery.

Ca Rommel să fie dat înapoi de pe poziţia cîştigată, bătălia a ţinut de la 23 octombrie pînă la 3 noiembrie, cînd se răcorise de-a binelea. De-aici înainte armata germană nu a făcut decît să se retragă, cu soarele cînd în faţă, cînd în spate. Debarcarea în Algeria a unor forţe blindate germano-italiene n-a mai putut schimba situaţia, Africa era pierdută.

Curînd forţele engleze au reintrat în Tobruk, a cărui pierdere, şase luni mai înainte, ne prilejuise atîta nelinişte şi mîhnire. Seria revanşelor abia începuse. La 20 noiembrie, aliaţii intrau în oraşul-port Bengazi, din Libia, pe coasta Mediteranei. Deşi luptele au mai continuat un timp, situaţia era decisă şi mă opresc aici, mai ales că am şi alt motiv. La Bengazi s-a format şi s-a instruit uriaşa flotă aeriană alcătuită din bombardiere americane, care, în vara anului următor, a atacat în plină zi rafinăriile de la Ploieşti şi Cîmpina, zburînd la înălţime mică, spre a nimeri ţintele, pe care însă nemţii le-au învăluit în ceaţă artificială. Dintr-o greşeală de navigaţie, care a răzleţit o escadră de alta, şi din cauza înălţimii prea mici, jumătate din bombardiere au fost doborîte.

În afară de partizanii lui Hitler, care nu erau numeroşi dar puteau să-şi arate sentimentele pe faţă, numindu-i pe aviatorii americani mercenari şi gangsteri, toată lumea în ţara noastră a fost mîhnită, căci spera în America şi-o iubea printr-o tradiţie veche. Iar dacă bombardaseră oraşele noastre, la fel făceau şi în Franţa, şi pretutindeni unde exista armată germană.

*

* *

Pentru noi, frontul din răsăritul Europei avea importanţa cea mai mare, de el depinzînd direct soarta noastră. Tocmai de aceea îl las la urmă, fiindcă anul 1942,

evocat acum, s-a încheiat cu un act decisiv în mersul războiului, bătălia de la Stalingrad, unde o întreagă armată germană avea să fie încercuită, ca primăvara următoare să capituleze.

Între timp, iată ce se întîmpla în Pacific. După bombardamentul de la Pearl Harbour, unde fuseseră victorioşi deşi fără rezultatele scontate, japonezii au mers din victorie în victorie, ducînd războiul cu o cruzime nemăsurată. Cruzimea la ei este o moştenire veche, la fel ca şiretenia, îndrăzneala, curajul şi dispreţul de moarte. Cu înfiorare am citit de curînd o poveste, o epopee care se desfăşoară în Japonia Evului mediu. Ferocitatea stăpînilor de provincii, în lupta pentru titlul de împărat, sau pentru cel şi mai mare, de *şogun*, stăpîn absolut cu drepturi nelimitate, mi-a băgat în suflet groaza, dar şi dezgustul ; un om sau o mie de oameni pot primi cu aceeaşi uşurinţă porunca să-şi facă *seppuku*, echivalentul lui hara-kiri de astăzi, să-şi taie carotida iar după aceea cel mai bun prieten să-i reteze capul. Şi toţi se supun fără să şovăie, aş spune că aproape bucuroşi să moară ; nici unul nu se răzvrăteşte. Ce am citit nu-i un document, şi nici nu-i scris de un japonez, încît aş putea să n-am încredere ; dar cunosc exemple asemănătoare din chiar vremea noastră, consemnate istoric. În 1945, cînd în mod indubitabil Japonia pierduse războiul, şefii armatei erau hotărîţi să lupte pînă la ultimul om, în spiritul Kamikaze pe care noi nu-l putem înţelege. Primul ministru, împreună cu împăratul şi cu un număr de dregători, nu prea mare, complotînd în taina cea mai deplină, au izbutit să ceară pace şi să ordone poporului încetarea luptei.

În cele ce urmează mă refer la primul ministru, dar s-ar putea să fac o confuzie, în realitate să fi fost ministrul de război, sau alt demnitar de rang mare. E inutil să cer informaţii ; oricine ar fi fost omul acela, după ce acceptase ca Japonia să capituleze şi-a făcut hara-kiri.

Aşa s-a încheiat războiul din Pacific. Povestea însă nu-i gata.

*

* *

Ţinuse aproape cinci ani fără pauză ; un iureş. Deşi intrat în limba noastră, cuvîntul este turcesc, şi nu-mi place, de aceea, deşi util, fiindcă e sugestiv, îl folosesc cît

mai rar cu putință. Nu știu dacă l-am scris mai mult decît de două ori în toată viața ; ar fi fost altceva dacă mă ocupam de vremea lui Ștefan cel Mare. Pentru Pacific, cuvîntul, deși l-am folosit, mi se pare o enormitate.

În aceeași zi, cînd bombardau cu aviație flota americană de la Pearl Harbour, trupele japoneze debarcau în Bornoo britanic, la sud-est de continentul asiatic ; apoi în peninsula Malacca și în Thailanda. Trei zile mai tîrziu, într-o bătălie navală din largul Malaesiei au scufundat două mari nave englezești, cuirasatul „Prince of Wales", treizeci și cinci de mii de tone, și crucișătorul „Repulse", trei mii de tone mai puțin. Statisticianul despre care am vorbit, dar care a devenit impersonal pentru mine, nu mai știu nici cum îl chema, nici cum arăta la față, trecea placid în carnet pierderile aliaților. Carnetul însă îl țin minte, cît să încapă în buzunar, căci îl purta asupra lui tot timpul, coperte verzi, de carton, cu pînză la cotor, o sută de file, cu pătrățele de matematică, bune pentru scris cifrele.

Japonezii nu aveau nici o pierdere, unde atacau obțineau izbîndă, sistematic. Două zile după bătălia navală, trupele lor au ocupat insula Guam, a doua zi au invadat coasta de sud a Birmaniei. Spre a domina Pacificul trebuiau să pună mîna pe partea de răsărit a Asiei.

La 19 decembrie au debarcat în Hong-Kong, la 22 și 23 în Filipine, la 24 în insula Wake. A doua zi, garnizoana britanică din Hong-Kong a capitulat, n-avea încotro.

Am găsit și cuvîntul între timp, ca să-l pun în loc de iureș : Taifun ! Taifunul a continuat cu aceeași violență și în anul următor, 1942, căruia îi este închinat acest capitol. Din ianuarie pînă la 1 mai, englezii și americanii au suferit numai înfrîngeri ; japonezii au ocupat Manila, au cucerit întreaga peninsulă Malacca, unde debarcaseră în decembrie ; garnizoana britanică din Singapore a capitulat. Din sud trupele japoneze au început ofensiva spre nordul Birmaniei, au înfrînt flota aliaților în bătălia navală din marea Javei, au debarcat în insula Java, apărată de olandezi, silindu-i să capituleze, au capitulat ultimele forțe aliate din Sumatra, au capitulat principalele forțe americane din Filipine, unde au căzut prizonieri treizeci și cinci de mii de oameni. Numai capitulări, taifun asiatic ! America și Anglia păreau paralizate, partizanii Axei jubilau,

adversarii se înnegreau la față ; după atîtea înfrîngeri, fără nici o victorie, e explicabil să-ți pierzi curajul. Apoi aviația japoneză a bombardat Ceylonul, a scufundat două crucișătoare și un portavion. (În breviarul meu istoric scrie : „un mic portavion". Dar un portavion mic, oricum este mare !) Ar fi fost timpul să se termine. În luna mai japonezii vor mai avea două victorii, cele din urmă, vor ocupa insula Mandolay, tăind legătura între India și China. Vor captura ultimele trupe americane din Filipine, fortificate pe insula Corregidor, aflată în golful Manila.

După amintirile mele, în Corregidor s-a petrecut cel mai crud masacru datorat japonezilor, în războiul din Pacific. A fost trecută prin foc și sabie populația civilă, aflată ocazional acolo, infirmierele, mamele, nevestele, copiii luptătorilor. Cerul s-a umplut de fum și de urlete, oceanul s-a înroșit de sînge. Nu știu ce-o gîndi astăzi lumea care cumpără automobile, motociclete, televizoare japoneze, poate a uitat, poate nici n-a știut vreodată. Eu însă am știut și țin minte cum atunci, la 6 mai 1942, mi-am spus că o asemenea atrocitate ar trebui înscrisă în toate cărțile negre din istorie. Aș contribui și eu cu această pagină.

Dar pînă aici cu taifunul !

Cu trei săptămîni înaintea Corregidorului, generalul american Douglas McArthur devine comandantul trupelor aliate din Pacific ; medalia avea un revers, mulți uitaseră ! Numai trei zile mai tîrziu aviația americană bombardează Tokio, Yokohama și Nagoya. (De ultimul nu mai țineam minte, poate nici nu auzisem, erau multe teatre de luptă, aflam știrile de-a valma.) Bătălie aeronavală de trei zile în marea Coralilor ; flota japoneză este învinsă, ce n-a fost scufundat încearcă să scape. A patra zi începu a doua bătălie, în aceleași ape, ține și ea trei zile. Ce a scăpat se scufundă.

Pe uscat, ofensiva japoneză este oprită la frontiera Indiei. Pe mare, bătălie aeronavală în largul insulei Midway ; pentru japonezi, înfrîngere decisivă, pierd, scufundate, încă o duzină de nave de război, plus patru portavioane ; trei cuirasate se înclină pe o parte. Americanii pierd doar un portavion, „Yorktown". În carnetul statisticianului treaba se întoarce pe dos, taifunul bate invers, dar el rămîne imperturbabil ; n-am putut niciodată să-mi

dau seama cu ce parte ţine. Partizanii Axei fac feţe-feţe, umblă cu capul în jos, pe lîngă ziduri, pînă ce toţi, în afară de unul, trec de partea cealaltă. (Acel unul nu merită atenţie ; zeflemisit la sfîrşitul războiului, „Acum mai ţii cu Axa ?", vă răspunde : „Eu am crezut că Axa sînt englezii şi americanii !" „Eşti tîmpit ?" „Sînt !" Deci îl las în pace !)

În august trupele americane debarcă în Arhipelagul Solomon, şi aşa se încheie anul războiului din Pacific. În anii care urmează nu vor fi surprize, pînă la Hiroşima.

Nu încape îndoială că învingătorul este generalul Douglas McArthur. De mult n-am mai auzit pe cineva să-i pomenească numele. Un timp, cîte un nou-născut îl confunda cu McCarter, care în anii de după război a luptat cu înverşunare împotriva a ceea ce i se părea că la unii oameni ar fi activităţi antiamericane. Pe urmă au obosit şi el, şi împricinaţii. Nici o minune nu poate să ţină mai mult de trei zile, aşa mi-a spus cineva, într-un moment cînd eram descurajat, odată, în tinereţe. Într-adevăr, descurajarea mea atunci a trecut după trei zile neîmplinite, dar acum mă refer la alte descurajări, ale oamenilor şi ale lumii ; uneori o zi nenorocoasă, la scara istoriei poate să ţină un deceniu, ca să nu merg mai departe.

28

Socotesc anul 1943 ca fiind punctul culminant al războiului, acela cînd balanţa începe să se încline dintr-o parte în cealaltă. Dar mişcarea ei se vestise dinainte, cine avea ochi să vadă şi minte să înţeleagă putuse să observe cum se ridică, începuse să se ridice odată cu începutul, cînd fusese invadată Polonia, şi se ridicase tot timpul, chiar cînd cădea Parisul şi Franţa cerea armistiţiu, chiar cînd armata germană înainta către Stalingrad. Şi în mijlocul acestui an cînd nimic nu mai avea importanţă pe lume decît războiul, mi se impune, spre a fi povestită, o întîmplare civilă.

În mijlocul Bucureştilor, în grădina Cişmigiu banalizată de noi înşine, în partea ei de vest, adică spre Bulevardul Schitu Măgureanu, de care o desparte doar o alee îngustă, există o arenă pe care s-ar putea să n-o ştie toţi cîţi se plimbă pe acolo. Spun aşa nu din mizantropie, ci fiindcă nu vreau să mint pe nimeni, este ceea ce cred după ce am stat adesea să număr şi am văzut că din zece oameni cinci nu se uită, nu-i interesează ce-i acolo, trec fără emoţie şi chiar fără curiozitate.

Arena, cu diametrul de vreo treizeci de metri, bine proporţionată faţă de ceea ce vrea să fie, e mărginită de douăsprezece busturi-sculptate în marmură albă, puse pe socluri de piatră, la înălţimea unde pot să fie privite mai bine, reprezentînd doisprezece din scriitorii noştri clasici, care au confirmat existenţa literaturii române. Nu le spun numele, cine nu ştie să se ducă să vadă, cine a fost şi nu i-a recunoscut, şi nici nu s-a uitat ce scrie pe soclu, n-o să înveţe acum, de la mine. Apoi am şi o reţinere de altă natură, mi-e teamă că au rămas pe dinafară cîţiva care meritau şi ei să fie, începînd cu Nicolae Filimon, ar fi fost spaţiu şi pentru ei, chiar dacă nu se făcea o arenă mai mare.

Într-un templu de lîngă Peking, pe o suprafaţă cred că egală cu a arenei din Cişmigiu, erau peste cinci sute de statui ale lui Buda, cot la cot, cu fizionomii diferite, dar cu un aer comun, care mi se părea că exteriorizează mirarea faţă de lumea venită să-l vadă.

Aşa că în Cişmigiu ar mai fi avut loc încă pe atîţi; eu m-aş fi mulţumit cu vreo patru. Nu judec comisia care a întocmit lista, ştiu ce greu este să faci selecţia într-un caz de felul acesta; în ce mă priveşte nu m-aş încumeta să-mi iau răspunderea. Oricum însă, este lăudabil ce s-a făcut acolo, nu ştiu din a cui iniţiativă.

Cînd am nevoie să-mi aduc aminte, de Delta Dunării, pentru o descriere, detalii uitate despre vietăţile care trăiesc pe acolo sau sînt în trecere şi nu-i timp să mă duc pînă la Sulina, intru la muzeul Antipa de la Piaţa Victoriei, unde în cîteva ore văd totul, sistematic, mult mai uşor decît în natură. Rotonda din Cişmigiu, cu busturile a doisprezece scriitori, n-are cum fi o istorie a literaturii române, dar tot e bună, căci îţi poate deschide dorinţa să ştii mai multe.

Ciudat mi se pare că s-a făcut în timpul războiului, și tocmai în anul lui decisiv, cînd oamenii se gîndeau la altele, cu bună dreptate. Printre cei aleși era și Octavian Goga ; a fost eliminat în ultima clipă, pentru motive politice ; nu trecuse destul timp ca să se uite. Ar fi fost al treisprezecelea ? Sau în locul lui au pus pe altul ? Mă plimb prin fața lor și mă întreb, care ar fi putut să fie acela, pus la urmă, ca să umple golul ? Neîndoios, nici Eminescu, nici Caragiale, nici... Ca totdeauna, de teamă să nu greșesc, nu-mi dau părerea.

*

* *

În ianuarie 1943, cînd armata germană de la Stalingrad era încercuită dar continua să lupte din greu, ca să cucerească, sau să apere cîte o casă cucerită, în Germania se decreta mobilizarea totală, cuprinzînd și civilii, bărbați și femei, nelipsind mult să se ia și copiii.

O lună mai tîrziu, după mobilizarea totală, Goebbels, ministrul propagandei germane, anunța „războiul total", noțiune nouă, concretizată pe pielea noastră, contemporanii. În aceeași lună, ocupanții Franței învinse hotărăsc munca forțată pentru populație. Am ales doar trei semne ale disperării, dar ele sînt concludente, deși unii nu-și dădeau seama. În Germania, populația luată de la vatră sau bombardată în casă striga „Heil Hitler !"

Și iată altfel de semn : în aprilie și mai, la Varșovia, populația evreiască din ghettou nemaiputînd să îndure mizeria și teroarea se răzvrătește împotriva nemților, am mai spus, acum reamintesc actul acela disperat și eroic pentru a-l pune la locul lui cronologic. Ghettoul, un cartier al orașului, e distrus în întregime, șaizeci de mii de oameni își pierd viața acolo. Mă silesc să nu pierd noțiunea cifrelor ! Șaizeci de mii ! Numai ca să numeri, în gînd, îți trebuie douăzeci de ore, de dimineață pînă aproape de zorii zilei următoare.

La 1 mai și în ajun, în Olanda, un milion de oameni fac grevă. Cu aproximație, în două zile se pierd hrana și muniția a trei sau patru divizii germane. Era după capitularea armatei încercuite la Stalingrad. Oamenii încă strigau „Heil Hitler !"

Vara, în Italia, o lovitură de partid dărîmă de la pu-

tere regimul lui Mussolini, înscăunat cu douăzeci şi unu de ani înainte. Atunci cifra mi se părea enormă. Azi o socotesc mică, ne-am obişnuit cu enormităţile. Pe Mussolini îl arestează în numele regelui, pînă acum neluat în seamă de nimeni, bun doar să semneze decrete, şi îl închid la sud de Roma, pe muntele Sasso, zonă unde înaintează americanii.

În august, Anglia şi America semnează un acord secret privind colaborarea lor spre a realiza bomba atomică, pe care, în mai puţin secret, dorea s-o aibă şi Hitler.

În septembrie, Italia încheie armistiţiul cu Naţiunile Unite. Axa devine ceea ce este o axă, linia dreaptă între două puncte, Berlin—Tokio.

Cîteva zile mai tîrziu, un comando condus de vestitul cascador Skorzeny, îl răpeşte pe Mussolini de pe muntele Sasso şi-l duce în Italia de nord, unde se creează un nou stat fascist, Republica socială Italia. Ce vrea să însemne „social" în acest caz, nu înţeleg ; probabil toate titulaturile posibile erau epuizate.

Pe atunci, elicopterul se afla încă în faşă. Răpirea s-a făcut cu avionul Fiesler-stork, cu aripile mari, ca o barză, care putea să decoleze de pe un teren de fotbal. Am spus răpire în loc de eliberare, fiindcă nu ştiu ce gîndea Mussolini despre viitorul relaţiei lui cu Hitler ; nu că l-ar fi spînzurat, dar putea să-i dea o bătaie. În nord nu i-a fost mai bine decît pe muntele Sasso, decît că a mai apucat să-l împuşte pe ginere-su, contele Ciano. Oricum, cînd Skorzeny l-a împins în avion, avea o mutră de cîine aruncat în duba hingherilor, l-am văzut într-un jurnal cinematografic.

Venind din sudul Italiei americanii luptau nu cu italienii ci cu nemţii, care nu depuneau armele. La puţin timp după zborul lui Mussolini, oraşul Napoli se ridică împotriva foştilor aliaţi din Axă, şi este eliberat după patru zile de luptă, demne de ţinut minte, fiindcă în bubuitul tunurilor şi răpăiala de gloanţe au continuat să se audă canţonetele ; altfel oraşul îşi pierdea renumele, şi cînd m-am dus acolo, exact douăzeci şi cinci de ani mai tîrziu, aş fi simţit o lipsă, nu spun în glumă.

În sfîrşit, în octombrie, Italia declară război Germaniei. Seamănă a farsă, parcă ieri îl declarase Franţei, parcă alaltăieri Mussolini mijlocise întîlnirea de la München, în-

tre Daladier, Chamberlain şi Hitler, la care luase şi el parte, în calitate de chibiţ, sau de ţuţăr. (Cuvîntul este explicat în carte, la pagina 131 pentru cine nu ţine minte.)

În ajunul Crăciunului, generalul american Dwight Eisenhower, terminîndu-şi misiunea în Italia, este numit comandant suprem al forţelor aliate în pregătire să debarce pe coasta de vest a Franţei, acel al doilea front cerut cu stăruinţă şi enervare de Stalin.

29

Pînă vara trecută o mai văzusem în cîteva rînduri pe femeia aceea ciudată din pădure care stătea pe marginea şoselei, în costum de baie şi făcea semne maşinilor, să oprească. Nu ştiu cum proceda cu alţii, pe mine mă rugase s-o iau la spate, pe motocicletă, şi s-o duc pînă într-un sat, la cîţiva kilometri, dar abia ajunşi la marginea pădurii unde se deschidea cîmpul liber, m-a bătut pe umăr : „eu cobor aici !" şi m-a întrebat dacă nu am ceva bani fiindcă „e mare criză", datorită războiului. Eram atît de bucuros să scap de ea, încît m-am grăbit să-i dau ce aveam la îndemînă, parcă trei monede albe de cîte o sută de lei şi am pornit repede. După cîteva clipe, întorcînd capul, am văzut-o cum se ducea înapoi, pe marginea şoselei. A doua oară cînd am zărit-o, gata să-mi iasă înainte, am mărit viteza ; apariţia ei era neplăcută şi îmi dădea un fel de nelinişte, nu înţelegeam ce urmăreşte, nu-mi închipuiam că este doar o cerşetoare, nu părea nici o curtezană rutieră, ar fi fost mai comunicativă, mai insinuantă, pe cînd aşa atitudinea ei era imposibilă, privirea absentă ; cred că nu i-am întîlnit ochii nici o clipă. Oricum, devenise o preocupare, de cîte ori mă apropiam de pădure mă întrebam dacă o să apară şi eram gata să măresc viteza ; iar cînd nu apărea simţeam un fel de ciudă, că îmi făceam griji de pomană ; poate plecase, nu era să stea toată vara în costum de baie pe marginea pădurii. În cîteva rînduri, nevăzînd-o acolo, mă gîndisem să opresc şi să mă duc în pă-

dure, să văd unde sălășluia, avea un cort, o cabană ? Eram curios, dar într-o măsură mai mare gîndul că aș da ochii cu ea îmi făcea silă. Nu o privisem niciodată deschis, costumația ei, atît de nepotrivită cu locul, departe de a fi provocatoare mă stînjenea, ca să nu repet că îmi producea repulsie. Așa că, deși o vedeam, nu puteam să-i definesc fizionomia, nici restul alcătuirii, dacă era sau nu frumoasă și bine făcută. Apoi venise toamna, pădurea se scuturase de frunze, se vedea printre copaci pînă departe, nu mișca nimic, decît ramurile bătute de vînt, și toate parcă reproduceau gestul ei, cînd făcea semne cu mîna. Iarna, odată cu venirea gerului și a zăpezii, nu mai era de mers cu motocicleta ; stînd la căldură în casă mi se întîmpla uneori să-mi aduc aminte de făptura aceea stranie, și mă întrebam pe unde o fi acum, ce-o avea pe ea în locul costumului de baie.

Deodată mi-am adus aminte de veverițe ; le știam din copilărie, mă fermecau la fel ca astăzi, le socotesc podoaba cea mai frumoasă a pădurii, pot să le privesc ceasuri, cum zboară din copac în copac, cu o grație care îmi aduce un zîmbet de bucurie pe față. Tot urmărindu-le le-am descoperit treptat felul de viață și obiceiurile, cum își adună alunele, cum fac incursiuni în satele vecine să ia nucile din curtea oamenilor și le adună să aibă iarna. Oamenilor le face pagubă, înțeleg că pentru ei veverița e stricătoare. Dar dacă eu aș avea un nuc al meu, le-aș lăsa pe toate să vină, nu m-aș mai atinge de o nucă și drept răsplată aș putea să le privesc în voie. Cred că mulți oameni care sparg nucile cu cleștele și cu ciocanul, zdrelindu-și uneori degetele, nu au văzut și nici nu-și închipuie cum face veverița. Cu ce îndemînare și perfecțiune, cu ce repeziciune și eleganță ! Ea nu sparge nuca, zdrobindu-i uneori miejii, mai mare paguba, cum pățesc uneori oamenii ; n-are mijloacele lor, ci altele, reduse, dar mult mai dibace. S-o vezi cum ține nuca între lăbuțele din față, și cu dințișorii, ca un fierăstrăiaș de oțel inuzabil, îi taie coaja lemnoasă de jur împrejur, desfăcînd-o în două, dar nu pe linia ei de împreunare ci perpendicular pe ea ; așa miezul se dezvelește întreg, auriu, fără pată, căci trebuie știut, veverița își alege numai nucile sănătoase, pe cele seci sau vătămate le simte după greutate, după miros și după cum sună. Iar cele două calote, netede pe tăietură ca buza pa-

harului, le dăruieşte piticilor din pădure, să aibă din ce-şi bea vinul.

Am văzut şi cum le îngroapă pe cele de păstrat pentru iarnă, nu sapă ci le îndeasă cu botişorul în pămîntul afînat, dar am socotit că aşa fac doar un depozit provizoriu ; cînd vor termina de cules nucul le vor duce la locul lor de iernare.

Iar în fiecare zi, după ce şi-au terminat treaba încep să se joace, două cîte două, cum fac şi oamenii cînd le vine vremea să se desfete. Mişcarea lor e atît de iute că abia o poţi urmări cu ochiul, se caţără pe un trunchi de arbore. chiar nucul care le-a dat hrana, dacă nu vine cineva să le alunge. Dar nu merg în linie dreaptă ci în spirală, încercuind copacul într-o mişcare ascendentă, fulgerătoare, pînă în locul unde începe frunzişul. Şi nu se fugăresc una pe alta, ci urcă împreună, dar fiecare pe altă parte a copacului, să nu se vadă între ele, ci doar să se simtă, ca în jocul de-a v-aţi ascunselea. Iar cînd ajung sus, se întorc, amîndouă ca la comandă şi coboară cum au urcat, cu mişcarea aceea vertiginoasă de-ţi dă ameţeală, într-o spirală de astădată descendentă. Drumurile lor se întretaie de zeci de ori, fără ca ele, în mişcarea lor perfect simetrică, să se atingă vreodată ; doar fîlfîitul cozilor stufoase, lungi cît întreg trupul, o podoabă, desigur, dar în primul rînd un stabilizator de echilibru şi de direcţie, se întretaie în aer şi poate aşa izbutesc să-şi păstreze distanţa neschimbată, una faţă de alta. Se întîlnesc cînd vor amîndouă.

Văzîndu-le aşa, m-am întrebat adesea ce se întîmplă cu ele iarna. Cineva mi-a spus că îşi fac culcuşul prin scorburi ; acolo duc nucile, iar primăvara îşi scot puii. De multe ori cînd viscoleşte mă gîndesc la ele. Aşa s-a întîmplat ca într-o zi de iarnă, gîndindu-mă la veveriţe, să-mi vină în minte femeia misterioasă. Şi, de unde nu înregistrasem deloc în memorie felul cum se înfăţişa, nu-mi aminteam nici măcar glasul cu care îmi vorbise, deodată. mişcarea ei mi-a apărut limpede în faţă. Nu chipul, ci numai mersul şi gesturile. La acestea se adăugau împrejurarea neobişnuită, lipsa îmbrăcămintii, pînda ei pe marginea pădurii, ca o sălbăticiune. Atunci am asemuit-o cu o veveriţă mare ; pînă şi părul ruginiu, a cărui culoare nu mi-o aminteam mai înainte, strîns la ceafă, de unde se înfoia şi flutura în vînt la mişcările capului, îmi întărea

această impresie, mai ales că nu era legat cu o cordeluță, care nu se găsește în pădure, ci cu o rămurică elastică.

Impresia am păstrat-o, dar femeia mi-a dispărut din minte, era o a doua iarnă de război, aveam alte griji, armata germană încercuită la Stalingrad nu mai putea să reziste, de aici încolo urma prăbușirea și nu știam ce ne așteaptă, făceam și noi parte din tabăra învinsă. Soldații noștri se retrăgeau din cotul Donului.

Pe urmă a venit primăvara, de care oricum, omul se bucură. Plecasem la Sibiu cu motocicleta, primul drum după topirea zăpezii ; dar m-a prins ploaia curînd, am înfruntat-o sperînd că o să se oprească, așa am străbătut valea Prahovei, am trecut de Predeal, de Brașov, mă apropiam de Făgăraș, cînd n-am mai putut să rabd și m-am întors din drum cu hainele leoarcă. Ploaia nu m-a cruțat pînă ce n-am ajuns acasă. Am povestit întîmplarea și n-o reiau decît ca să amintesc că eram înghețat și ud pînă la piele, turna de sus cu găleata, căzuse noaptea, cînd, după ce trecusem de Ploiești și străbăteam pădurea, am întîlnit din nou femeia din vara trecută. Îmi făcea semne cu o lanternă, să opresc, am recunoscut-o în lumina albăstrie a farului de camuflaj, era tot în costum de baie, de neînțeles pe o asemenea vreme. De ce nu mă gîndisem că era nebună ? Fiindcă apucasem să o asemuiesc cu o veveriță. Iernase oare într-o scorbură ?

Nu am să spun că ființa aceasta devenise o obsesie ; întîlnirea din ploaie însă, cînd mi-o reaminteam, făcea să mă treacă fiori prin tot trupul.

Vara am trecut de multe ori pe acolo, însă nu am mai văzut-o, eram intrigat și într-un fel îi simțeam lipsa, poate fiindcă dispăruse înainte de a-i afla misterul, căci sigur avea unul. Mi se întîmpla prima oară să rămîn în impas, pînă acum, orice semn de întrebare mi-aș fi pus, găseam răspunsul, dacă nu prin deducție, măcar cu imaginația și chiar dacă n-ar fi fost cel adevărat, era destul să mă liniștească.

Venise a treia iarnă de război, știu că începuse să ningă, frontul se apropia, trecuse de Kiev și de Jitomir, îmi închipuiam întinsa stepă rusească bătută de crivăț, vedeam soldații cu clapele capelei lăsate ca să nu le degere urechile, mergeau pe lîngă căruțe cu capul în piept, înșirați dintr-o zare în alta și îmi aminteam de armatele lui Carol

al nouălea şi ale lui Napoleon, înrudite toate trei printr-o soartă comună.

Eram într-un cinematograf şi înaintea filmului urmăream cu indiferenţă jurnalul de actualităţi, care nu lipsea niciodată. Nu eram atent, de aceea am tresărit cu întîrziere, apoi un timp nu mi-am dat seama dacă vedeam aievea şi nu era o halucinaţie. Figura aceea putea să rămînă neobservată, între alte zeci care umpleau ecranul, în vreme ce în spatele lor se înşira o coloană nesfîrşită. Hazardul a făcut ca ochii să-mi cadă asupra ei, era în rîndul din faţă, mai într-o parte, înainta înspre obiectiv, pînă ce a ajuns în prim plan şi a rămas aşa cîteva clipe, destul s-o recunosc, dar fără a înţelege. Nu auzisem comentariul, nu ştiam ce reprezintă coloana aceea de femei în zdrenţe, nu mai ştiam nici de mine, ce căutam în sală ; venisem să văd un film, sau mă adusese o presimţire ?

După ce primul rînd a dispărut şi au urmat celelalte, zeci de chipuri semănînd unele cu altele prin culoarea lor cenuşie care le estompa trăsăturile lăsînd să se distingă doar umbre, peste ele a rămas suprapusă imaginea ei, singura clară. Cu toate că în cele cîteva rînduri cînd o întîlnisem pe şosea nu o privisem în faţă, parcă îmi era ruşine s-o văd aşa, în costum de baie, fără nici o justificare şi nu îi ţineam minte figura, acum am recunoscut-o, cred că prin alt simţ decît al văzului, poate printr-un fluid pornit din fiinţa ei anonimă, o forţă care făcea să-i apară imaginea, rămasă în subconştientul meu, ca pe un clişeu fotografic developat cu întîrziere.

Ştiu că ploua asupra convoiului, sau mi se părea că plouă, din cauza dîrelor verticale care apar la sfîrşitul bobinei. Într-adevăr, îndată s-a făcut lumină în sală, jurnalul se sfîrşise şi era pauză, ca să intre întîrziaţii. Aceştia mă enervează totdeauna, acum eram absent, nici n-am simţit că unul mă călca pe picioare, stăteam cu ochii închişi, parcă orbit de lumină şi sub pleoape continua să se deruleze filmul, femeile cenuşii venind din spate şi dispărînd în faţă, după ce treceau prin planul apropiat, o secundă. Iar peste ele se suprapunea, într-un prim plan continuu, imaginea acelei femei necunoscute, care acum devenise o obsesie.

Vroiam să aflu, după film am stat să mai văd o dată jurnalul, dar se schimbase, pe atunci i se dădea multă im-

portanță, erau numeroase ediții, mereu înnoite, circulau între cinematografe, rar se întîmpla să vezi unul a doua oară.

M-am dus la operator, sperînd că ar putea să-mi dea o lămurire, fără să mă gîndesc că el poate nici nu urmărise filmul, își arunca doar un ochi, din cînd în cînd, să vadă dacă imaginea era bună. Într-adevăr, n-a putut să-mi spună nimic, m-a sfătuit să dau fuga la cinematograful „Capitol", unde plecase bobina. Eram la „Aro", departe, n-am găsit nici un taximetru, pînă să ajung jurnalul se terminase. De acolo m-am dus în Cotroceni, cu tramvaiul 14, oprea chiar în fața cinematografului, dar mergea încet, am pierdut încă o dată. Am mai încercat în două locuri, pe Calea Călărași, apoi pe Dudești, bobina mergea în zig-zag de la un cinematograf la altul, o duceau cu motocicleta care se strecura repede printre tramvaie. Și cu toate că eram atent pe unde merg, nu țineam ochii închiși, imaginea din prim-plan mă urmărea tot timpul.

În zilele următoare am mai mers pe la cîteva cinematografe, în voia hazardului, dar a fost zadarnic, poate bobina se socotea învechită. Încetul cu încetul am uitat, sau poate mi-a trecut înfrigurarea, nu mai era o obsesie, și apoi se petreceau fapte grave, căci frontul se apropia întruna...

Abia acum, cînd îmi rememorez faptele și chipul femeii îmi apare în față, cu o putere parcă în creștere, îmi dau seama că m-a urmărit tot timpul, chiar cînd credeam că îl uitasem. Fiindcă la misterul inițial, cînd n-am putut să-mi explic apariția ei pe marginea pădurii, s-a adăugat altul : ce căuta ea în acel convoi de umbre, încotro mergea și ce avea să i se întîmple ? Apoi era uimitoare și inexplicabilă claritatea pe care o avea chipul ei în film, cînd în realitate nici nu-l văzusem bine, rămînea o imagine estompată a unei ființe depersonalizate.

Avea pe ea o manta soldățească, nu i se distingeau insignele, ca să-i recunosc provenienta, cărei armate aparținea, din cele aflate în război, cine mîna din urmă convoiul ; atît se înțelegea limpede, că le aștepta o soartă nenorocită.

Din mers pulpanele mantăii se dădeau în lături, lăsînd să se vadă genunchii goi, a căror grație nu-mi atrăsese atenția cînd o văzusem în primele rînduri și o descope-

ream abia acum, în ipostaza aceasta mizerabilă. Probabil nu avea nimic pe dedesubt decît vechiul ei costum de baie, ultimul rudiment care apără pudoarea unei femei, iar în cazul ei, cum o știam de pe marginea pădurii, simboliza pierderea tuturor bunurilor de orice natură, rămînîndu-i doar două bucăți de cîrpă, ca o slabă speranță că într-o zi se va întoarce în lume. Poate începeam să pătrund misterul : femeia era hăituită. Ramura elastică a unui arbust din pădure, care atunci cînd am văzut-o prima oară îi ținea părul înnodat la ceafă, acum era trecută în jurul gîtului. N-o aruncase deși nu mai avea folosință, părul fiind tuns cu foarfeca și nu puteam să înțeleg cum, fără această podoabă, femeia căpăta personalitate, nu mai era o *apariție*, cum fusese înainte, ci un om viu, adevărat, din aceeași categorie umană cu lumea din sală. Avea o frunte înaltă, boltită, inteligentă, așa cum arătau și ochii în privirea cărora se citea că în mintea ei se frămîntau gînduri. Fără să fie triști, le lipsea bucuria ; în film păreau cenușii, dar s-ar fi putut să fie albaștri. Atît am putut să înregistrez pe retină în cele cîteva secunde cît s-a mai proiectat pe ecran, după ce o recunoscusem. Aș putea s-o recunosc oricînd de acum înainte, dar mi-e imposibil să-i refac restul fizionomiei. Probabil în acel convoi, și-n zecile pe care le-am mai văzut în jurnalele cinematografice, or fi fost sute cu fizionomia asemănătoare. Cine ar crede că n-am nici un dubiu ? Era femeia din pădure și nimic nu poate să-mi zdruncine această certitudine. Probabil cîteodată în viață trăim întîmplări incontrolabile, și din neputința noastră de a pătrunde în zona lor, controlată de o a doua rațiune, le numim neverosimile.

Neverosimilul în acest caz s-ar putea să se datoreze numai participării mele incomplete la întîmplarea din pădure, cînd nu mi-am dat osteneala să aflu ce rost avea acolo femeia aceea de care m-am ferit, socotind că era doar o apariție grotescă.

Iar convoiul, cu revelația lui tîrzie, n-ar fi putut să reprezinte în vremurile acelea decît o realitate prea bine știută, marșurile în direcții necunoscute, deportările, lagărele, crematoriile sau gropile comune.

30

Vara trecută avusesem o neplăcere, veneam cu motocicleta de la Brașov, drum pe care îl făceam a suta oară. La o trecere peste calea ferată bariera era închisă și am așteptat cîteva minute. Trenul a trecut în mare viteză și fiind secetă a ridicat un nor de praf care m-a izbit în față, fiindcă oprisem foarte aproape, cu roata din față la două palme de barieră. N-am simțit nimic decît neplăcerea de-a înghiți praful și am plecat mai departe, cu gîndul ca la un izvor să mă opresc și să-mi dau cu apă pe față.

La izvor am simțit că un ochi mă ustura, dar mi-am spus că dacă mă spălasem o să se liniștească. Nu s-a liniștit, dimpotrivă, usturimea creștea iar ochiul lăcrima tot timpul. Nu m-am speriat dintr-atîta ; cînd am ajuns acasă mi-am băgat ochii sub robinetul de la lavoar și am dat drumul la apă cu toată forța.

Peste noapte ochiul a început să mă înjunghie, dimineața era roșu. Deși mi se părea că nu-i un motiv de îngrijorare, ce putea fi decît o iritație care avea să treacă, m-am gîndit că n-ar strica să mă vadă un medic. Nu cunoșteam nici un oftalmolog, fiindcă nu avusesem nici o supărare cu ochii. Bimbirică, despre care am povestit cum a maltratat odată o școală întreagă frecîndu-ne dosul pleoapelor cu piatră vînătă, pe bănuiala că de vreme ce unul din noi avea conjunctivită, ne molipseam cu toții, dispăruse din amintirea mea; mult mai tîrziu l-am întîlnit la Spitalul Colentina, tîrîndu-se penibil prin curte, cu mersul dezarticulat al bolnavilor de tabes.

Am apelat la Alion, era în perioada cînd ne vedeam mai rar, fiindcă intrase în starea frenetică premergătoare morții, cînd părea mai viu ca înainte și trăia cu intensitate ; era timpul cînd se expunea primejdiilor, zburînd în raiduri de recunoaștere dincolo de linia frontului, atunci se îmbarcase pe submarin într-o misiune hazardată, aproape fără scăpare, toate acestea la gîndul probabil că nu se moare decît o dată. Nu știu cum se făcuse că mă-cam izolasem de lume ; chiar la ziar, unde trebuia să merg măcar spre a se ști că exist încă, nu aveam relații cu nimeni,

în afară de un salut la venire şi la plecare. Singura mea legătură cu oamenii rămăsese Alion, care, deşi nu fusese niciodată prea sociabil iar acum avea zilele numărate, întreţinea relaţii mai numeroase decît înainte, poate din aceeaşi pornire frenetică de a-şi trăi restul de viaţă cu mai multă intensitate. Motocicleta care îl pasionase peste orice închipuire acum era ca şi abandonată, găsise mijloace mult mai puternice de a-şi biciui emoţia, dar păstra nostalgia ei, fiindcă fusese o revelaţie şi poate prin ea ajunsese la revelaţiile celelalte. Cînd revenea în Bucureşti pentru o zi, două, nu pierdea prilejul de a evoca drumurile noastre, care pentru el, atît de sedentar înainte, reprezentau o aventură extraordinară. Îmi spunea adesea ce mult l-ar fi pasionat să mai mergem o dată pînă la Alba Iulia, apoi la Arad şi să ne întoarcem prin Timişoara. Dar ne-ar fi trebuit cel puţin patru zile, ceea ce pentru el acum ar fi fost o risipă de timp, şi o absentare de la celelalte obligaţii, luate prin setea lui de viaţă, ajunsă aproape de lăcomie.

L-am găsit tocmai cînd venise de la Iaşi şi se pregătea să plece la Constanţa, unde Amiralul şi ofiţerii îl primeau cu onoruri, ceea ce ajunsese să-i placă, din aceeaşi sete de a-şi trăi viaţa în toate chipurile.

A văzut că aveam ochiul roşu, era mai îngrijorat decît mine, a pus mîna pe telefon şi a vorbit cu doctorul Birth, despre care abia acum aflam că era celebru, tatăl lui fusese medicul lui Franz Iosef iar el, la rîndul lui, îngrijise de ochi pe regina Maria. Mi se părea prea mult pentru o simplă iritaţie a pleoapei, şi nici nu-mi plăcea să-mi dau importanţă. Pe urmă am aflat că a fi pacientul doctorului Birth era un motiv de împăunare, creşteai în ochii societăţii, tocmai ce nu aveam nevoie. Însă Alion a susţinut să nu mă joc cu ochii, drept care l-a rugat pe doctor să mă primească grabnic, ca pe un prieten, adăugînd că îl roagă să vadă în mine un tînăr de valoare. Să fi fost oricine în locul lui Alion, apăsam pe furca telefonului dezgustat şi de el, şi de mine. Deşi stînjenit de aprecierea lui, pe care o auzeam prima oară exprimată atît de categoric, m-am întrebat, iarăşi prima oară, dacă eram într-adevăr un tînăr demn de atîta laudă. Deocamdată mă ustura ochiul.

Era ora unsprezece dimineața, doctorul Birth dădea consultații numai după-amiaza, totuși m-a poftit să viu, cît pot de repede. Am ajuns acolo în zece minute.

Mi-a deschis ușa o asistentă, care pe loc a făcut să nu mă mai supere ochiul, aș fi putut să plec, cum venisem, dar tocmai ea m-a făcut să șovăi. Rămăsesem în ușă, o priveam fără să pot face un pas sau să spun o vorbă. A înțeles înaintea mea ce se întîmplă cu mine, nu vedea prima oară oameni paralizați de uimire. Mi-a zîmbit și m-a poftit să intru, cu un gest care parcă încuviința s-o iau în brațe, așa deodată și fără cuvinte. Am înaintat, dar nu mă dezmeticîsem, o priveam fix, cu aceeași uimire, atît de vie că ar fi putut să pară necuviință ; dar în zîmbetul ei, pe cît de cald pe atît de înțelegător, am citit că îmi acorda o simpatie pe care nu vroia s-o ascundă. Gîndurile acestea s-au derulat fulgerător în mintea mea, într-o secundă sau două, cînd am izbutit s-o definesc ca pe o apariție arămie, ca viile toamna. Avea părul ruginiu, cu unduiri brune, și pielea aurită de soare, iar ochii scînteiau scăldați parcă în fosfor, că nu li se mai deslușea culoarea, ci numai iradiația.

Tot în cele două secunde mi-am descoperit și cauza uimirii, fata semăna, de parcă ar fi fost soră geamănă cu o amintire din primul an al tinereții mele, Ibolya, căreia îi spuneam Ibi și după treisprezece ani nu-mi pierise din minte. Ceva o făcea și mai tulburătoare ; deși în alte culori, semăna în același timp cu Laura soția lui Faur ; n-am mai amintit-o fiindcă nu este personaj în carte, dar nu înseamnă că am uitat-o, mă gîndesc la ea adesea, cu regretul că nu am motive s-o amintesc și cititorilor. Cu părul tuns scurt și puțin răvășit în creștet, asistenta doctorului Birth, ca o făptură omenească prefăcută în flacără, a făcut ca după Ibolya să-mi apară în ochi Laura, replica ei brună.

Dar nu puteam să stau pe loc în mijlocul vestibulului ; încă o secundă după cele două n-ar fi avut justificare ; de altfel în secunda a treia s-a deschis ușa cabinetului și a apărut doctorul.

— Haide, Eni, de ce nu-l poftești înăuntru ? s-a adresat el asistentei, cu un ușor aer de imputare, în timp ce îmi întindea mîna.

Avea o mînă caldă și bună.

Eni era prescurtarea numelui ei, Enikö. M-am gîndit iarăși la Ibi, în numele lor și în cele două prescurtări de două silabe, diferite unul de altul exista totuși o similitudine, încă o coincidență, pe lîngă aceea a culorilor. Și vîrsta lor părea să fie apropiată, lăsînd la o parte anii care trecuseră ; poate Ibi, la timpul ei, avea cîțiva ani în plus, așa îmi închipui, fiindcă era măritată, sau măcar trăia cu un bărbat în casă. Eni avea douăzeci și doi de ani, vîrsta de astăzi a Laurei. Mereu o asemăn pe una cu alta, deși rămîn atît de mari deosebiri între ele.

În 1940 era studentă în medicină, la Cluj, trecea în anul al doilea. După ce Transilvania de nord se pierduse, venise la Sibiu, odată cu facultatea refugiată.

— De ce n-ai rămas acolo ?

— Fiindcă m-am născut în România.

— Îi urăști pe unguri ?

— Cum i-aș urî, cînd avem același sînge !

Punctul ei de vedere, exprimat în două replici, îmi dă de gîndit și astăzi. Eni a rămas o amintire frumoasă. În alt fel decît Ibi, ea mă emoționează la fel de puternic.

Nu cred că îmi ascundea nimic, totuși gestul ei, de a părăsi un oraș unde îi rămînea toată familia, părinții și frații, putea să pară ciudat și să dea naștere la suspiciune. În atmosfera deprimantă de la Sibiu, cînd colegii ei și profesorii se simțeau frustrați, pe bună dreptate, se văzu izolată, privită cu neîncredere, silită să se închidă în sine, ceea ce era dureros la o fire ca a ei, deschisă și comunicativă. Dacă ar fi adus-o acolo o iubire, cum m-am gîndit prima dată, partenerul ei ar fi apărat-o, dar așa poate că ar fi devenit el însuși indezirabil. E un subiect pe care am evitat să-l discut cu ea, știu atît că mai mult de un semestru n-a putut să reziste, a renunțat la facultate, dar nici la Cluj nu s-a întors, poate familia ei o socotea renegată, e o presupunere, n-am întrebat-o, mi s-a părut că era încă un subiect care trebuie lăsat deoparte. Am întrebat-o doar dacă n-a fost un păcat să întrerupă facultatea. „Nu. Poate am s-o reiau după război, dar mai degrabă nu, un an mi-a fost destul să văd că nu aveam vocație, deși examenele mi le-am luat cu ușurință ; fiindcă sînt bună la învățătură. Poate am să descopăr altceva, care să mi se potrivească." Cu toată atitudinea mea neutră i

s-o fi părut că o priveam mirat, ce căuta în cabinetul unui medic, dacă nu avea vocație pentru medicină ? „E doar un loc de trecere, doamna Birth mi-e naşă şi e vară bună cu mama. Fiindcă mă iubesc amîndoi şi n-au copii erau gata să mă înfieze ; pentru familia mea ar fi fost un afront, nu s-au gîndit. Şi apoi vroiam să-mi păstrez independența. N-am acceptat nici să mă găzduiască mai mult de şase luni, la început, pînă m-am obişnuit cu oraşul. În cabinetul doctorului lucrez cu leafă ; nu mai mare decît asistenta cealaltă. Nici o favoare ; e o slujbă, şi nu uşoară, fiindcă fac mai mult decît trebuie, e firea mea."

Aceste cuvinte spuse cu fermitate dar fără emfază ar putea s-o definească, dacă n-ar fi fost mult mai complexă. Am folosit cuvîntul, cum mi-a venit în minte, ca pe urmă să-mi dau seama ce necunoscută rămînea pentru mine această complexitate ; o intuiam, doar atît, n-am putut să merg mai departe.

Fiindcă sînt înclinat să observ şi să interpretez faptele oamenilor care mă interesează, privindu-i cu îndoială, făcînd presupuneri după presupuneri pe seama lor, nedreptățindu-i pînă să ajung la concluzia dreaptă, se poate crede că am o fire bănuitoare. Nu neg că este posibil, dar adaug că nu mi se poate găsi nici o vină, de vreme ce presupunerile, fatal contradictorii de vreme ce sînt mai multe, nu le destăinui ci le păstrez pentru mine, fac parte din sistemul meu de a descoperi adevărul. N-am spus nimănui ce suspiciuni mi-a trezit un film, acum mai bine de patru decenii, cu un preşedinte al Statelor Unite, bănuit şi acuzat că ar fi avut legături amoroase cu o tînără fată, funcționară la Casa Albă. Pînă la urmă, în film se dovedeşte că acuzația era o calomnie ; am răsuflat cu uşurare, ca toată lumea, preşedintele apărea ca un om onorabil, incapabil de o faptă imorală. Pe urmă însă, mergînd spre casă, mi-am spus : „De, ştiu eu ?! Aşa e filmul, dar cum o fi fost în realitate ?"

După mai bine de patruzeci de ani pot face public dubiul acesta, care acum nu mai poate să afecteze pe nimeni; între timp au fost războaie şi crize, şi numeroase alegeri, ce mai contează viața personală a unui preşedinte neidentificabil, care de mult este oale şi ulcele ?

Odată cu mîna caldă a doctorului am descoperit fizionomia lui impunătoare şi în acelaşi timp juvenilă, făcea

impresia că multe femei l-ar plăcea, iar lui nu i-ar fi indiferente. Fără voie mi-am plimbat ochii de la el la asistentă, am avut impresia că între ei exista o complicitate. Era deci o bănuială, dar cum naiba să nu-mi vină în minte, cînd am văzut că o cuprinde cu brațul pe după umeri, acoperindu-și gestul cu o vorbă profesională : „Hai, Eni, să vedem ce are acest tînăr simpatic !“ Adjectivul nu m-a măgulit, mi s-a părut fățarnic. Și nu știam nimic despre asistentă, mai tîrziu am aflat că îi era nepoată. Dar chiar dacă aș fi știut, ce dacă ?! Am văzut nepoate de toate felurile !

Deși n-aveam nici un drept să-l judec și nici un motiv de răzbunare, i-am pus o întrebare malițioasă, în timp ce mă așezam pe scaun, sub lampa-reflector de deasupra :

— Cum se face că nu sînteți mobilizat, domnule doctor?

Era o impertinență, putea să fie mobilizat pe loc, la un spital, cum eu eram mobilizat la ziarul lui Jordie.

A început să rîdă, în timp ce aprindea lampa :

— Tinere domn, sînt de mult veteran !

Fusese pe front în primul război mondial, în armata austro-ungară, ajunsese cu spitalul pînă la Siena ; după demobilizare îl cunoscuse pe Hemingway...

— Era abia un adolescent, nu știam nimic despre el, decît că luptase de partea italienilor, îl uitasem, mi l-am amintit mult mai tîrziu, cînd am citit prima oară o carte scrisă de el.

— Dar cîți ani aveți, domnule doctor ?

La început mi-a fost imposibil să cred, deși, dacă luase parte la primul război cu un grad mare, medic colonel, era explicabil. Șaptezeci și unu de ani !

— De fapt șaptezeci, i-am împlinit săptămîna trecută, dar pun totdeauna la socoteală anul în care am intrat, mă simt mai bine, e cum mi-aș plăti o datorie înainte de termen.

Îl aprobam, azi la fel fac și eu ; atunci nu aveam nevoie de această metodă, vîrsta nu era o preocupare.

Deși lampa mă orbea, m-am uitat curios la fața lui, pe care lumina o bătea dintr-o parte. Poate sub impresia anilor mărturisiți, poate datorită umbrelor accentuate, i-am descoperit ridurile, nu le văzusem mai înainte, erau dezagreabile și m-au indispus, gîndindu-mă că într-o zi o să le am și eu și n-o să-mi dau seama ce indecent este să mai

ţii braţul pe după umărul unei fete. Se aplecase spre mine, îl priveam de aproape, avea pungi sub ochi şi pete maronii risipite pe toată faţa, la tîmple mai dese. Îmi examina ochiul cu o lupă, mişcînd-o încet într-o parte şi-n alta, după cum îşi înclina şi capul, concentrat, cu o contrariere pe care n-o puteam înţelege. Venise atît de aproape încît în cîmpul meu vizual nu-i mai încăpea toată faţa, ci numai ochii, încadraţi de riduri atît de adînci că păreau crestate cu bisturiul. Apoi lupa se opri într-un punct, privirea deveni şi mai concentrată. Era îngrijorat, mi-am dat seama înainte de a-mi spune.

— Aici e o aşchie de cuarţ, intrată în sclerotică. Ai avut noroc că ai venit la mine, altul s-ar fi putut să nu vadă şi erai în primejdie să pierzi ochiul.

Aceste vorbe m-au indispus, în loc să mă sperie. La vîrsta lui, după o carieră lungă şi bine apreciată, cum ştiam de la Alion, mai avea nevoie să-şi declare meritele, dezavuînd pe alţii ?

M-aş fi ridicat, dacă în clipa aceea n-aş fi simţit mîna asistentei pe umăr. Am înţeles că era un gest de încurajare şi n-aveam nevoie de el, dar atingerea ei îmi făcea plăcere, am avut impulsul să-i răspund într-un fel, aplecîndu-mi obrazul pe mîna ei, dar îngerul meu păzitor m-a oprit la timp, ca de atîtea ori cînd eram pe cale să fac un gest neconvenabil. Mi-am îndreptat atenţia asupra doctorului, l-am întrebat cu un uşor zîmbet de ironie :

— Ce înseamnă că puteam să-mi pierd ochiul ?

Mi-a explicat că aşchia de cuarţ presată de pleoape, de unde veneau usturimea şi inflamaţia, ar fi străpuns treptat toată sclerotica... Nici pînă azi nu m-am interesat dacă era posibil, şi mai ales dacă prin acea mică tăietură s-ar fi putut scurge tot corpul vitros dinăuntru, făcînd să se usuce globul ochiului. Nu cumva era un farsor care, nemulţumit cu renumele gata cîştigat, vroia să-l mărească? Sînt bănuitor, recunosc încă o dată, dar oare nu aveam dreptul ?... Important este că nu mi-am pierdut ochiul. Mi-a scos aşchia de cuarţ cu multă tevatură, lăsîndu-mă să înţeleg că era o operaţie delicată şi dificilă. De arătat însă nu mi-a arătat-o. O fi existat oare aievea ? Puteam să-l bănuiesc că truchează. În orice caz, cred că ar fi putut să mi-o scoată şi altul. Recunoştinţă îi port fiindcă prin el am cunoscut-o pe Eni.

— Acum o să-ţi pun nişte picături, ca să nu doară

Mulţi medici sînt înclinaţi să creadă că pacienţii lor le ignoră limbajul profesiunii, deşi azi multe expresii le cunosc pînă şi copiii, ceea ce pe unii îi enervează. Atunci de ce se publică atîtea cărţi de popularizare, de ce se ţin conferinţe la radio şi televiziune, pe înţelesul tuturor oamenilor ? Asculţi şi înţelegi cu atît mai uşor cu cît ai mai multă nevoie de ajutorul medicinii, care nu mai este o meserie secretă, ca în evul mediu.

Odată, avînd o pană de cauciuc între două sate, un ţăran care îşi ara ogorul învecinat cu şoseaua, şi-a lăsat calul să se odihnească şi mi-a ajutat să schimb roata.

— Bade, ia aia de colo, i-am spus, arătînd cu mîna.

— Vrei să spui coarba ! mi-a răspuns, luînd manivela.

— Aşa, acum fii bun şi slăbeşte dumneata şuruburile de la roată, eu am avut mîna scrîntită.

— Şuruburile ? ! Vrei să spui prizoanele !

Le-a slăbit, şi înainte de-a apuca să-i mai spun o vorbă, s-a uitat în lada maşinii.

— Cricul unde este ?

Dacă un ţăran nemotorizat ştia ce este coarba de roţi şi cricul, cu atît mai firesc era ca un om de la oraş să fi auzit de anestezie. Nici nu cred că medicul îşi închipuia altfel despre mine, mai ales după prezentarea elogioasă făcută de Alion ; instinctiv, el vroia să-şi apere poziţia superioară pe care o avea acum faţă de pacientul imobilizat pe scaun. Dar admit că poate am mers prea departe cu bănuielile şi în realitate doctorul a evitat cuvîntul anestezie, ca să nu mă sperii.

Eni i-a adus un flaconaş de sticlă mată, apoi a aplecat scaunul pe spate pînă ce am ajuns într-o poziţie înclinată vreo patruzeci şi cinci de grade. Îndată am simţit în ochiul bolnav o atingere rece, urmată de-o usturime, care mă neliniştea numai fiindcă locul este foarte gingaş.

— Ce-mi puneţi ?

— Cocaină.

Nefiind obişnuit cu asemenea tratamente, şi produsul avînd reputaţia proastă care se ştie, n-am putut să-mi ascund tresărirea.

— N-o să devină obişnuinţă ?

Întrebarea era naivă, recunosc, dar aşa cum mă aflam acolo, înclinat pe spate, cu ochiul lipsit de orice apărare, şi neştiind ce mă aşteaptă, devenea explicabilă. Într-o asemenea situaţie e uşor să-ţi pierzi simţul valorii personale, să-ţi pari ţie însuţi un nevolnic.

În timp ce simţeam în ochi o nouă picătură, doctorul rîse :

— Nu faci impresia că ai putea să devii cocainoman ! Oare ? Pînă ce nu o păţeşti, cum poţi să ştii ?

Dar avea dreptate, verificarea am făcut-o mulţi ani mai tîrziu, după un accident, cînd şase zile la rînd au trebuit să-mi aline durerile cu morfină. La prima injecţie n-am simţit nimic, am căzut brusc în somn şi am dormit buştean şase ore. A doua zi, la a doua experienţă, fiind prevenit, mi-am concentrat atenţia asupra celor ce aveau să urmeze şi mi-am încordat voinţa să rămîn lucid, pînă ce începea mirajul despre care auzisem şi care face astăzi atîtea victime în lume. Am simţit o uşurare subită, orice durere dispăruse, mi-era bine, doar atît, şi iarăşi am adormit, ca retezat, înainte de-a întrevedea paradisul.

Am auzit atîtea despre morfinomani şi alte feluri de drogaţi, am cunoscut chiar personal un caz, o femeie, îşi băga acul seringii în coapsă, sub faţa de masă, pe urmă devenea volubilă, îi străluceau ochii, îi scăpăra mintea, probabil vedea în jurul ei numai îngeri, cîntîndu-i din liră. Am încercat să aflu de ce mie mi se întîmpla altfel, am întrebat medici avizaţi, printre ei psihiatri care cunosc toate misterele comportării noastre ; odată am făcut chiar un colocviu amical, am discutat cu vreo treipatru, am adus să ne ajute pînă şi pe un chimist specializat în droguri, şi tot n-am înţeles ce se întîmplă cu mine. Poate ar fi trebuit să întreb pe un morfinoman experimentat, dar sînt sigur că m-ar fi întrerupt înainte de a-i expune întreg dubiul : „Nu stau de vorbă cu ageamii !“ Sau : „Nu stric orzul pe gîşte !“

După accidentul amintit, deşi durerile nu-mi trecuseră cu totul, m-am hotărît să le îndur, şi după şase zile am refuzat să-mi mai facă injecţia cu morfină. Mi-a fost uşor să fiu brav, dar ce s-ar fi întîmplat dacă mai întîr-

ziam şi, fiind nevoie de o iniţiere lungă, revelaţia s-ar fi produs abia în ziua a şaptea ?

Neputînd să mă uit la ceas, nu ştiu precis cît a durat această primă operaţie, poate vreo cinci minute, din cînd în cînd îmi mai cădea în ochi o picătură rece, urmată de-o usturime, pînă ce n-am mai simţit nimic, nici usturimea, nici picătura.

— Acum aşteptăm puţin, să-şi facă bine efectul, spuse doctorul.

Şi iarăşi nu ştiu cît timp trecuse, cînd l-am simţit că se apleacă spre mine.

— Să nu mişti, n-o să doară.

Atenţia mea însă nu mai era la ochi, ci la mîna mea stîngă, pe care Eni, aproape lipită de mine, mi-o apucase cu mîna ei şi mi-o ţinea strînsă. Nu mă interesa ce făcea doctorul, parcă nu făcea nimic, deşi dura, îi auzeam respiraţia, putea să dureze oricît ; deşi nu lipsit de experienţă, nu mi se întîmplase niciodată pînă acum, ca o mînă pusă peste mîna mea, să-mi dea atîta linişte, şi totodată atîta tulburare ; o voluptate încă neîncercată mi se revărsa în tot trupul, parcă era efectul cocainei, de care mă temusem. Acum nu mă temeam de nimic, nu simţeam altceva decît bine şi chiar să fi fost viciat, n-aş fi dat mîna de unde venea binele, pentru nici un drog de pe lume.

— N-a fost uşor, dar l-am scos ! vorbi doctorul cu satisfacţie.

Dacă făcuse treaba cu bine, ce nevoie mai avea să spună cît îi dăduse de furcă ? Abia îmi trecuse prin minte gîndul acesta, de om care mereu are o suspiciune, că mă şi lovi pedeapsa : Eni îşi luă mîna de pe mîna mea, mi-am simţit-o ca amputată, mă întrebam de ce nu o luase cu ea, dacă tot mi-o tăiase ? Era o trezire dureroasă, se făcuse gol în jurul meu şi în propria mea fiinţă, sufletul mi se volatizase, mi se părea că nu mai am nici un rost în viaţă. Ceva tot am cîştigat din această suferinţă, mică şi de scurtă durată, pe care însă am umplut-o cu vorbe, ca să se înţeleagă mai bine ceea ce voi spune ; numai punînd una lîngă alta aceste vorbe, am putut să-mi închipui ce simte un drogat cînd se trezeşte.

Acum Eni trecuse în spate şi îmi ridicase capul cu amîndouă mîinile, între ele cea de adineauri, iar docto-

rul îmi bandaja ochiul. Era nevoie ? Nu cumva mi-l scosese și mă bandaja ca să nu-mi văd orbita goală ?

Cînd m-am ridicat și m-am uitat în oglindă, aveam peste ochi o plătcă neagră, ca un monoclu, prinsă cu un șiret trecut în jurul capului ; ca piraţii.

— Ai să porţi bandajul pînă la sfîrșitul săptămînii. (Era marţi). Ai să vii la control zilnic. Nu citi, nu te duce la cinematograf, ieși cît mai puţin din casă...

— Muzică pot să ascult ?

A rămas confuz ; vroiam să-l iau peste picior ?

— Dacă asculţi cu ochii, nu-i indicat.

Credea că spune o vorbă de spirit, sau vroia să mă ia peste picior, la rîndu-i ?

N-a vrut să primească nici un onorariu.

— Ce-am făcut eu nu se plăteşte !

Trebuia să-i rămîn dator toată viaţa ?

— Să mergi cu grijă, mai ales cînd cobori de pe trotuar. Eni o să te însoţească pînă acasă. Mîine o să vină să te ia... La ce oră îţi convine ?

Așa avea să se întîmple toată săptămîna ? Șocul fiind prea brusc, nici nu-i simţeam intensitatea. Cînd m-am dezmeticit, îmi ardea faţa. Mi s-a părut că și Eni era emoţionată.

Nu stăteam departe, a mers în halat, ţinîndu-mă de braţ și chiar aveam nevoie, primii pași i-am făcut șovăind. Cu un singur ochi nu mai percepi adîncimea peisajului dar te obișnuiești repede, o refaci din amintire și prin deducţie. Nelson avea un ochi lipsă și a cîștigat bătălii navale, iar o doamnă tînără, Lady Hamilton l-a iubit cu patimă.

Oamenii întorceau capul după noi, se mirau că Eni mergea în halat pe stradă, sau îi impresiona bandajul meu negru ? Poate unii mă credeau rănit de război, fără voie m-am gîndit la Despina și la aviatorul cu bandaj alb la frunte. Am revăzut-o în halatul de spital, care face ispititoare pe orice femeie dacă nu-i o slută. M-am uitat la Lady Hamilton de lîngă mine, avea un halat cu mîneci scurte, pînă deasupra cotului, lăsa să i se vadă braţele, prelungi dar nu firave, în culoarea aceea rar întîlnită a viţei de vie ruginite, picurată cu aur.

Am crezut că o să mă lase la lift, m-a condus însă pînă sus, la etajul al șaselea, de unde se vedeau acope-

rișurile orașului, din loc în loc clădiri înalte, iar mai departe Foișorul de Foc, rămas mic pe lîngă ele. Fiindcă le priveam cu un singur ochi, toate acestea mi-ar fi apărut într-un singur plan, ca într-o fotografie panoramică, dacă nu le-aș fi știut adîncimea dinainte.

— Stai singur ? m-a întrebat Eni.

Întrebarea aceasta pusă de o femeie mi s-a părut totdeauna promițătoare, lăsînd să crezi că ar mai vrea să vină și altă dată, dacă nu stînjenește pe nimeni.

Aflînd că n-are pe cine să stînjenească a mai întîrziat vreo jumătate de oră, mi-a ajutat să mă întind pe canapea, spunîndu-mi că nu e bine să mă aplec, de aceea mi-a dezlegat șireturile pantofilor, iar pe urmă mi-a pus un pled subțire pe picioare. Nu părea stînjenită deloc, a dat o raită prin casă, privind pretutindeni, curioasă ca o pisică, s-a uitat la cărțile din bibliotecă, a frunzărit cîte una, după aceea a ieșit pe terasă, de unde mi-a strigat că este o priveliște magnifică, e cuvîntul ei, eu nu-l folosesc cu plăcere, ar fi putut să mă indispună dacă Eni n-ar fi avut o voce atît de plăcută, de contraltă, pornită puțin din gît, ca în momente de emoție.

— Ai nevoie de ceva ? m-a întrebat, revenind în casă. Vrei să-ți fac un ceai sau o cafea ?

I-am mulțumit, nu-mi trebuia nimic, dar s-a dus să vadă bucătăria. Mi s-a părut prea familiară, totuși nu făcea impresia că vrea să se insinueze, era comportarea ei naturală. M-am simțit deodată foarte prieten cu ea, nu-mi venea să cred că o cunoșteam numai de două ore. De aceea am privit-o mai mult ca pe o camaradă, deși atingerea mîinii ei mă tulburase atît de puternic încît uitasem că am în ochi o așchiuță de piatră. Dar mai mult nici nu m-ar fi interesat, decît să-i mai simt mîna o dată, să văd dacă îmi dădea aceeași emoție.

În ton cu toată comportarea dinainte, și-a tras un taburet lîngă canapea și s-a așezat la picioarele mele. Era prea departe ca să-i apuc mîna, și nici n-aș fi făcut bine ; fusese gestul ei, dacă îl repetam eu n-ar fi avut aceeași rezonanță.

— Te simți bine ? Pot să plec ?

Atunci de ce se mai așezase ?

— Mă simt bine, dar dacă poți, nu pleca încă.

De pe terasă luase o petunie mov, îşi descheiase cheutoarea de sus a halatului şi o pusese în butonieră. Petunia însă se ofileşte repede, îşi pierde şi culoarea, şi mireasma, ştiam că la uşă o s-o arunce. N-o văzusem mai înainte, eram atent la ea, nu la accesoriile ei, nu ştiam nici ce pantofi avea în picioare. S-a uitat la ceasul de mînă, pînă atunci nu-l văzusem.

— Pot să mai stau un sfert de oră, doctorul închide cabinetul şi trebuie să-mi iau rochia.

Doctorul avea locuinţa în altă parte, pleca la dejun, iar ea nu se putea duce acasă în halat, deşi cel puţin eu n-aş fi dezaprobat-o.

S-a aplecat înspre mine.

— Atunci, întreabă-mă !

Nu avea nimic pe dedesubt, aplecîndu-se i s-au văzut sînii, liberi, puţin mai albi decît pielea. Petunia, ofilită, a căzut din butonieră, a luat-o de jos şi a rămas cu ea în mînă, răsucind-o.

— Ce să întreb ?

— Ce vrei să afli. Cîţi ani am, ce viaţă duc...

— A, da ! Cîţi ani ai bănuiesc. Ce viaţă duci ?

— E normal să mă întrebi ! Am un logodnic la Cluj.

— O ! Vine încoa' ?

— Nu cred.

— E ungur ?

— Nu, român.

— Dar tu eşti unguroaică ! De ce-ai plecat ?

— El de ce-a rămas ?

Dialogul nu putea să aibă continuare, se izbea într-un zid, sau se prăbuşea într-o prăpastie. După ce plecase mi l-am reamintit, replicile ei păreau fără noimă, şi totuşi probabil aveau o logică, pe care însă n-aş fi înţeles-o decît cu altă minte. Nu vroiam să-i socotesc vorbele o absurditate, pur şi simplu, sau dovada unei firi sucite.

În încheiere spuse :

— Săptămîna asta sînt liberă după-amiaza ; aşa că putem să ne plimbăm pe seară. Nu aici ai vrut să ajungi ?

— Nu chiar aici, dar ideea e bună.

31

Sentimentele mele atunci erau angajate într-un gol de unde nu vroiam să le scot, se adresau unei ființe care plecase de lîngă mine din orgoliu, ca să nu văd că îmbătrînește, deși n-avea mai mulți ani decît Eni. Dar fiecare om are despre bătrînețe o concepție proprie ; ea se judeca aspru și cu intransigență. Plecase la prima privire a mea în care i se păruse că vede o îndoială, și poate chiar mă îndoisem o clipă, e greu să îți păstrezi tot timpul aceeași temperatură, te poate atinge uneori un val de oboseală, o scurtă neatenție. Nu o împiedicasem să plece fiindcă știam cît este de neînduplecată; orice gest al meu ar fi fost zadarnic, se socotea în primejdie, trebuia să se retragă în cetate, unde să înceapă altă viață, cu o treaptă mai jos, pe scara care coboară încontinuu. Erau zeci de trepte, și ea nu lăsase în urmă decît una. Aș fi fost bucuros să mai coborîm cîteva, împreună.

Orgoliul ei mă îndurera, făcîndu-mă în schimb s-o admir cu înfricoșare, de aceea nu vroiam să mi-o scot din suflet, și această credință postumă echivala cu o nouă dragoste.

Iată o mărturisire care ar putea să pară nesinceră față de emoția neascunsă, prilejuită de apropierea unei fete abia cunoscute. Dar ceea ce se întîmplase la doctor, și ceea ce se va întîmpla mai departe, nu știrbește cu nimic sentimentul temeinic lăsat în urmă, unde o emoție trecătoare nu poate să-l uzeze, cum nu se poate uza nici prin el însuși, fiind ajuns la forma lui fixă, ca o piatră rară insensibilă la scurgerea timpului și la intemperii.

Nu mă opun emoțiilor trecătoare, cînd sînt produsul unei emoții simetrice. Ele vin, cu bucurie, și se duc fără durere, cum se duce în aer spuma șampaniei. Dacă Eni mă tulburase, la doctor, luîndu-mi mîna și strîngînd-o cu alt gest decît al unei infirmiere, dacă intrase la mine în casă, își pusese o floare la butoniera halatului și nu își ferise sînii de ochii mei cînd se aplecase, părînd astfel că nu se precupețește pe sine, cu totul altfel am văzut-o în faza următoare, după ce se definise atît de straniu prin contratimpul dintre ea și acel logodnic, cu atitudinea lui la fel de

stranie. Coroborînd una cu alta tot ce făcuse, sfîrşind cu invitaţia la plimbare, pe cît de neaşteptată pe atît de francă, descopeream în ea o inconsecvenţă, semănînd puţin a nebunie. Împotriva unora din aparenţe, o asemenea făptură nu-mi părea făcută pentru o întîlnire trecătoare, aventura la ea s-ar fi terminat cu un foc de revolver sau cu un bol de otravă. (Am păstrat impresia chiar după ce faptele au infirmat-o.)

Ajuns la această concluzie, ştiind ce poate şi ce nu poate ea să ofere, am simţit în suflet o împăcare dulce, uitată dacă o mai simţisem pînă atunci, dorul de o prietenie tandră, dezlegată de alte dorinţe, nevoia de a merge cu ea umăr la umăr, pînă departe, fără ţintă, fără să ignorăm ce altceva ar putea să se întîmple între noi, dar refuzîndu-ne, printr-o înţelegere nerostită. Mai mult decît o dragoste, ar fi fost o virtualitate, neexpusă la nici o dezamăgire, o bucurie continuă, fără gîndul de împlinire, urmat de uzură.

Poate Eni nu se analizase spre a ajunge să creadă ca mine, dar ştiam că între noi nu va fi nici o contrazicere.

La şase seara a venit să mă ia la plimbare, cum hotărîsem. N-am mers departe, am înconjurat de două ori cartierul, pe străzile mai liniştite. Mă ţinea de braţ, fără să-mi lase nici o clipă impresia că ar fi altceva decît un gest de protecţie, dar mi-era bine aşa şi cred, fără făţărnicie, că o altă atitudine ar fi putut să mă indispună. Nici nu-i simţeam apropierea decît atunci cînd urcam sau coboram trotuarul şi îmi strîngea braţul mai tare. La început am crezut că trebuie să-i vorbesc, dar nu mi-a venit nici o idee pe care s-o cred demnă de a fi spusă şi am tăcut, în aşteptarea alteia. Tăcea şi ea, tăceam amîndoi într-un chip atît de natural încît n-am mai simţit nevoia să scot o vorbă. Atunci am descoperit că tăcerea poate să fie o voluptate, cu condiţia să existe un alt fel de comunicaţie între doi oameni. Dacă eu aveam această capacitate am descoperit-o prin Eni, care îmi corespundea întocmai ca lungime de undă. N-am abuzat de însuşirea noastră, dacă am avut un motiv de vorbă nu l-am înfrînat, şi azi îmi amintesc cu plăcere atît tăcerile, cît şi dialogurile noastre.

La unsprezece a doua zi a venit să mă ia de acasă. Am mers pe acelaşi drum ca în ajun, cînd veneam de la doctor, poate călcam pe propriile mele urme, eu însă eram altul, fericit că descopeream alt mod de viaţă. Eni mă ţinea de

braţ, protectoare, dar şi gestul ei era altul. Convingerea deplină că şi în sufletul ei se schimbase, am simţit-o cînd, aşezat pe scaun, la doctor, deşi era lîngă mine, n-a mai pus mîna peste a mea ; ar fi stricat tot ce construisem şi nu cred că am mai fi putut începe încă o dată.

După ce doctorul m-a examinat, Eni m-a condus în colţul cabinetului, m-a aşezat în faţa unui reflector, cu capul sprijinit de spătarul scaunului. Reflectorul emitea o singură rază, îngustă şi penetrantă ca o sabie, pe care am simţit-o perforîndu-mi ochiul. Simţeam o arsură, strîngeam în mîini braţele fotoliului, îmi venea să-mi feresc capul, mi se părea că simt miros de carne arsă.

Eni mi-a şoptit, din spatele aparatului :

— Nu ţine mult. Te rog, rabdă !

Era alt glas, mi-a pătruns blînd pînă în suflet, şi în aceeaşi clipă arsura s-a transformat într-o mîngîiere, ca şi cum mîna ei, alta decît cea de ieri, mi s-ar fi aşezat pe pleoape, apărînd de lumină locul cel mai fragil al fiinţei mele.

*

O săptămînă era la cabinet după-amiaza, o alta dimineaţa, cînd doctorul nu dădea consultaţii, dar venea să lucreze, pregătea un tratat de oftalmologie ; avea nevoie de mediul profesiunii, acasă era o atmosferă neprielnică, o nevastă încă tînără, căreia îi plăcea viaţa mondenă, în deplin acord cu cele două fiice ale ei din altă căsătorie ; făceau adesea serate dansante, dar nici în restul zilei nu era linişte, primeau oaspeţi înainte de prînz, la ora aperitivului, şi patefonul se învîrtea mai toată ziua, muzica de jazz ajungea pînă în cea mai îndepărtată odaie.

Această lume nu mă interesează în clipa de faţă, şi nici cu doctorul nu am un motiv să-mi pierd timpul ; ceva la el nu mi-a plăcut, dar mă priveşte, altminteri ştiu că se bucura de un bun renume, ca să nu folosesc superlativul, şi la urma urmelor poate că într-adevăr îmi salvase ochiul. Să-mi fi cîştigat simpatia m-aş fi interesat de viaţa lui mai îndeaproape, să înţeleg cum ajunsese un om ca el să fie dominat de alianţa feminină a familiei ; cred că totodată mi-aş fi imaginat şi i-aş fi sugerat, cu discreţie, şi mijloacele, desigur civilizate, prin care să-şi impună autoritatea, dacă nu cumva îi lipsea această dorinţă.

Pînă sîmbăta următoare cînd mi-a scos bandajul, în fiecare dimineață Eni a venit să mă ia la cabinet, unde am suportat în ochi lumina pătrunzătoare a reflectorului. Nu cunoșteam alt oftalmolog, să-i cer părerea, bănuiam că nu aveam nevoie de atîta îngrijire, doctorul făcea exces de zel, datorită lui Alion, așa îmi închipui, mai ales că de fiecare dată mă ruga să-i transmit complimentele sale. Nu-i spuneam că n-aveam cum, fiind plecat cu submarinul pe mare. Aveam impresia că Eni, destul de inițiată, își dădea seama de inutilitatea tratamentului, însă nu i-am cerut părerea, din discreție, iar ea n-a scos o vorbă. Oricum, n-aveam nimic de pierdut decît timpul, pe care în perioada aceea puteam să-l risipesc fără regrete. Însă ar însemna să fiu ingrat cu Eni, dacă n-aș adăuga că îl risipeam cu multă plăcere.

În fiecare zi cît a durat tratamentul, la ora unu și jumătate mă aducea acasă, iar pe seară venea să ne plimbăm împreună. Nu întîrziam mult, ca să n-o prindă întunericul pe stradă, aș fi condus-o, dar se opunea, era imprudent să mă întorc singur iar taximetre se găseau numai întîmplător, nu puteai să contezi pe ele, majoritatea fiind rechiziționate.

La sfîrșitul săptămînii doctorul mi-a scos pansamentul definitiv și după ce mi-a examinat ochiul cu atenție, m-a bătut pe umăr : „Ești norocos, tinere !“ Se subînțelegea că norocul i-l datoram lui, dar mai mult îi datoram că mă împrietenisem cu Eni. Ea a vrut să mă conducă, doctorul însă a oprit-o, cu bună dreptate, doar că mi s-a părut puțin cam ironic : „Lasă-l, acum vede lumea cu amîndoi ochii !“

Așa e, vedeam lumea cu amîndoi ochii, și mai întîi am văzut-o pe Eni, în vestibul, cînd a mers să-mi deschidă ușa. Vorbele doctorului o făcuseră să roșească, mi-a fost dragă, am privit-o cu intensitate dar n-am îndrăznit să-i spun nimic, și ea n-a putut scoate o vorbă. Știam însă că nu se terminase, am așteptat cu încredere și seara la șase a venit să mă ia la plimbare. Acum nu mai avea de ce să mă țină de braț, mergea la un pas de mine, eu însă o simțeam mai aproape ca niciodată.

— Săptămîna viitoare, mi-a spus, sînt la cabinet după-amiaza. Dacă ai să mai vrei, ne putem plimba dimineața.

Sigur că vroiam, ne-am plimbat în toate zilele, ne întîlneam tot mai devreme și ajungeam tot mai departe, pînă ce ne-am pomenit la marginea orașului. Deși luna august, căldura, înaintea amiezii, era mîngîietoare, ca toamna, chiar și în soare, fiindcă ploua în fiecare noapte, și din parcurile saturate de apă, chiar și din grădinile gospodăriilor periferice se ridica o adiere proaspătă. Mergeam amîndoi cu mîinile goale, îmi țineam banii și actele în buzunarul de la piept al cămășii ; Eni nu-și lua niciodată poșeta, ceea ce este un pas spre eliberarea omului de constrîngerile societății ; la început nici nu-ți dai seama de ce te simți dintr-o dată mai bine. În schimb continua să-și pună ciorapii, pe atunci încă se mai socotea o necuviință să mergi cu picioarele goale, chiar în plin miez de vară.

Cunoșteam o fată mai emancipată, o fire sportivă care, ca să scape de această pacoste, își desena pe piele, cu dermatograful, dunga ciorapului, și cum era totdeauna bronzată, simulacrul înșela pe oricine, dacă nu se uita cu atenție și mai ales dacă nu punea mîna. Ei însă nu-i păsa de nimeni, decît de șeful ei, care, fără ciorapi n-o primea la slujbă. Se înțelege că un om atît de auster nu s-ar fi uitat niciodată prea de aproape la picioarele unei funcționare, oricît ar fi fost ele de bine făcute, și cu atît mai puțin și-ar fi îngăduit să pună mîna.

Fetele de azi n-au de unde să știe ce bătaie de cap era pe atunci cu ciorapii, să ai mereu dunga dreaptă. Iar un ciorap fără dungă, cum rar se vedea cîte unul, făcea piciorul să pară otova, ceea ce arată pînă unde ne duce obișnuința. Linia aceea mediană nu modifica forma gambei, nu o făcea mai suplă, nu subția glezna, decît printr-o iluzie optică ; era o subliniere verticală, care lungea piciorul și chiar îl îndrepta, într-o oarecare măsură, dacă se întîmpla să fie strîmb din natură. Cu timpul ochiul nostru a ajuns să descifreze forma unui picior fără să se mai lase influențat de artificii, dar iluzia optică funcționează încă, în relațiile dintre oameni. Se știe că dungile orizontale lățesc o siluetă, iar cele verticale o subție ; de-aici posibilitatea femeii de-a purta fuste în dungi verticale, iar bluza în dungi orizontale, sau invers, după cum e cazul. De mult am făcut experiența cu cele două patrate, puse alături, unul alb și altul negru, riguros egale ; cel negru va continua să pară

mai mic, chiar după ce îi vom controla de o mie de ori dimensiunile.

Cînd ne plimbam pe stradă, pe alei, pe poteci, Eni nu mă lăsa niciodată să rămîn în urma ei, nici chiar acolo unde nu aveam loc alături și se cuvenea s-o las înainte. Mă întrebam ce-o vrea să ascundă ; mergînd lîngă ea, nu putusem să văd deslușit nici cum e făcută, nici cum se mișcă, fiindcă nu se vede cu ușurință. Mi-a plăcut să merg așa cu o fată, dar atunci cînd alcătuirea ei nu mai avea nici un secret pentru mine.

Într-o zi ajunsesem pe malul Dîmboviței, la vale, pînă în afara orașului, unde se transformă într-o gîrlă de șes, și parcă nu mai pare murdară. Pe un mal și pe altul erau crînguri, nebănuite de cei care se plimbă pe splaiurile asfaltate, cu balustrade de fontă, sau se uită în jos de pe poduri, ca și cînd ar avea ce să vadă. Mergeam pe o potecuță, eu în față ; din cînd în cînd Eni îmi striga : „Să nu întorci capul!" Pînă ce, ajungînd într-o poieniță, n-am mai putut să rabd, m-am oprit și am întrebat-o :

— Ce-mi ascunzi ?

S-a înroșit o clipă, a ezitat alta, pe urmă s-a hotărît și mi-a răspuns, cu francheţe :

— Îmi fuge dunga ciorapilor. Totdeauna îmi fuge, nu știu ce să-i fac !

Era pe cît de francă, pe atît de naivă, sau neexperimentată. Trebuia să schimbe portjartierul, să încerce pînă găsea unul care să i se potrivească. Aveam însă o soluție mai simplă și imediată :

— Scoate ciorapii !

A făcut ochii mari, privindu-mă uimită, nu fiindcă ideea o șoca, ci n-o socotise posibilă. După o așteptare, cît i-a trebuit să-și dea seama că auzise bine, și-a scos ciorapii fără să mai ezite. Nu s-a ascuns după un tufiș, i-a scos acolo, în fața mea, și-a desfăcut clamele portjartierului prin rochie, apoi i-a tras din picioare, unul cîte unul, sprijinindu-se de mine. Că avea o fire deschisă văzusem din prima zi, cînd mă condusese acasă, și își pusese o petunie în butoniera halatului. Nu era însă o exaltată, ca să-și scoată și portjartierul și să-l arunce în Dîmbovița.

Luni, în a treia săptămînă, cînd era liberă după-amiaza, nu s-a mai dus acasă, a venit la ora două direct de la doctor, cum îmi spusese din vreme. La început fusesem puțin

contrariat, nu vroiam să-mi pierd independența și nu știam pînă unde vor merge inițiativele ei, pe care le lua cu atîta naturăleţe, de parcă ar fi fost subînțelese. De fapt așa și erau, mă apăram din fățărnicie, ea nu-mi impunea niciodată nimic, dorințele ei erau în primul rînd ale mele.

Îmi era atît de bine cu ea, încît uitasem de motocicletă ; în prima săptămînă, cu bandajul pe ochi, nici n-aș fi vrut să conduc, din prudență. Dar mai trecuse o săptămînă după aceea ; în a treia n-am mai putut să rabd, am luat-o pe Eni cu mine la garajul de pe strada Vasile Conta, unde aveam închiriată o boxă, împreună cu Alion, a cărui motocicletă lăsată în părăsire era prăfuită și prea tristă. Abia cînd coboram panta garajului am întrebat-o :

— Ai mers vreodată cu motocicleta ?

— Da, mai de mult, dar mi-a fost frică.

Cum nu mai putea fi vorba de o inițiere, cum crezusem, îmi rămînea să-mi cîștig meritul de a o face să-i placă.

I-am dat omului de serviciu o monedă, să șteargă de praf din cînd în cînd motocicleta lui Alion, mai mult nu puteam face, dar m-am gîndit la ziua cînd o cumpărase și îl învățasem să conducă pe străzile fără construcții din parcul Florească. Cu mine mersese prima oară pe motocicletă, și datorită mie începuse s-o iubească. Îmi aduceam aminte cu ce emoție pornisem atunci, ce teamă îmi era că n-o să-i placă.

Mi se părea mult mai greu acum, căci Eni venea cu o experiență care o dezamăgise. Dar am pornit, străduindu-mă, cum făcusem și cu Alion, să-i cîștig încrederea. Era o oră de aglomerație, am mers cu o prudență care mi se părea ridicolă, m-am ferit de orice depășire, chiar de cele ușoare, am oprit la intersecții și am așteptat să se golească strada. „Cum te simți ?“ o întrebam, fără să mă întorc spre ea. Cu coada ochiului îi vedeam însă genunchii dezgoliți, știam că la viteză mai mare picioarele au să se dezgolească și mai mult, pînă la jumătatea coapselor, știa orice fată, nu se putea altfel. „Bine !“ îmi răspundea cu o voce firavă.

Pe atunci fetele nu umblau în pantaloni pe stradă, nici la munte, doar la schi și uneori la mare, pantaloni „pêcheur“, așa li se spunea, dar pe pescari ar fi putut să-i mire, dacă înțelegeau cuvîntul luat din franțuzește, căci ei purtau altceva. Erau de obicei bleu-marin, culoarea mari-

narilor, foarte colanți, și scurți pînă sub genunchi, unde se încheiau cu o cataramă micuță. Așa se îmbracă pescarii de operetă, și mai sigur toreadorii, numai că au în plus broderii și zorzoane.

Știam că pornise cu frică, mergeam cu ea cum aș fi dus în mînă o legătură cu ouă, și iarăși o întrebam, din cînd în cînd, cum se simte ; iar ea îmi răspundea tot timidă, „bine", dar parcă începea să prindă suflet.

La șosea am mărit puțin viteza, patruzeci de kilometri pe oră, mai mult nici nu era voie. Cu ea în spate chiar mie mi se părea că merg prea repede, dar nu era să mă tîrăsc tot drumul ca la înmormîntare ; de la frică putea să treacă de-a dreptul la plictiseală. N-a protestat, doar m-a strîns puțin cu genunchii, de ținut se ținea cu amîndouă mîinile de mînerul șăii. A trebuit să treacă timp, să se termine războiul pînă ce cuiva i-a dat prin gînd să facă o șa comună, prelungă. Așa nimic nu mai desparte pe cei doi, stau lipiți unul de altul, iar cel din spate n-are cum să se țină decît cuprinzînd cu brațele pe cel din față. Puritanii au tot dreptul, din punctul lor de vedere, să spună că o asemenea șa este indecentă, cînd merg împreună un bărbat cu o femeie, căci într-un fel este ca și cum ar sta în același pat, sub aceeași plapumă.

De la Băneasa înainte, unde șoseaua era goală cu desăvîrșire, am mărit încă o dată viteza, am ajuns la șaizeci de kilometri pe oră. „Ți-e frică ?" am întrebat-o pe Eni. Nu-i era, de astădată mi-a răspuns fără să ezite și cu vocea fermă, dar m-a strîns mai tare cu genunchii, probabil fără să-și dea seama, și s-a aplecat puțin înainte, aproape lipită de mine, ca să se apere de curentul care îi vîjîia pe la urechi, îi răvășea părul și îi flutura rochia dezgolindu-i coapsele, cum știam că o să se întîmple ; nu putea s-o țină cu mîinile, care erau încleștate pe mînerul șăii, altfel își pierdea siguranța.

După două săptămîni cît nu mai ieșisem cu motocicleta regăseam, parcă împrospătată, voluptatea deplasării fără un efort propriu ; mi se părea însă că forța pusă în acțiune îmi aparținea mie, nu motorului, mă simțeam puternic, ușor și liber, stăpîn pe spațiul lăsat în urmă și gata să-l cuceresc pe cel din față. Acum experiența n-o repeta pe cea făcută cu Alion odată ; deși nu era un sportiv, el trecuse prin încercările care cer bărbăție, fusese cercetaș,

apoi trăise războiul, cu greutățile lui fizice și morale, viața mizerabilă în tranșee, cu noroiul pînă la glezne, ploaia sau gerul și primejdia morții, neîntreruptă. Prin această experiență era nu egal ci mai presus de mine, eu nu-i aduceam ceva nou în viață decît prin formă, nu prin intensitate.

Era altceva să știu că în spatele meu, sub protecția mea se afla o ființă cu atît mai fragilă cu cît o altă încercare, anticiparea celei de astăzi, îi prilejuise doar frică. Acum aveam de trecut cu ea două trepte, întîi să scape de impresia veche, apoi să ajungă la voluptatea simțită de mine. M-am gîndit că dacă ar fi simțit ce simțeam eu în clipa aceea, mi-ar fi devenit recunoscătoare pînă la supușenie. Dar nu vroiam deloc să-i cîștig supușenia ; chiar să fi vrut, aș fi folosit alte mijloace decît puterea motorului ; dorința mea era să se bucure, măcar pe jumătate cît mă bucuram eu, de viteză.

Pentru prima ieșire ar fi fost prea mult s-o duc mai departe, am luat-o la dreapta și am intrat în pădure, am parcurs toate aleile, cu viteză mică, am regăsit intimitatea copacilor ale căror ramuri aplecate ne mîngîiau fața. Dacă simțea ce simțeam eu atunci, n-avea să uite niciodată ziua aceea.

La întoarcere ne-am oprit la marginea pădurii, în locul unde stătusem cu Alion odată ; parcă totul trebuia să se repete întocmai. Am pus haina de vînt jos și ne-am așezat, rezemați de o căpiță de iarbă, plină de miresmele cîmpului. În față, dincolo de șoseaua mare soarele cobora, dar mai avea mult pînă să apună. Stăteam atît de aproape unul de altul că îi simțeam căldura, ar fi fost firesc să-i mîngîi măcar părul, să-l netezesc, fiindcă viteza, apoi ramurile copacilor îl răvășiseră, dar, ca niciodată, nu simțeam deloc nevoia unui astfel de gest și al oricărui altuia, îmi era destul să stau așa la soare, în mirosul ierbii cosite. Nu vorbeam nici unul, nici altul, eram obișnuiți cu tăcerea. Nu mă gîndeam ce va fi în ora următoare, cu atît mai puțin a doua zi.

Era atîta pace în jurul nostru, încît nu puteam crede că în alte locuri, în toate direcțiile, se dădeau lupte și mureau oameni. Liniștea a crescut și mai mult cînd am simțit că Eni ațipise, respirația i se schimbase, mai lină, în alt ritm decît înainte ; deși o vedeam, mi se părea că dis-

păruse ca prezenţă fizică, îi rămăsese doar duhul, care izbutea s-o reprezinte în întregime, dar mai uşoară, puţin eterată, pe un pămînt fără gravitaţie. Încet a alunecat în jos, căutîndu-şi prin somn o poziţie mai bună, s-a răsucit puţin pe o parte şi a scos un suspin de mulţumire, parcă adresat mie. În mişcare rochia i se ridicase pe coapse, dar era ca şi cînd nu aş fi văzut-o, o ştiam de pe motocicletă.

O priveam mulţumit, era frumoasă, îmi plăcea, mă bucuram că există şi poate fi văzută, dar nu mai mult decît atîta, niciodată nu mi se întîmplase să fiu atît de aproape de o făptură îmbietoare şi să nu am altă dorinţă, decît pe aceea de-a ocroti-o.

Cred că asemenea stare se naşte fără să fie gîndită numai atunci cînd două stele, a bărbatului şi femeii, intră în conjuncţie una cu alta.

32

Nu a trebuit să treacă mult timp pînă să simt nevoia de a duce jocul acesta pînă la capătul lui posibil ; dar nu mai departe. Am mers cu Eni la ştrand, lacurile nu mai erau secate.

Apariţia ei în costum de baie m-a surprins puţin, dar numai în prima clipă, am privit-o cu o tresărire, pe urmă nu m-a mai interesat altceva decît s-o învăţ să înoate.

Pînă ce nu se va înţelege că înotul trebuie început înainte ca pruncul să meargă în picioare, el nefiind mai puţin dotat decît animalele, multă lume va suferi de această infirmitate, de-a nu se putea menţine la suprafaţa apei. Înainte de-a învăţa să înoate, omul învaţă să-i fie frică de apă şi de aceea se îneacă.

Aşa i-am spus : „Eni, dezbară-te de frică ! Începe prin a crede în cuvintele mele : apa e prietena noastră !“

Am pus-o să stea întinsă pe apă, cu faţa în jos, cu capul la fund, cît timp poate să-şi ţină respiraţia. La volumul lui, capul este partea cea mai grea a trupului ; odată scufundat, trupul pluteşte singur, dacă nu-ţi este

frică. N-a fost nevoie s-o ţin cu mîna pe sub mijloc, cum se obişnuieşte, n-am atins-o niciodată, nici cu un deget. A învăţat din vorbe ; fiindcă a vrut să înveţe. După o săptămînă înotam împreună, traversam lacul, pe urmă am pus-o să-l traverseze singură. A fost cea mai mare răsplată pe care mi-aş fi dorit-o.

Dar jocul nu era gata ; am învăţat-o să conducă motocicleta. Am mers în acelaşi loc unde îl învăţasem pe Alion, în parcul Floreasca, locul unde fusese un hipodrom care se parcelase, pentru locuinţe. Avea bulevarde şi străzi asfaltate, cum se văd şi astăzi, numai că pe mari întinderi nu se construise încă decît o casă ici-colo.

Ştia să meargă pe bicicletă, cine nu ştie nici atîta lucru, mai bine să-şi pună cenuşă în cap, decît să se ducă la şcoala de conducători auto. Prin deosebite însuşiri ale spiritului, prin aspiraţiile lui foarte înalte, Alion a făcut excepţie de la această lege, care de altfel e decretată numai de mine.

Înainte de a conduce automobilul trebuie să cunoşti şoseaua, şi primul mijloc de-a o cunoaşte este bicicleta ; ea îţi dă al doilea simţ al mişcării, după ancestralul mers pedestru, îţi ascute atenţia într-un peisaj care se mişcă mai repede şi îţi accentuează reflexele.

A izbutit de la prima pornire, fiindcă înţelesese tot ce trebuie să facă, nimic nu-i mai simplu decît să strîngi cu mîna o manetă, să apeşi cu piciorul pe o pedală, pe urmă să accelerezi cu mîna cealaltă, în timp ce slăbeşti maneta strînsă mai înainte. Repet părerea cuiva că orice om cu reflexele bune poate să decoleze singur cu avionul, dacă ştie ce trebuie să facă. Chiar dacă aş fi convins că este aşa n-aş încuraja pe nimeni să încerce ; fiindcă la celelalte condiţii se adaugă încă una, simţul celei de a treia dimensiuni, de unde derivă nevoia zborului, pe care omul n-o are din naştere, decît, poate, ca pe o năzuinţă. Cît priveşte însă vehiculele terestre, ale spaţiului cu două dimensiuni, sînt convins că în conducerea lor se poate aplica teoria de mai înainte, dar şi aici cu condiţia ca omului să nu-i lipsească inteligenţa, şi să nu-i fie frică.

Dacă Eni fusese vreodată fricoasă, cum orice om poate să fie, ideea de frică dispăruse din spiritul ei, de cînd învăţase să înoate şi trecuse lacul singură.

A mers ușor, în viteza întîia, ocolind un pătrat de străzi, pînă ce a ajuns în locul unde mă lăsase. Zîmbea mirată și puțin neîncrezătoare, și o dureau mîinile ; era firesc să fi fost încordată. Am lăsat-o să se odihnească un minut, fără să coboare de pe motocicletă, pe urmă i-am dat drumul, și a făcut cum o sfătuisem, după zece metri a trecut în viteza a doua, apoi în a treia.

O singură dată m-a supărat, dar nu la început, ci cînd căpătase destulă îndemînare ca să meargă sigură pe ea și destinsă ; mi-era teamă că o primejdie putea să vină abia de aici înainte, cînd, dacă își cîștigase încrederea nu-și cunoștea și limitele. Așa se întîmplă cu toți, dacă nu vor să asculte.

Într-o zi, cînd o priveam de departe am văzut că se apropia cu viteză prea mare de colțul unei străzi, unde trebuia să vireze ; i-am strigat să frîneze, dar nu m-a auzit sau nu a vrut să țină seama. Am pornit fuga spre ea, deși nu mai aveam ce face, am văzut cum smucea ghidonul în ultima clipă, fără să-și dea seama ce o să urmeze ; motocicleta, cu roata din spate derapînd, s-a culcat pe o parte, se răsturna, apucînd-o dedesubt, mai mult decît atîta mintea mea nu putea să judece. Deși speriat, mi-am spus în gînd : „Dacă scapă, o snopesc în bătaie !“ Ce-a urmat n-am înțeles în primele clipe, am văzut cum își proptea piciorul în asfalt, un gest la care nu mă așteptasem, a făcut virajul așa, pivotînd, de sub pantof se ridica praf, mi s-a părut că sînt scîntei, apoi motocicleta s-a redresat și a mers mai departe. I-am ținut calea, parcă greu s-a hotărît să frîneze. Spaima mi se transformase în furie, pentru ce-a urmat nu mă laud, dar nu puteam face altfel. I-am strigat : „Vino încoa !“ Abia acum a cuprins-o frica, dar nu știu dacă își dădea seama ce făcuse. Am apucat-o de umeri cu un gest brusc, am pus-o cu fața în jos pe genunchi și i-am tras două palme zdravăne la spate, de m-a durut mîna. Era prima oară cînd o simțeam lipită de mine ; deși elastică, avea o mușchiulatură tare, ar fi trebuit să-mi dau seama cînd redresase motocicleta, susținîndu-i greutatea cu piciorul hîrșîit pe asfalt, două sute de kilograme, de aproape patru ori propria ei greutate. Tocul pantofului zburase, talpa era flendurită.

N-a scos nici un scîncet, cînd i-am dat drumul m-a privit drept în față, și mi-a spus simplu : „N-am să mai fac altă dată !“

Tot fără voia mea, la fel cum o bătusem i-am cuprins capul în mîini și am sărutat-o pe amîndoi obrajii.

*

Nu mi-ar fi plăcut să conducă ea iar eu să stau la spate, mi se părea nu umilitor, ci inestetic. Dar mi-a venit o idee, așteptam să vină Alion, să-i cer motocicleta lui, să i-o dau ei și să mergem împreună. Aș fi reluat vechile drumuri, bucuria de a o vedea pe ea proiectată în peisaje pe care le descoperea prin mine ; mi-era destul ca să uit cît de provizorie devenise atunci viața noastră, cu un viitor atît de nesigur. Uitîndu-se pe hartă, oamenii cu bun simț, fără să fie strategi, își dădeau seama cît de hazardată fusese înaintarea spre Don și spre Stalingrad, cît de nechibzuită. Dacă Hitler nu avea o armă secretă, cum lăsa să se creadă, atunci retragerea devenea iminentă. Cei veniți de pe front spuneau că au văzut prin gări vagoane ferecate și bine păzite, pe care scria : „Se va deschide numai la ordinul Führerului“. Atunci, de ce nu dădea ordin să le deschidă ?

Aș fi luat motocicleta lui Alion și fără să-i cer voie, știam că mi-ar fi dat-o cu dragă inimă, însă nu aveam actele pe care oricînd putea să ni le ceară poliția sau jandarmii de pe șosele, mai ales că se făceau razii adesea.

Deocamdată continuam să mergem în parcul Floreasca, și nu era mică nici bucuria de a o vedea evoluînd cu îndemînare și cu eleganță pe străzile care își așteptau casele. Puteam s-o urmăresc cu ochii în toate direcțiile, așa o vedeam din toate unghiurile, din flanc, din față, din spate, puteam să-i judec poziția. Sînt oameni care, oricîtă osteneală și-ar da, pe cal sau pe motocicletă stau țepeni, ghemuiți, cu spinarea curbată, cu coatele depărtate, ca niște aripi ciuntite, crezînd că așa își păstrează mai bine echilibrul. Trupul lor nu se adaptează la viteză, le lipsește putința de elansare, de a se desprinde de scoarța pămîntului și de ei înșiși. Dimpotrivă, țin frîul calului strîns, sînt gata în orice clipă să apese pe frîna motocicletei, și chiar dacă nu o apasă aievea, au altă frînă în suflet.

M-am mulțumit s-o învăț pe Eni cum se conduce motocicleta din punct de vedere mecanic, restul și-a însușit singură, sau n-a fost nevoie să-și însușească nimic, ci doar să descopere ce avea în sînge, naturalețea tuturor gesturilor, chiar dacă le făcea prima oară. Nu aveam nici un merit, dar nu o priveam cu o încîntare mai mică, dimpotrivă, spontaneitatea ei, pe lîngă bucurie îmi trezea admirația, și cînd admiri trăiești de două ori clipele bune.

Așa cum stătea, puțin aplecată în față, dar fără să-și curbeze spinarea, cu mijlocul ușor arcuit înainte, cu brațele întinse, fără a îndoi cotul și a-l scoate în afară, părea o pasăre gata să-și ia zborul, și poate că zbura, cu o închipuire convertită la realitate. Farmecul ei cel mai mare se vădea însă cînd venea din față și ajungea destul de aproape ca să-i distingi ochii, strălucitori, măriți ca de beladonă, și fața transfigurată de voluptate.

Dar, pe lîngă tot ce-am spus, cîtă fantezie punea în alegerea drumului, ce arabescuri desena pe acea tablă de șah uriașă, de unde parcă scosese toate figurile, albe și negre și rămăsese ea singură, regina, și calul ei, pe care îl purta prin toate patratele.

Apoi, după acest joc grațios își alegea o linie dreaptă, pe unul din bulevarde, și accelera fără frică, trecea prin fața mea cu părul luat de vînt, cu rochia foșnind fluturată pînă aproape de șolduri și atunci părea o războinică, o valkirie blondă, neînduplecată. Este imaginea ei care mi s-a întipărit în minte mai puternic decît oricare alta.

*

Tot ce am povestit s-a petrecut numai în două luni, din august pînă în octombrie, dar a fost un timp atît de plin, încît putea să acopere un an de viață.

Era într-o duminică, n-avea nimic de făcut toată ziua. În două luni nu aflasem unde locuiește, nu o întrebasem, ea nu-mi spusese ; nu știam ce face în afara dimineților sau după-amiezelor cînd eram împreună, nu mă interesa, dar nu din indiferență, ci din discreție ; nu vroiam să ocup în viața ei mai mult decît timpul pe care îl avea disponibil pentru mine. Poate cauza acestei reținere să fi fost războiul, gîndul că într-o zi frontul o să se apropie, apoi o să treacă pe deasupra noastră, fără să știm ce-o să lase în urmă. În această nesiguranță, nu-ți poți lua nici un angajament,

mai ales față de o ființă căreia i se cuvine protecție, cînd nu te poți proteja pe tine însuți. Știu că alții, cei mai mulți gîndesc altfel, că doi oameni trec mai ușor prin încercările grele, că pot să se încurajeze unul pe altul. Dar la război, sub un bombardament de artilerie, sau sub o răpăială de gloanțe, luptătorilor li se spune să înainteze fiecare cum poate. Mi-a plăcut în zile fericite să mă întîlnesc cu prieteni, să petrecem împreună, m-am asociat cu ei plin de voie bună. Dar la greu n-am vrut să asociez pe nimeni cu mine.

Deși toamnă, era o zi caldă, cu cerul blînd, de un albastru palid, odihnitor, ca de convalescență. Plecasem de dimineață, pe răcoare. Eni îmbrăcase pe sub fusta groasă de lînă un trening al meu, care o făcea puțin caraghioasă, fără să-mi displacă, fiindcă știam cum este în realitate, ca o valkirie, suplă și oțelită. Am mers la Sinaia, să vedem pădurile colorate, dar mai întîi le-am întîlnit pe cele de la deal, de la Cîmpina înainte. La Breaza, cînd coboram serpentinele înspre Comarnic, virînd în toate direcțiile, pădurile se roteau în jurul nostru, amețindu-ne cu frunzișul lor, în toate nuanțele de galben, pînă la toate cele de roșu, printre care apăreau pete verzi, puțin înfrîstătoare, fiindcă aminteau vara trecută și li se știa soarta, aveau și ele să le urmeze pe celelalte. Nu mai fusesem niciodată pînă aici, cu Eni, nu coborîse asemenea serpentine, cu senzația de beție și amețeală pe care ți-o dau numai pe motocicletă. Nu vorbise prea mult pe drum, se bucura de viteză fără cuvinte, acum însă amuțise, peisajul îi lua glasul, parcă și respirația. La senzația îmbătătoare a coborîrii în serpentine atît de strînse că într-un fel deveneau dureroase, se adăugau culorile care se roteau, rămînînd în urmă, în viraje inverse cu ale noastre, ajungînd astfel să-și dubleze viteza. Erau clipe cînd în mișcarea aceea nici nu mai distingeam culorile, pădurile păreau albe, ca pe discul lui Newton.

Jos, Eni m-a rugat să opresc, s-a uitat în urmă, apoi s-a întrebat, sau mă întreba pe mine : „Oare am să mai văd vreodată o asemenea frumusețe ?“ S-ar fi putut să vadă multe, nu cu mine, dar nenorocul a împiedicat-o.

La Sinaia am mîncat la soare, pe o terasă. Își scosese treningul și îl pusese pe scaun drept pernă. Mîncam prima oară împreună, oricît de prieteni am fi fost, între noi ră-

mîneau distanţe. Pe una din ele a marcat-o chiar ea, atunci, impunîndu-mi să-şi plătească masa. În unele locuri se obişnuieşte, pe principiul egalităţii. Nu-l accept, egalitatea are nuanţe, pot să-i acord unei femei nu doar egalitatea, ci uneori chiar prioritatea, dar nu renunţ la dreptul meu de a o lua sub protecţie ; însăşi natura mă îndreptăţeşte, cea care ne-a construit pe unul altfel decît pe celălalt.

Cu greu o făcusem să înţeleagă, la început, că nu-i admisibil să plătim benzina jumătate şi jumătate. I-am demonstrat că, la greutatea ei, consumul creşte cu cel mult zece la sută. Era ridicol să insiste. I-aş fi spus că timpul meu preţuieşte mult mai mult decît benzina, dar am ţinut seama că oferindu-i-l ei, mi-l ofeream mie.

Cînd conducea singură îmi dădea să-i păstrez ceasul de mînă, care, chiar dacă n-ar fi incomodat-o, nu era potrivit cu împrejurarea. Odată nu ştiu ce-am făcut cu el, ori mi-a căzut din buzunar, ori l-am lăsat pe o bancă. Nu mi-a reproşat nimic, dar am văzut că era mîhnită. I-am cumpărat altul, cel mai bun care se găsea, fusese vina mea, eram dator s-o repar, altfel rămîneam cu o umilinţă. Deşi m-am justificat, n-a vrut să-l primească : „Nu-ţi face griji, era un ceas ieftin". Mai tîrziu mi-a spus, parcă fără nici o legătură cu întîmplarea care părea uitată : „Nu tot ce pierzi poate fi înlocuit, oricît de bună ar fi intenţia." Ca unul care avusesem într-adevăr o bună intenţie, dar fusese zadarnică, nu m-am simţit bine. În loc să înţeleg şi să tac, am întrebat-o : „Era o amintire ?" „Nu am amintiri", mi-a răspuns fără să mă privească.

Dar era nedrept să trăiască o viaţă atît de goală ! Oare nici eu n-aveam să rămîn pentru ea o amintire ?

Am plecat curînd după prînz, să mai vedem o dată pădurile colorate, pe lumină. În urcare, cînd măreşti instinctiv viteza dacă motorul te ascultă, rotirea peisajului devenea halucinaţie ; sau eu, sau natura înnebunisem. „Înnebunesc !" a exclamat Eni, din spate, lipindu-se de mine, poate înfricoşată, poate recunoscătoare.

Dincolo de Ploieşti cerul a început să se înnoureze şi curînd s-a lăsat frigul. Am oprit şi Eni şi-a îmbrăcat treningul. Mai aveam o oră de mers pînă acasă, cînd ne-a ajuns din urmă o maşină americană, o limuzină neagră, cu o remorcă uşoară, pentru bagaje. La spate, lîngă tabla

de înmatriculare avea un ecuson, ca mașinile oficiale ; de obicei, purtau litera M, poate de la minister, sau ministru; așa nu le mai oprea nimeni la posturile de control, iar jandarmii luau arma pentru onor, pocnind din cîlcîie. Mașina care ne depășise avea litera E, ceea ce poate însemna că aparținea Ministerului de Externe, transporta vreun ambasador, sau vreun curier diplomatic. Am fost mirat că după ce ne depășise a oprit pe dreapta, așteptînd să venim din urmă. Un om coborîse de la volan și ne făcea semne amicale. Era Bubi Faur, pe care, deși ne împrietenisem îl vedeam mai rar în timpul din urmă, fiind angajat în afaceri din ce în ce mai ample, călătorea des în străinătate, într-un moment cînd prea puțini oameni treceau granița, și numai cu motive temeinice. După ce am făcut prezentările, aflînd că Eni era unguroaică, i-a vorbit în limba ei maternă, pe care o știa din copilărie, fiind născut la Sfîntu Gheorghe, de unde plecase abia la maturitate, ca să se angajeze în avocatură, la Sighișoara. Ea însă i-a răspuns în românește, reparînd nedelicatețea lui, care i se adresase într-o limbă necunoscută de mine, ca și cînd n-aș fi fost acolo.

— Va să zică ești din Cluj ! a continuat el, examinînd-o cu insistență. Mă bucur, și eu sînt puțin clujean, mi-am făcut universitatea acolo. Stai puțin !

A luat ceva din mașină, un obiect aflat la îndemînă, n-a trebuit să-l caute.

— Iată, domnișoară, te rog să primești o amintire de la Budapesta !

Era o păpușă în costum național maghiar, stilizat cu artă, încît mi-a plăcut chiar mie, care socotesc eschibițiile folclorice drept o ostentație, folclorul trebuie să rămînă în mediul lui, acolo unde se naște.

Eni a primit-o, de unde mă așteptam s-o refuze, cum îi era firea ; părea foarte intimidată. Mi-a venit și mie rîndul să vorbesc cu Faur, am început prin a-l întreba ce înseamnă acel E de pe mașină. Era într-adevăr ecusonul Ministerului de Externe, în numele căruia făcuse un drum în Elveția, la Zürich și la Berna. Mașina însă îi aparținea, primea ecusonul numai cînd se afla într-o misiune oficială, în calitate de curier diplomatic. Nu era angajatul ministerului ; dacă pleca pentru propriile lui afaceri, i se încredința cîte o misiune ocazională. Nu mi-a spus de unde

pînă unde ajunsese să joace rolul acesta ; mai tîrziu, după război, am aflat că misiunile lui constau în a scoate din țară aurul și valuta străină pe care i le încredința o persoană sus-pusă, necunoscută și nebănuită de mine.

Azi nu mă îndoiesc că în valizele lui sigilate, de curier diplomatic, Faur își transporta și bunurile personale, care presupun că reprezentau multe milioane ; știu cum le adunase, și tot nu-mi vine a crede că un om, fie el dotat cu simțul, cu geniul afacerilor, putuse să ajungă la asemenea sumă, în numai cîțiva ani după ce venise în București cu nimica toată în pungă.

— Ai fost pe la noi ? m-a întrebat Faur.

Firesc ar fi fost să întrebe de Laura, mi-am dat seama că evitase să-i pronunțe numele. Nici nu se uita la mine, era cu ochii pe Eni, care stătea timidă cu păpușa ungurească în mînă. Pe Laura nu o văzusem, deși mi-ar fi făcut plăcere ; dar niciodată nu aș fi vizitat-o în lipsa lui de acasă, aș fi fost prea stîngaci cu ea singură, mi-era teamă că aș fi plictisit-o, sau că ar fi citit pe fața mea gînduri ascunse ; avea o privire foarte inteligentă.

— Ia te uită, pică de sus, spuse Faur, cu ochii pe cer și cu mîna întinsă. Începe ploaia !

Într-adevăr, pe mîna lui căzuse o picătură de ploaie, răzleață.

— Uite ce este, continuă, adresîndu-se mie, n-o chinui pe motocicletă. Am s-o conduc eu acasă. Urcă, domnișoară !

— Numai pînă la tramvai, spuse Eni.

Faur ocolise mașina și deschidea portiera din dreapta. Era tot un Cadillac, dar un tip mai nou, nu știam cum de-l găsise, poate în Elveția, la noi nu mai veneau mașini americane. Cînd se urcă la volan, Faur îmi întinse o carte de vizită luxoasă.

— Vino zilele astea pe la birou, am să-ți spun multe.

Pe cartea de vizită era adresa ; acum pe lîngă multe birouri avea unul particular, pentru întîlniri protocolare, pe strada Polonă.

Abia cînd să plece mașina, Eni deschise portiera, brusc, coborî și îmi făcu un semn cu mîna. Își mușca buzele. Fără să am vreo presimțire, mi-a venit deodată gîndul că într-o zi își va mușca pumnii. Rămăsese cu pantalonii mei de trening pe sub fustă ; era caraghioasă.

Am mai aşteptat cîteva minute, nu-mi venea să plec, parcă îmi uitasem adresa. Începuse să plouă de-a binelea, maşina ajunsese departe, cădea întunericul, n-aş mai fi văzut-o, dacă nu se aprindeau tocmai atunci luminile de poziţie, trimiţînd pînă la mine o sclipire roşie pe asfaltul umed.

33

În timpul de cînd ne cunoscusem, afacerile lui Faur prosperaseră, ca în America. Să fi continuat războiul şi să se fi sfîrşit altfel, ajungea şi el un rege, al industriei textile, în care se specializase. Pornind cu o mică ţesătorie, de pe şoseaua Ştefan cel Mare, acum avea un lanţ de uzine în cîteva centre mari din ţară, Iaşi, Galaţi, Braşov, Timişoara, dobîndite prin românizare, cu preţuri simbolice; mult mai mult costau cadourile, oferite fără zgîrcenie persoanelor potrivite; aceasta era cheia succesului. Dintr-un mic furnizor al armatei române, pentru care fabrica mătase artificială, necesară săculeţilor de pulbere, acum ajunsese să acopere o mare parte din nevoile de război ale Germaniei, în stofe, postavuri, pînzeturi, chiar şi material de paraşută, uşor şi rezistent, fabricat cu o exigenţă extremă. În această situaţie mi-e imposibil să estimez veniturile lui, am vorbit de nişte milioane, dar cred că era o copilărie. Nici cînd ne cunoscusem nu putea fi vorba de o egalitate între noi ca stare materială şi consideraţie socială, dar nici nu simţeam că ne-ar despărţi o prăpastie. Bogăţia, pînă la un punct, nu putea să mă intimideze, fiindcă aveam alte aspiraţii, şi nu-i dădeam importanţă. Am descoperit adevărata distanţă dintre mine şi Faur în seara cînd mă întorceam acasă singur, prin ploaie, în vreme ce luminile limuzinei se topiseră în depărtare. Raportul dintre noi era egal cu cel dintre un Cadillac şi o motocicletă de şase cai putere.

*

Eni mi-a telefonat abia a treia zi, să-mi spună că e bolnavă. Am ascultat-o cu un zîmbet de înţelegere şi am

sfătuit-o să se îngrijească ; fără nici o ironie. Şi să nu regrete că trebuia să stea în casă, venise vremea urîtă, nu mai era de mers cu motocicleta. Dar chiar dacă ar fi fost frumos afară, ca în august, cînd ne cunoscusem, nu cred că ar mai fi avut haz să o iau cu mine, pe şaua din spate, după ce văzuse cum se stătea în fotoliul unei limuzine scumpe, cu suspensia ei renumită.

Curînd după aceea am dat curs invitaţiei lui Faur, şi după ce i-am telefonat, m-am dus să-l vizitez la biroul de pe strada Polonă. Cu surprindere am văzut că era în casa Proserpinei Smântânescu, fostă curtezană de Calea Victoriei, fostă amantă a lui Jordie, asasinată înaintea războiului, spre a fi jefuită de către cuceritorul Bel-Ami, amantul de inimă.

Faur închiriase etajul, îl separase complet de parter, suprimînd scara interioară, făcuse altă scară, separată, cu intrarea din stradă. Numai uşa nouă mi s-a părut ciudată; deşi de stejar masiv, cu casete patrate, cu drucăre grele, de bronz roşu, cu încadratură de piatră, era îngustă, făcută parcă în scopuri secrete, pentru întîlniri conspirative. Aş fi putut crede că nimerisem în altă parte, dacă sub sonerie n-aş fi văzut o placă de metal albă, numai de două ori cît o carte de vizită, pe care scria cu litere săpate şi accentuate de un lac negru : „Ţesătoriile unite". Doar atîta.

Mînerul soneriei, ca o potcoavă, era din acelaşi bronz roşu şi lucrat în acelaşi stil cu drucărele. Mai văzusem asemenea mînere de sonerie, la casele boiereşti din altă epocă. Cînd am tras de el, dinăuntru s-au auzit trei sunete muzicale, un arpegiu fără nota finală, creînd o suspensie, senzaţia că trebuie să urmeze şi altceva, o încheiere. Şi, într-adevăr, ecoul ultimului sunet nu se stinsese, cînd nota finală, avînd acelaşi timbru cu celelalte, s-a auzit în interfonul montat în zid, lîngă uşă, rezolvînd starea de suspensie. Îndată am auzit glasul lui Faur : „Cine este ?" Cu un declic, uşa s-a deschis singură, în acompaniamentul altor sunete muzicale, care reluau descendent arpegiul dinainte. Era un rafinament sau o demonstraţie ? Putea fi o mitocănie.

Scara, de stejar galben, luciu, pornind dintr-un vestibul neaşteptat de mare după intrarea îngustă, avea, în sfîrşit, dimensiunile fireşti la o asemenea casă şi la atîtea dichisuri ; pe ea puteau să urce alături doi sau chiar trei

oameni, rămînînd și destul spațiu să gesticuleze. Treptele erau îmbrăcate cu un covor bej, armonizat cu lemnul, gros de trei degete, cum am văzut mai tîrziu mochetele din America.

Faur mă aștepta în capul scărilor, cu brațele întinse, gest care mi-a dat de gîndit, niciodată nu mă primise cu atîta efuziune. Ce vroia să-mi arate ? Ce vroia să-mi ascundă ?...

Biroul era mai degrabă un salon de recepție, o încăpere de zece metri lungime, cu trei ferestre la stradă, cu un candelabru de sticlă de Murano, în culori pastelate, vernil și roz care mi s-au părut de un gust îndoielnic, pînă ce Faur a aprins luminile, ca să-l pot admira mai bine ; atunci, într-adevăr, s-a transformat într-un uriaș buchet de flori, ca un piersic cu coroana întoarsă, în aprilie, cînd se desfac mugurii. În atmosfera sumbră, umedă și rece, de la sfîrșitul toamnei, candelabrul dădea o lumină caldă, de primăvară.

La peretele opus ferestrelor era o masă lungă, de consiliu, cu scaune venețiene, singura mobilă care atesta destinația încăperii. Încolo se înșirau canapele și fotolii cu un lampadar alături, grupate în jurul cîte unui gheridon scund, cu vaze de flori la mijloc, cu servicii de cafea, scrumiere, tabachere mari, de argint cizelat, brichete masive, de masă ; întreg aranjamentul era destinat, probabil, conversației pe grupuri, înainte de începerea consiliului, pînă ce se adunau toți participanții. Într-un colț am descoperit în urmă, deși putea să se vadă primul, un bar cu pereții de cristal, înlăuntrul căruia, în afara cîtorva duzini de pahare, garnituri de forme felurite, erau aliniate sticle cu băuturile clasice, coniac, whisky, armagniac, Martini, benedictină și alte lichioruri. Renunț să mai vorbesc despre aparatul alăturat, de fabricat gheață în cuburi, aș fi renunțat și la celelalte descrieri, pornind de la ușă, pînă la budoarul alăturat unde ne-am retras pentru conversație, dacă ele n-ar contribui la definirea personajului, și la înțelegerea celor ce aveau să urmeze.

— Să mergem alături, e mai intim, spuse Faur, după ce îmi lăsase timp să examinez interiorul, spionîndu-mă probabil să vadă cît mă epatau toate.

Mă epatau, de ce-aș ascunde, și mă plictiseau în aceeași măsură ; să fi avut banii lui, i-aș fi cheltuit cu mult mai

multă fantezie, şi cu mai puţină ostentaţie. M-am mirat că în afară de noi nu mai era nimeni, nici un funcţionar şi nici măcar o secretară. Pe urmă, cînd am trecut în camera de alături, am înţeles că în acest somptuos birou particular Faur nu avea nevoie de nimeni, îşi conducea afacerile cu un singur aparat telefonic, care, printr-o centrală proprie aflată în altă parte, comunica direct cu directorii tuturor întreprinderilor sale, sau ai celor afiliate, din Bucureşti şi din toată ţara.

Am numit budoar a doua încăpere vecină, fiindcă, în contrast cu prima, era decorată cu o gingăşie feminină, surprinzătoare şi inexplicabilă. Dincolo, pereţii, în calcio vechio bine imitat, cu o patină de ceară care îi făcea să pară de o vechime autentică, te duceau cu gîndul la un salon din Palatul Dogilor, şi chiar mobila părea adusă de acolo, în afară de balul cu sticle inexistent în secolele trecute. În ton cu celelalte era şi draperia de catifea ca vişina putredă care acoperea uşa camerei de alături. Aici însă pereţii se luminau deodată, tapetaţi cu mătase oranj, culoarea razelor de soare venite în casă pe o fereastră deschisă. Aici s-ar fi potrivit candelabrul din prima încăpere, dacă ar fi fost redus la mai puţin de jumătate, cît un pui de piersic. În locul lui, dincolo, se cuvenea să fie unul de bronz, sau, şi mai bine, de aramă bătută cu ciocanul.

Fotoliile în care ne-am aşezat, fără a fi inconfortabile, erau şi ele micuţe, nepotrivite cu oamenii de afaceri, îmbrăcate în aceeaşi mătase ca pereţii. Acest mic refugiu n-avea totuşi mai puţin de şase metri lungime şi îl lumina o singură fereastră, deschisă spre grădina din spatele casei ; astfel rămînea într-o penumbră îndulcită de culoarea tapetului. În fund, pe jumătate încastrat într-o nişă, am zărit un divan, cu un maldăr de perne, în mai multe culori, iar printre ele o păpuşă mare, ca o fetiţă adevărată ; deşi nu semăna, mi-a amintit de păpuşa pe care Eni o primise de la Faur. Fiindcă o luase fără să ezite, m-am întrebat de ce de la mine nu vroise să primească nici măcar un ceas în locul celui pe care i-l pierdusem ? Şi de ce în faţa lui se intimidase, cum n-o văzusem niciodată, nici măcar în prima zi cînd o întîlnisem la doctor ? Dacă în cazul lui Faur luam drept cauză Cadillacul, însemna s-o cred prea simplă. Sau nu izbutisem să-i cunosc firea.

Deasupra divanului atîrna un nud, obicei dubios, salvat pe jumătate fiindcă nu era o pictură din cele care se vindeau prin ganguri, ci o reproducere onestă după Marea Odaliscă de Ingres.

Casa lui, cît din ea văzusem, mi se părea de un gust mult mai bun, dar poate că asupra ei veghease Laura. Şi apoi, atunci mijloacele nu-i îngăduiau s-o ia razna. Nu ştiu de ce am lăsat la urmă tocmai ceea ce mă frapase de la întîia privire, fiindcă era drept în faţă, lîngă fereastră, o măsuţă încadrată de alte două fotolii, parcă mai feminine, iar pe ea, în afară de o vază cu tufănele, o cutie mare cu bomboane de la Capşa, un coş cu fursecuri, două cupe şi un obiect neidentificabil, ceva de metal galben. În sfîrşit, alături o frapieră din care ieşea gîtul unei sticle de şampanie. Flori mai erau şi în alte locuri, vaze puse direct pe parchet, sau pe mici piedestale.

— Am scăpat din vedere. Vrei să bei ceva ? m-a întrebat Faur.

— A, nu ! am răspuns, privind frapiera.

Cum aş fi băut şampanie, la ora trei după-amiază ? Dar el a insistat, numai că mi-a oferit altceva, s-a dus dincolo, de unde a venit cu o sticlă de coniac, Napoleon-fine şi două boluri. În lipsa lui, intrigat de obiectul neidentificat, m-am apropiat de măsuţă şi am văzut că era un cordon, lat de trei degete, o centură împletită din fir de aur, indubitabil, îşi spunea singur calitatea. Iar paftaua, din acelaşi metal, masiv, avea un chenar de pietricele roşii cît bobul de linte, care nu puteau fi decît rubine. Îmi aminteau rubinele de pe hota şemineului de acasă, dovedeau o preferinţă, dar acelea nu puteau fi decît false.

— Îţi lipseşte muzica, i-am spus, încălzind bolul de coniac în palmă.

Drept răspuns, Faur a zîmbit, apoi s-a dus şi a apăsat pe un buton din perete, lîngă divanul cu perne. Îndată s-a auzit un declic, apoi camera s-a umplut de o muzică suavă, abia şoptită, care venea egal din toate direcţiile, încît nu-mi mai părea exterioară ci lăsa impresia că este o emanaţie proprie, pornită din gîndurile şi sentimentele mele, din creier şi din inimă. Nu puteam s-o identific, poate era prelucrarea unuia din cîntecele italieneşti cu răspîndirea în creştere, melancolice şi languroase, simple şi naive, avînd însă darul să atingă sufletul, făcînd să uiţi şi de

război și de Mussolini. Îmi plăcea fiindcă nu-mi solicita atenția, nu-mi trezea nici un fel de gînduri, mă ducea spre altă lume și mă lăsam dus cu inconștiență. În același timp simțeam o iritare, dar nu de la muzică ; erau prea multe deodată, dădeau peste margine, totul agravat de primirea lui Faur, care urmărea necontenit să mă epateze. Nu mă epata, cu cîteva zeci de mii de lei, devalorizați în timpul războiului aș fi putut și eu să-mi fac o instalație asemănătoare, un pik-up, un amplificator disimulate undeva, putînd să fie puse în funcțiune, nu prin vrajă, ci printr-o simplă telecomandă ; apoi o serie de difuzoare, disimulate și ele, prin toate ungherele încăperii.

La ora patru am plecat, după ce văzusem că se uita la ceas pe furiș, gest care știam ce înseamnă.

Afară se întuneca ; pe fereastră se vedea un copac desfrunzit, desfrunzit mă simțeam eu însumi.

— Mai vino, mi-a spus, ridicîndu-se.

— Bineînțeles ! i-am răspuns.

Nu vorbisem nimic despre Eni.

Peste o săptămînă m-am pomenit cu un telefon de la ea, se ducea la operă, cu niște prieteni, putea să treacă un moment pe la mine.

A venit gătită și fardată, ca o cucoană ; îi stătea bine, era frumoasă dar mi se părea alta, parcă o vedeam acum prima oară. În afară de halatul alb, nu știam să mai aibă altceva de îmbrăcăminte decît o rochie înflorată, pe care o purtase tot timpul cît mai fusese vară ; apoi fusta groasă de lînă, o bluză și un pulovăr. S-a scuzat că uitase să-mi aducă pantalonii de trening. I-am spus că nici n-am nevoie de ei, să-i arunce.

Nu putea să stea decît zece minute, în cameră era cald, și-a scos mantoul, dar nu l-a pus nicăieri, a rămas cu el în mînă. S-a dus la geam, s-a uitat la jardinierele de pe terasă, cu petuniile uscate. Avea o rochie neagră, simplă și elegantă, nu pot să spun altceva, fiindcă privirea mi s-a oprit la centura de aur, strînsă pe mijloc. M-a mirat mai mult că avea talia atît de subțire, și nu observasem. Am zîmbit, în vreme ce ea era gravă ca niciodată.

— De ce rîzi ?

— Nu rîd, mă bucur că ești atît de elegantă și ai podoabe atît de scumpe. (Mai avea și o camee, tot din împietitură de aur, cu un rubin mare la mijloc, prinsă pe

piept, în stînga, deasupra sînului). Te crezusem o fată săracă !

S-a justificat brusc, spunîndu-mi, puțin agresivă :

— Faur m-a cerut în căsătorie. (Apoi, arătîndu-și podoabele) : Sînt darul lui de logodnă.

Împietrisem.

Mai tîrziu am regretat că nu i-am dezvăluit adevărul, oricît ar fi durut-o de tare. Eram uluit, n-aveam timp să judec, să mă pregătesc pentru a rosti o asemenea cruzime. Am încercat să o aduc la realitate pe altă cale, amintindu-i altă piedică :

— Dar ești logodită !

— Nu-mi pasă ! Nu m-am legat de nimeni pe toată viața !

Nu recunoșteam nimic din ea, și îmi făcea milă.

— De ce-ai venit la mine ?

— Să-ți cer sfatul.

— Tocmai mie ?

Cuvintele ascundeau un reproș involuntar, dar nu și-a dat seama.

— Da, fiindcă îmi ești prieten.

Nu se înșela, îi eram încă, dar tot nu-i puteam spune.

— Ce sfat ?

— Tu îl cunoști de mult pe Faur. Să primesc ?

M-am ridicat brusc și i-am răspuns categoric, privind-o în față :

— Nu !

Indirect îi dezvăluiam adevărul, și tot indirect îi dădeam o lovitură. Dar în asemenea împrejurări, e nevoie de lovituri directe ; iar cîteodată nu-s de ajuns nici ele.

Ochii i-au scăpărat de ură, și-a îmbrăcat mantoul din mers, peste centura de aur, și a ieșit trîntind ușa.

La operă avea să facă senzație.

34

Cînd o cunoscusem pe Eni căzuse orașul Sevastopol, după un asediu care durase două sute cincizeci de zile. Alion, la prima întîlnire, în august, cînd venise în Bucu-

reşti pentru cîteva zile, îmi povestise participarea lui indirectă la acest act de război, printr-o încursiune infructuoasă cu submarinul, repovestită de mine la rîndu-mi.

Fiindcă aveam un submarin, căruia i se adăugaseră încă două, cum umbla zvonul, trebuia să-şi găsească justificarea şi să participe la o luptă, chiar dacă ar fi fost fără sorţi de izbîndă. Mările erau atunci împînzite de submarine, cu miile ; unul sau chiar trei în plus nu puteau să schimbe soarta războiului. Dar, fără unul din ele, Alion n-ar fi trăit acéa experienţă terorizantă, cînd ore în şir, între minele de fund care făceau explozie, s-au simţit îngropaţi de vii sub apă. Un om care a trăit o asemenea experienţă, o agonie atît de mult prelungită, ar fi avut dreptul la o viaţă fără de moarte.

Chiar în ziua cînd doctorul Birth îmi scotea bandajul redîndu-mi vederea întreagă, armata germană ajungea la Volga, şi începea marea bătălie care, după şase luni de încleştare desperată, avea să-i anunţe înfrîngerea. Dar atunci nu ştiam, parcă eram legat la amîndoi ochii, războiul nu mă interesa, o învăţam pe Eni să conducă motocicleta. Chiar în ziua cînd ea era să se răstoarne, într-un viraj făcut fără prevedere, am auzit că aviaţia germană bombarda prima oară Stalingradul, cu o uriaşă desfăşurare de forţe. Se aştepta ca în curînd oraşul să depună armele, n-aveam nici un motiv de îndoială, decît că toate mi se părea abstracţiuni, fiind prea departe, aşa că am uitat să ascult ştirile ; abia peste o săptămînă m-am trezit să întreb pe cineva : „Ce se mai întîmplă la Stalingrad ?“ Ce se întîmpla acolo n-am înţeles, şi nici astăzi nu ştiu bine, cum poate n-a ştiut nici generalul Paulus, comandantul armatei germane ; fapt este că bătălia a durat multă vreme, s-au dat asalturi după asalturi, pînă la 12 noiembrie, data ultimei ofensive germane. Era în ziua cînd Eni se ducea la operă, preocupată de grijile ei, cum eu eram preocupat de ale mele.

Cu toate că în jur cădeau alte oraşe, Stalingrad continua să reziste, se dădeau lupte de stradă, din colţ în colţ şi din casă în casă.

Cam în acel loc, Donul care curge de la nord spre mare îşi schimbă drumul spre răsărit, urmînd topografia capricioasă a cîmpiei, şi se apropie de Volga de parcă ar vrea să devie afluentul ei, ca să se verse în Caspica. Apele

însă nu au independență, soarta lor o hotărăște uscatul. După ce face astfel o buclă uriașă apropiindu-se de Volga pînă la vreo șaizeci de kilometri, Donul se întoarce la vechea lui direcție. După război, un canal artificial l-a unit cu Volga, parcă spre a i se împlini vechea tendință.

Mă simt legat la amîndoi ochii, cînd încerc să scriu despre ceva nevăzut de mine, și cînd nu mi-e îngăduit să mă las în voia imaginației, cu ajutorul căreia înving toate necunoscutele, mișcîndu-mă într-o lume făcută de mine, pe care nimeni nu poate să mi-o conteste. Nici măcar Donul, ca element geografic, nu-l pot descrie, fiindcă nu l-am văzut niciodată. Cu atît mai puțin aș putea să povestesc faptele petrecute acolo, și cărora nu le-am fost martor. Din cele auzite de la alții, oricît de convingător spuse, nu am izbutit să construiesc o realitate ; vii în mintea mea au rămas numai scene răzlețe, și nu mă încumet să fac din ele istorie.

Dar cotul Donului, după patruzeci și șase de ani cîți s-au scurs de la război încoace, rămîne o obsesie care mă va urmări pînă la moarte, și s-ar putea s-o moștenească generațiile mai tinere, cel puțin cei ai căror strămoși au bătut drumul pînă acolo, unde mulți din ei și-au lăsat oasele. Marea lor parte erau plugari, care mergeau din cînd în cînd în tîrgurile apropiate, mai rar în capitala județului, și poate niciodată în capitala țării. Drumurile lor obișnuite le făceau cu căruța. Și iată că oamenii aceștia au ajuns pînă în cotul Donului, cea mai lungă etapă străbătută vreodată de neam din neamul nostru, căci a întrecut-o pînă pe cea făcută pe la începutul secolului, de Badea Cîrțan, care a mers pe jos din Transilvania pînă la Roma. A fost război, dar și călătorie, cine merge departe vede multe, și le învață. Cam tot în vremea lui Badea Cîrțan, credincioșii din Valahia și Moldova care mergeau la Ierusalim, pe urmele cruciaților, căpătau titlul de Hagiu și erau cinstiți toată viața.

Fie-mi îngăduit, la atîta timp după ce s-a făcut pace, așa cum e știută, să-i compătimesc pentru soarta lor nenorocoasă pe ostașii noștri care au fost în cotul Donului. Nu s-au dus de voia lor, dar aveau și ei un of pe suflet. „Ce-am căutat noi pînă aici ?“ se vor fi întrebat unii. Iar alții vor fi răspuns : „De !“, ca țăranii lui Liviu Rebreanu, cînd nu îndrăznesc să-și spună părerea.

În retragerea lor, pînă la o gară de unde să se urce în tren, oamenii, în primejdie să-i ajungă rușii din urmă, au mers cu căruțele, ca la venire. Iar cînd caii, sfîrșiți, au căzut pe marginea drumului, au luat-o pe jos, zeci și sute de kilometri. Era un pămînt vălurit, pe fundul văilor curgeau rîulețe limpezi ca izvoarele de la munte. În unele locuri creștea iarbă atît de înaltă că oamenii mai mărunți nu se vedeau unii pe alții. Îngălbenită și asprită de toamnă, peste iarbă începea să cadă fulgi de zăpadă. Dacă ninsoarea prindea și se înteța ar fi fost la fel de rău ca la Berezina, dar lasă că n-a fost mult mai bine ! Pe de lături, în șir, treceau camioanele armatei germane, înțesate de soldați roșii la față, sau așa li se părea celor de jos, nemîncați și palizi de oboseală. Cîte unii mai sprinteni își puneau arma în bandulieră și se prindeau cu mîinile de oblonul din spate, încercînd să se cațere sub coviltirul camionului, la înghesuială ; sau măcar să meargă așa, agățați, cîțiva kilometri, cît îi țineau mîinile. Din spate se auzeau huruind tancurile...

În primăvara anului 1943 am fost din nou la spitalul de pe cheiul Dîmboviței, fostele grajduri regale, să văd un prieten rănit, cu amîndouă picioarele tăiate de deasupra genunchilor. Deși aveam exemplul lui Iliuță despre care am povestit mai de mult, că își pierduse nu doar picioarele ci și brațele și amîndoi ochii dar era vesel că rămăsese viu și se va întoarce acasă, îmi era teamă de întîlnirea cu nenorocosul meu prieten, mă așteptam să fiu martor la o criză de disperare. Nu pot să spun că se bucura ca Iliuță, dar era calm, și a izbutit chiar să-mi zimbească. Stăteam mut, străduindu-mă să-mi ascund consternarea ; în adolescența noastră fusese campionul școlii la săritura cu prăjina. Era un norocos, nu împlinise douăzeci de ani cînd se pomenise cu un milion de lei în brațe, cîștigați la loterie ; și nici măcar nu era un pasionat cum am cunoscut alții, care își cheltuiau leafa mizînd în toate chipurile, făcînd calcule ; jucase prima oară, la întîmplare. Cu banii își cumpărase o casă cu două apartamente frumoase, într-unul să locuiască, pe celălalt să-l dea cu chirie, iar din ce prisosea, își luase și automobil, marca Playmouth, verde, cu spițe de lemn, roșii. Era singurul motiv pentru care îi purtam invidie, dar și admi-

rație ; altul și-ar fi luat o casă cu trei apartamente, sau poate o vie.

Nu știam ce să-i spun, în asemenea împrejurări un cuvînt de îmbărbătare sună fals, și la urma urmelor este o neghiobie. Am spus că mă străduiam să-mi ascund consternarea, probabil însă că și-a închipuit-o, se înțelege de la sine, și atunci mi-a dezvăluit starea lui de spirit, cu luciditate și inteligență.

— Odată cu picioarele am pierdut ceva din sufletul meu, care mă face insensibil la suferință ; mai mult decît atîta, nu am nici măcar noțiunea ei, ca și cum m-aș fi născut fără ea, cum unii se nasc fără simțul auzului sau al văzului. Nu vorbesc de suferința fizică, a fost îngrozitoare, dar cînd a trecut m-am simțit ușurat și mulțumit, nu că trăiesc, ci că am scăpat din mizeria frontului, de tranșee, și de teroarea bombardamentelor. Nu mă simt nefericit, fiindcă nu mai știu dacă am fost fericit vreodată ; fericirea este încă o noțiune pierdută.

Și totuși, oricît mi s-ar fi părut de imposibil, și-a regăsit-o. Nu mai știam nimic de el, se retrăsese la părinții lui în provincie. Într-o zi l-am întîlnit în București, pe bulevard, aproape de cinematograful Aro. L-am recunoscut de departe, însă am crezut că mă înșală ochii, avea amîndouă picioarele, doar că se sprijinea într-un baston, cum fac și oamenii teferi, mai ales la bătrînețe. Stătea de vorbă într-un grup de prieteni, cărora le vorbea însuflețit, cu totul străin de vechea și deplina lui apatie. M-am oprit, i-am strîns mîna, dar, în loc să-l privesc în față, ochii îmi tot fugeau la picioare. Observînd, m-a lămurit, lovind în amîndouă cu bastonul, și zîmbindu-mi, spre a-și dezvălui starea de spirit, dar zîmbetul lui m-a întristat, ca și sunetul sec al lemnului.

La spital, un rănit cu amîndouă mîinile bandajate stătea pe marginea patului de alături. Văzînd că mă uit la bandajele lui, n-a întîrziat să-mi dea explicații :

— La stînga n-am un deget, dar la dreapta am pierdut patru ; cum am să mai țin tesla în mînă ?

În glasul lui, deși stăpînit, se simțea o disperare mocnită, făcîndu-mă să înțeleg, în comparație cu un om lipsit de amîndouă picioarele, ce relative sînt suferințele noastre !

— Ne retrăgeam din cotul Donului, nu mai aveam nici căruțe, am aruncat ranița, fără să țin seama că fără ea

nu puteam să merg departe. Și nu știu cum, îmi păsa mai puțin de soarta mea, decît de a cailor căzuți pe marginea drumului, care se uitau la noi cu deznădejde. Bietele dobitoace ! Poate visau pajiștile înflorite, unde nu aveau să mai ajungă, știau, fiindcă au și ei minte. M-aș fi lăsat jos, între ei, să murim împreună, îmi pierdusem și eu vlaga. Atunci a venit din urmă o coloană de camioane încărcate cu ariergarda nemțească ; nu mai puteau să țină în loc înaintarea tancurilor, se retrăgeau repede. Ai noștri au început să strige, le făceau semne să oprească, nu puteau să li se așeze în față. S-au dus în viteză, las' că erau și încărcate peste cît puteau să încapă. Unii au luat-o la fugă după ele, s-au agățat cu mîinile de obloane. „Jos, jos !" strigau nemții și dădeau în ei cu pumnii. Cîte unul cădea, dacă n-avea putere să se ferească în lături camionul din spate trecea peste el, fără milă, dar nici n-ar fi putut să-l ocolească. Norocul meu a fost că eram la camionul din urmă, cînd am căzut n-a mai avut ce să treacă peste mine, m-a luat o ambulanță cu cai buni, căci ducea un colonel cu burta găurită de schije, curgeau mațele din el, sanitarul i le ținea cu mîinile. Dar colonelul tocmai murise, s-au oprit cît să rîciie pămîntul și să-l îngroape cu două palme de pămînt deasupra. Și fiindcă mă nimerisem alături, în locul lui m-au luat pe mine, iar mai încolo pe încă unul, ne-au înghesuit împreună, amîndoi aveam degetele retezate, dar ca noi erau și alții, se tîrau și ei, cum puteau, lăsînd în urmă dîre de sînge ; sigur că n-au putut să ajungă departe, au rămas să moară odată cu caii. Degetele ni le-au zdrobit nemții, dacă n-am vrut să ne dăm drumul, au lovit în ele cu baioneta, și am căzut în mijlocul drumului.

Rănitul își privi mîinile.

— Ce răni or mai fi și astea, că de două luni nu se vindecă !

— Dar italienii cum erau ? După cîte știu, ați luptat cu ei alături.

— Nu, au fost mai departe, am văzut unii tocmai într-o gară unde s-a oprit trenul să luăm apă, și noi, și locomotiva. Am avut noroc să găsim un tren la Milerov, trecusem sau nu trecusem Donețul, nu mai știu, știu doar că era pe aproape. Am găsit trenul plin, noroc că avea și cîteva vagoane sanitare, în ele ne-au urcat pe noi, răniții.

În gara unde ne-am oprit să luăm apă, am stat vreo jumătate de oră, i-am văzut pe italieni, cu armele puse deoparte, jucau fotbal într-o curte de peste calea ferată, unde am auzit că făceau pază la un depozit de muniţii. Ce aveau de gînd cu ele nu ştiu, poate să le lase în mîinile ruşilor. Se fugăreau şi loveau cu piciorul într-o cutie de conserve, goală, parcă ar fi dat în mintea copiilor. La colţurile curţii, cu gard de sîrmă ghimpată, erau prepeleacuri înalte, pentru santinele. Santinela de lîngă noi se uita la joc, făcea semne cu mîinile, că puşca o rezemase alături, şi striga de parcă ar fi fost meci în toată regula. Pînă ce n-a mai răbdat să se uite, şi-a lăsat puşca acolo, şi-a dat drumul pe scară şi într-o clipă era cu piciorul în tinicheaua goală, nimeni n-a putut să i-o ia, pînă n-a ocolit toată curtea.

— Aşa sînt italienii, i-am spus, în apărarea lor ; iau totul în glumă, şi cînd sînt mai necăjiţi se apucă să cînte !

— Ştiu, am văzut şi eu în filme. Dar acum nu era timp de joacă, oricînd se puteau strecura partizanii în curte, să arunce în aer depozitul de muniţii. Nu ne-ar fi fost moale nici nouă, şi era păcat să murim, după ce scăpasem din cotul Donului.

Plecînd de la spital am zărit-o pe Despina, într-o rezervă, stătea cu spatele, am recunoscut-o după siluetă şi după păr, şi apoi ştiam că lucrează acolo. Încă nu aflasem de drama prin care trecuse, şi care încă nu era încheiată ; curînd avea să-i urmeze un episod neprevăzut nici de ursitoare, cînd se născuse.

*

* *

Era iarnă şi în sud războiul se ducea acum la Stalingrad. Acolo, înaintînd de la nord, între Don şi Volga, prin spatele armatei germane, ruşii au terminat s-o încercuiască la 23 noiembrie, nelăsîndu-i nici un loc de retragere. Generalul Paulus, comandantul, rămînea prins în capcană, cu douăzeci şi două de divizii, trei sute treizeci de mii de oameni. El ştiuse ce-o să se întîmple, şi voise să se retragă din vreme, dar Hitler, cuprins de furie, nu-i dăduse voie, la fel cum Stalin nu dăduse voie armatei de la Harkov, lăsînd-o să cadă în mîinile nemţilor. Pierderile erau cam egale, dar e mai rău pentru cine pierde la urmă.

Lăsînd la o parte ororile din spatele frontului, unde milioane de oameni au fost arşi în cuptoare, sau deportaţi în ţinuturi îndepărtate, nu cred că în cursul mileniului nostru să se fi petrecut fapte mai crude decît la Leningrad, unde oraşul încercuit a rezistat ani în şir, cu o tenacitate supraomenească, plătind acest eroism cu pogoane de cimitire, pe care le-am văzut şi stau mărturie. La Stalingrad situaţia era inversă şi s-a terminat mult mai repede, armata germană a capitulat după şaptezeci de zile. Nu înseamnă că un răstimp mai scurt ar fi fost mai puţin dramatic. Istoria este scrisă, nu într-o singură variantă, dar fără să fie prea diferite una de alta, aşa că din ele se poate face o sinteză care să arate adevărul sub toate feţele. Una din cărţile unde se povesteşte ultima fază a încercuirii, n-am putut s-o termin, fiindcă îmi făcea groază. Nu atît prin încleştarea înspăimîntătoare dintre două forţe în luptă, în condiţiuni necunoscute în nici una din istoriile scrise pînă astăzi, cît prin stupiditatea acestui grav episod al războiului, datorat unui singur om, a cărui lipsă de raţiune nu a putut s-o învingă nimeni.

Am avut în ţara noastră, într-o vreme idilică, un şef de guvern cu lungă durată, care într-un consiliu de miniştri prezidat de el s-a băgat sub masă şi a început să strige cucurigu. Pînă atunci, nimeni nu îndrăznise să-l ducă la doctor, deşi în anturajul lui se ştia că are nevoie. Întîmplarea astăzi ne face să rîdem, şi cred că s-a rîs chiar în timpul cînd s-au petrecut faptele, fiindcă pe atunci un preşedinte de guvern, cu minţile rătăcite nu lua hotărîri singur şi nu putea să ducă ţara de rîpă. Nu ştiu de ce a trebuit să i se pună diagnosticul în străinătate, cînd erau şi la noi destui medici care să descopere dintr-o privire urmările sifilisului. Medicii de la Viena, unde a fost dus bolnavul, încă în funcţia de prim-ministru, au avut, în plus, prilejul să spună : „Fericită ţară, dacă un asemenea vizitiu n-a putut s-o bage în şanţul drumului !“

Un sifilis, tratat la vreme, chiar înaintea streptomicinei, putea să se vindece. Dar, spre deosebire de preşedintele nostru de consiliu, care de altfel n-a făcut altceva decît să strige cucurigu, Hitler nu suferea de sifilis, ci de o boală directă a minţii, fără microb, fără virus, şi fără alt leac decît ospiciul. Nu mă duc la exemple vechi din istorie, de pildă la Caligula, care şi-a făcut calul senator,

sau la Nero, care dacă o fi adevărat a dat foc Romei; vremea aceea este prea îndepărtată ca să știu ce-au făcut cei din preajma lor, dar pare-se n-au făcut nimic, lăsîndu-i să domnească în pace. Hitler însă a trăit în zilele noastre, am auzit de el încă din 1922, ca unsprezece ani mai tîrziu să devină stăpînul necontestat al unei țări care dăduse un mare număr de oameni recunoscuți drept o mîndrie a lumii. Cunosc cauza ascensiunii lui, deși despre ea se vorbește cu jumătate de gură. Nu spun acum prima oară, am tot spus, să nu se uite, și ca să conving cît mai mulți oameni. E neîndoios că l-au sprijinit adversarii comunismului, dinlăuntru și din afară. Anglia i-a cerut Franței să nu intervină, deși era dreptul ei conform tratatului de pace, cînd Hitler, aproape fără armată, a ocupat Ruhrul, ceea ce l-a încurajat să meargă înainte, atît de repede că în șase ani a dat foc lumii, după ce o terorizase tot timpul. N-a fost o alianță declarată, nici măcar secretă, ci una subînțeleasă: Anglia a vrut ca Hitler să fie un tampon între Rusia și restul Europei. Ideea nu s-a datorat unui nebun, primejdia era reală și chiar declarată, intrînd de altfel în doctrina părții adverse, care anunța că va spînzura capitalismul cu frînghia furnizată de el însuși. Ce perimați mi se par toți acești termeni astăzi, cînd capitalismul furnizează Uniunii Sovietice pîine și, indirect, noi idei de viață!

Însă, întocmai ca în povestea ucenicului-vrăjitor, Anglia n-a știut, deși trebuia să prevadă, pe ce mînă dă bagheta magică. S-a dezmeticit prea tîrziu, cînd Hitler își depășea rolul.

Cît le-a trebuit celor din preajma lui să se convingă că stăpînul lor nu mai judeca limpede, ci cu o minte condusă de furii? Așteptau să-l vadă că intră sub masă și strigă cucurigu?

În ceea ce mă privește, ca unul care nu puteam să văd de aproape ce se întîmplă, iar fanatismul inspirat de Hitler unei părți din omenire mă împiedica să înțeleg adevărul cu un ceas mai devreme, n-am mai avut nici o îndoială că își pierduse mințile, abia după încercuirea de la Stalingrad, cînd îi cerea lui Paulus să reziste. Cît, și cu ce speranță? Numai un nebun putea să-și închipuie că ar mai fi vreo scăpare. Pînă atunci îl judecam după discursuri, după glasul ca de garniță spartă, cum îl au-

zeam la radio, după chipul şi gesturile furibunde, cum îl vedeam la jurnalul cinematografic. Mussolini pe lîngă el era un mascalţon infatuat şi caraghios, care cred că înainte de a vorbi se studia în oglindă ; se vedea uşor cîtă admiraţie avea pentru el însuşi. Dar cînd apărea la cinematograf, stîrnea ilaritate, cel puţin în lumea noastră, Hitler în schimb făcea frică ; numai cine era la adăpost de primejdie înţelegea cît erau ameninţările lui de ridicole. Impresia mea din acea vreme era că boala lui nu putea fi decît turbarea, care însă la oameni atinge forme mult mai grave decît la animale, mai ales că nu e îngăduit s-o curmi cu un glonţ în ceafă.

Nu ştiu ce se întîmpla cu cei din jurul lui, au înţeles înaintea mea sau după mine că Hitler nu mai era responsabil de ceea ce gîndeşte şi ce face ?

Pe Paulus, la care nu putea ajunge, ca să-l ameninţe, l-a ridicat la gradul de feldmareşal, prin radio, în ziua capitulării, spre a-l încuraja şi a-i întreţine devotamentul, sau, în cazul cel mai rău, să se sinucidă, ca să nu se predea ruşilor. Mai folositor ar fi fost un convoi aerian, să ducă armatei încercuite muniţii, materiale de război, hrană şi îmbrăcăminte groasă de iarnă. Dar cine ar fi putut atunci, în starea de faliment a Germaniei, să aprovizioneze cu de toate o sută de mii de oameni, cîţi rămăseseră ?

Bietul Paulus, pe care l-a împroşcat cu atît venin doctorul Goebbels, ministrul propagandei, ar fi trebuit să capituleze în prima zi după încercuire, sau cel mult cînd şi-a dat seama că ajutoarele făgăduite n-au să vină. Dacă Hitler nu era nebun, oare cum îşi închipuia că o să reziste o armată abandonată ? Şi dacă o fi adevărat că în ziua cînd tancurile ruseşti erau la o sută de metri de buncăr şi-a tras un glonţ în tîmplă, de ce nu şi l-a tras cu doi ani mai înainte, după Stalingrad ? Şi nu doar că s-a înverşunat să supravieţuiască, dar în vara anului 1944, încă a mai spînzurat, a împuşcat ori a silit să se sinucidă sute şi mii de oameni, toate ramificaţiile unei conjuraţii care urmărea să-l suprime, dar nu izbutise.

Azi aş fi înclinat să cred că toată lumea din jurul meu se dezmeticise şi, la începutul lui februarie, 1943, cînd bătălia de la Stalingrad se sfîrşise, odată cu capitularea generalului Paulus, ştia care va fi sfîrşitul. Dar nu, au

fost oameni care n-au vrut să creadă, erau convinşi că Germania are o armă secretă, fără să se întrebe de ce, dacă o avea, nu-i dădea drumul ? Dar de ce m-aş mira de atîta obtuzitate, dacă şi un an mai tîrziu, după debarcarea aliaţilor în Normandia, unii încă mai credeau în victoria lui Hitler, şi chiar cu convingere, nu doar aşa, ca să se amăgească pe ei înşişi ? Căci, în sfîrşit, arma secretă apăruse şi avea să schimbe repede soarta războiului, deşi acesta intrase pe panta finală care, ce-i drept, avea să fie lungă.

Era vară, în toiul bombardamentelor engleze şi americane, cînd autorităţile noastre, în frunte cu ministerele se refugiau prin satele din jurul capitalei, ca să fie în siguranţă. Operaţiunea se numea *dispersare*. Se dispersa şi lumea civilă, dacă avea unde ; fugeam şi eu din oraş, cu motocicleta, cînd se suna prealarma, cu mai mult de un ceas înainte de a veni avioanele. Baza lor de plecare era acum mai aproape, la Foggia, în sudul Italiei, care trecuse de partea aliaţilor. Cu mijlocul aparatelor de ascultare, de te minunau la vremea aceea, se ştia cînd decolau avioanele şi în ce direcţie, dar rămînea o îndoială, pînă ce treceau de Viena, în a cărei vecinătate erau puternice baze ale armatei germane, şi se putea prea bine să lase bombele acolo, cum se întîmpla adesea. Odată depăşită zona aceea, flota aeriană zbura sigur spre România.

Dacă rămîneam acasă, nu ştiu ce probabilitate exista să cadă o bombă pe mine. Astăzi, cînd judec cu sînge rece, îmi dau seama că fugind din oraş primejdia nu era mai mică, ci poate dimpotrivă. E destul să mă gîndesc la masa de automobile, autoturisme, camionete, camioane înţesate cu oameni, nemaiţinînd seama de nici o regulă, gonind la grămadă, şi în mijlocul cărora pluteam prins ca într-o banchiză de gheaţă. Nu puteam să ies din ea, căci erau şiruri de o parte şi de alta, înghesuite între şanţurile şoselii ; toată lumea mergea în aceeaşi direcţie, nu era nici un nebun să vină din faţă. Adesea automobilele care mă încadrau se frecau de mine, puteau oricînd să mă strivească şi dacă scăpam teafăr era o minune. Nu mai spun ce s-ar fi întîmplat dacă exploda un cauciuc, al lor sau al meu, sau dacă mă lăsa motorul şi rămîneam imobilizat în mijlocul acelei avalanşe.

Dar nici cînd ajungeam pe cîmp şi mă adăposteam după un dîmb sau la o margine de pădure, nu eram scutit de emoţii, ca să nu spun spaimă sau teroare. Avioanele treceau pe deasupra, cu huruitul motoarelor în număr de sute ; le priveam, nu-mi puteam lua ochii de la ele, nu-mi ascundeam capul ca struţul şi mă gîndeam că oricînd o bombă putea să scape din întîmplare şi să cadă pe mine, cum am spus altădată că a păţit o biată femeie bătrînă, cocoşată sub o crosnie de lemne. Venea de la pădure, departe de orice aşezare omenească ; avioanele n-aveau ce să bombardeze acolo.

Alteori cădeau de sus rezervoarele suplimentare ale avioanelor de luptă din escorta bombardierelor. Fără ele nu le-ar fi ajuns benzina să se întoarcă ; odată golite, le dădeau drumul să cadă ca să fie mai uşoare, cînd înfruntau vînătoarea. Erau rezervoare de aluminiu, de vreo doi sau trei metri lungime, o frumuseţe de material şi de lucrătură, îmi închipui cît putea să coste unul, dar nu se ţinea seama de preţ şi se aruncau cu miile. Odată a căzut unul aproape, dar la fel de bine ar fi putut să cadă în capul meu, şi, oricît de uşor ar fi aluminiul, nu mă mai ridicam de acolo. Mi-a părut rău că nu puteam să-i dau o întrebuinţare, socoteam că e păcat să se piardă, uitînd că în acelaşi timp se pierdeau avioane de sute de mii de ori mai scumpe, şi se irosea muniţia artileriei antiaeriene ; se trăgeau sute de proiectile pînă ca unul să-şi atingă ţinta, adesea numai pe jumătate.

Apoi cerul se umplea de funigei argintii, ca o beteală, care cădeau încet asupra pămîntului. Era un metal laminat cu fineţe, se arunca de sus cu grămada, că, adunat, ar fi putut să împodobească toţi pomii de Crăciun dintr-o ţară. Rostul lor era să perturbeze aparatele de radio-locaţie, radar în vorbirea curentă, nou născocite, capabile să determine poziţia avioanelor inamice. Acea reţea de beteală avea, în felul ei, un efect asemănător cu al emiţătoarelor care bruiau radio-Londra, de-l auzeam greu şi cu intermitenţe.

Mai exista primejdia avioanelor lovite şi cuprinse de flăcări ; ele puteau să cadă oriunde, fără să-şi aleagă locul. Odată mă aflam în drum spre Ploieşti, cînd am văzut o luptă aeriană deasupra oraşului. Cerul era plin de steluţe roşii ale proiectilelor antiaeriene, iar printre ele cădeau

încet steluţele albe ale paraşutelor. Aviatorii se aruncau din avioanele lovite ; mulţi scăpau, pe alţii vînătoarea îi mitralia în aer. Cu toate pierderile, americanii continuau să bombardeze în miezul zilei.

Eram aiurit de spectacol, de huruitul motoarelor şi de explozia bombelor, care făceau să se cutremure pămîntul pînă departe, cînd am văzut, cu întîrziere, un bombardier cu două din cele patru motoare în flăcări, prăbuşindu-se drept în şosea, şi chiar în locul unde mă oprisem. E greu să estimezi punctul unde o să cadă un avion, chiar dacă ai o anumită pricepere şi îţi păstrezi sîngele rece. La pricepere nu puteam să ajung decît după multe experienţe, iar sîngele rece, aş vrea să văd cine şi-l păstrează într-o asemenea împrejurare. Cădea drept spre mine, tot ce-am putut face, fără să judec, dintr-un instinct primar, m-am aruncat pe motocicletă şi am pornit cu toată viteza înapoi, de unde venisem, ca să ies din zona primejdioasă. Zgomotul motorului accelerat la maximum nu mă împiedica să aud în urmă şuierul avionului în frecarea lui cu aerul, parcă şi vuietul focului, amîndouă venind după mine. Ar fi trebuit să fug în direcţia inversă, ca să trec pe sub el, lăsîndu-l să se prăbuşească în spate, dar însemna să mă apropii de zona unde lupta continua şi puteau să cadă alte avioane.

Auzeam şuierul tot mai aproape, poate la o sută de metri, nu mai aveam nici o scăpare, cînd am văzut o şosea la dreapta, şi am virat brusc, pivotînd pe picior, ca la curse, cum făcea Eni altădată şi nu ştiu de ce îmi aminteam de ea tocmai într-o clipă de groază. O să pară o născocire, sau cineva o să creadă că mi s-a părut de frică. Dar de văzut am văzut limpede ; chiar dacă nu mai aveam raţiunea întreagă imaginea a rămas pe retină. Avionul, în cădere, virase odată cu mine ; mişcarea lui se explică, vîrful aripii din dreapta lovit de schije se rupsese cu o clipă mai înainte, era firesc ca avionul să se aplece pe o parte şi să vireze de la sine. Mergea paralel cu drumul meu, la vreo două sute de metri, nu mai avea mult pînă să atingă pămîntul ; abia după cîteva secunde am văzut ce se întîmpla, dacă ar fi căzut puţin mai devreme. Am frînat brusc şi m-am trîntit în şanţul şoselei. Norocul meu a fost ca avionul să se mai tîrască aşa cîteva clipe, destul să ajungă departe. L-am văzut percutînd pămîntul,

aruncînd nori de praf în aer. Credeam că se terminase, vroiam să mă ridic din șanț, cînd am auzit explozia rezervoarelor de benzină atinse de flăcări. Dar tot nu era gata, abia după alte secunde au detunat bombele, toate deodată, cîte echipajul nu mai avusese timp să le lanseze. Cînd am putut să mă apropii, șoseaua era plină de schije. Să fi fost în dreptul meu, una m-ar fi atins și pe mine.

Războiul nu mai avea limite, știam dinainte, dar niciodată nu fusese atît de aproape. Era într-adevăr un război total, preconizat de Goebbels, căruia avea să-i cadă victimă el însuși, împreună cu nevasta, și ce e mai îngrozitor, cu copiii, toți de vîrsta fragedă a inocenței. Dar dacă nu îi omora cu cianură în buncărul lui Hitler, mai tîrziu, cînd avea să li se spună cine îi adusese pe lume și puteau să judece, și-ar fi pus ei înșiși capăt zilelor. După război aud că mulți tineri germani s-au sinucis, cînd au aflat ororile lui Hitler, deși în acea vreme de groază ei încă nu se născuseră. Mi s-a spus că s-a sinucis, la douăzeci și cinci de ani după fapte, primarul de la Buchenwald sau din altă localitate nefastă, fiindcă nu știuse ce se întîmpla alături, în lagăr.

După cum se vede, un război total continuă și după ce s-a încheiat pacea, făcînd victime în alte generații ; dacă în spațiu a fost oprit, în timp se propagă prin conștiința oamenilor. Ceea ce nu împiedică să înceapă altele, împrospătate. Căința este o școală insuficientă și neterminată.

În timpul dispersărilor, cînd după două luni războiul României avea să se termine, am văzut oameni convinși că victoria germanilor era asigurată. Arma secretă intrase în acțiune, alcătuită de bombele zburătoare V_1 și V_2, lansate asupra Londrei, unde e adevărat că făceau prăpăd și băgau groaza în oameni. Se înțelege ce apă la moară dădeau ele coloanei a cincea germane, din Anglia, partizanii lui Hitler : „V-am spus noi, dar n-ați vrut să credeți ! Acum ce mai așteptați ? Puneți armele jos și cereți pace !“ Mai curînd decît s-ar fi așteptat și o tabără și alta, arma secretă și-a găsit leacul. Era interceptată pe parcurs, și explodată în aer, departe de a-și mai atinge ținta. Din zece, poate abia una cădea asupra Londrei, care

nici gînd n-avea să capituleze. Să fi fost bomba atomică, da, se schimba treaba, dar Hitler n-a putut s-o aibă.

În ziua cînd cădeau primele bombe zburătoare în Anglia, am trecut printr-un sat unde era dispersat Ministerul Propagandei. Într-o grădină am auzit chiolham și m-am mirat, fiindcă nu venise vremea nunților rurale, care se fac toamna, după culesul viilor. Dar petrecerea nu era țărănească, oprindu-mă am văzut peste gard oameni de la oraș, printre ei am recunoscut un fost coleg de redacție, care lucra acum la Direcția Presei, acolo de unde se dădea ziarelor „normativul", care era o pacoste, ce să se scrie, cum să se scrie, și ce să nu se scrie. Sărbătoreau arma secretă, cu vin de la cîrciumă, n-aveau șampanie. Nu spun că participa tot ministerul, ci numai cîțiva inși, dar mi-era destul ca să văd cum își pierd oamenii judecata. Jubilau, fiecare cu clondirul în mînă, ca și cînd Londra ar fi fost Sodoma sau Gomora, și merita să piară. Cred că nici unul nu avea motive să urască Anglia, și nici să iubească Germania, erau victima propagandei, propria lor meserie, care îi deprinsese să nu mai judece decît cu creierul altora ; la fel cum radiologul devine victima razelor Roentgen, cu deosebirea că el rămîne cu conștiința nepătată. Admit că nu știau ce se va întîmpla peste mai puțin de două luni, la 23 August ; dar nici măcar nu înțelegeau telegramele de presă care spuneau că rușii erau la Iași, iar în Vest aliații nu mai aveau mult pînă să elibereze Parisul ? Sigur că înțelegeau, numai că se bizuiau pe V_1 și V_2 mult așteptata armă secretă !

Deznodămîntul devenise indubitabil cu un an și jumătate mai înainte, cînd armata lui Paulus capitulase la Stalingrad. Am spus mai demult, că în ziua aceea Alion măturase de pe planșeta cu mapamondul toate steguleţele colorate care marcau fronturile, chiar și pe cele din Pacific, unde japonezii n-aveau de gînd să capituleze. Patru ani le tot mutase, după mersul războiului, de la Narvik pînă aproape de Alexandria, de la Marea Baltică pînă la Caspica, plus cele din estul Asiei și din Oceania.

— Ce faci ? l-am întrebat, văzînd că aruncă steguleţele.

— Războiul s-a terminat ! mi-a răspuns, cu o voce schimbată.

A doua zi s-a internat la Sanatoriul Diaconeselor, într-o cameră cu fereastra mare, cu o salcie desfrunzită în față ; în curînd i-au plesnit mugurii răspîndind în aer o boare verzuie. Nu avea nevoie de îngrijire medicală, știa de la început că nu se mai poate face nimic, vroia doar să moară în liniște ; acasă nu l-ar fi lăsat lumea în pace. Mapamondul mi l-a dăruit mie, de asemenea discurile de gramofon, peste cinci mii, depozitate în Calea Rahovei.

A murit fără chinuri, toamna, în ziua cînd din salcia care înverzise sub ochii lui acum se scuturau frunzele.

*

* *

Am mai fost o dată la Curtea Marțială, curînd după Stalingrad, să văd de departe, prin gardul de sîrmă ghimpată, un coleg de redacție aflat în primejdie.

Era un om modest, fără talent la scris, care însă nici n-avea pretenția să scrie, renunțase după cîteva încercări penibile ; acum îndeplinea o funcție de rutină, secretar de noapte în tipografie, pagina ziarul, punea titluri ultimelor telegrame, venite după ce nu mai era nimeni în redacție și urmărea mersul tiparului pînă cînd primele exemplare ieșeau de la rotativă, ca să le dea „bun de difuzare".

Între alte publicații, Jordie scotea și o revistă pentru copii, interesantă mai ales prin povestioarele frumos scrise, ale unui romancier cunoscut, care, mereu în lipsă de bani, nu se dădea în lături de la lucruri mărunte, punîndu-și însă în ele tot duhul, ceea ce mă face să-i port o amintire frumoasă, deși romanele lui, încetul cu încetul se uită.

Între acele povestioare, una urma să aducă nenorocirea secretarului de noapte, deși bietul om nu avea de-a face cîtuși de puțin cu revista copiilor. Povestioara, pe care nu am citit-o, dar știu că avea un sfîrșit trist, se intitula *Mormîntul unui copil.* Era vorba de un mormînt lăsat în paragină, fiindcă părinții copilului muriseră și ei, curînd, și nu rămăsese nimeni să-l îngrijească. Un mic desen, pus în mijlocul textului, înfățișa mormîntul, avînd în prim plan crucea putredă, căzută pe o parte.

Într-o seară a venit de la Direcția Presei, sau de la cenzură, comunicatul Marelui Cartier general al armatei germane, prin care se anunța, cu ocolișuri și cu o furie

abia ascunsă, capitularea (dacă nu cumva se spunea trădarea) generalului Paulus, avansat feldmareșal în ultima clipă. Indicația era ca textul să se culeagă cu literă cursivă și mică, și să se publice într-o pagină secundară, de parcă așa i se micșora gravitatea, sau putea să rămînă nebăgat în seamă.

Secretarul de noapte a pus comunicatul în pagina a șasea, cea mai puțin importantă. Sub text rămăsese un spațiu liber, atunci, omul a luat din raft, la nimereală, un clișeu vechi care se potrivea ca dimensiune, și a completat golul.

Prima alarmă a dat-o Patriarhia : „Ce anticrist a pus o cruce sfărîmată sub Stalingrad ? Adică Stalingradul înseamnă sfîrșitul credinței ?“ Îndată s-au dezmeticit și ceilalți, Cenzura, Direcția Presei, Ministerul de Război, apoi Curtea Marțială. La ora 10, secretarul de noapte (îl chema Turcitu, ceea ce îi agrava situația) a fost luat de acasă, unde abia se culcase, și dus între baionete.

Magistratului militar venit imediat la ziar să facă anchetă i s-au arătat rafturile cu clișee vechi, din tipografie, lîngă ziarul încriminat s-a pus pagina din revista copiilor, cu *Mormîntul unui copil,* da, desenul era același, dar cine dovedea că nu fusese ales cu intenție ? Bietul Turcitu nu avea stofă de erou, n-o are oricine, și pentru un secretar de noapte nu este indispensabilă. Avea nevastă și copil mic, a plîns, a căzut în genunchi, s-a jurat că trădarea lui Paulus îl mîhnise atît de tare, încît nici nu și-a dat seama ce face. S-a milostivit Patriahul să-l ierte, dar după vreo săptămînă, după ce i l-au adus sub escortă la Patriarhie și l-a pus să spună Crezul, cu mîna pe cruce : „Cred într-unul Dumnezeu tatăl...“. De data asta Jordie n-a vrut să intervină, ca în cazul lui Ivan Ivanovici. De nimic nu-i era teamă în România decît de biserică, dar nu în înțelesul fricii de Dumnezeu, ci frica de puterea ei laică, de aceea îi și închina o pagină săptămînal, pentru propovăduirea credinței. Ceea ce nu-l împiedica să-l facă pe patriarh „boaită zgîrcită“, pe mitropoliți „linge blide“ iar pe episcopi și pe preoți în mai multe feluri care nu pot fi scrise.

Pe Turcitu l-au eliberat, norocul lui fusese că știa Crezul pe dinafară, îl învățase în școală, la religie, și nu-l uitase.

*

* *

Odată cu căderea Stalingradului începea numerotarea inversă a zilelor de război, cum se măsoară în vremea noastră timpul înaintea unui moment de mare tensiune, așteptat de oameni cu nervii încordați și cu sufletul la gură.

Între cunoscuții mei, numai Alion înțelesese însemnătatea faptelor pînă la ultima lor consecință. Desigur ca el au fost mulți, dar nu i-am știut, și nici nu mai am nevoie de ei, să mă convingă. Totuși, sfîrșitul războiului era încă departe, numerotarea inversă a durat opt sute patruzeci de zile ; a fost destul timp să se petreacă multe în spatele frontului.

Poate nu toată lumea a aflat că orașul Stalingrad se numește acum Volgograd, nume care de astădată îmi închipui că o să dăinuiască tot atîta cît fluviul.

În dimineața de 2 ianuarie, cînd armata încercuită la Stalingrad mai avea o lună pînă să capituleze, Despina veni la spital cu presimțirea că o să i se întîmple ceva rău, în ceva bun nu putea să spere.

După întîmplarea nefericită de la începutul toamnei trecute, trăise un timp într-o stare de amnezie incompletă, își simțea sufletul zdrobit, avea o suferință de care nu putea să se vindece, însă nu-și mai amintea cauza, decît ca pe o nenorocire indefinită, rămasă în urmă. Își revenise brusc, după o lună, i se făcu deodată lumină în creier, cu o durere atît de copleșitoare, încît scoase un țipăt și își pierdu cunoștința. Un alt timp după aceea rămase apatică, psihicul ei se apăra în chip reflex, stătea toată ziua cu ochii în tavan, era pe deplin conștientă, retrăise tot ce trăise, între iubire, minciună și moarte, însă privea acel trecut cu indiferență, ca și cînd ar fi fost al altcia ; uneori vedea în fața ei o prietenă care îi făcea confidențe, apoi o alta, și încă una, un șir de femei blestemate — viața lor o dezgusta, însă, în chip de pedeapsă, dezgustul devenea silă de sine însăși ; în clipele acelea realitatea învingea apatia, era răzbunarea ei pe ea însăși, ceea ce înțelegea trecător și numai pe jumătate.

Părinții ei bănuiau ceva, fără s-o întrebe, găsiseră semne prin casă, sau poate ea scăpase vreun cuvînt în

stare de inconștiență, un bărbat străin îi nenorocise viața. O priveau consternați, dar n-o condamnau, n-aveau de gînd să-i reproșeze ceva, vreodată, o socoteau o victimă inocentă a fatalității.

Teofil revenise în București odată cu toamna, nu aflase nimic, nici n-ar fi putut s-o bănuiască, știa că Despina are o boală de nervi, spitalul o zdruncinase cu ororile pe care le vedea zilnic, răni, sînge, moarte.

Apoi, prin decembrie, Despina se liniști într-un fel, începu să se accepte pe ea însăși, dar ca pe o străină care o defraudase, trăind în locul ei o viață nepermisă. Pentru Teofil avea o indiferență blîndă pe care o simțea incurabilă.

Înainte de Crăciun reveni la spital, cu gîndul confuz și nemărturisit că firul vieții ei nu putea să se înnoade decît acolo unde se rupsese, așa cum unele boli trec tocmai cu ajutorul factorului care le provoacă.

Deocamdată spitalul îi făcea bine, poate că într-adevăr aici avea să se regăsească așa cum fusese la începutul războiului, strălucitoare, puțin inconștientă și îmbătată cronic de propria-i frumusețe.

Venise puțin trasă la față și încă palidă, dar pe cale de a-și recăpăta vechea ei culoare, amestec de aur și purpură, cu ochii mai mari decît înainte, deși erau adînciți în orbite, de unde trimiteau o privire absorbantă și rece, aveau un magnetism care parcă atrăgeau și înghețau totul din față, dînd amețeală ca o prăpastie. Dacă la început inspirau teamă, în clipele următoare descopereai în ei o strălucire care fascina crescînd paralel cu frica. Frumusețea ei mult prea mare, după vorba Alexandrinei, acum, fără să fie mai mică, părea neumană, era un hotar între ea și lume.

Deși n-am văzut-o în prea multe rînduri, mărturisesc că mi-ar fi fost mai bine să n-o fi văzut niciodată, să nu-mi fi inspirat povestea pe care am scris-o.

Presimțirea ei continua de cîteva zile, creștea și întîrzia să se rezolve. Față de cele ce urmează, nu pot să mi-o explic decît admițînd că între doi oameni aflați la distanță se nasc unele fluide, căi de comunicație, adevăr în curs de a fi dovedit științific.

În dimineața aceea de la începutul lui ianuarie, cînd veni la spital, Despina văzu în hol o mișcare neobișnuită,

medici şi surori alergînd de la o uşă la alta, o agitaţie înfrigurată, prilejuită parcă de o întîmplare gravă. Cînd deschise uşa de la biroul doamnei Jordie, aceasta, pe cale să iasă, nu mai puţin agitată decît ceilalţi, îi spuse în fugă : „Ţi-a venit eroul, l-am dat la rezerva ta, du-te repede !"

După ce rămase împietrită cîteva clipe, Despina vru să fugă. Fie că idila ei era sau nu era bănuită, eroul nu putea fi decît unul. Nu înţelegea, nu-i venea să creadă, simţea că îşi pierde judecata, ar fi vrut să moară, atunci, pe loc, în picioare. Ce urmă făcu în transă, nu vedea nimic în jur, se mişca într-un spaţiu cunoscut inconştient, ca somnambulii. Intră în camera de alături, îşi puse halatul, se uită în oglinda care nu-i reproducea chipul, părea opacizată, sau spartă, rămînea numai rama : ieşi pe coridor şi se duse, ca pe marginea acoperişului.

În uşa rezervei, un medic tînăr, aproape un copilandru, poate încă student, şi o soră de caritate, ridicaţi pe vîrfuri încercau să se uite înăuntru, pe deasupra celor adunaţi în jurul patului, toţi oameni de spital, în halate albe.

Tînărul din uşă îi spunea fetei, în şoaptă :

— Vine de la Stalingrad... Nu cred că o să trăiască ; e în comă de şoc... Şi are arsuri grave.

35

Era în comă de douăzeci şi două de ore.

Fusese la Stalingrad numai o zi, printr-o întîmplare nenorocoasă, dar nu o numea aşa, ca să nu se socotească victimă ; îşi făcuse o datorie camaraderească, fără să-l oblige legile războiului, nici vreun cod de onoare. Şi la urma urmelor nu ştia de ce fusese. Era cu o escadrilă de vînătoare şi bombardament în picaj pe un aerodrom româno-germani, la Morozovskaia, dincoace de Don, în linie de zbor la două sute de kilometri de Stalingrad. De aici plecau avioanele care transportau în zona încercuită muniţii, echipament şi hrană pentru armata a şasea ger-

mană, comandată de generalul Friedrich Paulus. Armata avusese în momentul încercuirii trei sute treizeci de mii de oameni. La data cînd se întîmplau faptele povestite, în ultima zi a anului 1942, rămăseseră două sute cincizeci de mii, cifră care scădea repede. Pentru a menţine în stare de luptă această armată, sortită pieirii după cum se ştie, era nevoie să i se trimită zilnic şapte sute de tone de încărcătură. Transportul se făcea cu avioane de bombardament, trimotorul Junkers şi bimotorul Heinkel, primul putînd să ducă două tone, al doilea o tonă şi jumătate. Am dat aceste cifre, ca să se înţeleagă de cîte avioane era nevoie, şi de cîte zboruri, spre a se acoperi cerinţele armatei, lipsită de orice altă legătură cu exteriorul. Apoi avioanele erau nevoite să treacă prin baraje de artilerie antiaeriană, şi să lupte cu vînătoarea inamică, încît nu ajungeau toate la destinaţie, pe aerodromul Pitomnik, aflat în centrul zonei încercuite, la zece kilometri de periferiile oraşului. Pe deasupra, fiind iarnă, erau zile de viscol sau ceaţă, cînd zborul devenea imposibil.

La începutul încercuirii, 23 noiembrie, Göring, mai-marele aviaţiei, îl asigurase pe Hitler că va putea să aprovizioneze armata lui Paulus pe calea aerului. La 31 decembrie şi în zilele dinainte, încărcătura scăzuse la două sute de tone ; şapte sute nu fusese niciodată. Muniţiile erau pe sfîrşite, îmbrăcămintea de iarnă nu sosise, oamenii mureau de ger şi de foame ; raţia de pîine a unui om se reducea atunci la două sute de grame zilnic. Patru mii de cai ai unei divizii române de cavalerie fuseseră jertfiţi ca să amăgească foamea soldaţilor, cu o farfurie de supă. Bieţii cai abia se mai ţineau pe picioare.

Celor care nu cunosc istoria războiului în amănunte, sau celor care s-au străduit s-o uite, cu inima strînsă le amintesc că în încercuire se afla, la extremitatea sudică a frontului, o armată română, a treia, şi ea a urmat soarta celorlalţi.

Armata a patra, de la nord, în cotul Donului, aflîndu-se în afara încercuirii s-a retras, aşa cum a putut să se retragă, semănînd drumul de stepă cu oameni căzuţi de oboseală, de frig şi de foame.

Cînd începuse acea retragere, flotilele de bombardiere germane de la Morozovskaia şi-au mutat şi ele bazele, mai la vest, pe aerodromurile de la Sahtî, Karpovka şi Novo-

cerkassk, cu încă două sute de kilometri mai departe de zona încercuită. Se înțelege că așa aprovizionarea devenea și mai anevoioasă, situația lui Paulus era tot mai gravă, pînă ce a fost nevoit să-i ceară lui Hitler, prin radio, aprobarea să capituleze. Cu toate argumentele lui deznădăjduite, Hitler a respins plin de furie această intenție, deși se vedea limpede că armata a șasea era pierdută, în ea fiind înglobată și armata a treia română. O încercare de a le despresura, cu un contraatac pornit de la sud-est, nu mai avea mult pînă să eșueze, dacă nu cumva eșuase și Hitler încă nu știa, sau nu vroia să creadă, spera poate că morții vor reînvia și își vor continua înaintarea.

Curînd rușii au pornit atacul din toate direcțiile, armata de la vest a ocupat aerodromul Pitomnik ; un teren de aterizare improvizat a mai îngăduit să vină cîteva avioane ; aprovizionarea se putea socoti întreruptă. Dintr-un sfert de milion, oamenii lui Paulus rămăseseră sub o sută de mii, sleiți de foame și aproape incapabili să lupte. Comandamentul se retrăgea din loc în loc, prin orașul transformat în ruine, semănat cu focare de incendii, își găsea adăpost prin subsoluri și pivnițe. Cu toate că rezistența devenise imposibilă și de mult era inutilă, Hitler refuza să aprobe capitularea. Conjurația împotriva lui ar fi trebuit să acționeze mult mai repede, însă nu pot s-o învinuiesc eu, care n-am fost acolo. Îmi rămîne să mă întreb cum s-a putut ca, după Stalingrad, Hitler să-și manifesteze nebunia încă douăzeci și șase de luni împlinite. Faptele sînt cunoscute în mai multe versiuni, a mai multor istorici și martori, prea puțin diferite între ele, dar nici una nu răspunde la întrebare.

Ultimul refugiu al Postului de comandă din încercuire a fost în pivnițele unui magazin universal din centrul orașului, cu zidurile năruite. Aici, în dimineața de 31 ianuarie, la ora șapte, i s-a adus generalului Paulus ultima radiotelegramă trimisă de la Marele Cartier al armatei germane ; Hitler îl înainta la gradul de feldmareșal, un stimulent care nu putea fi decît un îndemn la sinucidere, ca să nu capituleze și să nu cadă viu în mîinile rușilor. Aceștia însă erau la ușă, a intrat un general, urmat de translator. Feldmareșalul și statul lui major și-au pus revolverele pe masă.

*

* *

Exact cu o lună mai înainte, la 31 decembrie, pe aerodromul de la Morozovskaia se întîmplau faptele care aveau să coste viața unui aviator român, locotenentul Ernest Lupu. Cele două flotile germane, de bombardiere Junkers și Heinkel, care transportau sporadic în încercuire ajutoarele făgăduite, începuseră să se retragă pe alte baze, fiindcă frontul din cotul Donului cedase, și se apropia repede.

În după-amiaza acelei zile dinaintea revelionului, la Morozovskaia rămăsese o ultimă escadrilă de bombardiere Heinkel, care urma să decoleze și ea peste cîteva ore. Și tot acolo se afla escadrila românească de bombardament în picaj și vînătoare căreia îi aparținea locotenentul Lupu, cunoscut în povestire sub numele lui propriu, Ernest. Avioanele escadrilei, fabricate la Brașov erau cele numite IAR 81 ; ele aveau sub fuselaj o bombă de două sute cincizeci de kilograme, pe care o lansau picînd asupra țintei; cu destulă precizie, ca faimoasele Stukas. Odată bomba lansată, puteau să ia parte la lupta aeriană, cu două mitraliere plasate în aripi.

În acea zi de la sfîrșitul anului, escadrila românească aștepta și ea ordinul de retragere.

Dinspre răsărit, în afară de canonada începută de cîteva zile, se auzea uneori huruit de tancuri, dacă nu era doar o închipuire, datorată temerii că frontul se apropia oră cu oră. La nordul aerodromului, în zarea albită de zăpadă se desenau limpede convoaiele armatei în retragere; căruțe și autocamioane ; poate motoarele dădeau impresia că se aud tancuri. Atenția tuturor era îndreptată într-acolo, cînd din altă direcție, se desluși un păcănit îndepărtat de mitraliere. Înspre nord-vest, la zece-cincisprezece kilometri de aerodrom se dădea o luptă aeriană ; recunoscură un Junkers cu două motoare, diferit de cele plecate, un avion de recunoaștere îndepărtată și bombardament greu, puternic înarmat, cu patru posturi de mitralieră, orientate așa fel ca să se poată apăra din toate direcțiile. Părea rătăcit, nu înțelegeau ce căuta singur în această zonă primejdioasă. Cinci Jak-uri, avioane rusești de vînătoare, îl încolțiseră, dar bombardierul se apăra cu tot armamentul, se vedeau mitralierele fulgerînd pe cerul care începea

să se învineţească înaintea amurgului. Două Jakuri căzură, unul în flăcări, al doilea părea neatins dar intrase în vrilă, pilotul poate era rănit grav, poate murise. Celelalte continuau lupta. În secundele următoare bombardierul se înclină brusc în faţă, părea că se prăbuşeşte, dar se redresă şi se îndreptă zburînd nesigur spre aerodrom, de care îl mai despărţeau cîţiva kilometri. Mitralierele încetaseră să tragă, încetase şi atacul ; doi din vînătorii rămaşi se îndreptau spre răsărit, poate li se termina benzina, sau îşi socoteau misiunea îndeplinită ; rămase numai unul, rotindu-se pe sus, să vadă sfîrşitul ; în mod evident bombardierul era scos din luptă, avea să cadă.

Nu căzu, izbuti să aterizeze, dar defectuos, în afara pistei, buşind pămîntul, rulînd dezordonat pe zăpada prefăcută în gheaţă. Încă dinainte, cei de jos văzuseră palele elicelor nemişcate, puse „în drapel", cu pasul la zero, ca nişte cuţite uriaşe îndreptate înainte, ca să nu opună rezistenţa la înaintare, şi avionul să-şi poată prelungi planarea. Îndată ce se opri, aplecat pe o parte, după ce mai patinase pe gheaţă cîteva zeci de metri, cu o roată a trenului de aterizaj ruptă, unul din motoare se aprinse. Echipa de incendiu de pe aerodrom, venind în goană cu duba, zig-zagînd pe pista de gheaţă, înăbuşi focul cu estingatoarele. Un om în combinezon îmblănit coborî pe trapă, apoi trase dinăuntru o cutie de aluminiu, cubică, un fel de container cu latura ceva mai mare de-o jumătate de metru, pe care abia o putea ţine în braţe. Dar nu merse cu ea decît ca să iasă din raza unde ar fi ajuns flăcările dacă se aprindea avionul, acolo o puse jos şi căzu alături, fără vlagă.

Era pilotul, singurul neatins dintre cei patru membri ai echipajului. Îşi reveni, după ce înghiţi un pahar de coniac, sau altă băutură tare, un *şnaps,* pe care se găsi cine să-l aibă la îndemînă.

Observatorul din dreapta postului de pilotaj era mort, atîrna în curele, cu bărbia în piept, cu faţa năpădită de sînge. Amîndoi mitraliorii, răniţi grav, zăceau în agonie, unul cu abdomenul găurit de gloanţe, fără nici o speranţă de salvare.

Dus în baraca escadrilei, la căldură, pilotul se dezmetici pe deplin şi căută cu ochii îngrijoraţi containerul. Pe capacul de aluminiu seria, cu litere roşii, ca de tipar, fă-

cute cu șablonul : „Se va deschide numai de generalul-colonel Friedrich Paulus, gloriosul comandant al neînfricatei armate a 6-a a Reichului". Era trimis de Hitler personal și trebuia să ajungă la destinație chiar atunci, seara. Pilotul nu știa ce-i în cutia de aluminiu, trimisă tocmai de la Rastemburg, cu prețul unui avion de luptă pierdut și cu viața a cel puțin doi oameni, căci în drum spre postul de prim-ajutor, unde rămăsese un plutonier sanitar, cu o trusă de pansamente, murise și cel mai grav rănit dintre mitraliori ; nu se știa ce-o să se întîmple cu al doilea, numărul victimelor putea să crească.

Toți priveau mirați containerul, apoi se uitau unul la altul, cu un ciudat semn de întrebare pe față.

În vremea aceea, am mai spus, se vedeau prin gări vagoane plumbuite pe care scria : „Se va deschide numai la ordinul Führerului !" Poate era doar o vorbă scornită de unii și dusă din gură în gură, dar mulți își puneau speranța în acele vagoane ; ele nu puteau să cuprindă decît arma secretă, căreia nu-i venise încă rîndul să fie lansată.

Nu știu dacă vreunul din aviatorii aflați atunci pe aerodromul Morozovskaia se gîndea că în container ar putea fi o armă secretă, sau ceva care să o premeargă, să dea curaj luptătorilor. Dar un secret era însuși containerul. „Dacă lada asta nu ajunge astă-seară, sînt un om fără onoare !" spunea pilotul.

Nici un Heinkel, din escadrila care în mai puțin de o oră trebuia să se retragă, nu putea să zboare acum la Pitomnik, aerodromul din încercuire. Ar fi trebuit să aprobe comandantul Flotilei, și chiar cu aprobarea lui, nici un pilot nu s-ar fi încumetat să zboare peste linia frontului, a cărui apărare antiaeriană, întărită în ultimele zile putea să ridice în aer un zid de foc impenetrabil. „Dar gîndiți-vă, stăruia pilotul, gata să-și piardă din nou stăpînirea de sine, este ordinul Führerului ! Dacă nu-l execut mă împușcă. Sînteți germani, ca și mine !"

Doar un avion de vînătoare ar fi putut să treacă, prin surprindere, zburînd jos și cu maximum de viteză.

Nu știu cine era comandantul escadrilei românești, atît pot spune că n-am auzit pe nimeni să-l critice, dimpotrivă. Nu știu nici rațiunea pentru care a refuzat să trimeată într-o asemenea misiune unul din avioanele sale. Rolul

escadrilei românești era să protejeze avioanele de bombardament germane, în zborul lor pînă la aerodromul Pitomnik, din încercuire. Dar tot atît de adevărat este că ar fi putut depăși această însărcinare, pe răspunderea proprie a comandantului, într-un caz de forță majoră. Întrebarea pe care mi-o pun este ce determinase împotrivirea lui : aversiunea față de Hitler, de altfel nutrită chiar de supușii acestuia din ce în ce mai vizibil ? Sau fiindcă un asemenea zbor i se părea ridicol ? Nu-și închipuia nici pe departe că în container ar fi ceva de natură să schimbe soarta armatei a 6-a. Și, în sfîrșit, aștepta și el, din moment în moment, ordinul de retragere.

Se afla în adăpostul escadrilei, departe de barăcile germane, un simplu bordei acoperit cu bîrne și pămînt aruncat deasupra, de dimensiuni mai mari, ca să se poată aduna acolo toți piloții. Discutau despre plecarea apropiată, cînd auziră păcănitul mitralierelor, inexplicabile, de vreme ce pe aerodrom încetase orice activitate. Ieșiră afară și văzură sfîrșitul luptei, aterizarea dramatică a bombardierului ; deși obișnuiți cu asemenea întîmplări, unele mult mai grave, își simțeau inima strînsă, fiecăruia putea să-i vină rîndul în zilele următoare sau poate chiar în aceeași seară.

Un sfert de oră mai tîrziu, se apropie de ei, venind din partea cealaltă a aerodromului, cîțiva aviatori germani, printre ei comandantul escadrilei de bombardiere, iar alături de el pilotul trimis în misiune de Hitler. Cererea lor fiind refuzată, acesta din urmă, mai surescitat pe măsură ce trecea timpul, avu o izbucnire nestăpînită, îi acuză pe aviatorii români de trădare și lașitate. Apoi, liniștindu-se brusc, uitînd insultele, dar fără să-și fi recăpătat rațiunea, fiindcă propunerea lui era absurdă și irealizabilă, se adresă comandantului, cu o voce aproape umilă, sub care însă se simțea disperarea ; rolul lui suprem în viață era să-i ducă lui Paulus containerul, pentru aceasta se născuse, de aceea scăpase de la moarte, și dacă nu izbutea rămînea dezonorat, el și urmașii lui, pînă la o noua spiță. (Avea doi copii, amîndoi băieți, prea mici ca să înțeleagă ce era războiul și totuși nu dorea ceva cu mai multă ardoare decît să-i vadă într-o zi luptînd pentru Hitler ; nu știa că muriseră într-un bombardament, la Hamburg.)

— Camarade, spuse, mă duc eu, sînt dator să-mi îndeplinesc datoria, dumneata nu poţi înţelege. Dă-mi un avion din escadrila dumitale !

Era atît de absurd şi de imposibil, încît comandantul nu avu ce să-i răspundă ; omul acesta îşi pierduse minţile. Atunci, din grupul piloţilor români se desprinse locotenentul Lupu şi se apropie de aviatorul german, a cărui linişte nefirească anunţa o izbucnire mai disperată.

— Domnule maior, îi spuse, noi vă înţelegem, dar judecăm altfel decît dumneavoastră. Păstraţi-vă liniştea, nu faceţi o dramă dintr-o prostie !

Vorbindu-i aşa, după ce mai înainte îl măsurase din cap pînă în picioare, îşi opri ochii pe faţa lui, a cărei linişte era nu o relaxare, ci o contorsiune. La ultimele cuvinte, în obrazul neamţului năvăli un val de sînge, în timp ce muşchii maxilarelor zvîcneau să se rupă. Datoria lui de-a executa ordinul lui Hitler socotită drept o prostie ?!

Mai avea totuşi putinţa să raţioneze, şi, scurt, hotărî ca înainte de orice de pe lume trebuia să îşi îndeplinească misiunea. Vorbi, cu un timbru metalic, dezumanizat, ca o maşină :

— Domnule, trebuie să zbor la Pitomnik. Dar te provoc la duel, şi după ce mă întorc o să ne batem, aici, în locul unde sîntem, pînă ce unul din noi are să moară !

N-avea mai mult de douăzeci şi cinci de ani, şi era maior ; desigur, sub combinezonul de zbor îi atîrna un şir de decoraţii. Pilot format în şcoli intensive, antrenat zi şi noapte, îndopat cu pervitină ; poate nu zburase nici două sute de ore. Iar el, Ernest Lupu, căruia i se spunea E. Lupu, numele întreg fiind mai greu de pronunţat, avea trecute în carnet două mii cinci sute, raiduri internaţionale, mitinguri de aviaţie, zbor acrobatic ; două sute de misiuni, bombardament în picaj şi vînătoare ; treizeci de obiective atinse, treizeci şi cinci de avioane inamice doborîte. Şi, în pragul a patruzeci de ani, era numai locotenent, cu totul indiferent la grade. Ovaţionat, dar oprit mereu de la înaintare. Recalcitrant şi răzvrătit ; i se presupuneau înclinaţii politice neadmise, şi opuse unele altora, fără ca el să ştie ceva despre ele. Nu-şi ascundea gîndurile, socotea războiul inutil şi pierdut din clipa cînd începuse, de pe atunci era convins că lumea întreagă se va coaliza împotriva lui Hitler. Dar luptase curajos şi cu credinţă, so-

cotind că era dator să rămînă solidar cu neamul din care făcea parte. Chiar și acum, după aproape trei ani de război și după atîtea misiuni izbutite, unii se așteptau ca într-o zi să treacă de partea inamicului. Simțea animozitatea acestora, și așa i se cimentase în minte gîndul că nu-i era îngăduit să se lase învins într-o luptă și să cadă de partea cealaltă a frontului. Dacă de pe urma lui nu rămînea nici o dovadă că murise, mutilat sau prefăcut în cenușă, unii ar fi presupus că dezertase.

Dar pe maiorul german care îi declara război, ce-l obliga să ducă mai departe o misiune pe care nu o mai susținea nimeni, fiindcă era imposibilă ? Fanatismul ?

Sigur, fusese în Hitlerjungend, educat de mic în dragostea pentru Führer, de la vîrsta cînd creierul e ca o pastă, poate fi modelat în orice formă. Dar nu era doar atît, credința fanatică, la aceste exemplare a unei specii umane obținute artificial, ducea mai departe decît la supunere oarbă, ducea pînă la anihilarea gîndirii proprii ; nu nebunie, ci decerebrare.

Și deodată, în seara aceea, într-o fază a războiului cînd se putea prea bine ca toți cei aflați acum pe aerodromul de la Morozovskaia a doua zi să nu mai existe, lui Ernest Lupu îi veni o idee, greu s-o înțeleagă cine nu a făcut un marș lung, de zi și de noapte, avînd ca tovarăș de drum nu pe altcineva decît moartea, ținînd aceeași cadență, poposind împreună, mestecîndu-și pesmeții și carnea conservată din traistă, așezați unul în fața altuia, pe iarbă sau pe zăpadă. Îi veni ideea năstrușnică să-l salveze de la moarte pe neamțul din fața sa și să-i redea judecata, doar așa, din fantezie, căci nu putea să afle cum evolua mintea lui după aceea. (Asemenea modificări psihice se cunosc, dar cazurile nu sînt de luat în considerație, fiindcă dezmeticindu-se, unii au trecut de la o nebunie artificială la una organică, iar alții, a căror stare nu a evoluat decît pînă la mijloc și au rămas lucizi, cu conștiința tuturor ororilor trăite, cu tot atîtea răni în creier, și-au pus capăt zilelor.)

Pe aviatorul german îl chema Horst Wiellman ; nu cunosc soarta lui, iar Ernest Lupu murise, încercînd să-l salveze. Și iarăși spun, nimeni nu va înțelege gestul acestui om dacă n-a stat la masă cu moartea.

— Uite ce este, domnul meu, îi spuse, avioanele noastre nu sînt echipate pentru zborul de noapte. Și apoi per-

miteţi-mi să vă întreb, aţi pilotat vreodată un avion de vînătoare ? Dar liniştiţi-vă, am să mă duc eu, mîine dimineaţă, astă-seară e imposibil. Dacă mă doboară, aţi cîştigat duelul, dacă nu, ne vom bate la întoarcere, aici, sau unde ne vom retrage.

Maiorul nu înţelegea, creierul lui ar fi trebuit să răspundă la o solicitare neprevăzută. Cel mult putea înţelege că e imposibil să înţeleagă. Pocni din călcîie, îşi ridică braţul cu o smucitură şi strigă : „Heil Hitler !"

36

Starea tuturor camarazilor de escadrilă se schimbase, în sufletul celor neîncrezători se petrecea o mutaţie neaşteptată. Primul care şi-o mărturisi fu comandantul escadrilei. Cînd era miezul nopţii în ţară, cu două ore mai tîrziu decît ora locală, adunaţi în adăpostul comandantului, ciocniră un pahar, o cană, un bidon, ce avea fiecare, cu cîteva degete de şampanie. Erau trei sticle puse la păstrare de multă vreme. În afară de santinele, nu lipsea nimeni din personalul escadrilei, mecanicii, servanţii, sanitarul, şoferii autocamioanelor, ai cisternei şi ambulanţei.

După ce ciocni paharul cu Ernest Lupu, comandantul îl trase într-un colţ, o firidă unde avea patul de campanie. Se aşezară unul lîngă altul, întorşi pe jumătate, ca să se privească în faţă. Numele comandantului nu-l spun, e un om care a existat în realitate şi s-ar recunoaşte, fiindcă escadrila n-a avut alt comandant la data cînd se petreceau faptele. Ştiu de la camarazi de luptă că era un om admirabil şi avea caracter de erou, dar fiindcă nu este personaj în carte, nu vreau să-i dau un rol secundar, prefer să-i păstrez anonimatul, şi sper să mă înţeleagă.

— Uite ce este, E. Lupu...

Aşa îi spuneau toţi, era mai simplu, şi n-ar fi adăugat nici iniţiala, dacă între ei n-ar fi existat şi un alt Lupu, cel mai bătrîn dintre mecanici, care avea numele consacrat,

cînd venise în escadrilă, la mobilizare, locotenentul Ernest Lupu, asul cunoscut de toată lumea, nu doar în aviație.

— Între noi au existat uneori neînțelegeri, continuă comandantul.

— Nu uneori, ci totdeauna.

— Ce ne desparte ?

— Numai firea mea ; nu-i dați importanță. Într-o zi, mai curînd sau mai tîrziu, tot o să ne despărțim, și atunci au să dispară toate neînțelegerile.

— Ar fi trebuit să-ți interzic zborul de mîine..

— Știu, dar aș fi plecat fără voie. Sper că n-ați fi pus santinelele să mă oprească.

— Îi simpatizezi pe bolșevici ?

— E ceva care mă privește numai pe mine ; confidențial vă răspund că nu-i simpatizez, dimpotrivă. Am luptat împotriva lor fără șovăire, dar nu cu ură. Nu pot să urăsc un om pe care îl omor fără să știu cine este.

— Cînd ai venit în escadrilă, continuă comandantul, ofițerul cu informațiile mi-a spus că ești pus sub observație, să nu pleci niciodată singur în misiune.

Într-adevăr, zburase numai în grup, și nu fusese niciodată capul formației. Niciodată nu plecase la vînătoare liberă, cînd fiecare pilot își alege singur direcția, adversarul și felul de luptă. E ciudat, dar nu observase ; dacă ar fi vrut să fugă, era prea îndemînatic ca să-i taie cineva calea, silindu-l să se întoarcă.

— Îmi pare rău ! spuse. Preferam să nu aflu... De ce mai m-au mobilizat, de ce m-au trimis într-o escadrilă atît de înaintată ?

— Era nevoie să se știe că lupți în linia întîia. Sau, nu știu... În orice caz, a fost dorința mareșalului.

— Și de ce-mi spui tocmai acum ? Și de ce-mi dai prilejul să trec dincolo ?

— Fiindcă n-ai să treci. Am simțit în timp ce vorbeai cu neamțul. Am simțit toți ; să te uiți la ei și o să-ți dai seama. A fost o lecție. Am îndurat de multe ori aroganța unora din aliații noștri. Nu toți. Unii, însă, nu conții și baronii ci îngîmfații, cei convinși că ei sînt „rasa superioară“ ne-au privit cum își privește seniorul supușii. Chiar dacă au ciocnit paharul cu noi, la agapele lor, să ne mulțumească pentru sacrificiile noastre, pentru piloții noștri morți ca să-i apere pe ei, ne-au privit ca pe niște

nenorociţi dulăi de pază. Au trîntit paharele de duşumea, în memoria lor şi uneori le-au conferit o decoraţie post-mortem. E. Lupu, nu ştii ce satisfacţie am simţit cu toţii cînd te-ai oferit să zbori în locul neamţului. El nu era în stare să înţeleagă nimic, dar ar fi trebuit să vezi perplexitatea din ochii celorlalţi ai lui. Pentru mine, e cea mai mare victorie a escadrilei noastre, mai mult decît atît, o victorie care răsplăteşte înfrîngerea viitoare !

Cînd o faptă a semenilor noştri va fi cu totul neînţeleasă, să ne gîndim că şi mai de neînţeles este de ce oamenii continuă să lupte chiar după ce pierd orice speranţă că au să învingă. Oameni cu mintea întreagă, nu iresponsabilii. Măcar dacă aş admite că războiul este o nebunie colectivă ! Dar ideea nu-i admisibilă căci aşa părţile ar putea să pactizeze una cu alta, la fel de uşor cum ar putea să se extermine între ele. Deci, e altceva ! Căci la urma urmelor, în orice război trebuie să rămînă de o parte învinşii, de alta învingătorii.

Cu miezul nopţii decalat după ora din ţară, mai rămînea puţin timp pînă să se lumineze. Ziua de 1 ianuarie era îngheţată şi senină.

Cînd E. Lupu ieşi din bordei, după un somn de doar două ore, tractorul scotea avionul din biută, o escavaţie cu pămîntul din săpătură aşezat pe trei laturi, ca un parapet care oprea sau micşora efectul bombelor căzute alături. Pe a patra latură rămînea un plan înclinat, rampa de acces a avionului. Unde nu existau adăposturi betonate, greu de construit într-un război de mişcare, asemerea biute, care nici ele nu se făceau cu uşurinţă, fiind de săpat mii de metri cubi de pămînt, numai pentru una, şi fără mijloace mecanizate, ci cu cazmaua şi tîrnăcopul, ofereau o protecţie relativă, să zic de ordinul treizeci la sută, dacă raportez suprafaţa lor la suprafaţa supusă bombardamentului. Numai bombele căzute în plin au efect întreg şi sigur. Rămîne şansa ca o treime din avioane să scape neatinse, sau cel mult zgîriate de vreo schijă.

Spre răsărit, o dîră de fum plutea deasupra orizontului, unde trebuia să răsară soarele ; acolo era Stalingrad, aviatorul nu avea nevoie de altă orientare. Mai la sud, în afara oraşului, pîlpîiau flăcări, depozitul de carburanţi care ardea de două zile, el însuşi, E. Lupu, luase parte la trei atacuri cu bombe, şi văzuse limpede cum de fiecare

dată lovise la țintă, căci făcuse să se ridice în urmă trîmbe de flăcări.

În partea cealaltă a aerodromului avioanele de bombardament germane își încălzeau motoarele, curînd după miezul nopții sosise ordinul de retragere. La bordeiele românești era încă liniște, doar în jurul avionului pregătit de plecare se învîrteau mecanicii și servanții. Maiorul Wiellman era și el acolo, nebărbierit, cu obrajii supți, cu ochii adînciți în orbite, dar mai liniștit decît seara trecută. Sub supravegherea lui se încărcase containerul, se băgase în fuselaj, după ce fusese dat la o parte scaunul pilotului ; pe un avion de vînătoare nu există spații libere.

Înainte ca E. Lupu să se urce în carlingă, maiorul îi spuse, abia stăpînindu-și emoția :

— Vă urez succes, domnule locotenent, mă bizui pe dumneavoastră ; am să vă fiu recunoscător toată viața !

— Cine știe cît va trebui să vă țineți această promisiune ! răspunse E. Lupu, dar nu cu răceală.

Neamțul, care îl iritase aseară, nu-i mai părea lipsit de sentimente umane, era victima unei educații monstruoase și-a unor împrejurări pe care e greu să le înfrunte chiar un om stăpîn pe sine. Zborul lung, aterizarea accidentată, motorul incendiat, un om mort, ceilalți doi răniți ar fi zdruncinat nervii unui om oricît de puternic. Și pe deasupra, acel blestemat de container ! Sigur că era o obsesie. Ar fi avut-o oricine, dacă i se încredința o misiune atît de misterioasă. Poate, într-adevăr, acea ladă de aluminiu avea o importanță capitală pentru armata încercuită.

Huruitul motoarelor crescu, făcînd parcă să se umfle aerul, bombardierele porneau unul după altul spre capul pistei.

— Eu rămîn aici, să vă aștept ! spuse maiorul.

E. Lupu, care se urca în carlingă, se opri la jumătatea mișcării și se întoarse spre el, înțelegînd numai pe jumătate, numai imposibilitatea ideii, nu și rațiunea ei.

— Nu ! Duceți-vă repede, pînă nu pleacă ultimul Heinkel !

— Rămîn să vă aștept ! Să fac măcar atît, dacă n-am putut mai mult.

— Domnule maior, cu ce-o să plecați de aici ? Eu nu vă iau în fuselaj, nu vreau să vă omor, iar eu să mă

sinucid. Dacă la întoarcere mă atacă vînătoarea și mă lovește, nu pot să mă salvez cu parașuta, să vă abandonez. Duceți-vă fuga !

(O asemenea dramă s-a întîmplat, cunosc una și probabil nu-i singura, mai zguduitoare decît toate dramele de conștiință dezbătute în literatură din antichitate pînă la clasicii ultimelor secole, datorită cărora ni s-a format partea bună din suflet, obligația de a fi demni de noi înșine cu orice sacrificiu.

Celebra escadrilă franceză „Normandie-Niemen", care a luptat în Rusia, trebuia să se deplaseze de pe un aerodrom pe altul. Mecanicul unui avion de vînătoare, îl chema Ivan dacă nu mă înșală memoria, l-a rugat pe pilotul francez să-l ia cu el, ca să ajungă mai repede. Deși era nepermis, pilotul i-a ascultat rugămintea, l-a înghesuit pe Ivan într-un colțișor al fuselajului. Dar pe drum avionul a fost atacat de vînătoarea inamică, avariat și în imposibilitate să aterizeze. Pilotul putea să se salveze cu parașuta, dar Ivan rămînea închis în ascunzătoare.

Mă gîndesc adesea la zbuciumul pilotului, mi se înfioară pielea, dar pe urmă îmi crește sufletul de mîndrie că există asemenea oameni, și probabil mai mulți decît credem.

Ca să nu se salveze singur, pilotul, om valid și cu mintea întreagă, rămîne în avionul condamnat, se prăbușește și moare în flăcări.)

E. Lupu nu mai auzi ce spunea celălalt, se urcă în carlingă, încercă motorul cu frînele puse, apoi trase capota deasupra și rulă nervos spre capul pistei. Acolo, după ce se roti o sută optzeci de grade, pînă ce flăcările pîlpîind la două sute de kilometri, văzîndu-se mai degrabă ca o reverberație, îi veniră în față, așteptă cîteva secunde, să se liniștească, apoi decolă repede, în coada primului Heinkel care își lua zborul. Uită tot ce îl contrariase mai înainte, întreaga lui ființă era scăldată de un calm ceresc, netulburat nici de zumzetul motorului, nici de trepidația pe care o simțea în tot trupul. Acestea erau senzațiile zborului, asimilate ca senzații firești, abia așa se regăsea în cea mai bună condiție fizică. O încredere deplină, triumfală i se născu în suflet ; poate acest zbor nu avea nici o justificare, lui însă îi dădea un sentiment de deplinătate, ceva îl făcea să se simtă mai presus de el însuși,

mai presus de moarte. În nici un zbor nu ajunsese la acest grad de euforie, și poate starea lui sublimă se datora gîndului că făcea o faptă cu totul gratuită, ceva ieșit din ordinea acceptată de om în relația lui cu lumea.

Zbura la cincizeci de metri de pămînt, fără să forțeze motorul, menajîndu-l, ca să poată atinge viteza maximă în zona primejdioasă. N-avea nevoie să se orienteze, mergea drept spre incendiul care creștea repede. Dintre instrumentele de zbor îl interesa numai cronograful, care înregistra scurgerea timpului. După zece minute deschise maneta de gaze la maximum, n-o putea menține așa decît scurt timp, dar destul să treacă peste linia frontului. Artileria nu avea cînd să-l repereze, văzu jos doar cîteva flăcărui, răzlețe, cîte un infanterist buimac trăgea cu pușca, fără nici o nădejde.

Frontul rămăsese fulgerător în urmă, poate abia acum se dădea alarma. Soarele răsărise, scăpa cîte o rază printre norii de fum și prin negurile de deasupra orașului. Reduse turația, incendiul se vedea acum limpede, de la bază, unde se învîrtejeau limbi de flăcări. Benzina nu putea fi stinsă, avea să ardă pînă la epuizare și deodată îi păru rău că se pierdea așa, fără nici un folos, pentru nimeni, lipsa ei nu slăbea încercuirea. Dacă ar fi fost timp, poate ajungea la o mustrare de cuget, el provocase o parte din acest incendiu ; însă timpul se măsura acum cu secundele. Prin fum și pîclă se vedea sclipind Volga, într-o rază de soare, și atunci descoperi orașul, întins pînă în zări, pe zeci de kilometri ; trebuia să-l reconstruiască în minte, altfel nu l-ar fi recunoscut ; viră la stînga și zbură în lungul caselor de la periferie, cît mai rămăsese din ele ; și oamenii acolo continuau să lupte, să apere un zid ruinat, sau să cucerească altul, o nebunie, nu putea să-i vadă dar și-i închipuia ca într-un mușuroi de furnici peste care cineva deșertase o garniță de gaz și aruncase o feștilă aprinsă deasupra. Dar nu era doar o imagine, acum îi și vedea, aievea, reduși la o dimensiune minusculă, formînd în viteza avionului o linie continuă care se derula în urmă, furnici năvălind afară din mușuroiul năruit peste ele. Între ruinele afumate, unele arzînd încă, mocnit, fiindcă poate nu mai avea ce să ardă în ele cu flacără, recunoscu gara, deși o credea spulberată ; el însuși, și abia cu două zile în urmă lansase asupra ei o bombă, cît putuse de jos,

de la două sute de metri, ca să aibă maximum de precizie ; cîteva secunde mai tîrziu, cînd redresase avionul şi ieşise din orbirea provocată de această manevră brutală, mai apucase să vadă gara zburînd în aer, de la temelie. Dar cît putea fi de reală acea imagine care în ochii lui apărea ca un vulcan în erupţie ? E o orbire reală, ţine cîteva secunde, cît îi trebuie avionului să iasă din picaj, să învingă miile de kilograme care apasă atunci asupra aripilor, iar omul atinge de zece ori propria lui greutate şi o parte din funcţiile organice îi încetează.

Sînt idei care nu pot fi exprimate decît în zeci de cuvinte, iar în mintea omului trec într-o fracţiune de secundă. Viră brusc la stînga, cu aripa verticală, împins violent în scaun de forţa centrifugă. Simţi în spate zgîlţîindu-se containerul, nu era legat, se izbi în fuselaj, aducîndu-l la realitate. Aerodromul Pitomnik era în dreptul gării, îl depăşise, trebuia să se întoarcă, mai avu timp să vadă, în dreapta, uzina Octombrie Roşu, iar mai departe Uzina de tractoare ; fumegau încă, aşa cum fumega tot oraşul ; vîntul bătea de la nord, fumul se ducea spre sud, absorbit de trombele roşii şi negre care se învîrtejeau la depozitul de carburanţi din afara oraşului, iar de acolo, unite într-un singur val se revărsa peste Marea Caspică, pierdută în neguri. Nu avea timp să gîndească, exista într-adevăr o mare Caspică ? Şi o mare Roşie, şi una Galbenă ?

Recunoscu aerodromul după avioanele bombardate la sol, nu apucă să vadă nici o clădire, dacă exista vreuna, poate bordeie sau o baracă, improvizaţii. După direcţia fumului veni la aterizaj cu vîntul în faţă, pista era bombardată, departe în cîmp găsi un loc unde să pună roţile pe pămînt şi să ruleze pînă se opri avionul. Oriunde între Don şi Volga ar fi putut să aterizeze în siguranţă, întreaga taiga era un aerodrom gigantic, continuat mai departe pînă la Nistru, iar în partea cealaltă, pînă la Urali, şi dincolo, în Siberia pînă la Pacific ; peste tot puteau să aterizeze flote zburătoare, tot pămîntul Rusiei să devină un ocean de avioane. Poate aşa visa uneori Göring, o cruciadă aeriană, alcătuită dintr-un miliard de avioane. Un miliard ? N-ar fi fost prea mult ? De ce, dacă putea să le aibă ? Oamenii graşi, cum erau comandantul suprem al aviaţiei germane, au vise gigantice, care apoi se trans-

formă în vise erotice, la fel de gigantice și se termină într-un orgasm mai presus de toate celelalte gigantisme. Dar aceasta este o satisfacție personală, cam tristă, nu mișcă frontul nici cu o palmă.

Cînd motorul se opri, peste cîmpul vînăt, acoperit de zăpadă înghețată și învechită, rămase o liniște neașteptată. Nu trăgeau tunurile, nu se auzeau tancuri. Poate, printr-o înțelegere tacită, sau respectînd o veche tradiție, amîndouă taberele sărbătoreau Anul nou, punînd armele jos și visînd la o zi de pace.

Era 1 ianuarie 1943, ora șapte dimineața ; soarele nu se ridicase încă deasupra norilor. O mașină de teren, un Volkswagen cu caroseria ca o barcă boantă, se apropia în goană, ocolind gropile făcute de bombe.

Multă lume care a trăit în timpul războiului și în anii următori își amintește această mașină militară, deschisă, cam caraghioasă, semănînd într-adevăr cu o barcă de baltă, capabilă să se strecoare ușor printre obstacole și să străbată o apă de cîmpie, nu prea rapidă, dar oricum s-o străbată. Nu știu însă cîți au cunoscut istoria ei, și cîți din cei care o află acum au s-o creadă adevărată. Dar este.

Cu puțin timp înaintea războiului, o societate germană s-a hotărît să construiască un automobil popular, robust și ieftin ca să depășească în chip serios vestitul DKW, inițiale răstălmăcite de unii în „Deutsche Kleine Wunder", — mica minune germană. Constructorilor, aplecați spre ce este temeinic, li se părea că o asemenea mașină este mai degrabă o jucărie. Dar a fost într-adevăr o mică minune, o cunosc și nu voi conteni s-o laud, numai că se abătea puțin de la spiritul german, avea un motoraș în doi timpi, ingenios însă fără viitor, nu atît de economic pe cît de mică îi era capacitatea, dovadă că n-a proliferat, dimpotrivă, e pe cale de dispariție, s-au găsit formule mai bune pentru automobile ieftine și economice ; apoi caroseria, la tipurile de mare serie era de carton îmbrăcat în pînză vopsită. Acestea au circulat totuși mult timp după sfîrșitul războiului, unele se mai văd și astăzi, însă au caroseria refăcută, cum a putut fiecare, scheletul întărit cu fier, iar fața de tablă, muncă migăloasă făcută cu ciocanul.

Astfel trebuia să fie Wolkswagen-ul, mașina populară, după cum îi spune numele. Uzina care a produs-o o fi avut și ceva capital, se prea poate, pentru birouri și reclamă în ziare, restul s-a adunat prin subscripție publică ; nu pe bază de acțiuni, ci prin dreptul la o mașină, cînd avea să fie gata. Prețul mi se pare că era două mii de mărci din vremea aceea, cred că destul de ieftin, judecînd bunăoară după o mașină de scris, care, fără să-mi amintesc exact prețul, știu că mi se părea fantastic, o vedeam în vitrină la „Cartea Românească" și gîndeam că nu-i de mine.

A venit însă anul 1939 și uzina Volkswagen, făcută cu banii poporului, a fost pusă pe picior de război, fără discuție, nimeni nu putea să crîcnească ; peste șasiul proiectat s-a trîntit o caroserie militară, care, după cum se vede din povestire, a ajuns pînă la Stalingrad.

Însă pentru altceva am făcut acest ocol, care nu-i o digresiune, ci are rolul de a caracteriza o societate omenească. După război, cînd uzina Volkswagen, ridicîndu-se din ruine a trecut pe picior de pace, ea și-a onorat vechile contracte ; mai curînd sau mai tîrziu depunătorii și-au primit automobilul, acea broscuță nepotrivită cu gustul vremii, numită de unii Cocinela, avînd fața asemănătoare cu spatele, pe ale căror nervuri făcute în alte scopuri s-a potrivit un desen comic, al unui caricaturist cu inspirație, pe care l-au copiat proprietarii cărora nu le lipsea umorul : doi ochi și un nas, destul ca să sugereze capul unui om privind cu un haz candid la automobiliștii veniți din urmă, să depășească, parcă spunîndu-le : „Ei și, ce dacă sînteți mai puternici ? Eu merg mai încet dar am să ajung mai departe, și mult mai sigur !" Ceea ce s-a și adeverit, Cocinela caraghioasă a cucerit gustul publicului, și așa cum era, micuță, solidă și sigură și chiar drăguță, a împînzit șoselele pe tot pămîntul.

O singură greșeală a făcut uzina Volkswagen, care, după cîteva încercări nereușite de a-și depăși stilul, a ajuns la minunatele ei tipuri de astăzi, mai ieftine sau mai scumpe, Golf, Passat, Siroco, pentru pungi diferite. Greșeala este că a încetat să mai construiască pe primul ei născut, norocoasa Cocinela, cel mai popular dintre toate și care reprezintă cel mai bine numele Volkswagen.

În mașină erau trei oameni, în afară de șofer, un ofițer SS, din trupele de siguranță, un mecanic și un servant, toți nedumeriți de venirea acestui avion de vînătoare, cînd așteptau bombardierele, cu provizii.

Aflînd scopul zborului, ofițerul deveni dintr-o dată prevenitor, își cerea mereu scuze, fără să aibă de ce, fiindcă nu apucase să-și exprime gîndurile ostile.

— Cu aprovizionarea o să meargă mai greu de aici înainte, îi spuse E. Lupu, în timp ce mecanicul și servantul se chinuiau să scoată containerul. Flotilele dumneavoastră de bombardiere s-au retras la vest, cu două sute de kilometri. Nu știu ce benzină aveți, dar vă rog să-mi umpleți neapărat rezervorul, și repede. Trebuie să plec imediat înapoi ; și escadrila mea se retrage.

Puseră containerul pe bancheta din spate. Toți erau emoționați și intrigați de inscripția solemnă și misterioasă; oare ce surpriză cuprindea această cutie de aluminiu ? Oricine ar fi văzut-o, și-ar fi pus aceeași întrebare.

— E grea ? întrebă ofițerul, pe cei doi care o aduseseră.

Ar fi putut să-și dea seama și singur, după cît o duceau de încovoiați, și cît nădușiseră, cu vinele de la gît umflate.

— A dracului de grea ! răspunse unul.

— Vezi cum vorbești ! îl mustră ofițerul, aspru, arătîndu-și colții.

Chipul lui, cum l-am descris în două cuvinte ar putea să pară o caricatură conformă cu ceea ce știm despre trupele de siguranță, spaima Germaniei, nu doar a lumii civile, ci și a armatei, a ofițerilor, generalilor și chiar, da ! chiar a feldmareșalilor. Dar nu-i o caricatură ci un portret real, prins în fugă, un instantaneu făcut cu bliț.

Ofițerul se înghesui lîngă container, cu pistolul în mînă, servantul și mecanicul merseră pe jos, fuga. Pînă să ajungă ei la comandamentul escadrilei, o baracă ascunsă într-un pîlc de arbori, convoiul care trebuia să escorteze containerul se formase, patru motociclete cu ataș încadrau Volkswagenul, în față, pe de lături și în spate. Era o escortă de paradă, nu de securitate ; în mijlocul încercuirii nu avea cine să atace. Inimile tuturor băteau să le spargă pieptul, erau mai emoționați decît dacă ar fi mers la asalt ; containerul exercita asupra lor o fascinație tot

mai mare pe măsură ce se apropiau de destinație, acolo aveau să afle ce le aduce, sperau că salvarea, fără să-și poată închipui în ce formă.

În faza aceea a încercuirii, postul de comandă al armatei era încă în afara orașului, într-un buncăr nebetonat, un simplu adăpost la cîțiva metri sub pămînt, suficient să reziste la bombe ușoare, și în afară de camera comandantului mai avea cîteva încăperi, pentru statul major și pentru serviciile de transmisiune, telefoane și radio.

Era ora opt ; anunțat de o santinelă, aghiotantul comandantului, colonelul Wilhelm Adam, ieși din adăpost încheindu-și mantaua. Nici el nu putu să-și stăpînească emoția la vederea containerului.

— Ce-i aici ? întrebă, după ce văzu inscripția.

Cel mai îndreptățit să răspundă era aducătorul. Dar acesta, locotenentul român E. Lupu, făcu un pas înainte, salută și ridică din umeri.

— Nu știu, domnule colonel.

Povesti aventura avionului-curier venit de la Înaltul comandament militar, nu știa altceva decît că lada de aluminiu trebuia să fi sosit de aseară. Este ciudat dar ușor de presupus cum se amestecau sentimentele celor din jur privind acel obiect care oricum ar fi judecat ei, în bine sau în rău, avea să aducă în viața lor o schimbare imediată. Era un amestec de frică și de speranță.

— Să coborîm, domnilor, spuse colonelul Adam. Generalul își dădea cu apă pe față ; cred că e gata.

Pe scara îngustă, cu trepte de scîndură nu încăpeau doi oameni alături, să ducă o povară greu de transportat chiar în condiții mai bune. Puseră containerul pe o pătură și îl coborîră tîrîndu-l cu grijă de pe o treaptă pe alta.

În odaia comandantului era cald, ardea focul în sobă, de tavan atîrna o lampă cu benzină solidificată, care dădea o lumină albă ca ziua. Adăpostul era sărăcăcios, dar nu sinistru. Generalul, înconjurat de cîțiva ofițeri din statul lui major, aștepta în fața mesei, acoperită de hărți și dosare. Ușa rămase deschisă, toate ușile celelalte erau deschise, pe coridor se înghesuia tot personalul comandamentului, se ridicau pe vîrfuri, își lungeau gîtul, să vadă.

Cineva îi aduse lui Paulus un cleşte şi o rangă şi el deschise cu mîna lui capacul containerului, asigurat de trei baloturi, şi ele de aluminiu, trecute de jur împrejur şi îmbinate în faţă.

Emoţia ajunsese la o culme unde nu mai respira nimeni, toată lumea stătea încremenită, privind cu ochii ieşiţi din orbite. O mişcare de recul se produse în asistenţă cînd, odată ridicat capacul, apăru portretul lui Hitler, de dimensiunile containerului, peste mărimea naturală. Părea viu, după prima tresărire toţi rămaseră ţepeni. Generalul din dreapta lui Paulus, şeful de stat-major, nu-i mai ştiu numele, îşi reveni primul, se înroşi la faţă, trase aer în piept şi îşi repezi braţul înainte, pocnind din călcîie.

— Heil Hitler !

Toţi ceilalţi repetară salutul, electrizaţi, într-un glas şi-ntr-un pocnet de călcîie. Paulus nu se stăpîni, nu vru să se stăpînească, făcu un gest a lehamite, cu mîna stîngă, în timp ce ridica braţul drept, pînă la jumătate, fără convingere.

De la colonelul Adam am aflat mai tîrziu că şeful de stat-major era adversarul înverşunat al capitulării. Dar, în ultimele zile ale lunii începute la miezul nopţii, cînd nici cel mai stupid dintre oameni n-ar fi putut să mai aibă vreo speranţă, încercase să se salveze cu un avion care venise să ia răniţi şi greu găsise un teren unde să aterizeze. Manevra fugarului nu i-a reuşit, a căzut şi el în captivitate.

Fără să aştepte încuviinţarea comandantului, şeful de stat-major luă portretul şi îl agăţă pe peretele de pămînt al adăpostului, într-un piron care parcă fusese pregătit din vreme.

Privit aşa, în poziţie verticală, chipul lui Hitler era ameninţător, părea că pe toţi cei aflaţi acolo îi acuza de trădare. Textul autograf din josul fotografiei avea însă un cuprins încurajator şi plin de bărbăţie : „Generaluluicolonelul Friedrick Paulus, bravul erou de la Stalingrad, care deschide calea spre victoria finală armatei marelui Reich al Germaniei. Adolf Hitler."

Portretul avea o ramă de metal brunat, ca ţeava de puşcă, lată de două degete. Abia după ce îl văzură acolo, agăţat în perete, unii îşi dădură seama că părea o ramă de doliu.

Încărcătura containerului fusese atît de îndemînatic făcută, încît între diferitele obiecte nu rămînea nici un spaţiu liber. Şase sticle de şampanie franţuzească, Mumm, puse în picioare ; între ele; pachete şi pacheţele. Patru cutii închise ermetic, cu capacul cositorit, cu şuncă de Praga, nu erzaţuri, şuncă adevărată din capitala Protectoratului. Cinci kilograme de paté de fois gras, franţuzesc, în ambalaj de aluminiu, închis în vid, ca să nu rămînă nici un milimetru cub de aer înăuntru, şi produsul să se păstreze proaspăt, procedeu expertizat tocmai atunci în laboratoarele germane. La fel erau ambalate brînzeturile, vreo patruzeci de sorturi, cîte un kilogram fiecare. Apoi patruzeci de cutii de sardele Robert — enumăr toate acestea pe măsură ce ieşeau la iveală. Un curcan rumenit, pus în ţiplă, apoi învelit în straturi de vată termofilă, şi pe urmă într-o cămaşă de tablă cositorită, era ambalat de optsprezece ore, dar cînd îl desfăcură nu se răcise. Cu fiecare pachet scos şi pus pe masă, asistenţa se simţea mai stupefiată, în timp ce foamea, crescînd pînă la paralizarea viscerelor, îi făcea să nu-şi mai simtă trupul şi să-şi piardă puterea de înţelegere.

Doi subofiţeri continuau să golească lada, din care produsele uimitoare se transformau parcă în otrăvuri, în relele din cutia Pandorei. Operaţia devenise un dezastru şi o tortură, generalul Paulus ar fi trebuit s-o oprească, dar tăcea, rece, de gheaţă, incapabil să intervină sau vrînd, cu o îndîrjire drăcească, să ducă dezgustul pînă la ultima treaptă.

Fiecare ţară cucerită sau subjugată contribuise cu ce avea mai preţuit în bunuri de mîncare, ca să îmbogăţească şi să înnobileze darul Führerului. Cofetăria „Capşa“ de la Bucureşti era reprezentată de o somptuoasă cutie cu praline, cu colţare de argint şi împodobită cu reproduceri în poleială de aur, ale medaliilor primite de renumita casă, la diferite concursuri.

La sfîrşit, subofiţerii scoaseră cu pumnii şi făcură grămadă pe masă un maldăr de decoraţii germane, crucea de fier dominîndu-le pe toate.

Cînd containerul fu gol, generalul spuse :

— Au uitat să pună pîine !

N-avea nici el, decît un pesmete uscat ; colonelul Adam, devotatul lui aghiotant, făgăduise să mai facă rost

de unul, pe seară. Rația soldaților, două sute de grame, nu se mai dădea decît la răstimpuri. Pînă să moară, oamenii se hrăneau cu stîrvuri. Nu s-a auzit să se fi mîncat unii pe alții ; mureau și gata !

Dar Hitler nu uitase să pună pîine în container, credea că au acolo destulă.

Generalul Paulus se uită la aducătorul containerului, îi zîmbi cu tristețe, vru să-i spună o vorbă dar nu izbuti. Luă o cruce de fier din grămadă și i-o întinse, cu mîna atît de uscată că i se vedeau tendoanele, gata să iasă prin piele, rigide, parcă de metal, ca o mînă mecanică.

— Vă mulțumesc, domnule general, dar o am.

— Ia-o, să ai una și de la mine !

Prin dispoziția lui Hitler, avea dreptul să-și avanseze subalternii, pînă la gradul de colonel, și să confere decorații după cum socotea de cuviință.

Generalul stătu o clipă cu ochii în gol. Îi lipseau toate, în afară de decorații. Un regiment de artilerie slovac, singurul aflat în încercuire, contribuția armată a statului clădit de Hitler, dar nu ca să-i redea o veche autonomie, ci numai spre a diviza Cehoslovacia, primise cu avionul o ladă de decorații, mai multe decît numărul soldaților, cu tot cu dezertorii.

După acel moment de gîndire, cînd poate se întreba de ce trebuise ca un aviator român să participe la această comedie, luă de pe masă un pumn de cruci și alte decorații și le întinse lui E. Lupu.

— Ia-le pe toate ! Dă-le prietenilor !

Iar ultimul lui gest, după un alt moment de gîndire, fu să scoată din buzunarul de la piept al tunicii un inel de aur, cu un smarald tăiat în fațete minuscule.

— E o amintire, nu-i pradă de război, spuse. Să-l dai femeii pe care o iubești, dacă mai ajungi vreodată acasă. Și dacă o mai găsești în viață.

Tîrziu noaptea, cînd toată asistența se retrăsese și generalul Paulus era singur cu colonelul Adam, devotatul lui aghiotant, acesta din urmă ridică paharul cu șampanie, ca și cum ar fi vrut să rostească o urare, îl privi, îl puse la loc fără să-și înmoaie buzele în băutură și spuse :

— E prea tîrziu să vă urez la mulți ani ; Anul nou a fost aseară.

Stăteau de o parte și de alta a mesei pe care se deșertase containerul și acum rămăseseră doar hărțile. Pe planul detaliat al orașului, o linie roșie încercuia zona centrală de pe malul Volgăi, stradă cu stradă, casă cu casă, ultimul refugiu al armatei învinse. Postul de comandă se retrăgea pe măsură ce se apropia lupta. Zilele următoare trebuia să se mute din nou, de data aceasta ultima oară, sub magazinul universal, cu planșeele prăbușite, un morman de ruine. Spre a defini acel absurd punct de rezistență, pornind de la desenul topografic și mobilîndu-l cu morții și cu ultimii luptători rămași în viață, abia mai putînd să țină pușca în mînă, și murind de frig și foame, în timp ce trăgeau ultimele gloanțe, cuvîntul dezolare mi s-a părut mult prea mic, dar nu am altul. Tot ce pot face este să nu-l mai folosesc niciodată spre a încerca să redau ceva ce știusem că reprezintă dezolarea. Nici o imagine nu mai are loc sub această cupolă tragică. Hiroșima e altceva, o fulgerare. La Stalingrad explozia atomică, în loc de o secundă, s-a prelungit o sută de zile. Oamenii au putut s-o vadă și au trăit-o în părticele, îndurînd chinul trasului pe roată, zi cu zi, noapte cu noapte, oră cu oră. Dar acum se apropia sfîrșitul.

— Dragă prietene, zise generalul, haide să ne bem totuși șampania ! Îți dai seama că e ultima dată ? ! De mult aștept ceva ultim !

După ce bău, colonelul Adam spuse :

— Darul lui Hitler a sosit cu douăzeci de ore întîrziere ; ar fi trebuit să fie aici aseară.

— Nu, răspunse generalul Paulus. Ar fi trebuit să vină din noiembrie, cînd moartea noastră încă nu începuse. Ne-a hărăzit o moarte de trei sute de zile.

În aceeași încăpere, o lună mai tîrziu, la 2 februarie, generalul rus care intrase în adăpostul rămas fără nici o apărare spuse :

— Domnule general von Paulus, înțeleg că ați depus armele !

— Nu am nici un titlu de noblețe, vă înșelați. În schimb sînt avansat feldmareșal, de o oră.

Cînd să iasă pe ușă, feldmareșalul adăugă :

— Dar mi-ar face plăcere să mi se spună *von* Paulus cît timp voi fi în captivitate.

37

După ce predase containerul și își umpluse buzunarele cu decorații rămase fără utilitate, E. Lupu mai avu de așteptat două ore pînă să plece ; greu se găsise benzina de care avea nevoie, trebuiseră s-o scoată litru cu litru din rezervoarele avioanelor bombardate și nearse.

Decolă cu un ceas înaintea prînzului ; toate erau favorabile, vînt din spate, drumul se putea reduce la douăzeci, douăzeci și cinci de minute, greu să prindă de veste vănătoarea și să-l intercepteze, deși vizibilitatea în acea dimineață era bună, cerul fără nori, aerul fără pîclă. Soarele nu prea sus îl bătea din stînga, fără să-l stînjenească. Nu mai avea repere vizibile de la distanță, ca incendiile de la Stalingrad, lăsate în urmă, dar cunoștea cîteva detalii topografice ale traseului, dacă le urmărea cu atenție ajungea ușor la Morozovskaia. Singura dificultate era, ca și la venire, trecerea frontului. Zbura tot jos, la cincizeci de metri, văzu de departe amplasamentele artileriei, nu se observa nici o mișcare în jurul tunurilor, într-adevăr părea un armistițiu tacit, spre a se sărbători ziua întîia a anului ; toată dimineața nu se auzise nici bubuit de tunuri, nici huruit de tancuri ; atacatorii nu se grăbeau, bătălia era cîștigată.

Cînd zări primele tranșee ale infanteriei, la cinci minute după decolare, puse motorul în plin, cu ochii la termometrul care arăta temperatura uleiului, primul loc de unde putea să vină o alarmă ; era singura hibă a avionului, tubulatura uleiului părea să fie defectuoasă, fiecare avion are cîte o parte mai slabă, piloții o cunosc și o menajează. Nimic nu putea să se lucreze cu perfecțiunea de astăzi, cînd cel mai mic detaliu de construcție se controlează cu o complexitate de computere, altfel nu s-ar fi realizat zborul în cosmos, nu s-ar fi debarcat pe lună, n-ar fi existat posibilitatea apropierii de alte planete.

Nu putea să audă împușcăturile, nici să vadă flacăra din gura țevilor, simți însă cîteva lovituri în tabla fuselajului ; era exact deasupra unui cuib de mitraliere. Nu se sperie, doar se miră că se găsise un pîndar să-l repereze la cinci sute de kilometri pe oră. Trecuse de zona primej-

dioasă cînd simţi în manşă o uşoară smucitură, poate un proiectil venind din spate atinsese un cablu de comandă, fără să-l rupă, altfel n-ar mai fi putut stăpîni avionul. Oricum, de aici înainte trebuia să piloteze cu prudenţă, să evite mai ales manevrele bruşte. Mai grav ar fi fost dacă era un proiectil incendiar care poate să ardă mocnit mai multe minute. Cu ochii în faţă, atenţia lui se îndrepta în spate, să simtă dacă se întîmpla ceva în interiorul fuselajului.

Acul termometrului continua să urce, îi dădea singura îngrijorare adevărată, dar cum se îndepărtase destul de linia frontului, reduse turaţia şi mişcarea termometrului conteni ; ar fi trebuit să scadă. Deşi ar fi fost necesar, nu putea reduce mai mult gazele. Înainte de a se gîndi la toate acestea, recunoscu aerodromul, mai avea un minut să ajungă deasupra, un alt minut să facă turul pistei şi să vireze o sută optzeci de grade, ca să aterizeze cu vîntul în faţă.

Dar, cît putu să vadă într-o secundă, trecînd pe deasupra ca fulgerul, aerodromul era gol, din barăcile părăsite şi incendiate rămăseseră mormane de jeratic şi cenuşă, Heinkelul avariat în afara terenului devenise un morman de fierărie, îl dinamitaseră înainte de plecare.

Nimic nu-l surprindea, trebuia să se aştepte, bombardierele începuseră să decoleze încă din zorii zilei, cînd el îşi lua zborul spre Stalingrad. După aceea primise ordin de retragere şi escadrila lui, nu ştia de cît timp plecase, poate doar de cîteva minute, dacă forţa motorul n-ar fi fost exclus s-o ajungă din urmă. Dar termometrul de ulei îi interzicea această manevră ; fără să fie pe sectorul roşu rămînea într-o apropiere primejdioasă. Trebuia să-şi continue zborul cu turaţie redusă, ştia unde trebuia să aterizeze, la Karpovka ; pînă acolo erau două sute de kilometri, chiar cu viteză moderată nu-i trebuia mai mult de patruzeci de minute să-i străbată.

În ultima clipă apucă să vadă în mijlocul aerodromului un om în combinezon de blană, făcînd semne largi cu braţele, cu o grabă disperată ; în viteză n-ar fi putut să-l recunoască, intui că era maiorul Wiellman, aducătorul containerului. Îl cuprinse furia, îl avertizase că nu poate să-l ia cu el, în fuselaj, devenea răspunzător de viaţa lui, şi dacă accepta riscul pentru sine, în toate zborurile, căci

toate erau riscante, nu putea să riște viața altuia. De ce se încăpățînase acest mesager nefast să-l aștepte ? Ca să fie sigur că misiunea lui era împlinită ? Și dacă nu s-ar fi împlinit, dacă avionul nu ajungea la destinație, ce mai putea să facă, nenorocitul ? În frica lui de Hitler sau în fanatismul care îi lua mințile, n-avea decît să se împuște. „De ce nu plecase cu camarazii lui ? se întreba E. Lupu. Ca să-mi creeze mie un grav proces de conștiință ?"

Nu, degeaba își făcea scrupule ! Acul termometrului rămînea într-o poziție primejdioasă ; dacă se întorcea și ateriza, pe lîngă minutele pierdute, zece sau mai multe, s-ar fi putut ca, la decolare, motorul, pus în sarcină maximă, să se aprindă ; asemenea accident se mai întîmplase.

Era cel mai cinstit dintre raționamente, nimeni n-ar fi avut dreptul să-l acuze, și totuși își simțea conștiința încărcată, se chinuia fără vină, era o nedreptate și n-avea cine s-o îndrepte.

Zbura în lungul unui drum acoperit de zăpadă înghețată, pe care însă, convoaiele de căruțe și camioane în retragere lăsaseră dîre negre. Pe la jumătatea distanței de Karpovka descoperi jos eșalonul rulant al escadrilei, era ușor să-l recunoască, două camioane „Ford" cu prelatele vopsite în culori de camuflaj, cînd ar fi trebuit să fie albe, apoi autocisterna, probabil goală, și la sfîrșit ambulanța, cenușie, cu o cruce roșie în mijlocul acoperișului.

De ce nu plecase neamțul măcar cu acest convoi ? Acum nimic nu mai putea să vină din urmă, decît rușii. S-ar fi simțit eliberat în cuget, dacă ar fi fost sigur că avea să se împuște, văzînd că avionul nu se întorcea să-l caute. Dar nu, un fanatic ca el nu se sinucide, mai aștepta o salvare, era datoria lui să spere, probabil pornise la drum, pe urma camioanelor, cu ochii pe cer, să vadă întorcîndu-se avionul. Pînă seara înghețа și sufletul din el, poate de pe acum avea picioarele degerate și nu știa dacă pe două sute de kilometri mai era vreo așezare omenească. Iar de-ar fi existat, cum l-ar fi primit, acum cînd se apropiau rușii ?

Fu împotriva voinței lui, o conștiință secretă, cauza multor dezastre sufletești îi dictă gestul, vîră scurt și căută locul unde să aterizeze, cît mai aproape de eșalonul rulant care nu rămăsese mult în urmă ; gîndurile care-l

împingeau la această hotărîre îi trecuseră prin minte ca fulgerul. Însă în timp ce vira, acul termometrului intrase pe sectorul roşu, probabil uleiul nu mai circula deloc în canalizarea de răcire. Vroia să oprească ambulanţa, să-l roage pe şofer, şi pe sanitar, să-i implore, căci n-avea dreptul şi nici nu era uman să le ordone, să-i convingă cu orice preţ că trebuiau să se întoarcă şi să-l ia pe maiorul neamţ, care peste noapte avea să îngheţe în mijlocul cîmpului.

Raţiunea lui se opri aici, din motor ieşea fum, apoi începură să iasă scîntei şi după ele flăcări. Deşi inutil, îşi coborî ochii la tabloul de bord, acul termometrului atinsese extremitatea sectorului roşu. Nu mai avea cînd să scoată trenul de aterizare, era prea jos să se arunce cu paraşuta, nu-i rămînea decît să pună avionul pe burtă, fără nici o şansă de salvare, dar dacă mai era timp să facă un gest, nu trebuia să renunţe. Atingerea cu gheaţa nu fu brutală, niciodată nu aterizase decît cu perfecţiune ; la fel fu şi aterizarea aceasta disperată. Deşi aluneca lin pe gheaţă, ca o sanie, de sub fuselaj ieşeau scîntei, în timp ce flăcările erupînd din motor învăluiau carlinga. Îşi desfăcuse chingile, împinse capota înapoi şi se aruncă jos, în timp ce avionul încă aluneca repede. După izbitura cu pămîntul simţi o lovitură în şale, trupul parcă i se frînse în două, bechia trecuse peste el, dar nu-şi pierdu cunoştinţa, fiindcă din clipa cînd primele flăcări acopereau parbrizul, scufundîndu-l într-o apă roşie, care în mod ciudat nu era fierbinte, îi venise un gînd, şi trebuia să-l ducă pînă la capăt, altfel nu putea să moară. Poate acest gînd îl avea de multă vreme în minte, dar îl alunga ca pe o piază-rea, ca pe o vedenie malefică. Şi îl dezbătu, căzut cu faţa în jos, pe gheaţă, fără să poată nici măcar vedea cerul, la care privise totdeauna cînd se aflase la o răscruce. Acum nu mai era o răscruce ci capătul drumului.

La o sută de metri mai departe avionul făcu explozie ; nu auzi. Pe sub combinezonul ignifug fularul de lînă ardea mocnit, şi nu simţea usturimea. Avea însă puterea să privească în sine şi să judece o înşiruire de fapte care se desfăşurară cu toată amploarea numai în răstimpul cît un fulger brăzdează cerul, de la un orizont la altul. Un fulger îi brăzdă conştiinţa, luminînd-o.

*
* *

Erau şase luni de cînd plecase de lîngă Despina ; nu ştia nimic din ce se întîmplase în urmă. Şi astăzi, în ultima clipă de judecată socotea că plecarea lui fusese îndreptăţită ; avea intransigenţa în sînge şi anii, cu experienţa care înseamnă viaţă, nu o făcuseră decît să crească. Putea să regrete, să i se rupă sufletul, dar n-ar fi putut face altfel, socotea că îşi pierdea şi consideraţia ei, şi pe-a lui, şi pe a celuilalt eu al său care veghea din afară, cîntărindu-i toate gesturile. Totuşi, măcar un timp, o zi sau o lună Despina fusese o iubire deplină şi arzătoare, nefalsificată ; să creadă altfel însemna să se nege pe el însuşi. Ceea ce se întîmplase cu ea după aceea nu putea înţelege : cum izbutea să se dedubleze atît de natural şi cu atîta seninătate ? Şi atunci îi venea gîndul pe care se lupta să-l îndepărteze, nu-l lăsase niciodată să ajungă la capăt, fiindcă presimţea o primejdie, un cutremur în cugetul lui netulburat mai înainte de nici o faptă nedemnă.

Acum însă, în fulgerarea de timp cît izbuti să se ţină agăţat de propria lui conştiinţă, gîndul îl copleşi, nu mai putu să-l oprească, la fel cum nu putuse opri avionul să ardă, iar el să-şi salveze viaţa : dar dacă era o eroare ? Că fusese nevoită să ducă o viaţă dublă şi să mintă mărturisise singură. Cu toată intransigenţa lui, ar fi absolvit-o, fiindcă nu urmărise decît să-l păstreze, împotriva unei morale probabil imposibil de-a fi respectată în viaţa pămîntească, unde toţi oamenii, şi cei mai puri, sînt nevoiţi să facă unele concesii. Pînă la o limită, concesia este o condiţie necesară, ea face parte din formula fundamentală a vieţii ; fiindcă doi dintr-un milion de oameni nu seamănă între ei, şi ca să poată trăi în aceeaşi lume trebuie să se acomodeze unul cu altul, acceptîndu-şi reciproc trăsăturile diferite. Cine respinge această idee dovedeşte sau că n-a înţeles-o, sau că refuză să trăiască.

Pe ce se bizuia sentinţa de condamnare ? Pe un proces psihologic : dacă la cererea lui ea ar fi răspuns fără ezitare, şi ar fi ridicat receptorul, ca să ducă prin telefon dialogul relevant propus de el, n-ar fi lăsat-o să meargă mai departe ci ar fi apăsat pe furcă. Fiindcă refuzase o socotea vinovată, fără iertare. Era singura dovadă, dar pe deplin

concludentă, așa că plecase, nu rămînea nimic de ales, orice alegere ar fi fost numai o jumătate de soluție. Nu-și dădea seama cît de relativă era această concluzie, fiindcă refuza s-o revizuiască odată ce se fixase ; refuza chiar să și-o aducă aminte.

Îndoiala apăru brusc, în clipa cînd simțise că nu mai poate salva avionul, și o să moară. Fulgerul care îi brăzdă cugetul aruncă lumină asupra unei îndoieli pînă atunci ascunse în umbră : dar dacă atitudinea ei se datora cu totul altui motiv, iar el fusese atît de ignobil că nu se gîndise ? Dar dacă ea refuzase fiindcă socotise înjositor să se supună la un asemenea examen, să ducă o convorbire dictată, care o silea să fie crudă și cinică, în timp ce pe omul de la celălalt capăt al firului telefonic îl făcea de două ori ridicol ?

Nu arsurile pe care începu să le simtă, nu durerile din tot trupul parcă rupt în două de la mijloc îl făcură să-și piardă cunoștința, ci rușinea, și regretul pentru ceea ce era ireparabil.

*

* *

Muri, după o comă de douăzeci și patru de ore, a doua zi la amiază. Chiar dacă i-ar mai fi prelungit viața cîteva zile, fără să-și recapete cunoștința, creierul lui neirigat atîta vreme l-ar fi redus la stadiul animalic, să trăiască, dar să nu știe și să nu înțeleagă nimic nici despre sine, cu atît mai puțin despre alții. Chiar cei care se străduiau să-l salveze, fiindcă aveau un jurămînt față de medicină, știau că mai bine ar fi să moară și pentru el, și pentru toată lumea. De altfel, eforturile lor ar fi fost inutile, insuficiența renală după șocul traumatic era ireversibilă, din această cauză murise.

Cînd îl văzură căzînd, erau la trei kilometri ; ambulanța porni într-acolo, cît de repede putea să meargă pe drumul înghețat, fără să se pună de-a latul.

Zăcea cu fața în jos, în zăpada bătută, fără cunoștință, dar respira, în spasmuri. Combinezonul de zbor fumega, îi desfăcură fermoarul, dedesubt fumega și tunica, fără să ardă, în schimb fularul de lînă avea pete și dîre, ca de jeratic și așa pătrundea sub haină. Îl dezbrăcară acolo, în zăpadă, sosise și restul convoiului, mai mulți oameni săriră

în ajutor, tăiară mînecile, cizmele, pantalonii, avea arsuri numai pe piept, pe grumaz și pe față. Cînd îl urcară pe targă scoase un geamăt, fără să-și vină în simțire ; pe spinare în dreptul șalelor văzură o vînătaie sîngerîndă, urma unei lovituri grele.

— Numai de n-ar avea coloana vertebrală fracturată, spuse sanitarul.

Era un om în vîrstă, plutonier, lucrase nu pe la infirmerii de regiment, ci în spitale. Nu aveau ce-i face deocamdată decît să-l învelească în cearșafuri curate, apoi în pături.

Cineva se apucă să adune de pe jos hainele, care fumegau încă.

— Lasă-le acolo ! îi porunci plutonierul.

Din buzunare curgeau decorațiile oferite de generalul Paulus, la început nimeni nu-și dădu seama ce erau, iar cînd se dumeriră îi cuprinse o nedumerire mai mare decît mirarea. Erau decorații pentru o armată întreagă.

Ambulanța porni repede, pînă la Karpovka erau o sută douăzeci de kilometri, dacă nu se ivea nici o piedică puteau să ajungă în două ore, înainte de a cădea seara ; se făcuse ora trei după-amiază. Acolo era un aerodrom mare, cu spital de campanie. Pînă atunci nu avea ce-i face rănitului, ar fi trebuit să-i injecteze în sînge glucoză, sau măcar ser fiziologic, dar în zgîlțîiala ambulanței nu-i putea nimeri vena, era mai sigur să aștepte pînă ajungeau la spital ; se temea să nu facă o greșeală, și poate oricine în locul lui n-ar fi gîndit altfel. Se uită la ceas. Rănitul scotea din cînd în cînd cîte un geamăt, deși în starea lui de comă era imposibil să perceapă o durere. Dar așa gîndesc oamenii în asemenea clipe, nimeni nu geme dacă nu-l doare. Să fi fost acum într-un spital, sau într-un cort cu zeci de paturi, puțin i-ar fi păsat de un geamăt, gemete se aud din toate părțile : e mult mai greu de suportat unul singur.

Sanitarul se hotărî să-i facă o injecție cu morfină ; din primele ajutoare care se dau răniților cînd îi aduc brancardierii, cel mai bun, cu efect imediat și sigur, este morfina. De ce să lași un muribund să sufere, cînd odată cu el suferi tu însuți ? Și șnapsul e bun, dar numai cînd omul poate să-l înghită și să-i simtă gustul.

După injecție, rănitul continua să geamă, slab, la răstimpuri, încolo era liniștit ca într-un somn dulce. Sanitarul se liniști și el, nu era băutor dar acum simți nevoia unui șnaps, ca aviatorii care veneau din misiune cu găuri de glonț sau de schije în aripi și fuselaje. Cum n-avea șnaps, scoase alcool alb din dulapul cu medicamente, îl îndoi cu apă și jumătate din el îl dădu pe gît dintr-o dată. Crezu că-i ia foc pieptul, se uita la pahar cu groază, dar după cîteva clipe își reveni și îl goli de astădată încet, picătură cu picătură. Nu, hotărît că nu-i plăcea, dar îi făcea bine, își simțea inima bolnavă, și nu fiindcă avea un rănit în grijă, avusese cu sutele, din ei muriseră cu zecile, sub ochii lui, el le închisese ochii. Dar cînd murea unul, rămîneau alții vii alături. Acum era singur că un rănit, și dacă rănitul murea, rămînea numai cu mortul. Trase oblonașul care îl despărțea de cabina șoferului.

— Acolo ești, Vasile ?

— Dar unde să fiu ? Ce, crezi că rabla asta are șofer automat ? Sau că o teleghidează Sfîntu Petru din poarta raiului ?

După o tăcere șoferul întoarse capul.

— Îți trebuie ceva, dom' plutonier ?

— Nu. Mai spune și tu cîte o vorbă.

*

Șeful convoiului era un rezervist, sublocotenent de administrație. Tot personalul, cu mecanici și servanți, cu bucătari, cu furierul, cu ordonanțele ofițerilor, vreo patruzeci de inși, aveau loc în două camioane. Ar fi trebuit să plece încă de seara, ca să fie pe aerodrom cînd veneau avioanele, să le întîmpine și să le ia în primire, dar ordinul de retragere sosise abia pe la ora zece dimineața și spunea limpede : decolarea imediat, eșalonul rulant vine pe urmă. Una ca asta nu se mai întîmplase, și nu putea să se întîmple decît dacă se rupea frontul pe neașteptate.

Convoiul era pregătit de plecare încă din ajun ; îndată ce decolă ultimul avion porni la drum, repede, nu fără ca oamenii să arunce priviri temătoare în urmă. Dar ziua de Anul nou rămînea liniștită, nu se auzeau tunurile, sau tancurile, nu zburau nici măcar avioane de recunoaștere.

— Măi, ce-o fi asta ? se miră unul. Te pomenești că s-a făcut pace !

Oricum, rămînea ciudat că eşalonul rulant primise ordinul de retragere cu întîrziere, tocmai la ora zece.

— Pînă acum ce-au făcut ?

— Tu uiţi că astă-noapte a fost revelionul ? După petrecere omul se scoală cu capul mare.

Scăpaţi de grija că i-ar putea ajunge ruşii din urmă, acum erau strînşi roată în jurul decoraţiilor căzute în zăpadă. La avionul rămas fără nici o formă după ce benzina din rezervor arsese îndoindu-i fiarele şi tablele nu se uita nimeni ; nu se gîndeau nici la rănitul care plecase. Ordonanţa lui E. Lupu dispăruse pe furiş, se urcase în ambulanţă, lîngă şofer, care nu-i spuse altceva decît îl întrebă dacă are ţigări. Îi dădu pachetul, pe tăcute ; se temea că sanitarul o să-l dea jos în mijlocul cîmpului.

Adesea se întîmplă aşa, să trăiască oamenii într-o neînţelegere, să se teamă unul de altul, cînd amîndurora le-ar fi bine să-şi dea mîna, nimic nu-i împiedică să stea alături. Dacă sanitarul ar fi ştiut că ordonanţa era în faţă, bucuros l-ar fi chemat la el, să nu fie singur cu rănitul. Pe ordonanţă îl chema Tricu Hasan, şofer şi el, pe taximetru, la Iaşi, de unde îl cunoştea pe stăpînă-su, care îl luase sub oblăduirea lui, ascunzîndu-i meseria, altfel l-ar fi dat în altă parte, pe vreun camion sau pe vreo ambulanţă.

Cîţiva se apucară să adune decoraţiile de pe jos, erau frumoase, deşi murdare de zloată ; zăpada, bătută de soare şi călcată cu bocancii, începea să se înmoaie.

— Mă, sînteţi proşti ? zise unul, care stătea deoparte. Ce vreţi să faceţi cu ele ? Nu vă gîndiţi ce vă aşteaptă, dacă ne taie calea ruşii ? Decoraţie nemţească ? !

Într-adevăr, îşi dădură seama şi proştii, nu era treabă de glumă. Aruncară decoraţiile, camioanele trecură peste ele, îngropîndu-le în zăpada frămîntată de cauciucuri.

38

Deşi rămîneau inutile, pierzîndu-şi astfel înţelesul, trei şanse avu Ernest Lupu, una după alta în cele ce urmează, în afară de neşansa care le anula pe toate : că nu-i mai

era dat să trăiască. Prima șansă fu că ambulanța sosi la două minute după ce se prăbușise avionul și primi ajutor înainte ca arsurile să se întindă pe tot trupul, ceea ce ar fi însemnat să moară acolo, pe zăpada înghețată.

A doua șansă, la Karpovka, un avion sanitar, un Junkers cu trei motoare era gata să decoleze peste o oră, ca să zboare la București, cu răniți grav, și mai avea loc liber pentru o brancardă.

Captiv al pasiunii pentru zbor și nepreocupat de altceva, nu-și dădea seama cîți admiratori avea nu doar în publicul care îl cunoștea de la mitinguri, dar chiar între zburători, aspiranți și ei la glorie. Nu pot spune că nu își cunoștea calitățile, dimpotrivă, se bizuia pe ele, le cultiva, nu ca să fie în fruntea altora ci să ajungă la pragul lui maxim. Unii ar fi putut să-l bănuiască de o modestie contrafăcută dar el nu și-ar fi dat seama, fiindcă nu cunoștea noțiunea.

Nici chiar atunci cînd îl aduseră la spitalul aviației din Karpovka, să nu fi fost în comă, tot nu ar fi băgat de seamă ce rumoare stîrnise venirea lui acolo. Coridorul sălii de operație era ticsit de lume, surori, infirmiere, chiar medici de la alte pavilioane și mai ales răniți în convalescență, aviatori români și nemți, toți știau de el, ar fi vrut să-l vadă, erau consternați de zvonul că nu are șanse să scape.

Nu aveau ce-i face decît să-i curețe rănile de arsură, să presare pe ele praf de sulfamide și să-i pună pansamente sterilizate, în timp ce altă echipă îi băga într-o venă a brațului acul și lăsa să picure glucoză din recipientul de perfuzie, pus pe un suport care se fixa de cadrul brancardei. Nu era timp pentru o transfuzie de sînge, și nici nu credeau că ar mai fi putut să-l salveze, în mod vădit avea un traumatism renal prea grav ; pe lîngă simptomele tipice, lovitura din șale dovedea că suferise un șoc traumatic, pe care nu spera nimeni ca el să-l depășească. Dar, cît un om este încă în viață, medicina nu-l poate pune în același furgon cu morții ; nici chiar în timp de război ; poate doar cînd bîntuie ciuma, atunci da, se spune că peste cadavrele aruncate în groapa comună cîte un om mai deschide gura, să geamă, pînă i-o astupă varul aruncat deasupra.

Perfuzia nu trebuia întreruptă, două infirmiere care însoţeau răniţii erau instruite şi aveau o geantă cu sticle de glucoză. Soldatul Tricu Hasan, ordonanţa, încercă să se strecoare în avion, printre brancarde, dar aici nu era ca în ambulanţă, să-i dea un pachet de ţigări şoferului. Rămase părăsit şi se duse la gară să caute un tren, ca să ajungă la Tîrgşor, lîngă Ploieşti şi să se prezinte la flotilă.

După decolarea avionului, medicilor nu le rămînea timp să se gîndească la răniţii plecaţi, alţii veneau la rînd, trebuiau să fie pregătiţi ca să suporte transportul. Şi totul se făcea sub apăsarea temii că frontul se afla la patru sute de kilometri, că evacuarea putea începe în ziua următoare.

A treia şansă a lui Ernest era Despina, care îşi dădu sîngele, să-l scape.

*

* *

Dacă în ultimul timp, cîteva luni după încercarea de sinucidere Despina părea liniştită, în realitate era de o apatie deplină, revenirea lui Ernest, muribund, trezise în fiinţa ei frămîntările care se topiseră în apa din cadă, cînd fusese hotărîtă să adoarmă pentru totdeauna, şi, ca să fie sigură că nu mai rămînea nici o putinţă de salvare, prevăzuse să se înece.

Nu fusese o încercare de sinucidere, cum se spune. Auzea şi ea această vorbă printre cunoştinţe, despre vreo fată nefericită care se arunca înaintea trenului, sau se spînzura de cîrligul lămpii. O cutremura nu moartea în sine, ci cauza morţii, şi drumul pînă acolo, hotărîrea supraomenească de a termina cu viaţa. Nu se gîndea că victimele acestui fel de moarte erau sortite să sfîrşească aşa, aveau în sînge un blestem, sau o boală. Auzea apoi, citea în ziare, despre unele fete, înghiţeau gămălii de chibrituri, dintr-o neînţelegere cu familia, sau dintr-o nefericire în dragoste ; acestora, „internul Georgescu de la Salvare le dădea primele îngrijiri", apoi victimele erau predate familiei.

După o asemenea încercare, unele se vindecau pentru totdeauna, în mahalaua lor oamenii le arătau cu degetul şi vorbeau pe şoptite ; altele căpătau un fel de aură poetică. Dar mai erau şi din acelea care repetau gestul, a doua oară, a treia oară, pînă izbuteau de-a binelea.

Despina nu avea să-l repete niciodată, fiindcă sinuciderea ei fusese definitivă, ea murise. Se mişcă printre noi asemenea oameni, a căror viaţă e suspendată, şi nu ştim ; ei ne vorbesc, ne privesc în ochi şi pot să ne zîmbească. Aşa cum nu putem citi minciuna pe faţa unui om, sau intenţia de crimă, nu putem citi nici moartea.

Doar ceva nu prevăzuse Despina în acea hotărîre definitivă, pe care o socotea împlinită. Prin pactul cu moartea, din conştiinţa ei, aşa cum rămăsese, nebănuită, alterată, neînţeleasă de alţii, era exclusă întoarcerea lui Ernest.

Nu putuse şi nici nu încercase să-l anuleze ca amintire, ştia limpede că el există, cu deplin drept la viaţă. Cît timp şi-l închipuise întreg şi puternic, aşa cum plecase, se socotea victimă, deşi îşi recunoştea vina ; nu victima lui, el fusese numai instrumentul destinului, dar, oricum, între ei doi el era învingătorul. Şi acum, eroul necruţător, în faţa căruia n-ar mai fi îndrăznit să stea nici îngenunchiată, se întorsese adus pe targă, fără glas, fără să vadă, inert, doar greutatea în carne şi oase a celui de altădată. Şi pentru unul, şi pentru altul, mult mai bine ar fi fost ca el să moară, dacă nu murise ea mai înainte.

Dar trăia, aşa, fără cunoştinţă, respira şi îi bătea inima şi pînă nu înceta să-i bată se numea om, nu putea fi nesocotit, şters dintre cele patru miliarde şi jumătate de semeni ai lui care populau lumea.

Iar Despina descoperea că are faţă de el o datorie inexistentă mai înainte, cînd îl ştia puternic, cînd dispunea de viaţa ei şi plecase fără să se uite în urmă. Atunci îl socotise în dreptul lui să o pedepsească, şi nici astăzi nu judeca altfel.

Dar acum survenise o întîmplare neprevăzută, în afară de starea lui muribundă, un miracol : îi dădea sînge. Sîngele ei cald şi proaspăt trecea în venele lui, picătură cu picătură, peste un sînge oxidat de vechime.

Era în prima dimineaţă, tocmai la ora cînd ea sosise ; ca să-l menţină în viaţă, pe lîngă perfuziile cu glucoză trebuia să i se facă urgent transfuzii de sînge, şi grupa lui sanguină lipsea din refrigeratoare, era cea mai răspîndită, şi cea mai cerută. Cu toate insistenţele nu li se repartizau destule flacoane, sîngele se adună de la donatori, cu suta

de grame, și în spitalele de răniți trebuie sute de kilograme.

Donatorul cel mai apropiat era Despina, care avea grupa sanguină universală. Li se luă la amîndoi cîteva picături de sînge, pentru examenul de compatibilitate, de la laborator răspunsul veni în cinci minute, transfuzia se putea face.

Acum stătea lîngă el, pe un pat tras alături ; erau aproape unul de altul, ca în zilele nebune de altădată și ea nu simțea mai puțină nebunie decît atunci, cînd el îi devenea stăpîn, căruia bucuroasă i-ar fi sacrificat viața, iar pînă atunci își trăia sclavia într-o exaltare ca a martirilor creștini care mergeau la moarte fericiți că vor avea un loc de cinste lîngă Domnul.

Sîngele pe care îl pierdea îi dădu un moment de slăbiciune, o amețeală învinsă repede, dar în clipa scurtă cît ținu, fu fericită că nu murise cu adevărat, fiindcă avea un rol de importanță primordială, să dea ceva din viața ei omului pentru care ar fi vrut să trăiască. Nu cum trăise odată ; ar fi fost imposibil. Să trăiască prin clipe trecute.

Cu un ceas mai înainte, cînd ea abia sosise și îi schimbau bandajele de pe față, îmbibate de sînge și plasmă, chipul lui îi apăru de nerecunoscut, nu semăna cu nimeni — o față prelungă, cu obrajii adînciți sub pomeți, cu nasul subțiat și, ce era mai înfiorător, cu pleoapele arse. Chiar dacă supraviețuia și mai tîrziu, după război, i se făcea o operație plastică, acoperind cicatricele hidoase, dacă îl înnoiau cu totul, redîndu-i chiar și expresia virilă care o cucerise cînd avea numai un bandaj curat pe frunte, ar fi fost altul, pe primul nu mai putea să-l regăsească niciodată.

Își dădea sîngele, și-ar fi dat pielea să-i îmbrace obrazul. Dar cel mai bine era ca el să moară, și mai bine decît orice ar fi fost ca ea să fi murit atunci, în cada de baie.

Întoarse încet capul spre el ; nu putea să vadă decît bandajul care îi învelea capul, în întregime, un om de cîrpă, cu două orificii la nas și la gură, pentru oxigen, și pentru lichide. Era în comă, „comă profundă", spuneau medicii, ca și cînd pentru necunoscători cuvîntul ar admite grade de comparație, ca și cînd coma nu-i de ajuns cînd lipsește pe om de orice gînd și de orice senzație.

Dar oare aşa să fie cu adevărat ? Cine şi cum poate să dovedească ? Omul în comă nu are nici o reacţie la impulsurile din afară, nici măcar reacţiile reflexe, bunăoară a pupilei izbită de o lumină puternică.

Judecînd cu altă minte decît a ştiinţei exacte, lăsîndu-mă dus de vîrtejurile fanteziei care ştiu cît vor contraria pe alţii, de mult mă urmăreşte gîndul acelui om aflat sub infuenţa *curarei*. Întîmplarea am aflat-o de la un om care ştie şi ce este anestezia, şi ce este curara, fiindcă lucrează cu ele. Poate a şi uitat povestea, şi o să se mire, eu însă o ţin minte, ca unul care am trăit cu închipuirea suferinţa atroce a victimei.

Nu-i vorba de o practică veche, abandonată astăzi. La anumite operaţii chirurgicale, pe lîngă anestezicile obişnuite, barbituricele de pildă, care îl fac pe pacient insensibil la durere, i se administrează şi o substanţă paralizantă. Sînt organe, inima cea dintîi, care nu suportă o atingere străină, fără să intre în convulsii, chiar sub anestezie. Substanţa folosită pentru a inhiba aceste mişcări anarhice, este extrasă din seva unor arbori din America de sud, folosită cîndva de triburile sălbatice spre a-şi otrăvi cu ea vîrfurile săgeţilor. Desigur că în cantitate mare substanţa poate să aibă însuşirea de a scoate adversarul din luptă pentru totdeauna, sau măcar să-l imobilizeze pînă cînd cineva îi dă una cu ghioaga în frunte. Substanţa se numeşte curara şi, în doză controlată, este folosită în chirurgie, la unele operaţii, ca să liniştească mişcareq spasmodică a unor organe.

Ştiu cît îi indispune pe unii oameni amestecul în treburile lor a altora care n-au o ocupaţie comună. Dar cum aş fi putut face să ajung la cazul omului paralizat prin curara ? Nimeni nu mă poate împiedica să mă gîndesc la el, şi dacă povestea este adevărată, nimic nu-mi poate stîrni o groază mai mare. Nu ştiu cum s-a făcut, dar mie nu mi-a spus un vînător, ci un medic, care, cînd e vorba de meseria lui, n-are voie să înşire palavre. Unui om căruia urma să i se umble în măruntaie, i-au injectat curara în doza prevăzută, dar în aparatul de intubaţie care pompează oxigenul în plămîni au uitat să adauge şi barbituricele. Se poate una ca asta ? De ce nu, cînd uneori se uită în burta cusută pansamente şi chiar cîte un instrument folosit la operaţie ? La şcoala unde mi-am făcut ex-

perienţa în acest domeniu, pe lîngă multe altele, profesorul impusese obiceiul ca la sfîrşitul operaţiei să se numere riguros instrumentele folosite şi aşa era sigur că nu se rătăcise nici unul printre viscere.

Pacientul a suferit operaţia pe viu, putea să şi moară de durere, dar n-a putut să protesteze, nici să ţipe, nici să se zbată, toate mijloacele lui de alarmă şi apărare fiind paralizate.

Oare ceva asemănător nu se poate petrece şi cu un om în comă ?

Am făcut acest ocol ca să ajung la gîndul Despinei : dacă-l atingi, nu simte, dacă-i vorbeşti, nu-ţi răspunde. Dar nu toate reflexele lui sînt abolite, dovadă că respiră, că îi bate inima. Oare nu s-ar putea şi să m-audă ? Sau şi mai uşor, să-mi simtă gîndurile, prin sîngele meu, care se amestecă într-al lui, dezvăluindu-i ce am în suflet ?... „Dacă mă auzi, sau simţi ce gîndesc, te rog ascultă-mă : Sînt vinovată, dar nu o ticăloasă, altfel nu m-aş zbuciuma atîta. Mă simt răspunzătoare faţă de tine ; cînd am vrut să mor, n-am plătit destul, şi chiar dacă muream cu adevărat n-aş fi fost absolvită, meritam o pedeapsă mult mai mare. Din vina mea ai plecat, şi sînt sigură că tot din vina mea ţi-ai nesocotit viaţa. Te-ai fi cruţat dacă ştiai că aveai pentru cine te întoarce !"

Iată un gînd care nu-mi trecuse prin minte ! De ce zburase la Stalingrad, cînd nu-l obliga nimeni şi nu era o datorie de onoare, cum îmi închipuisem ? Şi de ce, mai ales, la întoarcere, cînd motorul ameninţa să se aprindă virase înapoi, ca să-i trimeată ajutor aviatorului neamţ de care nu-l lega nimic, rămas pe un aerodrom unde nu mai putea veni altcineva decît ruşii ?

„Cum să te întorci, dacă ştiai că am un bărbat ? La început nu crezuseşi, sînt sigură, îţi închipuiai că te mint, ca să-mi păstrez independenţa. Independenţa mea ! Cu ce bucurie ţi-aş fi dăruit-o, dacă aş fi fost independentă ! Eram rătăcită între doi bărbaţi, în aşa fel că nu mă puteam lipsi de nici unul. Se întîmplă multora să aibă iubiri duble, sau multiple, şi să se bucure de fiecare. M-am bucurat şi eu, pînă m-a cuprins groaza, cînd mi-am dat seama că amîndouă iubirile erau adevărate. Pentru mine singura ieşire atunci era moartea ; m-am supus ei cu toată convingerea, dar ea a găsit cu cale să nu mă aleagă pe mine, ci

pe unul din voi şi te-a ales pe tine. În alte timpuri aţi fi rezolvat totul cu spada, şi mie mi-ar fi crescut faima, cavalerii ar fi căzut în genunchi la picioarele mele, admirîndu-mă cu smerenie.

Din bandajele albe care înfăşurau capul se auzi un sunet. Sora de veghe se aplecă să audă.

— A spus ceva ? întrebă Despina.

— Mi s-a părut, dar nu-i cu putinţă.

— Ba da, se poate ! stărui Despina, vorbind slab, ca de pe altă lume.

Medicul care făcea transfuzia, străduindu-se să simtă reacţiile bolnavului, şopti :

— Linişte !

Îi urmărea pulsul, mişcarea bandajului pe piept, care urca şi cobora abia vizibil odată cu respiraţia. Chiar şi tubul aparatului de perfuzie, de la mîna cealaltă, avea o uşoară vibraţie care se simte deşi nu se vede, şi dovedeşte că la capătul acului introdus în venă sîngele circulă.

Erau două inimi, la un pas una de alta, şi la mijloc, în spaţiul îngust dintre paturi, medicul ţinea în mînă o a treia inimă, mecanică. Era un instrument, nu avea o viaţă proprie, dar eu, care l-am văzut funcţionînd, am socotit că şi el era tot o inimă. Un aparat mic, o pompă cu două sensuri de circulaţie, care aspira sîngele proaspăt dintr-o venă, şi pe urmă îl împingea încet, cu grijă, în vena cealaltă ; de-acolo se ducea în inimă, în plămîni, se răspîndea în trup şi poate o picătură ajungea în creier. Era ca un descîntec.

Şi Despina, care nu putea să nu privească, văzînd cum sîngele ei trecea în sîngele celuilalt, îşi concentra gîndul, să transmită un mesaj : „Sînt eu ! Mă simţi ?“ Oare se dăruise vreodată atît de deplin, se dăruise vreo femeie din lume ? Nu cu pasiune, timpul pasiunii treceuse, acum se dăruia cucernic, cu o voluptate pe care pasiunea nu are privilegiul s-o cunoască.

Ridică privirea spre infirmieră, întrebînd-o din ochi, implorînd-o : „Ai auzit ?“

Infirmiera îi făcu semn să stea liniştită ; pe faţă i se citea o îngrijorare ; vena unde intra acul perfuzorului nu mai pulsa. Îl privi pe medic, cu buzele întredeschise.

Dar Despina auzise şoapta, clară, deşi stinsă : „Eşti aici ?“

Medicul respiră profund, inima rănitului încetase să bată.

— Te cruţ, domnişoară ! E de prisos !

Vru să-l întrebe, surprinsă : „Numai atît ?"

Îl văzu scoţînd acele, întîi din vena lui moartă, apoi dintr-a ei, vie. Oare prin aparatul acela nu se strecurase nici o picătură în sens invers, de la el la ea, s-o aibă în sînge ?

Infirmiera îi puse un tampon de vată pe locul unde fusese acul, şi o ajută să se ridice.

— Îmi pare rău, domnişoară !

39

În copilăria mea nu se auzise de tancuri. Carele de luptă din antichitate, cu doi cai în faţă, sau tunurile de asalt, pe roate, care se împingeau pînă în zidul cetăţii, pot fi socotite premergătoarele celor de astăzi doar ca idee, înfăptuirea neîngăduind nici o comparaţie. Spre a nu mă duce şi mai departe în urmă, ci luînd doar ultimele două milenii, în cursul lungii lor istorii războinicii au născocit întruna maşini de luptă, săgeţi, lănci, paloşe, berbeci, catapulte, pe de o parte, pe de alta armuri şi scuturi. Pe vremea lui Ştefan cel Mare, cînd arma principală erau săgeata şi paloşul, apărea tunul, dar din coajă de cireş, reproduc vorbele aşa cum sînt scrise în cronici, semn că au existat aievea, dar nu înţeleg cum nu luau foc şi nu făceau explozie. Patru secole mai tîrziu, stă scris undeva că japonezii aveau tunuri, numai ţeava, fără afet, şi ca să tragă cu ele le aşezau pe căpiţe de paie ; flota lor de război, tot în acea vreme, nu mai demult decît acum o sută treizeci de ani era alcătuită din bărci de lemn, cu cîte o sîneaţă la spate. Nu le-a trebuit japonezilor decît cinci decenii ca să-şi facă vapoare atît de bine înarmate şi bineînţeles atît de bine conduse încît la Tuşima, în războiul pentru Port-Arthur, au nimicit la iuţeală flota modernă a Rusiei, comandată de un amiral cu renume. De mult spun, cui vrea

să mă asculte, că acest fenomen, urmat de altele, din vremea noastră, ar trebui să dea de gîndit lumii.

Cînd eram mic am auzit vorbindu-se în casă de o nenorocire petrecută pe un cîmp de instrucție, poate la Cotroceni, unde acum este un cartier de locuințe. Cineva inventase o mașină de tăiat sîrmă ghimpată, piedică atît de grea în calea atacului. Am mai spus odată că artileria, după calculul unui om care n-avea altceva de lucru, ca să deschidă un drum prin rețeaua de sîrmă ghimpată, trebuia să risipească atîta muniție, încît cu prețul ei s-ar putea face un pod de aur pe deasupra. În asemenea condiții, bineînțeles că Statul-Major era foarte interesat de acea mașină, astfel că a poftit pe inventator s-o prezinte. După cîte am înțeles, era un automobil de epocă, prevăzut cu o foarfecă mare în față, sau cu mai multe. Automobilul a pornit cu viteză drept spre obstacol, dar foarfecele nu au funcționat și sîrma a tăiat capul inventatorului.

Cam tot atunci, prin 1915, în Anglia și în Franța se studia un car de luptă, capabil să ajute infanteria în ofensivă. Curînd după aceea cele două țări au conlucrat, dar au făcut două mașini mult diferite una de alta ca greutate ; a englezilor avea douăzeci și cinci sau treizeci și cinci de tone, a francezilor numai șase și jumătate. Pentru a se păstra secretul, englezii au numit-o tank, deși cuvîntul înseamnă cu totul altceva, dar numele a prins și a rămas neschimbat pînă astăzi. Mult i-a încurajat pe constructori un veteran din războiul cu burii, Winston Churchill. Mă miră, fiindcă la vremea aceea el era Mare Lord al Amiralității, adică mai mare peste marină. Înseamnă că încă de pe atunci n-avea astîmpăr, dacă se amesteca și în treburile armatei terestre.

Înțelegerea între cele două țări fusese să fabrice un mare număr de tancuri, și numai după aceea să le arunce în luptă, pe toate deodată ca să fie o surpriză decisivă. Englezii însă n-au avut răbdare, deși de felul lor sînt impasibili, cum se știe, și la 15 septembrie 1916, patruzeci și nouă de tancuri de ale lor și-au făcut apariția pe frontul de la Flers, pe Somme, într-o operație locală. Indiferentă graba și indiferent rezultatul, de la data aceea înainte tancul a intrat în istoria războiului.

Unii spuneau că inventatorii ar fi fost nemţii, în sarcina cărora se puneau atunci toate relele. Submarinul, ce-i adevărat, lor li se datorează, dacă nu s-o găsi cineva să mă contrazică. Şi tot lor faimosul Dicke Bertha, tunul făcut de Krupp, care a bombardat Parisul de la şaizeci de kilometri. (Fabricantul a dat tunului numele soţiei sale, un omagiu să te cutremure ; în întregime el se traducea: „Bertha cea mare").

Primele tancuri le-am văzut după război, le aveam de la aliaţii noştri ; era un Renault de şase tone şi jumătate, cu motorul de treizeci şi cinci de cai putere, nu mult mai puternic decît Trabantul, cu o viteză de şapte kilometri pe oră ; le-am văzut făcînd exerciţii pe un cîmp ales anume, cu gropi şi cu dîmburi abrupte. Erau nişte jucărioare pe lîngă ce ştim astăzi, cu blindajul nu mai gros de douăzeci şi doi de milimetri, prins în nituri, căci nu se folosea încă sudura. În loc de roţi avea tălpice articulate, *şenile*. Mă uitam la ele, mergeau ca o broască ţestoasă, cînd urcau dîmburile scoteau fum negru şi urlau să spargă urechile oamenilor. Aveau şi o coadă pe spinare, dar fără legătură cu expresia referitoare la cîini şi la alte animale. Era o contragreutate, ca o coadă de rac, legată de carcasă cu balamale solide, ca braţul de groase. Cînd tancul ajungea în vîrful dîmbului şi trebuia să coboare în partea cealaltă, sau cînd intra într-o groapă, îşi rotea coada prin aer şi o lăsa în urmă, la fel cum fac cîinii cînd sînt în primejdie ; altminteri, cît era el de greu şi de solid, ghemul acela de oţel cădea în bot şi rămînea ţeapăn.

Aşa se prezentau tancurile franţuzeşti din primul război mondial, cu un echipaj de doi oameni, unul la postul de conducere, altul în turelă, şi cu un tunuleţ, a zecea mia parte din Dicke Bertha. Dar au băgat spaima în infanterie cînd a apărut prima oară, au pus-o pe fugă. Nimeni n-avea ce-i face, aşa cum duşmanii lor nu pot face nimic broaştei ţestoase, dacă s-a strîns în carapace, şi ariciului, dacă lasă la vedere doar ţepii. Însă n-a trecut mult timp pînă să apară tunul antitank, şi atunci s-a schimbat treaba. Aşa a început întrecerea, s-au făcut tancuri mai grele, apoi mai puternice, s-a mers înainte fără oprire chiar după încheierea păcii, aşa că în 1939, cînd a izbucnit războiul al doilea, Franţa avea gata de luptă tancuri de treizeci şi cinci de tone, cu un blindaj care ajunsese

la şaizeci de milimetri, tunurile la şaptezeci şi cinci, motorul la trei sute de cai putere.

După o dare de seamă accesibilă publicului, Germania, care de altfel n-ar fi avut dreptul să se înarmeze decît cu restricţii, pornea la luptă cu un tanc mai modest, douăzeci de tone greutatea, douăzeci şi cinci de milimetri blindajul. Nu se pun însă la socoteală tancurile capturate din Cehoslovacia ; nu am date despre ele, care era numărul lor şi ce caracteristici aveau, bănuiesc însă că redutabile ; în această privinţă mi-e teamă că nu se va face niciodată lumină, a şi început să fie prea tîrziu de altfel, omenirea e preocupată de războaiele viitoare, se înarmează ca să le evite, după o vorbă latinească străveche, mai actuală ca niciodată.

Odată cu războiul al doilea au apărut tancuri noi, perfecţionate încontinuu, tot mai numeroase şi mai puternice. Vestitul Sherman, de pildă, construit în Statele Unite în 1942, dacă, în ceea ce priveşte greutatea şi o parte din celelalte caracteristici nu depăşea cu mult datele cunoscute, în schimb ritmul în care se fabrica ar putea să mă uluiască dacă n-aş şti că America făcea un vapor de zece mii de tone, în douăzeci şi patru de ore, după cum am mai spus înainte. Tot în atîta timp erau gata o sută de tancuri, trei mii într-o lună, în total nouăzeci de mii de tone, aproape un milion într-un an, trei milioane pînă la sfîrşitul războiului. A fost tancul cel mai răspîndit în armatele aliaţilor ; cu o divizie de Sherman a venit generalul Leclerc, în Franţa, cu Sherman a eliberat Parisul.

Adversarii acestui tanc erau mai puternici, Panzer, al nemţilor, apărut în 1943, şi Tigre, în 1944. Primul avea patruzeci şi cinci de tone greutate, o sută douăzeci de milimetri blindajul, şase sute cincizeci de cai motorul ; al doilea şaptezeci de tone, blindajul de o sută cincizeci de milimetri. Tunuri, viteză, nu le mai pomenesc, ajunge ce-am spus ca să se înţeleagă ce înseamnă încăierarea dintre doi asemenea monştri.

Nici unul însă n-a fost invincibil, au rămas cu miile fumegînd pe cîmpurile de bătălie, cu blindajul străpuns, chiar cînd era gros de o şchioapă, cu şenilele rupte. Uneori, în luptele de stradă, sau în atacurile partizanilor, *maquis* cum s-au numit ei în Franţa, o grenadă sau o sticlă de benzină aruncată pe turelă a fost destul ca să

le înţepenească locului. Păcat că nu ştim cîte au fost cu toatele ; ar trebui să se spună măcar la conferinţele de pacificare, ca părţile să ştie unde ajung dacă nu se astîmpără.

*

Tot ce am spus, minimul ce se putea spune, era necesar înainte de a cita cea mai mare bătălie de tancuri care s-a dat vreodată. Numărul lor, de o parte şi de alta a fost o mie cinci sute. Cine vrea, n-are decît să le transforme în tone, în grosimea totală a blindajelor, în numărul de cai putere, apoi să-şi închipuie urletul a o mie cinci sute de motoare, amestecat cu bubuitul tunurilor, sub pătura neagră a fumului de motorină arsă. Nu cred că în infern groaza să fie la fel de mare.

S-a întîmplat în regiunea Kursk, la 12 iulie 1943, ca o replică a bătăliei de la Harkov, cînd a învins armata germană, cu un an şi jumătate mai înainte. Acum armata germană, mereu în retragere, în vreme ce Hitler mereu spera să învingă, a pierdut treizeci de divizii, dintre care şapte erau divizii de tancuri. Numărul oamenilor morţi, răniţi, dispăruţi se ridica la cinci sute de mii, o generaţie. Tancurile lor nu puteau să fie decît Panzer, Tigre nu apăruse încă. De partea cealaltă cred că, pe lîngă tancurile ruseşti, au luat parte la luptă şi nişte Sherman, americane, şi poate chiar unele englezeşti, produse cu un an înainte, botezate cu numele lui Churchill.

Cu acestea războiul tancurilor nu s-a sfîrşit, a continuat pînă în mai 1945, cînd primele dintre ele au intrat în Berlin, şi au ajuns pînă la Cancelaria Reichului, sub care era buncărul. Construcţia lor a continuat şi după aceea, însă nu am date decît pînă în 1955, ceea ce nu înseamnă că pe urmă nu s-a mai făcut nici unul. Ultimul despre care am auzit avea un motor de o mie de cai putere. Acum, cînd pe pămînt s-au sădit rachete de toate felurile, de la cele cu rază mică pînă la cele intercontinentale, chit că unele sînt pe cale de a fi distruse, oare istoria tancului nu se apropie de sfîrşit ? Şi a tunului asemeni ? Poate tancurile se vor topi, se va păstra cîte unul pentru muzee. Iar de tunuri poate că nu va mai fi nevoie decît ca să tragă salve la zile festive, sau în cinstea oaspeţilor de seamă.

40

Cu două zile înaintea bătăliei de la Kursk, forţele americane şi britanice debarcaseră în Sicilia. Ştiam că de aici înainte istoria lui Mussolini nu mai avea mult să se termine. Nu spun că mi s-a făcut milă de el, dar m-am gîndit cu un amestec de sentimente, primul, compătimirea, pentru nechibzuinţa lui de a declara război Franţei şi a merge apoi mînă în mînă cu Germania, deşi nu-l obliga nimeni, dimpotrivă, Hitler ar fi fost mai mulţumit să-l ştie liniştit la el acasă, bănuind ce necazuri are să-i facă ; îi făcuse destule în Grecia, unde se împotmolise cu războiul lui ridicol, de-l rîdeau pînă şi copiii. Nevoită să intervină spre a-l scoate din încurcătură, căci vorba românului, prietenul la nevoie se cunoaşte, Germania amînase să pună în aplicare planul „Barbarossa", de invadare a Rusiei, şi astfel pornise cu stîngul.

Mi-am amintit o zi din vara anului 1940, cînd stăteam cu Alîon pe balconul redacţiei, ascultînd cîntecul Ştefaniei la radio, una din acele trăiri ale ei puse în muzică, totdeauna tulburătoare. Cîntecul s-a întrerupt brusc şi în locul lui s-a auzit declaraţia de război a lui Mussolini ; nici n-am înţeles bine ce vroia să spună, în primul rînd m-a durut şi am fost indignat că Ştefania amuţise, de parcă îi astupase cineva gura. Celelalte sentimente au venit pe urmă, stupoarea, apoi revolta că Italia, atît de iubită de noi, pornea război împotriva unei ţări învinse. Dar glasul infatuat al lui Mussolini m-a adus la realitatea pe care n-ar fi trebuit s-o uit nici o clipă, războiul era al lui, nu al Italiei, cum fusese şi cel din Abisinia. Atunci mi-am dorit cu ardoare să apuc ziua cînd o să cadă. Neavînd altă putere, aceasta a fost răzbunarea mea pe toţi tiranii, să aştept ultima lor clipă. Iar dacă uneori, descurajat de o aşteptare prea lungă mi-am pierdut speranţa, m-am dus cu gîndul la exemplele din istorie ; mai curînd sau mai tîrziu toţi tiranii se prăbuşesc, fie şi după moarte, căci şi ei mor, chiar dacă îşi fac planuri de nemurire. Atîta doar că satisfacţia devine vană, cînd vezi ce mici au fost după atîta preamărire.

Acestea erau reflecţiile prilejuite de apropiata cădere a lui Mussolini, după trei ani de la discursul care mă revoltase ; vorbitorul de atunci amuţise, în curînd aveau să-l mănînce viermii. Tristă satisfacţie, deşertăciune a deşertăciunilor ! Nu ştiu ce aş fi vrut, dar era prea puţin să moară o singură dată.

Atîta doar că se adăuga şi el exemplelor din istorie, îmi întărea credinţa că şi ceilalţi tirani au să cadă. M-am dus să-i împărtăşesc ştirea lui Alion, fiindcă nu citea ziarele, iar la radio asculta numai muzică. Sanatoriul Diaconeselor, deşi pe şoseaua Ştefan cel Mare, cu circulaţie înghesuită şi zgomotoasă era o insulă de pace şi linişte surprinzătoare, ca într-un orăşel de provincie cu viaţă patriarhală. Un mic parc cu arbori de pădure proteja cîteva pavilioane destul de izolate unul de altul, îngăduindu-ţi să simţi aerul proaspăt, ca în mijlocul naturii. Fiind mult timp de atunci, am uitat dacă între ele era şi vreo clădire de proporţii mai mari, probabil că da de vreme ce existau laboratoare, săli de operaţie şi de tratamente, camere de sterilizare, bucătării şi toate anexele cîte trebuiesc într-un aşezămînt pentru îngrijirea sănătăţii, la fel de complex ca un spital de proporţii.

Alion locuia singur, nu pot spune că era internat, în cel mai mic dintre pavilioane, în partea cea mai retrasă a parcului, cu o salcie bătrînă în faţă. Semăna cu o casă de ţară, avea cerdac, la mijloc o tindă, continuată cu sala de baie, iar în părţi cîte o cameră. Poate înainte fusese locuinţa grădinarului. Sanatoriul o amenajase în deceniile trecute pentru o pacientă misterioasă, spun aşa fiindcă n-am putut să aflu despre ea nimic, nici numele, nici vîrsta, nici boala de care suferise. O vorbă auzită de la o cucoană bătrînă, despre care se spunea că ştia toată istoria oraşului, mi s-a părut mai degrabă o născocire pe cît de romantică pe atît de sinistră, povestea unei femei tinere şi frumoase pe care o iubea prinţul moştenitor Ferdinand. Despre o legătură a acestuia ştiu ceva, există şi un mic palat în Bucureşti pe care se spune că l-a construit pentru femeia iubită. Ştiu de asemenea că, aşa cum părea el de domol, s-a învîrtit un timp în jurul Martei Bibescu, cel puţin aşa spune ea, fără să meargă mai departe cu mărturisirile. Însă spusele cucoanei atoateştiutoare nu sînt demne de luat în seamă, că principesa Maria, din gelozie, şi-a închis

rivala în sanatoriu, cu complicitatea bărbatului care o avea de nevastă, și el gelos de asemeni. Motivul invocat fiind că femeia era nebună. Dar pentru aceasta s-ar fi cerut mai multe complicități, începînd cu a medicilor, ceea ce nu cred că ar fi putut să obțină nici chiar principesa care, între noi fie vorba, nici nu avea timp să fie geloasă.

E adevărat însă că una din camerele pavilionului, cea din dreapta, unde acum locuia îngrijitoarea lui Alion, avea încă drugi grei la ferestre și pereții acoperiți cu capitonaje elastice, iar ușa se închidea cu zăvoare pe dinafară.

Îngrijitoarea era o doamnă în vîrstă, agreabilă ca înfățișare, și foarte distinsă, dar pe jumătate oarbă, mergea mai mult pe lîngă pereți, altfel trebuia să-și caute drumul cu bastonul. Nu făcea parte din personalul sanatoriului, o adusese Alion, era o prietenă de familie ; pornind de la această calitate fusese menajera lui de după primul război, pînă anii trecuți, cînd începuse să-și piardă vederea. Avea o pensie de la fostul bărbat, colonel, comandant de regiment, mort pe front în Moldova. Alion i-o dublase. Iar acum apelase la ea, numai ca să aibă un om de veghe alături, altminteri, toate serviciile i le făcea personalul sanatoriului. Se numea doamna Vaida, fără nici o înrudire cu omul politic, căruia Alion, deși disprețuia calambururile, îi spunea Vaideel, ca expresie a sentimentelor pe care i le inspira personajul. Întrebîndu-l odată dacă era potrivit să se lase în grija unei persoane care vedea oamenii doar ca pe niște umbre, Alion mi-a răspuns că se simte mai bine așa, în starea lui o privire l-ar incomoda, ar trebui să-și facă tot timpul o mască, și nu mai are putere, prea multe măști a purtat în viață. „Și apoi, a continuat, pe doamna Vaida nu o frustrez prea mult ținînd-o închisă cu mine ; afară, tot n-ar putea să vadă mare lucru."

Între vizitatorii lui, eram singurul de care nu se ascundea ; pe ceilalți îi silea să-și pună ochelari negri, deși încă nu-i apăruseră semnele morții pe față, vroia să se apere din vreme. Și apoi, nici ei nu știau să-și ascundă compătimirea.

Era 10 iulie, o zi cu cerul albastru la fel de frumoasă ca ziua cînd Mussolini declarase războiul. L-am găsit într-un șezlong, sub salcia maiestuoasă, atît de trufașă pe lîngă sălciile plîngătoare. Doamna Vaida tricota cu ochii închiși, într-un jilț, pe cerdac, în lumina vie a unei raze de soare.

Alion n-a fost surprins să afle ştirea.

— Ştiam că au să debarce !

— Bine, dar nu ştiai cînd. Acum e fapt împlinit !

S-a uitat la mine îndelung, apoi mi-a răspuns :

— Pentru mine timpul nu mai contează, fiindcă e limitat cu stricteţe, e ca şi cum a încetat să existe ; trăiesc fără calendar, şi toate întîmplările îmi apar ca atemporale. Într-o zi o să moară Mussolini, în alta Hitler, apoi pe rînd ceilalţi ; pentru mine este ca şi cînd au murit toţi astăzi.

— Nu vrei să-ţi spun nimic despre debarcare ?

— Poţi, nu mă plictiseşte, dar nici nu mă interesează. În ziua cînd ţi-am spus că războiul s-a sfîrşit, deşi mai putea să dureze ani de zile, m-am proiectat în viitor, am trăit istoria cu anticipaţie, ştiind că din lipsa timpului n-am s-o pot trăi odată cu tine.

Debarcarea în Sicilia s-a făcut cu o sută şaizeci de mii de oameni, purtaţi şi susţinuţi de două mii cinci sute de nave felurite. Oamenii aduceau cu ei paisprezece mii de vehicule, printre ele şi tancurile, apoi o mie opt sute de tunuri ; avioanele n-au fost numărate, zburau prea repede pe deasupra. În a doua parte a lunii august toată insula era ocupată...

Abia după douăzeci şi cinci de ani, m-am dus în Sicilia, să văd ce urme lăsase războiul, n-am putut mai devreme. Este în mine o curiozitate chinuitoare, să văd cîmpurile de luptă. Nu socotesc deloc că ar fi o înclinare morbidă, ci mai degrabă o datorie de martor, războaiele au fost cele mai grave întîmplări din timpul vieţii mele, şi fiindcă nu pot să le uit, deşi n-am luat parte la ele, simt nevoia să mă duc la faţa locului, ca la un element concret din istorie, unde le pot trăi cu închipuirea. Aşa am fost la Mărăşeşti încă din adolescenţă, mai tîrziu la Verdun, la Dunkerque, la Narvik, la zidul Atlanticului. La Mărăşeşti n-am găsit decît mausoleul, şi am privit gara care ştiam că fusese ciuruită de gloanţe. La Verdun, în afară de urmele unor tranşee şi ale unor forturi, mărturia cea mai temeinică era osuarul, o clădire impunătoare, depozit de oase umane, adunate cu pioşenie. La Dunkerque şi Narvik nimic decît pace. La zidul Atlanticului o ultimă cazemată.

La fel m-am dus şi în Sicilia, unde n-am găsit alte ruine decît cele de la Selinunte, dar acelea proveneau din antichitate. Iar singurul loc trist a fost Agrigento, unde lîngă

un biet pin pipernicit, aflat pe moarte, era un bloc de piatră necioplită, care acoperea cenuşa lui Pirandello. Dacă în restul locului am văzut numai soare şi bucurie, m-am înveselit şi eu, am făcut voios întreg ocolul insulei şi am rămas cu o amintire frumoasă. De Mafie nu-mi păsa, deşi patria ei este Sicilia ; cine şi de ce s-ar fi legat de un călător singuratic ca mine ? Ba chiar, acolo m-am simţit mai în siguranţă decît la Roma sau Napoli.

Peste toate aceste locuri fusese mai mare Mussolini, Il Duce, pe care nu uit ce frenetic îl aclamau cămăşile negre, cînd ieşea în balconul palatului. Italienii, chiar cei care l-au urît, ştiu că Mussolini a făcut şi bine Italiei, mai întîi că a disciplinat-o şi a pus în umbră mafia. Dacă nu se lua după Hitler, ar fi trăit în pace pînă la adînci bătrîneţe, ca Franco, pe care am crezut că la sfîrşitul războiului spaniolii au să-l căsăpească.

Treisprezece zile după ce începuse debarcarea din Italia, o conjuraţie din care făcea parte propriul său ginere, contele Ciano, avea să-l scoată pe Mussolini din funcţia modestă de prim-ministru, să-l aresteze şi să-l ducă în captivitate pe muntele Saso. Spun că funcţia asumată de el era modestă, dar în realitate avea toată puterea, stăpînindu-l chiar şi pe regele Italiei, împăratul Libiei şi Abisiniei, Victor Emmanuel al treilea, cel mic de statură. Mic de statură era şi contele Ciano, purta pantofi cu talpa de trei degete şi cu tocul de-o palmă. Mussolini veghea ca încălţările regelui să aibă tocul jos şi talpa de cinci milimetri.

Alion a fost indiferent la toate ştirile.

Apoi evenimentele în Italia au venit repede unele peste altele. Curînd după arestarea lui Mussolini, sprijinul lui, partidul naţional-fascist a fost dizolvat, după o viaţă de două decenii. Cum cei prea tineri la vremea aceea, sau nenăscuţi încă, vor rămîne poate cu o nedumerire, e bine să-i lămuresc, deşi nici eu nu înţeleg de ce s-a făcut aşa ; de la un timp, termenul de *fascist* a fost atribuit tuturor mişcărilor şi forţelor totalitare din vestul Europei, şi chiar din vesturi mai îndepărtate, de exemplu America. Fascist vine de la emblema pe care o avea partidul lui Mussolini, un mănunchi de nuiele legate la mijloc, o *fascie*, semn de solidaritate sau înfrăţire. Germania era *nazistă*.

Ultima ştire pe care i-am adus-o lui Alion a fost în septembrie. În numele noului guvern italian, generalul Giuseppe Castegliano semnase armistiţiul cu aliaţii. Dar războiul nu se terminase, italienii mai aveau să întoarcă armele şi să lupte cu nemţii, care se retrăgeau spre nord, făcînd prăpăd în urmă cu o sete furioasă de a ucide şi a distruge. Cred că în această fază a războiului, Italia a suferit cele mai grele pierderi.

A fost ultima oară cînd l-am găsit pe Alion în şezlong, sub salcia care începuse să se îngălbenească. De atunci înainte n-a mai ieşit din casă, stătea în pat, tăcut şi senin, privind pe fereastră. Nu suferea, dar îşi pierdea puterile. îl vedeam cum se stinge, cu respiraţia tot mai slabă, ca o adiere neauzită. În schimb ochii, primul lui farmec, cu atîta căldură şi inteligenţă, parcă luau ei viaţa care îi părăsea trupul, străluceau cu mai multă lumină ca niciodată, privirea lor se ducea departe, pînă în partea cealaltă a pămîntului, în ei ai fi putut să citeşti tot ce descoperea el despre lume, *in extremis*. Pînă în ultima clipă pe faţa lui n-a apărut masca mortuară, pe care o aşteptam, fiindcă o văzusem la atîţi oameni. Îmi aminteam de doi, cu acelaşi cancer, la plămîni, mai chinuitor decît altele, fiindcă te sufoci, dar nu mori decît greu şi tîrziu, şi nimic nu te ajută. Unul a suferit aşa şase luni, altul un an, şi nu ştiu dacă există păcat atît de mare ca să i se fi cuvenit o asemenea pedeapsă. În faţa acestor morţi pierzi înţelesul vieţii.

Dar Alion s-a dus în linişte ; chiar dacă ar fi suferit greu şi ar fi avut forţa să-şi stăpînească durerea, aş fi simţit-o printr-o emanaţie a ei care trece prin ţesuturi şi se zbate deasupra patului pînă ce iese pe acoperiş şi se pierde ; în clipa aceea bolnavul moare, durerea are formă materială, volum şi greutate dar nu se vede, cum nu se vede aerul limpede, ci doar simţim că ne umple plămînii.

Rar se întîmpla să apară pe faţa lui o grimasă, uşoară şi trecătoare. Eu sau doamna Vaida îi dădeam un antinevralgic, mai mult pentru împăcarea noastră. Cu teama că n-am să mă pot explica pe deplin şi voi fi judecat aspru, mărturisesc că vremea cît l-am vegheat, în ultima săptămînă zi şi noapte, a devenit acum o amintire nedureroasă, a fost o şcoală a celor mai înalte învăţături hărăzite oamenilor, am adunat în mine un univers de simţăminte, care poate îmi vor folosi cînd voi fi şi eu pe patul de moarte.

Chiar dacă a fost ceva trecător, în acel timp am crezut în eternitate, bogăţia inaccesibilă pe care mi-a dăruit-o Alion, odată cu ultima lui răsuflare ; atunci am fost convins că există şi o altă viaţă, şi l-am invidiat, sentiment respins la prima vedere, care va face pe mulţi să mă condamne. Dar aşa am învăţat, departe de orice religie, să nu plîng morţii ; adevărul este că nici nu-i plîngem pe ei, ci durerea noastră.

În timpul cînd stăteam de veghe, în liniştea încăperii, privindu-l pe Alion cum se uita pe fereastră unde cu siguranţă vedea mai mult decît salcia cu frunza îngălbenită, simţeam în mine o mulţumire stranie, care iar va fi judecată aspru dacă nu voi izbuti s-o explic cum trebuie. Eram mulţumit în primul rînd că mă aflam acolo, lîngă un prieten, uitînd ce însemnam eu în clipele acelea, detaşat şi de mine şi de lume, dăruit pe deplin acestui aproape al meu care îmi devenea tot mai apropiat, pe măsură ce vedeam că se îndepărtează. Noţiunea de prietenie, atît de mult invocată în relaţiile dintre oameni, şi niciodată definită bine, deşi pare simplă şi uşor de a fi înţeleasă, îmi apărea acum ca o sursă de lumină şi de căldură, două nevoi primordiale ale noastre, de care ne bucurăm cînd avem parte de ele, uitînd antagonistele lor, frigul şi întunericul, la fel cum uiţi răul cînd îţi este bine. Era straniu, cum am spus mai înainte că în timp ce Alion se ducea spre frig şi întuneric, fiinţa lui iradia lumină şi căldură. Acestea nu erau emanaţii ale ochilor lui de-o seninătate celestă, care totdeauna mi-au transmis un simţămînt de pace şi bucurie, ci se năşteau prin transformarea materiei în spirit ; murea dar ceva al lui continua să trăiască, trăieşte şi astăzi prin ceea ce a izbutit să-mi implanteze în suflet. Moartea deplină este numai uitarea.

Zile în şir Alion nu scotea o vorbă, îi înţelegeam dorinţele fără cuvinte, dar prea rar avea o dorinţă, îi era de ajuns să privească afară, salcia din care cădea cîte o frunză. Înainte de-a ajunge la fereastră, privirea lui făcea un ocol, împotriva legilor luminii şi trecea prin mine, simţeam ce linişte îi dădea prezenţa mea acolo. Am stat nu doar cu abnegaţie, ci şi cu bucurie, moartea lui nu mă speria, era de mult subînţeleasă în relaţiile noastre ; mă bucuram ştiind că era singurul om căruia nu îi greşisem niciodată nici măcar cu gîndul.

41

Venind la sanatoriu într-o după-amiază cînd se întuneca și începea să burnițeze, am găsit la poartă o femeie rebegită de frig, cu părul ud căzîndu-i în lațe pe față. Avea un pardesiu elegant dar prea subțire pentru o asemenea vreme ; cum nu era încheiat i se vedea rochia, mai nepotrivită decît pardesiul, dintr-un material închis la culoare, cu sclipiri ondulate, un *lamé* greu, parcă împletit cu fire de argint sau de aur. Pantofii, poate de antilopă neagră erau uzi și stropiți de zloată, ca și ciorapii.

Și-a îndepărtat cu mîna șuvițele de păr căzute pe față și mi s-a adresat, cu o voce nesigură, rugătoare și speriată:

— Domnule, vrei să mă ajuți ? Mi-e frică să intru.

N-aș fi recunoscut-o, nici după voce, era Ștefania, dar părea alta, mi-a relevat-o instinctul, sau forța unor amintiri reînviate, pe o cale neînțeleasă. Fardul, spălat de burniță îi curgea în dîre pe față, lăsînd în urmă o paloare spectrală. Să nu fi fost îmbrăcămintea, provenind evident de la o mare casă de mode, aș fi luat-o drept o cerșetoare țigancă.

— Nu mă ții minte ? am întrebat-o.

A clătinat din cap, rătăcită. Nu mă mira că uitase de mine și n-avea rost să-i aduc aminte, nu însemnasem nimic pentru ea, decît că îi ținusem tovărășie într-o seară, cînd Alion ne lăsase singuri și întîrzia să vină.

Lîngă trotuar, puțin mai departe era mașina lui Dinu Persu, vechiul Studebaker roșu. O avea de patru ani, să nu fi fost război de mult ar fi schimbat-o, războiul cere sacrificii chiar și miniștrilor.

Oare unde se stropise de noroi femeia asta, dacă venise cu mașina ? Probabil patrula mai de mult prin fața spitalului. Și cum de îmi cerea ajutor tocmai mie ? Fiindcă în afară de mine nu trecea nimeni pe o vreme atît de urîtă.

— Doamnă, știu unde vreți să mergeți. (Nu s-a mirat părea abulică, doar a ridicat ochii, să mă vadă mai bine.) O să răciți, urcați-vă în mașină și așteptați-mă. S-ar putea să întîrzii, nu vă pierdeți răbdarea.

M-a ascultat, deşi cred că nu înţelegea ce am de gînd ; nu putea face altceva decît să-şi pună speranţa în mine.

Cînd am intrat în camera lui Alion, doamna Vaida a ieşit, lăsîndu-ne singuri ; s-a dus cu mersul ei nesigur, ajutîndu-se de baston ca să caute drumul. Avea un baston din alte vremuri, de abanos dar gol pe dinăuntru, altminteri ar fi fost prea greu chiar pentru un om tînăr. Era un obiect scump, cu mînerul de argint şi rubine, aparţinuse colonelului, care ţinea la relicve. Îl cumpărase la licitaţie, la Paris, avea valoare istorică, fiindcă aparţinuse lui Balzac, probabil era adevărat, se cunoştea slăbiciunea acestuia pentru bastoane valoroase, avea o întreagă colecţie ; deşi plin de datorii, se împrumuta la cămătari ca să mai cumpere încă unul.

Ceva era schimbat în fizionomia mea, cum m-am aşezat în fotoliul de la picioarele patului, Alion care de obicei mă primea cu un zîmbet, fără să-şi ia ochii de la fereastră, de astădată şi-a fixat privirea la mine, interogativă şi insistentă. N-a mai fost nevoie de nici un ocol, i-am spus de-a dreptul, ceea ce n-aş fi îndrăznit altădată :

— Ştefania e aici ; aşteaptă în stradă !

O clipă faţa i s-a crispat, prin ochii atît de albaştri i-a trecut o umbră. Era prima oară cînd citeam în privirea lui o mustrare.

— Tu ai adus-o ?

Nu-i recunoşteam glasul, nu scosese un cuvînt, zile de-a rîndul, tăcerea lui devenise pentru mine obişnuinţă, nefiresc mi se părea să vorbească. Nu puteam să las întrebarea fără răspuns, şi aşa a început ultima noastră convorbire.

— Am găsit-o la poartă. N-avea curaj să intre.

— De unde a aflat ?

— Nu de la mine. Se află.

— Ce vrea ?

— Nu mi-a spus, dar sigur că vrea să te vadă. (Şi după o pauză am adăugat, mai hotărît şi sigur pe mine) : Are dreptul ! Te rog, dă-i-l !

M-a privit mult înainte de a-mi răspunde, avea iar ochii lui albaştri, de altădată. Credeam că îl înduplecasem. Cele ce urmează sînt ultimele lui gînduri ; de uitat nu pot să le uit, dar ce rău îmi pare că n-am avut cum să le şi înregistrez, ca să-i mai aud şi glasul.

— Știi cît am iubit-o !... Și o iubesc încă ; am iubit-o tot timpul. Sînt în fața unei porți unde nu pot să mint pe nimeni, nici pe ea, nici pe tine. După ce poarta o să se deschidă și o să se închidă în urma mea, spune-i ! Dar nu mai înainte !... Nu pot s-o văd, fiindcă pe cît o iubesc, pe atît îmi este de străină !

— Alion, pleci și se pierde orice putință de-a o mai vedea vreodată. Dacă nu vrei să fii clement cu ea, fii măcar cu tine !

— Clement ? N-ai observat pînă acum, și mai ales acum, că nu pot să îndur nici o clemență ? Chiar dacă mi-ar oferi-o moartea, dacă mi-ar spune : omule, ridică-te și umblă, bucură-te de viață !... Eu, cînd termin ceva, termin pentru totdeauna.

— Dar ea a fost pentru tine o bucurie reală, nu una absurdă, oferită de moarte ! Nu mai ții minte nici o zi frumoasă ?

— Ba da, pe toate, și le retrăiesc adesea, dar unilateral, cu ceea ce a rămas în mine, fără să am nevoie de ea nici ca o referire. Ea a devenit de mult abstractă. Lasă-mă să mor aici, unde am ajuns, nu mă trage înapoi, nu vreau să-mi trăiesc viața de două ori ! Prima a fost mult prea frumoasă.

Se bucurase din plin de viață, superficial numai în aparență, pasiunile lui, deși trecătoare, fuseseră depline, arseseră pînă la capăt dar repede, fiindcă flacăra se propaga în el cu viteză mult mai mare decît în alții. Era socotit ușuratic, așa l-am socotit și eu multă vreme, fără să-l condamn și fără să-i prețuiesc mai puțin însușirile celelalte. Abia de cînd era bolnav am început să mă gîndesc mai mult la firea lui, întrebîndu-mă cum de un om cu atît spirit și cu o judecată atît de profundă nu se statornicise lîngă nici o femeie, cînd era imposibil să nu fi întîlnit una care să cumuleze toate darurile căutate de el și găsite numai răzleț, unul ici, altul colo, într-o continuă explorare ? Așa am ajuns să cred că în realitate el trăia o iubire continuă, mutînd-o de la o femeie la alta dar rămînînd aceeași. Iar cînd ajunsese la cea definitivă, investind în ea simțurile și simțămintele sale, împreună cu tot ce însemna aspirația la deplinătate, dăruindu-se cu intransigență... N-am terminat fraza fiindcă am găsit venind de la sine cuvîntul

care, deşi aflat în vocabularul meu, nu ieşea la lumină. După o viaţă de căutare, nu totdeauna conştientă, probabil de multe ori instinctivă, în Alion, atît de labil în iubire, izbucnise intransigenţa. Izbucnise, repet cuvîntul, ca să nu pară pus fără destulă judecată. Să-i fi plăcut parada, şi-ar fi făcut un blazon pe care să scrie : „Totul pentru tot". Cuvîntul e simplu şi pare banal, dacă nu-i dai tot înţelesul derivat din noţiunea de intransigenţă. Nu se apropiase de Ştefania cu uşurinţă, începutul fuse plin de zigzaguri şi de nehotărîre, în gîndul lui o respinsese în cîteva rînduri, şi nu fără motive. Dar cînd ea îşi scosese rochia în cortul portocaliu de pe terasă, izbucnise intransigenţa. Nici nu era nevoie de cuvîntul dragoste, prea mic, fiindcă îi se includ limite, suspiciunea, gelozia şi uneori ura.

Cine îşi va aduce aminte de Tiţa, ţigăncuşa din Calea Rahovei, se va întreba, poate, pe ea cum o justific în viaţa lui Alion, şi cum explic la un om ca el o asemenea licenţă. Mai întîi, n-am afirmat niciodată că el n-ar fi fost un licenţios ; fusese adesea. Apoi, nu am lăsat să se înţeleagă că fata aceea întîlnită într-o dimineaţă pe stradă ar fi făcut parte dintre *căutările* lui, care nu puteau să fie continue ; ea a fost un moment de odihnă, plătit cu un colier de strasuri şi un baton de ciocolată, apoi un intermezzo răsplătit cu un şirag de briliante, nu prin valoarea lui importantă, ci prin ideea de-a o împodobi cînd murise.

Întorcîndu-mă la Ştefania, la starea ei disperată din seara cînd rătăcea prin faţa sanatoriului, trebuie să-i judec din nou gestul, nu vreau să-l numesc greşeală, de a se dărui unui călău, ca Tosca, spre a-l scăpa pe Alion de la moarte. Atunci am judecat-o cu asprime, la fel cum le-am judecat pe toate suratele ei care se sacrifică pentru a-şi scoate bărbatul dintr-o primejdie. Privind din afară, n-aş fi respins faptul în sine, dacă ar fi fost o slăbiciune, sau un moment de pierdere a minţilor ; sigur însă că lui Alion îi recunosc dreptul să judece altfel. Chiar pe mine, cu toată îngăduinţa exprimată mai înainte, mă îngrozeşte gîndul că Ştefania se înjosise în faţa unui monstru, Prinţul, maimarele peste poliţia discipolilor, cel care mai tîrziu avea să-l pună pe Alion cu faţa la zid, în celulă, şaptezeci de zile la rînd, făcîndu-l să moară tot de atîtea ori, şi trăgînd alături de capul lui, la cîţiva centimetri, de unde glonţul ricoşa în obraz, încă fierbinte.

Cunosc din literatură cîteva dileme irezolvabile. Le-o adaug pe Ştefania. Trebuia să accepte cu bună ştiinţă moartea lui Alion, sau să se înjosească ?

Este mai uman să admiţi a doua soluţie ? Mi-e frică să mă gîndesc. Dilema rămîne.

Alion însă n-a avut să aleagă, pentru el n-a fost dilemă. Ci intransigenţă.

Aşa gîndeam în timp ce mergeam spre poarta sanatoriului, prin burniţa rece de toamnă. Şi mai trebuia să gîndesc ce-i voi spune Ştefaniei.

Dar ce este intransigenţa ? O virtute, sau o dezumanizare, o malformaţie sufletească ? Îmi aminteam de Ernest care murise de cîteva luni, sub ochii Despinei. Şi el fusese intransigent plecînd de lîngă ea cu o hotărîre de gheaţă, ca de lîngă o străină. Dar pe urmă avusese remuşcări, dintr-o mică îndoială care îi încolţise în minte abia cînd aterizase cu avionul în flăcări, neştiind dacă o să se salveze. Iar în faţa morţii, la spital, o simţise lîngă el, ieşise o clipă din agonie numai cît s-o ştie că era acolo.

Alion a rămas intransigent pînă la urmă.

Dar nu cumva intransigenţa echivalează cu rigiditatea unor corpuri care, lipsite de orice elasticitate, se rup la o apăsare puternică, în loc să se plieze ? Cînd a făcut stejarul, natura a făcut şi trestia. O idee : „Capul plecat sabia nu-l taie !" a dispreţuită : „Dar cu umilinţă, lanţul îl încovoaie !" Vreau să despart o idee de alta, să judecăm cu mai multă înţelepciune, să ne gîndim nu la capul care poate să cadă, ci la cuprinsul lui, care e păcat să se piardă!

Ştefanici nu-i puteam spune decît o minciună ; tot gîndindu-mă pe drum o găsisem pe cea mai simplă, şi în acelaşi timp radicală. M-am apropiat de portiera maşinii, am ciocănit în geamul bătut de ploaie. Lipsisem o jumătate de oră, m-a recunoscut în cel căruia îi vorbise la poartă ; cel care într-o seară îi mîngîiase talpa picioarelor era uitat pentru totdeauna. Mă aşteptam s-o găsesc răvăşită de nerăbdare, dar era calmă şi refăcută, parcă reînviase, se pieptănase, îşi ştersese obrazul murdar de farduri. M-am întrebat dacă înfăţişarea ei pierdută, cum o văzusem la poartă, nu fusese o impresie falsă, datorată neliniştii mele, căci mergînd la Alion unde ştiam că în curînd n-o să mai am ce să caut, nu-mi simţeam inima uşoară.

A vrut să coboare, poate nu-şi mai putea stăpîni nerăbdarea ; sau nu vroia să audă şoferul ce îi voi spune. Am împins portiera la loc şi i-am făcut semn să deschidă geamul. Cum stăteam acolo, împiedicam ploaia să bată în maşină, mă uda numai pe mine în spate. În poziţia ei era o delăsare, ca uitarea de sine, în schimb avea ochii vii şi faţa însufleţită. În lumina felinarului de pe trotuarul celălalt i-am văzut mîna stîngă căzută în poală şi alături o lucire de sticlă ; mi-am dat seama că era seringa.

M-am gîndit în toate felurile, dar nici pînă astăzi n-am ajuns să înţeleg în ce calitate socotea că mă aflu acolo, cum apelase la mine fără să mă cunoască, şi îmi împărtăşise, indirect dar vizibil, un zbucium care pe un străin nu poate să-l intereseze ? Şi ce-şi închipuia văzînd că totuşi mă interesase, mă oferisem să fac un demers pentru ea, şi acum venisem să-i aduc răspunsul ?

Răspunsul născocit pe drum era o soluţie provizorie, pentru seara aceea, vroiam s-o văd plecată, să nu păzească poarta spitalului, atît de zadarnic.

Aveam în buzunar un volumaş cu şaptesprezece poeme ale lui Alion, n-am vorbit de el pînă acum fiindcă mă privea numai pe mine. Cînd făceau corecturile la volumul lui de versuri, alesesem din el acele şaptesprezece poeme, pe care, dacă aş fi avut dreptul, le-aş fi declarat testamentul meu de dragoste pentru toate femeile iubite odată. Lucrătorii din tipografie mă cunoşteau, cu bunăvoinţa lor am extras poemele, am alcătuit din ele volumaşul, ca o agendă, şi le-am tipărit pe socoteala mea, în zece exemplare, cu gîndul să le păstrez ca, în timp, să dăruiesc cîte unul cui aş fi crezut că merită.

Primul exemplar i l-am dat, atunci seara, Ştefaniei.

— Doamnă, i-am spus, Alion a plecat la Paris, azi-dimineaţă ; mai sînt speranţe să se facă bine. Aici sînt culese unele din poeziile lui ; citiţi-le astă-seară, au să vă facă bine !

A luat volumaşul, m-a privit uluită.

— N-am înţeles ; mai spune-mi odată !

— A plecat la Villejuif, lîngă Paris, e un spital renumit, unde se tratează cancerul.

Spitalul exista, nu-l inventasem, dar probabil acum era în mîna nemţilor, plin de răniţi sau de femei-soldat internate să nască.

S-a răsucit puţin, să mă vadă mai bine, seringa i-a căzut din mînă.

— Mă minţi ! Spune-mi că a murit !

— Nu ! Mai sînt speranţe să se vindece.

A început să rîdă, sinistru :

— Atunci, à la bonheur !

În clipa cînd maşina pleca, volumaşul lui Alion zbură pe fereastră ; poate voise să-l arunce în mine.

M-am întors la sanatoriu, aveam de gînd să mai stau cîteva ceasuri, ca doamna Vaida să se odihnească, pe urmă veghea ea pînă la ziuă. Alion aţipise, s-a mirat puţin să mă vadă.

— Parcă plecaseşi.

— Am fost pînă la poştă, să dau o telegramă.

Mi se părea că uitase de Ştefania, de aceea minţisem. Poate ne minţeam unul pe altul. M-am aşezat în fotoliu, la picioarele patului. Mă feream să mă uit în ochii lui, dar le simţeam lumina îndreptată spre mine. Nu era doar o impresie, din cînd în cînd îşi cobora pleoapele şi atunci se făcea umbră.

După un timp i-am auzit glasul :

— Te rog, trage fotoliul mai aproape şi mai aprinde o lumină. Nu te văd bine...

Ardea o lampă cu abajur, pe noptieră. Am aprins plafoniera, cu două becuri puternice, apoi lampadarul din colţul odăii.

— E prea mult ; stinge ceva.

Am stins lampadarul.

— Nu, mai bine stinge lumina de sus, mă bate în ochi.

Mi se părea capricios, niciodată de cînd îl ştiam nu-şi exprimase dorinţe atît de contradictorii. Şi de altfel în firea lui era să nu ceară nimic, de la nimeni ; femeia care avea grijă de casă venea totdeauna în lipsa lui, făcea din iniţiativa ei tot ce era nevoie, el nu-i lăsa în scris nici o recomandare.

— Crezi că la ora asta găseşti undeva struguri ? Nu mi-e poftă, vreau mai mult să-i văd ; de toamna trecută n-am mai fost la o vie.

Era ora opt, speram să mai fie deschis la Dragomir Niculescu unde se găseau toate raritățile. Am ieşit să caut un taximetru. Ploaia se oprise, dar strada era udă. Tocmai atunci maşina lui Persu se întorcea din partea cea-

laltă, poate Ştefania vroia să dea buzna în sanatoriu, nu ştiam ce să fac, să dispar, sau să-i ţin calea ; mi-era teamă de o dramă. Am rămas nehotărît, într-un con de umbră. Ştefania a coborît, a traversat strada în locul unde fusese maşina mai înainte şi a început să caute ceva pe jos, sigur că volumaşul pe care îl aruncase. Era pe trotuar, lîngă zidul sanatoriului ; nu avusese cum să-l ia cineva în picioare, dar trecuse o oră de cînd zăcea acolo, probabil ploaia îl udase pînă la ultima pagină.

Am găsit struguri, coarnă albă şi neagră, ciorchini aleşi, puşi cu grijă într-o casetă de lemn subţire, cu fibra dreaptă, ca de vioară. Doamna Vaida i-a luat să-i pună pe o fructieră.

— Să nu-i speli ! i-a spus Alion. Lasă-i aşa cum sînt de la vie.

S-a uitat mult la ei, stăteam în fotoliu, lîngă el, cu fructiera în braţe.

— Ce frumoşi sînt ! Ce frumoase sînt toate !

A luat numai o boabă, a plimbat-o îndelung prin gură înainte de-a o sparge cu dinţii ; parcă făcea un descîntec. Pe urmă m-a privit, stăpîn pe el, dar melancolic :

— E ultima mea boabă de strugure ! Îmi pare rău că nu ţi-am spus să iei şi o sticlă de vin.

— Mă duc !

— Nu ! Acum nu mai pleca ! Te rog să rămîi toată noaptea cu mine ; închipuie-ţi că eşti la o petrecere. Simt că... Da, o să fie în noaptea asta !

Simţeam şi eu, după purtarea lui ciudată, deşi semnul morţii tot nu-i apăruse pe faţă. Am rămas aşa un timp, de aştădată privindu-l în ochi, fără să clipesc, parcă aveam pleoapele înţepenite. Era tot mai senin, şi tot mai melancolic. Mi-am adus aminte ce îmi spusese în dimineaţa cînd începuse războiul, după ce vegheasem toată noaptea într-un taximetru, la casa Tiţei : „Eu am să mor curînd, dar tu ce-ai să te faci, bietul de tine ? !" Simţeam că şi acum, în gîndul lui era aceeaşi compătimire. Îi era milă de mine, fiindcă frontul se apropia repede şi nimeni nu ştia ce va fi la sfîrşitul războiului.

— De cînd mă ştiu, am visat să mor între prieteni, să le împărtăşesc gîndurile mele pînă în ultima clipă. Să spun ceva care să rămînă; dar iată că alţii nu sînt aici, în afară de tine, şi gîndurile ţi le-am spus de multă vreme.

Atît am să adaug, să crezi și să ții minte : fericit moare omul care s-a bucurat de viață într-atît, ca să știe că alte bucurii nu mai există. Veghează să-mi respecte testamentul, să mă ardă. Cenușa ia-o tu și risipește-o pe un cîmp, departe, la iarnă, cînd o fi să ningă, ca s-o acopere zăpada și pînă primăvara s-o absoarbă pămîntul... Acum am obosit, lasă-mă să dorm, dar te rog veghează și dacă simți... dacă simți, trezește-mă ; nu vreau să mor în timpul somnului. Ai grijă, nu-ți face un păcat cu mine !

A durat pînă să se lumineze de ziuă ; mi-a fost greu să fiu atîta timp cu atenția trează, aplecat spre el, să-i ascult respirația, liniștită, egală, dar tot mai slabă. Grija de a nu-mi lua păcatul pe suflet mă împiedica să simt vreo tristețe, eram numai un om de veghe. Așa a venit clipa cînd mi-am dat seama că respirația i se stinge. I-am apucat amîndoi umerii și i-am strîns tare, fără să-l zgîlțîi, să nu-l omor eu, cu o clipă mai devreme.

A deschis ochii mari că ieșeau din orbite, își proiectau pe fereastră lumina albastră, colorînd parcă în alt fel frunzele galbene ale salciei, pe care le scutura vîntul. Mi-am dat seama că nu mă recunoștea, poate nici nu simțea că sînt acolo. Era în ființa lui o luptă, o zbatere, o încăierare năprasnică între două forțe contrare, sfîrșită cu două vorbe, un strigăt redus la o șoaptă :

— Unde este... ?

N-a mai putut, sau n-a vrut să pronunțe numele nici în ultima clipă ?

42

Nemulțumirea pe care o simt de cînd m-am apucat să scriu cartea, și dinainte, cînd nu mă decideam pe ce cale să pornesc din cîte mi se deschideau în față, este că n-am avut posibilitatea să intru în legătură cu toți, sau măcar cu o parte din contemporanii mei care se pre-

gătesc de același lucru, să povestească întîmplările semnificative din timpul nostru de viață. În perioada abordată acum de mine, evenimentul cel mai important, mai dramatic și cu cele mai grave consecințe în istoria timpului rămîne războiul. Pentru întîmplările secundare, privind viața unor oameni, eroi în carte, fiecare va scrie ce crede că poate să ilustreze mai bine societatea din acea vreme, fiecare autor avînd cîmpul său personal de observație, putînd să-l exploreze și să-l exploateze după propria sa fantezie. Cu cît vor fi mai multe evocări, și mai variate, cu cît va fi posibil ca nici una să nu o repete pe alta, cu atît mai bine va fi și pentru cel care scrie, și pentru cine citește.

Însă, cît privește războiul, trebuie respectată o unitate de vederi, altfel, dacă fiecare ar interpreta în felul lui acest eveniment capital al vremii noastre, lumea n-ar mai ști ce să creadă și s-ar putea prea bine să înțeleagă faptele de-a-ndoaselea. Pe de altă parte, nimeni, nici chiar comisiile de istorici nu pot cuprinde în privirea lor acest imens teatru planetar care a fost războiul al doilea, indiferent ce mijloace de informație ar avea la dispoziție și oricît de acordate ar fi punctele lor de vedere. Sînt înclinat să cred că vor fi tot atîtea versiuni ale istoriei, cîți istorici își vor da părerea. Fiindcă sursele lor de informare vor fi diferite ; una va spune o tabără, un guvern, un partid, o grupare de oameni, și alta tabăra cealaltă. Comunicatele lor, cercetate astăzi, se bat cap în cap, adesea, și războiul fiind rămas departe în urmă, martorii împuținîndu-se, iar memoria celor rămași în viață fiind în scădere, se prea poate ca minciuna să pună în umbră adevărul. Sursa cea mai sigură și mai lesnicioasă de informație ar fi ziarele vremii : să compari pe cele ale unei tabere cu celelalte, să apreciezi în procente gradul de credibilitate al fiecărora și să faci media. Dar oare poate omul, fie el de cea mai bună credință, să se păstreze nepărtinitor, să nu sufere influențe din afară, propaganda părților, una mai abilă ca alta ? Căci după încheierea păcii, cînd nici una din părți nu va fi pe deplin mulțumită, atît învinșii cît și învingătorii continuă să-și susțină cauzele pierdute sau cîștigate și așa, într-un fel războiul continuă ; în vremea noastră i s-a găsit și un nume, războiul rece, fiindcă se duce fără un foc de pușcă.

În realitate, cu tot numele lui, uneori este foarte fierbinte.

Apoi, omul chemat să judece poate fi condus de simpatii sau antipatii cu atît mai primejdioase cu cît nu au o explicaţie, se datoresc unor capricii incontrolabile, sau chiar stării lui fizice, bunei sau proastei funcţionări a unor organe, stomacul, ficatul sau splina şi celelalte, sperînd că n-ar putea fi implicat chiar creierul, căci atunci e caz de incompatibilitate deplină.

Mai mult decît tot ce am spus, mi s-a întîmplat ca în chiar două ziare ale noastre, care aveau de apărat o cauză comună, să găsesc informaţii contradictorii, privind una şi aceeaşi situaţie, de interes identic pentru amîndouă.

Nu ştiu bine pînă unde pot computerele să suplinească judecata noastră, şi nu ştiu mai ales dacă vreodată ne-ar putea suplini şi sentimentele. Doar cînd ele vor ajunge în stadiul acesta, am avea o informaţie necontroversată despre mersul istoriei. Deocamdată rămîn nelămurite uneori pînă şi rezultatele meciurilor de fotbal, cînd se întîmplă ca un singur om să ia o decizie împotriva a ceea ce au văzut treizeci de mii de martori.

Eram copil în timpul primului război mondial, am văzut destule cu ochii mei, dar nu totul, multe le-am auzit, dar nu pe toate. Ziarele nu le citeam, fiindcă abia începeam să învăţ abecedarul ; radio nu exista, televizorul nu putea să şi-l închipuie nimeni, decît poate cei care aveau să-l inventeze, dacă erau născuţi la vremea aceea. Dar, din puţinul cît am văzut şi din ce-am aflat de la alţii, cînd m-am apucat să scriu despre război, după ce îmi depăşisem maturitatea, nu mi-a venit prea greu, fără să spun că a fost o joacă. Atunci prima oară un război s-a numit mondial, fiindcă s-a întins pe mai multe continente, dar dacă ne uităm pe hartă şi haşurăm cu roşu teritoriile beligeranţilor, vedem că ele acopereau abia o cîtime din suprafaţa pămîntului. În Europa chiar, de unde a pornit conflagraţia, multe ţări nu s-au amestecat în luptă, una din ele aflată tocmai în mijlocul prăpădului. (Desigur ea reprezintă un caz special, simplu de explicat, mai ales că a rămas tot neutră şi în războiul al doilea cînd, de astădată frontul, de o parte şi de alta a ei, se întindea pînă la Oceanul Îngheţat de Nord şi pînă în Marea Mediterană). Nu mă mai întorc la primul, n-aş

mai avea să amintesc decît Statele Unite și Japonia. Despre încăierările din Asia Mică și alte gîlceve, astăzi uitate, am aflat tîrziu după ce se făcuse pace ; la vremea lor n-am auzit o vorbă.

Mai erau războaie izolate pe un continent sau pe altul, cum sînt și astăzi, sînt încontinuu, însă acelea aveau cauze locale, nu se legau între ele, și cu atît mai puțin s-ar fi legat de ceea ce se întîmpla în Europa. Însă aproape toate acestea, așa dispersate cum erau, în războiul al doilea s-au contopit, ceea ce m-a făcut să-mi închipui lumea ca o mare orchestră simfonică, unde cînd studiază o partitură nouă, grupurile de instrumente fac repetițiile separat, în camere diferite, ca abia pe urmă să se unească în sala de concert, cu dirijorul în față.

Nu vreau să denaturez nici ideea de muzică, nici pe aceea de răfuială omenească dacă îmi închipui al doilea război mondial, ca pe un gigantic concert simfonic, într-un amfiteatru invers, convex vreau să spun, cît tot pămîntul. Se înțelege că pentru un asemenea ansamblu un singur dirijor n-ar ajunge, ar fi mai mulți, sincronizați electronic, și în loc de baghetă ar avea în mînă cîte o pușcă. Iar eu, auditorul care trebuie să fac la sfîrșit cronica muzicală, în ce loc să mă plasez ca să aud totul ?

Nu-mi rămîne decît să-mi recunosc neputința. De aceea în prima pagină am spus că mă aflu în fața unui manuscris care îmi face frică. Războiul a avut, geografic, o întindere prea mare, politic implicații prea multe, tehnic posibilități duse prea departe, iar ură și cruzime mult peste tot ce-am spus mai înainte. Nimeni nu va izbuti să cuprindă toate acestea. Fiecare să declare ce poate, iar mai tîrziu, cineva căruia i se vor prezenta toate mărturiile, un om sau un computer, va face sinteza.

*

* *

Războiul e marcat în memoria mea cu semne mari de răscruce, asupra cărora nu am deliberat ci s-au impus singure, încetul cu încetul, pe parcursul a numeroși ani după ce le trăisem. Cum nu am și zadarnic aș căuta să găsesc un sistem de organizare a tuturor acestor evenimente, nu-mi rămîne decît să iau pe cîte unul în parte, cum îmi vine în minte, fără să respect cronologia care,

după cum se va vedea la urmă, e lipsită de importanţă în realizarea unei sinteze. Ea se încadrează între două mari jaloane, primul, amintit mai de mult, pactul Ribentrop-Molotov, de la Moscova, urmat de începutul războiului, cu invadarea Poloniei. Pe mulţi actul acesta i-a surprins şi i-a dezamăgit ; pe alţii i-a umplut de consternare. Au fost însă şi unii, fanatici admiratori ai lui Stalin, care îşi frecau mîinile cu satisfacţie, socotind că ideea pornea dintr-o scînteie de geniu ; se ştia că Anglia şi Franţa nu vor sta cu braţele încrucişate, vor interveni ca în 1914, se vor ciocni cu Hitler şi se vor măcelări unii pe alţii, pînă ce-şi vor pierde vlaga, lăsînd cale liberă celor ce de mult le pregătea ştreangul, după cuvîntul istoric. Adevărul este că ar fi fost logic să se întîmple aşa, avantajul revenea părţii rămase deoparte, astfel că ideea era într-adevăr genială, şi genială ar fi rămas pînă la urmă, dacă nu intervenea o dată necunoscută : Hitler, neîncumetîndu-se să debarce în Anglia, a socotit că-i va fi mai uşor să atace în partea opusă, încălcînd pactul semnat cu mai puţin de doi ani înainte.

Cît priveşte ultimul reper, cel care a marcat sfîrşitul, nu mi se pare la fel de unitar, capitularea Germaniei a fost numai o fază, ce-i drept prima în importanţă ; i-a urmat însă capitularea Japoniei, nu fără zvîrcolire, e destul să mă gîndesc la bombele atomice de la Hiroşima şi Nagasaki. Şi războiul tot n-a fost gata, decît odată cu procesul de la Nürnberg, judecata finală, deşi cam simbolică, principalul vinovat, cu principalii complici fiind lipsă. Dar, în sfîrşit, cineva a dat socoteală, şi-a primit pedeapsa în ştreangul pregătit pentru alţii, deveniţi parte în ocupaţie.

Între cele două repere, începutul şi încheierea, se înşiră evenimentele principale, secundare şi cele mărunte care vor servi la reconstituirea războiului. O ierarhizare a lor e necesară, n-au avut toate aceeaşi importanţă şi n-au fost la fel de concludente ; să nu uităm însă că un eveniment mărunt înseamnă mii de morţi, oraşe şi sate distruse, jale şi suferinţă. Mi-e destul să mă gîndesc la Oradour şi Lidice.

Pentru noi, în spatele frontului, prima zgîlţîială care i-a dezmeticit chiar şi pe cei culcaţi pe-o ureche, sau încă încrezători într-o armă secretă a lui Hitler, a fost bom-

bardamentul aerian de la 4 aprilie 1944 asupra Bucureştilor. L-am evocat în două cărţi, s-au impus singure şi nu le puteam respinge, în a treia nu voi pune decît ce am omis altădată.

A doua zi, comunicatul oficial, ca o jelanie, îl califica drept crimă, înfiera sălbăticia americanilor. Dar în acelaşi timp, lăsînd la o parte bombardamentele asupra Germaniei, cu distrugerile uriaşe de la Hamburg şi Dresda, de pildă, ca să nu mai amintesc Berlinul, americanii şi aliaţii bombardau Franţa prietenă, unde oamenii, ieşind de sub casele dărîmate, fluturau steagul tricolor şi strigau ura. Rotterdamul, lovit în 1940, de nemţi, în 1944 a fost prefăcut în ruină de către aviaţia aliaţilor.

*

* *

La 3 aprilie după-amiază luasem de la piaţă cîteva lăduţe cu răsaduri de petunii, floarea cea mai potrivită cu terasa de la ultimul etaj al unui bloc unde locuiam pe vremea aceea. Era o floare modestă dar îmi plăcea pentru culorile ei vesele şi pentru parfumul de seară şi de noapte, intra în casă pe fereastra deschisă, îl simţeam în timpul somnului şi dacă deschideam ochii o clipă, mă pomeneam zîmbind, chiar dacă nu aveam motive de bucurie.

A doua zi m-am sculat de vreme, înainte de a se ridica soarele peste case, ca să le răsădesc cît mai era umbră. Ştiam că este ceva superflu, oamenii aveau alte preocupări decît să-şi pună flori pe terase şi pe balcoane, făceau provizii de mîncare şi cine avea unde să plece se pregătea de refugiu. Erau ani de zile de cînd îmi umpleam terasa de petunii, între ele îmi petreceam o parte a zilei, iar noaptea, cum am spus, mă vegheau tot timpul. Acum prima dată, cînd am început să le iau din lăduţe una cîte una şi să le pun în pămîntul afînat din jardiniere, m-am întrebat ce se va întîmpla cu ele, căci nu ştiam nici ce se va întîmpla cu mine ; voi mai fi aici să le ud seara iar a doua zi să le spun bună-dimineaţa ? Erau răbdătoare, se mulţumeau cu puţin şi înfloreau pînă toamna, cînd cădea bruma, dar nu cred că ar fi putut să trăiască în părăsire.

Frontul ajunsese la Iaşi, gările gemeau de oameni refugiaţi din Moldova. Pînă unde ne puteam retrage? Plantînd florile îmi luam rămas-bun de la ele.

Am auzit soneria, pe neaşteptate, nu mă căuta nimeni atît de devreme. Eram murdar de pămînt pe mîini, n-am mai apucat să mă spăl, fiindcă soneria s-a auzit încă o dată şi m-am gîndit că afară e cineva zorit, care avea nevoie de mine, altfel n-ar fi fost aici atît de devreme.

Aştepta în faţa uşii, cu un pardesiu pe umeri şi cu o valiză în mînă. Trecuse un an de cînd o văzusem ultima oară, şi se schimbase, dar am recunoscut-o din prima clipă, iar apariţia ei nu m-a surprins decît în clipele următoare.

— De unde vii ?

— Nu vin, ci plec. Sînt în drum spre gară.

Aşa cum eram murdar de pămînt, nu puteam să-i întind mîna. M-am dat deoparte, lăsînd-o să treacă.

— Intră, Eni !

Ce simplu fusese în prima zi, cînd mă aducea de la doctor, cu un pansament negru la ochi. Nici nu mai ştiam, fusese stîngul, sau dreptul ? Cred că memoria mea eliminase tot ce se lega de întîlnirea noastră. Abia în casă, după ce a lăsat valiza jos, mi-am adus aminte, în timp ce îşi scotea pardesiul de pe umeri, că în ziua aceea avea pe ea halatul alb de infirmieră. Şi, întocmai ca atunci, fără să-mi spună o vorbă decît cea de la uşă, s-a dus pe terasă, a mîngîiat petuniile răsădite ; mi-am adus aminte că prima dată rupsese una ca să şi-o pună la cheutoarea halatului.

Era cu spatele, nu puteam să-i văd ochii.

În decurs de un an o văzusem o singură dată, era iarna, pe seară, ningea albind strada ; sus, sub felinarele camuflate fulgii păreau albaştri, mi se părea o ninsoare artificială. Multe mi se păreau artificiale, viaţa mea înainte de toate ; deşi nu eram lipsit de satisfacţie, nu credeam că mai exista ceva de durată, trăiam provizoriu, de azi pe mîine. Singura certitudine era că frontul se apropia repede. Privind harta, măsurînd spaţiul dintre Urali şi Atlantic mi se părea că pe meridianul nostru era locul unde se va da lupta decisivă, vom fi striviţi între o forţă şi alta. Nu mă aflam sub influenţa nimănui, fiindcă de la moartea lui Alion nu mai vorbeam

cu nimeni despre viitorul omenirii, era preocuparea mea, întemeiată pe felul cum mergea războiul, că aici va capitula armata germană, după ce va face să explodeze deasupra noastră, într-un act furibund, ultimele lor mijloace de distrugere. Am avut norocul să se întîmple altfel, dar nu știu cîți oameni în ianuarie 1944 gîndeau altfel decît mine, în afară de cei care nu știau ce se întîmplă pe pămînt, căci erau și din aceștia, oricît ni s-ar părea de necrezut astăzi.

Aviația americană bombarda Sofia, știam că ne va veni rîndul și nouă, era o primejdie inevitabilă și cea mai apropiată.

Eni ieșea de la biroul lui Faur, doar așa am recunoscut-o ; altminteri mi-ar fi fost imposibil să mi-o închipui, îmbrăcată cu o blană de sconcs atît de scumpă și atît de izbitoare într-o iarnă de război, cînd nu știam dacă vom mai apuca altă iarnă. Era în capul gol, poate ultimul ei semn de independență tinerească. S-a uitat în sus, fulgii de zăpadă îi cădeau pe față, bănuiam că se bucură, numai copiii și oamenii fără griji se bucură cînd ninge. Faur venea după ea, a ocolit mașina trasă la trotuar, pe care nu o remarcasem, fiindcă mi-era gîndul în altă parte, altminteri trebuia să-mi fi dat seama dintr-o dată, fiindcă locul unde staționa, pe strada Polonă, îl cunoșteam de atîta vreme. E adevărat că mă duceam tot mai rar pe acolo, și numai la insistențele lui Faur ; nu vroiam să aibă impresia că îi purtam vreun resentiment, și mai ales dintr-o cauză pe care n-o puteam recunoaște. Dar, cu toată cordialitatea lui în relațiile noastre, între noi apăruse o despărțitură, nu un zid, ci o treaptă. În ziua cînd Eni coborîse de pe motocicleta mea și se urcase în limuzina lui scumpă, atît de distanțată de mijloacele mele, iar eu rămînînd singur, în ploaie, pe marginea șoselei, mi-am dat seama că făceam parte din două lumi diferite, și, oricît aș fi ținut la lumea mea, și cu oricîtă hotărîre aș fi apărat-o, fără să mă lepăd de ea nici într-o zi nenorocoasă, lumea lui era mai puternică.

Nu vroiam s-o subjug pe Eni, dar ea n-avea de unde să știe, poate aștepta ziua cînd s-o cuprind cu brațul pe după umăr, ceea ce aș fi făcut cu dragă inimă, dacă nu mi-ar fi fost gîndul în altă parte. O înconjurasem însă de atenții, dîndu-i ce aveam disponibil, o prietenie în aer

liber şi în goana motocicletei. Pentru o fiinţă dezrădăcinată, şi atît de greu să fie înţeleasă, prietenia aceea putea înlocui chiar şi o dragoste, păstrînd-o în formă de sublimare. Mă fceram să fac un pas înainte spre un deznodămînt logic, dar interzis atît timp cît nu puteam să fiu pentru ea ceea ce ar fi avut nevoie şi dreptul să aibă.

Cu toată amărăciunea de a o vedea că pleacă, a trebuit să recunosc că nici eu nu puteam să-i dau mai mult decît Faur, nu eram mai liber ca el, deşi legămintele mele nu aveau întărirea vreunui martor, în afară de propria mea conştiinţă. Nu am vrut s-o judec pe Eni nici cînd am văzut pe ea cordonul din împletitură de aur, pe care eu nu aş fi putut să i-l dăruiesc niciodată. Nu l-am judecat nici pe Faur ; în situaţia lui poate nici eu nu aş fi făcut altfel. Cordonul de aur era unul din micile lui prisosuri, şi cine trăieşte în prisosinţă îşi schimbă fără voie punctul de vedere asupra vieţii. Mă revolta însă tocmai viaţa, pentru puterea ei de corupţie, care dă celui bogat nu doar alt trai decît săracului, ci şi o altă gîndire.

Cînd Eni îmi spusese că Faur o cerea de nevastă am strîns din dinţi ca să nu urlu, acum aveam motive să-l judec, era o ticăloşie, nu-i fusese de ajuns cordonul de aur. N-am vrut s-o trezesc cu brutalitate, putea să fie în stare somnambulică : opoziţia mea însă a fost categorică, i-am spus NU, cu toată puterea, cu scîrbă şi ură, cînd mi-a cerut sfatul dacă să accepte cererea în căsătorie.

Pe urmă m-am dezinteresat de soarta ei, iar ea nu mi-a mai dat nici un semn de viaţă ; motocicleta era uitată.

La Faur mă duceam uneori, acasă, mai mult pentru Laura, sau numai pentru ea, o vedeam tot mai tristă, iar relaţiile cu bărbatul ei mi se păreau tot mai convenţionale. Probabil el nu era la prima aventură, biroul cu budoarul de alături dovedea planuri clare, şi încă o dată viaţa îmi apărea, măcar într-o privinţă, ca o proxenetă fără scrupule. Mă uitam cu simpatie şi cu tristeţe la perechile de tineri care stăteau strînşi unul în altul, pe cîte o bancă, în Cişmigiu, pe ploaie şi pe ninsoare, fiindcă nu aveau alt loc unde să se întîlnească. De cînd e lumea, oamenii luptă pentru pîinea la care au dreptul, dar

nu mai puţin drept ar avea un băiat şi o fată la o cămeră caldă.

Pentru Laura aveam cam aceeaşi prietenie ca pentru Eni, poate puţin mai tandră dar în acelaşi timp mai reţinută, fiindcă nici relaţiile noastre nu puteau să fie aceleaşi. Nu m-am îndoit că pe Eni un gest de apropiere din partea mea, făcut cu discreţie n-ar fi contrariat-o, ea n-avea alt judecător decît liberul ei arbitru. Pe cînd Laura datora credinţă bărbatului ei, printr-o lege proprie, adoptată fără nici o constrîngere, cu toată fiinţa, din ziua căsătoriei.

Tristeţea ei mă durea ; uneori cînd, aşteptîndu-l pe Faur stăteam alături, în faţa şemineului de faianţă albastră, unde o găsisem la prima mea venire în casa lor, aş fi vrut să-i spun o vorbă, nu ştiam care, ca să înţeleagă că nu era singură, şi mă aflam acolo nu ca să-mi fie bine, căci nici nu se putea să-mi fie, ci ca să simtă cît îmi era de dragă inima ei chinuită. M-am înfrînat să nu-i apuc mîna rezemată pe braţul fotoliului, mi-a fost teamă nu de ea, că ar fi vrut să şi-o retragă, ci de mine, că nu i-aş mai fi dat drumul.

Pe măsură ce trecea timpul şi Faur întîrzia seară de seară, o simţeam tot mai slabă, pînă ce odată mi s-a părut că se clatină. Poate atunci dacă i-aş fi apucat mîna mi-ar fi lăsat-o în voie. M-am abţinut, înfrîngîndu-mi toate pornirile, şi cum nu fusesem niciodată atît de înverşunat cu mine, am înţeles că în firea mea se produsese o schimbare, a cărei cauză nu putea să fie decît războiul.

După un timp, văzîndu-l pe Faur tot mai rece, uneori absent pînă la nepoliteţe, am legat atitudinea lui de ceea ce îmi spusese Eni, m-am gîndit că poate într-adevăr vroia s-o ia de nevastă, şi pregătea atmosfera să divorţeze de Laura. Anul nou 1944 m-a găsit în casa lor, în mijlocul a numeroşi oameni invitaţi la sărbătorirea revelionului. Era cam la o săptămînă după ce o văzusem pe Eni plecînd cu Faur de la biroul lui din strada Polonă. M-am tras lîngă un gard de scîndură înnegrită, nu vroiam să mă vadă, mi-ar fi fost mai bine să nu-i văd nici eu, dar era prea tîrziu să închid ochii. Am fost surprins că Faur a ocolit maşina, să se urce la volan, şi abia după aceea a deschis portiera din dreapta, să se urce şi Eni. Deşi nu toată lumea o avea aceeaşi părere, eu, unul,

dau multă însemnătate felului cum se poartă un bărbat cu o femeie, în unele cazuri. Nu socotesc că e doar o prejudecată datoria de a-ţi scoate pălăria în ascensor, dacă se află acolo şi o femeie, sau să nu-i dai locul cel mai bun la un spectacol sau în tren, şi oriunde ; şi cînd mergi cu ea pe trotuar, să n-o laşi în partea pe unde trec maşinile, creînd vîrteje, scoţînd fum şi ridicînd praful ; de asemeni, să nu rămîi pe scaun cînd o femeie îţi întinde mîna. Iar în maşină să nu te urci decît după ce i-ai deschis portiera şi ai aşteptat să se instaleze ; iar cînd o conduci la casa ei, să nu pleci pînă ce nu a intrat şi a închis uşa pe dinăuntru.

De mult femeia şi-a cîştigat drepturi egale cu bărbatul, ceea ce este recunoscut în toată lumea, în afară de ţările necivilizate sau cu moravuri inverse decît ale noastre. Femeia însă, prin natura ei mai gingaşă, prin inegalitate biologică, trebuie să rămînă protejata bărbatului, aşa cum am spus demult şi nu o singură dată. Iar un gest, superflu în aparenţă, cum ar fi cele amintite mai înainte, dovedind respectul omului mai puternic pentru fiinţa care îi înfrumuseţează viaţa, devine un act de protecţie.

În jumătatea de minut cît Eni a rămas în picioare, lîngă portieră, sub fulgii albăstrui de ninsoare, mi-a părut tristă, fără să-i văd faţa, fiindcă însăşi situaţia era tristă ; mi-am amintit cît de prevenitor fusese Faur cu ea, în ziua cînd o cunoscuse şi o luase cu maşina, de lîngă mine. Acum uitase ; era ca un curcan sătul, cu guşa îndopată de boabe. Dacă purtarea lui mă surprindea, încă mai mult m-a surprins atenţia şi tandreţea pe care i le-a arătat Laurei în noaptea revelionului, în chip inexplicabil după atitudinea distantă din ultima vreme, cînd îmi intrase în cap bănuiala că urmăreşte să divorţeze.

Era lume destul de multă ca să mă pot socoti singur, iar celorlalţi să le par absent, fiindcă nu le stăteam în drum şi mă feream să le întîlnesc ochii. Mă simţeam acolo ca un colet adus prin poştă la o adresă greşită ; dar nu ştiam nici care ar fi fost adresa cea bună, locul unde m-aş fi dus din propria mea dorinţă ; venisem din apatie, şi poate dintr-o solidaritate secretă cu Laura. Sosisem ultimul, cînd casa era plină şi mai rămîneau numai cîteva minute pînă la miezul nopţii. M-a izbit mulţimea uniformelor, generali şi alte grade mari, probabil din

ministerul care avea în grijă înzestrarea armatei, datorită căreia afacerile lui Faur prosperaseră atît de repede. Dar el era şi furnizorul armatei germane, ţesătoriile lui fabricau postavul pentru uniformele şi mantalele soldaţilor, zeci de mii de metri zilnic ; oricît de neamestecat aş fi fost în asemenea treburi, nu-mi era greu să-mi închipui cîţi bani costau aceste furnituri, care în timp de război se plătesc fără tocmeală, şi cîţi din ei alunecau în buzunarele unora din oaspeţii lui Faur, civili sau în uniformă ; dintre aceştia nu lipseau nici reprezentanţi ai armatei germane, nici delegaţi ai ministerelor economice, veniţi de la Berlin să încheie contracte cu România. Din curtoazie, se vorbea cu precădere limba germană ; puţinii care nu o cunoşteau stăteau stingheri pe lîngă pereţi, cu paharul de şampanie în mînă.

Tîrziu, după miezul nopţii am putut să mă apropii de Laura, ca să-i urez mulţi ani de fericire, fără să cred în ei, cum îmi închipui că nu credea nimeni ; îşi puneau speranţa în şampanie, să se amăgească pînă la ziuă. Toţi ştiau că în primăvară frontul o să ajungă la Nistru ; dar ciocneau paharele pentru victorie, nu-şi mărturiseau adevăratele gînduri, erau datori să spere într-o mare contraofensivă, în arma secretă, îşi scoteau pieptul înainte, sub uniformă sau sub plastronul fracului, pocneau din călcîie, civilii ca şi militarii, şi ridicînd paharul strigau „Heil Sieg !". Pe urmă se auzea cîte un răzleţ „Heil Hitler !", care îi făcea pe ceilalţi să se înroşească, fîstîciţi, parcă surprinşi în pielea goală. Fiecare credea că o să strige vecinul, şi tăcerea lui va rămîne neobservată. Şi apoi, salutul hitlerist nu era încă introdus în armată, generalii, deşi băteau în retragere, îşi păstrau o ultimă iluzie de autonomie, aveau s-o piardă în şase luni, după atentatul eşuat împotriva lui Hitler.

Laura stătea în picioare lîngă şemineu şi primea urările oaspeţilor, care veneau pe rînd să-i sărute mîna. Şi abia acum, cînd am putut s-o privesc îndelung, nestînjenit, fiindcă nimeni nu se ciocnea de mine, am descoperit că în locul sfielii ei, uşor tristă cum îmi rămăsese în minte de la prima noastră întîlnire, avea pe faţă siguranţa de sine a omului care şi-a învins toate slăbiciunile, dar fără nici o urmă de trufie, păstrînd aerul dulce de altădată. Iar felul cum ridica mîna s-o întindă oaspeţi-

lor, demn şi elegant, fără ostentaţie, era un gest de regină. Ea, care cînd o cunoscusem se ridicase în picioare, atît de intimidată că nu mai putea să se controleze!

Niciodată nu putusem să privesc atît de îndelung o femeie, fără teama că alţii mă privesc pe mine; aveam senzaţia de atîtea ori rîvnită a omului invizibil, care vede tot, fără să-l vadă nimeni.

Acolo a rămas, pînă aproape de ziuă, cînd am plecat, înaintea celorlalţi oaspeţi; părea pe deplin suverană, în drept să-şi facă singură legile, nu-şi recunoştea nici o obligaţie de stăpînă a casei, serviciile revenea chelnerilor aduşi de la Capşa şi conduşi, ca un majordom, de Victor, pronunţat franţuzeşte, un parizian mai puţin cunoscut publicului, fiindcă organiza numai marile recepţii, cînd îşi punea la butonieră rozeta Legiunii de onoare.

Datoria de gazdă şi-o făcea Faur, radios cum nu-l mai văzusem, îmi închipuiam că avusese o nouă izbîndă, şi poate îşi pregătea alta, chiar atunci, în noaptea revelionului, care pentru oamenii de afaceri nu-i niciodată o simplă petrecere. Cine încheie pînă la a douăsprezecea bătaie a orologiului o tranzacţie convenabilă, îşi asigură un an nou de prosperitate. N-am fost niciodată în pielea unuia din aceştia, şi în general tranzacţiile mele s-au dovedit totdeauna nechibzuite. Dar legea o ştiam şi credeam în ea, deşi o verificasem o singură dată.

43

Într-un timp cînd nu eram prea înlesnit cu banii, îmi doream un macferlan expus în vitrina unui magazin de lux de pe Calea Victoriei, pot să-i spun şi numele, Neuman. (Avea chiar şi o sucursală, la Braşov, de unde mai tîrziu am cumpărat un fular de la Paris, pentru o fată care dorea de mult să-l aibă. Atunci nu-mi lipseau banii, l-am luat fără tocmeală.) Însă cu macferlanul a fost altfel; mai întîi că nu era de la Paris ci de la Londra, croială şi stofă englezească; şi apoi, costa douăsprezece

mii de lei, iar eu aveam numai şapte. Venea toamna, purtam un fulgarin ca o foaie de ceapă, frigul mă cam strîngea în spate şi atunci m-am hotărît să fac o încercare, nu pierdeam nimic, numai că îmi lipsea îndrăzneala. M-am luat după spusele altora, şi într-o luni dimineaţă, la ora deschiderii, mă aflam în faţa magazinului ; cum s-a ridicat oblonul am intrat, eram primul. Un sfert de oră cît a durat tocmeala n-a mai venit nimeni, am avut noroc, altfel dacă mi-o lua cineva înainte şi cumpăra măcar o cravată, însemna că a făcut el safteaua, iar eu îmi pierdeam privilegiul pe care mizasem. M-a întîmpinat un om simpatic, afabil, numai zîmbet, de parcă i-aş fi fost un prieten aşteptat cu bucurie ; era îmbrăcat bine, la o firmă ca a lui nici nu s-ar fi cuvenit altfel, şi îşi freca mîinile.

Şi astăzi mai simt un nod în gît cînd îmi amintesc ce tortură a fost să pronunţ cifra ; între douăsprezece mii şi şapte, diferenţa era necuviincioasă, mă temeam să nu pară o insultă. Într-adevăr, auzindu-mă, negustorul s-a tras brusc înapoi, parcă ferindu-se de o lovitură, pe urmă a întors capul în spate, unde, după galantarele scumpe erau un tînăr şi o fată, probabil vînzătorii. Mi s-a părut că vrea să-i cheme în ajutor, sau să fie martori ; ce propuneam eu era o enormitate.

— Şapte mii, vai de mine ! Pe mine mă costă zece.

L-am crezut şi m-a cuprins ruşinea, ce făceam eu nu mai era tocmeală ci impertinenţă. Mi-am cerut scuze cu o remuşcare sinceră.

— Îmi pare rău, domnule, am spus şapte mii fiindcă atît am în buzunar, dar îmi dau seama că preţul hainei e altul. V-am jignit din greşeală.

— În comerţ nu există jignire. Staţi puţin, nu-i motiv de supărare, putem să ne înţelegem. Unsprezece mii vă convine ?... Ia să încercăm haina, Rozica !

Fata a ieşit de după galantar, s-a dus la vitrină şi, ridicîndu-se pe vîrful picioarelor a scos macferlanul. Era frumuşică, purta un halat cafeniu, în mişcare i s-au dezgolit picioarele pînă mai sus de încheietura genunchiului. Ar fi fost imposibil să nu văd, deşi mai întîi mă interesa haina. Ştiam că nu va fi a mea, dar am îmbrăcat-o, măcar să mă aleg cu atîta. M-am privit în oglindă, negustorul stătea în stînga mea, fata în dreapta. „Vă vine ca tur-

nată !“ a spus el, cu admirație. „E foarte șic !“, a adăugat fata, cu un zîmbet.

Chiar dacă vroiau să mă flateze, spuneau adevărul, macferlanul era foarte șic (nu-i vorba mea) și stătea ca turnat pe mine. M-am gîndit în fugă de unde puteam să împrumut repede patru mii de lei, cred că aș fi găsit pe cineva, dar greu era să-i restitui. Așa că am dezbrăcat haina, le-am mulțumit pentru bunăvoință și m-am îndreptat spre ușă.

— Un moment ! a spus negustorul, venind după mine.

Tocmeala mi s-a părut lungă fiindcă era penibilă, altminteri n-a durat decît un sfert de oră. Nu o pot asemui cu un duel, fiindcă nici o clipă n-am luat ofensiva, am stat tot timpul în apărare : „Nu insistați, domnule ! Peste ce-am spus, n-am nici un leu ; căutați-mă în buzunare !“ „Nici zece ?“... „Nici nouă ?...“

În minutul al cincisprezecelea mi-a pus haina în brațe, cu un oftat pornit din fundul sufletului : „Poftim ! Șapte mii ! Am avut ghinion să vii luni dimineața !“ Și-a dat banii prin barbă. „Eu știu de la tatăl meu, și el știa de la bunicu, dacă lași luni dimineață un client să plece fără să cumpere, îți merge rău toată săptămîna !“

Acestea se întîmplau în toamna anului 1937 ; macferlanul l-am purtat pînă după război și cred că a fost haina cea mai frumoasă pe care am avut-o vreodată ; gri închis, cu dungulițe negre, în diagonală, făcea să se scurgă pe de lături vîntul din față.

Pe negustor îl chema domnul Weiss, dar își spunea Albu, ceea ce nu i-a salvat magazinul de la românizare. Între timp ne împrietenisem, era în drumul meu cînd mergeam la redacție ; intram uneori să-i spun bunăziua, îi făcea plăcere ; deși fusese nevoit să-mi vîndă în pierdere îmi purta simpatie, poate după tîrgul făcut cu mine avusese o săptămînă deosebit de norocoasă. Bineînțeles că n-am mai intrat niciodată în prăvălie luni dimineața ; de altfel, la redacție mă duceam pe seară, mă sculam tîrziu, mă culcam aproape de ziuă, pentru macferlan fusesem nevoit să fac un sacrificiu.

Am pomenit de acest om, fiindcă mi-am amintit de el în noaptea de Anul nou petrecută la Faur. Era singurul om de afaceri pe care îl cunoscusem mai în-

deaproape, îmi prilejuise şi o experienţă fructuoasă, din toate punctele de vedere, şi, cu toată distanţa enormă dintre întreprinderile unuia şi ale altuia, puteam să fac un început de comparaţie, între gazda mea din noaptea revelionului, şi fostul patron al magazinului Neuman. Ca un om de afaceri să cîştige, gîndeam, trebuie înainte de toate să aibă ştiinţa de-a pierde.

Că Faur cîştigase peste cea mai avîntată din năzuinţele sale, nu încăpea vorbă. Dar ce pierduse ? Nu ştiam, şi nici nu puteam să-mi închipui. Poate pierdea şi cîştiga chiar şi în această noapte de petrecere. Deşi ochii mei erau îndreptaţi mai mult înspre Laura, nu-l pierdeam nici pe el din vedere, îi înregistram gesturile în sclipiri scurte, ca nişte „flash"-uri, pe care apoi puteam să le interpretez în linişte. Fără o clipă de răgaz, fără un semn de oboseală, fără a înceta să zîmbească, trecea de la un grup la altul, la civili şi la militari, cu un general la braţ, cînd român, cînd neamţ, se făcea nevăzut în biroul lui, izolat de petrecere printr-o draperie grea, trasă peste o uşă dublă, capitonată. Nu întîrzia mult, cinci minute, poate la el cheia succesului era să convingă sau să se lase convins repede.

Îmi închipui că nu toate aceste scurte conferinţe erau fructuoase, uneori pierdea, dar nimeni nu şi-ar fi dat seama, figura lui radioasă nu se întuneca niciodată. Şi apoi, a pierde e un cuvînt atît de relativ ! Un cîştig cît de cît mai mic decît cel prevăzut, se numeşte tot pierdere, iată optica oamenilor de afaceri.

Un exemplu avea să-mi dea chiar domnul Albu, numai la cîteva luni după revelionul din casa lui Faur. Era în vara anului 1944, după bombardamente. Îi pierdusem urma, de multă vreme magazinul era românizat, nu ştiam pe unde umblă şi ce face, poate plecase din ţară, cînd m-am pomenit cu un telefon : „Aici e Weiss !" Am avut o ezitare. „Cine ? Domnul Albu ?" „Acum mă cheamă Weiss, aşa să ştii !" Mi-a propus să ne întîlnim într-o cafenea, pe la piaţa Sfîntu Gheorghe, „pentru o afacere". Afacerea depindea de Faur, i-am pus în legătură pe unul cu altul şi aşa s-a închis un cerc în amintirile mele.

Pînă atunci, acolo la cafenea, după ce nu-l mai văzusem de multă vreme, îmbrăcămintea lui, atît de ele-

gantă mai înainte, era cam ponosită, se vedea și pe față că nu o duce prea bine. „Ce mai faci, domnule Weiss ? Cu ce te ocupi ?“ „Afaceri pe picior. Tocmai despre asta vreau să stăm de vorbă.“

Știam ce înseamnă „afaceri pe picior“, vînzări și cumpărări de mărfuri, adesea pe nevăzute, tranzacții încheiate la cafenea, fără birou, fără firmă. Nu cunoșteam însă nici un om care să le practice, credeam că mai degrabă ar fi o glumă, mai ales după ce văzusem la teatrul Baraşeum o revistă, cu un scheci care ilustra cu un haz cam trist tocmai acest soi de afaceri. Înainte de-a afla despre ce era vorba, cum voi povesti altă dată, i-am spus : „Domnule Albu, pînă una alta, te rog să primești patru mii de lei, pe care ți-i datorez de cînd am cumpărat macferlanul.“ „Macferlanul ?“ Nu-și aducea aminte, căuta în memorie, pînă ce a început să rîdă, rîsul trist al paiaței. „Bată-te să te bată ! Dă-mi o mie, să nu spun că n-am avut nici un cîștig. Mă costase ceva mai puțin de șapte mii, era făcut în atelierul nostru, nu la Londra, cu stofă românească, Electa, de la țesătoriile Dorobanțu. Dar ce stofă !... Am fost odată la Londra, am vrut să-mi cumpăr stofă englezească, de un costum, aveam și eu în prăvălie, dar ziceam că aici am să găsesc una mai bună, primă, cum poartă lorzii. Negustorul s-a uitat la haincle mele, a întors reverul, l-a pipăit pe amîndouă fețele, pe urmă m-a întrebat ce stofă este. I-am spus, era sau Electa, sau Scherg, nu mai țin minte. Iar el mi-a răspuns : „N-am alta mai bună“.

(Amîndouă țesătoriile făceau acum parte din concernul lui Faur.)

Cea mai mare surpriză a fost pentru mine, atunci, în noaptea revelionului, schimbarea purtării lui Faur față de Laura. Alții puteau să-și închipuie că așa fusese el totdeauna, curtenitor, înflăcărat, ca în cei mai fierbinți ani ai tinereții. Eu însă cunoșteam manifestările lui din ultima vreme, răceala, dispoziția proastă cînd venea acasă, mutenia, încruntarea și felul cum privirea lui trecea peste Laura ca peste o ființă neînsuflețită sau absentă. Iar acum, cu toate preocupările amintite în treacăt, n-o scăpa din ochi, întrerupea o conversație și dădea fuga să-i spună o vorbă, îi săruta mîna, privind-o cu tandrețe, sau o săruta pe gît, gest prea intim să se facă de față cu

lume străină, regulă pe care o dădea la o parte cu atîta naturalețe că nu mai șoca pe nimeni. Cînd avea un răgaz mai mare se așeza la picioarele ei, pe o pernă, ca îndrăgostiții cei mai romantici, îi cuprindea gambele cu brațul și îi săruta genunchii, prin rochia de voal, atît de suplă că lua forma rotulei.

Literatura, din care s-au inspirat atîtea filme, descrie adesea, pînă la ultimul amănunt, asemenea reuniuni și altele, mult mai strălucite, baluri imperiale cu sute de oaspeți, în saloane cît stadioanele de astăzi ; nu spun mai mult, despre coafură și toalete de pildă, fiindcă nu vreau să cad tocmai în greșeala pe care o combat prin aceste rînduri. Dacă-i vorba de film nu mă pot opune, fiindcă filmul e făcut să se vadă, nu să se imagineze, pornind de la o descriere. Ca în pardoseala de marmură lustruită a sălii de bal să se oglindească dansatorii în poziția inversă, cu picioarele în sus, nu se cere nici o cheltuială suplimentară și nici vreun efort din partea actorilor, căci imaginea se dublează de la sine, și nici din partea spectatorilor, s-o perceapă, căci ei nu trebuie să-și forțeze mintea spre a înțelege ce se întîmplă ; singurul efort e al celui care lustruiește marmura, admițînd că lustrul n-ar fi un trucaj cinematografic. Apoi rochiile, coafurile și podoabele nu pot să lipsească, reginele și doamnele de onoare împreună cu invitatele nu pot să apară în pielea goală, cu părul în lațe și fără o pereche de pandative, un colier sau o diademă. Vedetele care le poartă nu le fac cu mîna lor, e treaba croitoreselor, a coafezelor și a bijutierului. Iar spectatorul privește, nu trebuie să judece, n-are de făcut altceva decît să vadă.

Însă în cărți oamenilor trebuie să li se găsească un loc în spațiu, și înfățișarea lor trebuie măcar sugerată. Am folosit cuvîntul măcar, ceea ce înseamnă un minimum ; după ce am recitit fraza, mi-am dat seama că „a sugera" e destul, poate fi chiar un maximum. Omul care a învățat să citească o carte, — și ceilalți nu mă interesează în cazul de față — e foarte sensibil la o sugestie, o prinde din zbor și merge cu ea pînă la capăt. În tinerețe, un scriitor mai în vîrstă, de la care am învățat multe, îmi spunea că e de ajuns să plantezi un palmier într-un colț de plajă, să se audă o havaiană și te vei crede pe o insulă tropicală din Oceania.

Spațiul unde apare un om poate să fie un cîmp, un deal, un munte, cu un cort, o cabană, o casă și tot ce mai derivă din ele, un palat cu un parc bunăoară. Am descris de multe ori și pe larg asemenea subiecte, dintr-un nărav moștenit de la predecesorii mei, fără să-mi pese că unii cititori sar peste ele ; le-am descris pentru mine, altfel nu puteam face personajele să acționeze. E o greșeală, mă dezbăr de ea încetul cu încetul, de cînd am ajuns la convingerea că, dintre toate bunurile noastre, primele pe care trebuie să le economisim sînt cuvintele ; sigur că nu este ușor, ai mult de gîndit ca să alegi cinci, din zece. Dar oare, cuvîntul „cîmp" cînd nu-i folosit într-o lecție de geografie nu poate, prin el însuși, fără adaos de adjective, să redea imaginea peisajului neutru unde un om se mișcă și nu ne interesează decît trecerea lui pe acolo ? Adică atunci cînd nu-i atribuim intenția să are, să semene și să culeagă, nici să-și facă un cort, o cabană sau o casă. De asemeni cuvîntul „deal" și cuvîntul „munte". Adjectivele rămîn necesare numai pentru a marca o particularitate, cînd e absolut necesar să deosebim un subiect de altul.

Chiar deunăzi am terminat de citit o carte, unde am găsit descrierea rafinată a unei case luxoase, cu detalii de admirabilă competență, șase pagini de erudiție privind arhitectura, mobila, covoarele, tapiseria, candelabrele, toate cu istoria lor, dusă pînă în pînzele albe. Am fost invidios, știind că n-aș putea niciodată să ajung atît de departe. Numai că acțiunea care se petrece în acest decor fastuos se reduce la cîteva rînduri, un personaj masculin intră pe ușa budoarului (și ce budoar, și ce ușă, descrise mai înainte !), un personaj feminin se ridică de pe sofa, îl cuprinde în brațe și spune : „Ce bine că ai venit ! Mi-a fost dor de tine !" Am crezut că în decorul acela făcut cu atîta pricepere și atîta trudă se va mai întîmpla ceva pînă la urmă, un furt de bijuterii sau o crimă, sau măcar că subreta va veni dimineața să dea draperiile la o parte. Nimic ! Să fi spus barem ce s-a întîmplat între cele două personaje !

De două ore Laura stătea în picioare în fața șemineului. Oaspeții erau preveniți că are o mică entorsă a gleznei, nimic grav dar îi este interzis să danseze. Bineînțeles că se dansa, în muzica patefonului cu amplificare

fidelă. Nimeni din asistență nu era foarte tînăr, astfel se înțelege că nimeni nu dansa rumba, conga sau samba, despre care probabil nici nu auziseră. De altfel, în vreme de război și cu atîți generali acolo ar fi fost o frivolitate. Generalilor le plăceau valsurile lui Strauss, neinterzise în Germania, dimpotrivă, la mare cinste, mai ales după Anschluss.

Înainte de sosirea primilor invitați, în budoarul ei de la etaj, Faur îi spusese Laurei în timp ce-i punea un bandaj elastic pe glezna sănătoasă : „Nu vreau să te țină nimeni în brațe !" Apoi îi sărutase glezna cealaltă, la fel de suplă ca prima.

Cum flăcările din șemineu o băteau din spate, fața îi rămînea în penumbră, nu-i desluşeam nimica, să-mi dau seama ce avea în minte. Atît doar că nemişcarea ei mi se părea stranie, nici santinelele nu stau aşa tot timpul, din cînd în cînd mai fac cîțiva paşi într-o parte sau alta, sau iau arma pentru onor cînd trece un ofițer prin față. Că nimeni n-o invita la dans cunoşteam cauza, nu înțelegeam însă de ce nici unul din invitați nu se apropia de ea să-i țină companie. Care cum sosise se aplecase să-i sărute mîna, dîndu-i prilejul să întindă brațul cu acel gest de regină, apoi se retrăsese cu discreție. Dacă Faur îi prevenise să n-o invite la dans, nu-mi închipui că le recomandase pe deasupra şi să n-o agaseze. Dar probabil asiduitățile lui pe lîngă Laura, gesturile tandre, uneori foarte intime, deveneau pentru martori imperative, să nu se apropie. N-am văzut pe nimeni uitîndu-se cu mirare, sau şuşotind prin colțuri şi aruncînd priviri furişe ; eu eram singurul mirat din toată societatea.

O singură dată Laura s-a aplecat şi a întors cu vătraiul un buştean în şemineu, ca să ardă mai bine, sau poate simțise nevoie să-şi dezmorțească trupul după o nemişcare de două ore ; focul ar fi putut să-l potrivească valetul, de altfel se şi repezise să-i ia vătraiul din mînă, ea însă refuzase s-o ajute. Am descris această scenă fiindcă atunci, cum se aplecase şi flăcările o luminau mai bine, am văzut pe talia ei un cordon din împletitură de aur. În clipa următoare Faur s-a apropiat şi a ridicat-o, cuprinzînd-o de mijloc cu brațul.

Trecuse de ora două noaptea, un general neamț şi un general român cu nevasta tocmai plecaseră, dar ceilalți

continuau să petreacă, unii la dans, alții la bar, la biliard sau la pocher. M-am simțit indispus dintr-o dată, fără cauză, am ieșit pe terasă, nu era ger mare, aveam nevoie de aer, sau de singurătate. În cartier nu se simțea zvon de petrecere, avea să se audă la ziuă cînd chefliii ieșeau în stradă, să ia drumul spre casă, bine dispuși, înfierbîntați, cu paltoanele descheiate, scoțînd abur pe gură. Părea o noapte de provincie, ar fi trebuit să mă liniștească dar iată că indispoziția din casă se transforma acum în tristețe, și tot nu știam cauza, mă rănise ceva nedefinit, o umbră mi se așezase pe suflet. Uneori petrecerile mă întristează, dar acum nici măcar nu era petrecere ci o mascaradă care acoperea urzeli de tot felul, combinații misterioase, pîndă, intrigă, bănuială.

Farurile unui automobil mi-au atras privirea în stradă ; o limuzină neagră venise fără zgomot și oprise la poartă. M-am mirat că nu avea luminile camuflate. Șoferul în livrea a coborît de la volan, a deschis portiera cu șapca în mînă. L-am recunoscut, era Garibaldi, de patruzeci de ani în slujba domnului Pretoreanu. Iar limuzina era faimosul Bentley, care se învechea și nu se demoda în decenii.

Înainte ca domnul Pretoreanu să coboare mă lămurisem ; la venire, înainte de miezul nopții, Opelul Capitain, mașina lui de corvoadă, staționa puțin mai departe de locul unde era acum limuzina, la intrarea de serviciu. Nu i-am dat atenție fiindcă nu-mi trezea nici o bănuială, un Opel Capitain, fabricație germană, nefiind o raritate în anii aceia. Văzusem trei oameni cărînd în casă poveri, lădițe, cutii de carton, dreptunghiulare, rotunde, acum înțelegeam că în unele erau sticle de șampanie, în celelalte fructe rare și poate torturi festive. Abia la venirea domnului Pretoreanu, ducîndu-mă cu gîndul în urmă, am identificat pe cei trei oameni cărora nu le dădusem atenție : Garibaldi, nu în livrea ci cu haine de stradă, apoi Sobieski și ultimul probabil lacheul, nu îl cunoșteam, fiind angajat de puțină vreme în locul celui care murise. Nu-mi puteam închipui că domnul Pretoreanu va veni de revelion la Faur. Darurile sosite mai devreme erau în stilul lui, totuși nu aveam cum face o legătură.

A coborît destul de sprinten pentru anii lui, n-avea pe el nici șubă, nici palton, era în smoking și în capul gol,

în mașină fiind cald, desigur ; un Bentley nu se putea să nu aibă calorifer, cum au toate mașinile astăzi. Trecînd printr-o rază de lumină venită din casă, monoclul negru a scos o sclipire, putea să pară răsfrîngerea unei scîntei de la troleul tramvaiului electric ; dar tramvaiele nu circulau la ora aceea.

Cu atîți generali acolo, Faur își îngăduia să țină jaluzelele întredeschise, să vină aer. Și apoi, frontul fiind încă destul de departe, nu exista primejdia bombardamentelor aeriene decît teoretic. Din aceleași motive limuzina domnului Pretoreanu avea farurile necamuflate, bineînțeles însă că nu și-ar fi permis oricine, Apărarea Pasivă exista încă, după cum exista și Curtea Marțială.

Cît despre bombardamente, n-avea să treacă decît trei luni și trei zile, fără a mai pune la socoteală 1 ianuarie care începuse, pînă la prăpădul de la 4 aprilie, adus din Italia de fortărețele zburătoare.

Înainte ca domnul Pretoreanu să pună piciorul pe prima treaptă de la intrare, ușa de fier se deschise și Faur coborî să-l întîmpine, radios cum fusese toată seara. Am presupus că avea un om pus la pîndă, să-l prevină de sosirea oaspetelui, care de altfel îl anunțase că nu va veni înainte de ora două noaptea, Faur știa că pînă atunci avea de făcut alte vizite.

Mi-am lipit ochii de jaluzele, printre care vedeam înăuntru pînă la șemineul unde Laura încă stătea în picioare. Acum mi s-a părut de neînțeles ce se întîmpla, aș fi spus că era pedepsită, dacă Faur n-ar fi fost atît de atent cu ea toată seara. Și deodată mi-a venit o bănuială, că prin purtarea lui urmărea să mascheze ceva, vroia să divorțeze, cum îmi închipuisem mai de mult, și acum schimbase tactica, de la indiferență trecuse la efuziune, ca să dea spectacol, și societatea să afle, prin invitații săi, ce încîntător se purtase cu o soție pe care a doua zi, sau zilele următoare avea s-o repudieze. Așa, toată vina putea să cadă pe Laura.

Pînă să apară domnul Pretoreanu am privit-o numai pe ea, printre perechile greoaie care continuau să danseze. Acum, fiindcă apucasem s-o văd, centura de aur îmi sărea în ochi de la distanță, strălucea în timp ce rochia rămînea în penumbră ; părea inelul lui Saturn, privit printr-o lunetă astronomică, adus atît de aproape că înceta să

mai fie un corp ceresc, şi devenea o vrajă. Atunci, pe loc mi-am dat seama că reaua mea stare sufletească, urmată de tristeţea aparent fără cauză porneau de la centura de aur.

Deodată muzica s-a oprit, i-a luat locul un ropot de aplauze, domnul Pretoreanu, sprinten cum îl văzusem cîteva secunde mai înainte, jovial, sigur pe sine, ca după o cură de întinerire, apăruse în uşă. Rămase aşa pînă ce asistenţa se dădu în lături, merse cîţiva paşi înainte, se opri sub candelabru, ceilalţi făcură cerc în jurul lui, civilii înclinîndu-se adînc, ofiţerii pocnind din călcîie. Un bărbat impozant, în frac, cu favoriţi albi, ca şi părul, avînd şi el monoclu, dar nu negru, se apropie de domnul Pretoreanu şi îi adresă cîteva cuvinte, în limba germană, probabil o urare ; după respectul pe care i-l arătau toţi ceilalţi, personajul putea să fie un emisar al lui Hitler.

Domnul Pretoreanu mulţumi, apoi scoase o hîrtie din buzunarul smokingului şi spuse :

— Domnilor, pentru ce am să vă citesc, e bine să se închidă ferestrele.

Faur le traducea în şoaptă ofiţerilor nemţi, adunaţi lîngă el, cu urechea plecată. Odată geamul închis, n-am mai auzit glasul domnului Pretoreanu ; după aerul lui solemn probabil citea ceva ca o proclamaţie. Îndată au căzut şi jaluzelele, cu zgomot, am mai apucat să prind o sclipire din centura Laurei.

Nu mai aveam ce să caut înăuntru, dar nu din laşitate, ca să nu fiu martor dacă se punea la cale o conspiraţie, ci fiindcă îmi era lehamite. M-am strecurat în vestibul, mi-am luat macferlanul, acelaşi, în cinci ani nu se uzase, şi, în capul gol, cum umblam chiar pe viscol, am pornit pe jos către casă.

44

Din clipa cînd văzusem centura Laurei mi-a venit în minte Eni, şi cu toate că am fost atent la toate cîte se întîmplau în casă m-am gîndit la ea tot timpul, m-am

gîndit și pe drum, cînd plecasem, întrebîndu-mă ce făcea ea în noaptea revelionului.

Plîngea, era singură și înghețată pe o bancă din grădina Icoanei. De la un restaurant din apropiere se auzea muzică zbănțuită, acolo, da, se dansa rumba.

După ce-un an nu mai știusem nimic despre ea și nici nu vroiam să aflu, o văzusem din întîmplare într-o seară, cum am spus, ieșind cu Faur de la biroul din strada Polonă, cu o săptămînă înainte de sfîrșitul anului. Apoi după trei luni, în primele zile de primăvară, cînd mă apucasem să plantez flori pe terasă a sunat la ușă.

Eram murdar de pămînt pe mîini, am vrut să mă spăl, m-a oprit și după ce și-a lăsat pardesiul pe un fotoliu a mers direct pe terasă, cum făcuse prima dată.

— Nu vreau să te împiedic, am să te ajut să răsădești florile, îmi place de cînd eram mică.

Avea o rochie de doc bleumarin, cu tigheluri albe, cum se mai poartă și astăzi, bună de drum și la treabă. Și-a sumes mînecile pînă peste coate, după brațe mi-am dat seama că slăbise, pînă atunci nu văzusem, eram surprins și de venirea ei, și de felul natural cum se purta, după un an de cînd plecase trîntind ușa. Am pus florile alternate, eu una, ea una, am fi putut și altfel, ca să nu ne încurcăm, să începem fiecare de la un capăt. A fost inițiativa ei și am urmat-o, era o colaborare mai prietenească, așa reînviam niște amintiri care, indiferent ce se întîmplase cu ea într-un an, era păcat să se piardă. Și apoi avea simțul culorilor mai dezvoltat decît mine, sau îi dădea mai multă atenție, cînd lua un răsad înflorit din lădiță îl căuta să se asorteze cu cel plantat mai înainte de mine. Abia la urmă am descoperit ce armonie se crease, părea o pictură de Luchian, nelimitată de o ramă, un decor în evoluție continuă.

— Unde pleci? am întrebat-o, după ce ne apucasem de lucru.

— La Arad, deocamdată ; am acolo un frate. Dar dacă o să se poată, vreau să mă întorc la Cluj.

Am privit-o, nu voise să mă rănească, adoptase un punct de vedere corespunzător realității prezente. Clujul acum era sub stăpînire ungară.

Era un subiect care aș fi vrut să nu dea naștere niciodată la o dispută. Nu putea el să fie judecat fără patimă?

Cu bunăvoință și bunăcredință, cu înțelegere, fără arbitri străini de cauză ? Și măcar după circumstanțele prezente, dacă una din părți n-ar fi negat istoria. Luptătorilor de pe front li se făgăduise că drumul la întoarcere va trece prin Cluj, așa se justifica înaintarea lor spre cotul Donului.

Și mai presus de orice judecată, nu simțeam că Eni ar fi altceva decît eram eu pe pămîntul țării noastre. Nu simțise și ea la fel cînd își părăsise un logodnic și se refugiase aici, împreună cu toți bejenarii ?

— De ce vrei să te întorci ?

— Fiindcă mi-am stricat viața.

Eram în baie, ne spălam pe mîini de pămînt și ne ștergeam amîndoi cu același prosop, ceea ce superstițioșii nu îngăduie.

— Se spune că e semn de ceartă !

— N-o să avem cînd ; mai sînt numai patru ore pînă la plecarea trenului.

Se uită în oglindă, își îndreptă rochia care se răsucise. Avea un cordon negru, îngust de un deget. Revenisem în casă, stătea rezemată de marginea biroului, părea că e gata să plece, dar era mult prea devreme.

— Ultima oară cînd ai fost aici, într-o seară, erai gătită, te duceai la operă. Mai ții minte ?

— Da, știu la ce te gîndești, am văzut că te frapase ; aveam un cordon de aur, mult prea scump pentru mine.

Așa e, mă frapase, dar pe urmă nu mă mai gîndisem, pînă în seara de Anul nou ; de atunci devenise o obsesie, mă întrebam cum fusese Faur în stare să-i dea Laurei o podoabă identică ? Pierduse orice măsură ? Avea atît dispreț pentru simbolurile care jalonează viața noastră sufletească ?

— L-am pierdut ! spuse Eni, simplu, dar după o ezitare.

Părea nesinceră sau neconvinsă.

Odată cu această replică dialogul nostru căpăta alt caracter, mai grav și într-un fel, penibil. Se așeză în fotoliu, vroia să vorbească.

— Nu pot să te urăsc, altfel n-aș fi trecut pe aici. Dar să știi că mi-ai făcut cel mai mare rău din viață. M-ai dezarmat, m-ai făcut să cred că nu trebuie să te aperi de oameni, să nu le arăți neîncredere. Datorită ție am fost

slabă, firea mea era alta. Am încăput pe mîinile unui ticălos. Dacă îl cunoșteai, de ce nu mi-ai deschis ochii ?

N-aveam de ce să-i deschid ochii, fiindcă ea singură, din voia ei, ieșise de sub protecția mea și plecase.

— M-a luat valul, trebuia să strigi după mine, să-mi întinzi mîna !

Și dacă aș fi strigat, ce-ar fi făcut ? Nu ar fi zîmbit ironic ?... N-avea dreptul să mă acuze, dar ar fi fost fără rost să mă apăr. Indiferent din a cui vină, acum era victimă.

— Știai cine este, de ce nu mi-ai spus ?

— Ți-am spus să nu accepți cererea lui în căsătorie.

— Am crezut că ești gelos.

— Îmi luasem vreun drept asupra ta ?

— De ce nu l-ai luat ?

Așa e, de ce nu-l luasem ? Mi-a revenit în minte acel ciudat trecut al nostru, cu ce încredere și cu ce bucurie mă urmase, cît farmec avea întîlnirea noastră ; abia acum îmi dădeam seama ce greșeală făcusem. Nu, degeaba mă învinuiam, nu puteam să-i dau ce avea ea nevoie, ar fi fost o greșeală și mai mare. I-am spus ; mi-a răspuns :

— Ce greșeală, dacă era cu consimțămîntul meu, cunoscînd riscurile ? Sînt sigură că mi le-ai fi arătat dinainte, nu puteai să mă minți ! Nu ai capacitatea să-ți ascunzi gîndurile.

O cucerise cu ușurință, fiindcă aștepta să fie cucerită. Cu viitorul ei atît de nesigur, nu visa o dragoste pe viață, se mulțumea să rămînă ca o amintire frumoasă. Centura de aur o zăpăcise, nu din mercantilism, ci din orgoliu, fiindcă se simțea prețuită ca o prințesă.

Se întîlneau la birou unde Faur prea rar avea cîte o convorbire de afaceri, îndeosebi cu străinii, pe care vroia să-i impresioneze cu fastul. Dacă întîmplător Eni se afla acolo, nu se plictisea, dimpotrivă, avea un fel de orgoliu să-și dea seama de prestigiul și importanța lui Faur, căci el îi vorbea despre acești prieteni ca despre emisarii unor guverne. Ea stătea retrasă în budoar, asculta muzică și auzea cuvinte răzlețe din conversația de alături, dusă în germană, în italiană și chiar în engleză. După ce își termina conferința, Faur venea la ea radios, frecîndu-și mîinile cu satisfacție și o înconjura de atenții. Seara însă el

trebuia să fie acasă, locuia cu părinţii, oameni în vîrstă, nu putea să-i lase singuri. După căsătorie aveau să locuiască toţi împreună, fără grija că s-ar incomoda unii pe alţii, casa era spaţioasă, cu două apartamente independente, între care se putea întrerupe oricînd comunicaţia. Dar această schimbare se amîna lună de lună, Eni nu-şi îngăduia să aducă vorba, în schimb devenise îngîndurată, începea să-şi piardă încrederea. Faur îşi dădea seama, trebuia să-şi justifice amînarea, încît îi făcu o mărturisire cu destulă seninătate ; da, fusese nevoit s-o mintă, ca să n-o piardă.

Am auzit adesea aceste cuvinte, dar nu le-am adoptat fiindcă nu le admit şi îmi repugnă. Ce înseamnă să pierzi sau să nu pierzi o fiinţă de care ai nevoie ? Dacă ajungi să te gîndeşti că ai putea s-o pierzi, ea e gata pierdută. Încercînd s-o reţii cu artificii, dovedeşti că nu ai demnitate, o cauză în plus să îndepărtezi pe cineva de lîngă tine. Ce s-a pierdut, pierdut să rămînă !

Trebuia să-i mărturisească, fiindcă se amîna de prea multă vreme : era însurat, dar în divorţ cu nevasta, care îi crea dificultăţi, vrînd să-l păstreze cu sila. Avocaţii lui aveau s-o convingă în mod cert, nu mai putea să dureze decît o lună sau două. Venise toamna, pînă la Anul nou avea să fie liber. Între timp lipsea cîte o săptămînă, pleca în străinătate, nu-l suspecta, ştia că erau drumuri de afaceri. Se retrăgea în odaia ei mobilată, de pe la Parcul Carol, e tot ce ştiam, probabil o locuinţă foarte modestă, fiindcă nu mă lăsase niciodată s-o conduc pînă acasă.

În ajunul serii cînd o văzusem pe strada Polonă, se duse la operă, se ducea adesea, n-o interesau alte spectacole, nu le venise rîndul.

Se cînta obişnuitul cupaj, *Paiaţele* şi *Cavalerismul ţărănesc,* sau mai bine „al ţăranului", al omului de la ţară, titlu împămîntenit la noi cu o greşeală enormă, în loc de cavalerism, cavalerie, accentuat de toată lumea ca şi cînd ar fi vorba de o armată călare, şi încă rusticană ! Şi chiar cavalerismul, ar fi mult mai bine să devină „onoarea". De fapt titlul e luat aidoma din limba italiană, şi oamenii cred că-i o traducere. Din tot acest spectacol, pe care îl vedea a zecea oară, în afară de prologul dramatic al baritonului, o tulbura adînc jalnicul bocet al paiaţei batjocorite, care degeaba e socotit melodramatic, de vreme ce

porneşte dintr-un zbucium de moarte, şi este atît de sincer ! Poate Eni descoperea în el, chiar fără să-şi spună, ceva din propria ei suferinţă.

Ajunse cam tîrziu, cînd orchestra termina să-şi acordeze instrumentele. Avea loc în rîndul al treilea, aproape de mijloc, trebuia să deranjeze lumea, cerea scuze. Dar cînd ajunse aproape de fotoliul liber rămase împietrită, în creierul ei ceva se clătina, ameninţînd să-i ia echilibrul : în fotoliul următor era Faur, n-o vedea fiind cu capul întors în partea cealaltă, şoptindu-i ceva la ureche unei femei de alături, căreia îi ţinea mîna cu tandreţe ; îl ştia plecat la Zürich.

Se întoarse brusc şi fugi, să iasă, frecîndu-se de genunchii oamenilor, lumina candelabrului începea să scadă. Ajunse la uşă în clipa cînd se trăgeau draperiile şi dirijorul apărea la pupitru.

Ar fi plecat chiar atunci noaptea, s-ar fi întors la Cluj, dar nu avea paşaport şi nici energie, se simţea zdrenţuită.

A doua zi Faur veni s-o ia de acasă, nu intra niciodată, claxona scurt, sub fereastră. Se duse şi din ură, şi din slăbiciune, nu putu să reziste dorinţei, dar în acelaşi timp era revoltată şi vroia să se răfuiască. Pe drum nu scoase o vorbă, stătu departe de el, lipită de portieră, îl privea pe furiş şi strîngea din dinţi de o dureau maxilarele. Cînd intră pe uşă, înainte de a-şi scoate blana (da, i-o cumpărase el, o blană de sconcs, scumpă, primind-o i se vinduse) îi spuse scurt, fără nici o tactică, nu vroia să-l surprindă, ci doar să-şi descarce revolta :

— Te-am văzut aseară la Operă.

El o privi mirat, fără nici o tresărire. Nu mi-am închipuit că avea inima atît de tăbăcită ca să nu mai răspundă la nici o atingere.

— Aseară ?... Eram la Budapesta. Am sosit azi la prînz, primul drum l-am făcut la tine.

Oare nu el îmi spusese, în primele zile cînd ne cunoscusem, şi fără să-i cer sfaturi, era un principiu de viaţă : „În afaceri poţi să speculezi, dar să nu minţi, altfel îţi pierzi partenerii ; specula e subînţeleasă, fiecare o practică pe cît poate mai bine. Însă cu femeile, dacă nu minţi, eşti un om de nimica. Să nu recunoşti nici ce-au văzut ele cu ochii ! Minte-le, de-abia aşteaptă să te creadă. Le

faci un bine, fiindcă le e frică de certitudine !..." Cum de uitasem ?

— Nu știu ce-o să-ți închipui, spuse Eni, privindu-mă rușinată. Îl văzusem cu ochii, dar era atît de convingător, atît de senin, îmi vorbea cu atîta nevinovăție, încît am început să mă îndoiesc de mine, poate avusesem halucinații. Dar mă trezeam noaptea, cu mintea limpede, îmi ardea un bec în creier, cum să mă las amăgită ? Fusese el, îl văzusem, nu eram nebună. Și femeia de alături ! O cunoști ?

— Dacă era nevasta lui, da. Ți s-a părut frumoasă ?

— Nu știu. Avea părul negru, atît am văzut ; mi s-a părut necoafată.

— Da, era ea, nu se coafează, cred că nu i-ar sta bine.

M-am gîndit cu ce grijă dorm noaptea femeile care au nevoie de coafor, cu ce neliniște se trezesc dimineața ! Pînă la urmă toate se descurcă, dar sînt mai norocoase cele pe care părul răvășit nu le diminuează, face parte din stilul lor, mai apropiat de natură.

— Și e frumoasă ?

Eni mă privea cu teamă ; de ce, dacă se hotărîse să plece ? Aștepta oare să-i spun că e o slută ? Mai avea nevoie să fie mințită ? O consola gîndul că dacă pleca, Faur avea să-i simtă lipsa și s-o regrete ?

— E în alt fel decît frumoasă.

— Cum în alt fel ?

— Cum nu se poate descrie. Ceva care se simte și nu se vede. O frumusețe tainică... Eni, cum ai pierdut centura ?

— N-am pierdut-o ; mi-a luat-o !

Am simțit ca un pumn între ochi, mi s-a întunecat vederea, îmi era groază.

— Atunci, a doua zi după ce îl văzusem la operă. Poate credea că n-am să mai vin. N-a avut îndrăzneala să mi-o ceară, ar fi fost o mojicie prea mare, a preferat ticăloșia și mi-a furat-o. O aveam pe mine, o puneam totdeauna cînd mă duceam acolo, poate înțelegi de ce, din superstiție : era ca un inel de logodnă. Cînd am plecat mi-a încheiat-o el, cu mîna lui, pe urmă mi-a ținut blana. Cînd am ajuns acasă n-o mai aveam. Dacă îmi cădea pe drum aș fi simțit, nu era ușoră. S-a temut că n-am să mai vin.

— Dar ai venit !

— Da, m-a luat de acasă ; după trei zile.

— De ce te-ai dus ?

Și-a lăsat ochii în jos.

— Fiindcă nu puteam altfel. Viața mea era sfîrșită. Și era iarnă.

— Acum de ce ai plecat ? După ce ai îndurat trei luni?

A ridicat ochii spre mine.

— Fiindcă a venit primăvara. Și vreau să trăiesc, e dreptul meu !

Nu putea să fie fericită, dar vroia să fie, cu prețul durerii ; în glasul ei se simțea o hotărîre puțin dușmănoasă, încă se mai lupta cu sine, era firesc, avea să se mai lupte multă vreme, izbitura fusese mult prea puternică.

— Eni, pentru mine e foarte important să-mi răspunzi sincer. Uită-te în ochii mei : nu te-a întrebat unde-i centura ?

— Nu.

— Acum sînt convins, nu puteam crede, ți-a furat-o !

— Am știut de la început.

— Era nevoie să știu și eu !

Din aprilie, pînă în august, cînd l-am căutat fiindcă vroiam să fac un bine cuiva aflat în nevoie, n-am mai călcat în casa lui, nici nu știa că Eni murise.

Trenul de Arad pleca la unu și jumătate, o oră cînd ceva din viața mea a rămas în suspensie.

I-am luat geamantanul și am condus-o la gară. Peroanele gemeau de lume, bărjenari din Moldova care plecau mai departe, știau sau nu știau unde. Mi-am amintit de refugiații veniți din Polonia, trecuseră aproape cinci ani de atunci, dar nu puteam să-i uit și cînd mă gîndeam la ei, mi se strîngea inima. Acum, omenirea pribeagă, umblînd rătăcită și înghesuită prin gară, nu-mi făcea aceeași milă fiindcă vremea era caldă, frumoasă, cu cerul atît de albastru și de curat, încît parcă nu din el căzuse ploaia, atunci, în toamna anului 1939, cînd fusese invadată Polonia. Ce bine o înțelegeam acum pe Eni, primăvara toate se schimbă în sufletul omului. I-am spus : „Bine, Eni ! Ai să fii fericită !“

Nu țineam seama ce greu va fi s-o urc într-un vagon, cînd toate erau ticsite, și lumea se bătea pe scări, strivindu-i pe cei din față, ca să încapă într-un spațiu impo-

sibil. Ne-am luptat din greu să mergem în lungul trenului, în speranţa că în faţă înghesuiala o să fie mai mică. Mai erau cîteva vagoane pînă la locomotivă, cînd mi-am dat seama că nimeni nu mai avea unde să se urce, nici măcar să pună un picior pe scară ; acoperişurile erau pline de oameni, asemenea tampoanele, totul, dincolo de ultima limită. Eni nu spunea nimic, mă urma, agăţată de mine, cred însă că nu mai avea nici o speranţă. Iar eu mă întrebam ce s-o face, unde s-o duce ? Atunci am auzit pe cineva, strigîndu-mă de la o fereastră ; era Rita, nu m-am mirat, nimic nu mai putea să mă mire, viaţa devenise ilogică. Erau abia cîteva zile de cînd fusese la mine, timpul lalelelor, aveam una pe noptieră. Şi chiar dacă n-ar fi fost, tot aş fi recunoscut-o, deşi trecuseră cincisprezece ani de cînd o văzusem ultima oară, şi se schimbase. Dar era o amintire din tinereţe, de la vîrsta cînd memoria nu-i obosită, primeşte şi păstrează ; o ţin minte şi astăzi. Stătea la geam, înghesuită între doi oameni, şi alţii se înghesuiau în spate. Am ajuns greu, m-am lipit de peretele vagonului, ţinînd-o pe Eni cu braţul liber, atît de strîns că părea o parte din mine, altfel o lua gloata şi o împingea înainte.

— Unde pleci ?

— Unde-oi vedea cu ochii ! mi-a răspuns Rita, zîmbind puţin şugubăţ, sau enigmatic.

Scotocea cu greu într-o geantă legată de gît, de unde scoase un paşaport albastru, cum erau pe vremea aceea şi mi-l arătă, cu vechiul zîmbet.

— Bine, dar unde ? Pentru ce ţară ai viza ?

— Pentru toate !... Ea e iubita ta ?

După o ezitare am spus da, gîndindu-mă că putuse să fie.

— Atunci, dă-mi geamantanul, şi urc-o aici !

Amîndoi vecinii protestară, dar Rita nu ţinu seama. Nu puteam să văd unde şi cum înghesuise geamantanul. M-am aplecat, am apucat-o pe Eni în braţe şi am ridicat-o. În clipa următoare era înghesuită între Rita şi vecinul ei din dreapta, care nu mai spunea nimic ; ce să spună ?

Alături era un vagon de dormit unde se stîrni zarvă. Doi ceferişti în uniformă păzeau uşile, cu braţele desfăcute, ţinîndu-se de amîndouă barele scării, împotrivindu-se mulţimii care dăduse năvală deodată. Trenul tre-

buia să plece și oamenii rămași pe jos se hotărîseră să asalteze vagonul pus sub pază, fără să țină seama de nimic, ca la răscoală.

— Nu se poate, înțelegeți de vorbă, să nu chem jandarmii ! E vagon de dormit, nu-i voie pe coridor, că altfel v-aș da drumul, om sînt și eu, înțelegeți !

O femeie în vîrstă, impunătoare, apăru la fereastra vagonului.

— Dă-le drumul să urce !

— Nu se poate, doamnă !

— Dă-le drumul ! E vagonul meu, comandat de mine, eu l-am plătit !

Dacă în prima clipă chipul acelei femei nu-mi amintea de nimic, glasul mă izbi, îmi dădu amețeală, clipeam speriat, nu puteam înțelege, peronul se smucea sub mine ca de cutremur, îmi pierdeam echilibrul, și al trupului și al minții... Rita se aplecă să vadă.

— Și asta-i tot iubita ta ? Ce-ai încremenit așa, ce-i cu tine ?

O auzeam, dar nu știam ce spune. Doar îmi dovedea că nu ajunsesem pe altă lume. Mulțimea se năpusti peste paznici, îi luă pe sus, dispărură din ochii mei, nu știam unde, poate erau la pămînt, călcați în picioare. Coridorul fiind în partea cealaltă a vagonului, nu puteam să văd cum dădeau năvală oamenii, și dacă aș fi văzut, și dacă aș fi înțeles ce se întîmplă cu ei, tot nu mi-aș fi găsit rațiunea, să înțeleg ce se întîmplă cu mine.

— Haide, grăbiți-vă, pleacă trenul ! striga femeia de la fereastră.

Dar trenul nu pleca, se făcuse ora două, și ar fi trebuit să plece la unu și jumătate. Așa să fi fost ? Vedeam bine ceasul, sau în mintea mea înțelesul timpului se pierduse ? Un urlet metalic, venit din toate direcțiile, parcă și din cer, și de sub pămînt mă învălui, perforîndu-mi întreg trupul, după ce îmi perforase timpanele. Atunci amețeala mi-a trecut brusc, am revenit la realitate, am înțeles că nu-mi pierdusem mințile, le vedeam pe Eni și pe Rita, amîndouă cu mîinile la urechi, brutalizate de urletul care mă trezise. Suna alarma aeriană. Iar femeia de la fereastră, protectoarea dezmoștenților, era AMarisa.

*

* *

Așa cum o știusem ; nu putcam crede. Masivă, autoritară, cu părul negru încărunțit puțin pe la tîmple, cu semnul roșu de pe frunte, ca o prințesă indiană. Dar erau patru ani de cînd știam că murise, cu toți din familie care o urmaseră în pribegie, patruzeci de suflete : „Arhimede", vaporul fratelui ei Panaite, se scufundase în Mediterană, la începutul războiului, lovindu-se de o mină rătăcită, plină de cochilii care scînteiau în lumina răsăritului făcînd-o să pară o bijuterie. Scăpați de la întuneric, după două săptămîni de chinuri și spaimă cît stătuseră ascunși în cală, soarele îi orbea, iar gîndul libertății cîștigate, cînd nu mai sperasseră, le transforma bucuria într-o beție vecină cu nebunia.

— Veniți să vedeți ce splendoare ! îi înflăcără AMarisa, mai fericită ca toți fiindcă ea îi salvase.

Ca niște copii aflați încă la vîrsta basmelor, cînd totul pe pămînt e minune, alergau toți înspre prova, să vadă mai bine acea misterioasă podoabă a mării, un sipet de giuvaeruri, poate o comoară a lui Neptun sau a sirenelor. În clipa exploziei aplaudau și scoteau strigăte de uimire.

Aceste nenorociri se află, pieriseră toți, știa toată lumea, așa cum știam și eu. Dar de la cine ? Fusese cineva martor ?

În timp ce sirenele continuau să urle, la geam, lîngă AMarisa apăru o făptură firavă, atît de nepotrivită cu atmosfera terorizantă încît părea o închipuire, o transparență cu forme umane, dar instabile, parcă alcătuită din aer. N-aș fi putut să-i stabilesc apartenența pămîntească, să nu fi avut bretonul adus pînă deasupra sprîncenelor, și ochii căprui, cum nu văzusem alții să aibă aceeași căldură și puritate. Crescuse, nu mai era o fetiță, cum o văzusem ultima oară, cînd îi dusesem un trandafir galben, în grădina casei unde cu ani înainte locuia Irmingarde. Pentru mine însă rămăsese ca la început, Zefira, fetița cu ochii triști și plini de mirare.

Urletul sirenelor se stinse încet, într-un vaier lung, care nu aduse liniște, căci înainte de a se stinge, din megafoanele gării izbucni un glas metalic, o poruncă speriată:

„Coborîţi din tren ! Părăsiţi peroanele ! Avioane inamice se îndreaptă asupra capitalei !"

— Nu cobor ! îmi strigă Rita, încleştată de rama ferestrei. Nu-mi ţine nimeni locul !

Eni mă privea întrebătoare, dar nu ştiam ce să-i spun, şi chiar dacă i-aş fi spus să vină jos era atît de strivită între oameni că nu putea să se mişte. Nu cobora nimeni, nici cei de pe scări, de pe acoperişurile vagoanelor ; erau locuri cucerite cu greu şi nu le-ar fi părăsit pentru nimic în lume. Apoi, nici primejdia nu putea fi sigură, deşi glasul din megafoane o anunţa încontinuu : „Avioane inamice se îndreaptă asupra capitalei !"

Mai tîrziu m-am întrebat de ce trenul nu plecase la vreme ? Probabil la Apărarea Pasivă a gării se dăduse de mult pre-alarma, cînd avioanele decolaseră din Italia, şi ţinta atacului nu era sigură. Reacţia celor chemaţi să decidă fusese ca a vietăţilor aflate în primejdie, se fac una cu pămîntul şi nu mai mişcă ; ordin să nu plece nici un tren din gară ! Dacă ar fi plecat la timp, acum trenul era departe şi nu mai murea atîta lume. Cînd începuseră să sune sirenele însemna că avioanele trecuseră de Viena, acum ţinta atacului era sigură : „Avioane inamice se îndreaptă asupra capitalei !" În douăzeci de minute puteau să vină. Chiar dacă oamenii ar fi ascultat îndemnul şi ar fi coborît din vagoane, nu mai era timp să ajungă la un adăpost sigur, şi mai întîi se striveau unii pe alţii. Rita avea dreptate ; i-am strigat, altfel nu putea să mă audă : „Staţi acolo !" Nu le am pe conştiinţă, dar m-am zbuciumat pînă să mă absolv de vină. Orice le-aş fi spus, nu vroiau şi n-aveau cum să coboare. N-a coborît nimeni !

La ferestrele vagonului de dormit apăruseră alte capete, întîi Alex, l-am recunoscut fiindcă a venit lîngă Zefira, şi a cuprins-o cu braţul pe după umeri, gestul lui protector, atît de binevenit la început, în vremea cînd serile mergeam toţi trei în parc, s-o auzim pe Irmingarde cîntînd lieduri, în casa ei de alături, cufundată în întuneric. Alex se îngrăşase şi-şi lăsase muştaţă : nu mai semăna deloc cu adolescentul care vroia să scrie cărţi şi îi fusesem subiect trei veri de-a rîndul. Din cărţile lui, numai prima atrăsese puţin atenţia, fiindcă eram un subiect proaspăt. Adevărata lui operă a fost Zefira.

Din ceilalţi nu mai recunoşteam pe nimeni, deşi bănuiam cine puteau să fie, în preajma lor trăisem, trei ani în lungile vacanţe de vară. Rămăseseră mai puţini, supravieţuitori unei familii uriaşe, pe care acum AMarisa îi lua cu ea într-o nouă migraţie. Abia la ultima fereastră, din partea locomotivei a cărei pompă de aer comprimat pufăia la mari intervale, mi-a atras atenţia o apariţie ciudată, un mort-viu, mi-am închipuit cine putea să fie, după barba năpîrlită şi gălbejită, falnică şi de un alb strălucitor altădată ; era Amiralul, se ţinea scai de ceilalţi, deşi de drept nu mai făcea parte din familie, fiindcă Adelaida, nepoata AMarisei, frumoasă şi rece nu îl urmase în dramaticul refugiu cu „Arhimede", divorţase şi acum era amanta unui maior neamţ, din apărarea antiaeriană a oraşului, om rece el însuşi, care nu avea nevoie de mai multă căldură. Amiralul, aşa cum l-am văzut atunci ultima oară, reprezenta pentru mine cea mai de jos treaptă a decăderii umane. După cum AMarisa reprezenta trufia, neînfrîngerea, curajul şi simţul fanatic al familiei ; Alex, stupiditatea ; iar Zefira, gingăşia şi darul de a învinge nefericirea, cu forţe oricît de slabe. În clipele următoare, ceva al ei aveam să găsesc în Eni, cînd i-am întins mîna, de sub fereastra vagonului.

De la capul peronului venea un front de jandarmi, împingînd mulţimea cu puştile ţinute de-a latul. Alţii, cu armele în bandulieră, trăgeau de oamenii agăţaţi de scările vagoanelor, dar zadarnic, nu i-ar fi smuls de acolo decît dacă le tăiau mîinile ; înjurau neputincioşi şi treceau mai departe.

— Lăsaţi-i în pace ! strigă AMarisa cînd fură la vagonul ei, unde unii tot se mai luptau să urce pe scara ticsită.

Mulţimea venea peste mine ; am mai avut cînd să le întind mîna celor două fiinţe ; le-am privit cu o intensitate parcă deznădăjduită, cît timp mîinile lor au fost între ale mele. Rita, brună, cu ochii negri că făceau în faţa lor noapte, dar dădeau atîta căldură ! Şi drăcoasă de parcă ar fi fost fiica lui Scaraoschi ! Alături Eni, blîndă, supusă pînă la nefericire. Amîndouă ca un simbol a tot ce îmi plăcuse în viaţă şi a mai fost timp să-mi placă şi după aceea.

Mergeam cu capul întors spre ele, le-am mai văzut pînă ce m-am izbit de o femeie care striga disperată : „Arun-

că-mi cheia !“ Mi-am cerut scuze, dar nu m-a auzit, striga întruna spre cineva de la o fereastră rămasă în urmă, în timp ce oamenii bușiți de jandarmi o împingeau spre ieșire. Era o femeie tînără, despletită, sfîșiată, cu privirea patetică; pardesiul de pe ea avea să fie în curînd zdrențe. „Du-te și să nu te mai întorci niciodată ! Aruncă-mi cheia !“ striga, cu brațele întinse spre fereastra de care se îndepărta repede. Acolo, un om, cu fața aparent placidă, fiindcă altminteri disperarea femeii era imposibil să nu-i miște inima, stătea cu brațul întins, nu se vedea dar probabil avea în mînă o cheie, și aștepta clipa cînd s-o arunce. Nici o clipă nu putea să fie mai bună decît alta, căci în învălmășeala căreia acum i se adăuga panica, nimeni n-ar fi putut să găsească o cheie căzută sub picioarele oamenilor

În depărtare se auzeau bubuituri, poate erau doar tunurile artileriei antiaeriene, dar oricum însemna că avioanele sosiseră. Peste vuietul gării, strigăte, înjurături, țipete, parcă se auzea huruitul motoarelor. Dar mai puternic decît toate acestea era glasul femeii : „Aruncă-mi cheia !“ Era o cheie mică, Yale, n-am putut s-o văd, cînd bărbatul de la geam a aruncat-o, am văzut numai gestul. Îndată am simțit ceva atingîndu-mi piciorul, mai sus de genunchi, mi s-a părut că simt și o alunecare, și, cu toate că ar fi fost imposibil, parcă am auzit și sunetul unui obiect metalic, căzînd pe pavamentul peronului. Din aceste senzații nu toate puteau să fie false, cheia căzuse la picioarele mele ; m-am aplecat s-o caut, dar n-am putut face gestul nici pe jumătate, m-am pomenit aruncat înapoi, după femeia care amuțise și se uita disperată, cu mîna la gură, spre locul unde căzuse cheia. (În acest punct al narațiunii, autorul își îngăduie o licență și, numai pentru o scurtă lămurire obligatorie, ia locul povestitorului, cu care însă nimeni nu trebuie să-l confunde. Scena de mai înainte i-a inspirat autorului o carte, pe care a scris-o curînd după război, personajul principal fiind femeia din gară al cărei trecut și l-a imaginat, ca în toate cărțile, căci nu știa nimic despre ea, decît ce spune povestitorul, care nici el nu știa mai multe. Pornind de la o singură scenă, aceea cînd femeia părea să aibă mințile rătăcite și întindea disperată mîinile după cheie, ca și cînd un mic obiect metalic ar fi putut să-i redea liniștea, autorul i-a reconstituit viața, așa cum dintr-un ciob dezgropat se poate recon-

stitui o amforă antică. Era o fată exaltată, îndrăgostită pînă la nesocotință de un bărbat cu inima asprită, spre propria lui suferință. Acesta era cel de la fereastra vagonului, poate un om cumsecade, din care autorul a făcut, pentru trebuința cauzei, un vîntură-lume, un obsedat de mișcarea în spațiu, cu teama că ar putea să prindă rădăcini, în pămînt, ca un copac legat toată viața de pădure ; altfel n-ar fi plecat în condițiuni atît de mizerabile, și insensibil la disperarea acelei femei părăsite. De aici înaintę continuă povestitorul :)

Ajuns acasă, după ce din gara de nord rămăsese doar o ruină, și vrînd să-mi pun pantalonii în dulap, din manșeta lor a căzut o cheie Yale. Pe femeie am văzut-o atunci prima și ultima oară ; îmi era cu totul necunoscută, altfel i-aș fi dus cheia.

Cînd am ieșit din gară, în urma mea explodau bombe, cu zecile deodată, rupeau pămîntul, pe urmă m-au depășit, se duceau mai departe, am rămas la mijloc, nu mai vedeam decît fum și flăcări, nu știu cum am scăpat cu viață.

Abia după vreo două ceasuri s-a îndepărtat ultimul val de bombardiere, a fost un moment de liniște, pînă ce urechea, asurzită, s-a dezmeticit și a început să perceapă alte zgomote, tropot de cizme, țipete, vaiete, huruit de camioane, clopotele pompierilor, sirenele ambulanțelor. Era puțin după ora patru, dar se făcuse întuneric și mi se părea că pămîntul n-are să se mai lumineze niciodată.

N-am putut să mă întorc în gară ; pînă să mă dezmeticesc de jur împrejur erau cordoane de soldați, cu baioneta la armă, nu lăsau pe nimeni să treacă.

A doua zi, ziarele anunțau mii de morți, fără să spună cîte ; cine ar fi putut să-i numere, și cîți alții mai zăceau sub ruinele de pe Calea Griviței și din cartierele învecinate ? La morgă nu mai era loc de cadavre, nici în curte, zăceau stive, și nu doar acolo, ci unde se nimerea, la Facultatea de medicină, pe la spitale. Undeva, prin Giulești s-au îngropat morții pe un teren viran, în marginea străzii, s-a făcut un cimitir nou, fără voie de la primărie. Nu știam de el, la două decenii după război am trecut pe acolo, părea un părculeț între casele mahalalei, doar că în loc de arbori erau cruci de lemn, tot arbori la origine. Pe toate scria 4 aprilie ; a rămas pînă azi o dată fatidică,

căreia i s-a adăugat un 4 martie, la cutremurul din 1977. Cifra patru nu mi-a plăcut de cînd am scris-o prima oară, pe tăbliţa de ardezie ; ca să fie sugestiv, institutorul ne spunea că e ca un scaun întors cu picioarele în sus, era adevărat întru totul, numai că eu de mic nu m-am împăcat cu cele puse sau făcute de-a-ndoaselea, fie că ar fi fost obiecte, fie idei sau obiceiuri, sau judecată omenească.

M-am gîndit că luînd azi la rînd toate cimitirele şi numărînd crucile pe care stă scris 4 aprilie, s-ar afla cîţi oameni au murit atunci, numai că ar lipsi de la socoteală cei făcuţi praf şi pulbere.

Abia a treia zi am putut să mă strecor printre santinelele rărite şi să intru în gară. Se luaseră răniţii şi morţii şi se făcuse linişte, toate cîte mai aveau o formă erau încremenite. Călcînd peste ruine, ocolind gropile făcute de bombe, am ajuns pînă la capul peronului unde fusese trenul care trebuia să plece la Arad, la ora unu şi jumătate. Unele vagoane păreau întregi, dar dacă mă uitam pe geamurile spulberate, vedeam că totul înăuntru era făcut vraişte ; nu se mai cunoştea nimic din ce fusese înainte, iar peretele din partea cealaltă atîrna în bucăţi zdrenţuite, tablă mişcată de vînt, scrîşnind şi gemînd de moarte.

Am găsit locul pornind de la locomotivă care putea să fie recunoscută, deşi avea cazanul rupt în două şi zăcea răsturnată între linii. Vagonul de dormit fusese al patrulea ; din el şi din următorul, unde o urcasem pe Eni, nu mai rămăsese decît părţile masive, roţi fărîmate, osii îndoite, lonjeroane cu un cap îngropat în pămînt, cu celălalt în aer, un morman de fiare ilogice ; încolo nimic, nici urmă de uşi, de geamuri, de canapele, doar cîte o zdreanţă de perdea înnegrită de fum, cîte o bucată de stofă plină de sînge vînăt, un geamantan, găurit de schije, toate la vedere, jos, amestecate printre fiare. Dacă se găsise undeva vreo rămăşiţă omenească, nimeni n-ar fi putut s-o identifice ; ce să facă decît s-o ia cu lopata, s-o arunce într-o roabă, apoi într-un camion şi s-o ducă la crematoriu.

Peste cîteva zile am citit în *Universul* anunţul mortuar, dat de Adelaida, era un pomelnic care ocupa un sfert de coloană, treizeci şi trei de nume, cu AMarisa în frunte; în afară de cîţiva copii, pe toţi îi cunoscusem. Din partea familiei îndurerate, după Adelaida mai figurau două nume noi pentru mine, rude îndepărtate, desigur, iar ultimul era bă-

trînul Zoba, sufletul cazinoului. Îi şi uitasem numele de familie ; în ziar scria întocmai cum reproduc aici : „Zoba Vârtosu-al doilea". Zoba întîiul fusese fratele lui geamăn care murise sub ochii mei, cînd îmi întindea mîna osoasă şi uscată să i-o sărut, cum pretindea de la toată lumea, socotindu-se capul familiei, ca fiind cel mai vîrstnic. În realitate familia o conducea AMarisa, cu zece ani mai tînără decît el, pe cît de blîndă şi bună, pe atît de autoritară.

De restul familiei n-am mai aflat nimic. Poate în tren erau mai mult decît treizeci şi trei, dar nu-i ştia Adelaida ; şi aşa m-am mirat că aflase ; cine putuse să-i spună ?

Pentru Rita şi Eni n-a dat nimeni un anunţ mortuar. Familiile lor, pe unde or fi, dacă or mai fi, poate le mai aşteaptă şi astăzi.

În zilele care au urmat mă uitam la petuniile de pe terasă, şi îmi aminteam de Eni, cu durere şi cu regretul amar că nu fusese pentru mine ceea ce ar fi putut să fie ; cei morţi se uită mai greu decît cei în viaţă, sau nu se uită niciodată. Petuniile care creşteau ca nişte tufe şi înfloreau nebuneşte ameţindu-mă cu mirosul lor suav, le răsădisem împreună, ea una, eu una ; ceva din vieţile noastre rămînea împletit acolo şi nu se mai putea desface, fiindcă ea murise.

45

A urmat o vară tristă şi în acelaşi timp grandioasă ; frontul în răsărit ajunsese la Iaşi, oricîte piedici ar mai fi fost în faţă, nu putea decît să meargă înainte ; Alion avusese dreptate, războiul se terminase la Stalingrad. Era o gîndire poetică, un fel de metaforă. Se terminase, aprioric, altminteri avea să mai curgă mult sînge.

Mai greu era pe frontul îndepărtat din Pacific. Am să revin şi la acest teatru de luptă, cînd va fi timpul ; nu-l pot lăsa deoparte fiindcă nu mi-a fost indiferent ; atacul de la Pearl Harbour a trezit în mine o ură care a crescut tot timpul. Nu pot să uit cruzimile samurailor, am să merg după ele pînă la reversul medaliei, bomba atomică.

Bombardamentul inutil asupra Londrei era o zvîrcolire de moarte, care avea să continue chiar după ce apărarea antiaeriană a Angliei, artilerie şi avioane de vînătoare, ajunsese să doboare majoritatea faimoaselor V_1 şi V_2 înainte de-a atinge ţinta. A continuat şi după atentatul asupra lui Hitler, şi în anul următor, cînd ultima speranţă a acestuia era pierdută, căci n-au încetat decît cu patruzeci de zile înainte de capitulare, după ce el apucase să-şi pună capăt zilelor. Au fost lansate asupra Angliei, cele mai multe la Londra, peste zece mii de torpile aeriene. Vreo şase mii au ajuns şi au făcut explozie, dar numai într-o primă fază, cînd nimeni nu se aştepta la ele. După trei luni apărarea se pusese pe picioare, şi atunci, din aproape o sută de bombe trimise într-o zi asupra Londrei, ca să dau un exemplu, n-au ajuns decît patru, cifra care nu-mi place.

Efectul torpilelor n-a fost cel scontat odată cu lansarea primelor dintre ele, cînd partizanii şi simpatizanţii lui Hitler au chiuit, au dansat şi-au aruncat căciulile în aer, siguri că arma aceasta invulnerabilă va aduce victoria Germaniei într-o lună. Dar nu înseamnă că n-au fost pagube şi victime ; peste Londra au căzut vreo două mii patru sute de bombe care au ucis peste şase mii de oameni şi au rănit de trei ori pe atîţia. Azi e uşor să pronunţi aceste cifre. Atunci au făcut parte din suferinţele anunţate englezilor de Churchill cu o bravură care mi-a zgîlţîit sufletul : „nu vă făgăduiesc decît sudoare, sînge şi lacrimi !“ Oamenii ştiau ce înseamnă o asemenea prevestire, or fi plîns, dar nu s-au apucat să bocească.

După trei decenii de la bombardamente, cînd am ajuns şi eu la Londra, nu se mai vedea nici o urmă de distrugeri. Catedrala Sfîntul Paul, pe care o văzusem, într-o fotografie, învăluită de fum şi flăcări, se înălţa mîndră deasupra oraşului, cu o cupolă făcută parcă de Michelangelo, sprijinită pe coloane albe, ca la Capitoliul din Washington.

*

A fost ziua cea mai lungă ; fiind o vorbă cu răsunet, pe care au folosit-o şi alţii, o folosesc şi eu, fără să uit cît de lungi sînt toate zilele războiului.

Zidul Atlanticului, construit de germani pe țărmul din Franța, avea trei mii de kilometri lungime. Ar fi fost imposibil să-l străbat de la un capăt pînă la celălalt, după război, desigur ; înainte nu m-ar fi lăsat nimeni. La mult timp după ce se făcuse pace și am ajuns pe coasta Normandiei, am văzut o singură cazemată. N-o păzea nimeni, nu era picior de om, de la o zare la alta. Am putut să mă apropii pînă ce am atins betonul cu mîna, am ocolit-o, m-am uitat înăuntru pe ambrazuri, dar era întuneric, n-am deslușit nimic, decît cu închipuirea. Apoi mi le-am închipuit pe celelalte, trei mii de kilometri de cazemate ; era ca și cînd le-aș fi văzut cu ochii, fiindcă aveam modelul în față. Bănuiesc că multe din ele au fost aruncate în aer la sfîrșitul războiului, ca să elibereze pămîntul, dar iată ceva ce nu mă interesează : pentru mine Zidul Atlanticului rămîne intact, pînă ce îmi voi pierde memoria.

Alte părți ale lui le-am văzut la jurnalul cinematografic și mi s-au părut invincibile, împănate cum erau cu tunuri de zece metri, înspăimîntătoare chiar cînd stăteau în repaus. Am crezut că nici o navă, oricît de puternic cuirasată, n-o să se apropie vreodată de coastă. Iar pe acest front de beton și oțel stăteau gata de luptă cincizeci și șapte de divizii ale feldmarașalului von Rundsted. (M-am mirat că Hitler, care era de obîrșie modestă și n-avea decît gradul de caporal, nu suprimase particulele de noblețe, destul de răspîndite în armată ca și între civilii de rasă ariană ; probabil știa că ori cu ele, ori fără ele, era totuna, conții și baronii strigau în rînd cu mulțimea „Heil Hitler !")

Despre debarcarea aliaților se tot vorbea, dar întîrzia să înceapă, spre nemulțumirea lui Stalin, care îi tot zorea pe Churchill și pe Roosevelt. Aceștia pregăteau treaba pe îndelete, copilul sănătos se naște la nouă luni, știau și ei vorba. Și într-adevăr, cînd s-a născut a țipat atît de tare din pieptul lui ca oțelul, că s-a auzit pînă la Moscova. Eu, unul, mă temeam că la naștere au să moară și copilul și mama. Debarcarea mi se părea sortită eșecului.

În timpul lunilor de gestație, care au fost mai mult decît nouă, pe pămîntul Angliei, în locuri secrete, sub comanda generalului Eisenhower, se pregăteau oamenii și mijloacele acelei operații atît de grandioase și atît de nesigure. (Cu toată victoria, Eisenhower a rămas general

pînă la moarte, deşi după război a fost de două ori preşedintele Americii ; adică l-au ţinut „bun în grad", cum se spune la armată, cînd un ofiţer nu merită să avanseze ; n-a fost însă o ingratitudine a Americii, gradul de mareşal nu-i cunoscut acolo, cu atît mai puţin cel de feldmareşal, deşi, aşa cum sună ar putea să înspăimînte inamicul.)

Ziua cea mai lungă a anului 1944 a fost 6 iunie. Nu ştiu dacă se învaţă la istorie ; poate s-a uitat, cum sînt uitate numele primilor cosmonauţi care au pus piciorul pe lună. În Normandia, pînă seara debarcaseră o sută de mii de oameni ; în trei luni, numărul lor ajunsese la două milioane. Fără ca vreuna din aceste nouăzeci de zile să fi fost scurtă, cea mai lungă a rămas prima.

Zidul Atlanticului nu putea să fie ocolit pe la capete, cine se uită pe hartă înţelege de ce, fără altă explicaţie. Eisenhower a fost nevoit să atace frontal, ceea ce eu, să mă fi aflat acolo, aş fi jurat că era curată sinucidere ; iată de ce le spun civililor să nu se amestece în treburile războiului.

Sectorul ales pentru debarcare, lung de o sută de kilometri, îl apăra o armată de douăsprezece divizii (ar fi fost puţin fără fortificaţii), comandată de feldmareşalul Rommel, cunoştinţă veche ; numai că tocmai atunci, feldmareşalul dăduse o fugă pînă acasă, departe, prin centrul Germaniei. Nu spun că prin prezenţa lui s-ar fi schimbat soarta zilei, şi a zilelor următoare, cînd de altfel s-a şi întors, cît a putut de repede.

Dacă Zidul Atlanticului mi se părea redutabil, a trebuit să înţeleg că armata lui Eisenhower era invincibilă : treizeci şi şapte de divizii antrenate pentru debarcare ; trei mii de nave construite special ca să se poată apropia de plajă unde să-şi verse oamenii, odată cu valurile oceanului ; nave de război, cinci sute, să bombardeze cazematele cu artileria ; avioane, unsprezece mii, o mie dintre ele cu paraşutişti, care să se lanseze în spatele frontului. N-am aflat numărul tancurilor, al vehiculelor blindate, al camioanelor ; îmi închipui că erau puzderie. În urma

tuturor acestora, echipe de geniu instalau conducte submarine de la vapoarele-cisternă aflate în larg, pînă la țărm, unde e ușor de înțeles ce enorme cantități de combustibil erau necesare, ca armata, în întregime motorizată, să nu înțepenească pe plajă. În unele locuri s-au construit porturi, legînd unele de altele segmente de chei, prefabricate. O parte de lume se făcea acolo a doua oară.

Acestor imagini, mult mai amplificate în mintea mea decît le-am pus pe hîrtie, n-aș fi putut să le adaug și sunetul dacă nu trăiam bombardamentul de la 4 aprilie, care trecuse peste mine, încercuindu-mă atît de strîns încît, în unele clipe, cînd îmi aduc aminte, mi se năzare că murisem, nu se putea altfel, și după ce se făcuse liniște, reînviasem. Iar minunea reînvierii era mult mai mică decît aceea că scăpasem de bombe. E ușor, și nu-i greșit să-mi închipui că la fel se întîmplase cu toți participanții la debarcare. Cu deosebirea că mie, unul, nu mi se datora nici o recunoștință, pe cînd ei, fie că numai o parte muriseră fără să reînvie, obținuseră o victorie imposibilă. La aliați au murit cinci mii, au căzut opt sute de avioane, s-au scufundat peste cinci sute de vase. Dacă viețiile omenești nu pot fi prețuite, mă gîndesc ce material și ce muncă s-au pierdut numai într-o zi, și numai pe o sută de kilometri, cînd lungimea tuturor fronturilor era de o sută de ori pe atîta. Și n-am pus la socoteală echipamentul, gloanțele, bombele, obuzele... La subzistența în alimente nici nu mă gîndesc, e ceva derizoriu pe lîngă celelalte, deși echivalează cu hrana pe o zi a unui oraș cu o sută de mii de locuitori. Și în cîte zile trecute, în cîte zile viitoare ! Și o sută de mii, înmulțite cu ce număr de alte sute !

Ce-au pierdut nemții nu știu, cred că nici nu s-a spus, și nici nu putea să se spună ; cine să mai facă socoteli, cînd toate se duceau de rîpă ?

Acea uriașă armată a pornit de pe coastele Angliei la ora patru de dimineață. Primul neamț care a văzut-o ieșind nesigur din neguri era de pîndă într-o cazemată. A zgîit ochii fără să înțeleagă, un timp a rămas țeapăn,

credea că are vedenii, abia pe urmă s-a uitat cu binoclul, dar îi tremurau mîinile atît de tare şi avea minţile atît de rătăcite încît tot nu a desluşit imaginea, de aceea a întîrziat să dea alarma, ca să nu-şi sperie camarazii degeaba. Cînd, în sfîrşit, a pus mîna pe telefon, n-a fost capabil să scoată o vorbă, făcea „îh, îh", căutîndu-şi cuvintele şi negăsindu-le, fiindcă de fapt nu ştia ce să raporteze, încă nu înţelegea ce vine pe mare. Telefonistul de la centrala Postului de comandă a ridicat din umeri şi a pus receptorul pe furcă, se mai întîmpla din cînd în cînd ca un om s-o ia razna. Dar pe o sută de kilometri era numai un om de veghe ? E ceva ce n-am să înţeleg niciodată. Fapt este că alarma s-a dat cu întîrziere ; pînă să tragă un tun, pînă să decoleze un avion, flota mai înaintase cîteva mile. Aşa a început ziua cea mai lungă. Era vreme frumoasă.

Am văzut un film, după ce apucasem să citesc o carte. Cartea îmi spune totdeauna mai mult decît filmul. După treizeci de ani, ţin minte totul din ea, în film era prea multă învălmăşeală, cum desigur a fost şi în realitate ; dar eu eram spectator, nu comandant de armată şi neavînd răspunderea faptelor suferam degeaba. Nu înseamnă că n-aş vrea să mai văd o dată filmul, poate l-aş privi cu mai mult sînge rece, m-aş detaşa de mine, ca să nu mă înglobez în acţiune ; aş ţine seama că nu sînt la faţa locului şi ceea ce văd nu-i războiul, ci o reconstituire, făcută în linişte, cu imagini combinate şi trucate, că morţii se ridică de jos după ce obiectivul trece de ei, că vapoarele scufundate sînt de carton şi pînză, avioanele care se prăbuşesc în flăcări le reproduc pe cele adevărate la scara unu pe o sută sau nici atîta, şi au înăuntru un ghemotoc de vată stropită cu gaz sau benzină căreia i se dă foc cu chibritul înainte de-a fi aruncate în faţa aparatelor de filmare, mai multe, puse în unghiuri diferite, ca să iasă imagini mai numeroase ; montate cu iscusinţă acestea pot da impresia că se prăbuşeşte o escadrilă întreagă, nu doar o machetă de treizeci de centimetri, o jucărie. Îmi închipui că aşa se fac filmele, şi nu doar cele cu avioane, ci şi cu automobile răsturnate în prăpăstii,

sau aruncate în aer, cu orice, cînd e vorba de catastrofe. Este o metodă presupusă, dar nu absurdă.

Din film ţin minte limpede lansarea paraşutiştilor, fiindcă în rolul comandantului era John Wayne, care m-a surprins, fiindcă îl ştiam numai cowboy. Deşi se îngrăşase, îi stătea foarte bine ca paraşutist, avea un zîmbet simpatic şi părea un om fără frică, explicabil, după atîtea aventuri prin cîte trecuse. Nu mă dau în vînt după filmele cu cowboy, dar dacă e să văd unul, îl privesc cu atenţia încordată iar la scenele mai palpitante uit unde mă aflu şi mi se pare că particip eu însumi.

Lansarea paraşutiştilor făcîndu-se noaptea, într-un întuneric că puteai să-ţi scoţi ochii cu degetele, toţi oamenii aveau în mînă cîte o jucărioară de tablă care, dacă o strîngeai, scotea un sunet asemănător cu cîntecul greierului, mica lui melodie. Odată ajunşi pe pămînt, paraşutiştii se chemau aşa între ei, ca să se recunoască şi să se grupeze. Iar dacă era prin apropiere vreun neamţ la pîndă, n-avea de ce să se alarmeze, greieri se auzeau în toate nopţile. Iată ce nu pot să uit, noaptea aceea misterioasă şi plină de primejdii, care devenea idilică prin cîntecul zecilor de greieri din mîna oamenilor, cărora li se adăugau greierii pămîntului. Dar cum nu se confundau unii cu alţii ? Paraşutiştii aveau un ritm puţin diferit, un cod, sesizabil numai de ei, fiindcă erau instruiţi. Ca nimeni să nu-şi închipuie că un asemenea *desant* e chiar o idilă, o parte din paraşutişti au căzut într-un sat din zonă, chiar în piaţa care era luminată, nu-mi închipui altfel decît că nu se dăduse încă alarma. Nemţii au prins însă de veste, au pus mîna pe arme şi i-au împuşcat pe cei căzuţi în copaci, de unde n-au mai apucat să coboare ca să fugă la întuneric. Unul a rămas agăţat de turla bisericii.

În cădere, John Wayne îşi scrîntise piciorul, şchiopăta rău, dar nu-şi pierduse nici curajul, nici zîmbetul. Cînd am ieşit de la cinematograf, aveam impresia că el nu era actorul din filmele cu cowboy, ci chiar comandantul paraşutiştilor, iar scena fusese reală, filmată de reporterii armatei.

Cu toate pierderile, operaţiunea reuşise, aliaţii erau pe pămîntul Franţei. Nu înseamnă că de aici înainte au mers ca la nuntă; nemţii se apărau cu îndîrjire, deşi nu mai puteau să spere nimic, decît fanaticii care au din formaţie judecata abolită. Pe lîngă dezastrul pricinuit de ei lui Montgomery, la Arhus, în Olanda, au fost cît pe ce să dea peste cap armata care elibera Franţa; în luna decembrie 1944 o contraofensivă neaşteptat de puternică în munţii Ardeni a produs mare emoţie aliaţilor şi ar fi reuşit, dacă majoritatea diviziilor germane nu erau încleştate cu ruşii. Atentatul împotriva lui Hitler, întreprins cu şase luni înainte, care ar fi scurtat războiul, cruţînd nenumărate vieţi omeneşti pierdute zadarnic, eşuase printr-o neşansă stupidă, mai bine i-aş spune tîmpită: sfatul pe care el îl avea zilnic cu Statul Major s-a ţinut din întîmplare într-o baracă, la Ratensberg, postul lui de comandă, fiindcă tocmai atunci se repara ceva în buncăr; între pereţii de beton, bomba ar fi avut efectul scontat de conjuraţie. În baracă suflul ei s-a pierdut în aer, după ce aruncase cît colo pereţii de scîndură, iar Hitler a scăpat doar cu arsuri şi cu o mînă paralizată, dreapta; peste cîteva ore a vorbit la radio, ca să se ştie că era în viaţă, şi ca să-şi verse mînia. Ce păţise cu mîna n-a spus, iar cei din jurul lui au păstrat secretul; totuşi ştiu că pentru a semna o hîrtie, îşi ţinea mîna dreaptă cu stînga. Apucase să facă mai dinainte cruda fărădelege prin care, dacă un comandant nu executa ordinul, oricît ar fi fost el de absurd şi de inoperabil, toată familia lui era lichidată, fără întîrziere. Nu mă miră că oamenii s-au supus, chiar după ce orice încercare de rezistenţă devenise şi inutilă, şi imposibilă.

Generalul von Choltiz, numit comandant al Parisului, aflase de această lege, tocmai în timp ce mergea cu trenul să-şi ia noul post în primire. Îmi închipui în ce îngrozitoare dilemă s-a aflat, cînd la apropierea aliaţilor a primit ordin de la Hitler să arunce Parisul în aer şi să-i dea foc, să nu rămînă piatră pe piatră. Comandantul, însă, deşi înconjurat şi presat de feluriţi emisari ai trupelor

de asalt, SS, a izbuţit să eludeze ordinul, prin diferite manevre, ca să nu poată fi acuzat de nesupunere, şi a salvat oraşul după care ar fi plîns toată omenirea ; fiindcă nu era un fanatic. În fiecare zi Hitler îi telefona să-l întrebe : „Arde Parisul ?“ Îmi pare rău că Franţa a uitat prea repede, şi nu înţeleg de ce acest om a fost prizonier pînă în 1970. Nu ştiu cum au scăpat ai lui de execuţie ; poate stăteau ascunşi, poate Hitler nu ştia că generalul se predase fără să lupte. Atît am aflat că după război familia era în viaţă şi locuiau cu toţii la Baden.

Venise luna august, şi într-una din zilele cînd soarta Parisului atîrna de un fir de aţă, s-au întîmplat cele ce urmează.

46

În ziua aceea mă pomenisem cu domnul Weiss la uşă ; îmi ştia numărul de telefon, mă mai chemase o dată să-mi dea întîlnire la piaţa Sfîntu Gheorghe, dar între timp telefonul se schimbase şi nu se comunica la cerere, aşa aranjasem ca să nu mă cheme oricine.

— Acum şapte ani n-ai cumpărat un macferlan de la mine ? Eu sînt un om ordonat, domnule, mai ales cu hîrtiile, nu arunc nici una, nu ştii cînd poţi să ai nevoie de ea, mai ales un contract, o factură. Cînd mi-au luat prăvălia, apucasem să duc la mine acasă toate hîrtiile, cu toptanul, le-am triat pe urmă, dar de aruncat, am aruncat prea puţine. Şi acum ce-am făcut ? Ia să văd, am zis, cînd am vîndut macferanul ? Am o ţinere de minte bună, ştiam că lotul de stofă îl luasem în '937, era o stofă care nu se uită. Macferlane n-am făcut multe, vreo şase, nu ţineam marfă de duzină şi le-am vîndut pe toate pînă toamna ; al dumitale era ultimul, ştii că l-am scos din vitrină. Am căutat în chitanţiere ; ce lună să fi fost ? Ori

septembrie, ori noiembrie. Nu mi-a fost greu să dau peste numele dumitale, și sub el era adresa.

— Și dacă m-aș fi mutat ?

— Nu știu ; te găseam eu.

Domnul Weiss vroia să pună la cale o afacere, împreună cu mine, fiindcă era nevoie de Faur.

— Știu că-l cunoști, nu mă întreba de unde ; în afacerile pe picior trebuie să știi multe. Îl cunosc și eu, dar n-are să stea de vorbă cu mine, el stă de vorbă cu miniștrii, mai ales cu Ică Antonescu, îl servește, nu-ți spun cum, nu vreau să dau de belea, trebuie să-mi țin gura.

După românizarea prăvăliei noul patron, profesor de gimnastică, îl păstrase pe domnul Weiss, cu leafă, lucra la birou, în spate, de fapt el conducea prăvălia, știau doar prietenii, și nu toți, nu trebuia să se afle. Așa îl cunoscuse pe Faur, firma lui furniza stofa și pînzeturile ; domnul Weiss făcea comenzile, profesorul nu se pricepea la nimic, poate nici la gimnastică. Dar nu în calitatea lui de mic cumpărător îl cunoscuse pe patronul țesătoriilor, ci pentru alte afaceri ; deși era foarte discret îi scăpase odată o vorbă și nu mi-a fost greu să deduc restul: prin el cumpăra Faur pietre și aurărie, lingouri, bijuterii, monede. Probabil, pe această cale găsise și centura de aur pe care am văzut-o la Eni. (Între cunoscătorii pietrelor prețioase li se spune simplu „pietre", în gura lor cuvîntul capătă greutate.) După un an, cînd frontul înțepenise la Stalingrad și se întrevedeau urmările, Faur n-a mai vrut să cumpere, nu știu de ce, poate găsise altă sursă, sau agonisise destul, deși s-ar fi cuvenit să caute încă o centură, chiar dacă n-ar fi fost întru totul la fel cu prima, numai să aibă aceeași valoare. Tot atunci patronul magazinului îl concediase pe domnul Weiss, poate chiar la cererea lui Faur, prea mare era coincidența ; însă nu pot să-mi explic motivele, după cum nu-mi pot explica de ce o deposedase pe Eni de centură, cînd probabil adunase mormane de aur ; poate fiindcă pe acelea nu le avea la îndemînă, or fi fost depozitate în trezoreria unei bănci din Elveția ; sau din ticăloșie.

Şi iată ce vroia domnul Weiss de la mine : în vara anului 1944, viaţa era tot mai grea şi mai nesigură, cine ar fi vrut să vîndă, nu mai avea ce vinde, iar de cumpărat nu cumpăra nimeni, oamenii preferau să ţină banii la ciorap, iar cînd aveau mai mulţi să-i pună într-o valijoară, ca s-o poată lua cu ei în adăpost, cînd suna alarma aeriană. Nici eu nu stăteam bine cu banii, mă gîndeam cu îngrijorare la ziua de mîine, cînd picase domnul Weiss, cu propunerea. Singura treabă care se mai putea face pentru moment era să confecţioneze cămăşi pentru Centrala Evreilor. Ştiam că, între altele, evreii erau obligaţi să dea statului un număr de cămăşi pe an, nu mai ţin minte cîte. Pe cei săraci îi ajuta comunitatea. Cineva, care a fost în cauză, îmi spune că în 1944 această obligaţie încetase. O fi ştiind el ce ştia, însă mie nu-mi vine a crede într-o asemenea clemenţă. Şi apoi, faptele sînt fapte, domnul Weiss a existat şi mi-a spus că afacerea e discutată, rămîne să semneze contractul, după ce va şti că poate să-l onoreze. De aceea avea nevoie de mine, să iau material pe credit de la Faur, care nu putea să mă refuze şi la urmă, după ce plătea datoria şi celelalte cheltuieli, restul să-l împărţim pe din două. Banii nu mi-ar fi stricat, în domnul Weiss aveam încredere, dar afacerea mi se părea o meschinărie.

— De cîte cămăşi poate să aibă nevoie Centrala Evreilor, o mie, două, şi cît să cîştigi din ele ?

— O mie, două ? O sută de mii, domnule ! Pentru toate comunităţile din ţară. Şi pe urmă iau altă comandă.

N-am rîs fiindcă mi se părea o propunere tristă, nu doar copilăroasă. Un om care s-a ocupat de afaceri toată viaţa, fără să dea faliment, cum poate să ajungă la atîta naivitate ? Naivul însă eram eu ; într-o jumătate de oră, scriind punct cu punct planul rumegat bine, adăugînd argumentele şi toate lămuririle pe care le-ar fi putut cere un nepriceput ca mine, domnul Weiss m-a convins că puteam porni la treabă, şi reuşita e sigură. Nu înţelegeam cum s-ar confecţiona o sută de mii de cămăşi în condiţiuni de improvizaţie, dar cum, necum, am ajuns să

cred că se poate. Eu nu trebuia decît să obţin credit pentru trei sute de mii de metri de ţesătură, oricît de proastă, numai să fie ieftină.

I-am telefonat lui Faur, călcîndu-mi pe suflet, i-am spus pe scurt despre ce era vorba ; m-am gîndit că la telefon îi era mai uşor să mă refuze şi poate că nici nu doream altceva. După ce mi-a reproşat că de la Anul nou nu mai dădusem nici un semn de viaţă, s-a arătat bucuros să mă ajute. Fiind vorba de un material ieftin, s-a gîndit că nimic n-ar fi mai potrivit decît mătasea artificială pe care continua s-o fabrice pentru armată, în vechea ţesătorie de pe şoseaua Ştefan cel Mare ; materialul îl cunoşteam, din el îmi făcusem şi eu cămăşi, cu gîndul să fie de tăvăleală, dar au ieşit foarte frumoase, se spălau şi se călcau uşor, nu se şifonau şi mai ales erau aspectuoase, materialul nu se găsea în prăvălii, mulţi credeau că este o comandă specială, ceea ce n-am năzuit niciodată. Nimeni n-ar fi crezut că din această ţesătură, foarte ieftină, nefiind altceva decît celofibră, se făceau săculeţe pentru iarbă de puşcă.

Ne-am dat întîlnire chiar la acea ţesătorie, nu pretindea că a venit doar pentru mine, mai avea şi alte treburi. L-am găsit în biroul construit chiar de el, în curte, lîngă şandramaua unde erau războaiele, pe care, ce-i drept, o mai reparase şi îi schimbase acoperişul. În biroul (prea elegant pentru o întreprindere atît de modestă) o cunoscuse pe Laura, cînd venise să se angajeze secretară. Lîngă unul din telefoane, care suna direct acasă, un hatîr obţinut cu mari intervenţii şi plătit cu daruri costisitoare, era portretul ei, cum o ştiam, modestă şi meditativă. Fără să vreau, gîndul mi s-a dus la Eni, erau patru luni de la 4 aprilie. Poate telefonul nu costase mai puţin decît centura de aur.

M-a primit cu semne de bucurie, s-a ridicat de la birou, mi-a ieşit înainte şi m-a îmbrăţişat ca pe un frate. Atît de uşor mă pot cîştiga oamenii ! Şi dacă judecam greşit purtarea lui cu Eni ? Dacă nu cunoşteam tot adevărul ? Apoi centura, care fusese determinantă în schim-

barea sentimentelor mele ! Dacă totuşi o pierduse chiar ea, deşi spunea că ar fi fost imposibil ? Nu o socoteam de rea-credinţă, sînt însă împrejurări cînd orice om poate să se înşele. Oare centura Laurei nu era o copie ?

Pe domnul Weiss, Faur l-a primit cordial, i-a strîns mîna puternic, privindu-l în faţă, dar nu l-a recunoscut. Sau a simulat că nu-l recunoaşte ? Mi-era imposibil să nu-mi pun întrebarea. E atît de greu să înţelegi oamenii !

Discuţia a fost scurtă, fără obstacole, fără vreo pledoarie, în douăzeci de minute eram gata de plecare.

— Am înţeles la telefon despre ce-i vorba, m-am gîndit cum să facem, a început Faur. Vreţi să beţi ceva ? Coniac ? Sau oranjadă ?

— Oranjadă ? s-a mirat domnul Weiss. De portocale adevărate ?

— Bineînţeles. Doriţi ?

— Nu, mulţumesc. Am întrebat din curiozitate.

Dar secretara intrase pe uşă cu un cărucior de bar, încărcat cu sticle, ceşti şi pahare ; era o obişnuinţă, lui Faur îi plăcea să-şi primească oaspeţii, cred că-i plăcea şi să-i epateze.

— Pînza v-o dau cu preţul armatei, va fi foarte convenabil ; cu toată devalorizarea, a rămas cel din 1939.

Oricît ar fi fost de convenabil, trei sute de mii de metri reprezentau o cifră enormă, cel puţin pentru mine. Domnul Weiss a înclinat din cap, cu satisfacţie. Faur a continuat :

— Dar n-o să vă pot livra toată cantitatea deodată, tocmai fiindcă este o comandă a armatei ; trebuie să respect termenele. Mîine puteţi să ridicaţi o sută de mii de metri, vă dau camioanele noastre, peste o săptămînă încă una, iar pe urmă restul. Cred că nu vă trebuie toată odată. Poate nici nu aveţi unde s-o puneţi.

Adevărat, abia acum mă gîndeam că trei sute de mii de metri însemnau un vagon, sau poate două. Unde aveau să le pună domnul Weiss ? Începea să-mi fie frică de o

asemenea afacere, el însă aproba mereu din cap, senin și cu satisfacție, iar Faur vorbea de mii ca de sute.

— Am să te rog ceva, i-am spus, facturile să le facă pe numele domnului Weiss, eu n-am nici o pricepere.

De data asta am simțit că Faur avea de obiectat ceva, însă domnul Weiss a intervenit repede :

— Nu vă fie teamă ! El garantează pentru mine și eu garantez pentru el ; am o casă care valorează cinci milioane, fac ipotecă pe numele dumneavoastră.

Pe chipul lui Faur a trecut un mic zîmbet, mi-am închipuit că propunerea îi convenea ; cauza adevărată a zîmbetului era alta, aveam să înțeleg peste două zile. Cînd ne-am ridicat să plecăm, s-a adresat domnului Weiss :

— Domnule...

Era posibil să nu-i fi reținut numele, cînd încheiase cu el o afacere de cîteva milioane ?

— Domnule Weiss, fii bun și lasă-ne singuri cîteva minute. La secretară găsești ziarele de astăzi.

După ce ușa se închise, Faur mă luă de braț și mă duse la fotoliul din colțul biroului, iar el se așeză pe un scaun, alături. Ca și cînd ar fi fost solicitantul, iar eu patronul.

— Ce mai faci ?

Întrebarea mi se părea idioată, după ce stătusem de vorbă jumătate de oră. Dar cine știe ce avea el în minte ? Pe urmă continuă, scăzînd glasul :

— Ai ceva bani în străinătate ?

De data asta întrebarea mi se părea caraghioasă. Am ridicat din umeri, stăpînindu-mi rîsul.

— Cum, chiar nimic, nimic ?

Mă privea consternat ; sau disprețuitor ? Cîteva clipe rămase gînditor, apoi mă bătu cu palma pe genunchi.

— În sfîrșit, asta este ! La bani să nu te gîndești, nu trebuie să mi-i restitui.

M-am înroșit, dar nu de rușine, cum mi-a venit să spun, ci de emoție. Era vorba de milioane, iar eu, pe lîngă

el, fără să fiu pe drumuri, eram un coate-goale. Am bîiguit un fel de mulțumire, trebuia să mă dezmeticesc, cum puteam crede ? Cînd am ieșit mă cam clătinam pe picioare. În urmă l-am auzit vorbind la telefoane : „Domnișoară, am cerut o convorbire cu Elveția, Zürich. Te rog, urgentează. A, dumneata ești, Gabi ? Ți-a plăcut parfumul ? Ei, cum de unde ! De la Paris, la mine nu se găsesc imitații... Da, te rog, cît mai repede !"

În stradă, domnul Weiss a făcut semn unui taximetru.

— Într-o zi ca asta trebuie negreșit să ne purtăm ca boierii. Haide să bem aldămașul, știu o cîrciumă la bariera Vergului, ai să mănînci o vrăbioară cu floare cum nu mănîncă nici regele ! Știi ce-i o vrăbioară cu floare ? Dacă nu știi, ai să afli astăzi.

Am văzut, era o halcă de carne cît farfuria, cu arabescuri de seu, ca o dantelă ; mi s-a făcut silă, nu-mi plac grăsimile, în starea lor primară, vizibile, unsuroase, am impresia că se sleiesc în gură. Pînă să gust o înghițitură, domnul Weiss dăduse gata o jumătate din halca lui, stătea cu ochii închiși pe jumătate, topit de plăcere ; nici nu se uita la mine, cred că uitase și necazurile, și bucuriile, uitase pînă și afacerea încheiată mai înainte, nimic nu mai conta pentru el decît friptura.

N-am ajuns chiar la starea lui, dar l-am înțeles de la prima înghițitură ; nu mai era carne, nu mai era seu, dar ce era nu pot spune fiindcă n-am aptitudinea să fac imnuri mîncării ; dacă am descris vreodată un ospăț, o masă încărcată cu tot ce-i mai de preț, mai aspectuos, mai gustos în de-ale gurii, dacă am analizat bucuria îngurgitării și dulcea lenevie care urmează, m-am gîndit nu la satisfacția mea, ci la a altora, a căror recunoștință sînt sigur că mi-am atras-o. Nu sînt nici din cei care se hrănesc cu rădăcini sau se satură cu vorbe.

La început, cuvîntul „floare" pus lîngă o bucată de carne era, dacă nu chiar un sacrilegiu, măcar o nepotrivire inadmisibilă ; o incompatibilitate, regnuri opuse.

Revelația mea atunci a fost să găsesc în seul încins pe grătar, nu gustul, ci ideea de floare. Eram sub um-

brarul unei cîrciumi de mahala, în mirosul de mititei, de patricieni, de carne friptă, de ardei iute și cimbru, și mi-a venit să mă cred într-o grădină înmiresmată : prin mijlocirea unei fripturi cum nu mai mîncasem, simțurile mele se împleteau, nu mai știam ce este gustul și ce mirosul, și chiar văzul, fiindcă vrăbioara aurie, cu decorația ei ca o dantelă, desfăta ochiul, părea o bijuterie ; nu-i prea mult să spun că pînă și auzul lua parte la această cuminecare, căci cuțitul, tăind friptura frăgezită și pătrunsă tocmai cît se cuvine, arta grataragiului, neprețuită cum trebuie și neînglobată între celelalte arte, scotea un sunet muzical, alcătuit din două tonuri puțin dizonante, plăcute la auz astăzi, cum n-ar fi fost acum trei secole, cînd urechea omului era mai puțin evoluată.

Mîncam vrăbioara pe îndelete, o savuram, iată cuvîntul pe care cred că îl folosesc prima oară, toate simțurile mele erau atente, cînd deodată, domnul Weiss care pînă atunci se uitase numai în farfurie, ca să i se bucure și privirea, ridică ochii spre mine, mă apucă de mînă și mi se adresă, aproape cu revoltă :

— Nu ! Ce faci ! Fără salată !

Avea dreptate, salata lua cel puțin jumătate din gustul fripturii ; adevărata desfătare am simțit-o de aici înainte, gîndindu-mă ce de trepte am mai urca în viață dacă ar avea cine să ne învețe. Urmarea a fost că am mai cerut o vrăbioară, ca și domnul Weiss.

Salata se punea pe masă din obișnuință, le plăcea mahalagiilor care vedeau cum mănîncă boierii cînd lasă restaurantele din centru și vin la cîrciumă. Așa se pervertesc gusturile oamenilor.

*

Am vorbit atît despre domnul Weiss, și voi mai vorbi, foarte curînd, dar n-am spus nici ce vîrstă avea, nici ce înfățișare. Vîrsta, cincizeci de ani, cincizeci și cinci, cam atît. Fără familie, nu știu motivul : divorț, moarte, părăsire de domiciliu ? Înfățișare de om cumsecade, incapabil să facă un rău aproapelui. Scund de statură, rotofei, cu-

vînt folosit mai puţin astăzi, au apărut altele în loc, limba se schimbă. Limba de la televizor şi radio, din ziare, din unele cărţi e alta decît cea învăţată în copilărie şi tinereţe.

Ceea ce îl făcea cu deosebire simpatic pe domnul Weiss era figura, cam hazoasă, cap rotund cu pielea întinsă şi roză, frunte pleşuvă, păr castaniu dat pe spate, ochi verzui, cam decoloraţi, dar nu ca oul de raţă ; un canin de aur, care, nu ştiu cum, îi stătea bine. Fire deschisă şi optimistă ; vaietele lui, cînd am cumpărat macferlanul, nu erau sincere, atunci nu-mi dădeam seama, făceau parte din secretele negoţului. Altfel nu l-am auzit niciodată să se plîngă de ceva, nici cînd avea motive. „Ce mai faci, domnule Albu ?“ (Mai tîrziu, Weiss). „Bine !“ „Sincer ?“ „Dar ce, crezi că mă laud ?“ Cînd cineva spune „bine“, parcă îţi dă încredere în viaţă. Ce nu ştiusem despre el şi am văzut atunci, la masă, îi plăcea vinul. Cît am stat acolo, pînă ce soarele s-a ascuns după case, cînd în locul muşteriilor de peste ziuă au început să vină cei de seară, am băut împreună trei sticle, el două şi eu una, vin de Drăgăşani, curgător ca apa, nevinovat numai în aparenţă, altminteri se lăsa în picioare, pe nebăgate de seamă. După ultimul pahar şi-a pus mîinile pe masă, şi-a lăsat fruntea pe ele, şi, ce n-aş fi crezut niciodată, a început să plîngă : „Ce-am ajuns ! ? Ce-am ajuns ! ?“ I-am recunoscut glasul din acea luni de dimineaţă cînd îi luasem macferlanul pe nimica toată — e vorba lui, aşa spunea, deşi nu-l strînsesem cu uşa, el mi-l pusese în braţe. L-am apucat de umăr, se îmbătase. „Ce faci, domnule Weiss ?“

A ridicat spre mine o faţă senină, n-avea în ochi nici urmă de lacrimă. M-a privit întrebător, apoi mi-a răspuns, cu vorba lui formidabilă : „Bine !“ Fusese o farsă ? Nu, era imposibil să mă înşel, ştiam ce înseamnă să plîngă un om, auzisem destui, plînsesem eu însumi. (Cînd eram tînăr, la o petrecere, mă ameţisem şi mi-am pus la gît mărgelele unei fete. Fata mi-a spus că dacă am făcut aşa, o să plîng la beţie. Poate oi fi plîns vreodată. Oare domnul Weiss, cînd era tînăr, îşi pusese şi el la gît mărgelele unei fete ?)

— Mai bem o sticlă ? m-a întrebat, zîmbindu-mi simpatic.

— Nu, domnule Weiss. S-a făcut tîrziu, şi nu uita că mîine dimineaţă ai treabă.

— Bine ! Atunci hai să mergem !

Era ora şapte seara. Vroiam să merg pe jos pînă acasă, aveam nevoie să fiu singur şi să stau de vorbă cu mine. El a luat un taximetru. La despărţire mi-a spus :

— Mîine îţi aduc un aconto, pentru afacerea noastră.

— Dar n-ai de ce ! N-am făcut nimic !

— Ba ai făcuţ tot, fără dumneata afacerea rămînea baltă. Îţi aduc o sută de mii, n-am mai mult deocamdată. Cînd or începe încasările, facem jumate-jumate.

Am mers încet şi cu ocoluri, n-aveam nici un îndemn să ajung acasă ; în loc s-o iau spre centru am ţinut drumul drept, pînă la Piaţa Victoriei, de-acolo am apucat pe şoseaua Jianu ; nu erau cinci luni de cînd nevasta lui Tiberiu, abia o fetişcană, Viki, frumoasă dar uşuratică, intrase cu motocicleta în statuia Aviatorilor şi se zdrobise. Murise prea multă lume în jurul meu, cunoscuţi sau prieteni, ca să nu mai spun de alţii, era prea multă tristeţe în jur, cu toată vremea frumoasă de vară, viitorul îmi apărea întunecat şi nesigur. Războiul intrase într-o fază grea ; pentru noi, aici, era faza finală, sfîrşitul mi se părea iminent, deşi putea să mai întîrzie luni de zile, numai ca să curgă alte valuri de sînge, altminteri soarta noastră rămînea neschimbată. Peste zi aflasem că la Iaşi armata se retrăgea, oraşul rămăsese fără apărare ; şi chiar să fi fost doar un zvon, tot nu mai putea să reziste multă vreme. Tot atunci, în partea cealaltă a Europei, divizia blindată a lui Leclerc, cu armata a 6-a americană intrau pe porţile Parisului. Era o simetrie crudă, Parisul să se elibereze şi Bucureştii să cadă.

Deşi Churchill, prin Radio Londra ne sfătuia să ne înţelegem cu ruşii, care făgăduiesc condiţii generoase, mă temeam de ei, în furia războiului aveau să ne treacă prin foc şi sabie, dar şi mai mult mă temeam de nemţi, care

n-ar fi înțeles să cedeze ; Hitler pusese în joc totul, mergea pînă la ultima carte, căci n-avea nici o ieșire decît moartea și nu vroia să moară, își pierduse mințile, nu-și dădea seama că viața lui nu mai face două parale. În schimb disprețuia viața altora ; după ce pierduse milioane de soldați pe pămîntul Rusiei, era hotărît să omoare tot poporul german care putea să țină o armă în mînă, de la paisprezece ani înainte, băieți și fete ; pe ceilalți, copiii și fetele inapte să lupte, îi lăsa pradă spaimei, foametei, bombardamentelor ; cine scăpa de bombe, să moară înecați în sîngele celorlalți ! Dacă se pot afla proporțiile pîrjolului și genocidelor lui Gingis-han, presupus a fi săvîrșit cel mai mare holocaust din istoria omenirii, sînt sigur că Hitler le-a întrecut pe toate ; fiindcă pe lîngă inconștiență și cruzime a avut și mijloacele de ucidere ale lumii moderne, cărora le-a adăugat pe cele de inspirație proprie, sau inventate de colaboratorii lui, inginerii morții.

Uneori mă gîndesc că al doilea război mondial, întins de la coasta de est a Americii pînă la cea de vest, făcînd ocolul pămîntului, peste Atlantic, peste Europa și Asia, și peste Pacific, a fost adevăratul Apocalips anunțat de Biblie. Dacă-i așa, înseamnă că omenirea care a supraviețuit va continua să trăiască milenii pînă ce altă Biblie va prevesti alt dezastru.

Nu-mi închipuiam altceva decît că nemții vor face din Carpați o cetate, continuată cu o veche linie de apărare, Focșani, Nămoloasa, Galați, gîndită în primul război mondial, în momente de disperare. Astfel, bătălia se va muta pe pămîntul țării noastre, fără să avem unde ne retrage, cum se retrăgeau bejenarii pe vremea turcilor. Și nu se va sfîrși decît după ce frontul va fi încercuit pe la nord, poate pe dincolo de munții Tatra. Iar pînă atunci, jumătate din țară, dacă nu toată, va fi prefăcută în ruină, nu va rămîne nici o urmă de viață.

Cu aceste gînduri, mergînd în neștire în cartierul dintre cele două șosele, Kiseleff și Jianu, astăzi Aviatorilor, m-am pomenit pe strada lui Faur ; nu mai fusesem pe acolo din noaptea de Anul nou, cînd, fără să am mari

speranţe în ceea ce privea viitorul, nu eram atît de neliniştit ca astăzi. Am vrut să mă întorc, nu vroiam să trec pe la casa lui care, în afară de Laura, nu-mi lăsase nici o amintire frumoasă. Eram însă atît de istovit în adîncul fiinţei mele, că n-am fost în stare să schimb drumul, am mers înainte, din inerţie, indiferent la tot ce fusese altădată. Era ora opt, la apus se stingea treptat crepusculul. M-a mirat că maşina era în stradă, şi mai ales că avea remorca pe care Faur o lua numai la drumuri lungi ; acum nu putea să plece, fiindcă dimineaţa se întîlnea cu domnul Weiss. Prin jaluzelele întredeschise în casă se vedea lumină şi se simţea mişcare, umbre agitate treceau pe la fereastră.

Rememorîndu-mi întîmplările de peste zi, mi-a venit deodată un gînd, care m-a făcut să uit frămîntările dinainte. Ce-l determinase pe Faur să-mi cedeze o sumă de bani fabuloasă pentru mine ; nici nu făcusem socoteala cît, peste un milion probabil, nu mă gîndisem fiindcă mintea mea nu asimilase încă ideea, era un dar neobişnuit între oamenii de orice categorie, fie ei nababi care n-au ce face cu banii. Faur era bogat, ce-i drept, dar se îmbogăţise prea repede ca să fi uitat de unde pornise, avocat de provincie, vînînd procese prin tribunale. Mă poftise în casa lui şi mă ospătase, mă socotea prieten, îmi dăruise un balot de mătase artificială, din care mi-am făcut un vraf de cămăşi elegante. Atît ! În plus, ţineam minte centura de aur, şi ce-mi spusese Eni despre felul cum o pierduse. Ce vroia acum de la mine ? Ce să obţină în schimbul unui dar magnific ?

Pînă în capul străzii mi s-a făcut lumină în minte. Era simplu : îmi cîştiga recunoştinţa, devotamentul, admiraţia, fără să scoată nimic din pungă. Iată ce înseamnă un om de afaceri ! După ce îmi încasam banii, cuveniţi lui şi dăruiţi mie, îşi scotea paguba executîndu-l prin tribunal pe domnul Weiss, scotea în vînzare casa ipotecată. Acum înţelegeam limpede ; cînd domnul Weiss spusese că eu garantez pentru el, iar el garantează pentru mine, crezusem că este o glumă.

Deprimarea dinainte s-a transformat în furie, am pornit înapoi, spre casă, plănuind cum să reacționez la această farsă, care era și o escrocherie. În primul rînd, trebuia ca a doua zi să merg și eu la fabrică, împreună cu domnul Weiss, deși nu mai aveam nici o treabă acolo ; doar ca să dau ochii cu Faur. Îmi pregăteam în minte cuvintele pe care să i le arunc în față, dure, să le simtă ca pe o pereche de palme, să mă răzbun pe generozitatea lui falsă, devenită jignire, s-o răzbun și pe Eni pentru ce suferise, poate s-o răzbun și pe Laura, chiar dacă nu aveam alt drept decît pe al lui don Quijote.

Pe străzile slab luminate nu se vedeau oameni, trecea din cînd în cînd o mașină, în depărtare huruiau înăbușit tramvaiele. Traversasem strada Batiște, cînd, pe o fereastră deschisă am auzit glasul cunoscut al unui crainic de la radio, spunînd precipitat și cu o emoție nestăpînită : „Atențiune, atențiune ! Rămîneți lîngă aparatele de radio ! În curînd vom transmite o veste mare pentru români ! Nu închideți aparatele !"

A urmat liniște, nici comentarii, nici muzică. După anunțul dinainte tăcerea devenea gravă și neliniștitoare, ca încremenirea naturii înainte de-a începe furtuna. Înțelegeam că se întîmpla ceva ieșit din comun, asemenea cuvinte, rostite cu atîta emoție, nu mai auzisem niciodată la radio. Cu cinci ani înainte, după ce se anunțase asasinarea lui Armand Călinescu, urmase imediat muzică funebră. Acum se transmitea tăcere.

Am mărit pasul, să ajung mai repede acasă. Noaptea încremenise. Pe urmă am văzut că în spatele perdelelor de camuflaj se aprindea lumina, în alte locuri se deschideau ferestrele, pe întuneric. În tăcerea aceea oamenii începeau să se miște, orașul se trezea din amorțire, dincolo de ziduri se simțea agitație. După un timp, poate cinci minute, pe altă fereastră am auzit din nou, același glas, repetînd aceleași cuvinte. „O veste mare !" Unii vor spune că au înțeles îndată. Eu n-am înțeles și n-am avut nici o bănuială, deși de cîteva zile auzeam cîte ceva, eliptic și pe șoptite. Aveam mintea întunecată.

Pînă acasă, am mai auzit anunțul, de-a lungul drumului, cred că nu o singură dată. Nu știam ce să fac, s-o iau la fugă, ca să ajung cît mai era vreme, sau să mă opresc și să ascult sub o fereastră ?

Am ajuns, în ultima clipă, cred că era ora zece. Ce-a urmat am auzit, crescînd, pe măsură ce se încălzeau lămpile aparatului de radio. Din anunțul crainicului am prins numai ultimele cuvinte : „maiestatea sa, regele !"

Nu-mi luasem aparat de radio decît de la bombardamente, ca să aud prealarma, iar din oră în oră anunțul binefăcător : „În spațiul aerian al României e liniște..." Cele mai plictisitoare conferințe se puneau în fața acestei ore, știindu-se că în așteptarea anunțului toată lumea deschidea aparatul de radio.

Iar televizor mi-am luat abia cînd se pregătea debarcarea pe lună.

În cuvîntarea sa, regele anunța încetarea războiului. Nici nu știusem data zilei ; era 23 August, cînd încheiasem prima și ultima mea afacere din viață. Deocamdată aveam în buzunar numai trei sute cincizeci de lei, hîrtii mototolite.

47

Nu înțeleg cum de n-au aflat serviciile secrete germane ; e de neînchipuit că s-ar fi lăsat pe tînjeală. Atunci ce să cred ? Că închideau ochii ? Vroiau și ei să termine mai repede ? Poate că unii, da, însă n-ar fi îndrăznit să le spună și celorlalți, să facă o coaliție, mai ales după ce conjurația împotriva lui Hitler fusese reprimată cu atîta sălbăticie.

Dar uite că n-au aflat. Surpriza a fost atît de mare că baronul von Killinger, ambasadorul Germaniei la București, a rămas năuc, cu receptorul telefonului la ureche.

Peste două zile avea să se sinucidă, căci nu mai putea să dea ochii cu Hitler.

Şi totuşi, se vorbea de mult că România ducea tratative de pace, ba la Stockholm, ba la Cairo, poate şi la Lisabona şi cine ştie în cîte alte locuri ; se cunoşteau pînă şi numele emisarilor, dacă nu cumva erau doar presupuneri ; cînd lipsesc informaţii clare, circulă zvonurile, e o lege.

După război am auzit fel de fel de vorbe, mi-au dat ameţeală, am citit cărţi, una mai documentată ca alta, dar adesea contradictorii ; ce să mai crezi, unde să cauţi adevărul ? S-a spus, de pildă, şi poate o fi adevărat, că amiralul Canaris, şeful serviciului de informaţii al armatei germane, juca dublu, vindea unei tabere ce afla despre alta şi invers. Ştiu că se poate, asemenea fapte se întîmplă chiar în zilele noastre, şi uneori se ştiu. Dar pe un om ca amiralul Canaris, vulpe şireată, cred că Gestapoul îl avea tot timpul în binoclu ; spiona pe unii, şi pe el îl spionau alţii, e legea meseriei, să nu te încrezi în nimeni.

Începînd din 1940, devenise ostil lui Hitler, bineînţeles fără să spună pe faţă, dar destul ca să fie pus sub observaţie. Înainte de război călătorise mult în ţările devenite pe urmă inamice, desigur ca să se informeze despre forţele lor şi despre intenţii ; dar se prea poate ca în acelaşi timp să fi stabilit acolo anumite relaţii suspecte. În 1944, după atentatul eşuat împotriva lui Hitler, Himmler, care nu-l vedea cu ochi buni, a găsit prilejul să-l aresteze. Nu l-au executat imediat, e o dovadă că situaţia lui era controversată, cum a rămas pînă astăzi. Abia anul următor, în aprilie, Hitler a dat ordin să fie lichidat, cînd nu mai avea nici o lună pînă să se lichideze el însuşi.

Şi iarăşi mă întreb, întorcîndu-mă la 23 August 1944, cum de n-a ştiut amiralul Canaris ce se pregătea în România, cum de n-au ştiut celelalte servicii secrete ? Se pare că bănuieli au existat, dar nu li s-a dat importanţă, Killinger era sigur de loialitatea lui Antonescu ; acesta abia se întorsese dintr-o vizită-fulger făcută lui Hitler, căruia îi

făgăduise că România va lupta pînă la victoria finală, cînd nimeni pe pămînt n-o mai credea posibilă.

În zilele dinaintea lui 23 August, în afară de cei implicaţi direct în fapte, erau oameni care ştiau ce se pune la cale, în primul rînd cei în casele cărora se duceau discuţiile ; despre alţii am aflat cînd au făcut mărturisiri publice, sau cînd şi-au scris memoriile. Atunci însă n-aveam nici o bănuială, poate numai o presimţire. Mai tîrziu unii mi-au spus, privindu-mă cu ironie, sau cu milă, că ştiau de o săptămînă, dacă nu de o lună ; e uşor să spui cînd faptele sînt împlinite, după război mulţi viteji se-arată. Nu puteam să-i cred, mai ales că nu erau din cei care şi-ar fi ţinut limba în gură nici o zi, necum o lună. Oi fi fost eu cu capul în nori cîteodată, dar nu mi-am pierdut legătura cu lumea în asemenea hal ca să nu văd decît pînă în vîrful nasului. Iată, măcar despre Faur am bănuit ceva, fără să-mi închipui de ce natură, nu m-am străduit să aflu, acesta îmi este păcatul, nu mă bag în sufletul oamenilor. Dar purtarea lui în dimineaţa acelei zile mi s-a părut ciudată, avea o febrilitate neascunsă cu totul ; apoi felul cum mi-a vorbit, şi nerăbdarea de-a obţine legătura la telefon cu Zürich-ul mi-au atras atenţia şi mi-au dat de gîndit. Dar cînd ? Atunci sau abia după ce am cunoscut faptele ?

Adevărul este că Faur ştia, numai data nu a corespuns, era prevăzută cu trei zile mai tîrziu, sîmbătă, 26 august.

Faptele s-au precipitat şi au surprins chiar pe o bună parte din cei care le pregătiseră. El a aflat numai cu patru ore înainte de a se anunţa la radio. Atunci a intrat în panică.

*

Dimineaţa m-am sculat devreme, deşi dormisem numai cîteva ore, umblasem şi cu noaptea pe străzi, unde forfotea lumea. Deşi camuflajul nu se ridicase, mai toate ferestrele erau luminate, iar în unele locuri, ardeau chiar felinarele pe stradă. Era o imprudenţă de care mulţi nu-şi

dădeau seama, ieşisem din război, le cerusem nemţilor să plece, dar încă nu se făcuse pace, nu se semnase nici măcar armistiţiul. Ici şi colo pocneau dopuri de şampanie, tresăream, mi se părea că sînt focuri de puşcă, nu puteam să le uit dintr-o dată. Pe străzi oamenii se îmbrăţişau, cunoscuţi sau necunoscuţi, pehlivanii se foloseau de prilej ca să strîngă în braţe cîte o femeie, sau o fată, din cele drăguţe, căci aşa e viaţa, nedreaptă, fie bucuria oricît de mare, la urîte nu se uită decît nenorocoşii, alţii doar din greşeală. Am văzut oameni bînd vin din sticlă, cu capul dat pe spate, e un gest urît, dar atunci aş fi băut şi eu, dacă aveam de unde.

Cînd am ridicat jaluzelele tocmai răsărise soarele, pe un cer fără pată. Mai întîi am văzut petuniile, nu erau ofilite deşi peste petalele lor delicate jucaseră flăcările o noapte întreagă, la un bombardament, cînd arsese casa de peste stradă, flăcări albastre, fiindcă era un laborator, cu un depozit de spirt, butoaie şi damigene.

Am ieşit pe terasă, am privit florile, gîndindu-mă la Eni, ea le răsădise, din două în două, intercalate printre cele răsădite de mine ; le ştiam pe fiecare.

În oraş era acum linişte, trecea din cînd în cînd cîte un tramvai, cîte o maşină, dar nu se vedeau oameni, după bucuria de peste noapte se simţea în aer aşteptare şi teamă. Acum ce trebuia să facem ? Nu ne spunea nimeni, la radio se repeta proclamaţia de aseară şi îndemnuri către populaţie, să păstreze ordinea.

Am luat-o pe jos spre şoseaua Ştefan cel Mare. Era o zi frumoasă, pe cer, de jur împrejur nu se vedea o pată, un cer de pace. Dar nu putea să rămînă aşa multă vreme, ceva trebuia să se întîmple, aşteptam, şi îmi era teamă.

Cînd am ajuns la ţesătorie, domnul Weiss tocmai venea din partea cealaltă ; ne-am întîlnit în poartă. Era îmbrăcat de sărbătoare, îi stătea bine, toată înfăţişarea lui se schimbase, şi totuşi avea o tristeţe pe faţă. M-a întrebat :

— Îmi dai voie să te îmbrăţişez ?

— Dar de ce eşti trist, domnule Weiss ?

— Dumneata n-ai să înțelegi : sînt trist de prea multă bucurie. Mie bucuria îmi face frică.

Exact pe ultimul lui cuvînt am auzit huruitul avioanelor.

— Ai văzut ? Astea sînt ale nemților !

— Poate sînt ale noastre.

— Nu, le simt, am eu un simț la avioane. Au să ne bombardeze.

Veneau drept dinspre răsărit, nu puteam să le văd bine, mă orbea soarele care le bătea din spate, totuși îmi dădeam seama că erau avioane de bombardament, nu multe, vreo șapte, o escadrilă. Cum veneau dinspre Buzău, unde știam că nemții aveau o bază aeriană, se putea să fie de ale lor, cum se temea domnul Weiss, dar nu-mi închipuiam că au să bombardeze orașul, nu eram în război cu ei, doar rupsesem alianța și le cerusem să plece în liniște. Presupun că la fel gîndeau și cei de la artileria aeriană, de aceea nu deschideau focul, ar fi fost o provocare. Îmi amintesc nesigur că nu au tras nici după ce au căzut primele bombe. De altfel nici acum, după atîta experiență, nu desluşeam bubuitul bombelor de cel al tunurilor antiaeriene.

Nu știu ce să cred, am trăit faptele, îmi amintesc că era după ora opt dimineața, poate chiar nouă. Un istoric, mult mai avizat și mai competent decît mine, spune că bombardamentele au început în zorii zilei. Știu că la cutremurul din 1940, cineva care locuia într-o clădire lipită cu blocul Carlton, căzut la pămînt, transformat într-un morman de ruine, n-a simțit nimic, a dormit neîntors pînă a doua zi. Oare să se fi întîmplat la fel și cu mine, să nu fi auzit huruitul avioanelor și explozia bombelor ? Și apoi, cînd am ieșit pe stradă n-am văzut lume speriată. Dar nu insist, fiindcă nu are importanță.

Domnul Weiss se și trîntise la pămînt, lipit de poarta țesătoriei, de parcă o tablă de doi milimetri putea să fie o pavăză. L-am ridicat repede, era păcat de haine.

— Nu-ți fie teamă, nu trec pe deasupra noastră.

Sigur că unghiul din care privești uneori poate să te înșele, acum însă nu încăpea îndoială, îmi dădeam seama limpede că se îndreptau spre centrul orașului, zburînd pe departe de locul nostru.

N-a fost un bombardament greu, o copilărie pe lîngă cele americane, nici nu știu dacă au distrus ceva și dacă au făcut victime. După prima escadrilă a mai venit una, al doilea val, și poate încă unul. S-au dus, și altele n-au mai venit. Răzbunarea a început mai tîrziu, acum fusese doar anunțată. Dacă trăgea artileria s-ar fi mărit vacarmul și bombardamentul ar fi părut de alte proporții. N-a tras, fiindcă mai toată apărarea antiaeriană era în mîna nemților ; n-aveam de unde să știu.

Bineînțeles Faur nu venise, îl împiedicase bombardamentul, dar trebuia să pice din clipă în clipă. Secretara a fost mai mult decît amabilă, ne-a primit cu simpatie. Întîi a luat o perie și a șters urmele de praf de pe hainele domnului Weiss ; nu observam prima oară cum atrăgea el simpatia oamenilor. Pe urmă ne-a poftit în biroul lui Faur, a adus îndată barul pe rotile, ca în ajun, ne-a poftit să luăm ce ne place, și ne-a ținut companie. Nu era nici urîtă, nici trecută, dar nu putea fi comparată cu Laura. După o jumătate de oră, care în tovărășia ei a trecut repede, s-a uitat la ceas și sprîncenele frumos arcuite s-au ridicat a mirare.

— Ce s-o fi întîmplat de întîrzie ? Mi-a spus că vă așteaptă la ora nouă.

Nu știu ce gîndea domnul Weiss, dar pe fața ei am văzut o îngrijorare ; eram îngrijorat eu însumi, ca după toate bombardamentele ; oricine poate fi victimă. N-a mai așteptat decît cinci minute, era puțin palidă, pe urmă a pus mîna pe telefon și a făcut numărul lui Faur, de la biroul din strada Polonă ; îl recunoșteam după declicurile discului, fără să văd cifrele ; fiind mici și aceleași, cinci de doi, unul după altul, le-ar fi recunoscut oricine le auzea o dată. Știa secretara că patronul ei înnopta uneori acolo ? Am privit-o mai bine, da, era foarte posibil să fi înnoptat și cu ea, o dată. Pe urmă a sunat acasă ; tîrziu a răspuns

o voce de bărbat, însă nu a lui Faur ; de la locul meu auzeam clar, poate era un receptor de calitate specială.

— Tu eşti, Gigi ?

L-am recunoscut pe valet şi am auzit toată convorbirea.

— Domnul Faur este acasă ?

— Nu, domnişoară, a plecat.

— De mult ?

— Nu ştiu.

Răspunsul mi s-a părut doar ciudat, deşi putea să pară obraznic.

— Pot vorbi cu doamna ?

— Nu ; e plecată.

— Au plecat împreună ?

— Nu ştiu.

— Dar tu, Gigi, pe ce lume te afli ? Cum nu ştii ?

Acum secretara era enervată.

— Nu ştiu. Trebuia să-l trezesc pe domnul Faur la şapte dimineaţa. Am ciocănit la uşă, pe urmă am intrat. Plecase.

— Şi doamna ?

— Abia pe urmă am văzut că uşa doamnei era deschisă... Au plecat amîndoi cu noaptea în cap ; fără să-mi spună nimic.

După o pauză valetul îşi schimbă gîndul şi adăugă cu hotărîre, părea că abia acum se trezise :

— Nu. Cred că au plecat aseară.

— Ce te face să crezi ?

— Paturile erau nedesfăcute.

De aceea aştepta maşina în stradă !

Domnul Weiss a vrut totuşi să-mi dea banii făgăduiţi, o sută de mii de lei, îi avea la el, pentru un om de afaceri, fie ele chiar pe picior, nu era o sumă enormă ; am refuzat, firește ; pînă nu venea Faur nu putea să ridice marfa.

În ziare n-a apărut nimic, dar pînă la prînz se știa, pe la cafenele, la baruri, unde se vedeau puțini oameni ; lumea era în așteptare, numai unii se încumetau să se îndepărteze de casă ; de acolo știrea se răspîndea în stradă. Peste noapte, un Cadillac negru, cu remorcă se oprise cu botul într-un felinar de pe șoseaua Kiseleff. Avea parbrizul spart, caroseria ciuruită de gloanțe. Înăuntru zăceau, împușcați, un bărbat și o femeie tînără.

În cursul după-amiezii, se cunoștea și numele victimelor.

Nu se știa cine trăsese, poate o patrulă ; dar patrula ar fi trebuit să raporteze. Adevărul nu s-a aflat niciodată.

Morții se înmulțeau, era timpul să-i notez, dacă vroiam să-i țin minte.

Îmi părea rău pentru domnul Weiss, că nu mai putea face cămășile ; dar nici Comunitatea Evreilor nu mai avea nevoie de ele.

Iar eu rămăsesem cu cei trei sute cincizeci de lei de aseară, din care nu cheltuisem nimic peste noapte.

48

În zilele următoare întîmplările s-au învălmășit, peste speranțele din prima noapte au venit neliniște, zvonuri înfricoșătoare, panică. Nemții nu plecau în liniște, cum li se ceruse, erau înverșunați, în țară se dădeau lupte, veștile nu puteau fi sigure : cîți erau, cît aveau să reziste, ce ajutoare le trimetea Hitler ? Nu le trimetea nimic, n-avea de unde ; în schimb ne acoperea de injurii. Se auzea că la Berlin se formase un guvern român, devotat Germaniei, cu refugiații din timpul rebeliunii. Astăzi, cînd faptele se cunosc, se vede cît era de ridicol, dar atunci, fără știri,

pradă închipuirilor cele mai sinistre, unii se temeau că o armată răzbunătoare, avînd în frunte căpeteniile discipolilor cu spada în mînă va cădea asupra Bucureştilor, reşedinţa regelui şi sediul guvernului care abia se formase, va ucide populaţia pînă la unu şi va da foc oraşului.

În Bucureşti, unde faptele se petreceau sub ochii noştri, ne dădeam seama mai bine ce se întîmplă, fără să ştim însă cum au să se sfîrşească. Erau locuri unde nemţii se baricadau în fostele lor cazărmi şi comandamente, la Şcoala de Război, de pildă, sau la Prefectura judeţului Ilfov, lîngă cheiul Dîmboviţei, unde este astăzi Ministerul Sănătăţii. Poate funcţionarii care azi îşi fac slujba acolo nu ştiu că în birourile lor au ţăcănit mitralierele, iar de afară au izbit tunurile noastre, cîte s-au găsit la iuţeală, căci evenimentele s-au precipitat pe neaşteptate, erau prevăzute pentru ziua de 26 august, apărarea pregătită din vreme a fost surprinsă. Clădirea amintită era o cetăţelă nemţească, şi mi se pare că s-a predat ultima. La sfîrşit pereţii erau sfîrtecaţi de schije şi gloanţe. S-au mai dat lupte şi în alte locuri, le-am amintit pe cele cunoscute de mine, fiindcă am trecut pe acolo, dar nu atît de aproape cît să fiu în primejdie, destul că am auzit împuşcăturile, am văzut mitralierele trăgînd pe ferestre, flacăra din gura ţevii învingea lumina zilei ; în spatele lor explodau grenade aruncate de jos, atacau soldaţi şi civili cu brasarde.

Aerodromul de la Pipera şi cel de la Băneasa erau în mîna nemţilor, de acolo au pornit avioanele de bombardament în picaj, urmărind să distrugă palatul regal şi centrul oraşului ; însă nu aveau destule pentru o operaţie de asemenea proporţii, şi nici n-au avut timp, decît trei zile.

Pe urmă s-a aflat că se formase o armată gata de luptă, pe la Băneasa, de unde se pregătea să pornească asupra oraşului. Atunci a venit domnul Weiss la mine, desfigurat, se stăpînea să nu tremure, dar în ochi i se vedea panica. Zvonurile circulau din gură în gură, şi deveneau tot mai sinistre.

— Mă ascunzi la dumneata dacă intră nemţii ?

— N-au să intre !

— Dar mă ascunzi ?

— Şi eu unde să mă ascund ? Unde să ne ascundem cu toţii ? Crezi că ar lăsa pe cineva în viaţă ?... Dar n-au să vină !

Eram convins că nu puteau să ajungă pînă în centru, să ocupe tot oraşul, le-ar fi trebuit mai multe divizii, cu artilerie, cu tancuri şi nu le aveau, le-ar fi trimis pe front, unde era mai multă nevoie. Apoi, dacă la Bucureşti am fi avut prea puţină armată, puteau veni repede ajutoare. Ce se ştia sigur, în armată nu fusese nici o defecţiune, soldaţii făceau front împotriva nemţilor, pretutindeni, şi era ultima clipă cînd ţara putea să fie salvată. Iar pe deasupra se strînsese în ei destul parapon, destulă ură împotriva aliatului care îi privea de sus, lua partea cea mai bună din toate, iar lor le-o lăsa pe cea mai proastă. De mers nemţii mergeau cu automobilele şi autocamioanele, ai noştri în căruţă sau cu piciorul. În Bucureşti, un pluton care avea misiunea să ocupe comandamentul aviaţiei, aflat într-un cartier mai departe de centru, şi să-i dezarmeze pe nemţii care nu vroiau să plece în linişte, a mers acolo cu tramvaiul ; să nu fi curs sînge ar fi fost comic.

Nişte unităţi germane de la Băneasa au ajuns pînă la podul de cale ferată care traversează şoseaua, puţin mai jos de fîntîna Miorița. Pare-se n-au fost prea mulţi, dar aveau cu ei un tun care putea să facă multe pagube, dacă nu se găsea altul, să-i răspundă. Apărătorii, nici ei în număr prea mare, i-au oprit numai cu puştile şi le-au luat tunul. În pereţii de piatră ai podului s-au văzut pînă tîrziu urme de gloanţe, poate se mai văd şi astăzi.

Primejdia a fost mare şi n-a trecut peste noapte. A doua zi putea să reînceapă atacul, cu mai multe forţe şi cu mai mare ură. Pînă atunci, avioane de bombardament, cîte unul, cu schimbul, au zburat pe deasupra oraşului, cît a ţinut întunericul, lăsînd din cînd în cînd o bombă, la nimereală. Nu puteau să facă pagube prea mari, dar măcinau nervii oamenilor, silindu-i să stea toată noaptea în adăpost, femei şi bărbaţi, copii şi bătrîni, prunci în scutece, bolnavi aduşi în braţe şi puşi să zacă pe lîngă ziduri ; nu

într-un loc, ci pe tot întinsul oraşului. Sub această teroare continuă, cînd încordarea nu slăbea nici o clipă, cu huruitul avionului deasupra, putînd oricînd să cadă o bombă, oamenilor nu le lipsea mult pînă să-şi piardă minţile, ştiu fiindcă am fost şi eu în adăposturi, i-am văzut, istoviţi de spaimă, cu ochii sticloşi, aşteptînd moartea, strivindu-şi urechile cu pumnii cînd cădea o bombă, izbucnind în hohote de plîns, nestăpînite, în ţipete isterice. Din timp în timp cîte unul se ridica şi pornea spre scară, nehotărît, aşteptînd parcă aprobarea celorlalţi. „Nu mai pot ! spunea. Mă duc să mă culc." După zece minute cădea o bombă, aproape, sau departe. Se întorcea umil, doborît şi de oboseală şi de frică.

Iar cum se lumina de ziuă veneau avioanele Stukas, cu o bombă sub burtă, cădeau de sus cu viteza fulgerului, scoţînd un urlet de fiară preistorică, necunoscut în natură, o născocire diavolească, să scoale morţii din morminte, iar viilor să le bage groaza în trup şi în suflet, nu pe o zi, ci pe toată viaţa. Cînd se smuceau în sus, să nu intre cu botul în pămînt, bomba se desprindea singură şi se vedea cum cade, parcă filmată cu încetinitorul ; aşa, celor care aveau curaj să privească, le lungea timpul de spaimă, dacă mai putea să-i înspăimînte ceva, după urletul dinainte. Explozia nici nu se mai auzea, urechea brutalizată nu mai putea s-o perceapă, doar ochii vedeau izbucnind de jos fum şi flacără.

Ar fi fost o impudoare să mă opresc asupra acestui eveniment de groază, dacă nu l-aş fi trăit eu însumi, în ziua de 25 august 1944, pe la ora trei după amiază. Apucasem să mă arunc într-un gang, aproape de Piaţa Palatului, de unde am putut să văd totul şi să aud tot ce-a fost, pînă ce mi-au asurzit urechile.

Cred că era în aceeaşi zi, cînd spre seară o bombă a lovit Teatrul Naţional, care s-a aprins şi a ars pînă la temelie. A fost o grea pierdere, un teatru la fel nu se va putea face niciodată.

Nu eram chiar acolo, dar nici departe, am văzut întîi fumul, pe urmă flăcările şi mi s-a sfîşiat inima fiindcă ardea

galeria de trei lei, de la cucurigu ; în Franța se spune — ce frumos ! — „paradisul". Și a fost chiar un paradis pentru mine în adolescență, fiindcă de acolo, de sus, sub cupolă, am văzut ilustrate pe scenă cele mai frumoase visări ale vîrstei cînd se formează eul nostru, și încep să se nască marile noastre năzuințe, din care se împlinesc numai unele. Dar dacă n-am visa, ce ne-am face ?

*

Teama continua și a treia zi, nemții n-aveau de gînd să se liniștească, și în lipsă de știri pentru fiecare din noi primejdia apărea cu atît mai mare cu cît creștea frica.

A treia zi dimineața se aștepta ca armata germană de la Băneasa să pornească ofensiva cu toate forțele și să înceapă lupta decisivă. În oraș mai erau centre de rezistență și dacă nu se predau ci continuau să se apere însemna că știau ce fac, le veneau ajutoare.

Așa stăteau lucrurile, vremea continua să rămînă frumoasă, cerul era senin, cînd pe la ora unsprezece s-a auzit vuiet îndepărtat de motoare, sunet cunoscut de peste vară, ne obișnuisem cu el, avea un timbru aparte, am recunoscut avioanele americane, care se apropiau în masă, ca de atîtea ori, o flotă aeriană ; și direcția de unde veneau și ora erau cele obișnuite și cine avea ochi buni să vadă în lumina orbitoare a soarelui putea să le recunoască.

Ce mai vroiau să bombardeze într-un oraș care ceruse pace, și cînd inamicul lor devenise și al nostru ? Ei nu auziseră proclamația ? Că doar ascultau toate posturile de radio, din Atlantic pînă în Pacific !

Nu cred că au mai sunat sirenele, sunaseră mai înainte, în vederea atacurilor germane pornite de la Pipera, devenise obișnuință. Dîndu-mi seama că înaintau spre partea de nord a orașului, nicidecum spre centru, n-am mai intrat la adăpost ci am urcat fuga să le urmăresc de pe terasă, în mirosul petuniilor. Abia ajunsesem cînd am auzit exploziile, cădeau bombele cu nemiluita, nu mi-a fost greu să-mi dau seama că ținta lor era cam la Băneasa. Nu le stingherea nimeni, nici antiaeriana, nici vînă-

toarea. Au trecut val după val, făceau o buclă largă şi porneau înapoi de unde veniseră. Cînd vuietul lor s-a stins în zare, totul în jur amuţise, nu se auzeau împuşcături, nici huruit de tancuri, cum ne aşteptam să se audă dacă nemţii asaltau oraşul ; de la Pipera nu se ridica nici un Stukas, şi de-atunci înainte nici nu s-a mai ridicat vreunul. Abia după ce m-am uitat de jur împrejur şi am tras cu urechea, am înţeles că era pace.

Tot ce aveau nemţii între Otopeni şi Băneasa amuţise.

Peste un ceas, mi-a telefonat Teofil, foarte în fugă, să-mi spună că toţi ai lui, care erau prietenii mei, de la Ploieşti, scăpaseră cu bine, deşi fusese şi acolo o încăierare. M-am mirat că putuse să plece din Bucureşti, tocmai acum, cînd garda palatului era în alarmă continuă, şi nu degeaba. Abia tîrziu, după război, cînd ieşise de la închisoare, şi mi-a povestit tot ce se întîmplase la palat în zilele acelea, unde avusese şi el ceva de făcut, am aflat că trecuse prin Ploieşti numai fiindcă era în drum, şi nu stătuse decît cinci minute. Venea din Oltenia, dintr-un sat, Dobriţa, ascuns între munţi, la nord-vest de Tîrgu-Jiu, unde se afla regele. Credeam că regele e în palatul din Calea Victoriei, doar îl văzusem cu ochii în noaptea de 23 August, ieşind pe balcon să răspundă mulţimii care îl aclama cu urale. Mă şi temeam că este în primejdie, cînd cădeau bombele asupra palatului. Dar plecase în timp ce petrecerea continua pe stradă, întregul lui anturaj socotise că trebuie să se pună la adăpost, să nu cadă ostatic în mîinile nemţilor, dacă ar fi cucerit oraşul.

Teofil fusese la Dobriţa să ducă regelui un dosar cu hîrtii importante, nu mi-a spus ce, nu se uitase să vadă. La Dobriţa a mers cu o maşină de serviciu a palatului care n-avea însemne, nici număr special, o maşină ca toate altele. Îl însoţeau trei din subalternii lui, îmbrăcaţi în haine civile, ca şi el, toţi înarmaţi cu pistoale automate, ca şi şoferul şi cu puşti-mitraliere pe care le ţineau la picioare. În portbagaj aveau grenade cu coadă şi lăzi cu cartuşe. Fusese o misiune primejdioasă ; azi, cînd privesc în urmă mi se pare că era disperată. Urmau exact drumul pe care

îl luase regele, spre zorii zilei de 24 august ; ieşind din Bucureşti pe Calea Rahovei, apucaseră pe şoseaua Alexandriei, unde se ştia că sînt mai puţine trupe germane, apoi pe la Roşiori de Vede şi Craiova. Ajunseseră fără să tragă un foc de puşcă, şi nu ştiau ce-i ajutase în primul rînd, norocul, sau îndrăzneala. În două locuri, între Alexandria şi Craiova, coloane germane erau în repaus pe marginea drumului ; nu ar fi oprit o maşină cu civili, decît ca să-i prade. Santinele păzeau trecerea, soldaţi cu ţigara în gură forfoteau pe şosea, a merge mai departe părea imposibil. Dar tot atît de imposibil era să se întoarcă.

Izbuţiră să treacă datorită şoferului : fără să întrebe, fără să aştepte, aprinse proiectoarele puternice, apăsă acceleraţia pînă la podea, şi cu toate patru claxoanele, plus două trompete puternice, urlînd ca avioanele în picaj, se năpusti înainte, fără să ţină seama de oamenii care împînzeau şoseaua, hotărît să-i doboare, cu tot riscul. Deşi ziuă, lumina proiectoarelor era mai puternică decît soarele, fiindcă izbea drept în ochi ca un snop de fulgere, şi în spatele lor nu se mai vedea nimic, păreau ochii unui balaur, care răgea, pornit să facă prăpăd în faţă. Oamenii din şosea se aruncară în şanţuri, iar restul coloanei se trînti la pămînt, împreună cu santinelele. Erau soldaţi care făceau război de cinci ani, în Polonia, în Franţa, în Rusia, poate unii din ei fuseseră şi în Spania. Dar întîlneau ceva ce nu mai auziseră : în loc să lupte trebuiau să fugă.

A doua coloană, aproape de Craiova, era tot pe marginea drumului, în repausul pentru masa de prînz. Un şir de autocamioane stăteau pe dreapta şoselei. La cincizeci de metri, pe cîmp, fumega bucătăria de campanie. Soldaţii neînarmaţi aşteptau la rînd, cu gamela în mînă, să capete de mîncare. Mulţi erau goi pînă la brîu ; alţii, tolăniţi pe pămînt, cu bocancii scoşi, îşi răcoreau picioarele.

Sînt gesturi care nu se fac decît o singură dată, e imposibil să se repete, fiindcă voinţa care le-a determinat nu poate să reînvie. Automobilul mergea încet, şoferul îşi pierduse vlaga ; ceilalţi îşi pregăteau armele. Cîţiva soldaţi stăteau în mijlocul şoselei, ca şi dincolo, şi mîncau din

gamelă ; aveau armele făcute piramidă de partea cealaltă a şanţului, nu se simţea nimic agresiv în atitudinea lor, dar nu se dădeau la o parte. Nu păreau nici curioşi, nici intrigaţi, stăteau placizi, ca vacile în cireadă.

Teofil coborî, cu un termos în mînă. „Gutten apetit !" Nemţii îl priveau apatici. Deschise termosul, mirosul de cafea se răspîndi în aer. Nările nemţilor fremătară. Îşi desprinseră de la centură cănile de aluminiu şi Teofil le turnă cafea, avea destulă, era un termos mare, de un litru şi jumătate. Alţi nemţi se apropiaseră de pe cîmp şi priveau curioşi, fără să treacă şanţul. La sfîrşit, Teofil întoarse termosul cu gura în jos, arătînd că se golise. „Danke schon !" ziseră nemţii. Rîseră şi se dădură la o parte. Maşina porni şi ei făcură semne prietenoase.

La Craiova, unde nu mai era picior de neamţ, comandantul trupelor române, după ce Teofil îi arătă legitimaţia, ascunsă în pantof, sub laba piciorului, le umplu rezervorul de benzină şi le dădu informaţii asupra drumului ; mai puteau să întîlnească trupe germane, răzleţe, primejdia ar fi fost să le confişte maşina, mulţi mergeau pe jos, le-ar fi prins bine.

Nu ştia ce stratagemă şi-ar fi imaginat la a treia întîlnire, poate nici una, ar fi păţit şi ei ca urciorul care nu merge de multe ori la apă. Dar avură norocul să ajungă fără nici o ciocnire.

Mult mai primejdios a fost la întoarcere, un drum greu şi lung, fiindcă trebuiau să treacă pe la Sinaia. Regele îi încredinţase lui Teofil o cheiţă, de la un sertar al mesei lui de lucru de la Peleş. Trebuia să ia de acolo o cutie cu scrisori personale ; de la Bucureşti, un aviator cunoscut avea s-o ducă la Dobriţa. Acel aviator era instructorul de zbor al regelui şi a ţinut legătura acestuia cu guvernul, tot timpul cît a durat refugiul din Oltenia.

O fi ştiut, n-o fi ştiut, Teofil nu mi-a spus, am aflat pe altă cale ce erau acele scrisori, regele avea o idilă ; la douăzeci şi trei de ani e cum nu se poate de firesc, deci n-am s-o dezaprob, cu atît mai mult cu cît iubirea nu l-a împiedicat ca la 23 August să se poarte şi cu înţelepciune şi cu bravură.

De la Tîrgu-Jiu au mers, peste dealuri şi munţi, uneori pe drumuri proaste, prin Rîmnicu Vîlcea, Cîmpulung, Pietroşiţa, dar au ajuns la Sinaia fără nici o piedică. Se făcuse noapte, au aşteptat la Peleş, pînă dimineaţa, cînd au plecat, înaintea zorilor. De aici însă, dacă şoseaua era bună, celelalte au fost proaste. În unele locuri pe valea Prahovei, se mai dădeau lupte, pîlcuri de trupe germane se retrăgeau în dezordine, puteau să-i atace, să le ia maşina şi hainele civile. Şi într-adevăr, în cîteva rînduri fuseseră la un pas de încăierare, îi scăpase din nou dibăcia şoferului şi motorul puternic. În unele locuri şoseaua era blocată de camioane şi alte vehicule rămase în pană ; intrau cu două roţi în şanţ, treceau frecîndu-se de ele. Dincolo de Cîmpina, mai bine de doi kilometri merseră pe cîmp, prin hîrtoape, peste haturi, departe de şosea, fiindcă din faţă venea un şir de automobile blindate. Dinspre Moreni se auzea zgomot de luptă, mitraliere şi tunuri. Nu povestesc totul, n-am destule cuvinte, n-am concizia lui Teofil, care credea în fapte în mod simplu, fiindcă le trăise. Eu trebuie să mi le închipui cu atîta forţă ca să cred în ele, şi pe urmă mi se cere un al doilea efort, mult mai mare, să fac şi pe alţii să creadă.

— La Baloteşti, îmi povestea Teofil, un jandarm ne-a prevenit că n-o să putem trece de Otopeni, şoseaua e ocupată de nemţi pînă dincolo de Băneasa. Am fi putut să ocolim pe la Buftea, dar nu ştiam dacă n-am întîlni şi acolo aceleaşi piedici. Atunci am văzut avioanele americane venind dinspre dreapta, nu le auzeam fiindcă mergea motorul maşinii. Erau cum le ştii, puzderie. Am ieşit pe un drumeag, ne-am ascuns sub un copac, la o sută de metri. Nu treceau pe deasupra noastră, dar nici departe ; cînd au început să cadă bombele, le-am simţit suflul. Bombardau şoseaua, pisau locul la un kilometru de noi, nu ştiam ce le căşunase, bănuiam că nemţii au ceva pe acolo, dar nu merita atîta risipă, mi se părea că se distrează, americanii sînt cam trăsniţi, ştii şi tu. După ce s-a terminat am pornit la noroc, nu credeam că o să putem trece, îmi închipuiam că şoseaua nu mai există...

Șoseaua exista, neatinsă. Dar în stînga ei toate erau vraiște, un cîmp de luptă după bătălie, și nu durase decît douăzeci de minute : tancuri răsturnate, mașini făcute fărîme, hangare în flăcări, copaci cu rădăcinile în aer și peste tot cratere, cratere fumegînd, unul lîngă altul, pînă departe, că nimeni n-ar fi putut să-și închipuie ce fusese aici mai înainte. Se mai vedeau ziduri, prăbușite pe jumătate, deci fusese ceva, cazărmi, spitale, depozite, pînă atunci nici le-ai fi bănuit, le acoperea o perdea de copaci atît de înghesuiți unul în altul că nu lăsau să treacă o rază de lumină ; în locul lor erau acum cratere. Morții nu se vedeau, cu atît pămînt răscolit erau gata înmormîntați, le mai lipsea crucea și casca pusă deasupra. Cîte un soldat rătăcea năuc printre gropi și ruine, și chiar dacă mai avea mintea întreagă tot nu știa încotro s-o apuce. Doar departe, în fund se zărea un grup mai mare, strînși roată, probabil sfătuindu-se ce să facă. Dar ce-ar fi putut face ?

O ambulanță lovită de schije, cu ușile din spate clempănind, cu o roată strîmbă că mergea șchiepătînd, își făcea loc printre gropi și sfărîmături, să iasă în șoseaua mare. După ce trecu podețul de peste șanț se opri, omul de la volan își suci capul, la stînga, la dreapta, nu știa încotro s-o apuce. Pe urmă, hotărîndu-se, coborî de la volan, merse în botul mașinii și acolo ridică mîinile, să se predea, dar n-avea cui, șoseaua era goală, trecuse mai adineauri o mașină. Teofil se uita la el pe geamul din spate.

De cînd cu bombardamentele se vorbea despre covorul de bombe ; oamenii găsesc repede cuvinte pentru toate imaginile. Avioanele așterneau pe pămînt un covor de bombe, dintr-un punct pînă în altul. Al doilea val îl prelungea, la fel al treilea, pînă cînd se acoperea zona din ordinul de misiune. Unde era nevoie veneau alte valuri, își lăsau bombele peste cele aruncate mai înainte, îndesînd țesătura. Desigur, ce spun este o imagine, nu putea fi vorba chiar de atîta precizie.

Ba da, am aflat de la Teofil.

— Covor a fost, crede-mă ! Cum se pune covorul în casă, dintr-un perete în altul. Nici o bombă n-a căzut pe

şosea, ci numai de la zece metri încolo, parcă măsuraţi, şi în linie dreaptă, parcă trasă cu rigla.

Poate exagera de emoţie. Dar fapt sigur rămîne că şoseaua n-a fost atinsă, în schimb tot ce era dincolo de ea s-a făcut zob şi ţandără, sau cenuşă. De la Pipera n-a mai decolat nici un avion, Bucureştii au scăpat de primejdie. Nemţii, cîţi mai luptaseră în oraş au ieşit în stradă cu mîinile ridicate, ca şoferul ambulanţei.

*

Cînd am auzit avioanele de departe, şi le-am văzut venind fără să ştiu încotro se îndreaptă, ne-am închipuit că au să bombardeze oraşul, nu-l bombardau prima dată.

În ceea ce mă priveşte, fiindcă am urmărit desfăşurarea faptelor din prima lor fază, am înţeles înaintea altora că de astă dată aveau altă misiune, judecînd după direcţia zborului, mi-am dat seama că ţinta lor era în afara oraşului, şi ce putea să fie dacă nu concentrarea de trupe germane ? Astfel, *de facto* ei deveneau aliaţii noştri, înainte de a se încheia pacea. De altfel, după cum îi primea populaţia şi chiar autorităţile, pe cei salvaţi cu paraşutele pe pămîntul nostru, ei puteau să fie socotiţi aliaţi încă de mai multă vreme, prin sentimente, deşi altminteri ne aflam în stare de război declarată cu America.

După ce m-am dumerit unde cădeau bombele mi s-au luat două pietre de pe inimă : una, că nu veneau asupra noastră, şi a doua că ne scăpau de primejdia nemţilor.

Dar m-am întrebat, firește, cum de cunoşteau situaţia şi cum de nimeriseră atît de precis locul ? În curînd am aflat, ceva ce ştiam din cărţi de spionaj sau din filme, că undeva în Bucureşti, într-un pod, într-o pivniţă, cineva sau cîţiva aveau un aparat de emisie radio, şi de mult ţineau legătura cu aliaţii. Era uşor să-mi închipui ce ar fi păţit dacă dădeau de ei ; nu i-am cunoscut, nu ştiu cîţi au fost, nu ştiu ce fac azi dacă mai trăiesc ; m-a minunat şi le-am admirat curajul. Dar şi mai mult m-a minunat, că n-au trebuit să cheme de două ori, şi o flotă aeriană mare cît un sfert din bolta cerească a decolat din Italia, să ne vină în ajutor, tocmai cînd aveam nevoie.

49

Nu l-am văzut niciodată de aproape. Cînd era copil, a trecut cu trenul prin fața mea, într-o gară mică, stătea în picioare pe vagonul-platformă îndoliat, lîngă sicriul regelui Ferdinand, în drum spre Curtea de Argeș, unde avea să-i fie mormîntul. Trenul nu a oprit, însă a micșorat viteza și a trecut la pas, să vadă toată lumea cîtă se adunase, primarul, preotul, jandarmul și oameni din două sate, dintr-o parte și alta a căii ferate. Pe fața lui nu se citea nimic, nici măcar oboseală ; sigur că între gări îl lăsau să se odihnească. Mai tîrziu m-am întrebat ce avea în minte în momentele acelea ; îmi aminteam de mine, că la moartea tatălui meu mă gîndeam cine o să ne dea de mîncare de aici încolo ; însă aveam cu vreo patru ani mai mult decît copilul, putea să se nască în mintea mea asemenea grijă, căci tatăl meu nu ne lăsase mai nimica. Pe el n-avea de ce să-l doară capul în această privință, deși îi lipsea și lui tatăl, trăia dar plecase de acasă. Regele Ferdinand era bunicul, murise, în schimb rămînea bunica, regina Maria. Cînd m-am născut eu, bunicii mei și bunicile erau la cimitir, nici măcar nu știam unde, plecasem din locurile noastre. Se pare că fără bunici copilăria are o lipsă și firea copilului iese mai aspră.

L-au făcut rege fără să-l întrebe nimeni și a domnit trei ani în pantaloni scurți, pînă s-a întors tatăl lui și i-a luat tronul. Nici pe acesta nu l-am văzut de aproape, dar și el își punea pantaloni scurți, la serbările străjerilor, școlari educați să-l iubească și să-l aclame, cum făcea Mussolini cu Giovinezza și Hitler cu Hitlerjungend.

L-am mai văzut o dată, pe cel mic, după alți cîțiva ani. la palatul regal, se zbenguia cu niște copii de vîrsta lui, la o fereastră care se vedea din Calea Victoriei. Scăpase de grijile domniei, nu mai era bosumflat ca la înmormîntare, se veselea și cînd am trecut prin față mi-a dat cu tifla, în joacă. Învăța carte acasă, împreună cu ceilalți copii pe care îi văzusem la fereastră ; erau aleși din părinți cu

stări felurite, ca astfel moştenitorul tronului să-şi cunoască din vreme supuşii, poate viitorii lui miniştri şi sfetnici. Aveau profesori unu şi unu, se găseau destui care făceau cinste şcolii. Pentru Nicolae Iorga, de pildă, garanta toată lumea, în afară de adversarii politici şi de cei care puneau înainte păcatele lui, şi pe urmă meritele. Aş putea să garantez şi eu, pentru altul, de la care am avut norocul să învăţ multe, dar e prea tîrziu şi, oricum, nu mă întreabă nimeni.

Băiatul avea acum tată, în schimb îi lipsea mama, fiind izgonită din ţară. Mai tîrziu urma să se învîrtească iar roata, să se întoarcă mama şi să plece tatăl.

Regele o alungase pe regină ca să poată trăi în linişte cu doamna Lupescu, ultima sa aleasă, care a făcut mult sînge rău unor oameni cinstiţi, cu respectul tronului şi al familiei. N-am avut pe cine să întreb şi poate nu ştia nimeni ce gîndea băiatul despre tatăl său; despre amantă şi despre amîndoi împreună. El, unul, s-a dovedit a avea o fire cumpănită, cu simţul familiei, cu pasiuni care nu contrariau pe nimeni ci erau privite cu simpatie. Se pare că îi plăceau meşteşugurile ; am văzut într-un loc o tejghea de tîmplărie, folosită de el înainte, aşa spuneau oamenii ; n-am nici o dovadă că ar fi fost aşa, e drept însă că era o tejghea mai frumoasă decît cele obişnuite. (Cînd eram copii, regalitatea fiind pe atunci în floare, o foloseam uneori ca superlativ în admiraţiile noastre : „Aşa ceva nu mănîncă nici regele“, — sau „numai regele“. „O catifea ca ásta poartă numai regina“. Tot ce ni se părea mai scump şi mai frumos se găsea, „numai la palatul regal“ — sau „nici acolo“.)

Îi mai plăcea atelierul mecanic, meşterea pe la motoare, lucra la strung, aşa am auzit, dar n-am văzut strungul. Nu degeaba, pasiunea lui pentru tehnică, fiind cunoscută, Stalin i-a trimis în dar la sfîrşitul războiului două avioane (de agrement, bineînţeles, nu de luptă). Iar mai întîi îi conferise Ordinul Victoria, cea mai mare decoraţie militară, de care se bucurau numai cinci oameni pe tot pămîntul.

L-am mai văzut o dată, tot de la distanță, la parada de 10 mai 1941, o lună înainte de a începe războiul. A fost o paradă mai sobră decît cele din timpul lui Carol al doilea, situația țării era mai tristă, plutea în aer neliniște, nimic nu mai părea sigur, iar pe deasupra se nimerise și un cer de ploaie. Era în tribună lîngă generalul Ion Antonescu, nici de un an Conducătorul țării.

Ion Antonescu era general ; în anul următor s-a făcut mareșal, același grad cu al regelui.

Nu-mi aduc aminte situarea lor în tribună, nu-mi închipui că generalul îl pusese în stînga sa, uzurpîndu-i locul de onoare. Însă știam, prin prieteni ai reginei mame Elena, că îi arăta respect numai de circumstanță, lua hotărîri peste capul lui, avea grijă să-i spună cu orice ocazie că el și nu altcineva îi asigură tronul, altminteri ar trebui să-și facă bagajele și să plece împreună cu mumă-sa. Nu o singură dată îl amenințase că în locul lui o să-l facă rege pe văru-su Ștefan, fiul principesei Ileana, sora mai mică a lui Carol al doilea. De aici zîzanie între cele două mame ! Aș fi curios să știu dacă între patru ochi Ion Antonescu i se adresa măcar cu titlul de maiestate, dar, natural, n-am de la cine să aflu. (Ba da, chiar acum mi-a ajuns la ureche ceva pornit de la un martor al scenei, ultima întîlnire a mareșalului cu regele, în după-amiaza zilei de 23 August 1944. „Maiestatea ta !...“ ar fi început mareșalul. Regele, care de astădată era decis să nu mai rabde, l-ar fi corectat cu asprime : „Maiestatea voastră !“ Celălalt s-a făcut că nu aude, sau își ieșise din fire și n-a putut să se stăpînească, a reluat prima formulă: „Maiestatea ta !“... Atunci regele i-ar fi întors spatele și a urmat ceea ce era pregătit din vreme, arestarea mareșalului pe care voi povesti-o în paginile următoare.)

N-aș fi bănuit că flăcăiandrul acesta simpatic, chipeș și clădit bine, avea să facă un gest atît de curajos și cu atîta energie. De văzut nu-l mai văzusem decît în fotografii și la jurnalele cinematografice. De auzit îl auzeam rar, la radio. Luîndu-mă după vorbă, cam molatică și tărăgănată, spusă parcă alene, aș fi zis că nu-i lipsește mult să adoarmă.

La atacurile aeriene din zilele următoare, cînd ținta principală era palatul regal, o bombă a căzut în piața din față, cu statuia regelui Carol întîi, călare ; soldatul de gardă la poarta principală, lovit de schije, a murit în poziție marțială, cu arma la picior, cu țeava împinsă înainte, ca o halebardă ; îi mai lipsea coiful și armura, să semene cu un cavaler din legendă, fără frică și fără prihană. Așa au fost soldații. În vara anului următor i-am văzut întorcîndu-se de la luptă, au coborît săptămîni în șir pe Valea Prahovei, în căruțe cu coviltir, ca la '77, care, după atîta drum la dus și la întors, nu se dezagregaseră. Și toate purtau, prins de coviltir, la partea din față, portretul regelui.

Regele avea marele privilegiu că încheiase războiul. Antonescu avusese rolul ingrat să-l înceapă.

*

* *

Pregătirea începuse de cel puțin un an, cu primele întîlniri conspirative. Intenția fusese probabil mai veche ; prudența îi obligă pe oameni să aștepte pînă să-și spună gîndurile unul altuia. Atîtea conjurații au fost înăbușite înainte de orice faptă, fiindcă s-a găsit cineva să vorbească, fără să știe dacă interlocutorul său merită încredere ; unii trădează cu intenție, alții din imprudență, fiindcă nu-și țin gura. M-am mirat, într-o pagină din urmă, că serviciile secrete n-au știut pînă în ultima clipă, cînd regele a citit proclamația la radio. E uimitor cum s-a păstrat secretul un an de zile, deși erau implicați zeci de oameni, poate sute, deși unele manevre, unele gesturi și atitudini, mai ales în ultima fază puteau fi revelatoare. Iau doar un exemplu deocamdată, ceva care rămîne de neînțeles pentru mine : cum au putut două plutoane de tancuri să fie aduse de la Tîrgoviște și ascunse în garajul palatului ? (Fiindcă se prevedeau lupte.) Topografia locului este astăzi schimbată, un contemporan al vremii greu și-ar mai da seama unde era garajul, unde avea porțile. Mi s-a spus că pe strada Pictor Grigorescu ; m-am dus să văd, e o străduță pornită la vale din Calea Victoriei,

paralelă cu Ştirbei Vodă, care atunci nu exista decît de la strada Luterană înainte, spre Dîmboviţa.

Îmi amintesc destul de bine configuraţia străzii Luterane în vremea aceea, cel puţin în ce priveşte construcţiile de pe partea palatului. În colţul cu Ştirbei Vodă, unde astăzi este o staţie de taximetre de obicei goală, era o biserică, probabil luterană şi alături un liceu, numit parcă Libris, pendinte de acea biserică. În continuare îmi amintesc un lung bloc de locuinţe, de modă veche, cu vreo cinci etaje, acoperit cu ţiglă. La parter avea prăvălii, îl ţin minte de parcă l-aş fi văzut ieri, dar azi, dacă vreau să-l situez în spaţiu, îmi vine ameţeală, îmi dispare din ochi, ca şi cînd n-ar fi existat niciodată. Şi totuşi am intrat în el în mai multe rînduri, în vizită la Felix Aderca, primul cititor cu calificare literară al scrierilor mele, nepublicate şi azi pierdute. În spatele blocului era curtea palatului regal, îmi închipui că din apartamentele aflate mai sus şi orientate în partea aceea se vedea tot ce se petrecea acolo, unde bănuiesc că se aflau şi garajele, fiindcă mi-e imposibil să mi le închipui în altă parte. Dar nu pot să identific locul unde se aflau porţile, pe unde au venit şi pe unde au intrat tancurile, şi mai ales la ce oră. Să fi fost ziua, s-ar fi strîns lumea ca la bîlci, fiindcă tancuri în oraş nu se mai văzuseră de la rebeliunea discipolilor, cînd de altfel au fost puţine, nu două plutoane. Noaptea, zgomotul lor, huruitul motoarelor şi zornăitul şenilelor pe pavaj ar fi trezit din somn tot cartierul şi ar fi părut o manevră cel puţin ciudată.

Amintesc că puţin mai sus, în Calea Victoriei, cam vizavi de Sala Mică a Palatului, inexistentă pe vremea aceea, se afla hotelul „Splendid", cam în diagonală cu „Athénée Palace", care a rămas pe locul lui pînă astăzi. Acel hotel ocupa jumătate din lăţimea străzii Ştirbei-Vodă, artera largă de astăzi, pe atunci o uliţă, cu o cotitură capricioasă. Repet că toate acestea, construcţii şi topografie le am destul de clar în minte, dar cînd încerc să le reconstitui în spaţiul lor de altădată, dispar cu totul, deşi de atunci au trecut doar puţin mai mult de patru decenii.

Important este că de la ferestrele hotelului „Splendid" se vedea în curtea palatului regal ca în oală, și clădirea era ocupată de armata germană, vreo două sute de oameni, toți sau măcar o parte membri ai Gestapoului. Nu spun că fuseseră plasați acolo anume ca să-l aibă sub ochi pe rege și Curtea, iar dacă ar fi fost așa, apoi prost și-au făcut treaba. Faptul că la ferestrele hotelului se vedeau adesea binocluri nu trecuse nebăgat în seamă și fusese un motiv de îngrijorare pentru cei care pregăteau ruperea alianței cu nemții. Intervenția rapidă și în masă a acelei garnizoane atît de primejdios plasată ar fi zădărnicit actul de la 23 August, încă din primele lui ore. Dar iată că Gestapoul n-a mișcat nici un deget, oamenii și-au văzut de treburi, au fost la „Athénée Palace" sau la cofetăria „Nestor", au jucat șah sau au făcut lectură în cameră și n-au aflat nimic decît la zece seara, cînd s-a citit la radio proclamația regelui. Nici atunci n-ar fi fost tîrziu să intervină, dată fiind apărarea insuficientă a palatului. Fiindcă nu toate pregătirile erau terminate ! Actul era prevăzut pentru ziua de 26 august, cum știau toți cei implicați, cum a știut și nenorocosul Bubi Faur, cauză din care și-a pierdut viața, și ceea ce este mai trist, și mă îndurerează fără să pot uita vreodată, și-a pierdut-o și biata Laura.

Se va vedea de ce faptele s-au precipitat cu trei zile. Dar nu-i un motiv ca garnizoana de la hotelul „Splendid", să nu fi simțit cînd au intrat două plutoane de tancuri în garajele palatului, iar dacă au simțit măcar unii, nu-i un motiv să nu se fi întrebat ce căutau acolo.

Așa cum a decurs actul de la 23 August, pentru cei care nu știau nimic, și mă număr printre aceștia, n-a îngrijorat pe nimeni, proclamația regelui a fost urmată, atunci, noaptea, de manifestații populare. Nu ne-am întrebat cum au să răspundă nemții, ne-am închipuit că se vor retrage în liniște, cum le cerea proclamația, și totul se va sfîrși cu bine. În parte așa a și fost, ar fi putut însă să se întîmple și altfel, amenințarea lui Killinger să se transforme în faptă, să înece România într-o baie de sînge. Nemții aveau atunci numeroase divizii în țară, puteau să facă un front împotriva noastră, paralel cu frontul rusesc

din Moldova, să se lupte în două direcţii, cum făcuseră şi mai înainte, cu o mare nesăbuinţă, luptînd simultan şi cu apusul şi cu răsăritul.

Bombardamentele care au urmat asupra Bucureştilor, în cele trei zile de după 23 August, cu pagube greu reparabile şi altele nereparate, nu ne-au stricat sărbătoarea. Nu ascund, ca unul care am fost martor şi am văzut totul de aproape, că au fost momente de panică, ele însă au trecut repede. Dar iarăşi spun, ar fi putut să se întîmple şi altfel. Actul de la 23 August n-a decurs fără primejdii decît că lumea, înveselită, le-a ignorat, iar cînd s-au dezvăluit faptele, incomplet şi cu întîrziere, primejdiile trecuseră. Şi apoi, istoria în mersul ei înainte nu lasă timp ca oamenii să se uite în urmă.

Cine ştia, la 23 August, că despărţirea de nemţi, atît de magistral izbutită, fusese la un pas să eşueze ? Puţin a lipsit ca ţara să devină un cîmp de luptă, care ar fi însemnat întreaga ei nimicire.

Cu puţin timp înainte, mareşalul Antonescu fusese într-o vizită-fulger la Hitler. Războaiele-fulger fiind sfîrşite, le înlocuiau alte fulgere. Acolo el se angajase să lupte alături de Germania, pînă la sfîrşitul războiului. (Nu ştiu dacă se mai spunea „pînă la victoria finală", ca înainte. Excluzînd această noţiune şi vorbind de un sfîrşit al războiului, el nu putea să însemne decît distrugere. Ceea ce, de fapt, însemna sinucidere.)

Într-un consiliu de miniştri ţinut la Snagov, mareşalul anunţase această intenţie. Membrii civili ai guvernului au refuzat s-o accepte, şi ca urmare şi-au dat demisia. Nu cunosc consecinţele imediate, ştiu doar că mareşalul i-a ameninţat, făcut foc şi pară. Mai tîrziu, au fost judecaţi în rînd cu criminalii de război, şi au luat pedepse proporţional cu importanţa participării la război a respectivelor departamente.

La 22 august, mareşalul se întorsese din Moldova, unde fusese să vadă care era situaţia după ce ruşii începuseră ofensiva ; odată frontul de la Iaşi străpuns, situaţia nu putea decît să se precipite ; degeaba se mai vedeau panou-

rile albastre de pe şosea, „Luaţi chibrituri pentru Moldova !" Cei din Moldova se retrăgeau şi nu mai aveau nevoie de chibrituri.

Văzînd situaţia, mareşalul, deşi încerca el însuşi să ducă tratative de armistiţiu, hotărîse să continue lupta, să se retragă pînă în Carpaţii Orientali, unde să stabilească un front invincibil, iar în sud să reziste pe faimoasa linie Focşani-Nămoloasa-Galaţi, pe care s-o fortifice, cum se hotărîse şi în primul război mondial, numai că de astădată frontul ar fi fost cu faţa la nord, nu la sud, ca în războiul cu Mackensen. Iar guvernul, mareşalul avea de gînd să-l mute în Transilvania, undeva pe lîngă Sighişoara.

Aceste intenţii noi, populaţia nu le-am aflat, am fi înţeles cît de iminent era dezastrul. Oricum ştiam că deznodămîntul se apropia, şi nu înţeleg cum eu, unul, ajunsesem la atîta inconştienţă încît plănuiam afaceri cu domnul Weiss. Să fi crezut în vreo minune ? Sau făceam şi eu ca struţul ? Căci, la urma urmelor, cine ştie de ce îşi bagă struţul capul în nisip ? Ca să se ascundă ? Nu pot să-i atribui chiar atîta prostie. Mai degrabă cred că vrea să nu vadă.

La 23 August, dimineaţa, mareşalul Antonescu a anunţat că a doua zi va pleca pe front, unde nu ştia cît o să întîrzie. Nu mai era timp de aşteptare. Venise acea clipă de atîtea ori fatală în faptele oamenilor, cînd ceva trebuia făcut acum, sau niciodată.

În cursul zilei, mareşalul, prin intermediul aghiotantului, a cerut telefonic audienţă la rege, la ora patru după-amiază. Ce-l apucase e inexplicabil, de obicei venea fără să se anunţe, avînd aerul că el îi acorda o audienţă regelui. Barem la Peleş se ducea ca la el acasă, trîntea uşile, bruftuluia pe toată lumea, chiar şi pe aghiotanţii regelui, indirect chiar pe rege şi pe regina-mamă, dacă nu îi bruftuluia chiar de-a dreptul.

Aici în informaţiile mele apare o mică deosebire, o semnalez deşi nu are importanţă decît ca regie de spectacol. Mi-au povestit doi oameni care au fost martori la fapte, numai că le-au privit din unghiuri diferite. Îl aleg

pe cel ce a avut mai multă mobilitate în acest act și l-a privit din mai multe direcții. El este cel care a vorbit la telefon cu aghiotantul mareșalului, și după ce l-a consultat pe rege, a răspuns că audiența era acceptată. Cîteva minute mai tîrziu, ca un făcut, a telefonat și Ică Antonescu, ministrul de externe, ocazional președinte al Consiliului de Miniștri, cunoscut drept omul de încredere al mareșalului.

Ică Antonescu, fără să știe de demersul mareșalului, a cerut și el audiență, pentru ora trei și jumătate. A venit punctual, escortat de două mașini ale Siguranței, de care n-avea nevoie fiindcă nu îl pîndea nici o primejdie, ci ca să-și dea ifose, să nu fie mai prejos decît mareșalul. La data aceea ducea și el niște tratative de armistițiu și își supraaprecia rolul în conducerea statului. La o conferință de presă, unde am luat parte, convocată de el în urma unei vizite făcute la Hitler împreună cu mareșalul, cred că peste iarnă, nu s-a abținut să-l diminueze pe acesta, cu o enervare vădită, deși lui îi datora ascensiunea în politică. Îi țin minte cam pe toți cîți se aflau acolo, unii sînt plecați, alții morți și după cîte știu nici unul nu a povestit întîmplarea, așa încît îmi revine rolul s-o dezvălui primul. Atunci am băgat de seamă că Ică Antonescu, mic de statură, purta tocuri de cinci centimetri, dar nu-i el singurul caz în istoria contemporană.

Nemulțumit că ziarele îi atribuiau mareșalului rolul principal la întrevederea sfîrșită cu un succes pentru țara noastră, el a sugerat ziariștilor fără înconjur că sînt datori să restabilească ordinea faptelor. „Domnilor, ni s-a adresat, în cuvinte pe care n-am pretenția să le redau textual, după patru decenii și jumătate, dar care în nici un caz nu denaturează ideea, tratativele le-am dus eu, mareșalul a avut un rol de paradă. Eu, cu argumentele mele, am obținut un vagon de aur și l-am adus în țară !“... (Nu știu pentru ce produse cedate nemților, și nu știu nici cîte vagoane de aur valorau acestea în realitate.) Din expunere, mult mai amplă, n-am redat decît o idee, m-a interesat altceva îndeosebi, confidența înduioșătoare făcută în încheiere de vorbitor, în fața unor oameni de toate felurile,

caracterizați însă toți prin lipsă de discreție. O asemenea mărturisire nu se face nici celui mai bun prieten, nici măcar nevestei. La masa de despărțire, Ică Antonescu, aflîndu-se în dreapta Führerului, acesta s-a aplecat spre el și apucîndu-i duios mîna pe sub fața de masă i-a spus la ureche, să n-audă și alții : „Ești un om singur, ca și mine ! Amîndoi n-avem alt țel decît fericirea țării noastre !"

Nu toți ziariștii aflați de față erau oameni de bună calitate, dar de astădată nici unul n-a reprodus și n-a comentat această confidență, au înțeles și ei că trebuie să rămînă secretă, prea era gogonată.

De la aghiotantul regelui, care l-a întîmpinat la intrarea principală știu că nu de mult timp Ică Antonescu, vrînd să mai crească în statură, ceruse Marelui Stat Major să-l asimileze în gradul de general, ca să poarte uniformă. Cererea i-a fost refuzată, și, ca să spun drept, n-am înțeles de ce, doar n-ar fi fost singura mascaradă în politica mondială a vremii.

Regele l-a primit imediat pe Ică Antonescu la Casa Nouă, aflată presupun cam în locul unde se află azi Sala Palatului. N-am știut de existența ei, nu se vedea de afară și chiar dacă s-ar fi văzut nu m-aș fi uitat cu insistență ; prin asemenea locuri unde nu știi cine te pîndește, obișnuiam să trec repede, cu capul întors în partea cealaltă. Casa Nouă era o construcție recentă, de după întoarcerea regelui Carol al doilea, și îi folosea acestuia ca reședință particulară și loc de petreceri intime. M-am gîndit și eu că într-un palat cît toate zilele, nimeni, nici chiar un cap încoronat nu se simte în apele sale, mai ales în anumite ocazii.

Casa a fost distrusă de bombardamentele germane, de după 23 August. După cîte am înțeles, nu avea o legătură directă cu palatul, o galerie, cu atît mai puțin un tunel ; se circula prin curte. La parter, în afară de sufragerie și diferite birouri, piesa principală era o mare încăpere de recepții, numită, după culoarea decorului, „salonul galben".

Ică Antonescu i-a propus regelui, care l-a primit imediat, să fie trimis la Cairo, cu un avion militar pregătit din

vreme, totul fără ştirea mareşalului, ca să urgenteze tratativele de armistiţiu. Regele i-a respins cererea şi l-a poftit să aştepte într-un salonaş de alături, ca apoi să participe la audienţa ceruţă de Conducătorul statului.

Nimeni nu comentează atitudinea solicitantului, mă pun în pielea lui şi înţeleg ce amară era pilula pe care trebuia s-o înghită. Chiar dacă nu prevedea urmările în deplina lor desfăşurare, chiar dacă nu simţea că îi venise sfîrşitul, nu putea să-i pice deloc bine întîlnirea cu mareşalul, după ce, evident, încercase să îl trădeze.

Despre acest om s-a spus că era de o inteligenţă sclipitoare. Nu vreau să mai arunc o pată pe memoria lui şi aşa destul de compromisă, dar cum poate un om, fie şi cu o inteligenţă medie, să-şi piardă într-o asemenea măsură decenţa, încît să facă o mărturisire atît de emfatică despre potrivirea de spirit între el, micuţul ministru de externe al unei ţări vasale, ciuntite şi umilite, şi marele Führer al marelui Reich pe care îl socotea încă stăpînul omenirii ?

La rege nu se întîrzie, e unul din principiile pe care şi-au bazat existenţa monarhiile. Cu condiţia ca, la rîndul lui, regele să fie de o punctualitate desăvîrşită. Cei care nu respectă acest principiu se discreditează şi, mai curînd sau mai tîrziu, îşi pierd tronul, adesea odată cu capul.

Un oaspete de vază în trecere prin ţara noastră a obţinut o audienţă de cincisprezece minute (cifră nesigură) la regele Carol întîi al României, un om riguros în multe privinţe. Oaspetele, contaminat de ţările orientale pe unde trecuse mai înainte, a sosit la palat cu paisprezece minute întîrziere. Abia a avut timp să se încline şi să bîiguie o scuză, cînd, împlinindu-se al cincisprezecelea minut, regele s-a adresat şambelanului : „Anunţă-l pe acest domn că audienţa s-a terminat !“ După care i-a întors spatele.

De mult spun cît mi-ar plăcea să aibă toţi oamenii aceeaşi mentalitate. Nu fac socoteala cîte progrese s-ar realiza pe această cale, sînt sigur însă că, înainte de toate, ar creşte respectul şi faţă de noi înşine, şi faţă de aproapele nostru. Dar ca să fie aşa, poate ar fi nevoie

de un nou potop, urmat de o nouă facere a lumii, cu condiţia ca de astădată Noe să-şi trieze mai riguros însoţitorii.

Ştiu că oamenii cînd sînt invitaţi în societate, incitaţi mai ales de neveste, îşi calculează întîrzierea, în raport cu lista invitaţilor, în aşa fel ca să nu sosească înaintea celor puşi de ei pe o treaptă inferioară. În tinereţe, cînd nu refuzam toate aceste petreceri, îmi făceam o plăcere să mă duc între primii, ca să asist, dintr-un colţ, la spectacolul sosirii celorlalţi oaspeţi, la figurile radioase ale celor care soseau bine, şi la mutrele acre ale celor sosiţi prea devreme, dintr-o greşeală de calcul, sau dintr-o perfidie a preopinentului, căci şi în acest joc se trişează sau se întind capcane.

Un cititor atent şi poate la fel de nerăbdător ca mine va observa că lungesc vorba. Ce urmează acum ? Venirea mareşalului, şi deznodămîntul. Ei bine, după patruzeci şi cinci de ani şi cînd ştiu cum s-au petrecut faptele, mărturisesc că îmi este frică. Trebuie să-mi fie frică, pentru a înţelege şi a simţi prin ce stări treceau cei care aveau să joace scena dramatică şi atît de primejdioasă. După această scenă voi fi liber.

Mareşalul a sosit la ora patru şi cinci minute, cu o întîrziere calculată : ca militar trebuia să fie punctual, ca şef al statului regele trebuia să-l aştepte, să ştie din capul locului care-i poziţia unuia faţă de celălalt. A venit în maşina blindată, un dar al lui Hitler, care ştia bine că o grupare de oameni vroiau pielea mareşalului, chiar el le dădea oblăduire, lăsîndu-i să înţeleagă că va veni şi rîndul lor, şi atunci vor primi arme capabile să străpungă orice blindaje. Convoiul cuprindea trei maşini de pază, una mai mult decît Ică Antonescu. Aş putea să fac din nou o divagaţie lungă, dar mi-am pierdut răbdarea, nu mai pot să aştept pe jeratic, fiindcă de aici înainte evenimentele se vor desfăşura repede, iar mie îmi ard tălpile.

Aghiotanţul care îl aştepta pe mareşal la intrarea principală dîrdîia de frică : „Dar dacă mi-o citi în ochi ? Dacă

va vedea ceva pe fața mea ! Dacă voi face un gest nefiresc, care să-i atragă atenția ?" Căci rolul lui era din cele mai primejdioase, conducea spre arest pe omul cel mai puternic din țară, care ar fi putut să-l nimicească într-o clipă.

Regele i-a primit pe cei doi Antonești în salonul galben. Ceilalți ai săi așteptau prin camerele alăturate. Ce vroia mareșalul, se întrebaseră mai înainte ? Văzînd situația dezastruoasă din Moldova venea să-și dea demisia? Sau să ceară învoirea de a încheia armistițiu ?

În realitate, mareșalul a vorbit : a vorbit îndelung, aproape trei sferturi de oră, expunînd situația de pe front, ca să încheie că este hotărît să ducă războiul pînă la capăt, alături de Hitler.

Îl obliga la această hotărîre cuvîntul dat și onoarea lui de militar ? N-am să-i neg niciodată onoarea de militar, și-a dovedit-o înfruntîndu-l pe regele Carol al doilea în atîtea rînduri. Iar respectarea cuvîntului dat decurge din prima însușire. Dar ceva în acest raționament nu stă în picioare, odată ce partenerul și-a călcat cuvîntul. A oferit Hitler mareșalului ceea ce îi făgăduise, ca să-l convingă : victoria României, alături de Germania ?

Într-o piesă de teatru văzută în tinerețe m-au indignat cuvintele contelui Essex, favoritul reginei Elisabeta, condamnat la moarte pentru călcarea jurămîntului, precum că un jurămînt nu se mai ține, odată ce condițiile cînd a fost făcut nu mai sînt aceleași. Astăzi cred că avea dreptate, nu fiindcă aș fi devenit cinic, dar așa e logic.

După terminarea expunerii, regele a găsit un motiv să se retragă cîteva clipe în biroul de alături, unde îl așteptau oamenii lui de încredere, care l-au îmbărbătat în cele ce aveau să urmeze.

Pe un coridor, alături, aștepta echipa destinată să-l aresteze pe Antonescu, un locotenent cu patru subofițeri, aleși și instruiți din vreme. Faptul că în loc de un Antonescu acum erau doi, nu schimba cu nimic situația.

Regele a revenit în salonul galben, unde i-a răspuns mareșalului că socotește situația extrem de gravă, deoarece pune în primejdie țara și existența neamului romă-

nesc. Apoi a încheiat, cu vorbele reproduse întocmai : „Din această cauză vă demit din funcţia de conducător al statului".

Era primul act cu adevărat regal al regelui, care pînă atunci fusese tratat ca un copilandru. Dar acum avea douăzeci şi trei de ani, şi este o gravă eroare să uiţi că la această vîrstă copilandrii devin bărbaţi în toată puterea cuvîntului.

Regele ieşind pe o uşă, pe alta a intrat echipa care trebuia să pună în fapt arestarea. Trec peste protestul vehement al mareşalului, peste milogeala avocatului Ică Antonescu.

Echipa, intimidată o clipă, şi-a revenit, ordinul regelui a fost executat, plutonierii i-au încadrat pe cei doi şi i-au condus la etaj, unde li se pregătise arestul.

Mareşalul nu-şi pierduse încrederea în puterea lui Hitler, reprezentat la Bucureşti de baronul von Killinger. Zărind în trecere pe conjuraţi, a lansat o ameninţare, probabil convins că va fi adusă la îndeplinire : „Mîine dimineaţă veţi fi spînzuraţi toţi în piaţa palatului !"

Este adevărat că nu tîrziu după aceea, Killinger care aflase vestea repede, dar din nefericire pentru el prea tîrziu, s-a prezentat la palat şi a cerut imperativ să-i vorbească regelui, căruia i s-a adresat cu aroganţă, spun unii, eu spun cu disperare : „Din ordinul Führerului, eliberaţi-l imediat pe mareşalul Antonescu !". Spun disperare, căci el şi nu altul şi nu mai demult de cîteva zile, îl asigurase pe Hitler că în România toate merg bine.

La refuzul regelui a ieşit trîntind uşa şi urlînd pe coridoare : „Am să înec România într-o baie de sînge !" Ceea ce a şi încercat să facă începînd de a doua zi. Nereuşind, după trei zile s-a împuşcat la ambasadă, sau în locuinţa lui, de alături, înecîndu-se în sînge el însuşi.

Şi iarăşi, iarăşi mă întreb, cum de nu aflase, cînd ştia destulă lume, printre alţii un om de afaceri, Bubi Faur, care se înşelase doar în privinţa datei, printr-o fatalitate?

Cînd venise von Killinger la palat, era puţin după opt seara. Arestarea se petrecuse cu trei ore mai înainte.

Acum Antoneștii erau închiși în condițiuni grele, dar nu se găsise un loc mai sigur : o celulă la etaj, de doi metri pe unu și jumătate, fostul seif pentru colecția de timbre a regelui Carol al doilea. Înăuntru se pusese o măsuță și două scaune. Mareșalul și-a scris testamentul. Ingrată la începutul războiului, situația lui devenise dramatică. După pactul Ribbentrop-Molotov și în starea de atunci a țării, nu știu cine ar fi putut să procedeze mai bine.

Mai am de povestit ce se întîmpla în exterior, în afară de manifestările euforice ale populației.

50

Neputînd să fiu martorul faptelor, și mai ales al mai multora deodată, am spus mai întîi ce-am văzut cu ochii, apoi am continuat, necronologic, ce-am aflat pe urmă. Deosebirile între ce știu de la unii și de la alții, fiind minime, nu le-am dat importanță, le-am ales totuși pe cele mai logice și mai credibile. Între ce spune regele despre venirea mareșalului Antonescu, și ce spune aghiotantul care îl primise la intrarea principală, sigur că aleg versiunea acestuia din urmă, fiindcă regele avea alte griji atunci, își făcea curaj și căuta tonul vorbirii, ceea ce nu era ușor pentru un om nevoit atîta timp să tacă.

Aghiotantul spune că mareșalul era nervos, a coborît din mașină fără să mai trîntească portiera autoritar, ca în alte rînduri, deși, între noi fie vorba, portiera o închide de obicei lacheul. Apoi, urcînd valvîrtej cele cîteva trepte de la intrare, s-a împiedicat în covor, cît pe ce să cadă. Mulți n-ar da importanță întîmplării și n-ar cita-o ; eu însă, fără să fiu superstițios, fiindcă m-am împiedicat de multe covoare fără să pățesc nimic, îmi închipui că fusese o prevestire.

M-a interesat să știu ce s-a întîmplat cu mașinile de escortă ; erau vizibile de pe Calea Victoriei, acolo faptele

nu se mai petreceau după zidurile palatului, ci în văzul lumii. Am vrut să aflu de la Teofil, ca unul care fusese martor direct la întîmplare, și făptaș în adevăratul înțeles al cuvîntului. Erau șapte mașini, dacă le punem la socoteală și pe ale lui Ică Antonescu, sosit primul. În ele se aflau oameni de pază, de toate gradele, cel puțin douăzeci și opt, unul și unul, înarmați pînă în dinți și instruiți să-și joace rolul fără greșeală. De aceea am vrut să aflu totul, fiindcă, după știința mea, n-a fost nici o busculadă, cînd ar fi putut să se dea o luptă, și încă înverșunată, în fața oamenilor de pe Calea Victoriei, făcînd victime și între ei, ca orice ploaie de gloanțe.

Prin protocolul palatului se stabilise ca automobilele vizitatorilor, îndată ce aceștia coborau, să fie îndrumate și să aștepte în față, pe Calea Victoriei, în afara incintei închise cu drugi de fier forjat, cunoscuți de toată lumea, și cu două porți principale la fiecare extremitate. La fel se întîmpla, cînd era cazul, cu mașinile de escortă. Cînd oaspetele se pregătea să plece, lacheul bătea din palme și convoiul trăgea în fața ușii principale, cu covorul de care se împiedicase mareșalul.

Ziua de 23 August 1944 a fost zăpușitoare, la ora patru și jumătate soarele ardea încă insuportabil, mai ales într-o mașină.

Convoiul a fost chemat să intre în curte, în umbra palatului, apoi porțile monumentale s-au închis și s-au zăvorît cu discreție.

Cei doi căpitani, șoferul și însoțitorul mareșalului au fost poftiți în palat, să primească dispoziții.

De restul escortei s-a ocupat garda. Sub pretextul schimbării santinelelor, un mare număr de ostași au apărut în pas de defilare și n-a mirat pe nimeni că în mersul lor firesc au înconjurat mașinile de escortă. E ciudat totuși că nimeni nu a băgat de seamă, sau nu a dat importanță; garda, în loc de armele obișnuite, avea pistoale mitralieră. Deci, ar fi putut să fie și luptă, ca în fața instituțiilor bancare din America.

Dată fiind năbușeala și întrucît discuția la palat avea să se prelungească, cei aflați în mașini au fost poftiți la cazinoul ofițerilor, unde li se oferea cafea și băuturi răcoritoare.

Au coborît bucuroși și încrezători, ar fi fost și greu să aibă vreo bănuială, au intrat în palat, unde și-au depus armele, acesta fiind obiceiul, pentru oricine, iar mai departe nu mă mai interesează, destul că în fața palatului nu s-a tras nici un foc de pușcă și mulțimea de pe Calea Victoriei și-a continuat plimbarea, netulburată. Mașinile au fost duse în chipul cel mai natural în garajele palatului.

Că mai erau multe de făcut se înțelege de la sine, operația fusese devansată cu trei zile, oamenii necesari erau greu de găsit, trupele din jurul Bucureștilor nu ocupaseră poziții în punctele stabilite. Singura apărare a palatului în după-amiaza aceea erau optzeci de oameni, opt tancuri și cîteva aruncătoare de flăcări. Unui atac organizat, aceștia n-ar fi putut să reziste, regele ar fi căzut ostatic, și urmarea se înțelege. Spun acestea, spre a se ști că actul de la 23 August a fost o faptă plină de riscuri, deși nouă, privitorilor, în afară de teroarea trecătoare și de fapt ineficace a bombardamentelor aeriene, și de cîteva zvonuri alarmante ni s-a părut floare la ureche.

Cu mici excepții, foștii miniștri și alți demnitari au fost arestați fără dificultate. Vulpoi versat, Eugen Cristescu, șeful Siguranței, a simțit despre ce-i vorba, l-a vestit pe Killinger, după care a încercat să fugă, dar peste cîteva zile a fost prins pe la poalele munților.

Nu ușor s-a constituit guvernul, în aceeași noapte; fără el țara nu exista în formă legală și nu avea cine să semneze armistițiul. Cum, necum, toate s-au făcut pînă la ziuă. Consiliul de Miniștri a funcționat cîtva timp într-un adăpost al Băncii Naționale, de unde și-a dat decretele.

Bombardamentele germane îndreptate asupra palatului regal îl vizau pe rege înainte de toate. Odată acesta mort, grea ar fi fost soarta țării, și mare deruta armatei. Dar și mai îngrozitor ar fi fost ca în invazia lor proiectată

nemții să-l captureze și să dea, în numele lui, ordin de continuarea războiului. Cred că ar fi devenit cel mai nefast moment din istoria țării noastre.

Dar, cum am spus, anticipînd în fugă, faptul despre care am aflat după multă vreme, regele plecase pe la trei dinspre ziuă, după ce dăduse toate dispozițiile. A ieșit din București pe Calea Rahovei, cu o mașină în față și cu două în spate, un convoi nu prea mare, ca să nu atragă atenția. Armata ocupase punctele importante de trecere, și își făcea datoria cu vigilență. La un post de control, pe cheiul Dîmboviței, înainte de a coti la dreapta, pe Calea Rahovei, mașina regelui, un Creysler pe care l-a condus personal tot timpul drumului, a fost întîmpinată cu focuri de armă, dintr-o neînțelegere neimputabilă nimănui, și un glonț a atins rama parbrizului.

Restul drumului a fost același parcurs de Teofil peste cîteva zile, pe la Craiova și Tîrgu-Jiu, pînă la un sat, Dobrița, între munți, pe unde nemții nu aveau drum de retragere.

Selecționînd faptele și scurtîndu-le cît mi-a stat în putință, am spus tot ce se cuvenea despre acest 23 August; să nu se uite că scriu despre un întreg secol. Privite în această lumină, faptele pentru mine se termină cînd s-a închis ușa seifului după mareșalul Antonescu.

* * *

Dar armistițiul convenit nu era încă semnat, în unele locuri pe frontul rusesc nu se comunicase, sau nu-l luau în seamă, continua lupta inutil, fiindcă armata noastră asculta ordinul, încetase focul și aștepta să se întoarcă împotriva nemților, ceea ce a și făcut cu bravură ; se știe pînă unde a ajuns, cîți oameni a lăsat în pusta maghiară și în munții Cehoslovaciei. S-a spus că despărțirea noastră de vechii aliați și întoarcerea armelor asupra lor a scurtat războiul cu șase luni, ceea ce ar trebui să nu se uite în nici o împrejurare. În loc să țină din septembrie pînă primăvara următoare, ar fi durat pînă toamna ; a fost o reducere de cincizeci la sută. Mă întreb dacă socotind în vieți ome-

neşti şi materiale pierdute, oare cît se acoperea din despăgubirile pe care le-am plătit după aceea ?

Pînă una alta, deşi lupta încetase, în Moldova, mulţi din soldaţii noştri au fost luaţi captivi de armata rusească, şi s-au întors tîrziu, odată cu prizonierii făcuţi înainte, în anii războiului. A fost o neînţelegere, greu de a fi înţeleasă. Aveam un prieten, ofiţer de marină, distins în toate privinţele, care cînd l-am cunoscut făcea şcoala de pilotaj, fiindcă vroia să treacă în hidroaviaţie, îl pasiona zborul tot atît cît îl pasiona marea şi putea în acest fel să-şi satisfacă amîndouă pasiunile deodată. La cursurile de pregătire ieşise întîiul, cum fusese şi la şcoala navală; unele discipline erau înrudite, şi le asimilase repede şi fără dificultate. Se dovedise foarte înzestrat şi la pilotaj, instructorul nu pierduse mult timp cu el pînă să-i dea drumul pe simplă comandă, adică să zboare singur. Pentru cine are reflexele bune, un psihic echilibrat şi suficientă pregătire teoretică, pilotajul se învaţă uşor, mai ales cînd însuşirilor de mai înainte li se adaugă pasiunea.

Vorbesc de avioanele din vremea aceea, care zburau cu o sută douăzeci de kilometri pe oră şi aterizau cu şaizeci, viteza automobilului în oraşe. Aşa, deşi se ridică de la pămînt, omul nu-şi pierde condiţia lui terestră, nu e supus la uzuri mai grele decît pedestraşul. Altfel se întîmplă astăzi cu cei care zboară pe avioane supersonice, cu viteze mai mari de două mii de kilometri pe oră.

Vietăţile dotate de milenii să trăiască în aer, oricît de rapide ar fi unele, nu au nici cea mai vagă asemuire cu asemenea maşini supranaturale, deşi principiul zborului şi chiar forma avionului au fost luate de la ele. Iar omul care le pilotează, deşi în viaţa lui terestră îşi păstrează vechile caractere umane, în zbor, îndepărtîndu-se enorm de aceste caractere, devine şi el un fel de maşină, un trup de robot şi un creier electronic, în contact direct cu aparatele electronice ale avionului, care nu poate fi pilotat fără ele. Cum le cunosc şi pe acestea din urmă, după ce le cunoscusem pe cele de altădată, sînt în măsură să-mi dau seama ce distanţă enormă este între ele, şi ce puţin se uza omul la primele zboruri.

Prietenul meu, Bădulescu, la primul lui zbor singur, după ce decolase corect și își executase programul fără greșeală, n-a mai avut curaj să aterizeze. Nu era un fricos, și la calitățile lui aterizarea ar fi fost o glumă, dar probabil un anumit resort fizic sau psihic îi ieșise din funcțiune, cum se întîmplă cu aparatele de radio, dacă o lampă se arde ; degeaba rămîn bune celelalte. De la punctul de zbor instructorul îi făcea semne cu fanionul să coboare, după un timp începuse să se neliniștească, pînă ce îl cuprinse panica. Bădulescu se învîrtea pe deasupra aerodromului, după două-trei ocoluri intra pe panta de aterizare și deodată, punînd motorul în plin lua înălțime ca să-și continue zborul. Așa a continuat pînă ce i s-a terminat benzina ; atunci, deși motorul se oprise, ceea ce face aterizarea mai dificilă sau chiar primejdioasă, mai ales cînd un om zboară prima oară singur, a izbutit să coboare și să pună roțile pe pămînt, fără greșeală. Instructorul se temuse că o să se arunce cu parașuta. La zborurile următoare s-a întîmplat la fel, era un viciu pe care nu pot să mi-l explic, pînă ce a trebuit să renunțe, așa nu și-ar fi luat niciodată brevetul, și s-a întors la marină.

În vara anului 1944 era comandant în staționare al navei-școală „Mircea", evacuată de la Constanța și pusă la adăpost pe Dunăre, aproape de Călărași, pe brațul Borcea. Cînd au venit rușii, după 23 August, au vrut să-l ia de acolo, era captură de război, însă n-au putut să-l scoată, apele fiind mult scăzute după o secetă lungă ; iar în gura canalului era un prag peste care nava nu avea cum să treacă ; pînă să vină primele ploi și nivelul Dunării să crească, a rămas acolo. Războiul ajunsese departe, douăsprezece divizii românești străbăteau Transilvania. Bădulescu a primit ordin de la superiorii lui să ducă nava-școală la Ismail, și s-o predea rușilor. Ceea ce a și făcut, numai că odată cu captura l-au luat prizonier și pe el împreună cu echipajul, deși armistițiul se semnase la Moscova și armata română, după cum am spus și se știe, lupta alături de cea sovietică. N-am aflat cînd au fost eliberați oamenii din echipaj. Comandantul a stat în captivitate vreo patru-cinci ani, fiindcă refuza să se întoarcă în țară,

cerînd să fie repatriat unde va dori el, la alegere, conform unei convenţii de la Haga, necunoscută de mine, prin care prizonierii de război ar avea dreptul la această opţiune Nu ştiu unde ar fi vrut să se ducă, dar a rămas îndîrjit la punctul lui de vedere, şi dacă într-un tîrziu a cedat, îmi vine să cred că n-a mai avut încotro, fiindcă i se terminase benzina.

51

După proclamaţia regelui, din noaptea de 23 August, multă lume a crezut că războiul se şi terminase ; eu însumi mi-am făcut aceeaşi iluzie, timp de cîteva ceasuri, sau numai cîteva minute, pînă ce mi s-a limpezit judecata, am ieşit din starea euforică şi mi-am imaginat ce o să urmeze, deşi nu cunoşteam ameninţarea baronului Killinger, că o să înece ţara într-o baie de sînge. La Bucureşti soarta noastră a părut să atîrne într-un fir de aţă ; primejdia a ţinut trei zile, pînă ce trupele germane din nordul oraşului, unde îşi pregăteau asaltul, au fost zdruncinate de aviaţia americană, şi ce a mai rămas în viaţă din ele s-a retras noaptea, pe întuneric. În ziua următoare, cînd avioanele nemţeşti n-au mai venit să bombardeze şi nu s-au mai auzit focuri de puşcă, iar s-a crezut că războiul se terminase. Şi nu s-a terminat nici anul următor, în mai, cînd armata germană a capitulat fără condiţii. Deşi departe de noi, el a continuat în Pacific, poate mai sîngeros ca oriunde, pînă ce o bombă atomică a căzut la Hiroşima şi alta la Nagasaki, iar războinicii care ar fi vrut să continue lupta absurdă şi-au făcut hara-kiri. Dar ultimul act al acestei cumplite încăierări mondiale, cînd lumea se împărţise în două şi una din părţi urmărea s-o nimicească pe cealaltă, s-a jucat abia doi ani mai tîrziu la Nürnberg ; atunci principalii vinovaţi rămaşi în viaţă au dat socoteală în faţa învingătorilor, au fost spînzuraţi, arşi la cre-

matoriu și cenușa lor aruncată pe gîrlă, ca să nu mai rămînă nici o urmă. Urmele lor însă au rămas, în amintirea contemporanilor, pe alocuri reînvie, la aproape jumătate de secol după încheierea păcii, în vreme ce anchetatori perpetui încă mai caută criminali de război, titulatură folosită acum prima oară, iar judecători care poate nici nu erau născuți pe vremea faptelor îi condamnă. De mult s-a făcut pace — și războiul continuă, în suflete.

* * *

Lăsînd la o parte viețile omenești, războiul aduce și alte pierderi, meschine pe lîngă primele, dar grave prin ele însele : case distruse, agoniseli risipite, biblioteci arse. Urmează despăgubirile datorate învingătorului ; va veni timpul să povestesc și despre ele. Pentru învins sînt o povară care se prelungește ani după ce s-a făcut pace, și se adaugă la pierderile celelalte.

Pierderile mele au fost de neluat în seamă. La începutul anului 1944 au vrut să-mi rechiziționeze motocicleta. Oare ce se putea face cu ea cînd războiul se ducea cu tancuri, cu tunuri, cu fortărețe zburătoare ? Și chiar motocicletele folosite pe front pentru curieri, și uneori pentru luptă, erau puternice și robuste, capabile să meargă pe terenuri răscolite de artilerie, pe povîrnișuri, pe șosele desfundate. Pe lîngă ele, motocicleta mea, cu un motor de șase cai putere era o jucărie, nici un om cît de cît serios nu s-ar fi gîndit că i se poate da o întrebuințare războinică. M-am dus la biroul de rechiziții cu inima strînsă. Am spus cît mă legasem de ea, cîtă independență îmi dăduse, ce senzație îmi prilejuise și cîtă exaltare, în momentele cînd nu mai aveam dreptul la nimic din toate acestea. Am găsit acolo un fost coleg de școală care a vrut să-mi facă un bine, fără să păgubească armata, era limpede că motocicleta mea n-ar fi folosit la nimic, și chiar dacă și-ar fi pus cineva mintea cu ea, ce putea face decît s-o arunce în șanț, după cîțiva kilometri. Așa că mi-am salvat-o.

În ultimele zile ale războiului, cînd în București forfoteau refugiați din Moldova, un automobil de la Iași, ne-

deprins cu orașul, mi-a ieșit în drum de pe o străduță cu sens unic, venind în contra direcției de circulație. Apariția atît de imprevizibilă a fost și imprudentă totodată, mi-a tăiat calea cu atîta viteză, încît n-am mai avut timp să frînez, ceea ce de altfel ar fi fost inutil. Am intrat perpendicular în flancul mașinii, tot ce-am făcut instinctiv a fost să mă las moale, așa m-am pomenit zburînd pe deasupra acoperișului și am aterizat în partea cealaltă, în picioare, am îndoit genunchii, ca la stadion și nu m-am ales cu nici o vătămătură, nici măcar cu frica, fiindcă nu avusese cînd să mă prindă. Motocicleta însă zăcea pe pavaj, strîmbă, cu cadrul îndoit, cu roata din față mototolită.

Am tîrît-o la un mic atelier mecanic de pe calea Moșilor unde îl cunoșteam pe meșter, care însă mi-a spus că nu merită să mai fie reparată. Atunci am luat la purtare frumoasa motocicletă BMW, darul domnului Pretoreanu, incomparabilă cu prima. O folosisem numai în cîteva rînduri, mai mult de probă, altminteri mă intimida, prea era nouă și lustruită ; dacă mă opream undeva, pe stradă, nu mă îndepărtam de ea mai mult de un metru, de teamă să nu mi-o lovească vreo mașină, sau să nu mi-o zgîrie copiii. Nu pot să spun că era o corvoadă, fiindcă îmi făcea plăcere să-i port de grijă, însă îmi dădea o neliniște, totdeauna mi s-a întîmplat la fel cu lucrurile care depășesc dorințele și posibilitățile mele. Mă acomodez cu ele abia cînd încep să se uzeze.

În primăvara următoare mă acomodasem, deși motocicleta nu se uzase, era ca nouă. Dar nu mai putusem să reiau drumurile de altădată, făcusem abia o mie cinci sute de kilometri ; pe șosele circulau coloane militare, unele se duceau, altele se întorceau, drumurile de aprovizionare se lungiseră pînă în inima Germaniei, se apropia sfîrșitul războiului, forfota creștea întruna. Mă acomodasem fără ca motocicleta să coboare o treaptă, ci urcînd cu una, evoluasem. Și tocmai atunci am pierdut-o ; rușii au socotit-o captură de război și mi-au luat-o ; mai înainte nu avuseseră timp de mine, acum se organizau ca pentru vreme de pace. La un post de control, pe șoseaua Cîmpi-

nel, mi-au cerut „propuska", n-o aveam şi nici nu ştiam ce este. Dar nu m-au oprit în drum, mi-au cerut să merg la o comisie, unde să dovedesc că motocicleta nu este un bun al inamicului, ci am cumpărat-o cu acte în regulă, de la reprezentanţă. Este adevărat că în retragerea nemţilor multe bunuri rămîneau pe marginea drumului, chiar şi motociclete în pană, sau fără benzină, şi oricine putea să şi le însuşească, în zilele acelea cînd toate se petreceau anapoda, la învălmăşeală.

Partea proastă pentru mine era că nu aveam factură. Cînd Sobieski îmi adusese motocicleta ca dar al domnului Pretoreanu, era gata înscrisă la Poliţie, pe numele meu, avea foaia de circulaţie şi număr, 1930 B., ţineam minte, cifra coincidea cu anul cînd venisem să dau examen la şcoala de aviaţie şi o cunoscusem pe Zorina ; datele afective mi se întipăresc mai bine în memorie decît cele istorice. Sobieski nu îmi dăduse însă şi factura, uitase ; sau nici n-o avusese, se putea ca motocicleta să fi fost o atenţie din partea legaţiei germane, ca şi „Opelul-Capitain" şi cine ştie cîte altele ; darurile nu se trimit cu acte, obiectelor mai mici li se scoate eticheta cu preţul, este o regulă de politeţe. Că Sobieski înscrisese motocicleta fără factură nu m-ar fi mirat, unui trimis al domnului Pretoreanu i se făceau toate hatîrurile, poate nici nu fusese nevoie să trimeată pe cineva la Prefectura Poliţiei, telefonase şi foaia de circulaţie îi venise acasă. Iar în ziua cînd şoferul sunase la uşă rugîndu-mă să cobor în faţa blocului, unde doi oameni coborau din dubă BMW-ul albastru şi Sobieski mă anunţa că îmi aparţine, trimeasă de domnul Pretoreanu, e uşor de înţeles că nu m-am gîndit la factură ; şi chiar dacă ar fi existat şi aş fi cerut-o, cine ştie pe unde aş fi pus-o, în zilele acelea de nelinişte, cînd în oraşul bombardat ziua şi noaptea, fără pauze prea mari, toate erau vraişte ; iar dacă este vorba de acte, în ceea ce mă priveşte nu am fost prea atent cu ele nici în vreme de pace.

Acum însă eram la ananghie, trebuia să capăt propuska, am răvăşit toate sertarele, în speranţa că poate am avut

factura dar am uitat, nu i-am dat importanță, am aruncat-o printre alte acte. Negăsind-o, m-am dus cu jumătate de speranță la Prefectura de Poliție, poate era acolo o copie, cum se obișnuiește. Pe atunci, la Serviciul Circulației venea puțină lume, fiindcă și automobilele erau puține. La ghișeul unde aveam treabă, nu era nimeni ; un plutonier a căutat în dosarul cu numărul 1930, dar nu a găsit factura, s-a mirat și el, a ridicat din umeri.

Comisia lucra undeva pe șoseaua Kiseleff, dacă nu mă înșel în locul unde fusese restaurantul „Flora". Era o zi cu soare, pe la ora nouă dimineața. Am intrat cu motocicleta în curte, gîndindu-mă la inscripția de la poarta infernului. Am pus-o la umbră și mi-am așteptat rîndul. Curtea era plină de oameni în aceeași nevoie cu mine. În biroul comisiei cercetarea actelor se făcea cu migală, abia la un sfert de oră ieșea cîte un om, cu propuska în mînă, își lua motocicleta, sau automobilul, acestea erau mai puține, sau nu erau deloc, am uitat după atîta vreme, poate mergeau în altă parte, la altă comisie. La poartă santinela examina propuska, pe urmă se uita la numărul motorului și omul putea să plece.

Stăteam pe treptele scării, așteptîndu-mi rîndul ; umbra se mutase, motocicleta lucea în soare, cu vopseaua și cu nichelajele parcă noi-nouțe. Aveam slabe speranțe că am s-o mai iau de acolo, dar în mod ciudat nu regretam prea tare, mi se părea că nu-mi aparținuse niciodată.

Abia pe la ora unu am intrat înăuntru, un tîlmaci mi-a luat din mînă foaia de circulație, după ce și-a aruncat ochii pe ea mi-a cerut factura. Tot ce-i spuneam, îi traducea militarului de alături. I-am spus că am pierdut factura, dar nu se putea să nu fi existat din moment ce motocicleta era înscrisă în circulație. „Ba se mai întîmplă și de astea !" mi-a explicat tîlmaciul. Avea dreptate, era chiar cazul meu, orice-aș fi spus rămînea degeaba. Am ieșit pe ușă fără propuskă, și pe poartă fără motocicletă. „De haram a fost, de haram s-a dus !" spun oamenii ca să se consoleze de o pierdere. Dar știu că vorba nu-i consolează.

Neconsolat eram și eu, am mers trist, cu ochii în pămînt, pînă la rondul al doilea. Treceau pe șosea motoci-

clete zgomotoase, lăsînd fum în urmă ; ştiam ce simte cel care le conduce. Numai că după un timp fumul şi zgomotul au început să mă enerveze, şi tot atunci am simţit ce bine este să mergi cu piciorul, cînd n-ai nici o durere în oase. Nu mă durea nici altceva, în restul trupului, mă simţeam uşor şi liber ca păsările cerului care ciripeau prin arbori, făcîndu-mă să nu mai aud pocnetul motoarelor de motocicletă. Şi tot atunci am băgat de seamă că nu mă mai durea nici sufletul.

Ceva se schimbase în mine, oricum trebuia să se schimbe, fiindcă de aici înainte începeam altă viaţă.

52

Avangarda rusească a intrat în Bucureşti la 30 august, trei zile după ce se predase sau fugise ultima rezistenţă germană. Fugeau de pretutindeni, sau ridicau mîinile. Plutoane, companii, batalioane, regimente, toată armata noastră care se regrupa şi pornise în partea cealaltă, curăţa oraşele şi satele, şoselele, trecătorile, valea Jiului, a Oltului, a Prahovei, a Teleajenului. Unii spuneau că e trădare, să întorci armele împotriva aliatului. Cuvîntul nu merită discuţie, nu se putea face altfel, şi primii care ar fi trebuit să înţeleagă erau învinşii.

Tancurile ruseşti au intrat pe la Colentina. Se nimerise iarăşi o zi însorită, ca la 23, 24, 25 august ; lumea dădea fuga să le întîmpine, cu flori în braţe. Primii erau cei care suferiseră mai mult în timpul războiului, trăiseră cu groaza în suflet, iar în ultimele zile, cînd exista teama că nemţii vor cotropi Bucureştii, se aflau în cea mai mare primejdie. Acum se credeau scăpaţi pentru totdeauna şi îşi arătau recunoştinţa cu flori şi urale. Mulţi se urcau pe tancuri, în jurul turelei şi al tunurilor. Primele ca număr erau femeile, mai sensibile la bucurie, cum sînt sensibile la multe altele.

Am povestit mai demult cum fusese la Paris, eliberat în aceleaşi zile. La noi lumea se închidea în casă odată cu întunericul ; pe străzi se auzeau ici şi colo împuşcături de petrecere ; cîte un glonţ mai nimerea în cîte o fereastră.

La Paris toţi soldaţii aveau o fată lîngă ei, noaptea. Dar acelea erau voluntare, şi Franţa, deşi ocupată, umilită şi schingiuită patru ani, o mie patru sute de zile, nu era o ţară învinsă. Vae victis !

Aşa au intrat tancurile în Bucureşti, primite triumfal de populaţie.

Iar seara, radio Moscova anunţa evenimentul pe fundalul a o sută una lovituri de tun, tradiţionale în zilele de victorie.

RECAPITULARE

Capitolul 1
pag. 5

Prima dimineață de război ; prima zi. Primii căzuți. Războiul de pe front și cel de acasă. Războiul povestitorului ; camuflajul, vopsitul tramvaielor, secarea lacurilor. Motocicleta 1 : enunț ; viteza de croazieră, viteza de sinucidere

Capitolul 2
pag. 15

Sirenele de alarmă. O lumină uitată aprinsă. Bombardament aerian. Casa dărîmată. Trofeul. Pățania lui Ivan Ivanovici. Curtea Marțială. Cortul Ștefaniei

Capitolul 3
pag. 21

Motocicleta 2 : justificare. Descriere, dezamăgire, revelație ; voluptatea serpentinelor ; neînfrînare ; cum se naște nevoia călătoriei

Capitolul 4
pag. 24

Alion, indiferența lui față de moarte. Gînduri despre longevitate. Luptă navală ; imaginea Ștefaniei apărută în

bubuitul tunurilor. Distrugerea distrugătorului venit să distrugă. Alte trofee. Alida Vali ; moda. Filme italiene, filme germane. Previziunile domnului Pretoreanu ; motivaţia lor. Ciinele şi fetiţa, cîinele şi otrava. Motocicleta 3 : urmare ; mişcarea în spaţiu ; viziunea morţii ; pădurea Băneasa, pădurile Finlandei ; deplasarea copacilor. Adeziunea lui Alion la motocicletă. Moravuri în comerţ, aduse de război. Iniţierea lui Alion ; indiferenţa lui faţă de frică

Capitolul 5
pag. 40

O apariţie ciudată, femeia din pădure. Un cuvînt despre ceea ce avea să fie curentul hippy

Capitolul 6
pag. 42

Mijloace de străbătut spaţiul, calul, bicicleta, automobilul... Şoseaua asfaltată. Drumuri cu Alion. Trimitere înainte, căderea Stalingradului, consecinţe

Capitolul 7
pag. 49

Zi grea, sub ploaie. Reapariţia femeii misterioase din pădure

Capitolul 8
pag. 54

Un aviator căzut la prima lui misiune. Moduri felurite de a privi moartea

Capitolul 9
pag. 60

Un aviator cu o sută patruzeci și cinci de misiuni peste linia frontului. După război povestitorul regăsește în el un prieten vechi. Feeria unui răsărit de soare văzut printre palele elicei. Luptă aeriană

Capitolul 10
pag. 73

Pod de cale ferată vopsit proaspăt. Trimitere înainte, trenurile foametei. Ticăloșie pentru înfierarea căreia nu se găsesc destule cuvinte

Capitolul 11
pag. 79

Despre submarin ; viața sau moartea sub apă. Film cinematografic și realitate. Pînă unde poate suporta un om groaza și ce urmează după ce n-o mai suportă

Capitolul 12
pag. 93

Mersul războiului. Generalii-om și generalul-iarnă. Poticnirea armatei germane la Leningrad și Moscova. Încercuirea de la Harkov. Hrușciov despre Stalin

Capitolul 13
pag. 99

Fiica lui Jordie, pregătirea ei pentru a moșteni ziarul. Exercițiu de reportaj la un spital de răniți. Fostele grajduri regale. Un mutilat total, fericit că trăiește, orb, fără mîini și fără picioare ; cine poate să înțeleagă ? Despina,

soția lui Teofil, cea „mult prea frumoasă", și rănitul ei, aviatorul, pe nume E. Lupu (Ernest), care va ocupa un rol important în povestire. După atîtea războaie fulger, o iubire fulgerătoare. Dialog cinic despre relația bărbat și femeie. Dezlănțuirea Despinei

Capitolul 14
pag. 118

Înrudirea unui război cu războaiele din toate vremurile. Popoare nemulțumite, popoare nedreptățite, proces interminabil. Imperii prăbușite, imperii nou născute. Cum își explică povestitorul ascensiunea lui Hitler. Pactul între două puteri ireconciliabile

Capitolul 15
pag. 129

Baltazar, actor cu renume, june-prim cînd nu mai e june. Chef pe valea Prahovei, cu două admiratoare neînfrînate

Capitolul 16
pag. 138

Neașteptata apariție a lui Odor. Vizită la Morgă, apoi la casa fetei care îl iubise în taină, apoi la teatrul de revistă, cu un scop scandalos, să vadă femei goale, fiindcă mai înainte n-a văzut nici una. Noapte în Cișmigiu, confidențe, hîrtia cu portative, cîntecul *Adelaide,* cuvinte adaptate pentru o iubită divinizată. Patrula, descoperirea hîrtiei cu note muzicale, misterioase ; bănuiala de spionaj, arestarea, anchetă severă la biroul al doilea din Marele Stat-Major, intervenția lui Alion, salvatoare. Deslegarea misterului

Capitolul 17
pag. 152

Viaţa sub camuflaj ; obloane sau perdele negre la ferestre ; lanterna, obiect de primă necesitate ; licurici şi greieri. Misterul din casele despărţite de lume. Radio Londra, semnalul fatidic. Restaurante şi grădini de vară. Cinematografe în aer liber, camuflarea proiectorului. Patru ani de viaţă nefirească, primejdie ca natura omului să se apropie de a bufniţei

Capitolul 18
pag. 156

Femeia între doi bărbaţi, deosebirile dintre unul şi altul ; contraste. Înfrîngerea şi victoria Despinei

Capitolul 19
pag. 162

Compromis în politică, Jordie îşi pregăteşte un rol în cultură. Academia independentă ; agapa de constituire. Petronius, poet neostenit dar fără vocaţie. Poezia lui Alion atrage interesul lui Jordie. Proiectul unei edituri cu program magnific ; contribuţia povestitorului la organizarea ei. Alion, volumul omagial ; comentariile contradictorii. Turnul creatorilor, idee demnă de a fi acceptată.

Capitolul 20
pag. 182

Mersul războiului în lume ; pierderile aliaţilor. Desnădejdi, speranţe. Un nume : de Gaulle. Aventura extraordinară a generalului Giraud. Neutralitatea Elveţiei ; generalul Guisan ţine piept lui Hitler. Neclarităţile istoriei ; opinii ale contemporanilor, în contrazicere unii cu alţii ; nevoia unui computer, care să calculeze adevărul

Capitolul 21
pag 192

Lecturile Despinei. Bubi Faur, om de afaceri ; maşina lui, Cadillac, suspensia, confortul, viteza ; casa lui, şemineul, scara de marmoră, acvariul cît un perete ; nevasta lui, Laura, care nu poate fi uitată, deşi în povestire este un personaj episodic

Capitolul 22
pag. 200

Afacerile lui Bubi Faur, modest avocat de provincie. Un automobil derizoriu, DKV, de care se va despărţi fără regrete, fiindcă îl va înlocui Cadillacul ; venirea în Bucureşti ; românizarea întreprinderilor evreieşti. Începutul lui Faur, o mică industrie textilă ; austeritatea, condiţia succesului ; căsătoria cu secretara, soluţia cea mai simplă. O sumedenie de fete frumoase ; Laura şi surorile ei, vocaţia lor comună, aceeaşi cu a mamei, secretare. O scenă la cimitir, prefigurare : Laura, în doliu, îi apare povestitorului ca o fiică a morţii. Întoarcere la prima vizită în casa lui Faur ; pivniţa de vinuri, masa în faţa acvariului, peştişorii se joacă în părul Laurei

Capitolul 23
pag. 213

Luptele de la Stalingrad. Braşov, Oraşul Stalin. Dezastre în cerc. Scufundarea *Laconiei,* trei mii trei sute de victime, în timp de război cifră modestă. Poeţi morţi în războaie, în timpul nostru şi în toate timpurile

Capitolul 24
pag. 222

Mijloacele de parvenire ale lui Faur. Transformarea Despinei prin descoperirea de sine. Comparaţie între doi bărbaţi, totdeauna revelatoare. Proiecte nesăbuite

Capitolul 25
pag. 232

Cum se naște duplicitatea. Despina își regăsește fără voie pasiunea pentru primul, fără ca pasiunea pentru al doilea să scadă. Dezastruosul joc dublu

Capitolul 26
pag. 242

Pilotul de vînătoare e mereu cu ochii în patru ; bănuiala ; un mijloc diabolic de demascare ; a supraviețui cu îndîrjire ; înfrîngerea ; somniferele și cada de baie

Capitolul 27
pag. 250

Apa grea. Lidice, satul martir ; rezistența în spatele frontului, lupta de partizani ; un cuvînt cu răspîndire în creștere : *maquis*. Getto-ul din Varșovia. Cele patru mari teatre de luptă. Bombardamente aeriene asupra Germaniei, începutul replicii cuvenite. Statistica navelor scufundate. Ocuparea Franței libere. Mussolini declară război unei țări învinse. Sabordarea flotei de la Toulon, o datorie dramatică. Luptele din Africa : mareșalul Montgomery, dezamăgirea viitoare a povestitorului. Japonia, războiul din Pacific, atrocități sfîrșite cu un hara-kiri

Capitolul 28
pag. 265

Anul 1943 ; balanța războiului, rămasă un timp la mijloc, se apleacă de partea aliaților. Un eveniment civil : arena scriitorilor din Cișmigiu, introducere la o istorie a literaturii române. Mobilizare totală și război total în Germania, noțiuni necunoscute înainte. Revenire la revolta getto-ului din Varșovia ; moartea în cifre exorbitante. Căderea lui Mussolini. Spre bomba atomică. Italia întoarce armele împotriva Germaniei, pîrîie axa. Generalul american Dwight Eisenhower capătă rolul prim în viitorul spectacol, debarcarea din Normandia

Capitolul 29
pag. 269

Femeia ciudată din pădure, prilej de a mă gîndi la veverițe ; obiceiuri, balet grațios vara, provizii de iarnă. Femeia reapare în prim plan în jurnalul cinematografic, într-un convoi straniu, mergînd poate spre lagăr sau moarte

Capitolul 30
pag. 276

Apariția unui personaj nou, o fată, asistenta unui oftalmolog celebru, Eni, de la Enikö ; rolul ei scurt dar neuitat în viața povestitorului

Capitolul 31
pag. 289

Eni, naturalețe și dezinvoltură ; rolul ei de infirmieră a povestitorului ; plimbările pe lîngă casă, plimbările lungi în afara orașului. Lumea văzută cu amîndoi ochii. Motocicleta : reluare. Zile senine și calme, sentimente noi, necunoscute, pure și calde

Capitolul 32
pag. 298

Lecții de înot, de motocicletă ; două probe cîștigate de Eni. Drumuri departe de casă, la deal, la munte, pădurile colorate nebunește de toamnă. Întîlnirea cu Bubi Faur ; motocicleta nu poate concura cu Cadillacul

Capitolul 33
pag. 307

Prosperitatea lui Faur depășește închipuirea ; biroul de pe strada Polonă, în casa defunctei doamne Smântânescu, vestită prin nasul ei mare ; ce mică e lumea !

Amenajări, lux, grandoare ; un budoar alături. Centura de aur ; tristă excrocherie sentimentală

Capitolul 34
pag. 313

Retragerea din cotul Donului, obsesiv reper geografic din timpul războiului şi de după aceea. Întoarcere la spitalul de răniţi ; capacitatea de resemnare a omului. Un soldat cu degetele tăiate. Italienii nu-şi dezmint firea. Viaţa somnambulică a Despinei. Iresponsabilitatea lui Hitler, raportată la alte responsabilităţi din trecutul istoriei ; absurda misiune impusă generalului Friedrich Paulus, încercuit la Stalingrad fără nici o speranţă. Departe de front, *dispersare*, război total, V_1 şi V_2, armă secretă, istoria ei scurtă şi neglorioasă. În afara zecilor de divizii pierdute, Stalingradul face o victimă cu totul neaflată în treabă

Capitolul 35
pag. 332

Un aerodrom în apropierea zonei încercuite ; mesagerul lui Hitler, containerul destinat generalului Paulus. Luptă aeriană, avionul mesagerului aterizează forţat, înainte de-a ajunge la destinaţie. Din romantism şi orgoliu, locotenentul E. Lupu, Ernest, se oferă să-i continue misiunea ; zbor la Stalingrad, peste frontul încercuirii, spectacol înfricoşător al oraşului în ruine ; fum şi flăcări ; întîlnirea cu generalul Paulus ; speranţa că în container se află cheia salvării ; scenă bufă, tragică şi ridicolă, containerul cuprinde sticle de şampanie, delicatese rare şi un maldăr de decoraţii

Capitolul 36
pag. 341

Capitularea generalului Paulus, avansat feldmareşal, cu o oră înainte de a cădea în captivitate

Capitolul 37
pag. 356

În zborul de întoarcere, printr-un alt impuls generos și romantic E. Lupu își primejduiește încă o dată viața, de astădată fără scăpare ; în ultimele clipe înainte de a-și pierde cunoștința îi vine în minte Despina, ca o mustrare pentru intransigența lui căreia nu-i mai găsește justificarea. Soarta decorațiilor

Capitolul 38
pag. 364

Procesul de conștiință al Despinei, în timpul transfuziei, cînd sîngele ei trece în trupul lui Ernest. Sfîrșitul

Capitolul 39
pag. 372

Carul de luptă ; istoric. Amintiri din copilărie și tinerețe. Cea mai mare bătălie de tancuri, o mie cinci sute la număr, un milion de tone, să se prăbușească scoarța pămîntului

Capitolul 40
pag. 377

Debarcarea aliaților în Sicilia, indiferentă lui Alion, fiindcă o prevăzuse. Viața lui la sanatoriu, o insulă de pace și liniște ; mersul calm spre moarte, victorie asupra nimicniciei

Capitolul 41
pag. 384

Ploaie de toamnă ; apariția Ștefaniei în poarta sanatoriului ; povestitorul pledează pentru ea, dar Alion refuză intransigent s-o vadă ; ultima lui noapte, ultima boabă de strugure

Capitolul 42
pag. 392

Cum va fi istoria războiului : un izvor de contradicţii ; reperele care marchează începutul lui şi sfîrşitul, odată cu procesul de la Nürnberg. Bombardamentele aliaţilor asupra ţărilor aliate ; la eliberare nu se ajunge altfel. Bucureştii sub bombardamentul de la 4 aprilie 1944. Săditul florilor pe terasă, în plină derută ; dezastrul nu înăbuşă ultima speranţă. Eni, după un an de la dispariţie. Amintiri. Mersul războiului ; punctul de întîlnire al frontului de răsărit cu cel de apus, între Urali şi Atlantic. Eni şi Laura ; solidaritatea povestitorului cu a doua din ele, compătimirea pentru prima. Revelion în casa lui Bubi Faur

Capitolul 43
pag. 404

Întîmplare din urmă, cum şi-a cumpărat povestitorul un macferlan de stofă englezească ; domnul Weiss, negustorul ; ca să cîştigi trebuie să ai ştiinţa de a pierde. Întoarcere în decorul casei lui Faur ; afacerile lui în stil mare, afacerile „pe picior" ale domnului Weiss. Nevoile literaturii, faţă de ale filmului cinematografic ; reducerea adjectivelor, cîştig important pentru frază ; renunţarea la ele, o virtuozitate şi o virtute. O altă centură de aur. Apariţia domnului Pretoreanu ; primirea lui cu solemnitate ; declaraţie sau proclamaţie secretă

Capitolul 44
pag. 414

Primăvara ; îmbrăcată de călătorie, Eni îi ajută povestitorului să răsădească petuniile ; istoria centurii de aur ; ticăloşia lui Faur. Gara de nord, trenuri pline de oameni, mai rău ca pe viitoarea vreme de foamete. Rita, prietena de altădată. Apariţia unei fantome, AMarisa. Alarma aeriană şi bombardamentul, dispariţii fără urmă

Capitolul 45
pag. 430

Zidul Atlanticului ; „ziua cea mai lungă“ ; pierderile, cîştigul. Conjuraţia împotriva lui Hitler. Contraofensiva din munţii Ardeni, moment primejdios, balaurul mai are un cap din cele şapte. „Arde Parisul ?“

Capitolul 46
pag. 438

O afacere tardivă a povestitorului, în colaborare cu domnul Weiss şi cu ajutorul lui Bubi Faur ; aldămaşul. Seara, la radio, regele citeşte proclamaţia, sfîrşitul războiului în România

Capitolul 47
pag. 451

Păstrarea secretului ; precipitarea deznodămîntului ; inexplicabila incapacitate a serviciilor secrete. După proclamaţia regelui, noapte euforică. Dimineaţa, întîlnirea povestitorului cu domnul Weiss, în haine de sărbătoare ; tristeţea lui ; bucuria îi face frică. Reacţia nemţilor, bombardamente aeriene asupra oraşului fără apărare aeriană ; zile şi nopţi de teroare. Sfîrşitul tragic al lui Bubi Faur şi al Laurei

Capitolul 48
pag. 458

Spaima în locul bucuriei ; răzbunare ignobilă. Arde Teatrul Naţional, ultimul spectacol. Ajutorul bombardierelor americane, schimbarea rolului. Drumul lui Teofil în Oltenia, refugiul regelui. Aventură presărată cu primejdii. Covorul de bombe, noţiune nouă în limba noastră şi în toate limbile

Capitolul 49
pag. 469

Ceva despre regele copil şi regele adult ; relaţiile lui cu generalul, apoi mareşalul Ion Antonescu ; arestarea acestuia ; cererea de armistiţiu, ruperea alianţei cu Germania

Capitolul 50
pag. 483

Maşinile de escortă, dezarmarea ; arestarea guvernului vechi, formarea guvernului nou. Ce-a urmat pînă la semnarea armistiţiului. Soarta navei-şcoală „Mircea" şi a echipajului

Capitolul 51
pag. 489

Pierderile de război ale ţării, şi ale povestitorului, cele două motociclete. După un scurt timp de mîhnire, redescoperirea plăcerii de a merge cu piciorul

Capitolul 52
pag. 494

O sută de una lovituri de tun

LECTOR : VIRGINIA CARIANOPOL
TEHNOREDACTOR : VALERIA PETROVICI

APĂRUT : 1989. BUN DE TIPAR : 30.06.1989
COLI TIPAR : 32

Com. nr. 90207
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1,
București, Republica Socialistă România

SFÎRŞIT DE MILENIU

Vol. I. CASA DOMNULUI ALCIBIADE, 1978
Vol. II. RETRAGEREA FĂRĂ TORŢE, 1982
Vol. III. IEŞIREA LA MARE, 1984
Vol. IV. VICTORIA NEÎNARIPATĂ, 1985
Vol. V. PRIVIGHETOAREA DE ZIUĂ, 1986
Vol. VI. O SUTĂ UNA LOVITURI DE TUN, 1989

...lumea din carte se naşte la fel de greu cum s-a născut lumea adevărată, căruia i-au trebuit milenii pînă să fie gata. Ba cred că începutul ei, Creaţiunea, a fost mai uşoară, căci erau de îndeplinit fapte elementare, ca de pildă despărţirea pămîntului de ape, care se impuneau de la sine. Pe cînd o carte care nu redă nimic ce-i elementar în viaţă, acestea fiind spuse în trecut, de alţii şi nemaiinteresînd pe cei de astăzi, întreţine o spaimă continuă înainte de a fi scrisă şi după, în sufletul omului pornit să pună în ea o nouă facere a lumii, într-o lume de mult făcută.

ISBN. 973-22-0102-9

Lei 23